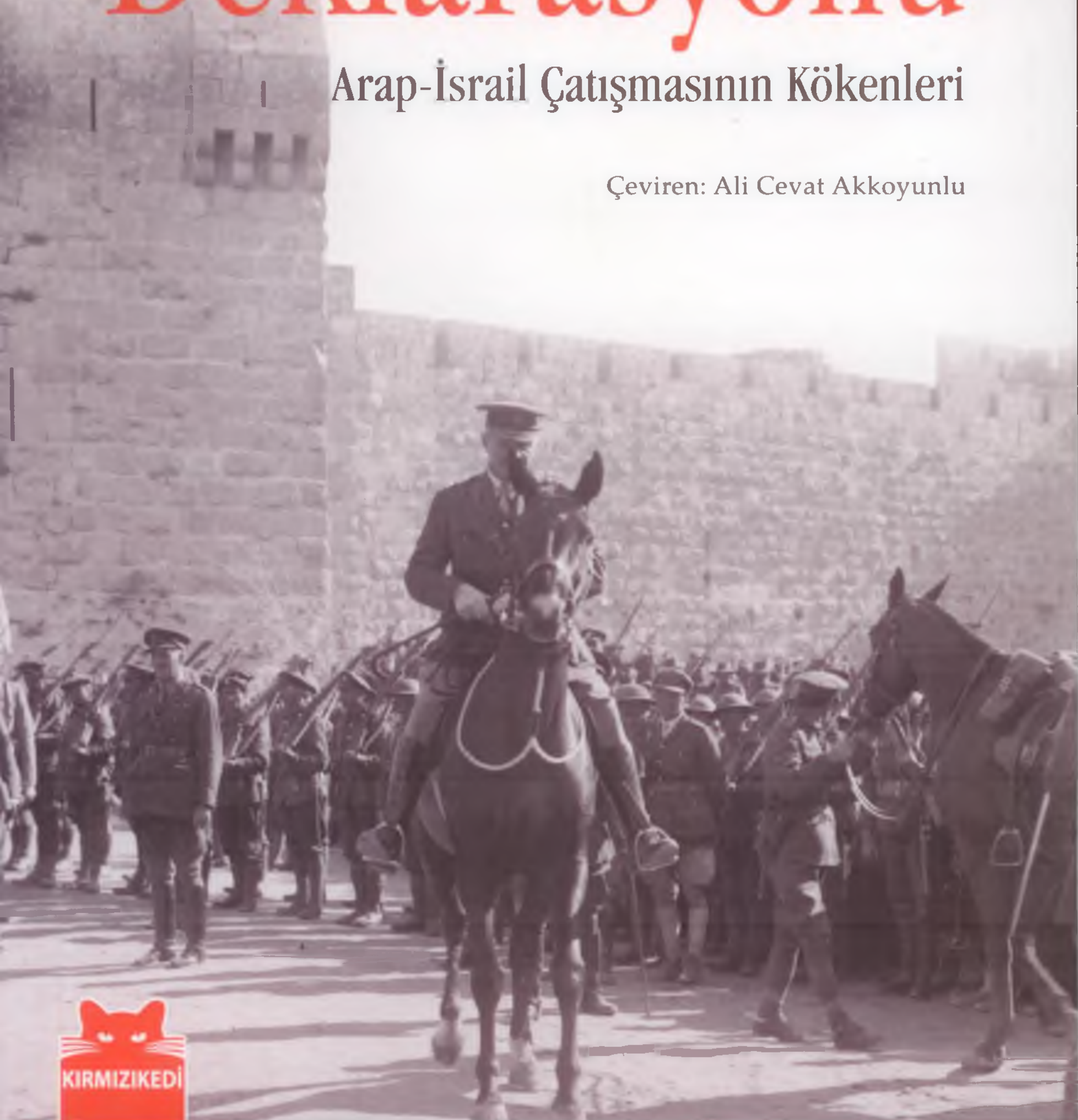
TARİH

JONATHAN SCHNEER

Balfour Deklarasyonu

Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri

Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

KIRMIZIKEDİ

Jonathan Schneer

New York'ta doğdu. Lisans eğitimini McGill Üniversitesi'nde, doktora çalışmasını Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. Boston College ve Yale Üniversitesi'nde dersler veren yazar halen Georgia Institute of Technology'de modern İngiliz ve Avrupa tarihi alanlarında profesörlük yapmaktadır. İngiltere ve Amerika'da çok sayıda bilimsel kurul üyeliği üstlenen Schneer'in yayımlanmış beş kitabı bulunuyor. Yazarın öne çıkan diğer kitapları arasında *London 1900: The Imperial Metropolis* ve *The Thames: England's River* sayılabilir.

Ali Cevat Akkoyunlu

1949 yılında İstanbul'da doğdu. St. Joseph, Boğaziçi Üniversitesi ve Diplomatische Akademie'yi bitirdi. Elli yaşında kendini iş hayatından emekli edip, çeviriye başladı. Kendi yazdığı bir romanla birlikte aralarında *Hayatım,* Bill Clinton; *8. Gün,* Glenn Meade; *Leyleklerin Uçuşu,* Jean-Christophe Grange ve *Long John Silver,* Björn Larsson'un da olduğu altmışa yakın çevirisi yayımlandı. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 141
Tarih: 4

Özgün Adı: *Balfour Declaration, The Origins Of The Arab-Israeli Conflict*

Balfour Deklarasyonu, Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri
Jonathan Schneer
Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu

Yayın Yönetmeni: İlknur Özdemir
Editör: İ. Utku Kavasoğlu
Son Okuma: Serra Tüzün
Kapak Tasarımı ve Grafik: Yeşim Ercan Aydın

Birinci Basım: Temmuz 2012
ISBN: 978-605-5340-47-6
Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Baha İş Merkezi B Blok
Haramidere-Avcılar İSTANBUL T: 0212 412 17 77
Pasifik Ofset Sertifika No: 12027

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedikitap.com / www.kirmizikedikitap.com
www.facebook.com / kirmizikedikitap
Ömer Avni M. Emektar S. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Jonathan Schneer

BALFOUR DEKLARASYONU

Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri

Çeviren
Ali Cevat Akkoyunlu

TARİH

Bu kitap annemle babamın anısına ithaf edilmiştir.

Cadmus öfkeye kapılıp ejderhayı öldürür ve Athena'nın tavsiyesiyle dişlerini toprağa eker. Dişler toprağa ekilince yerden silahlı adamlar biter...

APOLLODORUS

İÇİNDEKİLER

KISIM V

Yükseliş ve Düşüş

SONUÇ

İSİMLER SÖZLÜĞÜ

(Bu kısa notların tek amacı, kitabı okuyanlara konuyla ilgili en temel bilgileri vermektir.)

AARONSOHN, AARON 1876-1919

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Filistin'in en önemli tarım uzmanı olarak ünlenmekle birlikte, gerçekte savaş sırasında bölgenin coğrafi yapısı hakkındaki bilgisini İngilizlerin hizmetine sunması ve Siyonist faaliyetleriyle tanındı. Bir uçak kazasında öldü.

ABDULLAH BİN HÜSEYİN 1882-1951

Şerif Hüseyin'in ikinci oğlu ve savaş öncesinde Osmanlı Meclis-i Mebusan üyesi; Arap Ayaklanması'nı körükledi, ardından da önderliğini üstlendi. Savaştan sonra Mavera-i Ürdün Emiri oldu, Britanya mandasının sona erdiği 1946 yılında önce Mavera-i Ürdün'ün, 1949'da da Ürdün Haşimi Krallığı'nın başına geçti. Suikast sonucunda öldü.

AHMED CEMAL PAŞA 1872-1922

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) ilk destekçilerinden bir Osmanlı subayı; 1913'ten savaşın sonuna kadar Enver ve Talat'la birlikte imparatorluğu fiilen yönetti. 1915'te ve sonra 1916'da Osmanlı Dördüncü Ordusu'nun Süveyş'teki Britanya birliklerine karşı giriştiği başarısız saldırılara komuta etti. Savaş süresince Suriye'de bir dikta yönetimi uygulayarak yaygın nefretin hedefi oldu. Savaştan sonra İsviçre ve Almanya'ya, en sonunda da Orta Asya'ya kaçtı. Bir Ermeni komitacı tarafından öldürüldü.

ALİ BİN HÜSEYİN 1879-1935

Şerif Hüseyin'in en büyük oğlu; Arap Ayaklanması'nda öncü rol oynamamakla birlikte 1924'te Vehhabi ayaklanmasına tanık olan Hicaz'da kral olarak babasının yerini aldı. Bir yıl sonra tahttan feragat edecek ve hayatının geri kalanını kardeşi Faysal'ın kralı olduğu Irak'ın başkenti Bağdat'ta geçirecektir.

ALLENBY, SIR EDMUND 1861-1936

Batı Cephesi'ndeki hizmetleri nedeniyle generalliğe terfi ettikten sonra, Haziran 1917'de Britanya önderliğindeki Mısır Seferi Kuvvetlerinin komutasını üstlendi. Emrindeki birlikler ekimde Gazze'yi, aralıkta Kudüs'ü ve 1918 Ekim'inde de Şam'ı ele geçirdi. 1919'dan 1925'e kadar Mısır Yüksek Komiserliği görevinde bulundu.

ASQUITH, HERBERT HENRY (BİRİNCİ OXFORD VE ASQUITH KONTU) 1852-1928

Başbakanlık görevini üstlendiği 1908 ve 1916 arası dönemde Britanya'yı savaşa sokmuş Liberal politikacı; Mayıs 1915'te Muhafazakârlarla koalisyon hükümeti kurdu ve Mayıs 1916'da yerini Lloyd George'a bıraktı.

AUDA EBU TAYİ 1885-1924

Bedevi Arapların Hoveytat aşiretinin bir bölümünün önderiyken, Arap Ayaklanması'nı tüm ağırlığıyla destekledi ve Lawrence'la birlikte Akabe'nin zaptını tasarladı. Lawrence ona "Kuzey Arabistan'ın en büyük savaşçısı" adını takmıştı.

BALFOUR, ARTHUR JAMES (BİRİNCİ KONT BALFOUR) 1848-1930

1902-1905 döneminin Muhafazakâr başbakanı; savaşın başlangıcından koalisyon hükümetinin kuruluşuna kadar Asquith'in savaş konseyinde görev aldı, yeni hükümetle birlikte Asquith tarafından Amiralliğin Birinci Lordu görevine atandı. Lloyd George ikinci hükümetini kurarken, Balfour'u kabinesine dışişleri bakanı olarak aldı. Balfour savaştan sonra da Lloyd George hükümetinde Kraliyet Danışma Konseyi başkanlığı görevini üstlenecektir.

CAILLARD, SIR VINCENT 1856-1930

Osmanlılar ve Osmanlı Ortadoğu'sunda geniş iş ilişkilerine ve deneyime sahip bir işadamı; 1906'dan savaş sonrasına kadar silah üreticisi Vickers şirketinin mali işler müdürlüğü görevini üstlendi. Osmanlılarla bağımsız bir barış antlaşması gerçekleştirmeye çalışırken, David Lloyd George ile Basil Zaharoff arasında aracılık yaptı.

CECIL, ROBERT (BİRİNCİ CHELWOOD VİKONTU CECIL) 1864-1958

Başbakan Lord Salisbury'nin oğlu; Arthur Balfour'un kuzeni ve serbest ticaret yanlısı olmasına karşın Muhafazakârların temsilcisi olarak 1915'te Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak katıldığı Asquith koalisyonunda yer aldı; bu görevi dört yıl sürdürdü. Savaştan sonra kendini Milletler Cemiyeti ve uluslararası barış çalışmalarına adadı.

CHEETHAM, SIR MILNE 1869-1938

Meslekten diplomat; birçok görevde bulunduktan sonra, başkâtip olarak Britanya Yüksek Komiserliği'ne atandı. Kitchener'ın Haziran 1914'teki gidişi ve McMahon'un Ocak 1915'teki gelişi arasındaki dönemde Yüksek Komiser Vekili görevini yürüttüğü sırada Büyük Şerif Hüseyin'e yazılacak ilk mektuplardan birinin hazırlanmasına yardım etti.

CLAYTON, SIR GILBERT 1875-1929

Savaştan önce Sudan'da istihbarat başkanı ve Kahire'de ajan; Sudan Genel Valisi Sir Reginald Wingate'in hizmetinde çalıştı. Savaşın başlamasıyla birlikte önce Kahire'deki Britanya genel karargâhında askeri istihbaratın ve Arap Bürosu'nun başkanlığına getirildi, daha sonra Mısır Seferi Kuvvetlerinin en yüksek rütbeli siyasi subayı ve Filistin'in askeri valisi oldu. Savaştan sonra da Ortadoğu konularında faal rol oynarken, hayatı ölümcül bir kalp kriziyle son buldu.

CURZON, NATHANIEL
(BİRİNCİ KEDLESTON MARKİSİ CURZON) 1859-1925

1898-1905 arasında Hindistan kral naipliği görevinde bulunduktan sonra, 1915'te devlet bakanı (monarşiye özel bakanlık kontenjanından) olarak Asquith kabinesine katıldı. Bir buçuk yıl sonra Lloyd George tarafından kurulan hükümete alındı, burada Kraliyet Danışma Konseyi Başkanlığını üstlendi. Savaştan sonra Balfour'dan devraldığı Dışişleri Bakanlığını İşçi Partisi'nin 1923 genel seçimindeki zaferine kadar sürdürdü.

EL FARUKİ, ŞERİF MUHAMMED 1891-1920

Genç bir Arap kurmay subayı ve gizli El-Ahit Cemiyeti'nin üyesiyken, İngilizleri Şerif Hüseyin ayaklanmasını ve Şam Protokolü'nde ima edilen Arap Krallığı'nı desteklemeye ikna edeceğini umarak, Gelibolu'dayken taraf değiştirip İngilizlere sığındı. El-Ahit'i resmen temsil etmemesine rağmen, çabasında başarılı oldu; daha sonra Şerif Hüseyin'in Kahire'deki ajanı rolünü üstlendi.

ENVER PAŞA 1881-1922

İTC'nin ilk destekçilerinden bir Osmanlı subayı; 1913-1918 arasında İmparatorluğu yöneten paşalar triumvirasının ve hükümetin Alman yanlısı siyasetinin mimarı oldu. Genel anlamda başarısız bir askeri önder olmasına karşın, savaş sırasında Harbiye Nazırı görevini üstlendi. Osmanlı'nın 1918'deki yenilgisiyle birlikte önce Almanya'ya, oradan da Sovyetler Birliği'ne kaçtı. Panturancılık davası güderken, Orta Asya'da silahı elinde öldü.

FAYSAL BİN HÜSEYİN 1885-1933

Şerif Hüseyin'in üçüncü oğlu, Arap Ayaklanması'nın önderi ve mimarı; 1920 yılında Suriye tahtına oturdu, dört ay sonra Fransızlar tarafından kovuldu. Milletler Cemiyeti tarafından Irak'ı yönetmekle görevlendirilen İngilizlerce 1921'de Irak Kralı ilan edildiyse de, krallığı onaylanmadı. 1932'de İngilizler Irak'a göstermelik bir bağımsızlık tanıdı.

FITZMAURICE, SIR GERALD 1865-1939

1907 ve 1914 yılları arasında, Britanya Büyükelçiliği'nde kıdemli dragoman ya da Türkçe bilir konsolosluk yetkilisi; gerici görüşlere sahip bir entrika tutkunu olarak İTC hükümetinden nefret etmesi nedeniyle, sultanın iktidarı yeniden ele geçireceği umuduyla yaşadı. Savaş sırasında özellikle Londra'da olmak üzere, deniz istihbaratında çalıştı.

GASTER, MOSES 1856-1939

İngiltere'deki İspanya ve Portekiz Yahudilerinin hahambaşı olan Gaster, Britanya Siyonistleri arasında öncü rolü oynayan, ünlü bir biliminsanı ve dilbilimci olmakla birlikte, yıpratıcı bir kişiliğe sahipti. Sonunda Chaim Weizmann tarafmdan devre dışı bırakıldı.

GRAHAM, SIR RONALD 1870-1949

Meslekten diplomat; savaşın başında Mısır'daki birliklerin başkomutanı Sir John Maxwell'in kurmay subaylığı görevini kabul etti. 1916'da Londra'ya dönerek Dışişleri Bakanlığı'nda müsteşar yardımcılığına getirildi.

GREENBERG, LEOPOLD 1861-1931

Siyonizmin ilk yandaşlarından biri; savaş öncesi dönemde Britanya Siyonistleri arasında sivrilen Greenberg, Londra'da basılan *Jewish Chronicle* gazetesinin editörü ve başlıca hissedarıydı. Savaş sırasında Weizmann'ı dolaylı olarak Sir Mark Sykes ile tanıştırdı.

GREY, SIR EDWARD
(BİRİNCİ FALLADON VİKONTU GREY) 1862-1933

Asquith'in Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Liberal politikacı; Britanya İmparatorluğu'na toprak eklenmesine karşıydı. Asquith hükümeti Aralık 1916'da düşünce, giderek artan görme bozukluğu nedeniyle görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

HA'AM, AHAD 1856-1927

Asher Ginzberg'in müstear isimlerinden biri İbranice "Halktan Biri" anlamına gelir. Savaş öncesi dönemin önde gelen Siyonist denemecisi ve düşünürü olarak Filistin'deki Yahudilerin ve Arapların işbirliği yapmak zorunda oldukları uyarısı ve Yahudiliğin dini yanını değil, manevi özelliğini öne çıkarmasıyla ünlendi. Weizmann'ın bir rehber kabul ettiği ölçüde, bu kişinin Ahad Ha'am olması gerekir.

HARDING, CHARLES
(BİRİNCİ PENSHURST BARONU HARDINGE) 1858-1944

Meslekten diplomat ve savaş öncesinde Hindistan kral naibi. Savaşın

başlangıcıyla birlikte, Mezopotamya'da saldırgan askeri faaliyetlerin destekçisiydi. Bu yaklaşım Kasım 1915'te Ktesifon'da (ya da Tizpon) ve Nisan 1916'da Kut'ül Amare'de felakete yol açtı. Kısa süre sonra Londra'ya dönerek Dışişleri Bakanlığı'nda sürekli müsteşarlık görevini üstlendi.

HERBERT, AUBREY 1880-1923

"Greenmantle olan adam," Osmanlı İmparatorluğu'nu ve İTC önderlerini iyi tanıyordu. Neredeyse kör olmasına rağmen, savaşın başında orduya katıldı, Mons çekilmesi sırasında yaralanıp esir düştü. Kurtarılmasından ve onu izleyen nekahetinden sonra istihbarat subayı görevini kabul ederken, kendini Arap Ayaklanması'nı destekler buldu. Yine de Britanya'yla Osmanlılar arasında barış umudundan vazgeçmeden, 1917 yılında böylesi bir barış için çaba harcadı.

HOGARTH, DAVID 1862-1927

Oxford'daki Ashmolean Müzesi'nin sorumluluğu görevini üstlenen bu ünlü arkeolog savaşın ilk dönemlerinde donanmanın istihbarat bölümü adına Londra'yla Ortadoğu arasında mekik dokudu. Mart 1916'dan itibaren, sürekli üs olarak seçtiği Kahire'de Arap Bürosu'nun gayriresmi önderi olarak hizmet etti. Savaştan sonra Oxford'a döndü.

HÜSEYİN BİN ALİ 1853-1931

1908 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından Mekke Emiri ya da Büyük Şerifi olarak atandıktan sonra, 1916'da Osmanlılara karşı başlatılan Arap Ayaklanması'nın başına geçti. Bir Arap imparatorluğu yönetmek hırsına rağmen, Müttefikler tarafından ancak Hicaz Kralı olarak tanındı. 1924 yılında oğlu Ali lehine tahttan çekildi. Baba-oğul iki yıl sonra Abdülaziz el Suud'un Vehhabi savaşçılarından kaçmak zorunda kaldı. Hayatının sonunu sürgünde geçirdi.

KITCHENER, MAREŞAL HORATIO (BİRİNCİ KONT KITCHENER) 1850-1916

İngiliz asker ve devlet adamı. 1914'ten itibaren savaş bakanı olarak Asquith kabinesinde yer aldı. Emir Hüseyin'le savaş sırasında temas kurarak, İtilaf Kuvvetleri'ne karşı Müttefiklerin safında savaşması karşılığında halifelik umudu verdi. 1916 Haziran'ının ilk günlerinde Rusya'ya doğru yol alırken, bindiği geminin mayına çarpması sonucunda öldü.

LAWRENCE, THOMAS EDWARD 1888-1935

1914 yılında Mısır Seferi Kuvvetleri askeri istihbarat bölümünde çalışmaya başlayan Lawrence, Faysal'la temas kurmayı başardı ve kısa süre sonra gerilla savaşı konusunda kötücül bir dâhi olduğunu kanıtladı. Ortadoğu'dan ayrılırken, Britanya'nın Arap bağımsızlık mücadelesine ihanet ettiği kanısındaydı.

LLOYD, GEORGE (BİRİNCİ BARON LLOYD) 1879-1941

Savaştan önce Ortadoğu gezisi sırasında, 1905 yılında yolu İstanbul'da Aubrey Herbert ve Mark Sykes ile kesişti. 1910'da seçildiği Avam Kamarası'nda imparatorluk konularında uzmanlaştı. Savaş çıkınca Mısır Seferi Kuvvetleri askeri istihbarat bölümüne katıldı ve kendini Arap Bürosu'nda çalışır buldu. Savaştan sonra Mısır'da yüksek komiserlik görevinde bulundu.

LLOYD GEORGE, DAVID (BİRİNCİ DWYFOR KONTU) 1863-1945

1916 yılında başbakanlığı Asquith'ten devralan bu büyük Liberal devlet adamı Batı Cephesi'nin çevresinden bir yol ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinden Almanya ve Avusturya-Macaristan'a açılacak bir kapı bulmaya çalışan bir "doğucu" idi.

MALCOLM, JAMES 1865-1952

Ülkesinin çıkarlarını Britanya hükümeti nezdinde temsil eden Londralı bir Ermeni olarak Weizmann ile Sykes'ı tanıştırdı, savaş boyunca da Siyonistlerle Britanya yetkilileri arasmda aracılık rolü oynamayı sürdürdü.

MCMAHON, SIR HENRY 1862-1949

Hindistan'da Britanya'nın siyasi yetkilisi iken, Kitchener'm yerine Mısır yüksek komiserliğine atandı. Emir Hüseyin'le Arap Ayaklanması'na kadar gidecek duyarlı ve çok tartışmalı bir yazışma sürdürdü. 1916 yılı sonunda Londra Kahire'ye onun yerine Sir Reginald Wingate'i atadı.

MILNER, ALFRED (BİRİNCİ VİKONT MILNER) 1854-1925

Önde gelen bir Britanyalı emperyalist olarak, Lloyd George'un Savaş Kabinesi'ne katıldı. Siyonistleri desteklemesine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'yla Kudüs'ün üzerinde Türk bayrağının dalgalanmasına izin verecek bağımsız bir barış antlaşmasına da taraftardı.

MONTAGU, EDWIN 1879-1924

Asquith'le yakın ilişkiye sahip Siyonizm karşıtı bu Yahudi, Lloyd George'un koalisyon hükümetinde görev alarak Asquith'in düşmanlığını kazandı. Kabinede Balfour Deklarasyonu'na muhalefetin önderliğini üstlendi, ancak kabine son karara varmadan hemen önce, Hindistan'dan sorumlu müsteşarlık görevine başlamak için bakanlıktan ayrıldı.

MONTEFIORE, CLAUDE 1858-1938

1896-1921 yılları arasmda İngiliz-Yahudi Cemiyeti başkanı ve liberal (milliyetçilikten ve ritüellerden arınmış) Yahudilik taraftarı. Lucien Wolf ile birlikte bir taraftan Siyonistlere karşı yoğun mücadele verirken, diğer taraftan da Britanya Dışişleri Bakanlığı ve Yahudi asimilasyonu yandaşları arasındaki uzun soluklu ilişkiyi sürdürmeye çalıştı.

MORGENTHAU, HENRY 1857-1946

1913-1916 döneminde Amerika'nın İstanbul Büyükelçiliği görevindeyken, Osmanlı yöneticileriyle ilişkiler geliştirdi. 1917 başlarında Türklerle Müttefikler arasında bağımsız bir barış antlaşması yapmak için sorumlu görevlerde bulunan Osmanlılarla konuşması için, Filistin'e gönderilmesi konusunda Başkan Wilson'ı ikna etti. Weizmann onu Cebelitarık'ta karşılayacak ve planından vazgeçmeye razı edecekti.

MURRAY, GENERAL SIR ARCHIBALD 1860-1945

Ocak 1916'da Mısır'daki Britanya birliklerinin komutasını üstlendi, ağustosta Süveyş'e saldıran Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı, Sina Yarımadası'na ilerleyip burayı fethetti. Gazze'yi alma girişimi iki kez başarısız olunca, Haziran 1917'de görevini General Allenby'ye bıraktı.

ORMSBY-GORE, WILLIAM (DÖRDÜNCÜ HARLECH BARONU) 1885-1964

Muhafazakâr politikacı; 1916'da katıldığı Kahire'deki Arap Bürosu'nda Aaron Aaronsohn tarafından Siyonizmi desteklemeye ikna edildi. 1917'de çağrıldığı Londra'da önce Milner'ın parlamento sekreterliği görevini üstlendi, ardından da Mark Sykes'ın maiyetinde bakan yardımcısı olarak çalıştı. Savaştan sonra Muhafazakâr siyasetini sürdürdü, 1936'da da Sömürgeler Bakanlığı'na getirildi.

PICKTHALL, MARMADUKE 1875-1936

Çoğu Ortadoğu temasını işleyen popüler romanların yazarı; savaştan önce gittiği Ortadoğu'yu çok sevdi. Britanya'nın 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesine karşı çıktı, iki ülke arasmda barışçı bir ilişki kurma umudunu hiç yitirmedi. 1917'de Müslümanlığı kabul ettikten sonra, Kuran'ın ilk İngilizce çevirisini gerçekleştirdi.

PICOT, FRANÇOIS GEORGES 1870-1951

Mark Sykes ile birlikte 1916'da Ortadoğu haritasını yeniden çizerken Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan, Lübnan da dahil Suriye'yi Fransa'ya, Mezopotamya'yı da Büyük Britanya'ya bırakan Fransız diplomat. Ne Siyonistler, ne de Araplar bu durumdan mutlu olacaktı.

ROBERTSON, MAREŞAL SIR WILLIAM 1860-1933

Savaşın büyük bir bölümünde İmparatorluk Genelkurmay Başkanı. Zaferin ancak Alman hatlarını ezip geçmekle elde edileceğine inanan kararlı bir "batıcı" olarak, başta Başbakan Lloyd George olmak üzere, Britanya'nın Ortadoğu harekâtını güçlendirmek isteyenlere karşı çıktı.

ROTHSCHILD, EDMOND DE 1845-1934
Ünlü Fransız banker ailesinin üyesi olarak Siyonizme inandı ve Chaim Weizmann'ı destekledi.

ROTHSCHILD, WALTER (İKİNCİ BARON ROTHSCHILD) 1868-1937
Baron Nathan Mayer Rothschild'in en büyük oğlu; babasının ölümüyle Britanya Yahudi toplumunun gayriresmi önderliği konumunu devraldı. Asıl ilgi alanı zooloji olmakla birlikte, Weizmann'ın büyüsüne kapıldıktan sonra Siyonizmi destekledi. Balfour Filistin'de bir Yahudi vatanının İngilizlerce desteklenmesinden söz ettiği ünlü mektubunda ona hitap edecekti.

RUMBOLD, SIR HORACE (DOKUZUNCU BARONET) 1869-1941
Meslekten diplomat; 1916 ile 1919 yılları arasmda İsviçre nezdinde orta elçi olarak ülkesini temsil etti. Bu görevdeyken yabancı güçlerin ajanlarını izlediği sırada, bir yandan da paha biçilmez Humbert Parodi'nin dahil olduğu, kendi casusluk ağını kurdu. Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu ayrı barış görüşmelerine çekmek için başlattığı girişimlerin hepsinden olmasa da, çoğundan haberdardı.

SACHER, HARRY 1881-1971
Manchester'da yerleşik Siyonist gazeteci; dostu Chaim Weizmann'ı çalıştığı *The Manchester Guardian* gazetesinin editörü C. P. Scott ile tanıştırarak ona paha biçilmez bir iyilikte bulundu. Weizmann'ın bazen ayak bağı olarak da gördüğü put kırıcı Britanya Filistin Komitesi'nin kuruluşunu destekledi. Bunlara rağmen, Siyonistlerin daha sonra Balfour Deklarasyonu olarak adlandırılacak belgeyi hazırlamalarında yadsınamaz yardımları oldu.

SAMUEL, HERBERT (BİRİNCİ VİKONT SAMUEL) 1870-1963
Liberal politikacı; Asquith hükümetinde önce Ticaret Komisyonu başkanlığı, daha sonra da İçişleri Bakanlığı yaptı. Asimile olmuş varlıklı, Yahudi asıllı Britanyalılardan oluşan "Kuzenlik" kökenli olmasına rağmen, gizli Siyonist duygular taşıdı. Savaşın başlarında bu inançlarını Asquith kabinesine ve Weizmann'a açtı, daha sonra Weizmann'ın Britanya'nın diğer önemli yetkilileriyle bir araya gelmesini sağladı. Savaştan sonra, Britanya'nın ilk genel valisi olarak Filistin'de beş yıl görev yaptı.

SCOTT, C. P. 1846-1932
Britanya'nın liberal ve radikal gazetelerinden en önemlisinin, *The Manchester Guardian*'ın sahibi ve editörü. 1914'te tanıştığı ve çok etkilendiği Chaim Weizmann'ı David Lloyd George ve diğer önemli Britanyalılarla tanıştırdı.

SOKOLOW, NAHUM 1861-1936

Dünya Siyonist Örgütü'nün önemli bir yetkilisi ve temsilcisi; Polonya'da doğduktan sonra, savaş sırasında geldiği Londra'da Weizmann'm başlıca yardımcısı olarak öne çıktı. Yakın işbirliği yaptığı Mark Sykes'ın önerisiyle 1917 ilkbaharında Fransa ve İtalya'ya giderek, bu ülke hükümetlerinden Siyonist hedeflerin gerçekleşmesi yönünde destek aldı. Balfour Deklarasyonu ile sonuçlanacak görüşmelerde Siyonistler tarafına yoğun katkıda bulundu.

STORRS, SIR RONALD 1881-1955

Savaşın çıktığı günlerde, Britanya genel valisinin doğu sekreteri göreviyle Kahire'deydi. Şerif Abdullah'ı daha önceden tanıdığı gibi, McMahon-Şerif Hüseyin yazışmalarının hazırlanmasında da görev aldı. Daha sonra Arap Bürosu'na katıldı, Mısır Seferi Kuvvetlerinde İngiliz-Fransız misyonunda siyasi temsilci yardımcılığı ve Kudüs'ün askeri valiliği görevlerini üstlendi.

SYKES, SIR MARK (ALTINCI BARONET) 1879-1919

Savaştan önce gezip ziyaret ettiği Osmanlı İmparatorluğu ve Ortadoğu konusunda yazılar yazdıktan sonra Kitchener tarafından Bunsen Komitesi'ne atandı, daha sonra da yine onun tarafından Ortadoğu sahnesini bizzat izlemeye gönderildi. Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan Sykes-Picot ve Üçlü Anlaşma görüşmelerini yürüttü. Siyonizmi kabul edip önderlerini desteklemede önemli bir rol üstlendi. Başta Yahudiler, Araplar ve Ermeniler olmak üzere, küçük ulusların özerkliği temelinde yeniden kurulacak bir Ortadoğu kavramından yana oldu.

TALAT PAŞA 1874-1921

Subay, İTC'nin ilk destekçilerinden, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten üçlünün üyesi; 1917'de sadrazamlığa geldi. Ayrı bir barış konusunda Britanya'yla görüşmelerin kapısını aralık tutarken, 1916-17 döneminde Enver ve Cemal'den habersiz, Britanya nezdinde birden fazla girişimde bulundu. Berlin'de, bir suikastçı tarafından öldürüldü.

WEIZMANN, CHAIM 1874-1952

Savaş sırasında Britanya'nın en önde gelen Siyonisti; Siyonistler-Britanya ittifakını ve Balfour Deklarasyonu'nu biçimlendirerek Siyonistler tarafında kilit rol oynadı.

WILSON, CYRIL 1873-1938

"Hac Yetkilisi" olarak Britanya'nın Cidde misyonuna başkanlık etmekle birlikte, aslında buraya gönderilen malzemenin indirilmesini denetledi. Daha da önemlisi, Kral Hüseyin ile Britanya'nın irtibatını sağladı.

WINGATE, SIR FRANCIS REGINALD (BİRİNCİ BARONET) 1861-1953

Subay ve sömürge valisi; savaş sırasında önce Mısır ordusunun serdarı (başkomutanı), daha sonra da Sudan genel valisi oldu. Britanya'nın Arap Ayaklanması'nı desteklemesinden yana durdu, 1916 yılının sonunda da McMahon'un yerine Mısır genel valiliğine getirildi.

WOLF, LUCIEN 1857-1930

Gazeteci ve Britanya'nın dışişleri konusunda uzman yorumcu; İngiliz-Yahudi Birliği ve Britanya Yahudileri Temsilciler Komisyonu arasında kurulan Birleşik Komite'ye egemen oldu. Bu kurumların ve Wolf'un bir amacı da Britanya'nın karar alıcılarını Büyük Britanya dışındaki Yahudi çıkarlarını koruyup desteklemeye ikna etmekti. Yahudi asimilasyonuna inanarak, Siyonizm karşıtı Britanya Yahudileri arasında öncü rol üstlendi.

ZAHAROFF, SIR BASIL 1849-1936

Mütevazı kökenlerden gelip silah tüccarlığından büyük bir servet kazandı ve silah üreticisi Vickers şirketinin yönetim kurulu üyeliğine kadar yükseldi. Yunanistan'ın Müttefikler safında Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde önemli rol oynadı, ayrı bir barış araştırmaları için David Lloyd George'un Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki özel temsilciliğini yaptı.

HARİTALARIN LİSTESİ

GİRİŞ OLARAK BİR FİNAL

Londra, 2 Aralık, 1917: soğuk, yağmurlu, rüzgârlı[1] bir gün: Britanya'nın çamura saplanmış bir savaştan beklentilerine uygun, kasvetli bir hava. İtalyanlar daha birkaç gün önce Caparetto'da öylesine eksiksiz bir felaket yaşadılar ki, sanki savaştan bütünüyle çekileceklermiş gibi görünüyor. Daha bir ay önce Petrograd'da yönetimi ellerine geçiren Bolşevikler ülkenin Almanya'ya teslimini görüşmeye hazırlanıyorlar. Batı Cephesi'nde İtilaf ve Alman birlikleri birbirlerine büyük kayıplar verdirirken, ufukta savaşın bir sonu ya da çıkış noktası görülmüyor. Oysa Almanlar yeni bir dev saldırı için toparlanıyorlar, Amerikalılar dengeyi Almanya aleyhine bozmaya yetecek sayıda asker göndermeden savaşı kazanmak niyetindeler. İngiltere ve Fransa'nın ayakta kalacak kararlılığı ve imkânları bir şekilde yaratması gerekecek.

Yağmura, rüzgâra ve genellikle korkunç savaş haberlerine rağmen Strand yakınlarında, Kingsway üstünde gözleri parıldayan kadın ve erkekler akın akın Londra Opera Binası'na akıyor. Loca katlarını, oditoryumu, salonları, bekleme mekânlarını, fuayeyi, hatta koridorları doldurmuşlar. İki bin yedi yüz kişiyi ağırlamak üzere tasarlanmış görkemli bina ağzına kadar, hatta daha da fazla dolu. Dışarıda, sokakta şemsiyelerinin altında bekleşenler var. Bir yere ayrılmayacaklar.

İçeride on, on iki adam sahnenin yakınında toplanmış. Aralarında eski bir Liberal bakan, Herbert Samuel var; Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Cecil; Savaş Kabinesi'nde yer alan bir başka bakan yardımcısı, Sir Mark Sykes; Britanya Yahudi toplumunun gayriresmi başkanı Lord Rothschild ve savaş dönemi Siyonizminin en önemli iki önderi, Chaim Weizmann ve Nahum Sokolow. Hem onlar, hem de diğer herkesin yüzü gülüyor. Sonunda kapılar kapanıp kalabalık sakinleşince, soluğunu tutmuş, mutlu kalabalığa ilk hitap eden, elleri cebinde Lord Rothschild oluyor. "Dünya Yahudiliğinin son bin sekiz yüz yıldaki en büyük gelişmesi için toplandık," diye başlıyor sözüne. "Majestelerinin Hükümeti'ne yeni bir çağ açan bir deklarasyon için teşekkür etmek için buradayız... Büyük güçlerden birinin deklarasyonuyla Yahudi halkı dağılmamızdan sonra ilk kez gerçek bir statü kazandı."

Değindiği, Savaş Kabinesi'nin bir ay önce üzerinde anlaşmaya vardığı ve 9 Kasım günü yayımladığı Balfour Deklarasyonu'ydu tabii. Britanya hükümeti bu deklarasyonla, "Filistin'de ... Yahudi halkı için ulusal bir

vatan [oluşturmak] konusunda ... elinden gelen gayreti göstereceğini" taahhüt ediyordu.

Sahnedekiler birer birer öne çıkarak konuştu. Her biri şükranlarını ve tebriklerini dile getirdi, ağır Türk boyunduruğundan nihayet kurtulacak topraklar için pembe tahminlerde bulundu. Şeyh İsmail Abdul al-Akki adlı bir Arap sözcüsü bile Filistin Irmağı'ndan süt ve bal akacağı günü öngördü. Deklarasyonun Britanya adına kahramanca bir hareket, Siyonizm namına da tarihi bir başarı, Robert Cecil'in dediği gibi, "Yahudiye, Yahudiler için" ile taçlanacak ortak bir gayretin doruğu olduğunu herkes kabul ediyordu. Ve deklarasyon "Filistin'de mevcut, Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarına zarar verecek hiçbir girişimde bulunulmayacağını" da taahhüt ettiği için, Yahudilerin ve Arapların topraklan ahenk içinde paylaşacakları düşünülüyordu.

Bu son kehanetin hüsnükuruntudan ibaret olduğu sonradan ortaya çıkacak olsa da, gelişmeler diğer tahminleri doğru çıkardı. Bugün artık Balfour Deklarasyonu salt bir Siyonist zaferi olarak değil, Yahudi tarihinin önemli bir dönüm noktası, çağdaş İsrail devletinin temel taşı olarak görülmektedir. İçimizde bu konuda bir şeyler bilenler vardır: İnanılmaz çaba, planlama ve vizyon hakkında olduğu kadar, deklarasyonun vücuda getirilmesinde su yüzüne çıkan akıl almaz ittifaklar, önyargılar, entrikalar ve ikiyüzlülükler hakkında bir şeyler okumuş olabiliriz. Oysa bu neşeli kalabalığın kutlama için Londra Opera Binası'nda toplandığı o gün Britanya başbakanı ve ajanlarının Osmanlı İmparatorluğu'nu İttifak Devletlerinden koparmak için gizli görüşmeler yaptığını bilen pek az insan olmalıdır. Bu kişiler diğer teşviklerin yanı sıra, Osmanlı bayrağının Filistin üzerinde dalgalanmayı sürdürmesini de önermişti. Ne var ki Siyonistler de uzunca bir süredir Osmanlı'nın Filistin'i yönetmesini yolları üzerindeki başlıca engellerden biri olarak görüyor, çoğu ne denli hafifletilmiş olursa olsun, Türk hâkimiyetini dayanılmaz buluyordu. Osmanlılar Lloyd George'un önerisini kabul etmiş olsa, başta en önemli liderleri olmak üzere çoğu Siyonist, Britanya hükümetinin son taahhüdünü belki de onarılamayacak ölçüde tehlikeye attığı kanısına kapılacaktı. Bu durumda, günümüzde Balfour Deklarasyonu'na önem veren çok kişi çıkmazdı.

Opera Binası sahnesinde dikilenler arasında, sözünü ettiğimiz gizli görüşmelerden haberdar olanların sayısı iki, belki de üçtü. Bu görüşmelere karşı çıkmakla birlikte, Siyonist tepkisini tahmin edebildikleri için hiçbir şey söylemeyeceklerdi. Kutlamaya katılan diğer herkes durumdan habersizdi. Hükümet yetkilileriyle siyasetin beşeri hedefleri arasında görülen bilgi dengesizliği ve bu dengesizliğin ihanete yol açma olasılığı

Balfour Deklarasyonu'yla sonuçlanan dolambaçlı yolu –ve neredeyse hemen hükümsüzleşmesini– tek bir ana sıkıştırır. Londra Opera Binası'nda gerçekleştirilen 2 Aralık toplantısı çoğu zaman önüne geçilemez bir ilerleme olarak görülen karmaşık bir tarihi billurlaştırır. Bu kitap Balfour Deklarasyonu'na giden yolun salt muzaffer bir süreç olmadığını, bunun dışındaki her şeyi içerdiğini gösterecektir. Temelinin bir bölümünde entrika ve ikiyüzlülük yattığı için, Balfour Deklarasyonu sadece kutlama ve tebriklerle sonuçlanmayacak, kısa süre sonra umutsuzluğa, güvensizliğe ve pişmanlığa da açılacaktı. Bu acı duygular yaklaşık bir yüzyıl sonra bile hâlâ taze; yıllar boyunca katlanarak trajedi ve kanla birlikteliğini sürdürüyor.

KISIM I

Siroko

BÖLÜM 1

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Filistin

Yirminci yüzyılın başında, Filistin adı verilen toprak parçası, dünyanın mücadele alanı olacağı yönünde en ufak bir belirti göstermez. Dahası, söylenebilecek olan bunun tam tersidir. Bundan bir yüzyıl önce, bu bölge Akdeniz'in doğu kıyısı boyunca uzanan bir toprak şerididir. Suriye'nin bu ücra, uyuşuk, geri ve tenha güneybatı ucunun en ıssız yerleri hâlâ tilkilerin, çakalların, sırtlanların, yabani kedilerin, kurtların, hatta çita ve leoparların yurdudur. Osmanlı İmparatorluğu yetkililerince güneyde Kudüs'ten, kuzeyde de Beyrut'tan gevşekçe yönetilen Filistin'in sınırları da kesin değildir. Doğuda Ürdün platosuna karışır, güneyde Arabistan çölleriyle birleşir; kuzeydeyse Lübnan'ın gri dağ kütlelerine kavuşur. Üstelik, küçüktür[1] de: Yaklaşık yüz elli kilometrelik uzunluğu ve seksen kilometrelik genişliğiyle, Amerikan ölçülerine göre, günümüz Massachusetts eyaletinden fazla büyük olmadığı gibi, İngiliz ölçülerine göre de, Galler'le yaklaşık aynı alanı kaplar.

Çoğunlukla kireçtaşı üzerine oturmuş bu toprak şeridi kömürden, demir cevherinden, bakır, gümüş ve altın yataklarından yoksun olduğu gibi, ham petrol de içermez; ancak mutluluk verecek ölçüde gözenekli (jeologlar buna "kalkerli" derler) olması, göklerin özellikle kuzey rüzgârıyla sık sık yaptıkları gibi yarıldıkları sırada, olabildiğince nem emdiği anlamına gelir. Oysa mayıs ve ekim aylarında sıkça görüldüğü gibi doğudan estiği zaman, rüzgâr kötücül ve yorucu bir güce dönüşür. Sıcak havada esen, fırından çıkma bir siroko, soğuktaysa dondurucu bir yeldir. Bölge boyunca birbirlerine kabaca paralel olarak kuzeyden güneye uzanan iki dağ sırası bu rüzgârları engelleyemez. Tevrat'taki Tesniye (Yasa'nın Tekrarı) Kitabı'nda yer alan "Amoriler Dağı'nın" da yer aldığı batı sırası doğuda Şeria Vadisi'yle, batıda kıyı ovası arasında uzanır. Bu dağ sırasının doğu ucu aşağıdaki efsanevi Şeria Nehri'ne bazı yerlerde uçurum gibi dik inen bir yamaçtan oluşur. Muab, Yahudiye ve Celile Tepelerini içeren, ikinci veya doğu dizisi Lübnan'da başlayıp güneye, Ürdün'e kadar uzanan bir silsilenin devamıdır. Doğusunda bir nehir vadisi; batısında da bir çöl platosu bulunur. Ülkenin kuzeyinde dağlar oldukça yüksektir: Hermon Dağı deniz yüzeyinden 2800 metreye dek yükselir (Artık kışın yamaçlarında kayak yapılmaktadır). Güneye inildikçe, dağların yüksekliği yarıya iner, çevre çıplak, ıssız ve barınılmaz olur.

Filistin böylesine küçük bir toprak parçası için olağanüstü topografik zıtlıklar sunar. Şeria Nehri alçalan bir vadi tabanı boyunca güneye inerken, çevresindeki tepelerin ve tarlaların yeşil, davetkâr ve verimli göründüğü Taberiye Gölü'nün berrak sularından sonra yüz kilometre aşar; tümüyle çorak, kışın dondurucu soğuklara, yazın kavurucu sıcaklara tanıklık eden, Lut Gölü'nün deniz yüzeyinin dört yüz metre altındaki acı ve tuzlu sularına boşalır. Şeria Vadisi'nin Lut Gölü bölgesi asla ekilmezse de, yirminci yüzyılın başlarında gezginci Bedevilerin burada kamp kurdukları görülebilir. Ne var ki sıcaklığın 45 derece ve üstüne tırmandığı, toprağın çatlayıp yarıldığı sıcak aylarda onlar bile başka yerlere göçecektir.

Oysa Filistin'in diğer bölgelerinde hayat gelişmektedir. Hz. Musa'nın "Vaat Edilmiş Topraklar" konuşmasında "Cennetin yağmurundan içti," dediği söylense de, fazla yağmur yağmaz (yıllık yağış ortalaması 70 ve 80 santimetre arasında değişirken, güneyde 15 santimetre iyi bir yıl ortalaması olarak gösterilir), toprak martla kasım arasında hiç su bulamasa da, yine de yeterince su alır. Bölgenin bazı yerleri neredeyse bereketlidir. Filistin konusundaki öfkeli görüşleriyle ünlenen, o yad ellerin masum Amerikalısı Samuel Clemens bile 1869'da alaycılığa kaçmadan "Küçük Hermon" yakınlarındaki Shunem köyünde, "serin, gölgeli ve meyveye doymuş,"[2] limon ağacı korularından ve Cebel Tabor yamaçlarında, Taberiye Gölü güneyinde "rüzgârlı akasya ve meşe kayranlarından" söz edebilir. Doğu sırasının doğusundaki Havran Platosu'nda gezen bir atlı[3] her yönde ufka kadar uzanan kesintisiz buğday tarlaları görür. Çerkez köyü Gerasa'yı ziyaret eden bir İngiliz gezgini, "Tepeler o denli yüksek, toprak o kadar kurak olmamasına rağmen," İskoçya'da gördüğü küçük bir vadiyi anımsar. Yerel pazarlarda bazıları dikkat çekici boyutta, çeşitli sebze ve meyveler satılır. "Çapı en az otuz santim gelen karnabaharlar ve bir insanın kollarıyla sarmakta zorlanacağı karpuzlar... salkımı bir metreye kadar uzanan üzümler satıyoruz... mevsiminde kayısılarımız, nektarinlerimiz, eriklerimiz, mürdümlerimiz, ayvalarımız, dutlarımız, incirlerimiz, limonlarımız, portakallarımız, frenkincirlerimiz, narlarımız ve çeşit çeşit fıstığımız [da] var."[4] Baharda, kırlar (bir bölümü) yabani çiçeklerle cümbüş yerine döner: "dağlaleleri, sümbüller, düğün çiçekleri, fulyalar, hanımelileri, papatyalar, ladenler." Yazar on iki kadar başka çeşit sıralar ve "şimdi adlarını hatırlayamadığım,"[5] birçok başka çiçek türü gördüğünü iddia eder. Böylesi anlatılar abartılı görünebilir zira ülkede bolluk olmadığında ısrar eden Avrupalı gezginler de vardır.[6] Buna rağmen, bundan yüz yıl önce bu toprakların çoraklıktan uzak olduğu kesindir.

Sayılar tartışmalı ve güvenilmez de olsa, bölge nüfusunun 700.000'e yaklaştığı düşünülür. Bunların çoğu Kenanilerin, ülkeye adlarını veren

Eski Filistinlilerin, Arapların hatta eski İbranilerin torunudur. Arapça konuşurlar, sadece göçebe Bedeviler "safkan" Arap sayılsa da, genel olarak Arap adıyla anılırlar. Çoğunluk, halifeleri Hz. Muhammed'in yasal halefleri olarak kabul eden Sünni Müslüman'dır; ancak aralarında gerçek silsilenin peygamberin damadı Hz. Ali'yle başladığını iddia eden Şiiler de bulunur. Nüfusun içinde Dürzileri, bazıları Avrupalı veya Avrupa kökenli Hıristiyanları, kimi Avrupa'dan gelmiş veya kökeni Avrupa'da olan Yahudileri de saymak gerekir. Her yıl kutsal toprakları ziyarete binlerce Hıristiyan turist gelirken, yıllık Mekke yolculukları için bölgeden geçen Müslüman hacı sayısı daha da yüksektir.

Toplam yerleşik nüfusun içinde varlıklı olan çok azdır. Bu talihli azınlık zenginliğini bir şekilde toprak sahipliğinden elde etmekle birlikte, daha büyük kasabalarda yaşar; tuğladan yapılmış, kireçle badanalanmış donanımlı evleri avluların çevresine inşa edilir. Varlıklı bankerlerden, tüccarlardan, din adamlarından ve bir avuç profesyonelden ve yerel tacirden oluşan orta sınıf köy ve kasabalarda, güneşin sıcaklığını geçirmeyecek şekilde yapılmış, daha mütevazı taş evlerde oturur. Ne var ki nüfusun büyük çoğunluğu yoksuldur. Çoğu tepelere kurulmuş, daha yakın geçmişte Bedevi çapulculara karşı güvenlik sağlamak için yüksek duvarlarla çevrilmiş, birbirinden uzak, minik köylerde yaşar. Kuzey ve orta Filistin'in tipik köy evi tek katlı, damı samanla kaplı, kerpiçten yapılıp badanalanmış, dört köşe bir binadır. Güneye inince, ev yerini samandan kaba bir barınağa, yılın yarısını orada geçiren göçer için de basit bir çadıra bırakır. Kişi bu konutların içinde sadece birkaç şilte, sepetler, bir koyun postu ve topraktan ya da ağaçtan yapılmış birkaç kap kacak görür.

Köylülerin çoğu fellah ya da çiftçidir. Bazen köy duvarlarının içinde, kendi hesaplarına ya da daha varlıklı komşuları adına bahçelerde, bostanlarda veya bağlarda çalışırlarsa da, toprak sahibi büyük ailelerden birisinin ya da Filistin topraklarının büyük bölümünü denetleyen emperyal Osmanlı devletinin namına, genellikle köyü çevreleyen tarla ve otlaklarda ortakçı olarak ter dökerler. Bazı köyler toprak sahibi oldukları ve *muşa* adlı bir düzen uyarınca işlenmesi için bu toprakları dönem dönem köy sakinlerine ayırdıkları için, çiftçilerin köy hesabına çalıştıkları da olur. Yabancılar fellahın çalışkanlığından etkilenir. "Tarlasında bulunmamaktan nefret ediyor," der birisi. Dahası, fellah "yoksulluğunun izin verdiği ölçüde,"[7] cömertliğiyle de ünlenir.

Köy ve kasabaların dışındaysa Bedeviler zaten herkes için belirsiz olan sınır ve çizgilere aldırmaksızın, durmadan dolaşır. Bu "açık arazi sakinleri," ya da kendilerine biçtikleri adla "çadır insanları" kabadayılıkları, bağımsızlıkları ve eşitlikçi yaklaşımlarıyla bazı Avrupalılarca roman-

tikleştirdikleri "saf Araplardır." Arada bir birbirleriyle pek kanlı olmayan, ayinsel çatışmalara giren aşiret ve kabilelere ayrılmış Bedeviler yerel bir şeyhle daha önce yapılmış bir anlaşma uyarınca dokunulmazlıkları olmadığı sürece helal avları olarak gördükleri kervan ve gezginleri yağmalayıp soyar. Ne var ki haramilik sadece bir ara nağmedir; Bedevi aşiretinin asıl meşgalesi havaya ve sürülerinin ihtiyaçlarına bağlı düzenli ritim ve örüntüye göre develeri, koyunları, keçileri ve eşekleriyle kırsal alanda gezinmektir. Pek malları olmaz. Çadırları siyaha boyanmış kaba keçi veya deve kılından yapılmış, iki ya da daha fazla kısa direk üzerine yayılmış birkaç örtüden ibarettir; çadırlarını yıktıklarında, birkaç parça mallarını kısa sürede hayvanlarına yüklerler. Bedeviler hareket halindeyken[8] köylerin açığından geçer, kasabalaraysa hiç yaklaşmamaya çalışırlar. Bu durum aslında yeni bir gelişmedir, çünkü insanların belleği Bedevilerin köy ve kasabaları düzenli olarak yağmalamalarının anılarıyla doludur.

Filistin kasabaları içinde en büyüğü ve en önemlisi Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar için aynı ölçüde kutsal mekânlara sahip olan Kudüs'tür. 1911 yılındaki 60.000'lik nüfusu 7000 Müslüman, 9000 Hıristiyan ve 40.000 Yahudi'den oluşur. Deniz seviyesinden 760 metre yüksekteki kayalık bir platoda kurulu kent Zeytin Dağı'nın 60 metre daha yüksekten baktığı doğunun dışında, tepelere ve vadilere hâkimdir. Zeytin Dağı'ndaki tünekten aşağıya, kente bakan biri en eski yapıların beyaz taş kubbelerinin arasında tomruk ve kırmızı tuğlalar görür: Bu oteller, yurtlar, hastaneler ve okullar genellikle inşaat programları kapsamında çalışmalar yapan Hıristiyan misyonların eseridir. Yafa Kapısı'nda bir eczane ve kahvehane açılmış, 1901'de buna bir saat kulesiyle bir de çeşme eklenmiştir. Bir ziyaretçinin ifadesiyle, yeni binalar "çevreleriyle etkileyici bir güzellik,[9] görkem ve ahenk arzusu sergilemektedir". Bu arada Kudüs eski ve heybetli duvarlarından taşmaya başlar. Artık belki nüfusun yarısı duvarlarm dışında, Yafa'nın ünlü rehber kitaplarının yazarı Karl Baedeker tarafından en sağlıklısı olarak tanımlandığı banliyölerde oturur.

Oysa T. E. Lawrence'ın gözlemlediği gibi, Kudüs genel anlamda "pis bir kent," olarak bilinir. "Çoğu çıkmaz sokaklar kaldırım döşenmemiş[10] ve eğri büğrüdür, yağmurdan sonra aşırı pistir," diye solur Baedeker.[11] İstanbul yönetimi Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce düzenlemelere girişirse de çöp yığınları sokak aralarını tıkamayı sürdürür, çoğu sarnıç kirlidir ve toz bulutları havayı yoğunlaştırır. Bunun sonucunda tifo, çiçek, difteri ve benzeri salgınlar sıradan olaylardan sayılır. Yine de, Kudüs'ün taşralılığı en azından gerilemektedir: Kent 1892'de bir şoseyle ve Fransızların işlettiği bir demiryoluyla Yafa limanına bağlanır. Araba yolları Beytüllahim, El-Halil ve Eriha'ya kadar uzanır. Hıristiyan gez-

ginler ve zamanı gelince Mekke yoluna düşmüş on beş bin Müslüman hacı kent sokaklarını doldurur. Kent halkı malzeme, hizmet ve özellikle zeytin ağacı ve sedeften yapılma incik boncuk satarak kârlı işler gerçekleştirir. Yerel sanatkârlar teneke ve bakır işçilikleriyle ünlenir; taş ustaları gelişen inşaat faaliyetlerinde temel rol oynarlar.

Kudüs'ün güneyinde en önemli kasabalar Gazze ve El-Halil'dir; sadece sekiz yüz kişilik nüfusuyla Beerşeba 1914'te neredeyse terk edilmiş bir yer gibi kalır. Kuzey ve batı yönünde, Nablus önemli bir ticaret merkezi konumundadır: Titiz Baedeker, buranın sakinlerini "fanatik ve kavgacı"[12] olarak tanımlar. Kuzey ve doğuya doğru, Baedeker'in sakinleri için, "Genellikle gezginlerin çevresini alıp türküyle birlikte bir *'Fantasia'* ya da raks önerirler; oysa her ikisi de yorucudur. Dansçılar el çırpar, başkalarıyla el çarpar, tekdüze bir sesle doğaçlama dizerler okurlar,"[13] dediği Eriha bulunur. Kıyının daha ilerisinde, Cebel İlyas'ın eteğinde ve Akka Körfezi'nin güney ucunda Hayfa uzanır. Filistin kıyısının en iyi doğal limanı olan Hayfa giderek körfezin kuzeyindeki eski Akka limanının gölgesinde kalır. Ticaret merkezi olarak, demiryoluyla Şam'a bağlıdır.

Filistin 1517 yılından beri, adını Osman adlı bir Müslüman Türk savaşçıdan alan, yandaşları Osmanlı olarak bilinen Osmanlı İmparatorluğu sultanlarınca, az veya çok despotça yönetilmiştir; Sultanlar başkent olarak Kostantiniye'yi seçmiştir. Arap topraklarını fethettikleri dönemde halifeliği Abbasi soyunun son temsilcisinden alır ve bu makamı da İstanbul'a taşırlar. Saltanat ve hilafet birleşir, halifenin (ya da Müminlerin Emiri'nin) iradesi görünürde Sünni Müslümanların yaşadığı her yere ulaşırken, imparatorluğun en parlak döneminde sultanın yönetimi batıda ve kuzeyde Balkanlardan Macaristan'a; doğuda güney Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan'a; güneyde Akdeniz'in doğu ve güney kıyıları boyunca ta Cezayir'e; güneydoğuda da Irak ve Basra Körfezi'ne kadar yayılır. İmparatorluk daha sonra küçülmeye başlayacaktır: Rus çarları toprakların bir tarafını kemirir, Avusturya'nın Habsburgları bir başta tarafına el atar. On dokuzuncu yüzyılda Balkanlarda kimi başarılı, kimi başarısız bağımsızlık hareketleri görülür.

Sultanlar yüzyıllar boyu Filistin'e fazla önem vermezse de, on dokuzuncu yüzyılda bölgenin koşullarında küçük iyileşmeler görülür. Osmanlı önderleri çağdaşlaşmazlarsa Rusya'nın ya da büyük Avrupa devletlerinden birisinin eliyle yok olacaklarını fark ederler. Yönetimde ve toprak sahipliğinde çağdaşlaşma anlamına gelen Tanzimat adlı bir program uygulamaya koyulurlar. Tanzimat'ın klasik dönemi 1839-1876 olarak sınırlandırılsa da, on dokuzuncu yüzyılın son padişahı II. Abdül-

hamid (hükümdarlığı 1876-1909) programın bazı bölümlerinin uygulanmasını bir süre daha devam ettirir. Kullarını gözetlemeleri için binlerce hafiye kullanan II. Abdülhamid mutlakıyeti ve gaddarlığıyla ünlenmiş olsa da, bütün mülkünde yollar, demiryolları ve hastanelerin inşasını destekler; böylesi faaliyetler Filistin'de de iç ve dış ticaretin gelişmesini ve talihli azınlığın refah düzeyinin yükselmesini sağlar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) Jöntürklerinin[14] II. Abdülhamid'in saltanatını 1908-09'da sona erdirmesi fazla insanı üzmez; Cemiyet söz konusu çağdaşlaştırma siyasetini sürdürecektir.

Varlıklı ve orta sınıf Filistinliler bu gelişmelerden olabildiğince yararlanırlar. Giderek kozmopolitleşir, Avrupa giyimini benimser, Avrupa'daki gelişmeler ve Avrupa düşüncesi konularında babaları ve dedelerinden çok daha bilgili olurlar. Sadece 1914'te Kudüs'te yedisi dolaşımda olan gazete ve fikir dergileriyle, demiryolları ve telgraf hatlarıyla bağlı oldukları Arap kuzenleriyle ilişkiyi geçmiş kuşaklara kıyasla daha da pekiştirirler. Bu talihli Filistinliler sadece kendi bölgelerinin başlıca kentlerini değil, imparatorluğun büyük merkezlerini de tanımaya başlar: Düzenli olarak Bağdat'a, Beyrut'a, Şam'a ve İstanbul'a giderler; Kahire ve Hartum gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika şehirlerini de ihmal etmezler. Ülke Avrupa ölçülerinde ne denli geri görünürse görünsün, önlerinde açılan yeni bir dünyadır.

Oysa yüzyıllardır yaşadıkları hayatı sürdüren Bedeviler için henüz açılan bir şey yoktur. Ülkenin belkemiğini oluşturan fellahlara gelince, kimileri köylerinden ayrılıp kente göçerken, içlerinden çok azı zenginleşir, ancak büyük çoğunluk ezelden beri yaşadıkları topraklarda kalır, o topraktan bir geçim elde etmeye çabalar. Onlar için, 1914 öncesinin kırk yılı pek de iyi geçmez. Topraklar giderek birkaç kişinin elinde yoğunlaşır, saatler uzayıp ücretler azaldığı için de fellah istediği kişiye değil, bulabildiğine çalışmak zorunda kalır. İki yakasını bir araya getirmek için fazladan iş alması, aynı zamanda iki patrona birden çalışması gerekir. Erkek ve kız çocukları da bu işe katılır, ayrıkotu ayıklayıp taş toplarlar.

Toprak ve fellahlar üzerinde artan baskının başlıca nedeni, bedensel ve sökülemez bir akrabalık iddiasında bulunmasına rağmen, yeni ve yabancı bir öğenin Filistin'e gelişidir. Bunlar, doğdukları ülkede tadamadıkları özgürlüğü yaşamak için kavurucu bir istekle gelmiş Avrupa ve Rusya Yahudileridir. Çoğu varlıklı değildir,[15] ama genellikle varlıklı koruyucuları vardır ve Yafa çevresindeki arazi fiyatları yirmi yılda on kat arttığında, koruyucuları, fellahların yanına bile yaklaşamadığı bu toprakları satın almakta zorlanmaz. Filistin zaten nüfusun çeşitli kesimleri arasında, Sünnilerle Şiiler, Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanlar ara-

sında bazen çatışmaya, çoğu kez de gerginliğe sahne olmuştur. Farklı göçebe aşiretleri arasında her zaman barışçı ilişkiler görülmez; Bedevi aşiret üyeleriyle köylüler de pek dost sayılmaz. Şimdi de ortaya, sonu nereye varacağı bilinmeyen, yepyeni bir sorun kaynağı çıkmıştır.[16]

Yahudiler buraya, ülkelerindeki yaşam koşullarına dayanamadıkları için gelirler. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Avrupa ve Rusya antisemitizmi giderek yaygınlaşır. Bu akım Batı Avrupa'da genellikle ölçülü, hatta nazik görünse de, Fransa'da Yahudi Yüzbaşı Alfred Dreyfus'ün sahte kanıtlara dayanılarak çok ağır bir cezaya çarptırılması ve ülkenin yarısının hükmü desteklerken gösterdiği coşku, Viyana'da antisemitist siyasal partilerin seçim zaferiyle birleşince, Batı ve Orta Avrupa'da yaşayan birçok Yahudi gerçek asimilasyonun asla gerçekleşmeyeceğine inanır. Yine de, Filistin'e göç edenler bu Yahudiler değildir. Doğu Avrupa antisemitizmi güçlü, çoğu zaman tehlikelidir. Yahudi karşıtı ayırımcı yasalar günlük hayatı işkenceye çevirir; şiddetli pogromlar hayatlarını tehlikeye atar, hatta sona erdirir. Batı Avrupa ve Yenidünya'nın çağrısıyla Avrupa'dan ve Rusya'dan sayısız Yahudi İngiltere'ye, Fransa'ya, Birleşik Devletler'e ve Kanada'ya göçer. Oysa Eski Ahit Tanrı'nın onlara Filistin'i vaat ettiğini belirtmektedir. 1914 öncesinde yer alan yarım yüzyıl boyunca, şiddetten en fazla etkilenen, dini ve kültürel kimliğin temel olduğuna inanan Yahudiler gözlerini giderek bu yöne çevirmeye başlar.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında, Filistin'e göçenlerin çoğu yaşlı Yahudilerdir. Siyonizm akımının öncesinde, düzenli bir hareket içinde yer almadan, tek başlarına yolculuk ederler. Amaçları yeni bir başlangıç yapmak değil, hayatlarının kutsal topraklarda sona ermesidir. Yüzyıl ortalarında bu kişilere kendileri için kutsal olan Kudüs, Hebron, Tiberiye ve Safad sokaklarında üstleri pejmürde, iyi beslenmemiş vaziyette, dilenirken rastlanır. 1845 yılında Filistin'deki bu Yahudi göçmenler hemen hepsi sayılan dört kente doluşmuş, çoğu sadakayla geçinen, ölümü bekleyen hatta belki arzulayan yaklaşık on iki bin kişidir.

Öte yanda Filistin'de Akka yakınlarındaki "yerli Filistin Yahudileri"[17] de dahil, yerleşik ve faal Yahudi toplumları da vardır. T. E. Lawrence gibi İngiliz gözlemciler bunlara hayranlık duyar: "Arapça ve iyi İbranice konuşuyorlar; ülkeye uygun ama Araplarınkilerden daha iyi bir yaşam düzeyi ve üslubu geliştirmişler." Yahudilerin toplanmaya çalıştıkları Kudüs'te, ataları üç yüzyıl önce İber Yarımadası'ndan göç etmiş olan Sefaradlar hâlâ eski İspanyolca ve Arapça konuşurlar; başlangıçta Buhara'dan göç etmiş İran Yahudileri arasında eski Pers giysilerinden vazgeçmemiş, erkek çocuklara kızıl elbiseler, kadınlara "en güzel gök

mavisi, yeşil, kırmızı, vişneçürüğü ya da limon sarısı ipekliler" giydiren, oldukça varlıklı bir topluluk vardır. Kudüs surlarının dışında, geçimlerini topraktan sağlayan güney Arabistan ve Yemen Yahudileri yaşar. Bunlar Siyonist sayılmamakla birlikte, başarılı çiftçiler olarak dünyayı biçimlendirecek bir hareketin müjdecileridir.

Bu hareket, ya da Siyonizm, Rus devrimcilerin Çar II. Aleksandr'ı öldürdükleri 1881 yılında şekillenmeye başlar. Oğlu III. Aleksandr zaman yitirmeden Yahudileri suçlar. Başta Yahudileri on bin kişiden daha kalabalık yerleşimlere hapseden yasa olmak üzere, babasının gevşettiği antisemit siyaseti yeniden uygular. Çarın danışmanı, eski öğretmeni ve şimdi Sen Sinod'un baş yöneticisi Konstantin Pobiyedonostsev, Rusya Yahudilerinin üçte birinin Ortodoksluğu kabul edeceğine, üçte birinin göç edeceğine, kalan üçte birinin de açlıktan öleceğine ant içer. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Rusya'da başlayan büyük Yahudi göçünü tetikleyen, bu yemindir.

Rusya ve Rusya-Polonya Yahudileri başta batıya yönelmekle birlikte, ikinci hedefleri Osmanlı İmparatorluğu içinde, en yeğleneni Filistin olan çeşitli bölgeler olur. 1882 yılında bu son hedefe ulaşmayı başaran yedi bin kişi, Romalıların İkinci Tapınağı yerle bir ettikleri zamandan sonra, bir yılda görülen en büyük kalabalığı teşkil eder. Bu yedi bin kişi huzur içinde ölecekleri bir yer değil, barış içinde yaşayacakları bir toprak peşindedir; aralarında en güçlü ve en idealist olanlar Rusya'da yapmalarına izin verilmeyen bir meslekle, tarımla uğraşmakta kararlıdır. Hükümetin kan dondurucu açıklamalar yapmakla ve Rusya'daki kadar katı yasalar çıkarmakla övündüğü Romanya'dan göçenler de aynı eğilimdedir. Ruslar ve Romenler "Birinci Aliyah"ın (ya da vaat edilmiş topraklara ilk "yükselişin") çoğunluğunu oluşturur.[18] Yirmi yıldan biraz uzun bir sürede yaklaşık otuz bin Yahudi eski vatanlarında istedikleri gibi kalıcı hacılık görevlerini yerine getirecektir.

Çiftçi değillerdir ama çoğunun içinde Yahudilerin toprağı ekebildiklerini, kendi topraklarına kök salıp bu topraklardan geçinebildiklerini tüm dünyaya kanıtlamak için kavurucu bir istek yanar. Yalnızca getto sakinleri olmadıklarını göstereceklerdir. Dört yıl geçmeden Yafa yakınlarında dört, Şaron ovasının kuzey bölümünde bir, Celile'de de üç tarım kolonisi oluştururlar. Başlangıçta, sonuçlar şaşırtıcı olmaz: Kolonilerden hiçbiri gelişmediği gibi, varlığını sürdürecek gibi de görünmez. Ne denli güçlü olursa olsun, kararlılık bilgi ve uzmanlığın yerini tutamaz. Ne var ki o sırada sahneye Yahudilerin ünlü hayırseverleri, Paris'ten Baron Edmond de Rothschild, ailesinin Londra dalının üyeleri ve diğer varlıklı din kardeşleri çıkar, parasal destekleriyle ekinin boy vermediği, verse

de satılamadığı dönemleri geçirecek parasal kolaylıklar sağlarlar. Bunun yanı sıra, birçok başka soruna da el atarlar, malzeme, alet-edevat, tohum, öğretmen, okul, doktor ve yöneticiler için gerekli parasal kaynaklar yaratırlar. Ve tabii ilk adımda toprak almak için para verirler.

Göçmenler ilk kongresini 1897'de, İsviçre'nin Basel kentinde gerçekleştiren Siyonist hareketten de yardım görür. Hayırseverler yeni gelenlerin antisemitizm belasından uzakta, üzerinde yaşayıp işleyecekleri tarım kolonilerinin kurulması için imkân sağlarken, Siyonistler de kendilerine bir vatan oluşturmaları için yardım eder. Bu yardımı gerçekleştirirken bağımsız bir devlet ima etmiş olabildikleri gibi, etmedikleri de düşünülebilir. Belki düşmanlığı tetiklememek amacıyla, belki de böylesi bir hedef onlara bile imkânsız göründüğü için, konuyu bilerek belirsiz bırakırlar. Ulusal bir uyanışı amaçladıkları kesindir. Bunun için ulusal dil olarak İbraniceyi yerleştirecek, Kudüs'te de büyük bir Yahudi üniversitesi kuracaklardır. Siyonistlerin acil gereklerden habersiz oldukları iddia edilemez: Örneğin, taşradaki kolonilere gitme eğiliminde olan Yemenli Yahudilerin Avrupalılara oranla toprağı terk edip kente göçmeye pek niyetli olmadıklarını gözlemlerler. Bu ilk ve kritik dönemlerde ölümle kalım arasındaki çizginin Yemenli Yahudilerce çizildiğini önermek yanlış olmaz.

Yahudilerin 1914 yılına kadar parasını ödeyip aldıkları 450 kilometrekare toprağın 300'ü yirmi altı farklı koloni tarafından işlenir. Söz konusu tarım kolonileri Filistin haritasını süsler. Çoğu çabalar; içlerinde gelişenlerin sayısı azdır. Tehlikeli bir tutunma noktası, güç bir hayata yapışmak için sakat bir tutamaktır; yine de geride bıraktıklarından çok daha iyi görünür.

Bu arada, 1904'te "İkinci Aliyah" başlar: Çoğu başlangıçtan itibaren kentlerde kalmayı yeğleyerek gelen yerleşimci sayısı 33.000'dir. İçlerinde sosyalizme, işçi haklarına ve kooperatiflere inananlar *kibutz* ve *moşav* yerleşimlerini başlatır. Önderleri David Ben-Gurion İsrail'in ilk başbakanı olacaktır. Bu İkinci Aliyah süresinde Hayfa'nın Yahudi nüfusu üç katına, Yafa'nınki iki katına çıkar; Yahudiler Yafa'nın yanında Tel-Aviv adlı yeni bir kent kurarlar. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, İkinci Aliyah'ın tamamlandığı dönemde Filistin'de yaklaşık 85.000 Yahudi bulunur. Bunlardan belki yarısı bilinçli milliyetçi Yahudi ya da Siyonist'tir;[19] yaklaşık 12.000'i tarımsal yerleşimlerde yaşar.

1914'te Yahudiler Filistin nüfusunun belki dokuzda birini oluşturur. Yahudiler ve Eski Ahit'e aldırmaksızın onları fazlalık, yeniyetme veya yabancı olarak görenler arasında sürtüşmeler yaşanır. En belirgin sürtüşme kaynağı, Yahudilerin toprak satın almasıdır, Yahudiler hayırseverlerin veya Siyonist örgütün parasal desteğiyle tek bir çiftçiden küçük toprak parçaları değil, sadece büyük parseller satın alırlar. Yahudiler kendi ken-

dilerine yetmekte kararlı olduklarından, geniş bir toprakta çalışan, hatta belki de orada yaşayan fellahlar hiç istisnasız yerinden edilir. Aynı fellah uzaklaşmayıp komşu toprağı işlemeyi sürdürse bile, durumunun değişmesine kin duymaması mümkün olabilir mi? Dahası, Yahudilerin yeni biçilmiş toprak üzerinde fellahın geleneksel hayvan otlatma hakkını tanımaması da gerginlik kaynağı olur. Bir yetkili, "Arap komşularıyla zaman içinde çatışmaya girmemiş Yahudi kolonisi yok gibiydi,"[20] diye yazar. "Ciddi çatışmaların gerisinde çoğu kez şu ya da bu şekilde bir toprak anlaşmazlığı yatardı."

Başta dini konular olmak üzere, başka sürtüşme kaynakları da doğar. Hz. Muhammed Yahudilerin Tanrı'yla sözleşmelerine ihanet ettiklerini, kutsal metinlerde sahtekârlık yaptıklarını ve bu yüzden mahşer günü gelince korkunç cezalara çarptırılacaklarını belirtmiştir. İnsanların Kuran'ı hayat rehberi olarak kabullendikleri topraklarda, böylesi öğretilerin barışçı ilişkilere katkıda bulunması düşünülemez; buna rağmen İslam hukuku Yahudileri *ehl-i kitap*, ilahi kitap sahipleri olarak kabul eder ve bu nedenle İslam'ın sözünün geçtiği her yerde –ikinci sınıf vatandaş konumunda da olsa– yaşamalarına ve dini gereklerini yerine getirmelerine izin verir. 1914 öncesi Filistin'de antisemitizmin varlığı yadsınamaz; ancak Doğu Avrupa ya da Rusya'daki gibi yaygın, kötü ve tehlikeli olması mümkün değildir; böyle olsa, Yahudilerin Filistin'e göçmeyi sürdürecekleri düşünülmemelidir.

Her halükârda Araplara karşı aynı ölçüde düşmanca hisler besleyen, aynı küçümsemeyle bakan Yahudiler de vardır. İçlerinden biri, "Batıl inanç sahibi, miskin, cahil fellahların[21] Yahudi öncülerle yakın ilişki içinde yaşamasına izin vermiş olsaydık,"[22] diye yazar, "İlerici yöntemler dayatmaya, hatta özel mülkiyete saygı gösterilmesini sağlamaya gücümüz olmadığı için ... elimizdeki cılız başarı ihtimali de zarar görecekti." Bu uyumsuz üslup hiç de alışılmadık gelmez. Tarımda bilimsel yöntemler uygulanması taraftarı Siyonist önder Samuel Tolkowsky'nin küçümseyerek belirttiği gibi, fellahların gerçekleştirdiği Filistin tarımı, "Doğu'ya özgü önsezi eksikliğinin kurbanıdır." İngiliz Chovevi Sion Birliği'nde bir konuşmacı sözlerine, "Fellahlar kadar cahil ve aptal olunca," diye başlar ve daha sonra fellahın "kaba erdemlerini" sahte bir övgüyle yerin dibine batırır. Yine de, hor görmenin tek yönlü olmadığını tekrarlamakta yarar vardır: Bazı Araplar Yahudilere kazıklamayı umdukları Hıristiyan gezginlere davrandıkları gibi yaklaşır: Malları ve paraları helaldir.

Tarlada ve kentte Arap'la Yahudi çoğu zaman rekabet eder. Yahudilerin en son tarım yöntemlerini uyguladıkları taşrada sonuçta galip gelecekleri kesindir. "Arap portakal bahçelerinde dönüm başına ortalama 850 kasa

portakal güzel bir yıllık hasat olarak görülmektedir," diye yazar, Siyonist *Palestine* gazetesinin bir muhabiri. "Yahudi çiftçiler çok daha yüksek ürün alıyor ve bu satırların yazarı 1912-13 kışında dönüm başına ortalama 1600, 1913-14 kışında da 1900 kasa ürün aldı."[23] Kentlerdeki Arap zanaatkâr ve tüccarlar da Yahudi rekabetinden çekinir. Kudüs yetkilileri 1891'de Osmanlı sadrazamına bir telgraf göndererek Rusya Yahudilerinin kente göçmelerinin yasaklanması için yalvarır.[24] 1914'ten önceki yirmi beş yıl Yahudilerin gelişini önlemeye, en azından toprak almalarını yasaklamaya yönelik böylesi çok yazışmaya ve örgüt kurulmasına, antisiyonist makale ve gazete yazılarına tanık olur.[25] Bunların hiçbiri işe yaramayacak, Yahudiler gelmeyi sürdürecektir. Arap gazetesi *El-Asmai*'nin tipik bir makalesinde, bir Arap gazeteci, "Emekleriyle yerel nüfusla rekabet ediyor ve kendi rızıklarını yaratıyorlar," diye yakınır. "Yerel halk bunların rekabetiyle başa çıkamıyor."[26]

Arap protestoları zamanla evrilir ve öğelerinden biri antisiyonizm olan gelişkin bir milliyetçi harekete dönüşür. Siyasal bilince sahip bazı Arapların Yahudileri salt yerel tüccar ve çiftçiler için tehlike olarak değil, daha geniş bir Arap davasına yönelik jeopolitik bir tehdit olarak gördüklerini belirtmek bu aşamada yeterli olacaktır. Dünya Savaşı'nın başlangıcından sadece beş ay önce, genç bir Arap günlüğüne, "Filistin, Arap Yarımadası'nı Mısır'a ve Afrika'ya taşıyan bağdır," diye yazar. "Yahudiler [Filistin'i] fethederse, Arap ulusunun bağını koparacak, gerçekten de birbirinden bağımsız iki parçaya ayıracaktır. Bu da Arap davasını güçsüzleştirir, tek bir ulus olarak dayanışmasını ve birliğini önler." Bir başka gün, bizi bugün bile heyecanlandırmayı sürdüren sözcüklerle parmağını konunun can damarına basacaktır: "Bu ülke Yahudi maneviyatının beşiği ve tarihlerinin doğum yeriyse, o zaman Arapların [Filistin üzerinde] yadsınamaz bir hakları daha vardır ve bu hak da dillerini ve kültürlerini ülkeye yaymış olmaktan doğar. [Yahudilerin] hakları geçen zamanla birlikte öldü; bizim hakkımız canlı ve sarsılmaz."[27]

Osmanlı yönetiminin Yahudiler konusunda kararsız duygular içinde kaldığı sonucuna varmak mümkündür. Bir taraftan imparatorluk içinde ulusal hedeflere yönelik, özerk bir topluluk konumunu almalarını istemez: yönetimi altındaki çeşitli etnik gruplar bu konuda başını yeterince ağrıtmaktadır. Hem padişah, hem de onu tahttan indiren devrimci Jöntürkler bu nedenle kararlı bir antisiyonizm yürütür. Öte yandan gerek sultan, gerekse de Jöntürkler yararlı olabilecek, çalışkan vatandaşlar olarak gördükleri Yahudi göçmenleri bireysel açıdan sıcak karşılar, bu gibileri Filistin'e değil, imparatorluğun Anadolu'daki topraklarına yönlendirmeye çalışır. Oysa Siyonistlere göz kırpan Filistin'dir, bazen İstanbul'dan on-

ları geri çevirme talimatı almış Osmanlı yetkililerine rüşvet vererek, bazen de toprağı satın aldıktan sonra onlara karşı bir şey yapamayacak kadar üşengeç imparatorluk memurlarına güvenerek Filistin'e girmenin yolunu hep bulurlar.[28]

Böylesi bir beceriksizlik ve kararsızlık birçok Arap'ın öfkelenmesine neden olur. II. Abdülhamid döneminde pek muhalefet imkânı bulamazlar; Jöntürk yönetimindeyse, fazla olmamakla birlikte, seslerini çıkarmayı başarırlar; oysa Birinci Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı yönetiminin Filistin'de popüler olup olmadığı tarihçileri de bölen bir konudur. Yahudilerin fazla sevilmediği yadsınamasa da, bu duygunun ne kadar derin ve yaygın olduğu, bu düşmanlığın farklı koşullar altında ne gibi sonuçlar doğuracağı kestirilemez. Tarihte önemli her gelişme, durmadan sonsuza kadar geriye sürülebilecek köklere sahiptir. Kendi başına Balfour Deklarasyonu daha önce az çok barış içinde yaşamış bir bölgede sorun kaynağı olmadığı gibi, uçuruma doğru önlenemez biçimde yönelen bir yol üzerindeki basit yol işareti de değildir. Bu deklarasyon olmasa, Filistin'deki gelişmelerin nasıl bir biçim alacağını kimse kestiremez. Sonunda ortaya çıkan, tümüyle umulmadık güçlerin ve etkenlerin ürünüdür.

BÖLÜM 2

Osmanlıcılık, Arapçılık ve Şerif Hüseyin

Yaşanan, insanlığın daha önce hiç görmediği denli yıkıcı ve yaygın bir savaştır. Büyük devletler teker teker boğuşmaya katılır. İçlerinden çok azı Avrupa'nın yeni bir kalıba döküleceğinin, tüm dünyanın geri dönüşü olmayan bir şekilde değiştirileceğinin bilincindedir.

Büyük devletler yirmi yıldan beri saflarını belirlemektedir. Savaş başladığında taraflar çoktan oluşmuş, bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan ve (gecikmeyle de olsa) Osmanlı İmparatorluğu, diğerinde de Rusya, Fransa ve Büyük Britanya yer almıştır. İzleyen kanlı yıllar sırasında, küçük devletler de saflarını hesaplarına ve çıkarlarına göre seçerler: İtalya, Romanya ve Yunanistan Büyük Britanya ve müttefiklerinin yanında yer alır, Bulgaristan ise Almanya'yı yeğler. Karşılıklı güçler dengelidir ve Müttefiklerin Almanya önderliğindeki koalisyonu yenmesi ancak bir diğer büyük ülkenin, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1917'de kavgaya katılmasıyla mümkün olur.

Osmanlıların Almanya safında yer alma kararı muhtemel görünmekle birlikte, önlenemez değildir. Almanya Türklerin baş düşmanı olan Rusya'nın en büyük düşmanıdır. Rusya Marmara Denizi'ne girmeyi, oradan da Çanakkale Boğazı üzerinden Ege ve Akdeniz'e çıkmayı hedeflediği için Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmamdır; Türkler Marmara girişini denetlemekte ve Rusya'nın geçişine izin vermemektedir. Rusya iki kez konuyu zorlamaya girişir, her ikisinde de vazgeçmek zorunda kalır. Rus donanmasını Akdeniz'de görmek istemeyen İngiltere ve Fransa 1856 Kırım Savaşı sırasında Osmanlı'mn Rusya'yı yenmesine yardım eder; 1878'de Berlin Kongresi çerçevesinde toplanan kimi Avrupalı güçler Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türkleri yenen Rusya'yı geri adım atmaya zorlar (Aym kongre Osmanlı İmparatorluğu'nun başka açılardan zayıflamasına izin verecek, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlık ilanını desteklerken, Bulgaristan'a da sınırlı bir özerklik tanıyacaktır). Rusya 1914'te talihini bir kez denemeye hazır görünür; üstelik bu defa hem İngiltere, hem de Fransa'yla aynı saftadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun destek için Almanya'ya yönelmesi doğaldır.

Bazı görüşlere göre bu sonuç kaçınılmaz değildir, Müttefiklerin Osmanlı diplomasisi beceriksizlik göstermiştir. Özellikle Jöntürkler ve

kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'de başarılı bir devrim gerçekleştirmesinden sonra, ülkelerinin Rusya'yla ittifak kurmasının uygunsuz olduğunu düşünen İngilizler de vardır: Bu gibiler, büyük devlet yöneticileri içinde dünyanın en zorba devlet başkanı olan Rus Çarı'yla yan yana durmaktansa, ilkelerini gerçekleştirmekten ne denli uzak olurlarsa olsunlar, bu çağdaşlaşma ve temsili hükümet yanlılarıyla saf tutmanın yeğ olduğu kanısındadır. Kimileri de Güney Asya, Mısır, Sudan ve diğer ülkelerde yaklaşık yüz milyon Müslüman nüfusa sahip Büyük Britanya'nın dünyanın öteki büyük İslam gücüne, halifelik makamı Osmanlı İmparatorluğu'na düşman olmasının yakışıksız olduğu görüşündedir. Savaşın başlamasından sonra, ancak Osmanlılar henüz taraflarını belirlemedikleri bir sırada, Britanya'nın Rusya'yı İstanbul'u almak gibi bir niyetinin olmadığını açıklamaya zorlaması gerektiğine, böyle bir açıklamanın Türklerin kaygılarını gidereceğine inananlar da vardır. Buna karşı İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'in, Almanya'nın savaş ilanından sonra, Türklerin saflarını belirlemelerinden hemen önce, Türk halkından toplanan bağışlarla İngiliz tersanelerinde yapılmakta olan iki Osmanlı savaş gemisine el koymakla gereksiz, ancak kendine özgü biçimde kışkırtıcı davrandığı kanısında olanları da saymak gerekir.

Gerçekten de Osmanlı hükümeti hangi tarafla ittifak kurması, yoksa savaşın dışında kalması mı gerektiği konusunda kararsızdır. Harbiye Nazırı ve Jöntürk hareketinin önderi Enver Paşa oldubitti taraftarıdır. Britanya'nın el koyduğu iki savaş gemisini telafi etmek isteyen Almanya Osmanlılara *Goeben* ve *Breslau* adında iki yeni gemi vermiştir. Enver Paşa her iki gemide Türk denizcisi kıyafetine bürünmüş Almanlara Karadeniz'in karşı kıyısındaki Rus limanlarını topa tutma emri verirken, kabinenin çoğunluğu bu buyruktan habersizdir. Bakanlardan bazıları Enver'i asla bağışlamayacaktır. Bütün bunlara rağmen, Rusya ilerlemeye hazır görünür, Britanya ve Fransa Rusya'yı desteklerken, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok farklı bir şey yapmasını beklemek güçtür. Osmanlı İmparatorluğu'nun da savaşa, bir başka ifadeyle potaya girmesi, Filistin de dahil, bütün eyaletlerinin de savaşta olması demektir.

Gerici Rus İmparatorluğu'yla dermansız Osmanlı İmparatorluğu'nun orduları 1914 Kasım'ında Türk kenti Erzurum yakınlarında kanlı bir boğuşmaya girişir. Oysa bundan çok önce, İngilizler düşmanları Türkleri nasıl güçsüzleştireceklerini, Rus müttefike nasıl yardım edeceklerini düşünmeye başlamıştır. Bu bağlamda, muhalif Araplarla savaş öncesi gerçekleştirdikleri görüşmeleri hatırlarlar. Bu kişilerin hedefleri ve faaliyetleri konusunda Ortadoğu'daki casuslarından ve diplomatlarından aldıkları raporları anımsarlar. Belki, diye düşünür İngilizler, belki Arapların

Türk yönetimine yönelik hoşnutsuzluklarından yararlanılabilir.

1914 yılında, Osmanlı İmparatorluğu içindeki milliyetçi Arap hareketi çok önemli görülmese de, bütünüyle gözden uzak tutulacak gibi de değildir. Hareketin ilk ataları İran, Mısır, Suriye ve Mezopotamya'da 19. yüzyıl ortası-sonu arasında faaliyet göstermiş din adamları ve aydınlardan oluşan bir karışımdır. Hemen hepsi imparatorluğun çağdaşlaşmasını ve eski dünya gücü konumunu yeniden kazanmasını, böylelikle Araplar da dahil, Doğu'yu Batı karşısında koruyabilmesini arzular. Bu sürecin nasıl gerçekleştirileceği tartışma konusu olarak kalır. Kimi Arap Avrupa tehdidine İslam'ın karşı koyacağı inancınadır; böyleleri Panislamist akımın içinde yer alır. Panislamist hareketin içindeki Arapların salt Osmanlı dirilişinde rol almakla yetinmemesi gerektiğini, Türklere kaptırılmış halifeliği de geri almalarının beklendiğini ileri sürenler de görülür. Bir azınlık da dinlerine bakmaksızın, imparatorluk içindeki bütün Arapların birliğini savunur. Bütün bu akımların Osmanlı İmparatorluğu'nun canlandırılmasını hedeflemelerinden hareket eden tarihçiler, söz konusu yaklaşımları *Osmanlıcılık* adını verdikleri tek bir tanım altında toplar.

Panislamizm ve Osmanlıcılık Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından sadece altı yıl önce çıkan bir üçüncü Ortadoğu ideolojisinden, yani Arapçılık hareketinden daha önce doğmuştur. Arapçılık yandaşları imparatorluğun dirilmesini özlemle beklemekte, dini ve siyasal konularda en az Osmanlıcıların fikir önderleri kadar çeşitli düşünceler belirtmektedir. Ne var ki, imparatorluk içindeki çeşitli Arap grupları için özerklik (İngilizlerin deyimiyle, yerinden yönetim) isterken, Osmanlıcıların da ötesinde yer alırlar. Bu kişiler mutlak ayrılık ve bağımsızlık önermez; birbirinden ayrı ve egemen Arap devletlerini kapsayan gerçek Arap milliyetçiliğinin hatırı sayılır bir etken olması için 1914 sonrasını beklemek gerekecektir.[1]

Sultan II. Abdülhamid'in Arapçılığın doğuşunu geciktirmiş olması muhtemeldir. 1876'dan 1909'a kadar hüküm süren bir despot olarak iktidarın ilahi bir hak olduğuna inanır, aynı zamanda da halkından korkar. Saltanatının başında halka liberal reform sözü verip, özgürlükçü bir anayasayı kabul etse de, bütün bunlar Batı'nın desteğini almak için başvurulmuş hilelerdir. Batılı güçler çağdaşlaşma girişimlerini desteklemek yerine bu projelere karışıp müdahale ettikçe, padişah da çabalarını durdurur. Anayasayı ilga eder, metnini kaleme alan eski sadrazamı hapse atar ve bir daha kendi isteğiyle vazgeçmeyeceği bir mutlak yönetim uygulamasına geçer. Paranoyasını dizginleyemez, on bini aşkın hafiye görevlendirir. Bu kişiler Osmanlı toprakları üzerinde güçlü ve tehlikeli bir oligarşi oluşturur, her bölgeyi tarayıp, gerçek ya da sahte kanıtlarla hoşnutsuz kulları padişaha jurnallerler. Böylesi suçlamalara hedef olanların

tek savunma silahı rüşvettir. Hafiye jurnalleri İstanbul'daki mabeyinde biriktikçe, sultanın korkusu körüklenir. Hareminde bulundurduğu dokuz yüz kadın içinden bir tanesi her gece gelip, sultanın yatacağı yatağın altını kolaçan eder. Çeşnicileri padişahın yiyeceği her lokmanın tadına bakar. Külyutmaz sansürcüleri efendilerinin korkusunu yatıştırmak için gazete, dergi ve kitapların içinden bütün paragraflar keser ya da matbaaları toptan kapatır; yozlaşmış mahkemelerdeki yargıçlar durmadan suçlular hakkında hükmü vererek sultanın kaygılarını haklı çıkarır. II. Abdülhamid melankoli kurbanıdır, sık sık bayılır, ölümcül öfke nöbetleri geçirir: Kayınbiraderini ve anayasayı kaleme aldığı için zahmetleri karşılığında zindana atılan sadrazamı, oğullarından biriyle ilişkisi olan bir cariyeyi boğdurur.

Oysa aynı sultan ileri gelen Araplarla iyi ilişki kurmak gereğinin bilincindedir. Seçkin Araplar II. Abdülhamid döneminde askeri okullara parasız giriş hakkı kazanır, orduda rütbe, sarayda memuriyet elde eder, imparatorluğun önemli görevlerine atanır ve genelde cömert yaklaşım görürler. Siyaset gereği mi, yoksa rastlantı sonucu mudur bilinmez, ne var ki sultanın çevresinde çok sayıda Arap danışman bulunur; önemli olan, II. Abdülhamid'in Araplara karşı ayrımcılık yapmamasıdır. Sultan, Arap kulları için din konusunun ne denli önemli olduğunun da farkındadır. Müminlerin yıllık Mekke ziyaretini, Hac farizasını kolaylaştırmak için Şam ile Mekke'yi birbirine bağlayacak bir demiryolu yapılmasını buyurur. Demiryolu 1908'de Medine'ye kadar ulaşacaktır. Hiçbir şey saltanatı sırasında yaşanan şiddeti gizleyemese de, Arapçılığın doğuşunu geciktiren de yine bu şiddettir; dahası, Arap seçkinlerine uyguladığı cömertlik dini politikalarıyla birleşince, o bölgeden gelen eleştiriler yumuşar.[2]

Oysa Arapları yatıştırmaya yönelik politikaların Türkleri mutlu ettiği pek söylenemez. Sultan sadece kendi kullarına karşı acımasız davrandığı için değil, yabancılarla ilişkilerinde de etkisiz kaldığı için, başta subaylar olmak üzere Türk seçkinleri ülkeleri ve imparatorluk konusunda umutlarını yitirir. Bir zamanların güçlü ülkesi Osmanlı İmparatorluğu artık "Avrupa'nın hasta adamı" adını alır. Aç kurtlar, başka bir deyimle hasta olmayan güçlerle, daha az hasta olanlar (Avusturya-Macaristan) ve kendilerini yaşamlarının baharında gören yeni uluslar (Sırbistan ve Romanya) hastanın yatağı başında toplanmış baltalarını bilemekte, hemen oracıkta bir parça koparmaya bakmaktadır. Abdülhamid iktidarının ikinci yılında Rus askerleri İstanbul'a on beş kilometre kalıncaya kadar yaklaşmış, sultan da teslim bayrağını çekmiştir; ne var ki Berlin Kongresi onu bozgunun en korkunç sonuçlarından kurtaracak, topraklarından çoğunu elinden almasına karşın, Rusların Akdeniz'e çıkmasını önleyecektir.

Oysa aynı Abdülhamid 1881'de Yunanistan'ın Tesalya'yı işgal etmesini, daha da kötüsü Osmanlı ulusal borcunun yabancılarca denetlenmesini kabul etmek zorunda kalır. 1882'de sıra Britanya'nın Mısır'ı işgalini ve maliyesini denetlemesini kabule gelir. 1903'te de bu kez Osmanlı toprağında, Berlin'den Bağdat'a gidecek bir Alman demiryolu inşa planını onaylamak zorunda kalır. Elinde kalan Balkan toprakları üzerinde yaşayan, huzursuzlukları giderek artan kullarını yatıştırmayı başaramaz; 1908'de Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan eder. Ermenistan'daki kullarını sakinleştirir, daha doğrusu 20. yüzyılda etnik temizliğe yaklaşacak ilk girişimden (bütün dünya öfkelenir, en azından öyle denir) sağ kurtulmuş olanların yüreğine korku salar.

Örgütlü direniş, en önemlileri İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) olan gizli örgütlerin üyesi muhalif Jöntürk subayların çoğunlukta olduğu ordudan gelir. 3 Temmuz 1908 günü, Makedonya'nın Resne kentinde konuşlanmış Üçüncü Ordu'dan İTC üyesi bir binbaşı[3] isyan bayrağını açar; askerleri de heyecanla peşine takılır. Ayaklanmayı bastırmaya gönderilen birlikler asilere katılır. Ayaklanma devam eder, gerçekten de yangın gibi yayılır. Sultan birkaç hafta içinde geri adım atar, 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koyar, otuz iki yıl önce lağvettiği meclisi tekrar toplar. Yeni meclisin düzenlediği serbest seçimlerin galibi İTC'dir. Cemiyet etnik köken ve dine bakmaksızın bütün Osmanlı vatandaşlarının eşit olduğunu ilan eder, yeniden yürürlüğe konmuş anayasayla parlamenter kurumlara saygı gösterme vaadinde bulunur. Bu arada, II. Abdülhamid'in çağdaşlaşma girişimlerinin de süreceğini belirtir. Tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türklerde olduğu kadar Türk olmayan unsurlar arasında da heyecan yaşanır.

Bunlardan hiçbiri sultanın ve onun tutucu yandaşlarının hoşuna gitmez. Daha birkaç ay geçmeden karşı devrime dalarlar, Nisan 1909'da ilk girişimi başlatırlar. Ordu bu girişimi bastırır; İTC iktidarını pekiştirir. Bu gelişmeler II. Abdülhamid'in ve neredeyse bizzat saltanatın sonu anlamına gelir. İTC padişahı tahttan indirir ve onun yerine sevimsiz, ama oldukça uysal kardeşini getirir.[4] Bu zat 1918'deki ölümüne kadar İTC'nin kuklası kalacak, ölümünden sonra ailenin tahta geçen üçüncü üyesi, son Osmanlı padişahı olarak 1923 yılına kadar saltanat sürecektir.

İmparatorluğun büyük ve daha küçük Avrupa güçleri arasındaki konumu tehlike arz etmeyi sürdürür; Avrupa'da kalan toprakları üzerindeki hâkimiyeti giderek daha belirsizleşir. 1914 öncesindeki altı kargaşa yılı boyunca, imparatorluk bu toprakların neredeyse tümünü yitirir: Bosna-Hersek, Arnavutluk... kısacası, Doğu Trakya dışında her yeri. Bu arada 1912'de İtalya, Libya ve Rodos'a el koyar, Yunanistan da Girit'i ilhak eder. Yeni rejimin cümle kapısının dışında bora etrafı kasıp kavurur.

İTC'nin başı içeride de derttedir. Federal eyaletlerden oluşan bir imparatorluk öngören Hürriyet ve İtilaf Fırkası bazı önemli seçimlerde başarılı olur. Dahası, İTC üyelerinden bazıları yeteneksizdir, Balkanlar'da ve diğer bölgelerdeki toprak kayıplarının önüne geçemez. Ocak 1913'te bazı subaylar kabine toplantısını basar, içlerinden biri Harbiye Nazırı'nı[5] hemen orada öldürür. Askeri yetkililer yeni İTC kabinesini onaylasa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'm lağvetse de, ortamı yatıştıramazlar. Yeni sadrazam da 11 Haziran 1913'te suikasta uğrayıp ölür.

Avrupa tarihini bilen okuyucular için, İTC'yi Fransız Devrimi döneminde Robespierre önderliğindeki Jakoben Cemiyeti'yle karşılaştırmak yararlı olacaktır. Jakobenlerin yaptığı ya da yaptıklarını sandığı gibi, iktidardaki monarşiyi dizginler. Tıpkı Jakobenler gibi, İttihatçılar da gerici tepkileri tetikleyen, kökten laik görüşleri destekler. İTC şeriat mahkemelerinin yerine sivil mahkemeler getirerek, erkek çocuklar için olduğu gibi, kızlar için de okullar açarak inançlı Müslümanları gücendirir. İttihatçılar da Jakobenler gibi demokrat oldukları iddiasındadır ve yine onlar gibi ulusal bir sorunu halletmek için demokrasiden uzaklaşırlar. Nihayet, Jakobenlerin 18. yüzyıl Fransa'sında iktidarı merkezileştirmeleri gibi, İttihatçılar da yüz yılı biraz aşan bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini tek merkezde toplarlar. En büyük güçlüğü doğuran, bu son uygulamadır.

II. Abdülhamid Müslümanlığı kullarının büyük bir çoğunluğunu bir arada tutan bir tutkal gibi görmüştür. Sultanın yönetimi altında, etnik kökenleri ne olursa olsun, imparatorluğun hangi bölgesinde bulunurlarsa bulunsunlar, Müslümanlar eşittir ve devletten eşit muamele talep etme hakkına sahiptir. Oysa İTC içindeki Jöntürkler Türk unsurunu yüceltir. Önce Türkçeyi Osmanlı'nın resmi dili ilan ederek, Türklerin tüm imparatorluk üzerindeki denetimini pekiştirmeye çalışırlar. Türk egemenliğini Türklerin yaşadığı her yere, hatta imparatorluk dışına, Rusya içine bile yaymaya girişirler. Bu Türk milliyetçiliği, Türkçülük ya da Pantürkizm, İttihatçıların tüm Osmanlı vatandaşlarının eşit olduğuna yönelik 1908 açıklamasıyla çelişir ve bir tepkiye yol açması kaçınılmaz olur.

Artık Araplar İTC'ye karşı örgütlenmeye başlar. Kimileri Osmanlıcı hedeflerinden ayrılmaz; muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'm desteklerken bu fırkanın imparatorluğu ayağa kaldıracağım umarlar. Daha kalabalık bir kesim Arapçılıktan yana durur ve dirilmiş bir imparatorluğun Araplara özerklik sağlayacağım düşünürler. Kendilerine Osmanlıcılık ve Arapçılık arasında yer bulanlar da vardır.

Bu çeşitli hoşnutsuzlar adına konuşan sayısız örgüt çıkar. Kısa ömürlü bir Osmanlı-Arap Kardeşliği iki halk arasındaki bağları güçlendirmeye çalışır;

İstanbul'daki bir Edebiyat Kulübü kısa sürede Suriye ve Mezopotamya'nın başlıca kentlerinde şubeler açar ve binlerce üye kaydeder. Kulüp merkezleri Osmanlıcılık, Arapçılık ve genel olarak muhalif görüş yandaşlarının toplanacağı mekânlar olarak hizmet verir. Paris'teki Arapların 1909'da kurduğu bir Genç Araplar Cemiyeti'nin amacı, "Arap ulusunu uyandırmak ve güçlü ulusların seviyesine yükseltmek,"[6] olarak belirtilir. Beyrut, Şam, Halep, Kudüs, Bağdat ve Basra'da reformist dernekler görülür. Böylesi dernekler imparatorluğu güçlendirmek için Suriye ve Mezopotamya'yı (Irak) güçlendirmeyi, böylelikle Batı'ya karşı direniş imkânlarını çoğaltmayı hedefler. Bunlar içinde en önemlisi, merkezi Mısır'da bulunan ve Suriye'de de şubeler açan, imparatorluk bağlamındaki amaçları adından anlaşılan Osmanlı Âdem-i Merkeziyet Fırkası'dır. Bu arada gazeteler, dergiler ve İTC denetimindeki parlamentonun Arap delegeleri Osmanlıcı ve Arapçı ilkeler yararına düzenli bir sav akımı yaratmayı sürdürür.

Bu sırada gizli örgütler de doğar.[7] El-Kahtaniye adlı bir örgüt Araplar ve Türkler için Avusturya-Macaristan örneğine uygun, çifte bir monarşi kurulmasını önerir. Üyelerinden birinin ihanetine uğrayan dernek bir yıl sonra toplantılarına son vermek zorunda kalır. Oysa kurulmasının nedeninde, yani Osmanlı yönetiminden hoşnutsuzlukta bir değişiklik görülmez. Kısa süre sonra dernek yeni bir ad altında, El-Ahit (Sözleşme) adıyla dirilir ve üyeliği genel anlamda subaylarla sınırlı olur. Cemiyet çifte monarşi önerisiyle yetinmez, imparatorluk içindeki bütün etnik gruplar için özerk varlık talep eder; Türkçe bir çeşit *lingua franca* olarak kalacak, ancak her grubun kendi dilini konuşmasına izin verilecektir. Merkezi Şam'da bulunan El-Ahit varlığını üyelerinden topladığı aylık aidatla sürdürür. 1915'te kasasında 100.000 Türk Lirası birikecektir. Birbirleriyle şifreli haberleşen üyeler, "parçalara ayrılsalar dahi," cemiyetin sırlarını açıklamayacaklarına Kuran'a el basarak yemin ederler.

Faaliyetlerine açıkta devam eden Genç Araplar Cemiyeti'nin kurduğu bir gizli örgüt de El-Fettat cemiyetidir. Yeraltındaki bu örgütü kuranlar, Paris'te eğitim gören yedi genç Arap öğrencidir. Onlar da El-Ahit üyeleri gibi güvenlik konusunda kaygılanır; onlar gibi bir gizlilik andı içerler, yeni kişileri üyeliğe kabul etmeden önce dikkatli bir araştırmanın ardından uzun bir deneme sürecinden geçirirler. Bu öğrenciler 1913'te Ortadoğu'ya dönünce El-Fettat merkezini Beyrut'a taşır, kısa süre sonra da Şam'a nakleder. El-Fettat asker ağırlıklı El-Ahit'in sivil karşılığıdır. Savaşın patlamasıyla birlikte iki hareket birleşecek ve 1916 Arap Ayaklanması'yla sonuçlanacak gelişmelerde öncü rolü oynayacaktır.

Savaş öncesi Arap milliyetçiliği doruğuna Paris'te, Haziran 1913'te Genç Arap Cemiyeti öncülüğünde düzenlenen bir konferansta ulaşır. Kon-

feransa gizli örgütlerin seçilmiş temsilcileri katılır. Gelen destek telgraflarında 387 imza sayılır: Bunlardan 79'u Suriyeli, 101'i Lübnanlı, 37'si Iraklı, 139'u Filistinli, 4'ü Mısırlı, 16'sı Avrupa'da oturan Araplardır, geri kalan 11 kişinin ikameti belirsizdir.[8] Kongre kararlarını 21 Haziran günü açıklar: Bu kararlardan biri âdemimerkeziyet çağrısı yaparken, bir diğeri Arapçanın Osmanlı Parlamentosu'nda da kullanılmasını ve Osmanlı yönetimi altındaki tüm Arap topraklarının resmi dili olarak kabul edilmesini talep eder.[9] Savaştan önce ne denli sınırlı görünürse görünsün, Arap milliyetçiliğinin gelişimi Türklerin gözünden kaçmaz. Türk casusları Arap milliyetçilerinin tasarı ve faaliyetlerinden İstanbul'u eksiksizce haberdar eder.[10]

Bu arada, Suriye ve Lübnan'da uzun süreden beri ekonomik çıkarları olan Fransa da Arapçılık yandaşlarını kollar, ufuklarını genişletme ve destek için Fransa'ya yönelme tavsiyeleri sonuçsuz kalmaz. Örneğin, Suriye milliyetçilerinin bir manifestosunda şu cümleye rastlanır: "Suriye Hıristiyanlarının en kalbi arzusu Suriye'nin Fransa tarafından işgal edilmesidir."[11] Bu manifestodan haberdar olmamızın nedeni Fransa'nın Beyrut Başkonsolosu François Georges-Picot'nun Birinci Dünya Savaşı'nın ilanından sonra kenti terk ederken bu ve bunun gibi suçlayıcı belgeleri yakmamış olmasıdır. Tam tersine, belgeleri konsolosluk kasasına saklar, daha sonra da manifesto yazarları için ölümcül bir yanlış yaparak, konsolosluk dragomanını yaptıklarından haberdar eder. Görevi Fransızlar, Araplar ve Osmanlılar arasında çevirmenlik ve rehberlik yapmak olan dragoman Picot'nun yaptıklarını Türklere bildirir. Yetkililerin zaman yitirmeden kasayı açmaları şaşırtıcı değildir. Suriye belgesi "Beyrut bölgesinin bütün toplumsal konseylerince seçilmiş Genel Kurul Yürütme Komitesi tarafından" imzalandığı için, Türkler sadece önderleri değil, istemeleri durumunda onları seçenleri de bulup tutuklayacak durumdadır.

Osmanlıların Ortadoğu'daki topraklarını dikkatle izleyenler arasında Büyük Britanya da vardır. Mısır'a komşu olup, bir bölümünden Süveyş Kanalı'nın geçtiği güney Suriye İngiltere'nin şahdamarına hâkim konumdadır; dahası, Mısır'la Britanya tacının tektaşı Hindistan'ı birbirine bağlayan karayolu da Osmanlı topraklarından aşar. Britanya ve Fransa Almanya karşısında ne kadar ittifak içinde olsalar, emperyalist çekişmelerini ne kadar çözüme kavuştursalar da, Fransa'nın Suriye'deki amaçları İngilizlerin hoşuna gitmez. Gerçekten de İngilizler güçsüz bir Osmanlı yönetimini güçlü bir Fransız idaresine yeğlemektedir. Osmanlılar 1913 sonlarına doğru Lübnan'ı yönetmesi için beş yılda yirmi birinci olacak yeni bir vali gönderdikleri zaman, İngiliz gözlemciler bir ölçüde iyimserlik duyar. Düzgün bir Osmanlı yönetimi Fransa'ya kapıyı kapayacaktır; üstelik yeni vali de, "kişilik sahibi, kararlı ve aydın bir kişidir," diye yazar

bir dışişleri uzmanı. "Burada uzun süre kalacağı umulur."[12]

Osmanlı topraklarında önemsiz olaylar bile Britanya'nın dikkatini çeker. Mayıs 1913'te, Araplar Basra polisinin rüşvetçiliğini protesto edince, Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na ayrıntılı bir rapor gider. Birkaç gün sonra, protestocular Osmanlı yetkililerinin bir önlem almaması nedeniyle ayaklandığı zaman, bir dışişleri yetkilisi, muhtemelen biraz telaşla, "Her belirti bu bölgelerdeki Türk yönetiminin dağılmak üzere olduğunu gösteriyor,"[13] diye yazar. Osmanlılar Aralık 1913'te Medine'de yeni bir İslam üniversitesinin kurulmasına imkân sağlamayı kabul eder, Mısırlı ünlü bir Panislamist temel harcını döker, kısa süre sonra da Dışişleri Bakanlığı'nda yeni bir rapor dolaşır.[14] Gerçekten de İngilizler Arap milliyetçilik hareketini o kadar yakından izler ki, 1913 Paris Kongresi'nden sonra dışişlerine kişisel katılım konusunda ayrıntılı bir rapor ulaşır. Rapor on iki kadar katılımcıyı ayrıntılarıyla tanımladıktan sonra, "Bir ya da iki istisna dışında," diye devam eder, "her biri kendinden çok şeyler beklenecek gençlerdir."[15]

Avrupalı güçlerin birbirlerine savaş ilan etmelerine sadece on dört ay vardır ve Enver Paşa Kasım 1914'te ülkesini Almanların yanında savaşa sokacaktır. Bu kararı heyecanla destekleyen çok sayıda Arap milliyetçisi olmasa da, açıkça karşı çıkanlar daha da azdır. Buna rağmen, savaşı bir fırsat olarak gören en az bir muhafazakâr Osmanlıcı vardır. Osmanlılarm savaştan yenik çıkmaları halinde Arap toprakları üzerindeki denetimi belki de kaçınılmaz ölçüde zayıflayacak, bu durumda kendisi ve ailesi için beslediği (geniş) umutları gerçekleştirme imkânı bulabilecektir. Acele harekete gerek yoktur, ancak bu aşamada İngilizlerle ilişkilerini canlandırmanın bir zararı olmayacaktır (Fransızlara güvenmez). Ne de olsa, savaştan önce onlarla doğrudan ve dolaylı bazı temasları olmuş, İngilizlere karşı içinde büyük bir hayranlık doğmuştur.

İngilizlerin nabzını tutmaya karar veren bu ihtiyatlı kişi Mekke Emiri ya da Büyük Şerif Hüseyin'dir. Arapların önemli önderlerindendir ve bu aşamada Arapçı değildir, İTC iktidarının derin düşmanı, muhafazakâr bir Osmanlıcıdır. 1914 yılında altmışını biraz geçkin, orta boylu ve açık tenlidir, narin hatlara sahiptir. "Büyük ve etkileyici kahverengi gözleri ... geniş bir alnın altında kalın kaşları ... küçük ve zarifçe kıvrık bir burnu" vardır. "Dudakları dolgun ... dişleri biçimli ve tamamdır. Sakalı gür ve kısadır, neredeyse beyaz denecek kadar kırlaşmıştır."[16] T. E. Lawrence ondan söz ederken, kayıtsızca, "O kadar sevimli bir ihtiyar ki," der.[17] Ne var ki bir başka İngiliz, "Dışarıya neredeyse güçsüz görünecek kadar yumuşak ve naziktir," diye görüş belirtir; "Ancak bu görüntüsü derin ve

incelikli bir siyaseti, geniş hedefleri ve Araplara özgü olmayan bir sağduyuyu, kişilik gücünü ve inatçılığı gizlemektedir."[18]

Şerif Hüseyin doğrudan Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini iddia eden Abadile (Zevi Aun) aşiretinin üyesidir. Benzeri bir köken iddiasında olan diğer tek aşiret Zeydiyye'dir (Zevi Zeyd). Her iki aşiretin erkekleri soylu şerif unvanına sahip oldukları gibi, Mekke emirleri veya büyük şerifleri sadece bu erkekler arasından seçilir. Mekke günümüz Suudi Arabistan'ı olan Hicaz'ın başkentidir.

Büyük şeriflik 18. yüzyıla kadar saygın bir unvandır. Kentlerin dışında dolaşan Bedevi aşiretleri dünyevi bir efendiyi tanımaya yanaşmasalar da, Mekke şerifi Hicaz'ın derebeyi gibidir. Ne var ki Hicaz sadece Peygamber'in doğduğu Mekke'yi değil, gömülü olduğu Medine'yi de kapsadığı için, bu unvan kişiye aynı zamanda çok güçlü bir dini yetki de kazandırır. Gerçekten de Müslümanların gözünde Mekke Emiri kutsal ve saygın bir kişi olarak sadece halifenin arkasından gelir. Büyük şerif son derece kârlı bir işin, yıllık hac sırasmda Mekke ve Medine'ye yapılacak ziyaretlerin ayrıntılarını da denetler. Buna ek olarak başka paralara, tapu senetleri ve ikramiyelere de hak kazanır.

Şeriflik makamı 10. yüzyıldan kalmadır. Osmanlılar Hicaz'ı ele geçirdikleri 16. yüzyılda yönetimini olduğu gibi korumayı yeğler, büyük şerifi iki aşiretin erkekleri arasından seçerken, eyaleti İstanbul'dan gönderilen valiyle birlikte ortaklaşa yönetmesini şart koşarlar. Müslüman Arapların düşmanlığına hedef olmak korkusuyla, büyük şerifin yetkilerini pek kırpmazlar; tam tersine, Hicazlıları vergiden ve askerlik hizmetinden muaf tutar, her iki kutsal kente para akıtır, bayındır olmalarını sağlarlar.

1803 yılında köktenci Müslümanlar ya da İslam'ı her türlü yenilikten temizlemek isteyen Vehhabiler, "arındırmak" amacıyla Mekke'den bir çöl rüzgârı gibi geçer. Osmanlılar 1819'da yönetimi yeniden ele geçirir, ancak bu kez denetimini eskisinden daha sıkı uygular. Padişahlar artık Mekke şeriflerini daha yakından kontrol etmek amacını güder, bunun için hem valilerden, hem de İstanbul'un denetiminden yararlanırlar; iki şerif aşireti arasındaki rekabeti körükleyerek "böl ve yönet" yöntemini uygularlar. İzleyen doksan beş yıl boyunca Mekke şerifleri hep Osmanlı boyunduruğunu gevşetmeye, bir zamanlar sahip oldukları özgürlüğe yeniden kavuşmaya çabalar. Valilerle bazı ölümcül çatışmalara girerler. Her iki aşiret birbirine karşı da hareket eder, durmadan Osmanlı sarayının gözüne girmeye, desteğini sağlayıp kayırılmaya çalışırlar. Şeriflik tarihi 1819'dan sonra uzun bir entrikalar öyküsüne döner. Ancak o entrikaların ustası, 1914'te Mekke Emiri olan Şerif Hüseyin'dir.

Eski emirlerin torunu, oğlu ve yeğeni olarak 1853'te, İstanbul'da

doğar. Çocukluğunun bir bölümünü Mekke'de, bir bölümünü de Osmanlı başkentinde geçirir. Dalkavuk bir erken dönem biyografi yazarına göre, gençliğinde olağanüstü özellikler sergiler: "Dürüstlük, güç ve doğruluk ... fedakârlık ... zarif tavırlar ... erdem sevgisi."[19] Kişi bu kusursuzluk örneği genci Beni Zeyd rakiplerine nasıl üstün geleceklerini, İstanbul'daki siyasetçilerle Mekke'deki valilerini nasıl istedikleri gibi yöneteceklerini tartışan amcalarını, kendiden büyük kuzenlerini, babasını ve dedesini dikkatle dinlerken görür gibi olur. Her biri şerif olmayı istediği için, en yakın akrabaları da kendi aralarında gizlice öz kuzenlerini nasıl atlatacaklarını görüşmüş olmalıdır. Delikanlı bütün duyduklarını aklında tutar. Yetişkin olarak Mekke'ye ikinci gidişinde, Osmanlı boyunduruğunu gevşetmeye uğraşan amcası Şerif Aoun el-Hafik'i destekler ve bu nedenle 1891'de padişah tarafından İstanbul'a çağrılır. Orada 1908'e kadar kalarak, sonunda büyük ikramiyeye konar.

Avrupa'nın en doğu, Asya'nın da en batı kenti İstanbul yedi alçak tepenin süslediği bir yarımada üzerinde yer alır; kuzeyden Altın Boynuz ya da Haliç, doğudan İstanbul Boğazı, güneyden de Marmara Denizi ile çevrilidir. Bir camiler, kubbeler ve minareler kentidir; bunların yanında Roma yıkıntıları, kaleleri ve sütunları görünür: Şehir son derece güzel, gelişmiş, kozmopolit ve canlıdır. Geleceğin şerifi burada serpilip gelişir. Sultan genç Hüseyin'e Boğaz'a hâkim, dayalı döşeli bir konak tahsis eder. Hüseyin dört oğlunu (1879'da doğan Ali, 1882 doğumlu Abdullah, 1886 doğumlu Faysal ve 1888'de bir Türk anneden doğma Zeyd) burada büyütür, kendi verdiği Kuran derslerinin dışında, özel öğretmenler tutar. Daha genç yaşta dindarlığı ve din bilgisiyle ünlenir. Toplumsal çevresi Türk ve Müslüman seçkinlerden oluşurken, bu ikinci gruptan çok kişi kendisi gibi peygamber soyundan gelmedir. Biyografi yazarına göre, "İstanbullu devlet adamlarının, nazır ve vezirlerin, hatta bizzat sultanın hayranlığını ve saygısını kazanır," ve bunun sonucunda da vezir unvanı alıp sultana danışmanlık hizmeti veren Devlet Şûrası'na (Şûra-yi Devlet) atanır. "Onur ve erdem yolundan kıl kadar ayrılmadığı için bütün bir ulusun en derin sevgisine ve saygısına mazhar olur." Ne var ki İstanbul bütün görkemine rağmen, siyasetin kızıştığı bir yerdir. Bütün erkek akrabaları ve Beni Zeyd'ler şeriflik makamını gözlerine kestirmişken bu göreve Hüseyin'in gelmesi, biyografi yazarının gözden kaçırdığı özellikler ima eder: Bunlardan en önemlisi, gerçek duygularını saklama yeteneği, başka bir ifadeyle siyasal kurnazlıktır. Dahası, talihli olduğunu da belirtmek gerekir.

İttihat ve Terakki 1908'de Hüseyin'in kuzenlerinden olan mevcut şerifi görevden almaya karar verince, kurnazlık ve talih öne çıkar. İktidarı

henüz eline geçirmiş, hâlâ ilerici ve demokrat dürtülerine göre hareket eden İTC'nin adaylığını koyan tutucu ve son derece dindar Hüseyin'i seçmesi için pek neden yoktur. Ne var ki şeriflik görevini verdikleri bir başkası Mekke yolundayken ölür.[20] Jöntürkler Hüseyin'e pek güvenmeseler de "Yaşlı Türklerin" görüşü farklıdır. En önemlisi, Sultan, Hüseyin'e kişisel bir sevgi ve hayranlık duyar gibidir. Abdülhamid genç emiri Mekke'ye yolcu ederken, "Yeteneklerinden yararlanmama engel olanların Allah tarafından cezalandırılması için dua ediyorum," der.[21] Ne var ki sultan bu atamayı tek başına kotaramaz. Hüseyin İngilizlerle de yakın ilişkiler geliştirmiştir:[22] İTC'nin merkezileştirme politikalarına muhalif olanları desteklediği için Britanya'nın İstanbul büyükelçisine bir teşekkür mesajı gönderir; Hüseyin'i İngiliz dostu sadrazama tavsiye edenin de Britanya dragomanı Gerald Fitzmaurice olması muhtemeldir. Sultanın isteğiyle birleşen İngiliz etkisi İTC içindeki şahinlerin kaldıramayacağı kadar ağır olur. Bir başka olasılık da İTC'nin İngilizlerin gözdesini âtayarak Britanya gözünde puan kazanmak istemesidir. Gerçek ne olursa olsun, Hüseyin'in sultanı hoş tutması ne kadar basit ve temel politikaysa, Fitzmaurice'i hoşnut etme zahmetine katlanması da o ölçüde siyasal sezgi belirtisi olmalıdır.

Öykünün anlatılması gereken bir başka tarafı daha vardır. Hüseyin'in ikinci oğlu Abdullah da artık siyasette rol oynamak ister. Tıpkı babası gibi, siyasal entrikalar dokuyan yaşlı erkek akrabaların dizi dibinde büyümüştür. Tek başına kaldığında duyduklarını zihninde evirip çevirmiş ve bir gün siyasal faaliyetlerde rol alma amacını geliştirmiş olmalıdır. 1908'de artık hazırdır. Babasına baskı yaparak, bir yazıyla şerifliğe başvurmasını sağlar; dilekçeyi İngiliz dostu sadrazama bizzat götürür; saray yetkilileri nezdinde babasının adına kulis faaliyetine girişir. Daha sonra çabalarının kararda etkili olduğunu iddia edecek olsa da, bu konuda kuşkularımız olduğunu ifade etmemiz gerekir. Ne var ki yaptıkları, gelecekteki rolü konusunda önemli işaretlerdir.[23]

Şerif Hüseyin daha 1908'de İttihatçılardan nefret eder; berikiler de gerici sultan II. Abdülhamid'i destekleyen yeni şerif için benzer duygular taşır. Hüseyin'in Mekke'ye varır varmaz söyledikleri, derinden tutucu duygularını yansıtır: İttihatçıların anayasasına değil, Allah'ın yasasına uyacaktır: "Bu ülke Allah'ın yasasına, Allah'ın şeriatına ve Peygamber'in öğretilerine itaat eder."[24] 1909 karşıdevrimini öngörür: Hareketten önce "Efendimizin çağrısına ilk cevap verecek, Hicaz'dır," der. Sultana, karşı darbeyi tasarlayacak güvenli bir yer vaat etmiş de olabilir;[25] bu daveti kabul etmediği için sultanın hayatının sonuna kadar pişmanlık duymuş olması da muhtemeldir. Her halükârda Hüseyin'in genel yaklaşımı İttihatçı

hükümetle gelecekteki ilişkileri konusunda iyimserliğe yer bırakmaz.

Hüseyin'in 1908'de emir olarak geldiği Hicaz durmadan birbirleriyle savaşan vahşi aşiretlerin dolaştığı, seyrek kayalarla bezenmiş geniş kumluklardan oluşan Arap Yarımadası'nın en ıssız bölgeleri arasındadır. İngiliz arkeoloğu ve casusu David Hogarth savaş öncesinden kalma bir elkitabında, "Hicaz'ın en önemli coğrafi özelliği, genel çoraklıktır," diye yazar. Tarım sadece tek tük vahalarda ve bazı yüksek vadilerin tabanındaki "ender bereketli" bölgelerde mümkün olur. Köy ya da birkaç evlik kümeler bile azdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı hesabına çalışan Amerikalı mühendis William Yale'e göre, kuzey Hicaz'da, Madyan'da mevcut birkaç minik yerleşim sadece çamurdan yapılmış kulübelerden meydana gelir. Aynı Yale, Madyan'ı bir bütün olarak, "sefil bir yer," olarak değerlendirir.[26] Hogarth ise Bedevileri, "olağanüstü yırtıcı, düşük ahlaklı ve bölünmüş," diye tanıtır.[27]

Öte yandan Hicaz, Cidde gibi önemli bir limana ve Mekke'yle Medine gibi nispeten zengin iki kente de sahiptir. 30.000'lik nüfusuyla Cidde hac sırasında olmazsa olmaz bir rol üstlenir: Dünyanın dört köşesinden teknelerle gelen hacılar Cidde'de karaya çıkıp, Mekke'ye buradan giderler. Çevresi duvarlarla çevrili, 30.000-40.000 nüfuslu Medine geniş bir vahada kurulduğu için ovalardan yeterli su alır; çevresinde 139 farklı çeşit hurmanın yetiştiği palmiyeler, meyve ağaçları, bağlar, buğday ve arpa tarlaları ve bostanlar bulunur. Şam'dan gelen demiryolunun son durağı olması nedeniyle, Mekke'ye giden Müslüman hacı akınının ikinci büyük kaynağı Medine'dir. Aslında Hz. Muhammed'in son istirahatgâhı olan Medine varlıklı hacılar için sadece bir geçiş yeri değil, aynı zamanda da varış noktasıdır. Kent sakinleri ve her çeşit meslek erbabı bu ziyaretlerden önemli miktarda para kazanır.[28]

Mekke ise Cidde'den yaklaşık seksen kilometre içeride, tepelerle çevrili 70.000 nüfuslu bir kenttir; seksen kilometrelik yol hızlı bir eşekle dokuz saat, katırla iki, deveyle de üç gün sürer. Kentte Beytullah adlı geniş avlulu ve kemerli bir cami, çevredeki mahallelerde de bir büyük, bir de küçük çarşı bulunur; güneydoğu, batı ve kuzey mahallelerinde üç kale dikilir. Kentteki evlerin en önemlisi, büyük şerifin İmaret adı verilen sarayıdır. Beş katlı, ilk gören birinin dediği gibi, "bir dağ kadar" büyük konakta bazıları aşırı denecek kadar görkemli, yüz oda vardır.[29] Daha da şatafatlı döşenmiş ikinci bir konak şerifin gecelerini geçirdiği yer ve karısının ikametgâhıdır.

Mekke evlerinin çoğu taştan yapılmıştır; camiye yakın olanlar üç ya da dört kata kadar yükselir, geniş pencereleri uzaktaki tepelere bakar. Omuzlarına astıkları şişkin deri kırbaları taşıyan sakalar kent dışındaki

kaynaklara bağlı yer altı dehlizlerinde açılmış deliklerden evlere su getirir. Kentte hamamlar, misafirhaneler, hastaneler, bir de şerif vekilinin basit bir adalet dağıttığı mahkeme vardır: "Kavgada bıçaklar kullanılmışsa, resmi bir yara ölçücü ... yaraların derinliğine ve uzunluğuna bakarak ödenecek cezayı belirler: küçük yaranın toplamı büyüğünkinden çıkarılır, fail aradaki farkı öder."[30] Postane, telgraflar ve telefonlar tek bir binada toplanır. Kentte üç okul ve bir kütüphane bulunmasına karşın, önce Cidde, sonra da Kahire'de İngilizlerin yanında çalışmış İranlı Hüseyin Ruhi Efendi'ye göre Mekke'de, "herhangi bir eğitim almış insanların sayısı elliyi geçmez, okuma yazma bilenler de yüzde üçten fazla değildir." Hogarth'ın Mekke'yi "temiz" bulması şaşırtıcıdır, çünkü Ruhi Efendi'ye göre kent "temiz değildir,"[31] ve İngilizlerin yanında çalışmış bir ikinci Arap (sadece X olarak adlandırılmasına rağmen, gerçekte Ruhi'nin kayınpederi Ali Efendi), "Her şey son derece kirliydi," der. Kerameti kendinden menkul Ruhi, "Ahlakın çok düştüğünü, erkeklerden büyük bir çoğunluğunun doğaya aykırı zevkleri bulunduğunu," belirtir.[32] Yerel sanayiden söz edilemez –nüfusun büyük bölümü bir biçimde hacdan geçinir– ancak birkaç tüccar hanlarda eski faaliyetlerini sürdürür ve insanlara Sudan'dan ve Habeşistan'dan getirilen köleleri satar.

Mekke'nin toprağı verimsizdir. Meyve ve sebze tepelerde, iki günlük yolda, emirin de yazın sıcağından kaçmak için ikinci bir sarayının bulunduğu Taif adlı bir kentten getirilir. Pirinç ve yabancı ürünler liman kenti Cidde'den, tavuk ve koyun eti, süt ve tereyağı çöl Bedevilerinden gelir. Hava hemen her gün sıcaktır ve yıllık ortalama sıcaklık çoğu zaman yirmi yedi dereceyi geçer. Çevredeki tepeler nedeniyle çoğu esintiden yoksun kalan Mekke, sıcak ve rüzgârsız bir yaz günü Hogarth'a fırını hatırlatır: "[Yakın tepelerdeki] kayalardan yansıyan sıcak gündüz parıltıyı artırıyor, geceleri de havasızlık hissi veriyor." Hava bir de kuraktır. Yağmur pek seyrek yağar; yağdığı zaman da sele dönüşür ve her seferinde camiyi su basar.

İşte Şerif Hüseyin'in çocukluktan her ayrıntısını bildiği, şimdi de nihayet ona miras kalan krallık burasıdır. Hicaz'ı bilindik bir giysi gibi devralır; Hicaz da Şerif Hüseyin'e eldiven gibi uyar. Dört oğlundan ikisi babalarıyla birlikte Mekke'ye gelir; kısa süre sonra aşiret şeyhlerini ve bölgesel eşrafı en az babaları kadar iyi tanımaya başlarlar. Baba ve oğulları bir arada taktik ve strateji konuşur. Bu arada parlak düşler görmeye başlamış olmaları da mümkündür: Bu düşlerde sadece 1803 öncesi hareket özgürlüğünü yeniden kazanmış, özerk bir Hicaz'ı değil, Şerif Hüseyin'in büyük bir hayranlık duymaya başladığı Büyük Britanya'nın koruması altında, miras yoluyla geçen bir monarşiyle yönetilen, yarı

bağımsız bir krallık görürler. Britanya Hicaz'a Hüseyin'in hevesle umduğu gibi, Afganistan'a yaklaştığı gibi davranacak, iç sorunlarına karışmaya kalkmayacaktır.[33]

Arap aşiretlerini kendi önderlikleri altında birleştirmeyi de düşlemiş olabilirler mi? Hüseyin 1911 baharında, toprakları Hicaz'ın hemen güneyinde uzanan muhtemel bir rakibi ve Osmanlı karşıtı asiyi yenilgiye uğratmak için Türklerle kader birliği yapmış, harekât sırasında oğulları paha biçilmez askeri deneyim kazanmıştır. Büyük şerif bu arada diğer Arap aşiretlerinin çoğunun reisleri ve ileri gelenleriyle dostça ilişkiler kurar. Açılımlarını geri çeviren, dini üstünlüğünü reddedenler sadece Yemen'den İmam Yahya ve Hicaz'ın hemen doğusunda Najd adı verilen çöllerin gizemli, hırslı ve gerçekten acımasız Vehhabi reisi Abdülaziz bin Suud'dur. Bunlara rağmen, Hüseyin'in konumu geniş amaçları destekleyecek bir temeldir.[34] Bu dönemlerde bile halifeliği Osmanlıların elinden koparıp almayı düşünmüş olabilir. Belki de bu düşü babası adına, hatta sadece kendi namına gören, oğlu Abdullah'tır.

Hüseyin ve oğulları bu aşamalarda İTC konusunda son derece ihtiyatlı davranırlar. Hiçbir vali İttihatçıları kandıramaz; 1908-14 arasında yedi vali onları faka bastırmaya kalkışmış, hepsi de yenilip İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Hüseyin, İTC'nin talimatları kendi ayrıcalıklarına tecavüz ettiğinde kaçınır ya da gelecekteki imkânları düşünerek kabul ediyormuş görünür. Türklere Şam'dan kendi sığınağına doğrudan erişim sağlayacağı, yaya ya da deve sırtında yol alan hacılara sağlanan rehberlik hizmetleri ve erzaktan elde edilen kârları engelleyeceği için demiryolunun Medine'den Mekke'ye uzatılmasına karşı çıkar. Telgraf hatlarının Mekke'ye kadar getirilmesine bile karşıdır;[35] Jöntürklerin desteklediği gibi, köle ticaretinin yasaklanmasına da muhaliftir. Bu tutucu siyaset kullarınca da kabul görür. İçlerinden biri onu "Son derece cömert, iyi yürekli ve mütevazı," bulur. "Şerifin elini sıkabilmek için sandaletlerini bileğine geçiren kaba ve pis bir Arap'ı selamlamak için elini uzatmaktan çekinmiyor."[36]

Savaş patlayıp şerif İngilizlerle temas kurmaya karar verince, göndereceği kişi oğlu Abdullah olur. Genç adam artık siyasetçi olarak pratik deneyime sahip olduğu ve biraz, belki de babasından daha iyi İngilizce bildiği için, bu seçimde şaşılacak bir şey yoktur.

Abdullah, "Neşeli, koyu kahverengi gözlü, yumuşak ve yuvarlak hatlı bir yüzü, düz bir burnu ve kahverengi sakalı olan," kısa boylu ve tıknaz bir erkektir.[37] Son derece kurnaz ve hırslıdır. İttihatçılar Meclis-i Mebusan'ı yeniden topladıkları zaman, Hicaz'a ayrılmış iki sandalyeden birine adaylığını koyar ve 144 oy almayı başarır (oy hakkına sahip

Hicazlı sayısı çok düşüktür). Seçilmesini babasının etkisine borçludur. Parlamento üyeliğine çok yatkın olduğu söylenemez; bir kaynağa göre, "Bir seferinde kafasının dikine giden Enver Paşa'yla tartışır, büyük bir kalabalığın önünde küfür eder, hatta vuracak gibi olur."[38] Biyografisinin yazarı Abdullah'ın Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında önemli rol oynamadığını belirtir, basın ondan söz etmez, dönemin siyasetçilerinin anılarında da yer almaz.[39] Gelişen milliyetçi hareketin farkında olduğu, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Osmanlı merkeziyetçiliği muhaliflerine söz hakkı tanımasına sıcak yaklaştığı kesin olsa da, hiçbir siyasi partiye katılmaz; temsili hükümete pek saygı duymadığı da açıktır. Osmanlı parlamentosunun Türklerin yararına çalışması için kurulduğuna inanır. Yıllar sonra, parlamenter yönetim hakkında küçümseyerek, "Halk için, halk idaresi olduğunu *iddia ediyor* [italikler yazarındır]" diye yazar.[40]

Abdullah'ın İngilizlere başvurmasının nedeni onlara duyduğu saygı ya da hayranlık değil, Hüseyin'in İTC karşısında güçlü bir müttefike gerek duymasıdır. Abdullah'ın ilk teması nerede gerçekleştirdiği belirsizdir; ancak bu temasın yerini bulmak mümkün olabilir. 1910 ve 1914 arasında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın İstanbul'daki toplantılarına katılır, bunun için her ilk ve sonbaharda Kahire'den geçer ve çoğu kez Mısır hidivine konuk olur.[41] Osmanlı sultanının kulu olması gereken hidiv, Britanya 1882'den beri Mısır maliyesini denetlediği için, aslında bir İngiliz kuklasından başka bir şey değildir. Hisselerinin çoğunluğuna sahip oldukları, dış ticaretlerinin önemli bir bölümünün geçtiği Süveyş Kanalı Mısır topraklarında bulunduğundan, Britanya şu veya bu şekilde Mısır'ı denetlemek zorundadır. Böylelikle, Mısır biçimsel olarak hâlâ Osmanlı mülkü görünse de, gerçekte Britanya İmparatorluğu toprağıdır ve Abdullah'ın İngilizlerle ilk teması aradığı yer de Mısır olmalıdır.

Anılarında 1914'te iki yıldır dostça ilişki içinde olduklarını belirttiğine göre, Kahire'deki Britanya Ajansı'nda dış ilişkiler sekreteri Sir Ronald Storrs ile daha 1912'de tanışmış olması gerekir.[42] Abdullah'ın anıları aynı dönemde Storrs'un üstü olan genel konsül* Lord Kitchener'a karşı da özel hayranlık duyduğunu belirtir.[43] Araplarla ilgili konularına yoğun merak duyan İngilizlerin, şerifin siyasi açıdan faal oğlu hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Ne var ki, 1914 Şubat'ında gerçekleştirilmiş bir dizi toplantı hakkında ayrıntılı kayıt bulunmasına karşın, 1912-13 döneminde Abdullah'la tanıştıklarını gösterir hiçbir belirti yoktur.

Oysa Şubat 1914 Emir Hüseyin'le İstanbul arasındaki ilişkilerin en düşük seviyesine indiği dönemdir. İTC Hicaz'a yeni bir vali gönderirken, yanına da ek bir birlik verir. Valinin görevi Medine'yi Hüseyin'in yetki ve

* Britanya'nın Mısır genel valisine verilen ad. (ç.n.)

denetim alanından çıkaran 1912 tarihli bir yasayı uygulamak ve demiryolunun Medine'den Mekke'ye uzatılması konusunda Emir'in onayını sağlamaktır. Hüseyin bundan önceki birçok Osmanlı girişimini durdurduğu gibi bu hareketi de engellemek niyetindedir, ancak İttihatçıların tepkisinden de çekinir.

Bu arada Meclis-i Mebusan'ın açılışı için İstanbul'a giden Abdullah yolda Kahire'ye uğrar. Kendi anlatısına göre, Lord Kitchener onu hidiv sarayında ziyarete gelir ve önemsiz konularda sohbet ederler. İki gün sonra, Abdullah karşı ziyarete giderken, "Kitchener ile açık konuşmaya karar vermiştim," der. (Bu konuda pek kayıt olmadığı için, bu toplantıyı babasının talimatıyla yaptığını gösterir bir belirti yoktur). Abdullah Kitchener'a, "Hicaz'daki durumla ilgili gerçekleri, Şerifin durumunun ne denli nazik olduğunu, Türklerle Araplar arasındaki soğukluğun nedenlerini ve bütün olarak Arap hareketinin amaçlarını" anlatır. Kitchener'ın onu çok dikkatle dinlediğini düşünür. "Bir kopma halinde şerifin Büyük Britanya'dan gelecek herhangi bir desteğe güvenip güvenemeyeceğini söylemesini istediğim zaman, Kitchener İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'yla dostça ilişkilere sahip olması nedeniyle olumsuz cevap verdi; zaten böylesi bir anlaşmazlığın yabancı bir gücün müdahalesini uygunsuz kılacak bir iç sorun olduğunu söyledi." Abdullah Britanya'nın başka ülkelerin iç sorunlarına müdahale ettiğini hatırlatır. (Bunu söylemeyecek kadar düşüncelidir; ancak konuya İngiltere adına değinen Kitchener olacaktır.) Başkonsolos gülmekle yetinir.

Abdullah iki ay sonra, İstanbul'dan dönerken de babasının sorunları konusunda İngilizlerin ilgisini çekmeye çalışır. Kitchener ile ikinci buluşmasında dereden tepeden konuşmakla yetinirse de, birkaç gece sonra Storrs'un gelip kendisini hidiv sarayında görmesini ister. İki adam başlangıçta şiirden konuşurlar. Storrs o konuşmayı, "Edebiyat hafızası karşısında şaşkınlık ve hayranlık duydum," diyerek hatırlayacaktır. "Benim için İslamiyet öncesinin şiiri *Mu'allakat*'ın Yedi Kasidesi'nden parlak parçalar ve Antara bin Şaddad'ın zaferlerini ve ağıtını mırıldandı." Daha sonra Abdullah dikkatle, imalarla, "bir dizi nazikçe yönlendirdiği başlıkla," buluşmalarının gerçek amacını açıklar: "Büyük Britanya Büyük Şerif'e armağan olarak on iki, olmazsa altı makineli tüfek verebilir mi?"

Storrs duraklar. Ona göre Abdullah'ın başka bir tepki beklemesi imkânsızdır ve "birbirimizden iyi ayrıldık," diyecektir.[44] Oysa Şerif Hüseyin'in oğlu bir işaret bırakmıştır ve Birinci Dünya Savaşı sadece altı ay sonra başlarken İngilizler bunu hatırlayacak, eğilip işareti alacaklardır.

BÖLÜM 3

Arap Ayaklanması'na Doğru İlk Adım

Büyük Britanya'nın tarafsız kalmasını, hatta kendi safında faaliyet göstermesini yeğleyeceği Osmanlı İmparatorluğu'nun 5 Kasım 1914 günü Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, Londra için yakın tehlike anlamına gelmez. Ancak İngiltere için asıl ciddi tehlike çok daha yakındır. Alman savaş makinesi 1914 yılının Ağustos ve Eylül aylarında batıya doğru harekete geçerek Belçika ve Fransa'nın savunma hatlarını çiğneyip aşar, durdurulması için görevlendirilen Britanya Seferi Kuvveti'ni de ezer; büyük topların gümbürtüsü ta Dover ve Folkestone'da gök gürültüsü gibi duyulur. Müttefikler sonunda Alman dalgasını durdurmayı becerseler de, geri itmeyi başaramazlar. Çok geçmeden dikenli tellerle korunmuş çamurlu siperler Kuzey Denizi'nden İsviçre sınırına kadar uzanır, iki tarafı ayıran, çukurlarla, mayınlarla ve patlamamış mermilerle dolu, çürümüş insan cesetleri ve hayvan leşleriyle ya da ceset ve leş parçalarıyla kaplı, ince bir sahipsiz toprak şerididir. Artık yıpratma savaşı başlayacaktır, bu savaşta bir kilometrelik ilerlemeler bile pek görülmez; zaten böylesi bir kazanım dökülen kanlara ve verilen insan kayıplarına da değmeyecektir. Dünya böylesine yaygın ölçekte bir savaşı hiç görmediği gibi, dört yıl boyunca gevşeyen de olmayacak, büyük devletler milyonlarca insan yitirecektir.

Batı Cephesi'nde böylesi bir kıyım yaşanırken, İngilizler Ortadoğu'da bir şeyler kazanmak için kimi zaman gizli, bazen kanlı girişimlerde bulunur; diplomatlar ülkelerinin yararına ince manevralar gerçekleştirir, çeşitli çıkar ve baskı grupları kararların alındığı, dünyanın dört köşesindeki ajanlara telgrafla talimatlarm gönderildiği Londra'da ayrıcalıklı bir muamele görmek için yılmadan çalışır.

Ortadoğu asıl savaş alanından ne denli uzak olursa olsun, burada da farklı bir çatışma başlar. Osmanlılar ilk aşamada Britanya birliklerine karşı duracak bir askeri kuvvet getiremese de, halifelik makamı olan imparatorluk dünya Müslümanlarından saygı görür. Zaten Osmanlılar da zaman yitirmeden müminleri cihada, imparatorluk düşmanlarına karşı kutsal savaşa çağırır. Britanya'nın Hint Yarımadası'nda, Mısır ve Sudan'daki Müslüman halkının bu çağrıya uyması, Londra'nın durumunu olduğundan çok daha tehlikeye sokacaktır. Britanyalı emperyalistlerin Hindistan'da bir Müslüman cihadını engellemek için aldıkları önlemler

ilgi alanımızın dışında kalır. Oysa aynı önlemler, Ortadoğu'da alınınca temel önem kazanır. Süveyş Kanalı, Britanya İmparatorluğu'nun soluk borusudur ve bu önemli ticaret ve iletişim kanalı olmasa, imparatorluk soluksuz kalacaktır.

1882 yılında Mısır maliyesini üstlenen Britanya, Osmanlıların bu eyaletleri üzerindeki egemenlik iddialarını reddeder ve ülkeyi kendi himayesi altına aldığını bildirir. Britanya, rahatsız edici ölçüde Osmanlı yanlısı olan, ancak İstanbul'da bulunmasıyla işini kolaylaştıran Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'yı görevden alır ve yerine İngiliz taraftarı amcası Hüseyin Kâmil'i I. Hüseyin adıyla Mısır sultanı (Mısır önderleri için yeni bir unvan) ilan eder. Yeni kral İngiliz isteğine uyarak sıkıyönetim kararı verir ve İngiltere I. Hüseyin sayesinde insan haklarını kısıtlar ve sansür uygular.

Bir imparatorluk genel olarak yönetimi altındaki vatandaşlardan korkar ve kendine muhalif kişi ve grupları izler; savaş halindeki bir imparatorluk bu konuda çok daha tedbirli davranır. Yeni sultanın kukla hükümeti bu işi aşağıdaki gibi türkülerin yasaklanmasına kadar götürür:

Türk Ordusu Sina Yarımadası'nda.
Bu ay buraya gelecek...
Hidivimiz de gelecek.
Yarın dönüşünü kutlayacağız.
Ve Allah'ın izniyle Hüseyin'i bıçakla öldüreceğiz.[1]

İngiliz istihbarat yetkilileri Mısır'da sorun çıkartabilecek kişileri belirler,[2] kışkırtıcı broşürleri, bildirileri, duvar ilanlarını toplarlar. İstanbul'daki Şeyhülislam'ın verdiği ve Sir Ronald Storrs'un dikkatine sunulan bir fetva, "Her şeye kadir Cenabı Hak şimdi intikam için harekete geçti," tehdidini içerir. "Dikkatle bak, İslam'ın görkemli güneşi ve yüceliği üzerinde yükseliyor. Kızıl kanla boyanmış ve alevlerle aydınlanmış ufkun ötesinden nasıl yükseldiğine bak." Soğukkanlı doğulu sekreter bu belgeyi benzer mesajlarla birlikte Storrs'un çalışma masasında, fildişi bir Buda heykelciğinin denetimindeki dört telefon ahizesinin ortasında duran gelen evrak kutusuna bırakır. Kısa süre sonra Osmanlı Dördüncü Ordusu'nun komutanı imzasını taşıyan ve ordunun yakında Mısır'ı istilaya hazır olacağını bildiren bir uyarı gelir: "Osmanlı Ordusu sizi kucaklamaya geliyor. Allah'ın izniyle yakında keskin kılıçlarının ve parıltılı süngülerinin düşmanların yüreklerine saplanışını, bağırsaklarını dökmesini seyredeceksiniz."[3] Storrs uyarıyı aldığı kutuya bırakır.

Storrs, Nisan 1914'te Genel Konsül Kitchener tarafından geri çevrilen Abdullah'ın başvurduğu İngiliz'dir. Eldeki portreler sağlam yapılı, ince

hatlı, belki de seyrelen saçlarını telafi etmek için züppece bir bıyık bırakmış genç bir adamı gösterir. Cambridge'de, Pembroke College'da Doğu Edebiyatı ve Arapça okumuş, yüksek notlarla mezun olmuştur. Yine de Arapça konusunda kendini bütünüyle rahat hissetmemesi, ileride ciddi sonuçlara yol açacaktır. 1903'te mezun olduktan bir yıl sonra, Mısır kamu hizmetinde çalışmak üzere Kahire'ye gider, 1909'da doğu sekreterliğine getirilir. Kibar, bilgili, kibirli ve sinsidir, bir uzmana göre "fazla kurnazdır,"[4] ancak üstü olan Lord Kitchener tarafından çok beğenilir.

Sir Ronald, Osmanlılar Almanya'nın safında savaşa girmeden önce bile Türklerin böyle bir karar verebileceklerini tahmin eder ve Abdullah'ın ilkbahardaki Kahire ziyareti sırasında tesadüfen bıraktığı işareti alır. Belki Britanya yanında birçok başka şeyle birlikte, gerçekten de Abdullah'ın babasına istediği makineli tüfekleri verebilir. Storrs Osmanlıların cihat çağrısını etkisiz bırakmak için bizzat Peygamber'in torunlarından biri ve aynı zamanda da Mekke Emiri olan birisinden daha uygununu düşünemez. Dahası, İngiltere'de hiç kimse Ortadoğu Müslüman dünyasına daha iyi bir köprü bulamaz. İmam Yahya Osmanlı yanlısı ya da en azından tarafsızdır ve Türklerin cihat çağrısına karşı çıkmaz; İbni Suud'un başta Hindistan'daki Britanya yönetimi olmak üzere Britanyalı destekçileri olsa da, Vehhabilerin başı geniş bir Müslüman hareketi adına konuşamaz. Kısacası, Hüseyin o anda tek seçenek görünür; ancak bir sivil olarak Storrs'un ona askeri malzeme gönderme yetkisi yoktur; üstelik bir politika belirleyecek konumda da değildir. Bunun için askerlerle ilişkisi olan, daha üst rütbeli bir yetkilinin ikna edilmesi gerekecektir.

Storrs Sir Gilbert Clayton'a başvurur. Clayton savaştan önce Kahire'de istihbarat müdürü ve Sudan ajanıdır; savaş başlayınca askeri istihbarat müdürlüğü görevini de üstlenir. (Kısa süre sonra yeni kurulmuş bir ajansın, T. E. Lawrence gibi kahramanların bu kadar cesur roller üstlenecekleri efsanevi Arap Bürosu'nun gayriresmi babası olarak tanınacaktır.) Clayton Mısır ve Sudan siyaseti ve askeri istihbaratın bağlantı noktasıdır. O da İngilizlerin Abdullah tarafından bırakılmış işareti almaları gerektiği konusunda en ufak bir kuşku duymaz. Storrs'a konuyu yazılı olarak Kitchener'a iletmesini söyler.

Oysa Kitchener artık Kahire'de değildir. Savaş çıktığında İngiltere'dedir ve Kahire'ye dönüp genel konsüllük görevini sürdürmeye niyetlidir. Dover'da bindiği geminin güvertesindeyken, Başbakan Asquith'ten Britanya'nın savaş bakanı olma daveti alır.

Kitchener içe dönük, karmaşık, çelişkili ve güçlü kişiliğiyle dikkat çekici özelliklere sahiptir. Britanya'nın zirvesindeki kişiler arasında Almanya'ya karşı zaferin çabuk kazanılamayacağını daha savaşın başında anlayan tek

kişi odur; Kitchener'a göre böyle bir zafer için en az üç yıl beklemek gerekir. Britanya'nın küçük profesyonel ordusunun böylesi bir savaş için yeterli olmayacağını bilir. Britanya'nın kalabalık bir orduya ihtiyacı vardır. Ülke (henüz) zorunlu askerliğe geçmediği için, bu ordunun gönüllülerden kurulması gerekecektir. Çok geçmeden ülkenin her köşesindeki duvarlar Kitchener'm yontulmuş gibi sert çizgilerini, delici mavi gözlerini, altıngümüş bıyığını gösteren, altında da büyük harflerle, "ÜLKENİN SANA İHTİYACI VAR!" yazısını taşıyan ilanlarla kaplanır. Gönüllülerin askere alınmak için neredeyse birbirlerini ezmesi, yeni atanmış savaş bakanına duyulan yaygın hayranlığın kanıtıdır.

Fazla konuşmamakla birlikte, etkileyici bir kişidir. Çoğu kişi onu Omdurman zaferinin mimarı, başka bir ifadeyle, 1885'te Hartum'da Mehdi'nin askerleri elinde ölen General Gordon'un öcünü alan kahraman olarak tanır. Dahası, ondan on beş yıl sonra da Fashoda'da Fransızlara karşı direnen, böylelikle Sudan'da Britanya egemenliğinin sürmesini sağlayan komutan, iki yıl sonra da Güney Afrika'da asi Boer'leri yenilgiye uğratan asker olarak bilinir. Doğu Sudan'da genel vali, Hindistan'da silahlı kuvvetlerin başkomutanı, Mısır polisinin genel müfettişi, Mısır serdarı (başkomutanı), Sudan genel valisi ve nihayet Mısır genel konsülü olur. En büyük amacı Hindistan genel valisi olmaktır. Savaş çıkmasa, düşünü gerçekleştireceği muhtemeldir. Cecil ailesine, başbakanlık yapmış Salisbury ve Balfour gibi, Muhafazakâr önderler içinde gücün kaynağı olmuş kişilere yakındır. Salisbury en kritik anlarda Kitchener'ın meslek yaşamının önünü açan kişidir. Astlarından bazıları ona karşı büyük hayranlık ve bağlılık duyar.

Oysa onu eleştirenler de vardır. Bu gibiler alçak sesle de olsa, imparatorluğun kahramanının zaaflarına dikkat çeker: Kitchener astlarını yetkilendirip sorumluluk verme ve kırtasiyeciliği düzenleme konularında beceriksizdir (arkasından "Kaos Lordu Kitchener" derler); sömürge halkına kaba davranma eğilimindedir ve en tuhafı, bir çeşit kleptomani hastasıdır. İstediği bir şey gördüğü zaman (sanat eserlerine, antikalara ve gümüşe özel merakı vardır), davet edildiği evde de olsa, almakta bir sakınca görmez. Kuşkuculardan biri, başbakanın eşi Margot Asquith, ondan söz ederken, "Büyük adam olmayabilir," der. "Ama büyük bir duvar ilanı olduğu kesin."[5]

Bütün bunlara karşın, Ortadoğu'yu iyi bilir, Britanya'nın oradaki stratejik konumunu ve ihtiyaçlarını kavrar. Yeni doğan Arap milliyetçilik hareketlerini ve Osmanlı sultanının sarayındaki entrikaları yakından inceler. Hem eski, hem de Jöntürk yönetim şeklini küçümserken, bir taraftan uzun zamandan beri Britanya'nın Ortadoğu'nun egemenliğini

Osmanlı'nın elinden almasını düşlerken, diğer yandan da Britanya'nın Süveyş'teki konumunu güvence altına alır, Hindistan'ı tamamlamak için de imparatorluk topraklarına yeni bir parça ekler. Kitchener'a göre savaşı kazanmanın en iyi yolu Almanya'yı Batı Cephesi'nde yenmekten geçer; yine de, Britanya kabinesindeki öteki "batıcıların" tersine, doğudaki gelişmeleri izlemekten geri durmaz. Storrs'un mektubu eline geçer geçmez, işe girişir. Büyük Şerif'in durumunun altı ay öncesine kıyasla çok daha tehlikeli olabileceğinin bilincindedir. Hüseyin İstanbul'un hoşuna gitmeyecek bir şey yapsa, Osmanlı hükümeti hesabını görmek için Almanya'dan yardım isteyebilir. Bu nedenle ilk aşamada Hüseyin'in hâlâ İngiliz yardımı alma eğiliminin sürmesini sağlamak gerekir.

Daha uzun süreli bir atamanın yapılması beklenirken, Kahire'de ona vekâlet eden Sir Milne Cheetham'a, "Storrs'a söyle," der, "Benim adıma Şerif Abdullah'a çok özenle seçilmiş gizli bir ulak göndersin ve 'İstanbul'daki Alman varlığı Halife'yi ve Bab-ı Âli'yi kendi arzusu hilafına Büyük Britanya aleyhinde saldırılar yapmaya ya da savaşa girmeye zorlarsa, o ve babası ve Hicaz Araplarının bizim yanımızda mı, yoksa karşımızda mı olacaklarının kesin cevabını alsın,'"[6] diye ekler.

Talimat Storrs'un eline 24 Ocak 1914 günü ulaşır. Hemen harekete geçer ve ulak olarak Abdullah X'i, "İranlı küçük ajanım Ruhi'nin kayınpederini" seçer. "Hiç durmadan Mekke'ye git," der Storrs X'e. Ne var ki X'in hedefine varması dört gün sürer, son etapta eşek sırtında ve gece karanlığında on altı saat yol alır. Ardından şerifle ailesinin Taif'teki yazlıklarından dönmeleri için beş gün daha beklemesi gerekir.

Sonunda Mekke'deki saraya girmeyi başarınca, şerif ve oğullarıyla görkemli bir yemek yer, daha sonra da Storrs'un Kitchener'ın talimatıyla hazırladığı mesajı Abdullah'a iletir. Abdullah'ın mektubu babasına vermiş, onun da metni hızla okumuş olması gerekir, çünkü kısa süre sonra bir hizmetkâr belirir: Şerif Hüseyin ulağı başka bir salonda kabul edecektir. X sarayın tepesine çıkan merdivenleri tırmanır ve çok zarif ve geniş bir odaya girer. Şerif Hüseyin bir yandan odayı arşınlarken X'e kendini Osmanlılara karşı görevlerini yerine getirme zorunda görmediğini açıklar: "Çünkü haklarımıza savaş açtılar." Tiyatrovari bir hareketle harmanisinin yenini çekerek, "Yüreğim Storrs'a böyle açık," der. "Bize yardım elini uzatın, biz de bir daha bu zalimlere asla yardım etmeyiz. Tersine, iyilik yapanlara yardım ederiz." Her seferinde olduğu gibi, harekete geçiren dini inançtır: "Allah'ın emri böyle: İslam'a ve Müslümanlara iyilik yap – Allah'tan başka kimseye saygı duymuyoruz, kimseden korkmuyoruz."[7]

Emir ayaklanma yolunda ilk adımı atmış, Kitchener'ın ve öteki İngilizlerin çok iyi bildikleri gibi, böyle yapmakla kendinin ve oğullarının

hayatını tehlikeye sokmuştur. Oysa elimizde, daha sonra X'in konuşma hakkında anlattıklarının Storrs tarafından yapılan çevirisi dışında herhangi bir belge yoktur. İş duygularını kâğıda dökmeye dayandığında, şerif çok daha dikkatli davranır. Kitchener Abdullah'a hitap ettiği için, Hüseyin de cevabını oğluna yazdırıp imzalatır, pusulayı üzerinde ad ve adres bulunmayan kapalı bir zarfa koyar, bu zarfı üçüncü bir kişinin adını taşıyan daha büyük bir zarfın içine yerleştirir; daha sonra da Faysal'la Cidde'deki adamına gönderir. Bu kişi mektubu sonunda, Süveyş'e hareket edecek bir Japon gemisine binen X'e, gemide teslim eder.

Mesajın metni çok dikkatle yazılmış olmakla birlikte, çok önemli bir konu belirsiz bırakılır. İlk bölüm yeterince açıktır: Cheetham tarafından Kitchener'a gönderilen özete göre, Abdullah (babası adına tabii) şerifin İngiltere'yle "daha sıkı bir ilişki"[8] kurulmasını istediği, ancak Büyük Britanya'nın ... Emir'e yabancı bir saldırı veya Osmanlı saldırısı karşısında yazılı söz vermesini" beklediği cevabını verir. Kısaca özetlemek gerekirse, Hüseyin Britanya'dan yazılı koruma vaadi almadan, boynunu Osmanlı ilmiğine uzatmak niyetinde değildir. Oysa altını çizdiği başka noktalar da vardır: Hüseyin ve oğulları bunca tehlikeye atılmışken, İngiltere'nin yabancı efendi makamında Türklerin yerini aldığını da görmek istemezler. Yıllar sonra geriye dönüp bakıldığında, bu konuda iki belirgin kavram karışıklığı görülür.

Birincisi, Hüseyin daha ilk mektubunda kendi Hicaz krallığının ötesine bakar ve tüm Ortadoğu Araplarının adına konuşma iddiasında bulunur görünür. Herhangi bir girişimde bulunmadan önce, Britanya'dan "Arabistan içişlerine müdahale etmekten geri duracağı" konusunda teminat alması gerektiği konusunda Kitchener ve Storrs'u uyarır. Burada çok önemli olan, belirsiz "Arabistan" terimidir: Hüseyin bu sözcükle sadece Hicaz'ı değil, tüm Arap Yarımadası'nı ima etmiş olabilir mi? Yoksa bu sözcüğe Mezopotamya ve Suriye, hatta Filistin de dahil midir? Amacını açık etmez.

Bu karışıklığı daha derinleştirelim. Bir taraftan bakınca, Hüseyin'in mektubu tam da İngilizlerin beklediği gibidir. Halifenin Osmanlı düşmanlarına karşı cihat ilanını sadece güçlü bir "Arabistan" önderi dengeleyebilir. Diğer taraftan, savaş zamanında iki taraf arasındaki bu ilk yazışma gelecekteki çatışma ve anlaşmazlıkların tohumlarını eker. Cheetham ufukta beliren bu güçlüğü görmüş ve karşı önlem almaya çalışmış gibidir. Dışişlerine gönderdiği telgrafta da belirttiği gibi, Abdullah'ın cevabı çok umut vericidir. "Hazırlanan ve onayınıza sunulacak cevapta *sadece Şerifliğin bağımsızlığına karşı* dış saldırılar için teminat verilmektedir [italikler yazarındır]." Başka bir ifadeyle İngilizler Hüseyin'in sınırlarını

belirlemeden bütün Araplar adına konuşmasını istemekle birlikte, ancak o sırada denetlediği topraklardaki egemenliğini korumayı vaat etmek yanlısıdır.

Londra'da Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Cheetham'm telgrafının altına ince uzun harflerle "Kitchener onaylıyor mu?" diye not düşer.[9] "Onaylıyorsa, ben de onaylarım." Ne var ki Kitchener Cheetham'ın önerisini kabul etmez, onun yerine Hüseyin'e şu bilgilerin iletilmesini buyurur: "Eğer Arap ulusu bu savaşta İngiltere'ye yardım ederse ... İngiltere Arabistan'da hiçbir iç müdahale olmayacağını garanti edecek ve Araplara yabancıların dış müdahalesi karşısında her türlü desteği verecektir." Emir'in geniş "Arabistan" terimini kabul etmiş olsa da, bu sözcüğün Hicaz'ı mı, yarımadayı mı, yoksa yarımada artı Suriye ve Mezopotamya'yı mı ima ettiği açık değildir. Altına imzasını koymakla, Grey'in de geniş ama belirsiz "Arabistan" kavramını onayladığı varsayılır.

Kabul etmiş olabilir mi? Büyük olasılıkla, evet. Yaşamı boyu Liberal olmuş Grey kısa süre sonra bir Savaş Konseyi toplantısında, "Bir Arap imparatorluğu kurmak için kullanılabilecek toprakların sadece Arabistan, Suriye ve Mezopotamya olduğunu,"[10] ve Britanya'nın o topraklarda Hüseyin'in hükümdarlık edeceği "Yeni ve bağımsız bir Müslüman devleti kurabileceğini" ileri sürecektir. Ne var ki liberallikle ilgisi olmayan Kitchener Savaş Konseyi toplantısında bu görüşü reddeder, tersine, Britanya'nın en azından Mezopotamya'yı ilhak etmesi gerektiğini önerir. Bu nedenle, Hüseyin'in ilk ifadesi sırasında da bu kavramı reddetmiş olması muhtemeldir. Bir başka olasılık da Hüseyin'in faaliyete geçmesini sağlamak için sınırlar konusunda kesin bir tavır almaması ya da bilerek karıştırmış olmasıdır.

Yine uyumsuzlukların farkına varan birisi çıkar; gelecekte Kahire'den Mekke'ye gönderilen ve yazılmasında fazla etki yapmadığı mektuplara bakınca, bu kişinin Cheetham olması gerekir. Cheetham, Clayton ve Storrs artık Abdullah'a gönderilecek mektuba alınacak konuları belirlemiş ve belki de Cheetham'm önerisiyle, Kitchener'ın vaatlerini sınırlandırma sorumluluğunu üstlenmiş olabilir. Başlangıçtaki üslubu uyarlayıp daraltırlar, sonunda ortaya, "Arapların Emiri genel anlamda Büyük Britanya'yı desteklerse ... Büyük Britanya dini ya da benzeri konularda hiçbir şekilde müdahale etmeyeceği taahhüdünde bulunacaktır. Dahası, Büyük Britanya Emir Hüseyin'in kutsal ve eşsiz makamına saygı duyarak, başta Osmanlılar olmak üzere girişilecek her türlü yabancı saldırı karşısında *Şerifliğin* [italikler yazarındır] bağımsızlığını, hak ve ayrıcalıklarını teminat altına alacaktır."

Savaşın ilk dönemlerindeki bu yazışmalar gelecekteki güçlüklerin

tohumlarını ekmekle birlikte, bölgedeki Britanya yetkilileri içinde en azından bazılarının anlaşmazlıklara ve yanlış yorumlara yol açmadaki isteksizliklerini gözler önüne serer. Daha erkendir: İşin içine Fransızlar girdikten, Ruslar, İtalyanlar ve Siyonistler karıştıktan sonra zihin karıştırma ve çift taraflı oynama fırsatları artacak, bazı Britanya yetkililerini umutsuzluğa sevk edecektir.

İkinci kavram karışıklığına gelince, Hüseyin'in talebi, Britanya'nın "İç müdahalelerden kaçınmasıdır." Bu ifadeyle Britanya'dan krallığının iç siyasetini belirlemesi konusunda mutlak özgürlük istediğini mi ima eder? Dış politikada da özgürlük talep etmiş olabilir mi? Onun adına Abdullah tarafından yazılan mektupta, bunu da talep eder gibidir. Abdullah yazdığı mektupta Britanya'nın "Emirliğin bağımsızlığını, hiçbir istisna ve kısıtlama olmadan, her bakımdan" koruyacağını "açıkça ve yazılı olarak" taahhüt etmesi gerektiğini belirtir. Öyleyse neden bir önceki bahar Storrs'a Britanya ve Afganistan arasındaki ilişkiyi örnek olarak göstermiştir? Afganistan'daki İngiliz danışmanlar içişlerine müdahaleden ancak kendi işlerine geldiği zaman kaçınmaktadır. Zaten Britanya diplomatları (sınırları ne olursa olsun) "bağımsız" bir emirliğin ne anlama geldiği konusunda kendilerine özgü yorumlara sahiptir: Hüseyin'in emirliği sadece Osmanlı'dan bağımsız olacak, önemli konularda şerif İngilizlere başvuracaktır. İngilizler tavsiyede bulunacak, şerif de tavsiyelerini kabul edecektir. Britanya'nın yönetici çevresi içinde böylesi bir uygulamadan kuşku duyanlar azdır. Bu kişiler Batılı yardımı olmadan Arapların kendi kendilerini yönetebileceklerini akıllarından bile geçiremez.

İngilizlerin Şerif Hüseyin'e gönderdiği cevapta gelecekte sorun kaynağı olacak bir üçüncü nokta da vardır. Kitchener'ın Abdullah'a gönderdiği mektup şöyle biter:

> Bugüne kadar İslam'ı Türklerin şahsında koruduk, dostluk gösterdik; bundan böyle soylu Arap'ı tanıyacağız. Belki de gerçek ırktan bir Arap Mekke veya Medine'de halifeliği üstlenir, böylelikle şimdi yapılan bütün kötülüklerden Allah'ın izniyle iyilik doğar. Majestelerinin dünyanın her yerinde ve bütün ülkelerinde bulunan taraftarlarına ve dindaşlarına Arapların özgürlüğü ve Arabistan üzerine doğan güneş müjdesini iletmesi iyi olur.

Kitchener Türklere fırlatacağı öldürücü silahı bulmak için İngiliz cephaneliğinin derinlerine uzanmış olmalıdır. Osmanlı toprağında azami kargaşa yaratmak umuduyla, şerifin yüreğindeki dini hırsı besleyecek, gerekirse tohumunu atacaktır. Oysa Katoliklerin Papa'sının

aksine, İslam halifesi sadece ruhani önder değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun sultanı olmakla hem ruhani, hem de dünyevi iktidara sahiptir. Gerçekten de dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, Müslümanlar zamanı geldiğinde halifenin tüm Müslümanların dünyevi önderi olacağına inanırlar. Kitchener böylece halifelik yemini şerifin önünde sallayarak Britanya'nın vereceğinden, hatta vermek isteyeceğinden çok daha fazlasını sunmaktadır. Üstelik Hıristiyan Britanya'nın halifelik adayı olarak tanınmak, Mekke şerifinin de işine gelmeyeceği gibi, İslam konularına böyle karışıyor görünmesi Britanya'nın da isteyeceği bir şey değildir. Çok geçmeden İngilizler bile bunun altını çizecektir. Kitchener yanlış bir adım atmıştır. Aslında, esinini verdiği mektup baştan aşağı yanlış adımlarla doludur.

X bir kez daha yorucu Süveyş-Mekke yolculuğuna çıkarken, bu kez yanında vaatler ve rüşvetler götürür. Emir bir kez daha oğlu Abdullah'ın eliyle yazılı cevabını verir: "Bu görüşmelerin olup olmadığına, sonunda bir anlaşmaya varılıp varılmadığına bakmaksızın, bize doğal olarak kabul ettirileni yerine getirmekten daha önemli olanı yapacağız." Şerife özgü bu dolambaçlı ifadenin, "Bize karşı doğal üstünlüklerine rağmen Türklere karşı ayaklanmaya hazırlanıyoruz ve Britanya desteği olsa da, olmasa da bunu gerçekleştireceğiz," anlamına geldiği sanılır. Bu, İngilizlerin açısından umut verici bir haberdir.

X bir kez daha sarayın tepesindeki görkemli odada şerifin huzuruna çıkar. Bu sefer stenoyla tuttuğu notlar mektuptan daha dolambaçsızdır. "[Osmanlı] İmparatorluk ile ilişkilerimiz zayıflıyor, gazı biten titrek bir lamba gibi sönüyor," der Emir.[11] İttihat ve Terakki'nin Jöntürklerine nefret kusar. Onlar, "Müslüman ülkelerin yozlaşmasını din olarak kabul ettiklerini, bu ülkeleri silmeyi görev bildiklerini açıkça ifade ettiler ... bu yüzden artık onlara itaat etmek zorunda değiliz." İttihatçılar halifeliğe de ihanet etmiştir: "Halifelik bunu söylüyor, Allah'ın Kitabı'nda yazılı kuralların uygulanması gerektiğini (ve onlar böyle yapmıyor)." Ve İttihatçılar Hüseyin'in derin duygularla bağlı olduğu Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmiştir: "Hanedanın bana yaptığı iyilikleri unutamam. Ama iktidarın dizginleri Hanedan'ın elinden alındı."

Bütün bunlara rağmen, şerif Türklere meydan okumaya henüz hazır değildir. Bu durumu yazılı cevabında şöyle belirtir: "Bunu haklı gösteren ve hareketin tek temeli olan dinimiz hemen harekete geçmemizi önlüyor." Çatı katındaki odada, X'e daha açık söyler: "Şu sırada, harekete geçmeyi ertelemenin daha iyi olacağı kanısındayım."

Şu sırada "dinin" harekete geçmeyi neden önlediğini bilmiyoruz; Hüseyin yakında başlayacak haccı engellemek istememiş olabilir. Yine de asıl kaygısı İngilizlere hareketi ertelediğini, reddetmediğini anlatabil-

mektir. "Zamanı geldiğinde ve bu o kadar da uzak değil, o zaman başarısız olamayız," der mektubunda, "Osmanlı İmparatorluğu işgal altında bulunmasa ve üstümüze bütün ordusunu gönderse de." Çatı katında, adıyla hitap ettiği X'e, "Ali, Storrs'un cevabımı ilişkinin sona erdiği şeklinde almaması için elinden geleni yap," der. "Sadece geç kaldık, eğer [Britanya] önerimi o zaman kabul etmiş olsaydı, çok daha iyi olacaktı. Bugün [Britanya'nın] vermeye hazır olduğundan çok daha fazlasını isteyeceğimiz gün gelecek, belki de yakında."

Ali'nin uzun Kahire yolculuğunun sonunda sadakatle aktardığı bu haberlerin yetkililerin umudunu artırmış olması gerekir. Şerifin zamanın uygun olduğuna karar vermesini bekleyeceklerdir. Bu arada Osmanlı karşıtı planlamanın merkezi bir süreliğine Kahire'den Londra'ya taşınır.

İmparatorluk başkentinde hava sağlamdır. Savaş milliyetçi ateşi körükler. İlk haftalarda kalabalıklar göçmen nüfusun çok olduğu mahalleleri basar, adları Almancayı andıran kişilerin sahip olduğu evleri ve dükkânları tahrip edip yağmalar. Genç erkekler orduya katılmak istediklerini haykırarak askere alma bürolarını doldurur. Hareket ve macera fırsatını yaşamadan Müttefiklerin savaşı kazanmalarından korkarlar. Her yerde üniformalı askerler görülür. Çok geçmeden genç kadınlar hâlâ sivil giyimli dolaşan erkeklere beyaz tüyler uzatacak, askere gitmeleri için utandırmaya çalışacaktır.

Britanya'yı savaşa sokan liberal hükümet çatışmanın zincirlerinden boşalttığı tutkular konusunda kararsızdır. Başbakan Herbert Henry Asquith ve Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey siyaset oyununun nasıl oynanacağını bilir; ancak aşırı milliyetçi kibirlilik hem onları, hem de yandaşlarıyla destekçilerini rahatsız eder. Dahası savaş sadece Britanya vatandaşlarının değil, müttefiklerinin de tutkularını tetikler. Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettikten kısa bir süre sonra savaştaki hedefinin İstanbul'u ilhak etmek ve Çanakkale Boğazı'nı denetlemek olduğunu ilan eder. Sonunda Akdeniz'e ulaşabilecek ve sıcak sularda bir liman sahibi olabilecektir. Başlangıçta Britanya ve Fransa geleneksel muhalefetlerini sürdürür; Rusya'nın böyle kazanımlar elde etmesi Avrupa dengelerini bu iki ülke aleyhine değiştirecektir. Öte yandan, Alman ordularını Doğu Cephesi'nde oyalaması için Rusya'ya büyük ihtiyaçları vardır; Rusya'nın Almanya'yla ayrı bir barış anlaşması imzalamasından bile korkarlar ve bu yüzden sonunda itirazdan vazgeçerler. Oysa Rusya savaştan Osmanlı İmparatorluğu aleyhine kazançlı çıkacaksa, o zaman onların da bazı kârlar elde etmesi gerekir; en azından Britanya ve Fransız hükümetleri içinde bu düşüncede olanlar vardır.

Londra, Kahire ve Mekke arasında gidip gelen mektuplar bu aşamada önem kazanır. Şerif Hüseyin kendi önderliği altında bağımsız bir "Arabistan" için Britanya desteği istemekte ısrar eder. Ne var ki Britanya bu talebe cevap verdiği ölçüde, bölgedeki topraklardan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Hâlâ on dokuzuncu yüzyılın Gladstone'cu tasarruf ve reform ilkelerine bağlı Liberaller için, böylesi bir vazgeçiş fedakârlık sayılmaz. İmparatorluk Savunma Komitesi'nin Liberal yazmanı, "Çorak ve vahşi çöllerden yeni ülkeler yaratacak insanımız ve paramız yok," diye yazar. "Yaratmaya kalkışırsak, kalkıştığımız ölçüde anavatanda ve şimdi sorumluluğunu üstlendiğimiz diğer ülkelerde ilerlemeyi durdurur, Britanyalı vergi mükellefinin omuzlarına o ülkenin dehşet verici sorumluluklarına ek olarak inanılmaz savunma ve inşaat masrafları yükleriz."[12] Ne var ki böylesi duygular dönemin ruh haline aykırıdır.

Liberal çoğunluklu Savaş Konseyi'nin 19 Mart 1915 tarihli toplantısında geleneksel Liberallerin artan yalnızlığı giderek belirginleşir. İlhak karşıtı görüş adına söz alan Sir Edward Grey kabine arkadaşlarından temel bir soruyu düşünmelerini ister: "Yeni topraklara sahip olursak, daha mı güçleniriz, yoksa gücümüzü mü yitiririz?" Savaş Bakanı Lord Haldane yenilgiye uğratıldıkları zaman Alman ve Osmanlı imparatorluklarının parçalanmaması gerektiğini ileri sürer: "Bütün geçmiş tecrübeler genel rıza dışında sürekli barış sağlanamayacağını gösteriyor." İçişleri Bakanı Reginald McKenna da, "Hiçbirimizin hiçbir şey almayacağı bir öneride bulunmamız gerekir," diye ekler.

Ülkenin yaklaşımını asıl temsil eden, Muhafazakâr Parti'nin Savaş Konseyi'ndeki tek temsilcisi olan Arthur Balfour'un yaklaşımıdır: "Avrupa'da," diye anlatır Balfour Haldane'e, "Toprakların milliyetlere göre bölünmesi yönünde genel bir görüş olduğu kanısındadır. Oysa Asya'da, karşılarında Türklerin kötü yönettikleri ülkeler vardır." Çoğu kez kavgacı özelliğini öne çıkaran, dönemin Donanma Bakanı Winston Churchill Balfour'u destekler: "Hâlâ elinde bulundurduğu bu dünyanın en verimli ülkelerinden birini bunca zaman kötü yönetmiş bu yetersiz ve çağdışı ulusu olduğu gibi bırakmak niyetinde değiliz tabii! Türkiye yönetici bir Güç olarak yetersiz olduğunu uzun zamandan beri gösteriyor, artık ortalığı silip süpürmemizin zamanı geldi." Bu aşamada ne Balfour (kesinlikle), ne de Churchill (muhtemelen) Şerif Hüseyin'le yürütülen yazışmadan haberdardır. Hüseyin'e vaat edilmiş Osmanlı topraklarının Britanya tarafından ilhak edilmesini önerenler ikiyüzlü değil, sadece geleneksel anlamda emperyalisttir. Peki, ya ağırlığını Britanya'nın yüzölçümsel açıdan büyümesi yönünde kullanan Lord Kitchener? "Hindistan [Burada Mezopotamya'ya asker gönderen İngiliz Hindistan'ını

kasteder] çabası ve kayıpları karşısında bir şeyler bekleyecektir." Hindistan birliklerinin Mezopotamya'da işgal ettikleri toprakların ilhakından, ilhak edilmiş bölgenin de Hindistan'daki Britanya hükümeti tarafından yönetilmesinden yanadır. Ya rüzgârın nereden estiğini hisseden, Grey ve Kitchener'ın Şerif Hüseyin'e önerdikleri rüşvetten mutlaka haberdar olan Asquith? "Elimizde zaten bakabileceğimiz kadar toprak olduğunu söyleyen Sir Edward Grey'in önerisine sıcak bakmakla birlikte ... gerçekte tümüyle özgür değiliz ... Eğer şu ya da bu nedenle, daha fazla toprak istemediğimiz ya da sorumluluğu üstlenecek durumda olmadığımızı düşündüğümüz için, kendimize bir pay ayırmadan öteki ülkelerin Osmanlı'nın parçalarına saldırmasına izin verirsek, görevimizi yapmamış oluruz."[13]

Asquith Britanya'nın Ortadoğu'daki ihtiyaçlarını belirleyip tavsiyelerde bulunacak bir komite kurar. Daha önce İstanbul'daki Britanya büyükelçiliğinde müsteşarlık yapmış, Viyana'da büyükelçi olarak bulunmuş, Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sir Maurice De Bunsen komite başkanlığına getirilir. Bu komitenin yazdığı rapor dış politika tavsiyelerinde bulunmaktan çok, Britanya'nın dış politika seçeneklerini sıralar. Savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanacağını varsayar ve Filistin'in geleceğine eğilen (Filistin için uluslararası bir ortak yönetim öngörür) ilk Britanya hükümet komitesi olur. Komite oturumlarına egemen olan, Balfour Deklarasyonu'yla sonuçlanacak gelişmeler sırasında Yahudi olmayanlar arasında en az bizzat Balfour kadar etkili olacak bir kişidir.

Bu kişi komisyon başkanı De Bunsen değil, altıncı Sledmere Baroneti Sir Mark Sykes'tır. Yorkshire'li toprak sahibi olan Sykes 140 kilometrekarelik bir mülkün başındadır. Biyografi yazarlarından biri mülk merkezi Sledmere Hall'un, "Bozkırda bir dük sarayı gibi durduğunu," belirtir. "Uzun ve düz yollarla ulaşılan bu yer geniş ve verimli çiftliklerle çevrili orman kuşaklarıyla korunur. Sykes ailesinin geleneksel semender armasıyla bezenmiş kapılar ve duvarlar ... görkemli dört köşe ikametgâhla, yanındaki nefis kiliseyi korur."[14] Ailenin ünlü aygır harası arkada yer alır. Sykes kendini son derece ayrıcalıklı bir hayatın keyiflerine adayabilecekken, yazgısında daha önemli bir kişilik olmak vardır. Daha kırk yaşındayken, 1919 yılında Paris'te grip salgınına yakalanıp öldüğü için ne kadar önemli olabileceği bilinmez. Çok şeyler başarır, ancak daha uzun yaşasa çok daha fazlasını başaracağı kuşku götürmez.

Babası, huysuz Sir Tatton Sykes, genç Mark'ı Ortadoğu ve Güney Afrika da dahil, sık sık kapsamlı seyahatlere götürür. Küçük çocuk pek resmi eğitim görmese de, birbirini izleyen özel öğretmenler, deneyim ve seyahatle kazandıklarını seçme bir bilgiler dizisiyle tamamlar. Mutsuz ve

duyarlı bir kadın olan annesi kolay öfkelenen, hoşgörüsüz ve anlayışsız bir kocayla evliliğinin baskısından kurtulmak için içkiye ve Hıristiyanlığa sığınır. Yıllar geçtikçe bu ikisine düşkünlüğü giderek artar ve Hıristiyanlık oğlu üzerinde kalıcı bir etki bırakır. Mark Sykes'ı tanıyanlar, dini inancın ruhunun temelini oluşturduğu kanısındadır.

Yine de Hıristiyanlığı ılımlıdır. Coşkulu bir kişiliği vardır; bir toplantıyı partiye, partiyi de kolaylıkla festivale çevirebilir. Zihninde düşünceler kaynar, heyecanıyla dinleyicilerini alıp götürür. Bunlara ek olarak, karikatür çizme ve taklit konusunda dikkat çekici bir yeteneğe sahiptir. Yakın bir arkadaşı, "Sykes tanıdığım herkesten üstün bir canlılığa sahipti," diye yazar. "İnsan onun yanındayken sanki bir yaşam kaynağından bir yudum almış gibi olur."[15] Anlaşıldığı kadarıyla, bir çeşit beşeri şampanya gibidir.

Sevimliliğine kapılmayanlar da bulunur. T. E. Lawrence onu hafif sıklet görür, ancak Sykes siyaset, savaş ve imparatorluk politikasında ciddi bir öğrencidir. Boer Savaşı sırasında Güney Afrika'ya gider, ancak savaşı görmez. Savaşın bitiminden yaklaşık on yıl sonra, yeniden yollara düşer. İyi tanıdığı Osmanlı İmparatorluğu'na bir Disraeli hoşgörüsüyle yaklaşır: Başka bir ifadeyle, özellikle Rusların Akdeniz'e çıkmalarını engellediği için, Britanya çıkarlarının payandası olarak varlığını koruması adına, zaaflarını görmezden gelmeye hazırdır. Döneminin ve sınıfının önyargılarını paylaşır: Genel olarak Türkleri küçümsemekle birlikte, onları yönettikleri halklara kıyasla ırk olarak daha üstün görür. antisemittir. Seyahatleri sırasında şişman ve büyük burunlu Yahudileri gösterir acayip karikatürler çizer. Oysa değer ölçülerine göre daha düşük halklar da vardır. Erken dönem defterlerinden birine, "Yahudilerin bile iyi özellikler varken, Ermenilerde bunların sözü bile edilemez," diye yazar.[16] Yahudi olmamasına karşın, Chaim Weizmann'ın en kararlı ve en etkili yandaşı olmasına, aynı zamanda da Ermenilerin ulusal çıkarlarını desteklemesine bakılınca, düşüncelerini değiştirip koşullara uyum sağlama konusunda da yetenekli olduğu söylenebilir.

1907 yılında İstanbul'daki Britanya büyükelçiliği nezdinde fahri ataşelik görevi yapar. Orada aynı görevde bulunan iki genç İngilizle arkadaşlık kurar. Bunlar Birmingham'dan varlıklı bir sanayici ailesinin oğlu George Lloyd ve dördüncü Carnarvon kontunun oğlu Aubrey Herbert'tir. Sykes gibi, her ikisi de Doğu'ya hayrandır; her ikisi de son derece beceriklidir. Üçü de İngiltere'ye döner ve 1911'de her üçü de Muhafazakâr milletvekilleri olarak Avam Kamarası'na girmeyi başarır ve burada eski moda romantik bir Tory* grubunun çekirdeğini oluştururlar. Dolaylı olarak Britanya İmparatorluğu'nun iyiliğine ve çağdaşlaştırıcı görevine inanırlar.

* İngiliz siyasetinde gelenekçi, kraliyet yanlısı muhafazakâr akıma mensup kişilere verilen ad; Torycilik. (yay.n.)

Liberal antiemperyalistlere ve reformculara güvenmezler, sendikalardan ve sosyalizmden nefret ederler, sağlıklı küçük çiftçiliğin erdemlerine, köylüyle toprak sahibi arasındaki doğal bağlara inanırlar. Üçü için basit demek, yanlış olur. Örneğin, Sykes aynı zamanda hem radikal, hem de gerici olabilir: Muhafazakârların büyük çoğunluğu fanatiklik derecesinde karşı olsa da, (Aubrey Herbert gibi) İrlanda için özerkliği destekler; aynı zamanda da Liberal Özerklik Tasarısı'm Avam Kamarası'nda engelleme konusunda Lordlar Kamarası'nın kalıtsal hakkını boşuna savunur. Oysa daha ılımlı ve çağa uymuş Muhafazakârlar sonunda bu çağdışı parlamento ayrıcalığına son verecektir.

Savaş çıkınca, Sykes topraklarından bir gönüllü taburu toplamak üzere Sledmere Hall'a döner. Bu taburla Fransa'da savaşmak umudundadır. Ne var ki Ortadoğu bilgilerinden yararlanmak isteyen hükümet onu İstihbarat Teşkilatı'nda görevlendirir. Bu düş kırıklığı sonucunda Sir Edward Grey'e mektup yazarak, savaşa girmemiş olmalarına rağmen Türklere karşı daha saldırgan bir tutum benimsenmesini ister. Britanya'nın Osmanlılara dönük son politikalarını uzmanca özetledikten sonra, İngiltere'nin Ortadoğu'daki hareketsizliğinin "Suriye Çölü'ndeki ve Lut Gölü güneyindeki Araplarla ... G. Mezopotamya'dakilerde ... [ve] Kürtlerde" neler yaratabileceğini açıklar.[17] Daha sonra bunların Afganistan ve Hindistan'daki olası yankılarını sıralar. Kısa süre sonra, muhtemelen cevap niyetine İstihbarat Teşkilatı'nın çağrısı gelir. Sykes Londra'da, Suriye halkını Osmanlılara karşı ayaklanmaya davet eden broşürler yazar.

Dışişlerinde Ortadoğu uzmanı olanlarla tanışmıştır. Bunlardan biri[18] onu Lord Kitchener'ın sadık sekreteri ve yardımcısı Albay Oswald Fitzgerald ile tanıştırır. Osmanlı İmparatorluğu daha savaşa girmemiştir ve Londra'da savaşın dışında kalacağı, hatta Müttefiklere katılacağı yönünde bolca hüsnükuruntu dillendirilir. Sykes, Fitzgerald'a Türklerin yakında savaşa gireceklerini, ancak Almanya'nın safında yer alacaklarını söyler. Bu tahminini Fitzgerald'ın Kitchener'a götüreceği açıklayıcı bir mektupla destekler. Kitchener mektubu alıkoyar. Türkler Sykes'ın tahmin ettiği gibi davranınca, Kitchener kâhinden yararlanmaya karar verir. Nasıl yararlanacaktır? Başbakan Asquith Britanya'nın Osmanlı Asya'sındaki Britanya ihtiyaçlarını belirleyecek De Bunsen Komitesi'ni kurunca, Kitchener Sykes'ın da komitede yer almasını ister. Fitzgerald'a komitedeki tartışmalardan haberdar olmak istediğini söyler; Sykes'm baştaki görevi, budur. Sykes, "Ama," diyecektir, "Lord Kitchener'ı sadece çok kısa bir sefer dışında hiç görmedim. Tartışmaya konu olan sorunlar hakkında her gece York House'ta Fitzgerald'a rapor verir ve ondan Lord Kitchener'ın göz önünde tutulmasını istediği konular hakkında talimat alırdım. Bunu

elimden geldiğince yapmaya çalıştım."[19] Sykes gereğinden mütevazıdır. Tarihçiler komitenin raporunu çok belirgin olarak etkilediği konusunda hemfikirdir. En azından mektupları hareketli bir zihnin ve tavsiye verme heveslisi bir kişiliğin belirtilerini taşır. Kaygıları nelerdir? Bir arkadaşına, "Türkiye'nin varlığı sona ermeli," diye yazar.[20] Oysa Osmanlı'nın sömürgeleştirilmiş kulları için fazla dertlenmez. Aynı mektupta, "Bütün siyah halklar sağlam, ciddi ve kararlı hükümetler ister," diye açıklar.[21]

De Bunsen Komitesi görüşmelerini tamamlayıp raporunu yazınca, Fitzgerald Sykes'a Kitchener'ın "Ortadoğu'nun her yerine gitmesini ve gelip çeşitli durumlar hakkında ona bilgi vermesini" istediğini bildirir. Sykes yola çıkmadan önce Kitchener ile on beş dakika kadar görüşür: "Bana, Fitzgerald'ın sözünü ettikleri dışında başka talimat vermedi." Dünyanın en büyük imparatorluğunu yönetmek için tuhaf bir yöntem. Sykes Kitchener hakkında bir yıl sonra, "Ne düşündüğünü asla anlamadım, o da benim ne düşündüğümü hiç bilmedi," diyecektir. Oysa "Fitzgerald bir şeyi açıklamakta ya da söylenenleri anlamakta zorlanan biriyle aracılık konusunda çok iyiydi."[22]

Kitchener Sykes'a "Ortadoğu'nun her yerine gitme" görevini verir, çünkü savaş bütün bölgeyi aynı potaya atar ve Britanya'nın buraları nasıl biçimlendireceğini bilmesi gerekir. Sykes'ın vardığında göreceği gibi, Kahire ekibinin kesin planları hazırdır. Clayton, Storrs ve diğerleri İngilizlerin Türkleri Suriye'den atması ve Akdeniz'in kuzeydoğu köşesindeki liman kenti İskenderun'a saldırması için bastırır. Böylelikle, diye düşünürler, hem Süveyş'te, hem de Gelibolu'da güç bir durumla karşı karşıya kalmış İngiliz askerlerine yönelik Türk baskısı hafifleyecektir; ele geçirilmiş İskenderun Britanya birliklerinin Anadolu'ya giriş kapısı da olabilir. Bu nedenle İskenderun'a sahip olmak, savaşın dengesini bile değiştirebilir. En azından denize erişmek için Mezopotamya'ya kolay bir çıkış sağlar; bu kişiler Britanya'nın savaş ganimeti olarak Mezopotamya'yı alacağını varsayar. Kahire'ye kısa süre önce gelen T. E. Lawrence'ın bir arkadaşına yazdığı gibi, böylece "İskenderun bütün bölgenin anahtarı" olur.[23] Lawrence ve Kahire'deki üstleri daha o sırada Britanya'nın savaş sonrasındaki imparatorluk konumunu ve gelecekteki muhtemel savaşları düşünür. İskenderun, "Bağdat [demir] yolunun başlangıcı ve böylelikle Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'nın doğal çıkış kapısı olacaktır; Kilikya ve Anadolu'dan Asya'ya tek kolay yoldur, vs. vs. Aynı zamanda kusursuz bir limandır ve ... ele geçirilmez kılınabilir." Onun için Britanya dışında hiçbir ülkenin eline geçmemesi gerekir. "Eğer Rusya İskenderun'u alırsa, Yakındoğu'da bizimle eşit olur," diye uyarır Lawrence. "Fransa'nın hep dostumuz olarak kalacağına güvenilemediği için," Fransa'nın da denetimine girmemesi gerekir.

Kahire Mekke'deki Büyük Şerifi de unutmaz. İngilizler ondan 14 Temmuz 1915 gününe kadar haber alamasalar da, içinde onun da yer aldığı karmaşık planları kurmaya çok önceden başlarlar. Örneğin Lawrence gerek savaşta, gerekse de savaş sonrasında Hüseyin'i İngiliz çıkarları için olmazsa olmaz bir oyuncu olarak görür. "Benim isteğim hepsini [küçük Arap prenslikleri ve aşiretleri] bir araya getirmek ve Şerif'in adıyla Hicaz üzerinden Suriye'nin de defterini dürmek ... ve Fransızların Suriye'yle ilgili tüm umutlarını söndürmek. Büyük ve en azından oynamaya değer bir oyun."[24] Başka bir ifadeyle, Hüseyin'in İngiliz etkisi altında, sınırları hâlâ belirlenmemiş, ama artık Filistin ve Lübnan'ı da içeren Suriye'yi kapsamış bir "Arabistan'ı" yönetmesini ister. Halife de olacaktır: "Sübvansiyonlardan ve yıllık hac gelirlerinden kaynaklanan kazancı ve bize olan bağlılığı yabancı ve özellikle Türk saldırılarına karşı korunursa ... rotamızı bu hedefe göre belirlememiz gerekir."[25]

Şerif İngilizlerle temasa geçmekten kaçınmış olsa da, Kitchener'm da tahmin ettiği gibi, hareketsiz kalmaz. Ne yaptığı, yaptıklarının nasıl sonuçlandığı, bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Bu aşamada, Kitchener'm Ortadoğu'yu gezen Sykes'ın şerifi de avucuna almasını beklediğini belirtmek yanlış olmaz.

Altıncı Sledmere Baroneti İngiltere'den çıktığı altı aylık yolculukta Sofya'ya, Çanakkale'deki İngiliz karargâhına, Mısır'a, Aden'e, Hindistan'da Shimla'ya uğrar ve sonunda yine Mısır'a döner. Mısır'dayken her ikisi de Mısır ordusunda istihbarat subayı olan Aubrey Herbert ve George Lloyd ile neşeli bir buluşma gerçekleştirir; sık sık Clayton ve Storrs'la ve Cheetham'ın yerine yüksek komiser olarak atanan Sir Henry McMahon ile bir araya gelir. Bu sonuncudan, konuşmalarının genel havası hakkında bir şeyler öğrenebiliriz. McMahon eski amirine, Hindistan Kral Naibi* Lord Hardinge'e yazdığı mektupta, "Her zamankine kıyasla, keyifli bir değişiklik," der. "Her şeyin ötesinde son derece zeki bir taklitçi; Yaşlı Türk, Jöntürk, Suriyeli, Bahriyeli taklitlerini görmeliydiniz."[26]

Oysa Sykes taklitçilik yeteneğini göstermenin ötesinde de çok şeyler yapar. Gittiği her yerde De Bunsen Komitesi'nin sıraladığı siyaset seçeneklerini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda dinler, öğrenir ve danışır. Mısır'daki yüksek komiser, büyük şerife verilen sözler ve önerilen rüşvetler konusundaki bilgilerini güncelleştirir. Emir temmuz ortasında yedi aylık sessizliğini bozar ve Sir Ronald Storrs'a mektup gönderir. Sykes Kahire'de olmasa da mektubun içeriğini kısa zamanda öğrenir ve Arap Ayaklanması'nı planlayan taraflar arasında başlayan yazışmadan da haberdar olur. Suriye de dahil Arabistan'ı Türklerden kurtarmak

* Britanya'nın Hindistan genel valisi "kral naibi" (viceroy) unvanı taşır. (ç.n.)

için Britanya destekli bir Arap ayaklanması kendi görüşüne ve doğasına uyar, düş gücünü harekete geçirir. 8 Aralık 1915'te İngiltere'ye dönerken Arap Ayaklanması ve Kahire'dekilerin İskenderun'a saldırmak ve Suriye'nin "defterini dürmek" için daha geniş bir çaba ve Ortadoğu'nun Britanya'nın çıkarları uyarınca yeniden biçimlendirilmesi anlamında "ileriye yönelik politika" olarak adlandırdıkları yaklaşım için hükümet desteği sağlamakta kararlıdır. 16 Aralık günü Savaş Konseyi ya da yeni adıyla Savaş Komitesi'ne bilgi verir. Toplantıda, Sykes dışında sadece Asquith, Balfour, David Lloyd George ve Kitchener konuşur. Britanya yayılmacılığına karşı olanlar ya toplantıya katılmaz ya da sessiz kalır. Sykes raporunu ustalıkla sunar. Sonunda, "Özet olarak," diye bitirir, "işlerin denetim dışına çıkması durumunda karşılaşacağımızı düşündüğüm bütün tehlikeleri gözlerinizin önüne sermek istedim. Gerçekten pasif bir duruş sergilersek ... Şerif, bana kalırsa, öldürülür."[27]

"Şerife ne olur?" diye sorar Asquith.

"Öldürülür," diye yineler beriki, "ve yerine İttihat ve Terakki Komitesi'nin bir adamı getirilir. Bu da Mekke'nin Türklere ve Almanlara verilmesi demektir. Suriye'deki Hıristiyanlar yok edilir ... Araplar arasındaki [İttihat ve Terakki] Komite muhalifleri öldürülür, aydın Araplar asılır ya da vurulur ... Arap coğrafyası fethedilir ... O zaman gerçek bir cihat tehlikesiyle karşı karşıya kalırız."

Oysa Sykes zaten inanmışlara vaaz vermektedir.

BÖLÜM 4

Sonraki Adımlar

Sykes Londra'da raporunu verirken, Osmanlılar da asker toplaması için Şerif Hüseyin'e baskı yaparlar: Arzuları, topladığı orduyu Süveyş Kanalı'nda İngilizlerin önüne atmaktır. Daha da önemlisi, cihat çağrısını desteklemesini isterler: Onun vereceği destek Britanya'nın Mısır, Sudan ve Hindistan'daki milyonlarca Müslüman'a sömürgeci kâfir efendilerine ayaklanma cesareti verecek, böylece Britanya'nın en korkunç kâbusu gerçekleşecektir.

Şerif kaçamak davranır. Türklere kişisel olarak cihattan yana olduğunu söyler; ancak resmi bir açıklama çok tehlikeli olacaktır. Böylesi bir açıklama İngilizlerin ülkeyi ablukaya almasıyla, hatta limanlarını topa tutmasıyla sonuçlanabilir. İnsanlar açlıktan ya da daha kötüsünden ölecektir. Dahası, yıllık hac ziyareti de tehlikeye girer. Bu konuda onların istediği gibi davranamayacaktır. Yine de, Kanal saldırısı için asker toplayacağını bildirir.

Türklere söylemediği, başlıca Arap önderlerine gizlice haberci gönderdiğidir. Kendi planını açığa vurmadan, onların savaş hakkındaki görüşlerini, eğer gerçekten İngilizlerin uzattığı yemi yutup bir ayaklanma başlatırsa, verecekleri tepkiyi öğrenmek ister. Habercileri kısa sürede cevaplarla döner. Şeyhlerden biri, İbni Suud tehlikesine karşı savaşta Türklerden yararlanmaktan yanadır: Osmanlı desteğinin karşılığında cihat ilan etmeye hazır olacaktır,[1] yine de şerife duyduğu sevginin sürdüğünü ekler. Bir başkası, İmam Yahya, renk vermez. Ne var ki İbni Suud da dahil, diğer hepsi Osmanlılar karşısında İngiltere'yi destekler. Suud, Hüseyin'e Osmanlıların cihat çağrısını görmezden gelmesi için ısrar eder.[2] Mekke şerifi Osmanlılara karşı harekete geçerse, büyük Arap reislerinden biri veya ikisi girişimi onaylamayacak, ancak hiçbiri karşısına çıkmayacaktır.

Ocak 1915'te Hüseyin'in en büyük oğlu Ali, Hicaz gönüllülerinden oluşan bir birliğin başında Medine'ye girer. Bu birlik Osmanlıların 2 Şubat'ta başlaması tasarlanan Süveyş saldırısı için babasının topladığı askerlerden bazılarıdır. Osmanlıların Hicaz valisi[3] Ali'ye eşlik eder. Medine ve Mekke arasındaki yolun bir yerinde, vali evrak çantasını düşürür. Ali'nin adamlarından biri çantayı bulunca gerçek sahibine değil, efendisi Ali'ye götürür. Babasının Osmanlı hükümeti karşısındaki tutumunu

hatırlayan Ali doğal olarak çantayı açar ve içindeki belgeyi okur. Valinin ikili oynadığını görünce, pek şaşırmamış olmalıdır. Bu yetkili dışa doğru dostça davranmakla birlikte, aslında Hüseyin'i makamından indirmeyi ve Hicaz'ın Osmanlı denetimine girmesini sağlamayı amaçlar. Ali ve emrindeki askerler hemen Mekke'ye döner, evrak çantasını ve suç kanıtı belgeyi Şerif Hüseyin'e götürür. Valiyse Süveyş'e gitmeyi sürdürür; İngilizler 2 Şubat 1915'te başlayan Osmanlı saldırısını kolayca püskürtür.

Ali Mekke'ye geri dönerken Fevzi el-Bekri adlı bir başka genç adam da Şam'dan çıkıp aynı kente yönelir. Osmanlılar onu askere almıştır, ancak Fevzi, Şerif Hüseyin ailesiyle uzun zamandan beri dostça ilişkiler yürütmüş olan önemli bir Suriyeli ailenin üyesidir. Bunun sonucunda, Osmanlılar tarafından şerefine uygun bir atamayla ödüllendirilir ve şerifin kişisel korumalarından olur. Oysa Türklerin bilmediği, Fevzi'nin bir süre önce Arap gizli örgütü El-Fettat'a girdiğidir. Şam'dan ayrılmak üzereyken, örgüt Mekke şerifinin nabzını tutmasını ister. Arap milliyetçileri Suriye ve Irak'ta Türklere karşı ayaklanırsa, başlarına geçmeyi kabul edecek midir? Eğer geçecekse, önceden planları tamamlamak için bir temsilci göndermeyi kabul eder mi?

El-Fettat'm planları oldukça gelişmiş, savaşın çıkmasıyla birlikte üyelerinin görüşleri önemli ölçüde değişmiştir. Türkler Arabistan'ı Avrupa'nın emperyalist çıkarları karşısmda daha fazla koruyamayacağına göre, artık Osmanlı İmparatorluğu içinde bir Arap özerkliğiyle yetinmezler. Şimdi Arap çıkarlarının Türklerden tam bir bağımsızlık gerektirdiğine inanırlar. Tıpkı savaşın İrlanda, Rusya ve benzeri ülkelerde devrimci hareketleri çabuklaştırması gibi, burada da savaş toplumun Osmanlıcılıktan Arapçılığa evrilmesini de hızlandırır. El-Fettat Suriye'de öteki önemli gizli örgütle, El-Ahit'le güç birliğine girer, iki grup birlikte bir kalkışma planlar. Şam'da konuşlandırılmış subaylar birliklerini isyana götürecek, şeyhleri çoktan örgüte katılmış Suriyeli çöl aşiretleri de onlara katılacaktır. Önderler ayaklanmanın Arap Yarımadası'na da yayılacağı umudundadır. Ayaklanmayı orada kim yönetecektir? İlk aşamada İbni Suud'a yönelirlerse de, beriki gelen temsilciyi nazikçe geri çevirir: Kuzeydeki muhalif bir şeyhle uğraşması gerekmektedir. Milliyetçiler o zaman Mekke şerifini hatırlar ve onunla temas kurması için Fevzi el-Bekri'yi seçerler.

Fevzi kutsal kente Ocak 1915 sonlarında varır ve zaman yitirmeden şerif ile baş başa görüşmenin yolunu bulur. Belki de mesajını ilettiği yer Hüseyin'in Kahire'den gelen ulak X'i kabul ettiği çatı katındaki görkemli salondur; çünkü kayıtlara göre Fevzi aldığı talimatı yerine getirirken Emir Hüseyin de delikanlının varlığının bile farkında değilmiş gibi, söylenenleri yorumsuz dinlerken bir yandan da pencereden dışarıya, kent binalarının damlarının ötesine bakar.

Şerif'in korumalarından ya da halkından bazılarının anlatılanları işitebilecek durumda olduklarını, bunlara belki de güvenilemeyeceğini düşünen genç Arap milliyetçisi sesini fısıltı halinde çıkarır. Söyleyeceklerini tamamlayınca, salondan sessizce çekilir. Hüseyin gittiğinin de farkında değil gibidir.

Oysa genç adamın mesajını dikkatle dinlemiştir. Artık önemli konuları oğullarıyla görüşmeye alışık olduğundan, bir aile konseyi toplanır. Abdullah'la Faysal'ın tersine, Hüseyin'in büyük oğlu böylesi aile meclislerinde önemsiz bir rol oynarken, dördüncüleri Zeyd'in sesi bile çıkmaz. Faysal Batılıların Ortadoğu'daki planlarından nefret eder ve bundan böyle Osmanlılarla ilişkiyi sürdürmekten yana çıkar.[4] Öte yandan Abdullah da 1914 başından beri Türk karşıtı ve Britanya yanlısı görüşlere sahiptir. Abdullah Arap milliyetçilerinin duruşunu genel anlamda kabul ederken, babası da her zamanki gibi Panislamcılığı Arap milliyetçiliğine yeğler; oysa Osmanlı yönetimiyle işbirliğini sürdürmesi giderek kuşkulu görünür. Belki de Fevzi'nin davetine sıcak bakmasının nedeni, Osmanlı valisinin evrak çantasındaki belgelerdir. Toplantının sonunda varılan karar Faysal'ın İstanbul'a gitmesi ve babasının valinin ikiyüzlülüğü karşısındaki öfkesini Osmanlı yetkililerine anlatmasıdır. Yol üzerinde Şam'da konaklayacak ve El-Bekri ailesine konuk olacak, burada, insanları ve planlarını değerlendirmek için yeraltı örgütlerinin üyeleriyle gizlice buluşacaktır. Olumlu izlenim edinmesi durumunda, şerifin temas halinde olduğu İngilizler konusunda nabızlarını yoklamasına karar verilir. Duyup gördüklerini babasına bildirecektir.

Tehlikeli bir girişim olduğu kesin olmakla birlikte uzun boylu, geniş omuzlu ve ince belli Faysal tıpkı babası ve diğer bütün kardeşleri gibi sırasında ölümcül olabilecek bir siyasal entrika atmosferinde büyümüştür. Hüseyin oğlunun görevinin üstesinden geleceğinden emindir; Faysal'ın da kuşkusu yoktur. Otuza yaklaşan yaşıyla babasının savaş öncesi seferlerinde geniş askeri deneyim edinir ve David Hogarth'a göre, Hüseyin'in "en yetenekli komutanıdır."[5] Hogarth Faysal'ı şöyle tanımlar: "Saf bir Çerkez kadar açık tenli, koyu saçlı, yüzünde biraz düşük duran canlı siyah gözlü, güçlü burunlu [ve] küçük çeneli." İngiliz yazarına "Kişilik olarak kardeşlerinin herhangi birinden çok daha etkileyici," görünür. Sinirlidir ve "hareketlerinde çok çabuk ve sabırsızdır ... sinir küpüdür." Yine de babasının oğlu olarak gerektiğinde yüzü ifadesizleşir, dilini tutar ya da rol yapabilir.

Şam'daki en üst Osmanlı yetkilisi Bahriye Nazırı, Dördüncü Ordu Komutanı, Enver ve Talat Paşalarla birlikte Jöntürkleri yöneten üçlüden biri olan Cemal Paşa'dır. Görkemli, hatta ürkütücü, tıknaz, kara sakallı, kurnaz

ve acımasız gözlü biridir,[6] Suriye'deki milliyetçilerin isyan hazırlığında olduğundan da haberdardır. Durumu Fransız diplomatı François Georges-Picot'nun Suriye'den ayrılmadan önce konsolosluk kasasında unuttuğu ve Fransız dragomanın getirdiği belgelerden öğrenmiştir. Sonunda belgelerde adları geçenleri acımasızca cezalandıracak olmakla birlikte, ilk aşamada hafiyelerine bu kişileri yakından izlemeleri talimatını verir. Şimdilik Suriyelileri kışkırtmak değil, iyi niyetlerini kazanmak yanlısıdır.

Bütün bunlara rağmen, 26 Mart 1916 günü Kadem İstasyonu'na ayak basan Faysal kendini korku ve entrikaya boğulmuş, patlamaya hazır bir kentte bulur. Cemal tarafından sıcak karşılanır: Genç adamın çifte misyonundan habersiz Cemal Paşa'nın karşılamada samimi olması gerekir. Savaştan birkaç yıl sonra, anılarına şöyle yazacaktır: "Mekke şerifinin dürüstlüğüne asla inanmamakla birlikte, Halifeliğin kaderini etkileyecek bir savaşta, tüm İslam dünyasını Slav boyunduruğuna sokmak isteyen devletlerle ittifak kuracağını asla düşünemezdim."[7] Faysal babasının onu göndermekle ne denli bilgece davrandığını kanıtlar. Cemal'in kuşkusunu tetikleyecek hiçbir şey söylemez, yapmaz; tam tersine davranır. Cemal Paşa o sırada bile Süveyş'e ikinci kez saldırmayı düşünür. Faysal Osmanlı kurmay karargâhında bir konuşma yaparak, "en yakın zamanda savaşçılarının başında geri dönüp din düşmanlarıyla girişecekleri ölüm kalım savaşında yanlarında yer alacağına Hz. Muhammed'in kutsal ruhu üzerine yemin eder."

Böylesi açıklamaları gündüz yapar. Törensel ve resmi görevlerini yerine getirmediği geceler El-Bekri ailesinin konağında, gizlice El-Ahit ve El-Fettat temsilcileriyle bir araya gelir. Kentin bu doğu banliyösünde, baharla birlikte çiçek açmış kayısı, nar ve ceviz ağaçlarının ortasında, temsilciler hedeflerini ve planlarından bazı bölümleri anlatırlar. Bu kimseler onu derinden etkiler; aslında, zihninde bir devrim gerçekleştirirler. Bir zamanlar babasının Osmanlılarla ilişkisini sürdürmesi ve Arapların milliyetçi girişimleriyle hiç ilgilenmemesi gerektiğini savunmuşken, şimdi Britanya'nın Ortadoğu'da daha güçlü bir rol oynamasıyla sonuçlanması pahasına da olsa, babasının Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak için girişilecek Arap milliyetçisi çabanın başına geçmesi görüşündedir. Suriyelilere abisinin savaş öncesinde Storrs ve Kitchener ile yaptığı görüşmeleri anlatır, daha sonraki yazışmalardan söz eder. Darbeciler kendilerinin ve şerifle oğullarının Britanya karşısındaki tutumlarının nasıl olması gerektiği konusunda uzun ve araştırmacı tartışmalara girer. Sonra Faysal son adımı atmaya karar verir ve Şam'ın çiçek kokulu bir bahar gecesi, her iki gizli örgütün andını içer.[8]

Şam'dan sonra gittiği İstanbul'a 23 Nisan günü varır. Orada da pokerci

yüzü takınmayı sürdürür. Önde gelen Türk siyasetçileri ve komutanlarıyla görüşürken, sadık bende rolü oynar. İnançlı büyük şerif babasının, valinin ve evrak çantasının ihanetine uğradığından yakınır. Diğerleri gibi Talat ve Enver de Osmanlı düşmanlarına karşı ilan edilen cihadı resmen desteklediği takdirde, kendi açılarından Hüseyin'in korkacak hiçbir şeyi olmayacağını söylerler. Faysal bütün bu mesajları destekleyerek babasına ileteceğini söyler, yeni sultana saygılarını sunar. Cemal Paşa, "Sultanın huzuruna kabul edildiği zaman kendisinin, babasının ve bütün ailesinin sadakatini öylesine alçakgönüllü bir bağlılıkla ifade etti ki, Majesteleri dürüstlüğü hakkında en ufak bir kuşkuya kapılmadı," diye anımsar.[9] Oysa Faysal bütün İstanbul ziyareti sırasında El-Ahit ve El-Fettat komplocuları ile görüşmeleri sürdürmek üzere Şam'a dönmeye can atmaktadır.

Bir ay geçmeden arzusunu gerçekleştirir ve bir kez daha El-Bekri ailesinin Şam dışındaki konağına konuk olur. Önceki ziyaretinde olduğu gibi günleri nezaket ziyaretleriyle, kalabalıklar karşısına çıkmak ve benzeri etkinliklerle geçer, gizli buluşmalar geceleri gerçekleşir; Arap subayları sessizce konağın arka kapısında belirip gürültü etmeden içeri süzülür. Konuşmalar öncekinden daha telaşlıdır. Komplocular Faysal'a fitili yerleştirdiklerini söyler, geriye sadece ateşlemesi kalır. Faysal Hicaz aşiretlerinin desteğini vaat eder; üstelik babasına danışmadan. Oysa Osmanlı Dördüncü Ordusu, On İkinci Kolordu Kurmay Başkanı olan Arap subay, "Onlara ihtiyacımız yok," der.[10] "Her şeyimiz var." Tek istedikleri Mekke şerifinin prestijli desteği ve şerifin en yetenekli komutanı Faysal'ın da görünür önderleri olmasıdır.

Büyük Britanya'nın ayaklanma sırasında ve sonrasındaki rolü üzerinde de anlaşmaya varırlar:

Büyük Britanya'nın aşağıdaki sınırlar içinde yer alacak Arap ülkelerinin bağımsızlığını tanıması:

> *Kuzeyde:* Mersin-Adana hattından 37° kuzey paraleline, oradan Birecik-Urfa-Mardin-Midyat-Cizre-Ahmediye üzerinden İran sınırına;
>
> *Doğuda:* Basra Körfezi'ne kadar İran sınırı üzerinden;
>
> *Güneyde:* Hint Okyanusu (statüsü korunacak Aden hariç);
>
> *Batıda:* Kızıldeniz ve Akdeniz üzerinden Mersin'e kadar.
>
> Yabancılara tanınan tüm olağanüstü ayrıcalık ve imtiyazların lağvedilmesi ...
>
> Büyük Britanya ve müstakbel Arap devleti arasında bir savunma ittifakı imzalanması.
>
> Büyük Britanya'ya iktisadi öncelik tanınması.

Bu belge Arap Ayaklanması'nın temel akdi ve rehberi olacak Şam Protokolü'dür. Karşılığında iktisadi öncelikten yararlanacak Büyük Britanya himayesinde Filistin'i de içeren, Arap ülkelerinin kuracağı ve tek bir bağımsız Arap devleti ya da imparatorluğu içinde örgütlenmiş bir federasyonu öngörür. Büyük devletin başkanlığını Şerif Hüseyin üstlenecektir. Faysal protokolü babasına götürmeye ve bu protokolü kaleme alan hareketin önderliğini üstlenmesini tavsiye edeceğine söz verir. Bir kâtip protokol metnini minik harflerle küçük bir kâğıda kopyalar ve kâğıt da Faysal'ın hizmetkârlarından birinin çizmesinin astarının içine dikilir. Dönüş yolunda şerifin oğlunun başına beklenmedik bir şey gelse bile, mesaj Mekke'ye iletilecektir. Faysal babasının olumlu tepki vereceğini düşünmüş olmalıdır; oysa Büyük Britanya'nın Şam Protokolü'nün maddelerini kabul edip etmeyeceği komploculardan hiçbirinin tahmin edemeyeceği bir şeydir.

1915 başlarında Britanya'nın Kahire faaliyetlerinin başında yeni bir yönetici vardır. Savaş çalışmaları nedeniyle Londra'da kalan genel konsül Lord Kitchener'a kısa bir süre vekâlet eden Sir Milne Cheetham yerini Yarbay Sir Arthur Henry McMahon'a bırakır. Dışişleri Bakanlığı McMahon'u da Kitchener'ın vekili olarak görür, oysa bizzat McMahon görevinin sürekli olacağı düşüncesindedir. Alt kıtada geniş deneyim edinmiş, Hindistan'daki Britanya hükümetinin dışişleri bakanlığına kadar yükselmiş olmasına rağmen, Ortadoğu konusunda hiç tecrübeye sahip olmaması ilginçtir. Kahire'ye gelmeden önce onunla söyleşi yapmak için gönderilen bir gazeteciye, "Herhangi bir gezginden daha fazla bilgi sahibi olduğumu söyleyemem," itirafında bulunur. "Arapça bilmem [ama] ... Hindistan dillerinde –Farsça, Afganca ve Urduca– çok iyi bildiğim o kadar çok Arapça sözcük var ki." Buna rağmen, geçerli dil konusunda neredeyse mutlak bir bilgisizlik, dünyanın sürücü mahallindeki en önemli görev için kolay rastlanır bir nitelik değildir.

Bir İngiliz kurye gemisiyle İskenderiye'ye getirilen McMahon ve eşi, özel trenle gittikleri Kahire'de büyük törenlerle karşılanırlar. Gazeteler yeni yetkilinin iyi bir izlenim bıraktığını yazar. Sir Ronald Storrs karşılama komitesindeki bir Mısırlının, "Gözleri yumuşak bakıyor," dediğini hatırlar. Storrs da kendi günlüğüne McMahon'u "sakin, sıcakkanlı, sevecen, nazik ve dikkatli" bulduğunu yazar.[11] Bu tahminleri ileride büyük çapta değiştirecektir. O sırada Kahire'de bulunan Aubrey Herbert günlüğünde McMahon'u, "Küçük ve salak bir adam," diye tanımlar.

McMahon'un son görev yeri olan Hindistan'daki İngiliz yetkililer Şerif Hüseyin önderliğinde bir Arap ayaklanmasını kapsayan Kahire planına şiddetle karşıdır. Özellikle de Kitchener'ın bir Arap'ın halifeliği

Şam Protokolünde
Öngürülen Arap Krallığı
Karadeniz
İstanbul
ANADOLU
Adana
Mersin
Urfa
Birecik
Midyat
Mardin
Ahmediye
Cizre
Hazar Denizi
Tahran
Halep
Hama
Humus
KIBRIS
Akdeniz
Beyrut
Şam
Fırat
Dicle
Bağdat
İRAN
Kudüs
Kahire
Basra
Basra Körfezi
ARABİSTAN
MISIR
HİCAZ
Medine
Nil
Mekke
Kızıldeniz
Hartum
YEMEN
MISIR
Aden
K
B
D
G
HİNT
OKYANUSU
0 100 200 300 400 mil
0 200 400 600 kilometre
30°
40°
50°
60°
10°
20°

Türklerden alması önerisine muhalefet ederler. Onlara göre böylesi bir girişim Arabistan dışında yaşayan Müslümanlar arasında, özellikle de kendi denetimlerindeki Güney Asya'da yıkıcı tepkiler doğuracaktır. Dahası, Arapların büyük bir krallığı veya imparatorluğu yönetebileceklerine bir an bile inanmazlar. Özel olarak da şerifin kişisel etkisini ve yeteneklerini küçümserler. Daha önce Hint Okyanusu kıyılarında, Aden'den Umman Körfezi'ne kadar olan bölgedeki prensliklerle temasları olmuştur. Bunların arasında, daha büyük bir rol için yeğleyecekleri mezhepçi Vehhabilerin önderi İbni Suud asla halife olamaz. Dahası, Şerif Hüseyin başkanlığındaki büyük bir Arap devletinin kurulmasıyla yıkılacak ilhakçı düşleri de vardır. Hint Okyanusu üzerinden Mezopotamya'ya asker gönderdikten sonra, savaş bitince bu topraklara sahip olmak isterler. Daha çok yakın zamana kadar kendilerinden biri olan McMahon'un hâlâ bu yaklaşımı desteklediğini varsayarlar. Oysa Mısır'ın yeni yüksek komiseri Hindistan'dan ayrıldıktan sonra artık kendini Hint çıkarlarıyla bağlı görmez. Kahire'ye varışından sonra Storrs, Clayton, Herbert ve İngiliz istihbaratçı toplumunun diğer üyeleri onun üzerinde çalışır. T. E. Lawrence mutlulukla, "Amacımızı hemen anladı ve iyi buldu," diye yazacaktır.[12]

McMahon'un hemen onaylamasına rağmen, plan altı ay boyunca ilerlemez. Bunlar Şerif Hüseyin'in öteki Arap liderleri yokladığı ve cihadı destekleme çağrısı yapan Osmanlı'yı oyaladığı, Faysal'ın Şam ve İstanbul'da o tehlikeli oyunları oynadığı aylardır. Britanyalılar bu faaliyetlerden bazıları hakkında belli belirsiz bilgi sahibidir: Hüseyin'in Türklerin cihat çağrısı konusunda İbni Suud'a danıştığından, berikinin de önem vermemesini tavsiye ettiğinden haberleri vardır. Bunun ötesinde, Şerif'in düşünce ve faaliyetleri konusunda pek fazla bilgileri olmaz. Başta Sudan Genel Valisi ve Serdarı Sir Francis Reginald Wingate, Hüseyin'in kararlı bir girişimini görmek için sabırsızlanırlar. Wingate, Kahire'yle arasındaki uzak mesafeye rağmen (adresi bütün Britanya İmparatorluğu içinde en görkemlisidir: "Saray, Hartum"), Kitchener'ın Hüseyin'e yaptığı öneriyi himayesi altına aldığı ve bir zamanlar özel sekreterliğini yapan, öteki görevlerine rağmen hâlâ Mısır'daki temsilciliğini üstlenen, Britanya'nın Ortadoğu askeri istihbarat şefi Gilbert Clayton sayesinde öğrenir.

Londra / Kahire ve Hüseyin arasındaki yazışmayı sindirdikten sonra, o da amacı anlar ve uygun bulur. Kahire, Hindistan ve Londra'dakiler gibi, Wingate de Hüseyin'in büyük ve bağımsız bir Arap krallığını yönetebileceğinden kuşkuludur: Wingate Arabistan'ın "ancak bir [devlet] cenin olabileceğine, ana rahmine düşme ve doğum ve hatta çocukluk aşamalarında bir ülkenin analığına ihtiyacı olacağına," inanır.[13] Buna rağmen, bir Arap ayaklanmasının Britanya'nın savaş çabalarına çok yar-

dımcı olacağından da emindir. Dahası, gizli bir düşü de vardır: Delhi'nin Hindistan'daki Britanya İmparatorluğu'na "analık" etmesi gibi, Kahire de büyük bir Arap İmparatorluğu'na "analık" edecek, Wingate de bu imparatorluğun kral naibi olacaktır. Bu yüzden telgraf üzerine telgraf çeker, önce Clayton, sonra McMahon, ardından McMahon aracılığıyla Londra'da hem Kitchener, hem de Gray üzerinde baskı kurarak, onları Hüseyin'e reddedemeyeceği bir öneri götürmeye kandırmaya çalışır.

Böylece, Londra telgraf yağmuruna uğrar. Hartum ve Kahire'den gelen mesajlarda Wingate, Clayton ve McMahon Britanya hükümetini Şerif Hüseyin'i harekete geçirecek bir şeyler yapmaya çağırırlar; Delhi'nin gönderdiği telgraflar ise tersine, şerife cesaret verilmemesini önerir. Wingate ve Hardinge birbirlerine benimsedikleri tutumları gösteren, zıt telgraflar gönderir. Dışişleri Bakanlığı tartışmaların ortak noktası olur, sonunda Kahire ve Hartum'un görüşleri kabul edilir. Grey McMahon'a bir mesaj göndererek, "Majestelerinin Hükümeti'nin herhangi bir barış antlaşmasında Arabistan Yarımadası'nın ve Müslümanların Kutsal Mekânlarının bağımsız ve egemen bir Müslüman devletin elinde kalmasını temel koşul olarak kabul etmesini gerekli görüyorsa, o zaman bunu açıklamasına onay verdiğimi Wingate'e bildir," der.[14] Wingate zaman geçirmeden haberleri "dört bir yana" yayar ve "güvenilir olduğu için inanılacağını" belirtir.[15]

Oysa büyük şerif hâlâ suskundur.

Faysal Mekke'ye 20 Haziran 1920 günü döner ve Şam Protokolü'nü babasına verir. Aile meclisi bir kez daha toplanır ve bu sefer koca bir hafta tartışır. Faysal daha sonra İngiliz-Arap tarihçisi George Antonius'a "Hayatımın en güç haftalarından biriydi," diyecektir.[16] Büyük Şerif Hüseyin bıçak sırtındadır: Hangi tarafa atladığına bağlı olarak İngilizlerden ya yardım ya da zarar görecektir; Türklerle de durum aynıdır ve taraflardan hangisinin ona daha fazla yardım edeceği ya da daha fazla zarar vereceği belli değildir. Büyük Britanya dünyanın en güçlü imparatorluğunu yönetiyor olmasına rağmen, Osmanlı askerleri şimdilik İngilizler karşısında durmayı başarır. Britanya yenilmez görünür. Faysal babasını İngiltere tarafında, Türklerden uzağa atlaması için ikna etmeye uğraşır. Britanya İmparatorluğu dev imkânlara sahiptir; korkunç kayıplara dayanıp, sonunda yine galip gelecektir; üstelik Suriyeli komplocular da iyi örgütlenmiş ve güçlüdür. Hüseyin onların önderliğini kabul etmeli ve Şam Protokolü'nü İngilizlere sunmalıdır. Abdullah da kardeşiyle aynı fikirdedir; savaşın başlamasından bile önce, İngiliz yardımıyla Osmanlılara karşı girişimde bulunulmasını istemiştir. Oysa Hüseyin özellikle savaş zamanında İttihatçıların tepkisinin ne kadar acımasız olacağını, muhtemelen oğullarından da daha iyi bilir. Tereddüt içindedir.

Sonunda, dini inançları baskın çıkar, en azından daha sonra, kendine özgü dolambaçlı üslupla yapacağı açıklama böyledir: "Allah, ulusu uyandırarak adaletsizin dizginlenmesi, saygısızların, kâfirlerin bu topraklardan ve gerçek müminlerin arasından uzaklaştırılması, kendimiz için arzuladıklarımızı, yani O'nun [Hz. Muhammed] getirdiğini [Şeriat ya da Kuran'da açıklanan dini yasa] izlemeyi onlar için de izlememiz, ırkını, dilini, geleneklerini, zevk ve keyiflerini paylaştığımız aşiretlerimizden ve Arap toplumlarından kötülükleri kovmamız için bizi görevlendirdi."[17] Reddetmesine rağmen, hesaplarında kişisel hırslara yer vermemiş olamaz. İngilizler yabancı müdahalesi karşısmda bağımsızlığını teminat altına almaya söz verir; müstakbel Arap devleti içinde Britanya'nın rolü açık değildir; yine de bütün bunlar Osmanlı'nın sürekli olarak ona karşı komplolar ve planlar kurmasından daha iyi olacaktır. Dahası, İngilizler ek rüşvet olarak önünde halifeliği sallamayı sürdürür gibidir. Hüseyin'in bu aşamada halife olmayı gerçekten umup ummadığını kimse bilemez. Çoğu tarihçi öylesi bir düş görmediği kanısındadır.

Hüseyin temmuz ortalarında bir gün kararını verir ve güvendiği bir adamını[18] iki mektupla Kahire'ye gönderir. Bunlardan ilki Abdullah'ın Storrs'a yazdığı, İngilizlerin yıllık hac için hububat gönderecek Mısırlılara izin vermesini isteyen, 14 Temmuz 1915 tarihli kısa bir nottur; hububat nakliyesi iki yıldan beri durdurulmuştur ve yeniden başlaması, "Karşılıklı çıkarlarımızın temellerinin döşenmesinde önemli bir etken olacaktır. Bu kadarının, sizin zekânızda birisi için yeterli olması gerekir."[19] Tarihsiz ve imzasız olmasına rağmen, doğrudan sorunun özüne indiği için Hüseyin tarafından kaleme alınmış olması gereken ikinci mektup daha uzun ve şaşırtacak kadar açıktır. Temel olarak Şam Protokolü'nü yineler, Britanyalıların bu koşulları kabul edip etmediklerini basitçe sorar ve bir uyarıda bulunarak, kabul etmemeleri halinde, "Kendimizi Ali Efendi [X] aracılığıyla yaptığımız önceki açıklamalarda yer alan kelimelerin ve fiillerin bağından kurtulmuş addedeceğiz," diye ekler.[20] Tartışmalı yorumlarıyla Yahudileri, Arapları ve İngilizleri neredeyse yüz yıl boyunca bölecek McMahon-Hüseyin yazışması böyle başlar.

Şerifin mektubunun Kahire'ye ulaşmasından da önce, İngilizler Mekke'yle kendine özgü bir iletişim yolu kuran Wingate sayesinde metnin bazı bölümlerinden haberdardır. "Sanırım," diye böbürlenir Wingate Clayton'a, "desteğimizi almak konusunda çok hevesli olduğunu göreceksin."[21] Yanılmamıştır. Haberci 22 Ağustos dolaylarında Kahire'ye varınca, mektuplarla birlikte sözlü bir açıklamada bulunur: "Şerif Taif'te dört oğlunun, Ali, Abdullah, Faysal ve Zeyd'in yanında bana mektupları verirken Bay Storrs'a, 'Artık hazırız,' dememi istedi. Oğlu Abdullah da,

'Bay Storrs'a sözümüzün şeref sözü olduğunu ve vaadimizi hayatımız pahasına da olsa yerine getireceğimizi söyle,' dedi. 'Artık Türklerin emrinde değiliz, Türkler bizim emrimizde,' diye de ekledi."[22]

Kahire keyiflidir; ta ki yeni Arap devleti için önerilen sınırları okuyuncaya kadar. Hüseyin bunları Şam Protokolü'nden kelimesi kelimesine kopyalamıştır ya, İngiliz açısından bakıldığında, sınırlar aşırı denecek kadar abartılı görünmektedir. Storrs daha sonra, "Şerif ağzını açmış ... ama olmayacak kadar büyük açmış," diye yazacaktır.[23] McMahon Londra'ya telgraf çeker: "İstekleri her bakımdan abartılı, kuşkusuz kabul edileceğini umduğunun da ötesinde, ancak umudunu ciddi biçimde kırmadan bu istekleri ayrıntılarıyla tartışmak çok güç görünüyor."[24] Sonunda, Londra'yla yoğun danışmaların ardından, imkânsızı denemeye çalışır: 29 Ağustos'ta Şerif Hüseyin'e, "Lord Kitchener'ın ... Arabistan ve sakinlerinin bağımsızlığını arzuladığımızı ve ilan edildiğinde Arap Halifeliğini onaylayacağımızı bildirdiği mesajındaki noktaları size teyit ederiz," diye yazar. "Ancak sınırlar, kısıtlamalar ve çizgiler konusunda, savaşın bu kızgın anında böyle ayrıntıları tartışmakla zaman yitirmek için henüz çok erken."[25] Mekke'ye götürülen mesaj, budur.

Hüseyin mesajı soğuk karşılar ve hemen (9 Eylül) öfkeyle ve uzun uzun cevaplar. Artık sadece kendi adına değil, örgütlü bir ihtilal hareketinin önderi olarak konuştuğunun altını çizer; belirttiği sınırlar herhangi bir müstakbel Arap devletinin güvenliği için temel önem taşımaktadır. Arap Ayaklanması hakkındaki klasik anlatısında McMahon-Hüseyin yazışmasını ilk kez çevirip yayımlayan, şerifi tanıyıp hayranlık duyan George Antonius şerifin cevabını kendine özgü üslubuyla, "Edebi bir orkestrasyonla gür sesli bir tekerleme olarak dokunmuş, sık örgülü bir parantezler, tesadüfler, imalar, özdeyişler ve vecizeler ağı," olarak tanımlar.[26] Mektuptan birçok seçme alıntı yapmamızın nedeni de zaten budur. Hüseyin İngilizleri, "Sınırlar ve çizgiler konusunda gösterdiğiniz soğukluk ve tereddüt ... yabancılaşma iması olarak alınabilir," diye suçlar. Biraz daha aşağıda, "Sadece ırkımızı içerecek bu sınırları talep eden bizzat ben değilim, bunların hepsi özetle iktisadi bir hayat için gerekli olduğuna inanan halkın önerileridir." Ve sonunda, asıl konuya gelir: "Sağlam düşünce sahibi bir insan olarak sizin [Şam Protokolü'nce önerilen sınırların] varlığımız için gerekliliğini reddetmenizi kabul edemem; hayır, bunlar maddi ve manevi hayatımızın temel unsurlarıdır."[27]

İki taraf görünürde çıkmaza girmiş gibidir. Britanya Hüseyin'in talep ettiği sınırları reddetse, o da onların beklediği ayaklanmayı başlatmaktan geri duracağı için, konu burada kapanabilir. Hüseyin olayları oluruna bırakabilir, bıçak sırtında da olsa, şu veya bu tarafa bağlanmadan savaşın

bitmesini de bekleyebilir. Ne de olsa, hayatının büyük bölümünü şerifliği bekleyerek geçirmiştir. Oysa savaş zamanında sıkça görüldüğü gibi, yeni ve beklenmedik gelişmeler her şeyi değiştirecektir.

"Ayırt edici anlamında El-Faruk unvanı verilmiş ikinci İslam halifesi Ömer İbn-ül Hattab'ın soyundanım. Doğruyu yanlıştan ayırt ettiği için almıştı bu unvanı. Ömer el-Faruk'un torunları hep birlikte Şam'da yaşarken, bundan birkaç yüzyıl önce bir bölümü Musul'a göç etti. Bugün Musul'da oturan otuz, Şam'da yaşayan yirmi aile var. Ben 1891'de Musul'da doğdum ..."[28]

Ağustos ayında, Arapların ayaklanma planını anlatarak desteklerini kazanmak amacıyla Gelibolu'daki Osmanlı ordusundan firar ederek İngilizlere sığınan Arap subayı Şerif Muhammed el-Faruki'nin açıklaması böyle başlar. Ortadoğu'daki istihbarat bölümünün başkanı Gilbert Clayton tarafından sorgulanması için, İngilizler Faruki'yi ekimde Kahire'ye götürür. Faruki Clayton'a, "Türk ordusundaki Arap subayların kurduğu gizli bir cemiyete girdim," diye anlatır. "Cemiyetin Halep ve civar örgütleri için birçok hizmette bulundum ve birçok görevi yerine getirdim." Ne var ki, Faruki'nin İngiliz istihbarat yetkilisine belirttiğine göre, gizli cemiyetin alanı Halep'i aşmış, "Şam ve Beyrut eyaletlerine yayılmıştı ... her önemli kent veya istasyonda bir şube kurmaya başlıyordu."

"Savaşan iki tarafın gerçek askeri durumunu iyi biliyoruz," diye devam eder Faruki. "Müttefiklerin safında yer almamızın düşmanlarının iki gücünü de büyük çapta zayıflatacağını ve büyük sorunlar açacağını da biliyoruz." Bildikleri bu anlattıklarının çok ötesindedir. "Dahası, İngilizler Türkler karşısında Arapları destekleyeceklerini resmen açıkladılar. Bu arada Mekke Şerifi'nin Mısır'daki yüksek komiser ile temas halinde olduğunu, İngilizlerin de hedefine ulaşması için Şerif'e gerekli silah ve cephaneyi sağlamaya sıcak baktıklarını da öğrendik. İngilizlerin Şerif tarafından bir Arap imparatorluğu kurulmasını onayladıklarını, ancak bu imparatorluğun sınırlarının henüz belirlenmediğini de biliyoruz." Faruki gizli cemiyetlerin Osmanlı padişahına sadakatten vazgeçtiklerini, onun yerine Hüseyin'e bağlılık yemini ettiklerini de ekler. Büyük şerif ayaklanmalarının başına geçecektir.

Anlaşıldığı kadarıyla Faruki Şam Protokolü'nde altı çizilen noktalardan, hatta McMahon'un bunlara verdiği cevaptan da haberdardır. Osmanlı ordusundan firar etmesinin bir nedeni, protokolde ileri sürülen sınırları savunmaktır ve gizli cemiyetler adına konuşmak için yetkili olmamasına karşın, sanki böyle bir yetkisi varmış gibi hareket eder, İngilizler de öyleymiş gibi davranır. Clayton Faruki'yle konuştuktan

sonra sıkıntıyla, "Arap Yarımadası'nın bağımsızlığını garanti etmek yeterli olmayacak," yorumunda bulunur; "Ancak bunun yanı sıra Filistin ve Mezopotamya'da giderek özerkleşecek bir hükümetin kurulması ... [gizli cemiyetlerin] dostluğunu kazanabilir. Tabii programları Suriye'yi de içeriyor." Faruki Fransızların Suriye'de haklı çıkarları olduğunu kabul ederken, oradaki Fransız etkisinin kesinlikle sınırlı olduğunu ileri sürer. Sınırlı kalmazsa, üyesi olduğu cemiyetler silahla direnecektir. "Planımız Suriye ve Mezopotamya'yla birlikte bütün Arap topraklarını kucaklıyor, ama eğer hepsine sahip olamazsak, [o zaman] alabildiğimiz kadarıyla yetiniriz," diyerek açık bir kapı bırakır. Daha kesin bir ifadeyle, komplocular, "Halep, Şam, Hama ve Humus gibi saf Arap eyaletlerini Arabistan içinde tutmakta" ısrarlıdır. Bu cümle ilerideki tüm anlayış ve iyi niyet girişimini tökezletecek coğrafi uyarının ilk kez kelimelere dökülmesidir ve belirtilen formül ilk kez McMahon'un 19 Ekim 1915 tarihinde Londra'ya gönderdiği ve Faruki'yle konuşmalarını özetlediği telgrafta yer alır.[29]

Faruki kurulacak Arap devletinin özelliklerini de açıklar: "Arap ülkeleri âdemimerkeziyet ilkelerine göre yönetilecekler; her ülke kendine en uygun hükümet biçimine sahip olacak, ancak merkezi bir hükümet ya da Halifelik makamınca idare edilecek. Mekke Emiri Şerif Hüseyin yeni imparatorluğun Halifesi ve Sultanı olacak." Yeni devlette Hıristiyanların, Dürzilerin ve Nasturilerin Müslümanlarla aynı haklara sahip olacaklarının, "ancak Yahudilerin özel bir yasayla yönetileceklerinin," altını çizer. Bu son cümlesi pek hayra alamet olmasa da, İngilizler niyetini sorgulamak için bir neden görmezler.

Genel olarak bakıldığında, Faruki şerifin Kahire'ye yazdığı son mektubundaki programı tekrarlar. İngilizlerin gizli cemiyetler hakkındaki ham bilgilerine ayrıntılar eklerken güçlerini, örgütlerinin yaygınlığını ve etkilerini abartır, kendi önemini de şişirir. Yine de, İngilizler ona inanacaktır. Dahası, bir başka abartıya, nefes kesici bir cüretle yapılmış bir tehdide ya da blöfe, daha açık bir ifadeyle, yalana da inanırlar. Clayton Faruki'nin, "Türkler ve Almanlar durumdan bütünüyle haberdar," dediğini de aktarır; "Daha şimdiden Genç Araplar Komitesi'nin önde gelenleriyle temas kurdular, hatta işi taleplerinin tümüne olumlu cevap vermeye kadar götürdüler ... Ne var ki, Komite'deki güçlü eğilim hâlâ İngiltere'den yana."

Tarihçilere göre, Türklerle Almanların Arap taleplerini kabul ettikleri yönünde herhangi bir arşiv belgesi yoktur. Aslında böylesi belgeler aramaları da hiç gerekmez. Çok geçmeden, gelişmeler Faruki'yi yalancı çıkaracaktır. O aşamada, Arap milliyetçilerinin suyuna gitmek bir tarafa, Şam'daki haksız duruşmaların, hapis cezalarının ve idamların birkaç ayda kanıtlayacağı gibi, Türklerin tek isteği Arapları yok etmektir.

Oysa Ekim 1915'te Clayton Arap komplocuların çok güçlü, Almanya ve Osmanlı'nın onları kendi taraflarına çekmeye yakın olduklarına inanır. Londra'yı uyarır: "Arap önerilerini tümüyle geri çevirmek, *hatta konuları tartışmaktan kaçınmaya çalışmak bile* [italikler yazarındır] Genç Arap tarafını kesin olarak düşmanın kollarına itecektir. Örgütleri o andan başlayarak bütün Arap topraklarında bize karşı kullanılacaktır ... Din konusu da gündeme gelecek ve şu ana kadar başarısız olan Cihat, etkileri kapsamlı olması kesin, çok korkunç bir gerçeğe dönüşebilecek ve mevcut buhran felaketle sonuçlanacaktır." İtalik sözcüklere dikkat edilmelidir: Bu sözcüklerin McMahon'un 29 Ağustos tarihli mektubunda gelecekteki sınırları tartışmayı erteleme önerisine göndermede bulunuyor olmaları gerekir. Clayton McMahon'un stratejisini reddeder. Ona göre sınırlar Arap beklentilerini tatmin edecek biçimde ve hemen belirlenmelidir. Britanya Almanya'yı yarış dışı bırakacaksa, bunun gerekli olduğu inancındadır.

Clayton'ın Faruki'nin abartılarını kabul etmekte bu kadar hevesli olmasının nedeni açıklanabilir mi? Genç firarinin Kahire'ye gelişi dikkat çekici ve İngilizler için, özellikle keyifli olmayan koşullarda önemli bir gelişmedir. Clayton'ın karşısına çıkması, Hüseyin'in 9 Eylül tarihli soğuk mektubuyla hemen aynı tarihe rastlar. Faruki şerifin isteklerini doğrular: Sadece kendi namına değil, daha geniş bir hareket adına konuşmaktadır; istekleri salt kişisel değildir; gelecekteki Arap federasyonu konusunda, son mektubunda sözünü ettiği sınırları belirleyen de bu daha geniş harekettir. Bu teyit yeterince kaygılandırıcıdır; daha da önemlisi, Faruki'nin gelişi savaş konusunda birbirini izleyen bir kötü haber sağanağıyla çakışır: Bulgaristan savaşa İttifak Devletleri safında girerek onlara sadece biraz güç katmakla kalmamış, aynı zamanda da Almanya'dan İstanbul'a kesintisiz bir karayolu bağlantısı yaratmıştır. Gelibolu'daysa, Britanya kayıpları her gün yükselir; askerin morali düşer; kazanılan köprübaşı güvensiz olduğu için çekilme giderek daha gerekli görünür; ne var ki çekilme sözcüğünün bir başka anlamı *ricat*, onun da eşanlamlısı *bozgun* olarak değerlendirilir. Öte yandan, Mezopotamya'da Britanya kuvvetleri aşırı yük altındadır ve kısa süre sonra da Tizpon ve Kut'ül Amare bozgunlarının haberleri gelecektir.

Kahire'deki yetkililer bütün bu sayılan nedenlerden dolayı Faruki'ye sadece inanmak değil, bu inanç üzerine harekete geçmek eğilimindedir. Britanya Almanya'dan önce davranmalı, şerif ve hareketini kendi tarafına çekmelidir. Muhtıra ve telgraflarla Britanya'nın Ortadoğu'daki ürkütücü açmazının ve hareketsizliğin yaratacağı korkunç sonuçların altını çizerler. Hartum'da Wingate, Savaş Komitesi toplantısında Sykes da aynı tutumdadır. McMahon meslek yaşamının en önemli mesajını, Hüseyin'i

nihayet Osmanlı İmparatorluğu'na meydan okumaya yönlendirecek mektubu yazmaya hazırlanır. Güç bir durumu çözümlediğine inanırken, yanılgı içindedir. "Halep, Şam, Hama ve Humus": Bu coğrafi adlar inanılmaz karmaşıklıklar ve sonuçlar ima eder; sadece McMahon'un değil, herkesin geleceğini nasıl etkiledikleri görülecektir.

BÖLÜM 5

Hüseyin-McMahon Yazışması

Bütün bunlar bizi konunun düğümlendiği noktaya, İngiliz-Arap ilişkilerinin daha sonra çarpacağı kayaya ve ardından başka her şeyi renklendirecek yanlış anlamaya, daha doğrusu ikiyüzlülüğe götürür.

Hüseyin-McMahon yazışmasının en önemli mektubu, Faruk tarafından ifade edilen gerçeklerin, yarı doğruların, abartmaların ve düpedüz yalanların henüz İngiliz zihinlerinde taze ve güvenilir olduğu, Bulgaristan, Gelibolu ve Mezopotamya'dan gelen kaygı verici haberlerin etkisinin henüz geçmediği dönemde, McMahon'un büyük şeri[illegible] azdığı cevaptır. McMahon mektubuna 24 Ekim 1915 tarihini koyar ve zaman geçirmeden gelecekteki Arap devletinin sınırları konusuna girer:

> Mersin ve İskenderun bölgeleriyle Suriye'nin Şam, Hama, Humus ve Halep'in batısında kalan bölgeleri tümüyle Arap olarak kabul edilemeyeceği için, önerilen sınır ve hudutların dışında bırakılmalıdır. Yukarıdaki değişiklikler ve Arap önderleriyle mevcut antlaşmalarımıza zarar vermemek koşuluyla, bu sınır ve hudutları kabul eder ve bu sınır ve hudutların içinde kalan ve Büyük Britanya'nın müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeden istediği gibi hareket etmekte özgür olduğu topraklarla ilgili olarak, Büyük Britanya hükümeti adına aşağıdaki teminatları vermeye ve mektubunuza bu cevabı vermeye yetkili olduğumu belirtirim.[1]

McMahon, Britanya'nın yukarıdaki değişikliklere bağlı kalarak, daha önce Şerif Hüseyin tarafından belirlenmiş sınırlara -bir başka ifadeyle, ilk kez Şam Protokolü'yle çizilmiş sınırlar- sahip olacak şekilde önerilen Arap federasyonunun bağımsızlığını tanıyacağını ve koruyacağını açıklar. İngiltere Müslümanların kutsal mekânlarını da dış saldırılara karşı koruyacak, federasyonu oluşturacak çeşitli devletlerde uygun hükümet biçimleri kurulması yolunda Araplara tavsiyelerde ve yardımda bulunacaktır. Bunun karşılığında Arapların tavsiye ve yardım konusunda sadece Britanya'dan görüş almayı, Britanya'nın Bağdat ve Basra vilayetlerinde idari denetim açısından özel önlemler uygulayabileceğini kabul etmeleri gerekir.

McMahon mektubunu İngilizce yazdığı -Arapça konuşamaz, yazamaz- için Hüseyin'e yazdıklarının Arapçaya çevrilmesi gerekir. Storrs

anılarında çeviri sürecinden söz eder: "Mekke'yle yazışmamız fazla derin olmamakla birlikte, kabul edilebilir bir Arap yanlısı (ve biliminsanlığından daha iyi bir hafiye) olan Ruhi tarafından hazırlanıyor ve çoğu kez yüksekten gelen baskılar altında tarafımca denetleniyordu. Yardımcım, personelim, ya da bürom yoktu, bu yüzden yokluğumda bu iş (muhtemelen daha iyi biçimde) başkaları tarafından yerine getiriliyor, ama süreklilik kayboluyordu."[2] Storrs'un yazmadığı, kendi yazılı Arapça bilgisinin de kısıtlı olduğudur.[3] Anlaşılacağı gibi, bu son derece kötü ünlü mektuptan doğan anlaşmazlık, İngilizcenin Arapçaya çevrilmesi sırasında cehaletten, hatta aceleden kaynaklanan özensiz çabalara dayandırılabilir.

Bunlara karşın, McMahon Arapçaya çevrilmiş mektubu Hüseyin'in "kusursuz ve güvenilir habercisi Şeyh Muhammed bin Arif Arayfan'a" verir, beriki de hiç beklemeksizin Kahire'yle Mekke arasındaki uzun ve zahmetli yolculuğa başlar. Hüseyin'in mektubu aldığında belirli bir tatmin duygusuyla okuduğu sanılır. Ne var ki bazı açılardan metni belirsiz, hatta kaygı verici bulmuş olması muhtemeldir.

En önemli paragrafın bazı bölümleri açıklama gerektirmekle birlikte, hangi dilde okunduklarından bağımsız olarak, anlaşılmaz oldukları söylenemez. McMahon'un Hüseyin tarafından önerilen sınırlar konusunda yaptığı ilk yorum, Mersin ve İskenderun bölgeleridir: Bu bölgeleri teklif edilen Arap krallığının dışında tutmak istemesinin nedeni, savaştan sonra Fransa'nın buraların üzerinde hak iddia edeceğini sanması, hatta Britanya'nın Fransa'dan önce davranıp, İskenderun'u kendine isteyebileceğini düşünmesidir. "Arap önderleriyle mevcut antlaşmalarımız" yorumuna gelince, burada özellikle ima edilenler Arabistan'ın Hint Okyanusu kıyısında sıralanan ve Hindistan'daki Britanya yönetiminin ilişki kurmuş olduğu bir dizi prensliktir. "Büyük Britanya'nın müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeden istediği gibi hareket etmekte özgür olduğu topraklar" konusunda McMahon'un amacı, iddiaların ne olacağını kesinlikle bilmemesine ve aslında böylesi iddiaları aşırı görmesine karşın, Britanya'nın savaştaki en önemli müttefikinin Suriye'de, Britanya'nın desteklemek zorunda kalacağı iddialarda bulunabileceğine dikkat çekmektir. Nihayet, McMahon'un Bağdat ve Basra'dan söz etmesi, hâlâ Mezopotamya'nın bazı bölümlerini ilhak etmek arzusunda olan Hindistan'daki Britanya yönetimini tatmin etmek gayesini güder.

Ne var ki o dönemde şerifin kaşlarını en fazla çatmasına ve daha sonra tahmin edilemez sorunlara yol açan cümle, "Suriye'nin Şam, Hama, Humus ve Halep bölgelerini" Arap krallığının dışında bırakan satırdır. Burada anahtar sözcük, "bölge" [district] İngiliz dilinde son derece basit olsa da, Ruhi veya Storrs ya da Kahire'de bir başkası tarafından

Arapçaya *wilāyāt* [vilayet] olarak çevrildiği zaman çok anlamlı oluverir. Türkçe siyasal yönetim çevresi *vilayet* ya da Arapça *wilāya* sözcüğünün çoğul biçimi olan *wilāyāt* İngiliz dilinde coğrafi olarak "yakınları" veya "çevresi" anlamına gelir. Sonuçta son derece ters, hatta çapraşık (çözümlemek bir tarafa, girmek bile istemediğim) bir tartışma doğuran konuyu kısa kesmek için, Araplar Hüseyin'in bu sözcüğü "yakınları" veya "çevresi" olarak anladığını ve böylelikle Filistin'i içermediği sonucuna vardığını iddia ederler. Oysa herhangi bir haritaya şöyle bir bakmakla görülebileceği gibi, Filistin Şam, Hama, Humus ve Halep'i birleştiren hattın batısında ya da bu kentlerden herhangi birinin yakınlarında veya çevresinde değil, güneyindedir. Oysa İngilizler ve Siyonistler tersini iddia ederler, *wilāyāt* sözcüğü *vilayetler* anlamına gelebileceği, Şam *vilayeti* de güneye, ta Ma'an kentine ve oradan da Akabe'ye kadar uzandığı ve Filistin'in de Ma'an'ın (güneyinde değil) batısında yer aldığı kuşku götürmediği için, McMahon'un gerçekten de Filistin'i Arap krallığı topraklarının dışında düşündüğünü ileri sürerler.[4]

Belki de soruna şu açıdan bakmak Amerikalı okuyucu için yararlı olacaktır: New York, New Haven, New London *bölgelerini* birbirine bağlayan ve batısındaki toprakları hayali bir kıyı krallığının dışında tutan bir çizgi düşünün. Eğer *bölge* gerçekten de "yakınları" veya "çevresi" anlamına geliyorsa, bunun dışladığı topraklar için belirli bir anlamı vardır; ancak kişi *"vilayetleri"* ya da Amerikan örneğindeki gibi "eyaletleri" ima ediyorsa, anlam tümüyle değişir. Hama ve Humus'ta vilayet olmadığı gibi, Boston, New London veya New Haven eyaleti de yoktur; buna karşılık, tıpkı New York eyaleti gibi, bir Şam *vilayeti* vardır ve New York eyaletinin batısındaki topraklar New York bölgesinin, başka bir ifadeyle New York kenti ve çevresinin batısındaki topraklardan farklıdır: Tıpkı Şam *vilayetinin* batısındaki toprakların Şam bölgesinin, başka bir ifadeyle Şam kenti ve çevresinin batısındaki topraklardan farklı olması gibi.

McMahon'un *bölge* sözcüğünü hangi anlamda kullandığı, kelimenin birçok anlamının farkında olup olmadığı ve çevirmenin bunları bilip bilmediği daha sonraki tartışmaların düğüm noktasını oluşturur.

İşaret edilmesi gereken bir başka nokta, 1915'te Fransızların Filistin'i hâlâ kendi Suriye etki alanları içinde görmek istemeleridir. Bu nedenle McMahon Şam, Hama, Humus ve Halep bölgelerinin batısında kalan topraklara değinirken, Filistin'i Kral Hüseyin'in önerdiği Arap krallığı dışında bırakmak niyetinde değildir; bu niyeti daha sonraki satırlarda, Fransa'nın savaş sonunda ileri sürebileceği ve Britanya'nın desteklemek zorunda kalacağı iddialar kapsamında ifade eder. Ne var ki Şerif Hüseyin'le yazışmasının hiçbir yerinde bu konuda bir açıklama

getirmediği için, bu hususta kesin bir yargıya varılamaz.

Bu en hayati başlıklar üzerindeki tartışma ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Ortadoğu'nun yeniden biçimlendirilmesi aşamasında alevlenecek ve bu tartışma Filistin'de İngiliz mandası destekçileri, onların Arap karşıtları ve Siyonist yandaşları ve 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra, her görüşü temsil eden taraflar ve biliminsanları arasında yaşanacaktır. Yıllar geçtikçe, Arap tarafının yandaşları sık sık kalleş Albion'dan* söz eder ve McMahon'un Hüseyin'i Filistin konusunda bilerek kandırdığını ileri sürerler. Öte tarafta Siyonist biliminsanları McMahon'u savunur, şerifi kandırmadığını, Mekke emirinin daha baştan Britanya'nın Filistin'i Arap krallığı dışında tutmak niyetinden haberdar olduğunu ve bu ülke için ancak 1917'den sonra içinde bir aşk depreştiğini belirtirler; üstelik McMahon'un toprak konusunda yazdıkları Arapların iddia ettikleri gibi anlaşılmaz olsa bile, Britanya'nın vaatleri Arapların kendi başlarına başarılı bir ayaklanma gerçekleştirmelerine bağlıdır; ancak onlar böyle bir girişimi başaramamış, Türkleri yenmeleri için İngilizlere güvenmiştir. Kısacası, Siyonistlerin iddiasına göre, McMahon'un mektubunda Filistin'i tasarlanan Arap krallığı toprakları dışında tutmamasının, mektup yasal açıdan bağlayıcı olmadığı için bir önemi yoktur. Bu arada Britanya'nın Ortadoğu'daki rolünü araştıran sayısız tarihçi yüksek komiseri ya dilindeki özensizlik nedeniyle yerin dibine batırır, ya da ülkesinin emperyalist çıkarlarının incelikli savunucusu olarak göklere çıkartır.[5]

Araştırmacılar o dönemde yazılmış ve McMahon'un niyetini hiç kuşkuya yer bırakmayacak şekilde açıklayan bir belge bulmak umuduyla arşivleri dikkatle tarar. Aradıklarına en yakın ifadeyi McMahon'un Hindistan'daki eski amirine, Kral Naibi Lord Hardinge'e yazdığı ve kendini temize çıkarmaya çalıştığı mektupta bulmuş olabilirler. Hardinge önce Britanya'nın Mezopotamya'daki niyetini (onun istediği sadece "idari denetim" değil, mutlak ilhaktır) Araplara açıkladığı, ikinci ve daha genel olarak, Şerif Hüseyin'in isteklerini ciddiye aldığı için McMahon'a kızgındır. Hüseyin'in ya da herhangi bir başkasının birleşik bir Arap krallığını düzene sokup yönetebileceğine inanmaz. McMahon cevabında kendini savunur. "Şimdi artık varmamız gereken nokta Arap halklarını doğru yola yönlendirmek, düşmanlarından ayırmak ve kendi tarafımıza çekmektir. Bu aşamada bunlar bizim açımızdan sadece sözle yapılacak şeylerdir ve başarılı olmak için inandırıcı deyimler kullanmak ve koşullar üzerinde soyut pazarlıklardan kaçınmak zorundayız."[6]

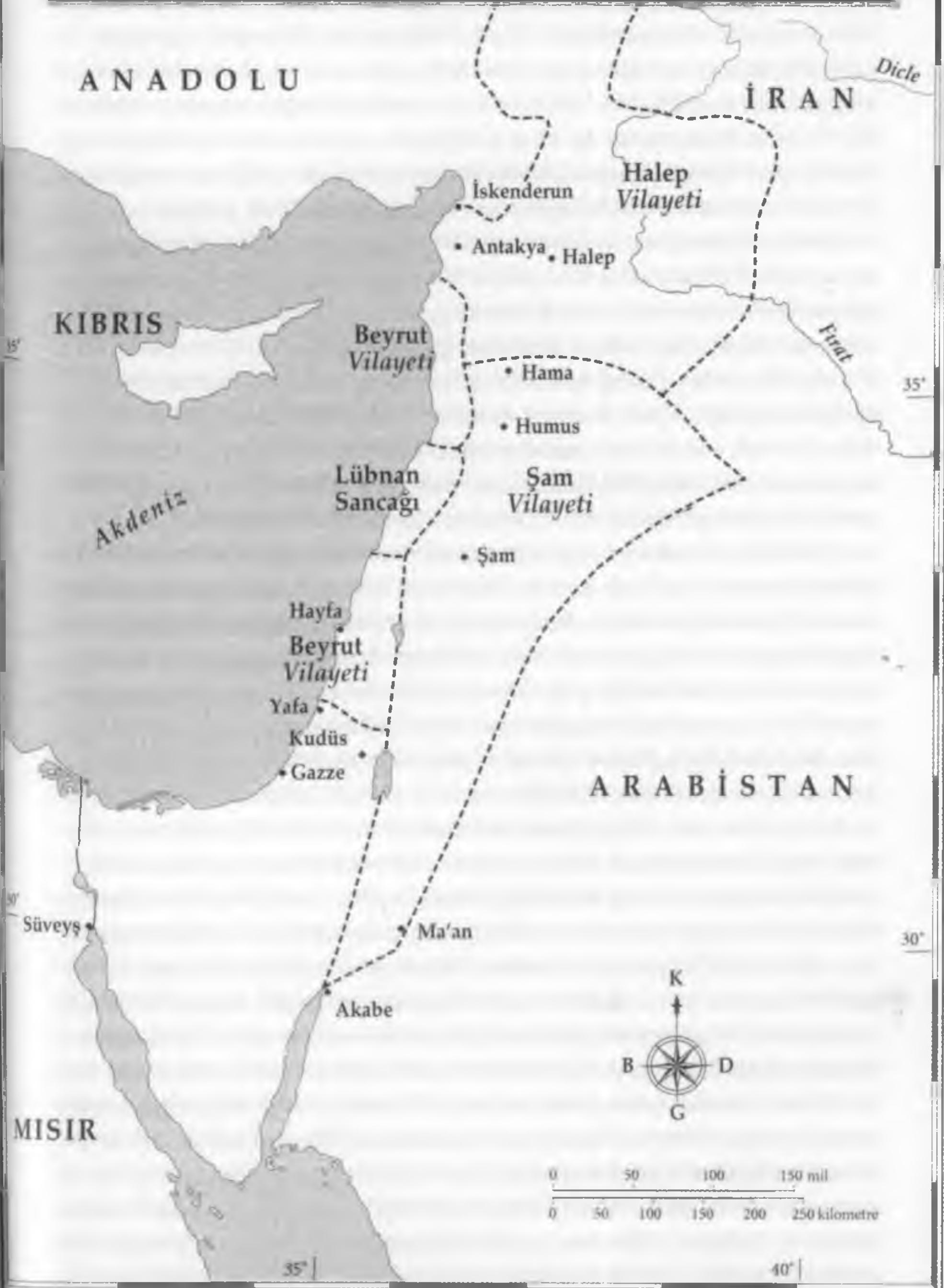
Bu görüş, Hardinge'in de yorumladığı şekilde, neredeyse bir kandırma niyetinin kabulüdür. McMahon Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı

* İngiltere adasının en eski adı. (ç.n.)

Austen Chamberlain'e gönderdiği ve öfkeden dumanı tüten mektubunda belirttiği gibi, "[Arap sınırları konusundaki pazarlıkların] salt kelime sorunu olduğunu ve o ülkede asla haklarımızı teslim etmeyeceği gibi, ellerimizi de bağlamayacağını ima eder. Tutmaya niyet yokken, söz vermekten hoşlanmıyorum."[7] Oysa McMahon, daha bir yıl önce Osmanlı'ya karşı ayaklanmasını sağlamak için Şerif Hüseyin'in gözlerinin önünde halifelik rüşveti sallandıran Londra'daki yeni patronu Lord Kitchener'dan pek farklı davranmaz. Kitchener da bu daha önceki girişiminin İngiltere'nin ellerini bağladığı kanısında değildir ve Dışişleri daha şimdiden bu girişimden geri dönme çabasındadır. Emrindeki McMahon'un da aynı şekilde Şerif Hüseyin'i harekete geçirmek için (kendi deyimiyle) "bulutumsu" öneriler yapmasında ne tuhaflık olabilir?

Her halükârda asıl önemli olan, Şerif Hüseyin'in McMahon'un mektubuna verdiği cevaptır. Oğullarıyla Mekke'deki sarayında bir kez daha bir araya geldiğini, Mısır'daki yüksek komiserin sözcüklerini büyük bir dikkatle teker teker incelediğini tahmin edebiliriz. 5 Kasım 1915 tarihini taşıyan cevabında McMahon'un önerilerinden bazılarını kabul, kimilerini de reddeder. Bir taraftan, "[İngilizlerle] anlaşmayı kolaylaştırmak ve İslam'a hizmet etmek için," Mersin ve Adana *vilayetlerinden* hemen vazgeçerken Şam, Hama, Humus ve Halep'in batısındaki topraklar konusunda geri adım atmaz. Ancak bu kez bu topraklardan "Halep ve Beyrut *vilayetleri* ve deniz kıyıları" olarak söz eder. Temel olarak ve McMahon'un tersine, yeni Arap krallığı için Akdeniz kıyısında, İskenderun'dan çıkan ve Hayfa üzerinden Yafa'ya kadar uzanan (daha güneye geçmeyen) bir şerit ayırır. Dahası, Halep *vilayeti* üzerinde hak iddia ederken, sadece McMahon'un dile getirdiği İskenderun'u müstakbel krallığın sınırları dışında bırakmak önerisini geri çevirmekle kalmaz; bu konudaki talebini yinelerken, hedefine 37'nci paralele kadar uzanan toprakları da katar. Mezopotamya'da da Britanya'nın Bağdat ve *vilayetlerinde* idari denetim talebini koşulsuz kabullenmez: "Taraflardan hiçbirinin haklarına zarar getirmemek koşuluyla, şimdi Britanya askerlerinin işgal ettiği bu bölgelerin kısa bir süre için İngiliz yönetimi altında kalmasını kabul edebiliriz ... Bunun için Arap krallığına işgal süresinin tazminatı olarak uygun bir meblağ ödenmelidir."[8] Ancak Hüseyin de İngilizlere bir rüşvet uzatır: "Yukarıda sıralanan soru ve sorunlara açık ve kesin bir cevap alınır alınmaz," Hüseyin ve yandaşları, "Mümkün olan en kısa sürede ... gerekli hareketlere geçecektir."

Serdar Reginald Wingate Hüseyin'in mektubunu gönülsüz bir saygıyla karşılar: "Mektup değersiz bir insan olmadığını ... bir çeşit devlet adamı ya da diplomat olduğunu çok açıkça kanıtlıyor."[9] Dışişlerinin

Hüseyin-McMahon yazışmalarında muğlak olarak tartışılan
Halep-Hama-Humus-Şam hattının güney ve batısındaki topraklar
35°
40°
ANADOLU
İRAN
Dicle
İskenderun
Halep
Vilayeti
Antakya
Halep
KIBRIS
Beyrut
Vilayeti
Fırat
Hama
Humus
Lübnan
Sancağı
Şam
Vilayeti
Akdeniz
Şam
Hayfa
Beyrut
Vilayeti
Yafa
Kudüs
Gazze
ARABİSTAN
Süveyş
Ma'an
Akabe
K
B
D
G
MISIR
0 50 100 150 mil
0 50 100 150 200 250 kilometre
35°
40°
30°

tepkisi daha farklıdır; yetkililerden biri, "Salt küstahlık açısından, 2. paragrafla boy ölçüşecek başka bir bölüm bulunamaz," diye öfkelenir, Sir Edward Grey de buna kırmızı mürekkepli kesik kesik elyazısıyla, "Teklifler saçma," notunu ekler.[10] Oysa Britanya'nın Hüseyin'e yaptığı vaatler McMahon'un Hardinge'e belirttiği gibi, sadece sözlerden ibaretse ve Britanya'yı gelecekte hiçbir belirgin siyasete bağlamıyorsa, o zaman İngilizlerin Hüseyin'in de bazı iddialarda bulunmasına neden kızar? Büyük şerif hangi "saçma" hedeflere ve koşullara değinirse değinsin, Britanya'nın bu konularla ilgilenmeyi basitçe ertelemesi gerekir.

Dahası, Britanya'nın olumlu noktalar üzerine odaklanmasını engelleyen nedir? Hüseyin sanki İngilizleri yatıştırmak, "gerekli hareketlere" geçme önerisinin altını çizmek istermiş gibi, ulağını İngilizlerin hoşlanacaklarını bildiği bir haberi vermekle görevlendirir. McMahon kuryenin Hüseyin'in adına, "Arapların bizim için duyguları son derece olumlu," dediğini belirtir; "Şerif kuryeyi Arapların hazır ve hemen harekete geçmeye hevesli olduklarına inandırmış."[11] Hüseyin artık İngilizlerin tarafına geçmek üzeredir. McMahon uzun zamandır istenen bu girişimi sadece geciktirecek engeller çıkarmaktan vazgeçmeyi düşünemez mi?

McMahon Londra'yı telgraf yağmuruna tutarak, Şerif Hüseyin'le ilişkisinde hemen yeşil ışık yakılmasını ister, böylesi bir iznin reddedilmesinin doğuracağı sonuçlar konusunda da uyarılar yapmaktan geri durmaz. Kahire'de bu ileriye dönük politikayı destekleyenler de ona katılır. Clayton Savaş Bakanlığı'ndan "Arap tarafıyla Şerif'in önerilerine uygun koşullarda, cömertçe anlaşılmasını" ister.[12] Mark Sykes ve Aubrey Herbert de Londra'ya benzer mesajlar taşır. Herbert Kahire'den Sykes'tan önce, ekimde ayrılırken, bindiği vapurda Dışişleri Bakanlığı'na vereceği muhtırayı hazırlar: "Arapların önderleri bizimle işbirliği yaparsa ... durum çok daha kolaylaşacak ve savunma imkânlarımız çok iyileşecektir."[13] Londra'ya varınca, Grey'in özel sekreteri Sir Eric Drummond'ı ve dış ilişkilerden sorumlu parlamento sekreteri Lord Robert Cecil'i etkilemeye çalışır: "Biz [Şerif'le] pazarlık ederken Almanlar İstanbul'a ulaşırsa, davayı kaybettik, demektir." Herbert'e göre hız çok önemlidir, oysa Wingate'in Hartum'dan büyük şerife gönderdiği kuryeler muhtemelen "afyon çiğner, topal eşeklere biner ya da haramilerin eline düşer." Savaş Bakanlığı'nda Sir Vivien Gabriel ile karşılaşır ve ona, "Fransızlara büyük tavizler sözü verin, örneğin Nijerya," tavsiyesinde bulunur; "Bu imtiyazı kabul etmek zorunda olduklarını anlatmak için Paris'e Curzon ya da başka bir büyük adamı gönderin, Kızıldeniz'in karşı tarafına [Mekke'ye] tam yetkili olarak Clayton'ı yollayın.[14] Bunlar ... psikolojik zamanlar," diye yazar gemide hazırladığı nota; "Arapları şimdi kazanamazsak, tümüyle yitirebiliriz."[15]

Oysa Grey ve emrindeki yetkililer hâlâ tereddüt içindedir. Kahire'den ve Londra'daki destekçilerden gelen uyarılar güçlüdür; ancak Hindistan'dan kaynaklanan karşı patlama bu uyarıları neredeyse dengeler. Lord Hardinge 12 Kasım 1915'te Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Arthur Nicholson'a yazdığı mektupta, "McMahon'un Mekke Büyük Şerifi'ne verdiği sözlerden büyük rahatsızlık duyduk," der. "Umarım, Dışişleri Bakanlığı McMahon'u içine düştüğü çukurdan çıkarmayı başarır."[16] Üç gün sonra da, "Önerilen bu Arap devletinin kurulması halinde hemen parçalanacağını bütün imanımla umuyorum. Kimse Ortadoğu'daki Britanya çıkarlarına bundan daha fazla zarar verecek bir düzen düşünemezdi." Harding büyük bir sezgiyle karar vermeden önce iki kez düşünmek için bir neden daha bulunduğunu ekler: Bağdat ve Basra nüfusunun üçte ikisi Şii'dir ve Şiilerin Kerbela ve Necef'teki kutsal mekânları Bağdat'ta olup, Mekke'yle ve onun şerifiyle en ufak bir ilgileri yoktur. Bu yerleri Mekke'deki Sünni hükümdarın emrine vermek, bu iki vilayetteki tüm milliyetçi ve dini taleplerin reddi anlamına gelir."[17]

Kahire planı karşısındaki itirazları ne denli sağlam temellere dayansa da, Hardinge'in kabinede sadece tek bir güçlü müttefiki vardır: Hindistan'dan Sorumlu Devlet Bakanı Austen Chamberlain. İhtiyat öneren bu tek kişinin karşısında, (iş askerlik konularına gelip dayandığında) en büyüğü Kitchener olmak üzere, çeşitli ağır toplar sıralanır. Ve Kitchener da bu politikadan yanadır. Gerçekten de, Sykes'a göre, "Arap politikası onundur ve sadece onundur."[18] Hatırlanacağı gibi, Kitchener daha savaştan önce şerifin Osmanlılardan hoşnutsuz olduğundan haberdardır. Savaş başlayınca, Storrs'un baskısıyla Kahire'nin Hüseyin'in nabzını tutmasını sağlayan da odur. Kısa süre sonra, Ortadoğu'nun durumunu yerinde görmesi için Sykes'ı kendi kişisel memuru olarak gönderen de odur. Sykes yurtdışındayken, Kitchener Mısır kuvvetlerinin komutanı General John Maxwell ve McMahon'u, "Arapların İngiltere karşısındaki geleneksel bağlılığına zarar vermemek için elden geleni yapmak," yolunda yüreklendirir.[19] Fransızlardan önce davranarak, Osmanlı topraklarında hak iddia edebilmek amacıyla, İskenderun'a İngiliz askeri çıkarmak için Asquith'i ikna etmeye uğraşır, başaramayınca en az Kahire'dekiler kadar düş kırıklığı yaşar. Bir Arap ayaklanmasının Britanya'nın emperyalist çıkarlarına hizmet edeceğine inanır. Hint yönetiminin Mezopotamya topraklarından bir bölümünü ilhak etmek isteğini anlayışla karşılamakla birlikte, Hindistan'ın Arap ayaklanması konusundaki itirazlarını fazla ciddiye almaz. Dahası, Arap yardımının Britanya için ifade ettiği askeri değerin de farkındadır; böyle bir yardım en azından Almanya'nın ya da Osmanlı'nın askeri gücüne eklenmeyecektir. Bu nedenle McMahon'un bir an önce Türklere

meydan okuması için Hüseyin'i razı etmesini ister. Hardinge'in muğlak dil konusundaki kuşkularına pek önem vermez. Dışişlerinde, Chamberlain'in kaygılarını paylaşan yetkililerin Kitchener ve Grey karşısında fazla ağırlığı yoktur. McMahon beklediği yeşil ışığa kavuşur.

Artık uzatmalı yazışmaya bir son vereceğini ve Şerif Hüseyin'i karar noktasına getireceğini umdukları mektubun metnini oluşturmak üzere Kahire'de bir araya toplanmış McMahon ve danışmanlarını gözlerimizin önüne getirebiliriz. Ateşli bir telaşla çabalarlar, Türklerle Almanların onlardan önce davranacağından kaygı duyarlar. Mekke'deki adama nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda Clayton'a Hartum'dan yol gösteren Wingate, hepsinin adına konuşur: "Her an, Osmanlı Sultanı'nın Arabistan Araplarına özerklik verdiği haberini duymayı bekliyorum."[20] Ona göre, "Zaman yitirmeden Şerife teminatları da içeren bir cevap gönderilmelidir."[21]

Ne var ki mektubunun son taslağını yazan McMahon ihtiyatı elden bırakmaz ve ilk mektubunun üslubuna dönerek, Filistin konusundaki gerçek niyetinin bugün bile kesin olarak bilinememesine neden olur. En önemli noktaları açıklayacak yerde, askıda bırakmayı yeğler. İkinci ve üçüncü mesajlarının kesin olarak belirlemediği Arabistan müstakbel sınırlarına bu mektubunda hiç değinmez. Şerif Hüseyin'e yazdığı 17 Aralık 1915 tarihli mektup şöyledir: "Büyük Britanya hükümeti Halep ve Beyrut *vilayetleri* konusundaki görüşlerinizi dikkatle not etmiş olmasına karşın, müttefikimiz Fransa'nın çıkarları da söz konusu olduğu için konu ayrıntılarıyla incelenecek ve zamanı geldiğinde tarafınıza bilgi verilecektir."[22] Mezopotamya için Britanya çıkarlarının gerektiği gibi korunmasının, "şimdiki durumun izin verdiği ölçüde, çok daha eksiksiz ve ayrıntılı bir inceleme gerektirdiğini," yazar. Yine de, şerifi harekete geçmeye teşvik etmek ve İngiltere'nin müstakbel Arap müttefikine cömert davranacağını kanıtlamak için, "Size güvenilir ulağınızla 20.000 sterlin gönderiyorum," diye ekler.

Şerifin bu tutarı Bağdat'ın İngilizler tarafından geçici işgali karşılığında almayı umduğu tazminatın bir teminatı olarak görmüş olması mümkündür. Ne de olsa, şerif de sınırlar konusunu erteleme yanlısıdır. Neden? Osmanlılarla ilişkileri giderek kötüleşirken, komplocularla ilişkileri güçlenir; ayaklanma gözüne giderek en muhtemel ve en umut verici yöntem olarak görünür (bkz. Bölüm 7). İngilizlerin onu yanlarında görmek istedikleri kadar, o da İngilizleri kendi safına çekmek ister.

McMahon'a cevabını 1 Ocak 1916 tarihli bir mektupla gönderir. "[Mezopotamya'nın] işgal edileceği sürenin tazminatı konusunda ... meblağın belirlenmesini [Britanya'nın] bilgeliğine ve adalet anlayışına bırakıyoruz." Öte yandan, zihin karıştırıcı tanımlarla değindiği "Kuzey Bölgeleri ve kıyılarına gelince," aşırı ihtiyatlı olmakla birlikte, uzlaşmacı

görünür. "Büyük Britanya'yla Fransa arasındaki ittifaka ve mevcut savaş ve felaketler sırasında aralarında varılan anlaşmalara zarar verebilecek her olasılıktan kaçınmak," amacıyla, McMahon'un bu konudaki kararı daha ilerideki bir tarihe bırakmak önerisini kabul eder. Yine de, bu konuda tam geri adım atmaz. "McMahon savaşın sona ermesinin ardından ilk fırsatta (bugün gözlerimizi ayırdığımız) Beyrut ve kıyılarında Fransa'ya bıraktığımız yerleri isteyeceğimizden emin olmalıdır." Ve sanki kararlılığını göstermek ister gibi, konuyu birkaç satır sonra yeniden gündeme getirir. Savaştan sonra, diye devam eder, "Fransa'ya ya da herhangi bir başka Güce o bölgelerde bir toprak parçası verecek herhangi istisnayı kabul etmek imkânsız olacaktır."

McMahon'un mektubuna bir tatlandırıcıyla (20.000 sterlin) son vermesi gibi, Şerif Hüseyin de yazısını İngilizlerin değer vereceğinden emin olduğu bir vaatle bitirir: "Storrs'un bizden iki yıl önce duyduğu, durumumuza uygun bir fırsat beklediğimiz, harekete geçme zamanının yaklaştığı ve kaderin bize büyük bir hızla ve açıklıkla getirdiği kararımızda sonuna kadar gideceğiz."[23] Böylelikle iki taraf birbirine biraz daha yaklaşır; yaklaşırken her birinin kendine özgü nedenleri ve kendine özgü tereddütleri vardır.

McMahon Hüseyin'e son mektubunda ayaklanmanın başlamasıyla birlikte Britanya'nın güvenilir ve sadık bir müttefik olduğunu kanıtlayacağını; "Arap halklarının özgürlüğünü ve Alman ve Türk egemenliğinden kurtulmalarını temel koşul olarak ele almayan hiçbir barış görüşmesine girmeyeceğini," belirtir. Geriye sadece son bir konu kalır. Hüseyin müstakbel müttefikine, "zamanı gelince size silah, cephane ve benzeri konulardaki ihtiyaçlarımızı bildireceğiz," uyarısını yapar.[24] McMahon ünlü yazışma dizisinin dördüncü ve son mektubunda (McMahon'un 1916 sonunda Londra'ya dönüşüne kadar yazışmaya devam edecek olsalar da, bu mektuplar önemli konuları kapsamayacaktır) buna cevap verir: "Kuşkusuz bu mektubu getirenin aracılığıyla size nasıl yardımcı olabileceğimizi belirteceksiniz, talepleriniz her seferinde zaman geçirmeden ele alınacaktır." Bu kadarının yeterli olması gerekir, öyle de olur. Artık yay kurulmuş, komplonun gelişmesi beklenmektedir. Oysa ertelenen Suriye, Lübnan ve özellikle Filistin sınırları konusu ve Britanya'nın Mezopotamya'daki rolü, ilerideki anlayışı ve iyi niyeti tökezletecek engeller olarak kalır.

BÖLÜM 6

Sykes-Picot Anlaşması

Mısır yüksek komiseriyle Mekke şerifi uzatmalı ve sonuçta tatmin edici olmaktan uzak yazışmalarını sürdürdükleri sırada, Britanya ve Fransa temsilcileri de Londra'da bir odaya kapanmış, Ortadoğu'nun geleceğini görüşürler. Dışişleri Bakanlığı Sir Henry McMahon'u bu görüşmelerden haberdar ederken Şerif Hüseyin'e hiçbir şey söylemez; McMahon da Mekke'ye herhangi bir bilgi iletmez. Bunun nedeni art niyetten çok ihmaldir, ancak Britanya yetkilileri bir kez daha geleceğin çatışma tohumlarını ekerler. İngiliz-Fransız görüşmeleri doruğuna 1916 Sykes-Picot Anlaşması'yla ulaşır. Hiçbir zaman uygulanmayacak olsa da, bu belge taraflarıyla onların izleyicileri arasında en az McMahon-Hüseyin yazışması kadar düşmanlık ve güvensizlik, tarihçilerde de anlaşmazlık yaratır.

Herbert Aubry 1915 başlarında Kahire'ye geldiği zaman, Londra'daki Mark Sykes'a, "Bu savaşta politikamız açık ve soylu," diye yazar. "Güçsüz halkları talan etmeye kalkmadık, sadece koruduk."[1] Romantik olarak nitelendirilebilecek bu görüş, en azından başlangıç dönemlerinde paylaşılan bir yaklaşımdır. Çoğu İngiliz ülkelerinin dev Almanya karşısında küçük Belçika'yı savunduğu, minik Sırbistan'ı da Viyana'daki zorba asker çetesi karşısında koruyacağı, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli azınlıklara taktığı ağır boyunduruğu kıracağı kanısmdadır. Daha sonra belirli bir düş kırıklığı yaşanacak, Aubrey Herbert bile başlangıçtaki iyimserliğini gözden geçirecektir.

Oysa Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ve diğerleri işin başlangıcında liberal bir emperyalist görüş olarak adlandırılabilecek bir yaklaşımdan yana dururlar. Araplar da dahil, koyu tenli halkların kendi kendilerini yönetme becerisinden duydukları kuşkuyla, "beyaz adamın yükü" kavramını öne çıkarırlar. Aynı kişiler imparatorluğu daha da genişletmenin ekonomik açıdan pahalı, stratejik anlamda da sorunlu olacağı kanısındadır; onlara göre, Britanya zaten yeterince toprağa sahiptir. Aubrey de parlamentonun Muhafazakâr temsilcilerinden olmasına rağmen, bu liberal emperyalist görüşü paylaşır.

Muhafazakâr milletvekili olmasına karşın, mektubun alıcısı Mark

Sykes tümüyle farklı görüştedir. Siyasal, ekonomik ve stratejik nedenlerle imparatorluğu genişletmek ister. Bu aşamada diplomat, dışişleri yetkilisi ve siyasetçilerden oluşan atılganca emperyalist bir çevreye dahildir. Bu toptancı emperyalist yaklaşım giderek tartışmalara egemen olur, Britanya hükümet çevrelerinde söz konusu politikanın benimsenmesi, Grey gibi liberalleri umutsuzluğa düşürür.

1915 başlarında Rus diplomatları müttefiklerine İstanbul'u alıp muhafaza etmek, böylelikle yüzyıllardır süren sıcak denizlerde liman ve Akdeniz'e erişim düşlerini gerçekleştirmek niyetinde olduklarını bildirirler. Britanya ve Fransa'yı buna karşılık tazminat olarak talep edecekleri Osmanlı topraklarını belirlemeye davet ederler. Fransa yeni duruma sıcak bakar. Ortadoğu'da, özellikle de Anadolu'dan Mısır sınırına kadar uzandığını, böylelikle Filistin'i de içerdiğini ileri sürdüğü Suriye'de kültürel etkisi ve mali çıkarları güçlüdür. Liberal emperyalistlerin de onayladığı gibi, Britanya'nın da bölgede önemli çıkarları vardır. Bunların içinde en önemlileri olan Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'm korumak ister. Bazıları daha fazla toprağa ve etkiye sahip olarak Mısır'dan İran'a ve Mezopotamya'ya giden, daha sonra da Güney Asya'ya kadar uzanan karayolunu güvenlik altına almasında ısrar eder. Hindistan'daki Britanya yönetiminin ve onun Dışişleri Bakanlığı içindeki yandaşlarının Mezopotamya'nın bazı bölgelerinde gözü vardır. Oysa Britanya, Mekke Şerifi Hüseyin'in Osmanlılara karşı ayaklanmasını istemekte, daha önce değindiğimiz gibi, ayaklanmasını desteklemek için rüşvet önermektedir.

Britanya Şerif Hüseyin'e adil davranmış olabilir ya da olmayabilir; ancak her halükârda müttefiki Fransa'yla da anlaşması gerekir. Amaç, Fransa'yı Mekke ayaklanmasını desteklemeye ikna etmektir. "Bunu başaramazsak," diye uyarır Grey, "Mısır ve Hindistan tehlikeye düşer ve Türkler bütün Kuzey Afrika'yı denetimleri altına alır."[2] Söz konusu bölgenin büyük bölümü Fransa'nın elinde olduğuna göre, bu uyarı Fransa'yı da ilgilendirir. Britanya kendi hesabına şerife desteği karşısında bir bedel ödemeye hazırdır. Grey, "Araplar işe katılırsa, Basra ve civarı iade" edilebilir, sözünü verir (gerçekte iade etmeyecektir). Fransa'mn da fedakârlık yapmaya ikna edilmesi gerekir: "Fransız hükümetinden kısa vadede Şam'a vb. yönelik taleplerinden vazgeçmesi istenmelidir."

Söylendiği kadar kolay olmayacaktır. Basra'dan vazgeçme konusunda bir niyet beyanı dışında, Britanya'nın savaştan sonra Mezopotamya'nın herhangi bir bölümünü elinde tutmasıyla kuzey sınırı Rusya'nın İstanbul'a yönelik harekâtı sırasında ele geçireceği Anadolu topraklarının güney sınırlarına değecektir. İngiliz strateji uzmanları arada bir tampon bölge, gelecekteki bir Rus saldırganlığı ihtimali karşısında bir kalkan

yaratılmasının daha iyi olacağını ileri sürer. Akla ilk gelen, bölgede eskiye dayanan çıkarları olan Fransa'dır.

İmparatorluk yayılmasında sıkça görüldüğü gibi, bir bölgenin alınması, bir diğerinin işgalini gerektirir. Britanya'nın Mezopotamya'ya el koyması da stratejik ve ekonomik nedenlerle Akdeniz'de bir limana, örneğin İskenderun veya Hayfa'ya sahip olmasını zorunlu kılar. Ne var ki bu durum, Grey'in belirttiği gibi Fransa'yı şerifi desteklemeye ve Suriye üzerindeki toprak taleplerinden vazgeçmeye ikna etmenin de ötesinde, Britanya'nın el koyacağı iki Suriye limanından birini bırakmaya, başka yerde toprak sahibi olmak yerine, belki de İngilizlerin istediği gibi Britanya Mezopotamya'sıyla Rusya Anadolu'su arasındaki bölgeye sahip olmaya razı etmek anlamını taşır.

Grey İngilizlerin Mekke'de Şerif Hüseyin'le geliştirdikleri temasların genel çizgilerinden Fransızları haberdar eder. Kasım 1915'te, salt şerifin tasarlanmış ayaklanmasını desteklemek amacıyla da olsa, Britanya'nın Fransa'yı bütün ayrıntılardan haberdar etmesi zorunluluğu doğar. Dahası, iki müttefikin bir araya gelmesinin ve Rusya'nın da değindiği gibi, Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarının geleceğini kararlaştırmalarının da zamanıdır. Dışişleri Bakanlığı İngiliz-Fransız görüşmelerinin Londra'da yapılmasını önerir. Fransız hükümeti zamanın doğru olduğuna karar verir ve çıkarlarını temsil etmesi için François Georges-Picot'yu görevlendirir.

O dönemde Fransa'mn Londra Büyükelçiliği'nde başkâtip olarak görev yapan Picot, Osmanlıların savaşa girdiği dönemde Lübnan'dan kaçarken suçlayıcı belgeleri büyükelçilik kasasında bırakan başkonsolostur. Fransız dragomanın bu belgeleri gösterdiği Türkler ellerindeki kanıtları kullanarak Arap milliyetçileri belirler, daha sonra tutuklar, işkence eder ve çoğunu öldürürler. Ne var ki Picot bu korkunç ihmalden rahatsız olduğunu hiç göstermez. Uzun boylu, zarif, Katolik ve muhafazakâr, uzun yüzlü, seyrelmeye yüz tutmuş kır saçlı, bıyığı bakımlı bir erkektir; deneyimli bir diplomat, sıkı pazarlıkçı ve Ortadoğu konusunda uzman olarak bilinir. Güçlü emperyalist inançları ve aile bağlarıyla övünür. (Babası Fransız Afrikası Komitesi'nin kurucusu, abisi de Fransız Asyası Komitesi'nin saymanıdır.) Picot Fransa'nın Ortadoğu talepleri konusunu İngilizlerle görüşmek için en uygun seçimdir.

Bu arada savaş Fransızları Osmanlı toprakları üzerindeki tasarılarını değiştirmek zorunda bırakır. Savaştan önce, Fransız emperyalistleri Ortadoğu'da Avrupalı güçlerce etki alanlarına bölünecek zayıf bir Osmanlı varlığını sürdürmekten yanadır. Böylelikle Fransa bölgenin herhangi bir yerini yönetmek zahmetine katlanmadan, çıkarlarını geliştirme imkânı bulacaktır. Ne var ki savaşla birlikte Fransız emperyalistleri de

yaklaşımlarını değiştirir. Artık Ortadoğu'daki Osmanlı egemenliğine bütünüyle son vermek amacını güder, genişlemiş bir Lübnan da dahil, doğu Akdeniz sahilinin doğrudan Fransız denetimine girmesini talep ederler. Dahası, kukla yönetimler aracılığıyla Suriye'nin günümüz Irak'ında Musul'a kadar uzanan iç bölgeleri üzerinde dolaylı denetim de talep ederler. 1915 sonuna doğru Londra'ya gelen Picot'nun amaçları bunlardır.[3]

İlki 23 Kasım'da olmak üzere, Britanya Dışişleri Bakanlığı, Hindistan Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı temsilcileriyle Whitehall'da iki uzun toplantıya katılır.[4] O döneme kadar McMahon-Hüseyin mektuplaşmasının büyük bölümü tamamlanmıştır. İngilizler Picot'ya yazışmaların ayrıntılarını ve şerifin planlanan ayaklanmasını anlatırken, gerçekte oldubittiyi kabul etmesini isterler. Picot aceleye getirilmeye yanaşmaz. Şerifin taleplerini ve İngilizlerin bu talepleri kabul etme niyetini alaya alır. Bir Dışişleri yetkilisi sıkıntıyla, "Picot ne vaat edersek edelim, bir avuç Arap aşireti dışında hiçbirinin yanımızda yer alacağına inanmıyor," der.[5] Dahası, -ancak şimdi bilindiği gibi- Suriye topraklarının büyük bir bölümünü İngiltere'ye bırakmaya hazır olmasına rağmen, bu tavizi daha ilk toplantıda vermek istemez, "Suriye üzerindeki Fransız taleplerinden taviz veren hiçbir Fransız hükümeti ayakta kalamaz," uyarısında bulunur. Bu arada, müttefiklerin Akdeniz'in doğu kıyısındaki konumlarını güvenlik altına almaları için Arapları Türkiye'den ayırmak gerektiği görüşünde olan Grey'e de katılmaz: Aynı yetkili Picot konusunda, "Arapların Türkler ve Almanlarla birleşmesi bizim için Mısır ve Hindistan'da ağır sonuçlar doğuracak olmasına rağmen, Fransızlar Cezayir ve Tunus konusunda oldukça mutlu," diye yazar.

Kısacası, Picot ve İngiliz temsilcileri hiçbir konuda anlaşamaz. Fransız delege danışmak için Paris'e döner. Birkaç hafta sonra yeniden Londra'da göründüğü zaman dişe dokunur tavizler vermeye hazır, bambaşka birisi olmuştur. Bu aşamada Lord Kitchener Kahire'den yeni dönmüş ve Savaş Konseyi'ne raporunu henüz vermiş Mark Sykes'ı Fransız temsilcisiyle bir anlaşmaya varmakla görevlendirir.

Uzun zaman gerekmeyecektir. Sykes durmadan fikirler üreten, heyecandan kıpır kıpır, sevimli, insan kılığına girmiş bir dinamodur. Picot'ysa nazik ve ölçülüdür. Belki de bu durumda söz konusu olan, zıt kutupların çekimidir. İki temsilci savaş boyunca sürdürecekleri bir iş ilişkisi kurarlar. Katoliklik her ikisinin kendini yapmak zorunda gördüğü hile ve yanlış yönlendirme çabalarının gerisinde güvenli bir temel sağlar. Oysa gerçekte her ikisi de karşısındakinin ülkesi için isteyeceği toprağın büyük

bölümünden vazgeçmeye hazırdır. Sykes Musul'la Kerkük'ün biraz kuzeyinde doğudan batıya doğru akıp, Dicle'yle birleşen Küçük Zap Suyu'nun üzerinde kalan toprağı önerirken geri adım atar görünür.[6] Burasının Arabistan'daki Britanya toprağıyla Rus Anadolu'su arasında tampon bölge ya da kalkan olacağı umudundadır. Oysa önerdiği, Fransa'nın baştan beri istediği yerdir. Picot öneriyi gönülsüzce kabul ediyormuş gibi davranır. Karşılığında, Küçük Zap Suyu'nun güneyindeki toprağın Britanya denetiminde kalmasını teklif eder. Bu bölge de Hindistan'daki Britanya yönetiminin göz diktiği ve Fransa'nın baştan beri bırakmaya razı olduğu Mezopotamya toprağıdır. Sykes öneriyi mutlulukla kabul etse de, bunu keyifsizce yaptığını tahmin etmek yanıltıcı olmaz.

Sykes ve Picot birlikte Ortadoğu haritasını yeniden çizerler. Onları ellerinde kalemler, Dışişleri Bakanlığı'nın görkemli toplantı salonlarından birinde gözlerimizin önüne getirebiliriz. Haritada Fransa'ya bırakmak konusunda anlaştıkları bölgeleri maviye, Britanya'ya kalacak toprakları da kırmızıya boyarlar. Bu bölgeler içinde, her iki ülkenin, "uygun görecekleri gibi doğrudan veya dolaylı yönetim ya da denetim kurmakta özgür olmalarını" önerirler.[7] Her iki taraf da hem Hıristiyanlar, hem Müslümanlar, hem de Yahudiler için kutsal mekânlar barındıran Filistin'i istediği için uzlaşırlar, Ortadoğu'nun bu bölgesinin uluslararası bir ortak yönetime bırakılması konusunda anlaşarak kahverengiye boyarlar. Haritanın mavi bölgesinin doğusu ve güneyinde, yine maviye boyalı bir A Bölgesi; kırmızı bölgesinin doğusu ve kuzeyinde aynı renkte bir B Bölgesi belirlerler. Bu sınırdaş A ve B bölgeleri geleceğin Arap devletini ya da devletler konfederasyonunu temsil eder. Yöneticisinin Şerif Hüseyin olması muhtemeldir. Ancak A Bölgesi'nde Fransa ve B Bölgesi'nde Britanya, "Girişim hakkı ve yerel krediler konusunda öncelik hakkına sahip olmalı [ve] ... Arap konfederasyonunun talebi üzerine danışmanları veya yabancı memurları sadece kendisi seçmelidir." Kısacası, söz konusu iki bölge Fransız ve İngiliz etki alanları olacaktır. Nihayet, kahverengi bölge veya Filistin içinde, Britanya Hayfa ve Akka limanlarını kendine ayırır ve bu limanları kırmızıyla belirtilen B Bölgesi'ne bağlayacak bir demiryolu inşa hakkını saklı tutar. İki temsilci daha önemsiz konuları da görüşür. Sonunda şerifin ayaklanmaması ya da ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlanması halinde kabul edilen bütün noktaların geçersiz olacağı konusunda da anlaşmaya varırlar.

Kısacası, vardıkları bu sonuç ünlü ya da kötü şöhretli Sykes-Picot Anlaşması'dır. Hem Londra, hem de Paris'teki üst yetkililer birkaç haftada anlaşmayı inceleyip onaylar. Britanya kabinesinde sadece Asquith'in kuşkuları var gibidir. Kabine toplantı tutanağına göre, "Arapların A ve

B bölgelerinden hoşlanmayacaklarını," düşünürse de, "Sir Grey onlara bırakılan dört kentin, Humus, Şam, Hama ve Halep'in Arapları memnun etmesi gerektiğine,"[8] işaret edince, başbakanın kuşkuları kaybolur.

İki hükümet ölümü beklenen Osmanlı'nın üçüncü mirasçısına, ortakları Rusya'ya anlaşmanın koşulları konusunda bilgi vermek üzere Sykes ve Picot'yu Rusya'ya gönderir. Daha önce Ortadoğu ve Hindistan'a kadar gidip geri gelen Sykes, bu kez takma adla seyahat edeceğini bildirir. Yakalanırsa, Almanlar gerçek kimliğini bilmeyecek ve Fransa'yla yapılan anlaşmadan haberdar olmayacaktır. Ne var ki bir İngiliz gazetesi resmi görevle Rusya'ya gideceğini belirttiği gibi, fotoğrafını da basar. Düş kırıklığına uğrayan diplomat yolculuğu gerçek adıyla yapmak zorunda kalır.[9] Moskova'ya varıp Picot'yla buluştuğunda, Ruslar anlaşmayı onayladıklarını söyler. Birkaç önemsiz değişiklikten sonra temel ilkelerini koruyan Sykes-Picot Anlaşması Üçlü Anlaşma adını alır.

Sir Henry McMahon, Sykes ve Picot'nun kotardıkları anlaşmadan haber alınca, Dışişleri Bakanlığı'nı Araplara bilgi vermemeleri konusunda uyarır. "Anlaşmanın bu aşamada açıklanmasının tüm taraflarla yürüttüğümüz iyi ilişkilere zarar vereceği ve hatta bazılarında bazı tutum değişiklikleri doğurabileceği kanısındayım ... Fransız nüfuzuna kuşkuyla bakan Şerif'ten beklediğimiz girişim de bundan etkilenebilir."[10] Sorunun düğüm noktası buradadır. McMahon-Hüseyin yazışmalarında yaşananlar Sykes-Picot Anlaşması'nda da tekrarlanır: İlgili taraflar o zaman ve daha sonra anlaşmadan sorumlu olanların amaç ve gerekçelerini tartışır. Tartışmanın ana konusu Sykes-Picot Anlaşması'nın McMahon'un Şerif Hüseyin'e iletmiş ya da iletmekte olduğu vaatlerle çelişip çelişmediğidir. Başka bir ifadeyle, anlaşma Arapları devre dışmda mı bırakmaktadır?

İlk sorun Şam, Humus, Hama ve Halep'in batısındaki bölgedir. Sykes ve Picot bu toprakları Fransa'ya ayırır. İngilizler Hüseyin'le yazışmalarında bu kıyı şeridini Fransa'ya ayırdıklarını belirtirken doğruyu söylerler. Oysa Hüseyin de mektuplarında kıyı şeridinin Arabistan'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirttiğini aynı doğrulukla iddia edebilir; Britanya'yla iyi ilişkilerini sürdürmek ve Britanya'nın savaştaki müttefiki Fransa'yla iyi ilişkilerini sürdürmesine fırsat vermek için, bu konuda ısrarcı olmayı ertelemiştir. Şerif ve yandaşları daha sonra gerçeği öğrendiklerinde, Britanya'nın önceden Arap onayı almadan bu toprakları Fransa'ya terk etmekle kötü niyetli davrandığı suçlamasını getireceklerdir.

Söz konusu kıyı şeridinin güneyindeki bölge de ikinci sorunu oluşturur. Sykes ve Picot hemen Akka'ya kadar uzanan bu şeridi Fransa'ya ayırır. Uluslararası ortak yönetime bıraktıkları bölge (Hayfa ve Akka'daki İngiliz parçası dışında), güneyde Gazze'ye kadar uzanan topraklardır.

Sykes ve Picot tarafından
1916'da bölünen Doğu
Karadeniz
ANADOLU
KİLİKYA
SURİYE
IRAK
İRAN
ARABİSTAN
KIBRIS
MISIR
Akdeniz
Kızıldeniz
Erzurum
Sivas
Harput
Muş
Diyarbakır
Maraş
Adana
Mersin
Birecik
Urfa
Midyat
Mardin
Ahmediye
Revanduz
İskenderun
Halep
Musul
Kerkük
Hama
Humus
Trablusşam
Beyrut
Sayda
Şam
Sur
Akka
Hayfa
Yafa
Gazze
Amman
Kudüs
Bakuba
Bağdat
Kerbela
Necef
Dicle
Fırat
Basra
Süveyş
Akabe
K
B
D
G
Fransa tarafından denetlenecek
Arap kralı tarafından yönetilecek, ama Fransız etkisi ağır basacak
Arap kralı tarafından yönetilecek, ama Britanya etkisi ağır basacak
Britanya tarafından denetlenecek
Uluslararası bir yönetim tarafından denetlenecek
0 100 200 300 mil
0 100 200 300 400 500 kilometre
35°
40°
45°
50°
25°

Gazze'den Mısır sınırına kadar olan kısım Britanya'nın payı olacaktır. Bir araya getirildiklerinde, bu paylar temel olarak Filistin topraklarını meydana getirir. İngilizler bir kez daha McMahon'un Şam *vilayeti* veya bölgesinin batısında kalan toprakları şeriften esirgeyen mektubunu işaret edebilir. Oysa daha önce değindiğimiz gibi, bu bölgenin Filistin'i içerip içermediği *vilayet* sözcüğünün tanımına bağlıdır. Bu nedenle bu durumdan haberdar oldukları zaman şerif ve yandaşlarının yakınmakta hem haklı, hem de haksız olduğu ileri sürülebilir.

Bugün büyük bölümü Irak sınırları içinde yer alan Mezopotamya'da, Britanya'nın talep ettiği Kırmızı Bölge üzerinde de benzer bir kuşku bulutu asılıdır. McMahon Hüseyin'e gönderdiği üçüncü mektupta Bağdat *vilayetini* şerifin müstakbel krallığı dışında tutar; artık Britanya, yüksek komiserin mektuplarına aykırı bir girişimde bulunmadığını ileri sürebilir. Öte yandan, şerif ise Britanya'nın bu toprakları sadece belirli bir süre için ve bir bedel karşılığında elinde tutmasını kabul etmiştir. Dahası, hem McMahon, hem de Hüseyin daha sonraki mektuplarında sorunun kesin çözümünü ileriye bırakır. Britanya bölgede hak iddia ederek zamansız mı davranmaktadır? Araplara göre, evet.

A ve B Bölgelerine, yani Fransız ve İngiliz etki alanlarına gelince, burası Sykes ve Picot'nun "bir Arap prensinin himayesinde bir Devlet ya da Devletler Konfederasyonu" kurmayı tasarladıkları topraklardır.[11] Burada altı çizilmesi gereken nokta, bölgenin orijinal kuzey sınırının ya da A Bölgesi'nin üst çizgisinin Ruslarla görüştükten sonraki değişmiş haliyle Britanya yetkililerinin Picot'yla görüştükleri sırada firari Osmanlı subayı Faruki'nin McMahon'a önerdiği İskenderun-Antep-Birecik-Urfa-Midyat-Zaho-Revanduz hattı olmasıdır. Bu hattın Sykes-Picot Anlaşması'nın ilk halinde değişmeden yer alması, İngilizlerin bir taraftan Fransız müttefikleriyle görüşürken, diğer taraftan da Arap taleplerini göz önünde tutmaya çalıştıklarını ima eder. Öte yandan, aynı İngilizlerin Faruki'yi (ya da Hüseyin'i) bu görüşmeler konusunda bilgilendirmemeleri de Fransa'yı Arabistan'a yeğlediklerinin ve gerektiğinde Arap çıkarlarını müttefik çıkarlarına feda edeceklerinin kanıtıdır. Araplar da daha sonra İngilizleri bununla suçlayacaktır.

A ve B Bölgeleriyle ilgili olarak, sorulması gerekli bir soru daha vardır: Bu bölgeleri yönetecek Arap prensi gerçekten bağımsız olacak mıdır? Diğer bütün sorunlarda olduğu gibi, burada da durum karmaşık, hatta çelişkilidir. Ünlü Arap yanlısı Gertrude Bell üç devletin onaylamasından hemen sonra Sykes-Picot Anlaşması hakkında bir rapor hazırlar. "A ve B Bölgelerine gelince," diye yazar, "seçilmiş Konsey hâlâ tek çözümdür ... toplantı yerinin Şam olacağı açıktır. Ülkenin seçilmiş bir yerlisinden

başkası başkan olamaz ... Kırmızı, Mavi ve Kahverengi bölgelerin yerlilerinin de buraya davet edilmesi gerekirken, Arap prenslerinin, Hicaz Kralı'nın, İbni Suud'un vb. temsilcileri de çağırılmalıdır."[12] Devamında İngiliz ve Fransız gözlemcilerin de konsey toplantılarına katılmasını önerir, ancak bu gözlemcilerin ne gibi rol oynayacaklarını belirtmez. Yazdığı rapor en azından önemli bir İngiliz yetkilinin bölgede Araplar için bir çeşit özyönetim ve kendi kaderini tayin hakkı düşündüğünü ortaya koyar. T. E. Lawrence da Bell'in görüşünü paylaşır gibidir. Birkaç yıl sonra, anlaşma bir kenara atıldığında, "Sykes-Picot Anlaşması Arapların kurtuluş umuduydu," diyecektir. "Sınırları açısından saçmaydı, ancak Suriyelilerin özyönetim iddialarını tanıyordu." Ardından da, "Sonraki çözümden binlerce kez daha iyiydi," diye ekleyecektir.[13]

Açık olmakta yarar vardır. Lawrence başka bir bağlamda aksini iddia etmeye de oldukça hazır görünür. "Kendi kaderini tayin hakkı konusunda epeyce konuşuldu," der savaştan sonra. "Çoğu bakımdan aptalca bir düşünce olduğu kanısındayım. Bizimle birlikte savaşan halkların kendi geleceklerine karar vermelerine izin verebiliriz [Bununla, büyük şerifin ayaklanmasını desteklemiş Arapları kastetmiş olmalıdır]. "Mezopotamya Arapları gibi, bize karşı savaşmış olanların, bizden kendi geleceğini tayin hakkı yönünde hiçbir beklentisi olamaz." Bell ise Kitchener'dan sonra Mısır yüksek komiserliği görevine atanan Lord Cromer'a şöyle bir mektup gönderir: "Yönetilmesi kolay insanlardır, bu Araplar ... cezalandırmak bazen gerekli olabilir, adamakıllı cezalandırmak çoğu kez sağlıklıdır ... yarım düzine adam öldürdükten sonra çekip gitmek ... işte bu ... genellikle zararlıdır,"[14] sözleri Bell'in de Arapların özyönetim hakkını tanımadığını ima eder.

Zaten hem Bell, hem de Lawrence Britanya'nın politikalarını belirleyen ve haklarında karışık bilgi sahibi olduğumuz insanların danışmanlığını yerine getirmekten öteye gitmezler. Savaş Komitesi'nin bir alt kuruluşu olan ve başkanlığını Lord Curzon'ın yaptığı Doğu Komitesi toplantılarında Arap bağımsızlığı konusu sıkça gündeme gelir. Curzon 24 Nisan 1918 tarihinde komiteden Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgiye uğrayacağının varsayılmasını ister. Türkler Ortadoğu'dan bütünüyle çekilecek, denetimi Britanya birliklerine bırakacaklardır. Ardından, "Britanya rehberliği altında yönetilip yönlendirilecek, yerli bir Müslüman ve olabildiğince kalabalık bir Arap personel tarafından denetlenecek, 'Arap Görünümlü' bir Devlet kurmamız gerekecek,"[15] diye ekler. Curzon bununla da kalmaz, "Sir Henry McMahon tarafından verilen ... [ve] asla bütünüyle geri alınmayan teminatlara rağmen," bu devletin devlet başkanlığı unvanının Şerif Hüseyin'e verilmesinin gerekmediğini de ekler.

Kraliyet Danışma Bürosu'nda, Curzon'ın odasındaki masanın çevresinde oturanlar, Britanya ordusunun Mezopotamya'daki siyasal ilişkilerinin ardındaki fikir babaları Sir Percy Cox; Hindistan'dan çağrılıp Dışişleri Bakanlığı'nda müsteşarlığa atanan Lord Hardinge; onun birçok danışmanı; Lord Balfour ve Sir Mark Sykes'tır. Curzon'm sözlerine karşı çıkan olmaz. Arthur Balfour her zamanki kavrayışıyla "Arap Görünümü" politikasının "kendi kaderini tayin ilkesiyle az veya çok aldatıcı bir zıtlık içerdiğini" belirler. Araplar özyönetimi beceremeyeceklerine göre, umabilecekleri tek şey "Görünüm" olacaktır. Cox doğrudan Bell'i yadsır, "Plebisit cinsinden hiçbir şeyin düzenlenemeyeceğini" işaret eder. "Böyle bir şey Arap düşünce ve gelenekleriyle tümüyle uygunsuzdur ve en ürkütücü kaygıları tetiklemekten başka bir şeye yaramaz." Doğu Komitesi'nin bir başka toplantısında, dışişlerinden sorumlu müsteşar yardımcısı Lord Robert Cecil Britanya emperyalizminin klasik bir açıklamasını dile getirir: "Halk açısından, [bölgeyi] herkesten çok daha iyi [yöneteceğimiz] ... kesindir ve bu yüzden bunu bizim yapmamız çok daha iyi olur."[16] Burada da kendi kaderini tayin hakkından söz edilmez; ilgili arşivlerin çoğunda serpiştirilmiş benzeri açıklamalar bulunur.

Ne var ki, bu en utanmaz emperyalist çevrelerde bile belirsizlik hâkimdir. Curzon 18 Haziran 1918'de komitesinin görüşlerini şöyle özetler: "1. Majestelerinin Hükümeti hâlâ Arap bağımsızlığını sağlamaya ve Hicaz ayaklanmasının başında verilen sözleri yerine getirmeye kararlıdır; 2. Majestelerinin Hükümeti savaştan sonra Filistin, Irak (Basra bölgesi hariç) ve Suriye'de yabancı veya Avrupa kaynaklı hiçbir kalıcı işgali onaylamayacaktır; 3. Bu bölgeler yerli halka ait olacak ve Arap ülkelerine dış müdahaleler, yardım ve korumayla sınırlı olacaktır."[17] Tarihçi bu açıklamadan nasıl bir sonuç çıkarır? Kendimizi Lord Kitchener ve Şerif Abdullah arasında 1914'te gerçekleşmiş ilk mektuplaşmada belirtilen başlangıç güçlükleriyle karşı karşıya buluruz. İki taraf Arapların bağımsızlık taleplerini farklı anlamış olabilir.

Sykes ve Picot arasındaki görüşmelerin tutanağı olmadığı için, iki temsilcinin "bağımsızlık" sözüyle neyi kastettiklerini kesin olarak bilmemiz imkânsızdır; ancak bu durum ileri gelen biliminsanlarının taraflarını seçmesini engellemez. Bunlardan birisi anlaşmayı savunurken, Hüseyin'in görüşmelerden haberdar olsa rahatsızlık duymayacağını, oysa daha sonra hoşlanmadığını belirttiğini ileri sürer; ne de olsa Fransız ve İngilizlerin Ortadoğu'daki toprak iddiaları konusunda genel bir bilgisi olmasına rağmen, yine de onların safında yer aldığını ekler.[18] Aynı taraf Arap bağımsızlığının Fransız ve İngiliz etki alanlarının sunacağı "koruyucu şemsiye" altında gelişebileceğini, Sykes'ın görüşmelerin sürdüğü sırada Fransız ve

Arap taleplerini samimiyetle bağdaştırmaya çabaladığını; ancak bir tarihçinin eklediği gibi, Arapların yabancı denetiminden kurtulma arzularının ne denli derin olduğunu anlayamadığını iddia eder. Bu ekole göre, Sykes yine de görüşmeleri iyi niyet çerçevesi içinde yürütmüştür.

Arap görüşüne sıcak bakan ikinci tarihçi grubuysa[19] kelimeleri sakınmaz: Bu gibiler Sykes-Picot Anlaşması'm "Sarsıcı bir belge ... açgözlülüğün en kötü örneği ... şaşırtıcı bir ikiyüzlülük gösterisi," olarak görürler. Ne var ki bunların yazılış tarihi 1946'dır. Daha yakın dönemlerde İngiliz ve Fransız diplomatlarm o gün ellerindeki bilgiler ışığında, ancak artık kabul edilir bulamayacağımız bir kapsamda, dürüst davrandıklarını öne süren üçüncü bir görüş doğar. Bu yaklaşımı belki de en iyi özetleyen, *Peacemakers; Six Months That Changed the World* (2001) adlı eseriyle Margaret MacMillan'dır. Ona göre Sykes-Picot Anlaşması "Bir batılı emperyalist için yeterince mantıklıdır."[20]

Sykes-Picot Anlaşması başardıklarıyla değil, -hiç uygulanmamıştır- Birinci Dünya Savaşı sırasında Britanya'nın Ortadoğu'ya yaklaşımına ışık tuttuğu için önemlidir. Bolşevikler iktidarı ellerine geçirdikten kısa süre sonra "gizli antlaşmalar" olarak niteledikleri belgeleri bulup yayınlar, İtilaf Devletleri'nin savaşı kazandıktan sonra dünya haritasını kendi çıkarlarına göre yeniden çizme niyetinde olduklarını açıklar. Ne var ki Rusya'nın yeni yöneticileri kendi ideolojilerine sadık kalır ve bu hırsızlar şölenine katılmayı reddeder. Daha önce İstanbul da dahil, Asya ve Kafkas topraklarını hedef alan iddialarından vazgeçerler. Bolşevikler güçlü ve yüreklendirici bir dille sömürge halklarını yabancı efendilerine karşı ayaklanmaya çağırmakla kalmaz; kendi toplumsal seçkinlerini de devirmeye davet ederler. Amerikan başkanı Woodrow Wilson da aynı ölçüde etkileyici sözlerle rakip bir demokratik enternasyonalizm kavramı açıklar: Batılı güçler dünyanın başka bölgelerine dayatma hakkına sahip olmadıklarını fark etmek zorundadır.

Savaşan her ülkede, Wilson ve Lenin'in ve savaştan kaynaklanan binlerce başka nedenin tetiklediği halklar, ulusal ve askeri önderleri konusunda düş kırıklığı yaşar. Kamuoyunun gözünde hiç de öyle olmamakla birlikte, "gizli antlaşma" olarak damgalanan Sykes-Picot Anlaşması Leninci ve Wilsoncu tüm antiemperyalistlerin nefret etmesi gereken bir örnek halini alır. Kamuoyunun muhalefet fırtınasına yakalanan eski ekol diplomatları tatlı sözlerle eğilir; yalnız kaldıklarında yeni ideolojiyi daha geleneksel ve kabul edilebilir terimlerle yeniden tanımlamaya kalkışırlar. "Eminim," der Lord Balfour Doğu Komitesi'nin 24 Nisan tarihli toplantısında, "Başkan Wilson [halkların kendi kaderlerini tayin etme]

formülünü Avrupa dışında uygulamayı ciddi olarak düşünmemiştir." Oysa, tam tersini düşünenler de çoktur. Britanya'da yeniden canlanmış liberal ve sosyalist bir sol, önderlerinden ülkenin hiçbir yerde yeni toprak ilhakını kapsamayacak savaş hedeflerini yeniden tanımlamalarını talep eder. Böylelikle, daha başlangıçta Britanya yayılmacılığına karşı çıkan Sir Edward Grey ve Aubrey Herbert gibilerin liberal emperyalizmi halkın gözünde de onaylanmış olur.

Fransızlar ve İngilizler zaten Sykes-Picot Anlaşması'nın zaman aşımına uğramasından yanadır. Rusya, İstanbul ve doğusundaki topraklar üzerindeki iddiasından vazgeçince, Britanya'nın topraklarının hemen kuzeyini işgal edecek Fransız askerine ihtiyacı kalmaz. Kuzeyde Rus olmayacağı için, orada bir tampona da gerek yoktur. Savaşın sonunda Ortadoğu'da pek az Fransız askeri kalır. Ağır işlerin çoğu Britanya adına savaşan askerlerce yapılmıştır. Curzon, Cox ve Balfour'un da fark ettikleri gibi, Britanya burada istediğini yapacak durumdadır. Ne var ki -gerçek güçlük buradadır- bunu yaparken de Britanya kamuoyunun önemli bir bölümünün eski usul emperyalizm karşısında duyduğu nefrete hedef olmaması gerekecektir.

İngilizlerin gözden ırak tutamayacakları bir başka konu daha vardır. Sykes ve Picot haritaları ve kalemleriyle meşgulken, Britanya ve Fransız emperyalizminin dışında Arap milliyetçiliğini de tatmin etmek için gayret göstermiş ya da göstermemiş olabilirler. Oysa şimdi, Ortadoğu'da yeni bir güç, yeni ve güçlü bir Yahudi milliyetçiliği de doğmaktadır. Siyonist hareket Theodor Herzl adlı Avusturyalı bir gazeteci tarafından kurulduğu 19. yüzyıl başlarından itibaren gelişigüzel gelişir, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na katılma kararıyla birlikte bu gelişme daha da hızlanır. Siyonizmin engellenemez olmaktan uzak yükselişinin dikkat çekici öyküsüne ve bu öykünün Britanya siyaseti ve siyasetçileri üzerindeki etkisine eğilmeden önce, Şerif Hüseyin'le oğullarının son adımlarının, Haziran 1916 gelişmeleriyle sonuçlanan ve yeni bir savaş ilanına yol açan hareketlerinin izlenmesini tamamlamamız gerekir.

BÖLÜM 7

Arap Ayaklanması Başlıyor

Büyük Şerif Hüseyin 1916 başlarında ayaklanmanın temellerini atmaya girişir. Mark Sykes ve François Georges-Picot hakkında bilgisi yoktur, iki diplomatın Arabistan konusunda vardıkları ve daha sonra üç İtilaf devletince onaylanan anlaşmadan kesinlikle habersizdir. Dahası, Britanya hükümetinin pek yakında Yahudilerin Filistin'de oynayacakları rolü düşünmeye başlayacağı aklına bile gelmez. Bu konularda bilgi sahibi olsa, Ortadoğu tarihinin çok farklı gelişeceği kesindir. Tersine, Sir Henry McMahon'un mektuplarındaki dikkatli ama yüreklendirici ifade belleğinde daha tazeyken, satranç tahtasındaki taşlarını oynamaya başlar.

Korkutucu Cemal Paşa'nın karargâhı ve başında bulunduğu Dördüncü Ordu'nun merkezi Şam'a üçüncü oğlu Faysal'ı gönderir. Faysal Şam Protokolü'nü hazırlayan ve bir önceki bahar tanıştığı milliyetçi Arap subaylarla gizli temaslarını canlandırmakla görevlidir. Hüseyin'in beklentisi, bu subayların emirlerindeki sadık Arap askerleriyle ve Faysal'ın komutasında ayaklanmanın Suriye kanadına öncülük etmeleridir.

Hatırı sayılır bir Osmanlı garnizonunu barındıran Medine'ye de bin beş yüz askerle birlikte en büyük oğlu Ali'yi gönderir. Bu askerlerin görevi Osmanlıların hazırladıkları ikinci Mısır istilasına katılmak olarak görünse de, asıl amaç Faysal'ın Şam'da harekete geçmesiyle birlikte Medine'yi kuşatmaktır. Bu arada Ali'nin Mekke şerifinin önderliğini kabul etmiş yerel aşiret reislerini ayaklanma safına çekmesi gerekecektir.

Hüseyin Kahire'deki İngilizlere de bir dizi mektup göndererek, çöl savaşçıları için silah ve cephane, maaşlarını ödeyecek para ve asker desteği talep eder.

Mekke'de de ikinci oğlu Abdullah'la en küçükleri Zeyd'i yanında tutar. En küçüğü deneyimsiz ve etkisiz olsa da, Hüseyin Abdullah'a çok güvenir; onu yerel şeyhlerle görüşmeler yapmaya gönderebileceğini bilir. Dahası, Abdullah'ın ve belki de –olanları saygıyla izleyen ve çok arada bir de olsa, bir öneri getiren– Zeyd'in yardımıyla satranç tahtasının başında düşünüp gelecek hamlelerini planlayabilecektir. Baba-oğul birlikte Şam ve Medine'deki atlarını yönetecek ve doğru zamanda gerekli kareye atlamalarını sağlayacaktır.

Oysa iki atın herhangi bir yanlış hareketin ölümcül olabileceği koşul-

larda şimdilik kendi yargılarına güvenmeleri gerekir. Ali'nin Medine'deki faaliyetleri hakkında elimizde yetersiz bilgi olmasına karşın, uçurumun kenarına çok yaklaştığı kesin gibidir. Ali kendinden daha faal görünen kardeşlerine de pek benzemez, uzun boylu ve ince Faysal'a, tıknaz Abdullah'a kıyasla daha kısadır, henüz otuz yedi yaşında olmasına rağmen, yüzü şimdiden yorgun ifadelidir; buna karşılık babasının koyu kahverengi gözlerine ve narin burnuna sahiptir. Babasının Hicaz Emiri olarak hak ve yetkilerinin kararlı bir savunucusu olduğu için, çok geçmeden Osmanlı'nın Medine valisi[1] ile anlaşmazlığa düşer. Yaklaşımında dinin etkisi de olabilir. "Kardeşlerinin aksine, dini önyargılardan kolayca vazgeçemez,"[2] tıpkı babası gibi samimi bir Müslüman'dır. Ali'nin Medine'de bulunduğu sırada, onu dikkatle izleyen bir Osmanlı yetkilisi, "İmam olarak yetkisi kapsamında olduğunu iddia ettiği görevler üstlendiğini,"[3] yazar. Aynı yetkili Ali'yi davranışlarını gözden geçirmesi konusunda uyarırsa da beriki, belki de arkasındaki bin beş yüz Hicaz askerine güvenerek, uyarıya kulak asmaz, tersine, yine aynı kişiye göre, "en basit deyimiyle çekilmez" olur. Söz konusu kişi Cemal Paşa'dır, yani insanın düşmanlığını kazanmak istemeyeceği birisi; ancak Osmanlı'nın da babası nedeniyle Ali'ye ihtiyaçları vardır. Hâlâ Şerif Hüseyin'in cihat çağrısını resmen desteklemesini istemektedirler. Dahası, ondan ikinci Mısır seferi için ve Mezopotamya'da İngilizlere karşı savaşacak Arap askerleri sağlamasını da beklerler. Bu nedenle, bir baş belasıyla karşılaştığı zaman ilk tepkisi onu ezmek olan Cemal Paşa bile elini tutar. Ali'nin davranışının gerçek anlamını daha sonra, dönüp geriye baktığı zaman anlayacaktır: Hüseyin'in oğlu kesin bir kopuşun habercisidir.

Ali böylesi bir korumayla başarılı bir yolculuk yapar. Medine'de ilk görevi bölgenin aşiret reislerini kendi yanlarına çekmektir. "Cihani Kadı[4] geldi," diye yazar babasına, "Gerekeni yaptım." Gerçekte söz konusu kişiyi rakip bir şeyhle uzlaşmaya "zorlar," daha sonra onlarla birlikte üç başka şeyhi[5] de asilerin safına çekerek önemli bir başarı elde eder. Bunların silahlı adamları, Ali'nin daha önce gelip Medine'nin dışında, Hazreti Hamza'da ordugâh kurmuş bin beş yüz askeriyle birleşince ortaya alışılmadık ve disiplinsiz, ama yine de önemli bir kuvvet çıkar. Bütün bu kalabalık Hüseyin'den gelecek Osmanlı'ya saldırı emrini sabırsızlıkla bekler.

Şam, Osmanlı ordusuna mensup olup, Şam Protokolü'nü hazırlayan ve ayaklanmanın kurmay kadrosunu oluşturacağı umulan Arap subayların başlıca merkezi olduğu için, Hüseyin'in gözünde Ali'nin Medine'sinden çok daha önemlidir. Öte yandan korkutucu Cemal'in karargâhı olarak da Faysal için Ali'nin Medine'sinden daha tehlikelidir. Faysal ayaklanmada kendine düşen rolü Osmanlı komutanının dikkatli ve bağışlamaz gözü önünde hazırlamak zorundadır.

Aslanın inine girerken, yanında kırk seçkin adamı bulunur. Faysal'ın ifadesiyle Mısır istilasına katılacak olan bu askerler, aslında onun korumalarıdır. Tanıdığı kente onlarla yaklaşır. Bu sefer de El-Bekri ailesine konuk olmayı, daha önceki gibi onların evinde sabaha karşı komplocularla bir araya gelmeyi tasarlamış olabilir. Tren Şam garına girerken, tehlikeli ama imkânsız olmayan bir işe giriştiğini düşünmüş olmalıdır. Ne de olsa bunu daha önce, hem de yanında kimse yokken başarmıştır.

Oysa Faysal'ın Şam'a girdiği o 1916 Ocak ayında her şey değişmiştir. Bir yıl önce tanıştığı subayların hemen hepsi gitmiştir. Cemal Paşa o subayların çoğunun bağlı olduğu 35. Tümeni İngilizlerle savaşmak üzere Gelibolu'ya gönderir.[6] Gidenler sadece subaylar değildir; komplocuların ayaklanmanın baskın güçleri olarak güvendikleri Arap askerler de yoktur. Bu durum, Hüseyin ve oğullarının tümüyle hazırlıksız yakalandığı, önemli bir aksiliktir.

Dahası, ticaretin savaşta karşılaştığı engeller de Şam'ı derinden etkiler. Britanya Akdeniz kıyısının büyük bölümünü ablukaya alır. Cemal Paşa yokluklarla başa çıkmak ve ordularını doyurmak için yeni vergiler salar, Suriye'de taşınır ve taşınmaz birçok mala el koyar. Trenlerine yakıt bulmak için, halkın sevgilisi meyve ve zeytin ağaçları da dahil, olabildiğince ağaç kestirir. Bütün bu sıkıntılar Şam halkını gıdasızlığa ve sonunda açlıktan ölmeye götürür. Yetersiz beslenmeden güçsüz düşen insanlar başta tifüs olmak üzere salgın hastalıklara yakalanır. Tarihçiler savaş sırasında açlıktan ve salgın hastalıklardan ölen Suriyeli sayısını 150.000 ile 300.000 arasında tahmin eder.[7] Hüseyin'in umudu, isyankâr Arap askerleri Osmanlı'ya meydan okuduğunda, Şam halkının da ayaklanacağıdır. Oysa kentin böyle bir çoğunluğu hasta ve açken, bir ayaklanma olasılığı çok düştüktür.

Arap milliyetçilerinin açısından belki de en kötüsü, Şam'daki siyasal havanın eskisine göre çok daha karanlık, çok daha uğursuz görünmesidir. Picot'nun Fransız Büyükelçiliği'nin kasasında bıraktığı suçlayıcı belgeler sayesinde Arapların milliyetçi faaliyetlerinden baştan beri haberdar olan Cemal Paşa, sonunda komploculara karşı harekete geçer. Dahası, ona sürekli bilgi taşıyan hafiyeleri ve muhbirleri aracılığıyla ihanet girişimleri konusunda elinde bolca kanıt da bulunur. Gelen bilgilerden bazıları doğrudur. Anılarında, "Hainlere karşı acımasız davranmaya karar verdim,"[8] diyecektir.

Kararının sonuçları korkunç olur. Türkler zanlıları toplar, mahkeme ve hapis için Beyrut'un güneydoğusundaki Aley kasabasına götürür. Burada vücutlarından kan çıkana kadar dayak yerler, üzerilerine iğneler batırılır, kafaları mengenelere yerleştirilir ve beyinleri göz yuvalarından

fırlayacakmışçasına sıkıştırılır. Yiyecek olarak iki günde bir sadece su ve ekmek verilir,[9] zindancılar yetmiş iki saat boyunca gözlerini kırpmalarına fırsat tanımaz. Sonunda, mahkemeye çıkarıldıklarında, kendilerini savunmaları beklenebilir mi? Savunamazlar. İşkenceyi durdurmak için, ne isteniyorsa onu söylerler. On bir kişi ölüme mahkûm edilir. Bir İngiliz muhabir, "İdam edilenlerin cesetleri altı saat boyunca [Beyrut'un] Hürriyet Meydanı'nda asılı kaldı; daha sonra kasabanın batı varoşlarına götürülüp rezilce gömüldü,"[10] diye belirtir. Bunlar sadece başlangıçtır. Aynı gazete birkaç gün sonra, "Sekiz kişi daha asıldı ve on beş kişinin aynı kaderi paylaşması bekleniyor,"[11] haberini geçer. Cemal Paşa kuşkulandığı yüzlerce milliyetçinin Anadolu'nun ücra köşelerine sürgün edilmesini buyurur. Daha binlercesi, sıranın onlara geleceği kaygısıyla, kendi iradeleriyle Şam'ı terk eder.

Faysal ve kırk kişilik maiyeti Şam istasyonunda trenden indikleri zaman kendilerini açlığın, hastalığın, dehşetin ve tiksintinin pençesine düşmüş bir kentte bulur. Cemal Paşa herkesten, muhtemelen Faysal ve babasından da kuşkulanır. Şerif'in oğluna konuğu olması, Osmanlı karargâhında kalması için ısrar eder. Amacı düşmanını gözünün önünden ayırmamak mıdır, yoksa sadece konukseverlik midir? Hangisi olursa olsun, Faysal'ın daveti kabul etmekten başka seçeneği olmaz. İstifini bozmadan Mekke'den getirdiği armağanları, kılıcı sunar. Cemal o dönemde bu hareketi "dostluğun en büyük kanıtı" olarak yorumladığını belirtir.[12] Gerçekten de öyle midir? Faysal aynı kanıda değildir. Babasına yazdığı mektupta, Osmanlı önderliği hakkında düşüncelerini, "Söylediklerine ve yazdıklarına güvenilemez," diye ifade eder.[13] Mekke'ye yazdığı mektuplar yolculuğu pastaların, kılıç kabzalarının, hizmetkâr sandaletlerinin tabanlarının içinde tamamlar. Mektuplarını görünmez mürekkeple, şifreli yazar. Ve bütün bu arada kıtlık çeken, dehşete düşmüş kentte Cemal Paşa'nın onun onuruna düzenlediği şölen ve davetlere katılır.

Bütün gözlerin çevrili olduğu Aley'deyse ikinci zanlı grubunun duruşmaları başlar. Birinci dalgaya uygulanan iğrenç işkencelerin yeni kurbanları arasında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Arap üyeleri; başta başkanları, savaş öncesinde Paris'te kurulmuş Arap Kongresi'nin delegeleri, hukukçular, gazeteciler ve subaylar vardır; tam anlamıyla, "Suriye'nin en tanınmış ve en etkili insanlarından bazıları."[14] Birkaçı Hıristiyan, çoğunluğu Müslüman'dır. "Kanımca," diye not düşer Cemal Paşa, "Vatanına olan inancına ihanet eden kişi, toplumdaki konumuna uygun bir cezaya çarptırılmalıdır.[15] Bugün bilindiği gibi, hükümlülerden bazılarının milliyetçi harekete soğuk bakmış olmalarına karşın, mahkemenin sonucu önceden bellidir. Masumiyetleri onları kurtarmaya yetmez. Artık bıçak

sırtında dolaşma sırası Faysal'dadır. "Her gün beni görmeye geliyordu,"[16] diye devam eder Cemal Paşa, "Her seferinde de konuşmayı bağışlama konusuna getiriyordu." Bizzat Şerif Hüseyin de Mekke'den mektuplar gönderir, Dördüncü Ordu komutanını, İstanbul'da önde gelen İttihatçıları hatta bizzat sultanı bağışlamacı olmaya davet eder.

Af çıkmaz. 5 Mayıs 1916 akşamı bir gardiyan yirmi bir mahpusun adlarını okur. Çağrılanlar iki gruba ayrılır: İlki trenle Şam'a götürülürken, diğerleri Beyrut'a gidecek at arabalarına bindirilir. Askerler Şam'ın ana meydanına yedi, Beyrut'taysa Hürriyet Meydanı'na (bugün Şehitler Meydanı olarak bilinir) bir darağacı kurarlar. Mahkûmlardan biri boynuna ilmek geçirilirken, "Ey cennet vatanım!" diye haykırır. "Her Lübnanlıya, her Suriyeliye, her Arap'a kardeşçe sevgimizi ilet ve onlara, 'Senin özgürlüğün için yaşadık, senin bağımsızlığın için ölüyoruz!' de."[17] Sonra cellada fırsat bırakmadan altındaki iskemleyi tekmeler.

İnfazların yapıldığı gün, Cemal Paşa orduya hükümlerin dayandırıldığı kanıtları da içeren duruşma özetlerini yayınlatır. Faysal o sabah El-Bekri ailesinin Şam'ın sekiz kilometre dışındaki konağında keyif çatmaktadır. Bir hizmetkâr ordunun yayınladığı tutanak özetlerini getirir. Bekri ailesinden birisi yirmi bir kişinin adlarını yüksek sesle okur. Sonunda, bir anlığına da olsa, Faysal'm yüzündeki maske düşer. Ayağa fırlarken, içinin derinliklerinden bir intikam çığlığı kopar: "Bundan böyle, ölüm bizim için zevk olacak!"[18] Oysa iki saat geçmeden Cemal'in karşısında, iyi niyetini kanıtlamaya çalışacaktır: "Atalarımın hatırası üzerine yemin ederim," dediği söylenir. "O katillerin suçunun bu denli iğrenç olduğunu bilseydim, sadece bağışlanmaları için araya girmek bir yana, ıstıraplarını uzatmak için kollarının bacaklarının teker teker koparılmasını isterdim. Allah hepsini kahretsin!"[19]

Tiyatro oynamaktadır. Gerçek Faysal daha sonra El-Bekri'lerin evinde El-Fettat'ın geriye kalan üyeleriyle bir araya gelir. Bu üyelerin sayısı sadece 35'inci Tümen'in Gelibolu'ya nakliyle değil, neredeyse tüm Arap subayların Suriye'den uzaklaştırılıp Anadolu'ya gönderilmesiyle birlikte infazlar, sürgünler ve diğer gidişler nedeniyle çok azalmıştır. Satranç tahtasına kendi tarafından bakan Cemal Paşa parti başlamadan önce rakibinin olabildiğince çok taşını oyun dışı bırakmak çabasındadır. Güvendikleri hemen herkesin gitmesi ve Şam'ın gerçek anlamda felce uğraması sonunda, Faysal ve geri kalan komplocular için sadece bir seçenek vardır: Ayaklanma Suriye'de başlamayacaktır. Faysal babasına haber verir, ilk darbenin başka yerde, Medine veya Mekke'de ya da her ikisinde birden vurulması gerektiğine işaret eder.

Ancak önce Şam'dan kurtulması, sonra da bu iki kentten birine ulaşması

gerekecektir. Bir kez daha maskesini takınarak Cemal Paşa'nın huzuruna çıkar. Tarihçiler Cemal Paşa'ya tam olarak ne anlattığı konusunda hemfikir olmasa da, bir şekilde Medine'ye, kardeşi Ali'nin yanına gitmek için mantıklı bir neden uydurmuş olması gerekir. Çoğu tarihçiye göre, Cemal Paşa Faysal'a inanır ya da daha sonra açıklayacağı gibi, inanmaz (olayın tarafı olduğu unutulmamalıdır). En azından, itiraz etmez. Faysal Şam'dan ayrılır. Cemal Paşa onu avucunda tutmuşken, kaçmasına göz yumar.

Şerif Hüseyin Suriyelilerin başrolü oynamadıkları bir ayaklanmayı başarıya ulaştırabilir mi? Ulaştırabileceği kanısındadır. Şimdi Medine'de iki atı ve bin beş yüz savaşçısı vardır. Aşiret üyesi çöl savaşçıları kent çevresindeki topraklarda, sabırsızlıkla bekler. Ali'yle Faysal babalarından işareti alır almaz hepsini toplayacak ve Medine'yi Şam'a bağlayan tren yoluna saldıracaktır. Hattın yeterli bir kısmını havaya uçur, Osmanlı'nın Arabistan'a giriş yolu tıkansın. Asilerin daha sonra Medine'yi kuşatıp almaları gerekecektir. Aynı anda şerifin ordusunun büyük bölümü Mekke'yi alacak, oradaki Osmanlı birliklerini teslim olmaya zorlayacaktır. Abdullah ise şeyhleriyle anlaştığı yerel aşiret askerlerinden oluşan bir kuvvetle Osmanlı valisinin yaz sıcağını atlatmak için sığındığı, kutsal kenti korumakla görevli Osmanlı askerlerinin genellikle yaz aylarını geçirdikleri Taif'e yürüyecektir. Yine bir bölüm çöl aşireti de Cidde limanındaki Türklere ve Osmanlı askerlerinin işgalindeki Hicaz kentlerine saldıracaktır.

Ancak Hüseyin saldırıdan önce satranç tahtasına daha da güçlü taşlar yerleştirmenin peşindedir. İngilizlerin İskenderun'a çıkarma yapmaları gerektiğine inanır. Doğu Akdeniz'in en iyi limanını üs olarak kullanacak İngilizler Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu'sunu arkadan çevirecek, ardından da kuzeye yönelip Ruslarla birleşecektir. İki büyük gücün orduları birlikte batıya, Anadolu içerilerine ilerleyip, Osmanlı başkentine yönelmelidir. Hüseyin McMahon'a, "Savaş başladığı andan itibaren, Müttefiklerin bu bölgede bu planı uygulayacaklarını düşündük. Harekâtı Çanakkale'ye taşımayı yeğlemelerini anlamamamın nedeni de budur," diye yazar.[20] Ne var ki İngilizler İskenderun'a asker çıkarma niyetinde değildir. Daha yeni onayladıkları Sykes-Picot Anlaşması'nın maddeleri söz konusu limanı Fransa'ya bırakır. McMahon'un bu gerçeği açıklamayacağı doğaldır; bu nedenle gerçek bir ayaklanma konusunda elde somut kanıt bulunması durumunda Britanya'nın Araplara para ve malzeme yardımı *yapabileceğini* ve gerekirse Osmanlı'nın elindeki limanların bombardımanına katkıda *bulunabileceğini* tekrarlar. Ancak ayaklanmaya yardım etmeleri için sözü edilir bir asker yardımı yapılmayacaktır.

Ali babasına Medine'den mektup gönderir: "Onlara karşı sıcak iklimden de yararlanabilmemiz için, harekât sıcak mevsimde, yani yaz ortasında başlamalı."[21] Gerçekten de program böyle hazırlanır, ancak beklenmedik bir gelişme acele edilmesini gerektirir. Medine'ye 3.500 kişilik bır Osmanlı birliği gelir; amaçları Yemen'e ulaşmak, bunun için de Hicaz toprağından geçmektir.[22] Böylesi bir kuvvet Yemen'de konuşlanarak Arap Yarımadası'ndaki genel Osmanlı varlığını pekiştirecek, Britanya egemenliğindeki Aden'i tehdit edecek, hatta Kızıldeniz'in öteki yakasında, Doğu Afrika'daki Alman birliklerine bile destek olabilecektir.

Bu Osmanlı girişiminin görünürdeki amacının dışında başka bir hedefi daha vardır. Genelkurmaydan binbaşı Baron Othmar von Stotzingen komutasında küçük bir Alman grubu Türk tümenine refakat eder. Von Stotzingen'in hizmetkârı Müslüman Hintli bir asker kaçağı, tercümanı da "kötü ünlü bir Yahudi, eski dükkâncı, eski halifelik mahkûmu," Heinrich Neufeld adlı birisidir. Neufeld kendinden elli yaş küçük Kürt eşini de getirir.[23] Kafilede üç subay, iki telsiz operatörü ve birkaç hizmetkâr bulunur. Gayrimüslim oldukları için, trenle Medine'ye gitme izinleri yoktur. Cemal Paşa'nın talimatıyla kıyı yolundan gidecek ve askerlerle Hicaz'ın güneyinde buluşacaklardır. Müslüman Osmanlı askerlerinin doğruca Medine'ye gitmelerinde bir sakınca bulunmaz.

Türk askerlerinin Medine'ye gelmesi alarm zillerinin çalmasına neden olur, Ali zaman yitirmeden babasıyla haberleşir. Ya tümenin gerçek hedefi Aden değil de Hicaz ise? Hedefleri Hicaz olmasa da, Ali için 3.500 Osmanlı askerinin sürekli olarak şerifin güneyinde, Yemen'de bulunmaları dolaysız bir tehlike, babasının topraklarından geçmeleri de hakarettir. Hüseyin de aynı düşünceyi paylaşır. Osmanlı askerlerinin topraklarından asla geçemeyeceklerine karar verir. Ayaklanmayı başlatmanın zamanı gelmiştir.

McMahon 23 Mayıs 1916 günü bir telgraf alır: "Şerif'in oğlu Abdullah, Storrs'un acil olarak Arabistan kıyısına gelip kendisiyle görüşmesini talep eder. Harekât yakında, Faysal Medine'ye varır varmaz başlayacaktır."[24] Yüksek komiser keyifle Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendirir. "Talebe uyarak, Storrs'u göndereceğim."[25] Doğu sekreterini hiç zaman kaybetmeden gönderirken, yanına Kahire'de yeni kurulan ve savaşın sonuna kadar Ortadoğu'daki Britanya istihbarat faaliyetlerini yönetecek Arap Bürosu'nun David G. Hogarth ve Kinahan Cornwallis adlı iki yöneticisini katar. Üç adam yanlarında şerifin istediği gibi dağıtması için *El-Hakika* (Ḥakikat) adlı İngiliz propaganda gazetesi dolu iki torba, ayaklanma için 10.000 sterlin götürür; ayaklanmanın sürmekte olduğu yönünde güvenilir bilgi almaları durumunda İngiltere'nin 50.000 sterlin daha göndereceğini de bildireceklerdir.

Üçlü Kahire'den Süveyş'e gider, burada da onları Kızıldeniz boyunca Port [Bur] Sudan'a kadar götürecek olan HMS *Dufferin*'e binerler. Storrs'un kamarasındaki alışılmadık yükleri ile dümdüz ve parıltılı suların üzerinde, kavurucu güneş altında yol alırlar. Port Sudan'da deneyimli bir aracı olan Oreyfan ile buluşurlar. Oreyfan, şerifin oğlu Abdullah'ı İngilizlerle görüşmeye göndermeden önce, onunla bir kez daha konuşmak istediğini anlatır. HMS *Dufferin* onu Kızıldeniz'in karşı kıyısına götürerek, Mekke'ye en yakın liman olan Cidde civarında bir yerde karaya çıkarır. Üç gün sonra, Oreyfan Mekke'den dönünce, aynı yerde buluşmaya karar verirler.

Gergin bir bekleyiş olur. Oyalanmak için, HMS *Dufferin* Kızıldeniz'in haşin, görkemli ve ilginç kıyısı boyunca gezinir. Hogarth o gezintiyi, "Dünya ateşinin herhangi bir bacası kadar kavrulmuş bir adayla yakından tanıştık," diye hatırlar.[26] Kıyının hemen ötesinde, yüksek tepeler dikilir. Hâlâ Türk denetimi altında, minik liman köyleri güneşte yanar. "Ardından çıplak bir balıkçı ağaç kabuğundan oyulmuş kanosuyla, köpekbalığı kaynayan sulardan geçerek geldi ve birkaç gün önce güneye, Yenbu'ya doğru giden Alman subayları ve bir Alman hanımla ilgili inanılmaz bir öykü anlattı." Sözünü ettiği von Stotzingen kafilesi, Alman hanım da Neufeld'in Kürt eşidir.

HMS *Dufferin* 5 Haziran Pazartesi günü, öğlen saat birde Cidde açıklarında demirler. Oreyfan haberler getirmiş, onları beklemektedir: Bedevi çapulcular bir gün önce yedi Alman öldürmüştür; büyük olasılıkla, balıkçının anlattığı kafiledekilerin hepsi değilse de, birkaçı. İngilizler arzu ediyorsa, diye sözünü sürdürür Oreyfan, gidip kellelerini getirecektir. Storrs öneriyi geri çevirir, Almanların kâğıtlarını görmeyi yeğleyeceğini anlatır.

Oreyfan Hüseyin tarafından imzalanmış ama Abdullah'ın eliyle yazılmış bir mektup çıkarır: "Mektubu getirenin açıklayacağı acil bir durum nedeniyle Abdullah'ı gönderemeyecek olduğum için üzgünüm; onu kardeşi ve kuzeni temsil edeceklerdir."[27] Oreyfan Abdullah'ın Storrs'a yazdığı, aynı mesajı içeren, ancak farklı bir biçimde biten bir mektup daha verir: "Sizden isteğim, elinizden gelen bütün imkânlarla Suriye harekâtına başlamanızdır." Anlaşıldığı kadarıyla, Abdullah ve babası hâlâ İngilizlerin İskenderun'a asker çıkaracakları umudundadır. Oreyfan sonunda imzasız, ancak kesinlikle hedefe yönelik bir üçüncü mektup çıkarır: "Lütfen hemen telsizle daha önce gönderdiğiniz cinsten 500 tüfek isteyin ... bir de 4 makineli tüfek ve hepsi için cephane."[28]

Oreyfan mektupları vermenin dışında bir de, bekleyen İngilizlerin kulağına hoş bir nağme gibi gelecek sözlü bir rapor verir. Bunca hevesle istedikleri, tasarladıkları, az veya çok besledikleri Arap ayaklanması

nihayet başlamak üzeredir. Oreyfan Abdullah'ın gelememesini Taif kuşatmasını başlatmak üzere Mekke'den ayrılmak zorunda kalmasıyla açıklar. Faysal ve Ali Medine'ye saldırmak üzeredir; Şerif Mekke'deki Türkler üzerine yürüyecek ve Harb aşireti de Cidde'ye saldıracaktır. Şerifin bunca zamandır tasarladığı bütün bu girişimler gelecek cumartesi gününe kadar başlatılacaktır.[29] Bu arada, Mekke ve Cidde arasındaki telgraf hatları çoktan şerifin elindedir, Medine hattı kesilmiştir; demiryolu da öyle. Hüseyin'in dördüncü ve en küçük oğlu Zeyd Cidde'nin on kilometre güneybatısındaki Samima'ya varmak üzeredir ve üç İngiliz'le orada, ertesi sabah şafak zamanı buluşacaktır.

Hogarth, "Bu kadar yolu bir çocuk görmek için gelmedik,"[30] diye huysuzlanır, "Ama yapılacak bir şey yok." HMS *Dufferin* altı mil boyunca kıyıyı izleyerek, belirtilen ıssız yerde demir atar. Ertesi sabah, 6 Haziran Salı günü saat beş buçukta Storrs, Hogarth ve Cornwallis, ellerinde değerli propaganda yükü ve 10.000 sterlinle, küçük bir kayığa binerek Samima açığında küçük bir kayalığa götürülür. Kıyıda Zeyd'den eser yoktur, ama yarıya kadar mısır çuvallarıyla dolu, gölge etmesi için yelkeni açık teknesiyle onları bekleyen bir Arap görürler. Sabahın o erken saatinde bile, güneş kavuracak kadar sıcaktır. Kıyıda da Oreyfan, biraz sonra toplanacak savaş meclisi için dikilmiş bir çadırın önünde bekler.

Nihayet ışıltılı ufkun üzerinde on deve görünür, kıyıdaki çadıra doğru ilerler. Birkaç dakika sonra Oreyfan küreklere asılarak yelkenliye gelir ve İngilizlere Zeyd'in Storrs'la baş başa konuşmak istediğini söyler. Anlaşılan, Araplar konseyde azınlıkta kalmak istemez. Üç İngiliz bir karşı strateji hazırlar: Storrs beklendiği gibi kıyıya yalnız çıkacak, ama ardından Arapları reddedemeyecekleri bir ısrarla gemiye davet edecektir. Bu ilk karşılaşmada bile, öncelik almak için çabalamak önemlidir: Belki de hükümet temsilcileri arasında da aynı çabalar yaşanır. Ne var ki bu kez mücadele eşit güçler arasında geçmez: Yirmi yaşındaki Zeyd oyunun üç ustasıyla karşı karşıyadır.

Storrs, "Oreyfan'ın sandalına bindim; o kadar su doluydu ki, anlaşılır nedenlerle ayakta durmayı yeğledim," diye yazar.[31] "On metre kalınca, kıyıya iki köle tarafından taşındım." Manevrasma hemen başlar: "Başımı kaldırmadan, Zeyd ve Şakir'in [kuzen] bana doğru yaklaştıklarını gördüm. Sonuçta Yüksek Komiseri temsil eden kişiyi kendi eşiklerinde selamlamak için, muhafızlarının önünde develerinden inmelerini sağlamak amacıyla elbiselerimi düzeltmeyi sürdürdüm."

Üç adam Zeyd'in korumalarının önünden geçerek, kıyıdan çadıra doğru yürür. Storrs Şerif'in en küçük oğlunu süzer: "Boy olarak 1.65, açık tenli, Çerkezlere özgü güzel gözleri, değirmi yüzü ve Yunan profili var.

Biraz gecikmiş sakalını uzatmaya çalıştığı kesin."[32] Delikanlının üzerinde Mısır ipeğinden dokunmuş bir kaftan vardır. Başlığını parlak sırma kordonlarla tutturur. Aslında Zeyd ve akrabası o denli kusursuzca giyinmiştir ki, Storrs kıyıya varmadan hemen önce durup kıyafet değiştirmiş olmalarından kuşkulanır. Bu da belki bir Arap manevra girişimidir.

Üçlü çadırda divanlara kurulur, kahvelerini bekler; ayaklarının altındaki kumlar Storrs'un görüşüne göre ucuz cinsten iki Şirvan halısı ve iki kilimle kaplıdır. Zeyd ayaklanmaların planlarını ve zamanlamasını doğrular, Storrs ayrıntıları sorar. Delikanlı, "Türklere teslim olmalarını söyleyeceğiz, olmazlarsa ateş edeceğiz," der. "Teslim olanları savaşın sonuna kadar hapiste tutacağız. Hicaz demiryolunu kuzeyde, ileri karakolumuz olacak Mada'in Saleh'e kadar havaya uçuracağız." Ardından babasının ve abisinin belirlediği konulara döner. Şerif Hüseyin tüfek, cephane ve para istemiştir.[33] Bir kez daha İngilizlerin Suriye kıyısına çıkarmak üzere takviye göndermesini talep eder. Storrs, "Babası bu konuya çok önem veriyordu," diye belirtirse de İngiliz yaklaşımından uzaklaşmaz: Para ve silah gelecektir, hatta belki de Arap askerlerine silahların nasıl kullanılacağını gösterecek danışmanlar da gönderilebilir. O sırada beyazlar giyip gümüşler kuşanmış bir köle kahveleri getirir. "Kahveden sonra, nezaket kuralları çerçevesinde bulduğum ilk fırsatta," der Storrs, "[Zeyd'in] koluna girdim ve gemiye gitmenin zamanının geldiğini söyledim."

Artık delikanlı hakkında bir kanısı vardır: "Davranışında yumuşak, düşüncelerinde kararsız ... ve hiç de zeki olmamasına karşın, babasının verdiği talimatı iletmekte, açıklamaları anlamakta zorluk çekmiyor." Hogarth da aynı görüştedir: "Zeyd bana sevimli, ama zayıf göründü ... girişimci olmaktan çok, harem Arap'ı."[34] Taraflar gemiye çıktıktan sonra yapılan konuşmalar daha önce kıyıdakilerin tekrarıdır. İngilizler silah ve cephane, daha sonra da para göndermeye söz verir. Storrs yemek hazırlatır, Arapların fotoğraf çektirmesini, geminin gezdirilmesini sağlar: "Onlara telsizi gösterip açıkladım; büyülenmiş gibiydiler. Topları, kaptanın banyosunu ve geminin diğer harikalarını gösterdim." Storrs'un bütün anı ve yazılarında olduğu gibi, burada da belirgin bir üslup göze çarpar. Sykes'a Arap sınırlarını yeniden çizmek, Hindistan'daki İngiliz yönetimine Mezopotamya'yı kendi özel mülkü olarak görmek ya da McMahon'a Lord Hardinge'le yazışmasında Araplara verilen sözlerin Britanya için bağlayıcı olmaması gerektiğini belirtmek hakkını veren, hep aynı küçümsemedir.

Toplantı sona erer. İki genç Arap yanlarında *El-Hakika* tomarları, 10.000 sterlin ve Storrs'un düşünceli davranarak ailenin tek tiryakileri Faysal ve Ali'ye gönderdiği bin sigarayla kayığa inerler. Berikiler uzaklaşınca, İngilizler kanılarını paylaşır. Ayaklanmanın başlayacağına artık

hiç kuşku yoktur. Storrs düşüncesini, "Amaçlanan ayaklanmanın hazırlanışı, planlaması ve uygulaması her bakımdan gerçek görünüyor," diye özetler.[35] Hepsinde ayaklanmanın iyi hazırlandığı ve başarılı olacağı konusunda bir kuşku vardır. Hogarth, "Son dakikaya ve talihin cilvesine bırakılmış çok fazla şey var," diye uyarır.[36]

Yine de, İngiltere başlıca amaçlarından birini gerçekleştirir. Başarılı ya da başarısız olması bir yana, Arap ayaklanması sadece başlamış olmakla Osmanlı'nın dikkatini başka yöne çekecek, cihat çağrılarını güdük bırakacak, birçok Arap'ın Müttefik safına katılmasını sağlayacaktır. Ayaklanmanın daha önce hiç öngörülmemiş bir sonucu daha olacaktır. Von Stotzingen kafilesi Hicaz topraklarındaki yolculukları sırasında demlenen ayaklanmadan haberdar olur, bu olasılıktan korkarak dönmeye karar verir. Tam o sırada Bedevilerle karşılaşmaları hepsi için olmasa da, içlerinden bazıları için ölümcül sonuçlar doğurur. (Bizzat Von Stotzingen, Neufeld ve eşi sonunda zarar görmeden Almanya'ya dönmeyi başaracaktır.) Von Stotzingen'in görevi sadece Arap Yarımadası'nda değil, Kızıldeniz'in karşı kıyısında, Sudan ve Mısır'da da Müttefiklere karşı cihat adına savaşacak askerler toplamaktır. Bunun yankılarının doğuya, Hint Okyanusu üzerinden Güney Asya'ya ulaşacağı kesin gibidir. "Şerif'in ayaklanması Türklerle Almanların 1916'da Güney Arabistan'a yönelik ortak girişimlerini engellemenin dışında başka hiçbir şey başarmamış da olsa, onlara şimdiye kadar ödediklerimizden çok daha fazlasını borçluyuz,"[37] diye yazar Hogarth 1920'de. HMS *Dufferin* erimiş ve soluksuz bir denizin üzerinde ağır yolla kuzeye yönelir. Güvertesinde üç İngiliz başarılmış bir iş sonrası birbirlerini kutlar.

Oysa aynı sırada, üç bin deniz mili kuzeybatıda, Orkney Adaları açıklarında Lord Horatio Herbert Kitchener bora gücünde rüzgârların kabarttığı buzlu sularda ölür. Bindiği gemi, HMS *Hampshire*, bir Alman mayınına çarpıp battığında, diplomatik görevle Rusya yolundadır. Böylelikle kader ülkesinin Büyük Şerif Hüseyin'le girdiği ittifakın mimarının emeğinin iyi ya da kötü meyvelerini görmesini önler.

Faysal Medine'ye gitmiştir; ancak Cemal Paşa huzursuzdur. Belanın geleceğini hisseder ve deneyimli tümen komutanı Fahreddin Paşa'yı Faysal'ın peşinden gönderir. "Ona vaziyeti anlattım ... ve eğer durum gerektirirse ... tüm savunma önlemlerini alması ... talimatını verdim." Cemal Paşa bununla da yetinmez, "Şam'da iki veya üç taburla bir-iki cebel topunu hazır eder ... bunlar işareti alır almaz, yarım saat içinde gelecek durumdadır."[38] O mayıs sonu, Hüseyin McMahon'a Storrs'la Abdullah'ın buluşmasını isteyen mektubunu göndermiş, Medine'de de Ali'yle Faysal ayaklanma hazırlıklarının son aşamasına girişmiştir. Ali aşiret reisleriyle

gizlice temasa geçer ve hareket anının eli kulağında olduğunu bildirir. Faysal Şam'daki korumalarına zaman geçirmeden kentten ayrılmaları talimatını iletir. Herkesin Sina harekâtına katılacak sandığı bin beş yüz mücahit savaşçıyı denetler ve subaylarıyla gerçek görevlerini görüşür. Fahreddin Paşa Medine'ye varınca, iki kardeş birlikleri teftiş etmesi için onu Hazreti Hamza'ya götürür. "Birlikte öğle yemeği yedik," diye yazar Fahreddin Paşa, Cemal Paşa'ya gönderdiği raporda. "Gönüllüler Bedevilerin düşkün olduğu bütün sporları yapıyor ve İngilizlere indirecekleri darbe hakkında türküler söylüyorlardı."[39] 4 Haziran akşamı Faysal ve Ali'yle Medine'deki karargâhlarında yemek davetini kabul eder.[40] İki kardeş ilk mücahit birliklerinin iki gün içinde Dera'ya hareket edeceğine kesin söz verirler. Sıradan bir yemektir.

Ne var ki, ertesi sabah Ali, Fahreddin Paşa'ya bir pusula gönderir. Pusulayı bir akşam önce, yemeğe geçmeden yazmış olması da muhtemeldir. Fahreddin Paşa yazılanları büyük bir şaşkınlık ve artan öfkeyle okur. Ali, "Babamın talimatı uyarınca, gönüllülerin Filistin'e nakli askıya alınmıştır," diye yazar. "Bu nedenle, burada zaman yitirmektense, mücahitlerle birlikte Mekke'ye dönmeye karar verdim. Sizden izin almadan gitmek zorunda kaldığım için üzgünüm. Lütfen beni bağışlayın!"

Ali açıkça belirtmemiş olsa da, Fahreddin Paşa olacakları kestirmekte zorlanmaz: Ali askerlerini Mekke'ye götürmeyecek, Osmanlı'nın karşısına çıkaracaktır. Büyük bir heyecanla Cemal Paşa ile temas kurmaya çabalar, sonunda ona telefondan Beyrut'ta ulaşır. "Demiryolu bu akşam, en geç yarın sabah saldırıya uğrayacak," diye uyarır komutanını. "Ali Bey Medine ve Suriye arasındaki iletişimimizi kesecek ve Medine'ye karşı beklenmedik bir saldırı deneyecektir ... Bütün birliklerin komutasını üstlendim." Cemal Paşa beklemeden Şam taburlarını ve bataryalarını yola çıkarır. İki kardeş demiryolunu havaya uçurarak çölde istedikleri kadar zaman kaybetsin. Demiryolu her an onarılabilir. Medine'yi herkese karşı savunmakta kararlıdır.

Ali ile Faysal şafakla birlikte Hazreti Hamza'ya varır. Orada, bin beş yüz savaşçının önünde havaya silah sıkarlar ve babaları Mekke Büyük Şerifi Hüseyin adına Arabistan'ın bağımsızlığını ilan ederler. İki kardeş daha sonra Ali'nin daha önce anlaştığı aşiretlerle buluşmak üzere artık asi olmuş ordularını Medine'nin ıssız bölgesine götürürler. Burada demiryolunu kesecekler, Fahreddin Paşa ve Medine'deki takviyeli Osmanlı ordusunu kuşatacaklardır. Tarih 5 Haziran'dır.

Abdullah Taif'ten üç gün önce gelmiştir. Medine'de olduğu gibi, Mekke'nin cehennemi sıcağından kaçan Osmanlı askerleri sığındıkları

Taif'i doldurur. Kavurucu güneşten kurtulmak isteyen Osmanlı valisi de kenttedir. Büyük şerif Mekke'ye gelen telgraf hatlarını ele geçirip keser, giren hatları denetlemek, çıkanları da denetlemek anlamına geldiği için, Mekke'den çıkan kablolara dokunmaz. Kısacası, Taif hatta kalır, ancak gönderdiği mesajlar Mekke'ye yakalanır. Haziran ayının bu ilk haftası boyunca, Taif'te hiç kimsenin Ali ve Faysal'ın kuzeyde yaptıklarından haberi olmaz.

Abdullah yerel reislerle görüşür. Her şey hazırdır; herkes sadece harekete geçme emrini bekler. Abdullah tarihin belirlendiğini söyler: 10 Haziran Cumartesi. Sonra, ayın 9'unda Osmanlı valisi tarafından görüşmeye çağrılır.[41] Gergin Abdullah daveti hemen kabul eder, ancak önlemlerini alır. Belirtilen saatte atına biner, dört seçkin adamıyla valinin sarayına gider. Sarayın önünde gem kasarlar. Abdullah o günü, "Atları Faraj'a bıraktım," diye hatırlar. Üç yoldaşıyla vilayet binasına girer ve "Hasan'ı merdivenlerin başına diker," uzun bir koridordan geçer ve yanındaki iki şeyhi valinin oda kapısının iki yanında bırakır.

Ardından da harmanisinin altında gizli tabancası, valinin huzuruna girer. "Bir sorun çıkarsa valiyi odasında vuracaktım, dışarıdakiler de müdahale etmek isteyenleri temizleyeceklerdi."[42] Oysa valinin herhangi bir kötü niyeti yoktur; Medine'de olanlardan habersizdir; ancak Hicaz'ın denetimi için genç emirle durmadan çelişmek sinirlerini bozmuştur. Abdullah yanına girdiğinde, vali şikâyetlerini tekrarlar. Ardından odaya iki Osmanlı görevlisi girer, biri valinin kulağına bir şeyler fısıldar. Abdullah tabancanın kabzasını daha sıkı kavrar. Ne var ki vali başını sallamakla yetinir ve adamlara çıkmalarını buyurur. Abdullah daha sonra berikilerin validen onu tutuklamasını istediklerini öğrenecektir.

Kıl payıyla kurtulmuştur ve şaşkın halde saraydan çıkınca, Taif'e gelen telgraf hatlarının da kesilmesini emreder. Kent artık dış dünyadan tümüyle kopuktur. Ertesi gün, planlandığı gibi, Taif kuşatması başlar.

Şerif Hüseyin daha şubat ayında açılış hamlesini kararlaştırır: Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten İttihatçı üçlüsü içinde birinci gelen Enver Paşa'ya bir mektup gönderecektir. Mektubun kopyası olmasa da, hem Abdullah, hem de Cemal Paşa anılarında içeriğini özetler.[43] Hüseyin mektubunda Osmanlıların istediğini yapmayı önerir: Mısır seferi için daha fazla asker gönderecek, Irak'ta İngilizlere karşı da ordu yollayacaktır; cihat çağrısını da desteklemeye hazırdır. Ne var ki Osmanlıların da karşılığında bir şey yapmaları gerekir. Cemal Paşa'nın zindanlarındaki Suriyelileri affetmelerini, Suriye ve Irak'a imparatorluk içinde özerklik tanımalarını ve Hicaz Emirliği'nin Hüseyin ailesinde babadan oğla

geçmesini kabul etmelerini talep eder. Şerif'in Osmanlılardan imkânsızı istediğinin farkında olmaması mümkün değildir. Bu nedenle, ayaklanmanın yolunu açtığı kesindir. Osmanlılar taleplerini geri çevirdiğinde, elinde *casus belli* (savaş nedeni) hazırdır.

Şerif bu arada, Mekke'deki gerilimi de artırır. Önce İngilizlerden Kızıldeniz ablukasını Arap kıyısına yaymalarını ister. Bu ablukadan zarar görecek olanların İngilizler yerine onları tahrik ettikleri için Türkleri suçlayacakları tahmini haklı çıkar. Abluka yoğunlaştıkça, Hicaz'daki mal arzı azalır. Mekke vali vekili ve komutanı, kentteki Osmanlı karargâhının bulunduğu Hamidiye'den, "Toptancıların erzak getirmekten vazgeçmeye başladıklarını" bildirir. "Herkes parasını istiyor. Artık odun istihkakı bile günlük veriliyor ... Taif'e gönderilen erzak yerine ulaşmadı."[44] Daha birkaç gün önce, ablukanın bir sonucu olarak Mekke halkının "hükümete karşı bir güvensizlik tutumu" gösterdikleri uyarısında bulunur.

İstanbul'da, Osmanlılar Hüseyin'in mektubuna verilecek cevabı düşünür. Enver mektubu Şam'a gönderirken, Cemal Paşa'ya ne yapacağını bilememekten yakınır. Beriki, kendi ifadesine göre olanı biteni çok iyi anlar, ancak konuya dolaylı olarak yaklaşır: O dönemde hâlâ Şam'da bulunan Faysal'ı, "Babanın İstanbul'da çok düşmanı var," diye uyarır. "Her gün [onun hakkında] hükümetin kuşkularını körüklüyorlar." Cemal Paşa'ya göre, şerifin oğlunun yüzü "bembeyaz" olur. Dördüncü Ordu komutanı, Hüseyin'e daha da şeffaf bir uyarı iletir: "Mevcut hükümeti meydana getiren insanlar ... İslam dünyasının iyiliği için girdikleri savaşta onlara köstek olmak cüretinde bulunanları asla bağışlamaz."[45]

Yolların ayrılma zamanı artık çok yakındır. Büyük şerifle oğlu Abdullah'ın neredeyse aralıksız haberleşmeleri kolaylıkla göz önüne getirilebilir; artık Medine'de bulunan Ali ve Faysal'la, Mekke'deki şerif ve Abdullah arasında görünmez mürekkeple yazılmış, kılıç kabzasına saklanan şifreli mesajlar durmadan gidip geliyor olmalıdır. Medine'deki iki kardeş nihayet ayaklanmanın tarihini kararlaştırıp, babalarına haber verince, Hüseyin İstanbul'da Enver'e ve Şam'da Cemal'e birer mektup gönderir: "[Hüseyin] İki ay önce Enver Paşa'ya ilettiği talepler karşılanıncaya kadar, kendini Hükümetle olan ilişkisini dondurmak zorunda addetmektedir."[46] Aym anda, Ali de Fahreddin Paşa'ya gidecek kısa pusulayı hazırlar, ardından da Faysal'la birlikte, bin beş yüz savaşçının başında çöle doğru at sürerler.

Mekke'deki vali vekili ve garnizon komutanı Binbaşı Mehmet Ziya Bey bütün bu gelişmelerden habersizdir. Ne var ki İngiliz ablukası ve onun yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle gerginliğin arttığını görünce, kırılma noktasımn yaklaştığım düşünerek savunma önlemlerini tasarlar ve

kutsal kentteki başlıca üç Osmanlı karakolunu elde tutmak zorunda olduğuna karar verir: bunlar Hamidiye karargâhı, onun yakınındaki Ecyad (Ciyad) Kalesi ve kent sınırındaki Ecyad Kışlası'dır. Yine de, planı uygulamasının gerekmeyeceği umudundadır. Eldeki bilgiler, buhran nihayet patladığında hazırlıksız yakalandığını gösterir.

Gelişmeler ani olmaz, aşama aşama gerçekleşir, yine de Binbaşı Mehmet Ziya Bey'i aşar. 9 Haziran öğleden sonra, Abdullah'ın valiyle sözlü düello için huzura çıktığı sırada, "asiler" Cidde-Mekke karayolunu, Cidde-Mekke ve Mekke-Taif telgraf hatlarını keser. Mekke'nin içinde bile "belirli sayıda silahlının sokaklarda dolaştığı görülürken," çevredeki tepelerde devriye gezenler de vardır. Vali vekili telgraf hatlarını onarmaları için adamlarını gönderir. Şerife telefon ederek, silahlı adamlar için açıklama ister. Şerif, adamların, "sadece kentin huzurunu korumak için gezen gençler" olduğunu anlatır.[47] Binbaşı inanacak kadar saf davranmaz, hem kalenin, hem de karargâhın beslenmek için güvendiği fırını ve hububat ambarını savunmaları için Türk askerleri gönderir, bu arada kaleye ve kışlaya bir emir iletir: Kale bataryasının üç kurusıkı atış yapması halinde, kışladan hemen İkinci Tabur, 130'uncu Alay'dan takviye gönderilecektir.

Ertesi sabah, sabah namazından hemen sonra, Mekke sokakları ateş sesleriyle yankılanır. Vali vekili raporunda, "Emiri aradım ve bütün bunların ne anlama geldiğini sordum," der. Şerife, "Bir şeyler yap," diye yalvardığı rivayet edilir, Hüseyin'in de müdahale edeceği yolunda belirsiz bir cevap verdiği söylenir. Anlaşılan, cevabı oldukça anlaşılır olur; çünkü neyle karşı karşıya olduğunu nihayet anlayan vali vekili topların üç kere kurusıkı ateşlenmesini buyurur.

Kışladan çıkan takviyeler göz açıp kapayıncaya kadar kendilerinden kalabalık bir Arap birliğiyle karşılaşır. İkinci Tabur, 130'uncu Alay kışlaya geri döner. Komutan daha sonra, "Bundan çok müteessir oldum ... kentteki durumumuz tehlikeye girmişti," diyecektir. Aslında, tehlikenin büyüklüğünün farkında bile değildir. Kalede sadece yirmi iki topçu bulunur, ellerinde de toplam 325 mermi vardır. Hüseyin bir gece önce sularını kestiğinden, ellerindeki tek sarnıçta sadece bir gün yetecek su kalır. Abluka nedeniyle de, yiyecek stokları yok denecek kadar azdır.

Araplar gün boyunca Hamidiye'yi ateşe tutmayı sürdürür. Fırını ve tahıl deposunu savunan müfreze ateşe karşılık verse de, Araplar karşısında sayı ve silah açısından çok zayıftır. Umudunu giderek yitiren Mehmet Ziya Bey oradaki Osmanlı garnizonunun Abdullah'ın saldırısıyla uğraştığından habersiz, Taif'ten yardım ister. İmdat çağrısını iletmesi için emir erini gönderir. Araplar bu talihsiz askeri hemen yakalar. Binbaşı kışlayla bir kez daha konuşmayı dener, "ama telefon kesiktir." Bu arada kaledeki

ağır toplar tuhaf bir sessizliğe bürünür. "Kaleyle temas kurmaya çalıştım, ama gönderdiğim asker daha kapıdan ayağını atarken vuruldu." Tahıl deposunda ve fırındaki askerlerinin sadece sekiz-on atımlık cephanesi kalmıştır.

Arap Ayaklanması'nın Mekke'deki ilk günü böyle kapanır. İkinci gün, 11 Haziran, kale nihayet Hamidiye yakınını ve çevresini dövmeye başlar. Oysa artık Türklerin durumu ciddidir. Araplar her yönden yavaş ama emin adımlarla Osmanlı karargâhına doğru yaklaşır. Çevredeki binaları işgal ederler. Kimileri ahşap cümle kapılarına gazyağı döker. Yollarını alevlerle açacaklardır. Kısa süre sonra alevler ana binayı yalamaya başlar. Türklerin elinde yangını söndürecek su yoktur. Cephaneleri yoktur. Komutan "dumandan etkilenmiş ... bayılmak üzeredir." O sırada kargaşanın ortasından gelip yaklaşan bir şerif temsilcisi görür. "Yatıştırıcı sözler söylediğini," işitir. "Bir dakika sonra, asilerin elinde tutsak olarak Emaret'e götürülüyordum." Mekke kuşatmasının ilk ve en önemli aşaması tamamlanmış, Araplar zafer kazanmıştır.

Yukarıdakiler sadece bir sağanak da olsa, Haziran 1916 ortalarında İngilizler ve Araplar bir araya gelip Ortadoğu üzerine bir çöl rüzgârı, bir siroko estirir. Bu rüzgâr Mekke, Medine ve Taif'ten güneyde Basra'ya ulaşacak, oradan da çölleri aşıp Şam'a uzanacaktır. Filistin de rüzgârı hissedecektir ya, orada daha şimdiden bir karşı fırtına demlenmektedir. Arap körüklerini çalıştıranlardan bazılarında ikinci bir çifti harekete geçirmeye yeterli güç ve niyet vardır ve bunlar farklı bir fırtına çıkaracaktır. Artık Londra ve Sion konusuna geçebiliriz.

KISIM II

Londra ve Sion

BÖLÜM 8

Savaş Öncesi Britanya Yahudileri

1913 Mart ayının üçüncü günü, orta yaşlı ve şık giyimli bir adam Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın Whitehall'daki binasının girişine yaklaşır. Nahum Sokolow[1] kahverengi saçları seyrelmeye yüz tutmuş, mavi gözlü, bıyıklı ve kısa keçi sakallıdır. Elli üç yıl önce Rus Polonyası'nın Wyszogrod kentinde, hahamlarıyla ünlü seçkin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir, öğretmenlerince dâhi çocuk olarak gösterildiği parlak bir öğrencilik geçirir; başlangıçta onun da haham olacağı kesin gibidir. Ne var ki din adamlığı ona çekici gelmez. Küçük köyünden ayrılarak göçtüğü Varşova'da hayatını edebiyattan kazanır. 1913 yılında bir gazetenin sahipliğini ve editörlüğünü yaptığı gibi, dünyanın en ünlü ve en üretken Yahudi gazetecilerinden ve ediplerinden biri olarak tanınır.

Bu arada merkezi Berlin'de bulunan Dünya Siyonist Örgütü'nün icra komitesi ya da yönetim kurulu üyesidir. Diplomasi ve siyaset becerileri en az gazetecilik ve yazarlık yetenekleri kadar gelişmiştir. Bütün bunlar düzenli bir eğitimin sonucu değildir; bu yetenekleri Varşova salonlarında, daha sonra Siyonistlere hizmet vermek için taşındığı Köln'de, ardından Berlin'de, bir de belki gazeteci olarak tanıştığı diplomat ve politikacılardan edinmiş olması gerekir. Onu tanımış ve birlikte çalışmış birinin daha sonra yazacağı gibi: "Yakışıklılığı, iyi aile havası, seçkin tavırları, yumuşak konuşması, ölçülü ifadesi, dikkatli davranışı, iyi biçilmiş giysileri, monoklü onu Siyonist hareketin diplomatı [kıldı]."[2] Daha 1913'te Siyonistler adına dünyayı dolaşır, Avrupalı yetkililer, Osmanlı bürokratları, Arap önderleri ve çeşitli ülkelerdeki Yahudi milliyetçilerle görüşmelerinde diplomasi yeteneğini geliştirir. O gün, Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşmek ve onların aracılığıyla Britanya hükümetini Siyonizm konuları ve gelişmeler hakkında bilgilendirmek amacını taşır. Tabii, uzun vadeli hedef, desteklerini kazanmaktır. Bunun kısa zamanda gerçekleşeceğini düşünmez.

1913 yılında Dışişleri Bakanlığı bugünkü gibi, etkileyici bir çevrenin ortasında, görkemli bir binada yer alır. Binanın doğu cephesi Whitehall'da Parliament Sokağı boyunca uzanır, İtalyan tarzı batı cephesiyse VIII. Henry döneminde şövalye turnuvalarının düzenlendiği, beyaz çakıltaşlarıyla kaplı Horse Guards Parade'e hâkim, altı katlı bir kuleyi içerir. 1913'te tören alanında arada bir törenler düzenlense de,

burada genellikle Kraliçe'nin Atlı Muhafız Alayı'nın kırmızı ceketli, madeni miğferli süvarileri sürekli nöbet tutarlar. Tören alanının ötesinde uzanan yemyeşil St. James Parkı ve gölü birlikte geniş bir kraliyet mülkünü andırır, neredeyse kırsal bir arka plan oluşturur.

Binanın içindeki mermer zemin ve sütunlar, kırmızı halıyla kaplı, cilalı tırabzanlarla çevrili merdivenler, kemerli pencereler, pırıltılı avizeler, ince süslerle bezenmiş duvar ve tavanlar Polonya taşrasında ya da herhangi bir taşradaki resmi binaların içinden daha farklı olamaz. 1913 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda çalışanlar bu gerçeğin farkındadır. Karşılarındaki ziyaretçiler ne denli seçkin olurlarsa olsunlar, nereden gelirlerse gelsinler, kendilerini hiç güvensiz hissetmezler.

Wyszogrod'lu Yahudi'nin buraya girmeden önce, üç ay beklemesi gerekir. İngiltere'ye varışından kısa bir süre sonra randevu almak için başvurur, iki ay geçince, 12 Şubat 1913'te bir yetkili gönülsüzce, "Gelirse birisi tarafından kabul edileceğini, ancak [dost ülkemiz Osmanlı İmparatorluğu milliyetçi Yahudi hareketine karşı olduğu için] Siyonistlerle ne kadar az işleri olursa, o kadar daha iyi olacağını," belirtir. Sokolow ondan da üç hafta sonra nihayet kapıdan içeri girmeyi başarır. Kişisel duygularını ve tereddütlerini bilmemiz imkânsız da olsa, çevresindeki görkeme baktığında duygularını açığa vurmamış olsa gerekir. Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sir Arthur Nicholson'ın ona zaman ayıramayacağını öğrenince, yüzünde bir kıl bile oynamamış olmalıdır.

Onun yerine, gelişmiş diplomasi yeteneğini Nicholson'ın özel sekreteri Onslow kontu üzerinde yoğunlaştırır. Usulca, hatta kuşkusuz sevimlice, karşısındakine üyesi olduğu hareketin Filistin toprağını işlemeyi hedeflediğini, şimdiye kadar orada yirmi beşi aşkın tarım kolonisi kurmayı başardığını ve Osmanlı yetkilileri ve siyasetiyle sorunlar yaşadıklarını anlatır. "Mısır'ın hemen yanı başındaki bir ülkede Yahudi nüfusunun artması Büyük Britanya'nın yararınadır," der.[3] Sözlerinin bir etkisi olmaz. Aslında, Sokolow'un mesajının pek iz bıraktığı da söylenemez. Nicholson görüşmeden sonra yardımcısıyla yaptığı konuşmada, "Yahudilerden hiç iyi tarımcı çıkmaz," diye burun kıvırır. "Her neyse, Siyonist harekete yardım için müdahalede bulunmamamız daha iyi olur. Yahudilerin iskânı Osmanlı İmparatorluğu içinde büyük fikir ayrılıkları oluşturan bir iç yönetim konusudur. Araplar ve yaşlı Türkler hareketten nefret ediyor."

Onslow kontunun Siyonist diplomatla yaptığı doksan dakikalık görüşme boyunca kusursuz bir nezaket gösterdiği ne denli kesinse, Nahum Sokolow kadar keskin bir gözlemcinin kontun Siyonizm konusunda ifade edilmemiş küçümsemesinin farkına varması da bir o kadar kuşkusuzdur: Sokolow yine de umudunu yitirmez. Dünya Siyonist Örgütü'nün,

kurucusu Theodor Herzl'in yaklaşık on yıl önceki ölümünden beri Britanya yetkilileriyle hemen hiçbir teması yok gibidir. Ne denli hafif olursa olsun, ilişkilerin canlandırılmış olması bile kendi başına sevinme nedenidir. Dahası, büyük güçler Filistin sorununu *bir gün* düşünmek zorunda kalacakları için, bu ilk ziyaret bir "hazırlık aşaması" olarak görülecektir.[4]

O arada, Sokolow da kazandığı köprübaşını pekiştirmeye çalışacaktır. Bir yılı biraz aşkın bir süre sonra, ikinci bir görüşme için başvurur. Siyonistler faal oldukları için, Dışişleri Bakanlığı'nın son durum hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Oysa tarih 1914 Temmuz'udur ve Sokolow'un bilmediği, Avrupa'nın bocaladığıdır. Dışişlerinin ensesi kalınları onunla görüşmeye eskisi kadar bile hevesli değildir. "Herhangi birinin zamanının bu şekilde boşa harcanması gerçekten gerekmiyor," diye yazar içlerinden birisi; "Ancak Bay Sokolow daha önce kabul edildiğine göre, sanırım onu tekrar görmekten mutluluk duyacağımızı söylememiz gerekecek." Sonunda belki Nahum Sokolow dışında kimseye haksızlık edilmemiş olur, onun da sadece zaman kaybettiği söylenebilir. "Bana kalırsa," diye özetler durumu yetkili kişi, "sözlü bir açıklamanın hiçbir amaca hizmet etmeyeceğini söylemenin bir sakıncası olmaz; ama eğer yazılı bir rapor sunmak zahmetine katlanırsa, o rapor dikkate alınır."[5] Sokolow böyle bir rapor yazmamış olmalıdır. Birkaç hafta sonra, Avrupa devletlerinin dünya savaşı çılgınlığına dalmalarının, raporun yazılmasını durdurduğu kuşkuya yer bırakmaz.

Aradan pek çok ay geçmeden, Dışişleri Bakanlığı nihayet Siyonizme ilgi duymaya başlayınca, Sokolow geri gelir. Oysa savaş öncesinde Yahudi milliyetçiliği karşısında yaygın bir aldırmazlık görülür ve başta Britanya Yahudilerinin büyük çoğunluğu olmak üzere, Britanya halkı da bu kayıtsızlığı paylaşır. 1913'te Britanya'nın 300.000 Yahudi'sinden sadece 8.000'i bir Siyonist örgüte üyedir. Londra'da oturan 150.000 Yahudi içinde 4.000'den azı kendilerini Siyonist olarak tanımlar. Britanya Yahudilerinin çok büyük çoğunluğu Rusya'daki, doğu ve güney Avrupa'daki pogromlardan yeni kaçmış göçmenler ya da o göçmenlerin çocuklarıdır. Doğu Londra'nın daracık sokak ve aralıklarındaki bodrum ve çatı katlarında, Manchester ve Leeds gibi büyük sanayi kentlerinin veya diğer taşra merkezlerinin daha sağlıklı mahallelerinde kendilerine yeni ev kurarlar. Kötü koşullarda terzi, kürkçü ve makastar olarak çalışırlar; kâtiplik, tezgâhtarlık ve muhasebecilik yaparlar; kuzeydeki fabrikalarda ve atölyelerde ter dökerler. Bazıları kendi küçük işini ya da dükkânını açmayı başarır. Gündelik ekmeklerini kazanmaktan başka bir şey düşünmeyen bu insanların binlerce kilometre uzakta, Filistin'deki vaat edilmiş

bir ülkeden dem vuran Siyonistlere ayıracak fazla zamanları yoktur. Yahudilik mirasını reddedenlerin sayısı çok değildir, ancak içlerinden pek azı hayalci sandıkları insanların yer aldığı bir ütopya hareketine katılarak Yahudiliklerini kanıtlamaya razıdır.

Aileleri bir ya da iki kuşaktan daha uzun süredir Britanya'da yaşayan Yahudiler ise Siyonizmle özdeşleşmek konusunda yeni gelenlerden de gönülsüzdür. İçlerinden bazıları işadamı ya da bankacı olarak zenginleşir, kimileri de serbest meslek sahibi olur. Bu talihli azınlığın içinde daha da az sayıda olağanüstü zengin vardır. Yahudi toplumunun zirvesindeki aileler Londra'da West End'de oturur ve "Kuzenlik" olarak anılır. Böyle tanımlanan topluluk çoğu kez aralarında evlilik bağı bulunan, birkaç geniş aileden meydana gelir: Bunların içinde en sivrilenleri Rothschild'ler, Montefiore'ler, Mocatta'lar, Cohen'ler, Samuel'ler, Goldsmid'ler ve Montagu'lerdir. Bu ailelerden çoğu finans ve hayırseverlik dünyalarında faaliyet gösterir; içlerinden birkaçı politikada yükselip her iki partiden parlamentoya girer. "Kuzenlik" üyesi iki gerçek kuzen, Herbert Samuel ve Edwin Montagu Liberal Asquith kabinesinde yer alır.

Bu kimseler kendi sınıflarındaki İngilizler gibi yaşasalar da, inandıkları din ve bu dinin bazı vatandaşları arasında oluşturduğu tepkiyle söz konusu İngilizlerden ayrılırlar. Ne var ki Britanya antisemitizmi nispeten ılımlıdır, bunun sonucunda da "Kuzenlik" üyelerinin çoğu 1858'den beri onlara ve dindaşlarına eşit insan ve siyaset hakkı tanıyan bu ülkeye vatansever duygularla bağlıdır. Kendilerini Britanya Yahudisi değil, Yahudi Britanyalı olarak tanımlarlar, Yahudileri Britanya'nın ya da Filistin dışında hiçbir ülkenin asimile edemeyeceği ayrı bir halk veya ulus olarak gören Siyonistlerden nefret ederler.

Yukarıdaki ifadeler, Filistin'e yerleşmiş olan Yahudilerin durumuna kulak tıkadıkları anlamına gelmez. Kuzenlik içinde bazıları desteklerinde cömert davranır. Buna rağmen orada yaşamak istemezler, orada daha kalabalık bir Yahudi varlığının Rusya ya da Romanya'daki "Yahudi sorununa" bir çözüm getireceğine ya da genel anlamda antisemitizmi azaltacağına inanmazlar. Savaş öncesinin bu kayıtsızlığının altında gizli bir Siyonizm sempatisinin yattığı ancak birkaç yıl sonra ortaya çıkar. Birinci Dünya Savaşı, Britanya hükümetinin o Siyonist hayalcilere ve Osmanlı İmparatorluğu'na bakışı da dahil, her şeyi değiştirir. Siyonizm bir kez pratik politika alanına girince, Britanya Yahudileri de Siyonist sancağının altında toplanır. Burada ilginç olan, Kuzenlikten çoğu kişinin bu yaklaşıma uzak durmasıdır.

Savaş öncesi İngiltere'de kendilerine yer edinmeye uğraşan başlıca üç Siyonist örgüt vardır: Tarihsel açıdan bakınca, bunlar içinde en önemlisi İngiliz Siyonist Federasyonu'dur (English Zionist Federation, İSF).[6]

1899 yılında kurulan bu örgüt, Avusturyalı Theodor Herzl'm iki yıl önce oluşturduğu Dünya Siyonist Örgütü'nün (World Zionist Organization) yerel şubesidir. Birinci Dünya Savaşı arifesinde bazı taşra kentlerinde ve önemli kasabalarda, kimi üniversitelerde ve Londra'da elli kadar İSF şubesi görülür. Bu şubelerin üye defterleri yaklaşık dört bin kişinin aidat ödediğini belgeler. Ne var ki yoksul göçmen Yahudilerin, Kuzenliğin ve Yahudi toplumunun üzerinde etki bırakamayan savaş öncesi İSF gelişemez. Üyeleri arasında bazıları önemli kişilik sahibi, yüksek sayıda becerikli insan vardır; yine de Yahudi olsun olmasın, savaş öncesi Britanya üzerinde etki yaptığı iddia edilemez.

İSF'nin gelişememesinin nedenleri ütopyacı görüntüsünün dışında, önderlerinin hoş olmayan çekişmelere, suçlamalara, sırttan hançerlemelere girişmesidir. Böylesi davranışların çoğu basit inatçılıktan ve bencillikten kaynaklansa da, uluslararası hareketteki ayrılığı yansıtan gerçek bir ideoloji farklılığından da söz etmek gerekir. Herzl gibi bazı Siyonistler de başlıca rollerinin siyasal ve diplomatik olduğu görüşündedir: Siyonistler güçlü devletleri Filistin'de bir Yahudi anavatanı kurulmasına ikna etmeye odaklanmalıdır. Filistin Osmanlı toprakları içinde olduğu için, Osmanlı sultanı ve hükümeti bu siyasetin birinci hedefidir.

Antisemitizmin nispeten az görüldüğü, hem liberal, hem de emperyalist olan, Ortadoğu'da yaygın çıkarlara ve Osmanlı üzerine hâlâ belli bir etkiye sahip Britanya ikinci hedef olacaktır. Üçüncü hedef Almanya, dördüncüsü de Rusya'dır, ancak özellikle Britanya Siyonistlerinin gözünde bu son iki ülke aslında akla sonradan gelen bir düşüncenin ötesine geçmez. Bu Siyonistler dünya kamuoyunun eksenini değiştirecek büyük dayanağın İngiltere olduğunu iddia eden Herzl ile aynı kanıdadır. Herzl İngiltere ziyareti sırasında hem Liberal, hem de Muhafazakâr siyasetçilerle ve etkili kişilerle tanışır, bir parlamento komisyonuna konuk olur, özel ve resmi toplantılarda konuşmalar yapar. Başka bir ifadeyle, bu dayanağı kullanmak için elinden gelen gayreti gösterir. Britanya'nın önde gelen Yahudi gazetesi *The Jewish Cronicle*'ın sahibi ve başyazarı Leopold Greenberg, gömlek imalatçısı ve İSF'nin o dönemdeki başkanı Joseph Cowen 1913'te hâlâ aynı amacı güderler.

Ne var ki Herzl asla doğru kaldıracı bulamaz ve Rusya Yahudilerinin durumu özellikle acıklı olduğu için, bazı siyasal Siyonistler ikinci bir strateji geliştirir. Britanya'nın Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain ve Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne ile bir araya geldikten sonra, bizzat Herzl de 1903 tarihinde İsviçre'nin Basel kentinde toplanan altıncı Siyonist Kongresi'nde yeni stratejiye destek verir. Lansdowne Uganda'ya sınırsız Yahudi göçüne izin vermeyi önerir. Herzl kongrede Doğu Afrika'nın

Filistin olmadığını kabul etmekle birlikte, Rusya'dan ayrılmayı düşünen bütün Yahudiler için güvenli bir sığınak olacağını belirtir. Kişinev'de en az kırk yedi kişinin öldürüldüğü, yüzlercesinin yaralandığı, mallarının yağmalandığı son kanlı pogrom yeni stratejinin dayanağını oluşturur. Dahası, Uganda'nın göçmenler için daimi ikamet yeri olması da gerekmez: Kapıları açıldığında –eğer açılırsa– Filistin'e taşınabileceklerdir.

Siyonist delegelerin çoğunluğu Herzl'in mantığını desteklese de, muhalefet yoğun olur. Başta Kişinev delegeleri olmak üzere, özellikle en büyük pogronı tehdidiyle yaşayan Rusya Yahudileri öneri karşıtı saldırının bayraktarlığını üstlenirler. Herzl geçici bir süre için de olsa, Filistin'i terk etmeyi onaylamakla Siyonizme ihanet ettiğini kanıtlamıştır. Duyguları öylesine kabarır ki, salonu terk ederler. Sonunda, muhalefetlerinden en ufak bir ödün vermeden, geçici bir uzlaşıda anlaşırlar: Bir inceleme komitesi bir yıl sonra Uganda'nın koloni kurmaya uygunluğu konusunda bir rapor sunacaktır. Ne var ki Herzl, bazılarına göre kalbi kırıldığı için, bir yıl sonra ölür[7] ve Doğu Afrika seçeneği, 1905'teki Siyonist Kongresi'nde tartışılmakla birlikte, onunla beraber yok olur.

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki dönemde siyasal Siyonistler Filistin için *sine qua non* (olmazsa olmaz) diyenlerle, Uganda ya da herhangi bir başka yerdeki bir ara istasyon fikrinin değerlendirilmesi gerektiğini düşünen toprakçılar arasında bölünür. Uganda'nın gündemden çekildiği 1905 kongresi sonrasında, toprakçılardan bazıları karizmatik bir İngiliz'in, yazar İsrael Zangwill'in önderliğinde Siyonist Federasyon'dan koparak kendi Yahudi Toprak Birliği'ni (Jewish Territorial Association, YTB) kurarlar. Britanya'da, İSF'den sonra ikinci Siyonist örgüt konumuna gelen YTB, özellikle Filistin'i hedeflememesi açısından Yahudi milliyetçiliği ölçütünde Siyonist sayılmaz. 1914'e gelindiğinde Londra'da merkezi, Avrupa yüzeyine dağılmış şubeleri bulunur. Yaklaşık olarak İSF'ye eşit sayıda üyesi vardır ve stratejisi Rusya ve Romanya'daki umutsuz Yahudileri başka bir yere, güvenli olacak herhangi bir yere taşımak üzerine kuruludur. Uganda artık bu Yahudilere kapalıdır, ancak YTB Yahudileri Galveston Texas'a, Mezopotamya'ya, Batı Avustralya'ya, İngiliz Honduras'ına, Brezilya'ya, Meksika'ya, Sirenayka'ya vb. bölgelere yerleştirir ya da taşınmalarına yardım imkânlarını araştırır. Buraya getirilen Yahudiler imkânını bulmaları ve gerçekten istemeleri durumunda yeniden yola çıkabilecek, bu kez Filistin'e yerleşebileceklerdir.

Bu arada, İSF içinden çıkan bir uygulamacı Siyonist grubu siyasete yönelenlere karşı güçlü bir muhalefet oluşturur. Britanya'daki Sefarad Yahudilerin hahamı Moses Gaster bu hizbin önderliğini üstlenir. Olağanüstü bir kişiliğe sahip, sakallı, iriyarı ve uzun boylu, kavgacı ve bencil,

Romanya doğumlu Gaster bir taraftan da Yahudi ve Ortadoğu tarihinde, dilbilimde (on ayrı dilde konuşup yazar), mitoloji ve hatta İngiliz folklor hakkında derin bilgi sahibi bir biliminsanıdır. Üzülecek taraf, Gaster'in sadece Greenberg ve Cowen gibi siyasi Siyonistlerle değil, kendi yandaşlarıyla da kavgaya tutuşmasıdır. Gerçekten de, bilge hahamın şu veya bu zamanda ağız kavgasına tutuşmadığı kimse yok gibidir.

Aslına bakıldığında, uygulamacılar bir açıdan Zangwill'in toprakçılarına benzer ve herhangi bir büyük devletin yakın gelecekte Filistin'de Yahudiler için bir vatan kurulmasını desteklemeyeceğine inanır. Ne var ki toprakçılardan farklı olarak, Uganda ya da geçici olarak Vaat Edilmiş Ülke'nin yerini alacak herhangi bir bölge düşüncesinin en azından bir aldatmaca olabileceğini düşünmezler. Hem toprakçı, hem de siyasetçi Siyonizme alternatif bir strateji geliştirerek, mevcut Filistin içinde bir Yahudi toplumu kurmanın ve diaspora ülkeleri üzerinden Yahudi kültürünü pekiştirmenin altını çizerler. Yahudi göçmenleri tarımsal kolonilere veya Filistin kentlerine yerleştirmeye; bu kişilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye; okullar, hastaneler, klinikler vb. inşa etmeye çalışırlar. Aynı zamanda İbraniceyi yaşayan bir dile dönüştürmek için uğraşırlar; İbrani edebiyatının ve şiirinin yayımlanabilmesi için İbranice bir gazete kurarlar. Her şeyden de önemlisi, hepsi de Kudüs'te bir İbrani üniversitesi kurmak arzusundadır. Böyle bir üniversite karanlıkta bir fener, parlak bir örnek olacak, Yahudi becerilerini ve başarılarını gözler önüne serecektir. Sonunda, böylesi uygulama ve kültür başarılarının üzerinde bir vatan kurulacağına, aslında bu başarıların vatan için önkoşul olduğuna inanırlar.

Siyasetçi ve uygulamacı Siyonistler arasındaki kişilik çatışmaları ve ideolojik uçurum sonunda uygulamacıların Gaster başkanlığında İSF'den ayrılmalarıyla sonuçlanır. Ana örgüt ya da Dünya Siyonist Federasyonu (DSF) üyeliğini bırakmadan, Britanya'da Siyonist eğilimleri olan üçüncü bir Yahudi örgütünün, Kadim Makkabiler Birliği adlı bir tartışma derneğinin denetimini ellerine geçirirler, Britanya'da Siyonizm ile konuların İSF üyeleri ve Makkabiler tarafından birlikte kurulacak bir Ortak Siyonist Konseyi'nce yönetilmesi konusunda DSF'yi ikna ederler. Zangwill'in YTB'si dışlanır, DSF'de temsil edilmez. Birinci Dünya Savaşı arifesinde son durum, böyledir.

Dahası, çatlakları yamamak amacıyla kurulmuş olsa da, bölünmeyle çoğalan İngiliz Siyonistler arasında yepyeni bir eğilim daha doğar. Zaten uygulamacılar siyaset ve diplomasiyi bütünüyle terk etmez, sadece uygulama ve kültür çalışmaları karşısında önemini düşürür. Şimdi de kültürcüler arasında bir grup uygulamacı, kültürel, siyasal-diplomatik Siyonizmden bir sentez çıkarılmasını talep eder ve 1911 DSF kongresinde

başarılı olurlar. Bu yapay yaklaşım savaşın çıkmasından hemen önceki uluslararası örgütü simgeliyor olsa da, Greenberg ve Cowen gibi inatçı siyasetçilerin egemen olduğu İSF'yi etkileyemez.

1911 kongresinde, sentezci Siyonistlerin önderi ve sözcüsü, DSF faaliyet komitesi üyesi Britanyalı bir delegedir. Chaim Weizmann, bir taraftan da kendine Demokrat Siyonist Hizbi adım yakıştıran, açıkça strateji ve taktik savunuculuğu yapmamakla birlikte, Herzl'in kendini beğenmişliğine ve onu çevreleyen ensesi kalınlara muhalefet eden grubun başkanıdır. Daha sonra Weizmann'ı yakından tanıyacak birisi bu hem sentez, hem de sadelik taraftarına "Her şeyden önce Yahudi halkının *folks-mensch** adını taktıklarını" belirtir. "Seçkinlerin arasından çıkma değil, halktan, kitlelerden birisi, göğsünde insan yüreği çarpan bir önder." Rusya kökenli olan bu *folks-mensch* sağlam yapılı, orta boydan belki biraz uzun, kocaman bir alnı, yanaklarını ve çenesini örten kısa ve koyu renk sakalı olan biridir. İlki dışında bütün Siyonist kongrelere katılır. DSF içinde iyi tanınmasına karşın, İngiltere şubesinde hiç iktidar mevkiinde bulunmaz. 1911 yılında iki başkan yardımcılığından biri için girdiği seçimde başarılı olur. Bu başarı onu zirveye bir iki adım daha yaklaştırır, ancak savaş öncesi yıllarını İngiliz Siyonizmi içinde pek göz önüne çıkmadan geçirir, başta Kudüs'te bir İbrani Üniversitesi kampanyası olmak üzere, kültür ve uygulama cephelerinde yoğun uğraş verir. Britanya'nın bütün Siyonistleri daha sonra Herzlvari siyasal ve diplomatik çalışma konusunda benzersiz bir yeteneğe sahip olduğunu kabul edecektir. Chaim Weizmann Filistin'de bir Yahudi vatam konusunda savaş zamanı Britanya'sında kampanya düzenleyenler içinde başrolü oynar.

1874 yılında Rusya'da, Pinsk yakınlarında Motol'da doğan Weizmann nispeten varlıklı bir tomruk nakliyecisinin oğludur. Köyün tek odalı ve pis *cheder*'inde (Yahudi ilkokulu) başladığı eğitiminde parlak bir öğrenci olarak göze batar. Pinsk'te, bir nebze daha sağlıklı ortaokulda öğretmenlerinden özellikle kimya olmak üzere kalıcı bir fen sevgisi alır. Yükseköğrenim yapmak isteyen Yahudilerin yoluna küçük düşürücü, aşılması hemen hemen imkânsız engeller konulan Rusya yerine, Almanya'da devam ettiği üniversitede de fen eğitimini seçer. Lisansüstü çalışmalarını İsviçre'de sürdürür ve 1899 yılında Freiburg Üniversitesi'nden üstün başarıyla doktora derecesi alır. 1904'te Manchester Üniversitesi kimya laboratuvarında işe girer. Altı yıl sonra da Britanya vatandaşlığına hak kazanır.

Weizmann laboratuvarını sever, orada önemli işler başarır; ancak Sion sevgisi daha ağır basar. Motol'da, öğretmenlerinin Rusça değil, Yiddiş öğrettikleri *cheder*'de ana konu Sion'dur ve Berlin Rus-Yahudi Akademik

* (İbr.) Halk adamı. (ç.n.)

Cemiyeti'nde öncü rol oynayacağı üniversite yıllarında da ana konu olmayı sürdürür. Başlangıçtan beri ateşli bir Siyonist'tir, ancak bazen sabırsızlıktan, bitkinlikten veya kızgınlıktan harekete uzak durmaya çalıştığı da olur. Böylesi bir durum 1904'te Herzl'in önerdiği, Weizmann'ın da şiddetle karşı çıktığı Uganda seçeneği konusunda yaşanır; zaten İngiltere'de yeni bir hayata başlamayı da o dönemde düşünür. Ne var ki bu gibi duygular uzun ömürlü olmaz. İngiltere'de kalır, sonunda yeni ülkesine saygı duyar, ancak 1905'te Siyonizm için yeniden çalışmaya hazırdır.

Herzl'in Uganda hamlesine karşı olmakla birlikte, aralarında Greenberg ve Cowen gibilerin de yer aldığı birçok Londra siyasetçisi planı destekler. Gerçekten de, perde arkasında durup ipleri çekmekte doğal yeteneğe sahip Greenberg, Herzl ve Chamberlain'i bir araya getirmede çok önemli rol oynar. Weizmann İngiltere'ye geldiği zaman, kendini Herzl'e karşı çıkmasını bağışlayamayan siyasilerce dışlanmış bulur. Greenberg onunla konuşmak bile istemez. Ne var ki başta patlayıcı Gaster, uygulamacılar onu kucaklar, gerçekten de kurt kapanına almaya kalkarlar. Oysa haham asla güvenilir ve kolay bir müttefik olmayacaktır. Weizmann gerektiğinde onunla işbirliği yapsa da, çok geçmeden akademik yaşamını sürdürdüğü Manchester'da alternatif bir Siyonist üssü kurar. Siyonizmin Manchester ekolü daha sonra Britanya Siyonizmi için önemli bir maddi ve düşünsel kaynak olur; etki alanında Londra'yla rekabet edecek duruma gelir. Dahası, Weizmann'a paha biçilmez bir dostluk ve manevi destek imkânı sağlar.

Weizmann'ın Manchester ekolü ilginç bir üçlüden –Harry Sacher, İsrael Sieff ve Simon Marks– meydana gelir. İngiliz vatandaşlığına geçmiş Polonya Yahudisi bir ana-babanın oğlu Sacher 1881'de Londra'da doğar. Babası serbest çalışan bir terzidir. Kendinden önce Sokolow ve Weizmann gibi, Sacher da kusursuz bir öğrenci olarak sivrilir. Özel ilişkileri olmayan bir Yahudi için çok önemli sayılacak bir başarıyla Oxford, New College'a kabul edilir, tarih eğitimini birincilikle tamamlar ve eğitimini Paris ve Berlin üniversitelerinde sürdürür. Ancak eski üniversitesinde görev almayı başaramayınca, ünlü liberal *The Manchester Guardian* gazetesinde işe girer. Londra'da kısa bir süre baroya kaydolur, bir dönem de *The London Daily News* gazetesinde çalışır, ancak 1914'ten hemen sonra *Guardian*'a geri döner. Bu önemli adım Siyonizmde dostu ve rehberi Chaim Weizmann ve İngiliz liberalizminde dostu ve yol göstericisi, *Guardian* editörü C. P. Scott ile arkadaşlığını geliştirmesine fırsat verir. Scott daha sonra Weizmann'ın siyasette yükselmesi için önemli bir aracı olacaktır.

Weizmann'dan yedi yaş daha küçük olan Sacher onun gölgesinden sıyrılmadığı gibi, sıyrılmaya da çalışmaz, baştan sona kadar asistan ve yardımcı göreviyle yetinir. Oysa kendine özgü güçlü görüşlere sahiptir

ve bir bakıma da bir çeşit put kırıcı görüntüsü verir. Düşünceleri Weizmann'ınkilerle her zaman örtüşmez. Weizmann bazen Sacher'ın ayak bağı olduğunu, faydadan çok zarar verdiğini düşünür. Sık sık tartışırlar; yazışmaları suçlamalarla, savunmalarla ve barışmalarla doludur. Ancak son tahlilde ne Weizmann, ne de Sacher, Gaster kadar zor insan değildir. Aralarındaki hiçbir çatışma onarılmayacak kadar derin olmaz. İkisi incelediğimiz dönem boyunca yakın dost olarak kalır.

Sacher'dan sırasıyla yedi ve sekiz yaş daha genç olan, bu nedenle Weizmann'm akranı olmalarından söz edilemeyen Simon Marks ve İsrael Sieff'e gelince, Siyonistlerin politika ve strateji tartışmalarında önemsiz roller oynamalarına karşın, aracılık, bağış toplama ve örgütlenme konularında hatırı sayılır işler başarırlar. Tıpkı Sacher gibi, kabul edilmiş önderlerine değerli manevi destek ve arkadaşlık sağlarlar. Bu iki kişi Manchester'da aynı sokakta yetişir, aynı ilk ve ortaokullarda aynı sınıfa gider, birlikte daha sonra Marks & Spencer zinciri olarak ünlenecek işi kurarlar. Sieff ikisi içinde Weizmann'a daha yakın görünür, ücretsiz kişisel yardımcısı gibi hizmet eder. Daha sonra, ilk tanıştıklarında Weizmann'ın karşısında ayaklarının yerden kesildiğini yazacaktır; Sieff onu etkilemeye çalışır ve Weizmann'ın Siyonist faaliyetleri için herkesten daha fazla para toplayabileceğini söyleyerek böbürlenir. Weizmann iyi bir *Schnorrer* (sevimli dilencinin Yiddiş karşılığı) ihtiyacı duyduğundan dem vurarak Sieff'i hemen sınar. Beriki sınavı yüzünün akıyla geçer.

Balfour Deklarasyonu'yla sonuçlanacak manevralar sırasında Sacher, Sieff ve Marks Siyonist önderliği içinde Weizmann ve Sokolow'un altında, ikinci katmanı oluşturur. Özellikle Sacher başta olmak üzere, şimdiye kadar bilinenden çok daha karmaşık roller üstlenirler. İlginç bir ayrıntı; Marks'ın Sieff'in kız kardeşiyle, diğer ikisinin (hem Sieff hem de Simon) de Marks'ın iki kardeşiyle evlenmiş olmasıdır. Sanki Siyonistlerin kendilerine özgü bir Kuzenlikleri var gibidir.

Weizmann'ın savaştan önce çok yakın ilişki kurduğu diğer bir Siyonist, Siyonizm ve Yahudilik konusunda kendinden bile daha bilgili ve deneyimli olduğunu iddia ettiği Asher Ginzberg'dir. Ginzberg Wissotsky Çay Şirketi'ni temsil etmek üzere 1907'de Rusya'dan Londra'ya taşınır. Ufak tefek vücudu, saçsız başı, sakallı ve gözlüklü narin yüzüyle başlangıçta kimseyi etkilemez, oysa gerçekte son derece güçlü, karizmatik ve kararlı birisidir. Kendi döneminin bütün ileri gelen Siyonistleri içinde, Filistin'de yaşayan Arapları düşünen tek kişi Ginzberg'dir. Siyonistlerin Arap karşıtı yaklaşımlarını eleştirir: "Arapları ilkel çöl insanları, çevrelerinde olan biteni göremeyen, anlayamayan, eşek benzeri bir halk olarak görmeye alıştık. Oysa bu çok büyük bir hata." Daha 1891'de Siyonistlerin

Araplarla ilişkilerinde başvurdukları "baskıcı acımasızlıktan"[8] yakınır. İçgüdüsel olarak ezilenin yanında yer alır, DSF içinde Weizmann'm önemli bir rol oynadığı Demokrat Hizip üyesi olur.

Herzl'in siyasal Siyonizmini kınarken, önerilen Uganda seçeneğini, "Yahudi sorununa" göç aracılığıyla hızlı bir çözüm getirmeye çalışmakla suçlar. Onun için, Sion'un bir kestirme yolu yoktur. Aslında Sultan'la, Kayzer'le ya da Britanya'nın sömürgelerden sorumlu bakanıyla pazarlığa kalkışmak, zaman ve çaba kaybıdır. Filistin'e tarım kolonileri kurmak bile amacı ıskalar.

Kültürel Siyonizmin en önemli ve en etkili destekçisi olması gerekir. Dini kurallara uygun bir Yahudi olmakla birlikte, geleneksel anlamda dindar değildir. İbrani rönesansının manevi değerine önem vermekten hiç geri durmazken, Yahudiliğin akılcı ve ahlaki yönlerinin de altını çizer. Onun gözünde Yahudilik, Yahudilerin içine sinmesi ve gündelik yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olması gereken bir dünya görüşü ve yaşam kavramıdır. Sion âşıkları ancak bu yolla büyük emellerine ulaşabilir, diye yazar. Gelişmiş bir gazeteci, denemeci ve gerektiğinde polemikçi olarak yazılarını dikkat çekecek kadar yalın ve kesin bir üslupla, sadece İbranice yayımlar. Kelimeleri boşa harcamayan bu adam takma isim olarak Ahad Ha'am (halktan biri) adını kullanır.

Kısacası, savaştan önceki o yıllardan birinde, Motol'lu *folks-mensch* Chaim Weizmann kendisi gibi Rus olan Ahad Ha'am'ı, "halktan birini" ziyaret etmek üzere Londra trenine biner. Birbirlerinin manevi ve kültürel Siyonizm anlayışlarını araştırıp geliştirmiş; amaçlar, taktikler ve stratejiler hakkında tartışmış olmaları muhtemeldir. Greenberg ve Cowen gibi siyasetçilerin yaklaşımlarını kınamış, anlaşması güç haham Moses Gaster'in tuhaflıklarına öfkelenmiş, hatta belki de gülmüş olmalıdırlar. Savaş patladığında, Weizmann Siyonistlerin ne yapması gerektiği konusunda herkesten önce hayranlık duyduğu arkadaşı Ahad Ha'am'a başvurur.

Ağustos 1914'te Siyonistler Dışişleri Bakanlığı'na erişmekte zorlanırken, Lucien Wolf adlı antisiyonist bir Yahudi[9] pek de kolay olmamakla birlikte, böylesi bir imkâna sahiptir.

Wolf iki ana kuruluşun eseri olan Britanya Yahudileri Birleşik Dışişleri Komitesi'nin (Conjoint Foreign Committee of British Jews) müdürüdür. Bu ana kuruluşlardan birisi Britanya Yahudi toplumuna rehberlik hizmeti sunan, Britanya kamuoyunu oluşturan ve yüz elli yıldan beri Britanya hükümeti nezdinde o kamuoyunu temsil eden Britanya Yahudileri Temsilciler Komitesi'dir. Komite Britanya'da sinagog cemaatlerince seçilen delegelerden oluşur, ancak gerçekten temsil özelliği olmak bir

yana, dini bir kuruluş bile değildir. Gerçekte Kuzenliğin denetimindedir ve Yahudi seçkinlerinin bu bölümü 1760'taki kuruluşundan beri perde arkasında komitenin iplerini ellerinde tutar. Başkanlarından birinin, Moses Montefiore'nin kamuoyunun dikkatini dış ülkelerde yaşayan Yahudilerin gördüğü baskılar üzerine çektiği için ünlendiği doğrudur; ancak Montefiore bu başarıyı sadece vatandaş olmasına borçludur; komite onun dışarıdaki faaliyetlerini desteklemez. Antisemitistlere komitenin ya da Britanya Yahudilerinin gereğinden fazla güçlü olduğu iddiasıyla cephane vermek istemediği için, halkın dikkatini kendi üzerine ya da daha genel bir çerçevede Britanya Yahudileri üzerine çekmekten kaçınır. Komite toplum adına dış dünyayla ne kadar konuşursa konuşsun, aslında kendi içine dönük kalır, temsil ettiği cemaati ayrı ve güç durumda kalmış bir kişilik olarak görür ve çabasını o cemaati korumaya odaklar.

Birleşik Komite'nin diğer kurucusu, 1871'de kurulan ve temsilciler kurulu kadar seçkin üyeleriyle övünen İngiliz-Yahudi Birliği'dir (Anglo-Jewish Association, İYB). İYB'ye üye olan herkes o dönem için oldukça yüksek bir tutar olan, en az yirmi bir şilinlik bir yıllık aidat öder. İYB temsilcilik özelliğine sahip olduğunu bile ileri sürmez, Komite gibi cemaat üzerinde otorite iddiasında da bulunmaz. Amacı Yahudileri yurtiçi ve yurtdışında antisemitizmden korumaktır. Onlar adına siyasal duruş sergiler. Britanya Yahudilerinin aynı ülkede yaşayan Quaker'lardan, Bağımsız Kilise yandaşlarından veya Katoliklerden sadece ait oldukları dini inanç sistemi üzerinden ayrıldıklarını öne sürer. Temsilciler Kurulu Britanya Yahudilerinin farklı bir varlık olduklarında ısrar eder; Siyonistler, farklı bir ulus oldukları iddiasındadır, ancak İYB Britanya Yahudilerinin Britanyalı, ama aynı zamanda da Yahudi olduklarını ileri sürer. İYB önderlerinden birisi, işi törenselliği Anglikan biçimlerden çok az ayrılan bir reform sinagogu kurmaya kadar vardırır.

Temsilciler Kurulu ve İYB kendilerine özgü kimliklerini korurken, bir taraftan da Yahudi çıkarlarının söz konusu olduğu durumlarda Britanya dış politikasında daha ağırlıklı söz sahibi olmak amacıyla 1878'de bir araya gelerek, Britanya Yahudileri Birleşik Dışişleri Komitesi'ni kurarlar. İYB ortak bir komitenin asimilasyonun imkânsız olduğu ülkelerde yaşayan Yahudiler yararına girişimlerde bulunmak konusunda daha etkin olacağı düşüncesiyle bu oluşumu destekler. Moses Montefiore çekildiği ve üyeler o olmadan hükümetin dış politikası üzerindeki tüm etkilerini yitirmekten korktukları için, geleneksel düşük profillerini terk etmek pahasına da olsa, ortak komiteyi onaylar. Birleşik Komite on dört kişiden oluşur; ayrı varlıklarını sürdürecek olan ana kuruluşlar altışar temsilcinin yanı sıra başkanlarını da birbirini izleyen yıllarda değişimli olarak başkan ve

başkan yardımcısı olarak görev almak üzere komisyonda görevlendirir.

İki kuruluşun Birleşik Komite'yi 1878'de kurmalarının özel amacı, Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında toplanacak Berlin Kongresi'ni etkilemektir. Komite ilk resmi girişimi sırasında Britanya yetkililerine Balkan Yahudileri namına baskı uygular. Britanya delegelerinin kongreyi etkilemelerini, başta Romanya olmak üzere bütün Yakındoğu'da dini hoşgörünün yerleştirilmesine önayak olmasını talep ederler. Başlangıçta, Britanya yetkililerinin çabaları sonuç alacakmış gibi görünür: Kongre tam da Birleşik Komite'nin istediği gibi, dini hoşgörüden yana duruş sergiler. Ne var ki Balkanlar'da dini azınlıklara karşı hoşgörü uygulanması 1914'e kadar gerçekleşmeyecek, özellikle de Romanya bu kavramı duymazdan gelecektir.

Birleşik Komite'nin müstakbel üyesi Lucien Wolf 1878'de henüz yirmi bir yaşındadır. 1848 ayaklanmalarına katılan, yenilgiden sonra da İngiltere'ye sığınan bir Bohemyalı pipo imalatçısının oğlu olarak Londra'da doğar. Kısacası, daha sonra Kuzenlik ile sıkı işbirliği içinde çalışacak olan Lucien Wolf aslında mütevazı kökenden gelmedir.

Babasından Britanya liberal geleneklerine, yani siyasal ve ekonomik özgürlüğe ve dini hoşgörüye saygı duymayı öğrenir. Paris ve Brüksel'de okula gider, Fransızca ve Almancayı en az İngilizce kadar kolay ve kusursuz konuşup yazacak duruma gelir. Vatansever bir İngiliz olduğuna kuşku yoktur, ancak çevresine bir anakara aydınına özgü bir kozmopolitlik yayar. Orta boyludur, bisiklet gidonu gibi bir bıyığı vardır; yaşlandıkça kahverengi saçı seyrelmeye yüz tutar. Gözleri zayıf olduğu için gözlük takar. Sigara içer. Nahum Sokolow gibi, Wolf da parlak ve son derece başarılı, Yahudi konularına meraklı bir gazeteci olur. Aynı anda, diplomasiye yönelik doğaçlama bir deha geliştirir.

Yahudi konularına yaklaşımı karmaşıktır. İYB'de yaygın olan, Yahudi Britanyalıların diğer vatandaşlarından sadece inançlarıyla ayrıldıkları kanısını paylaşır. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında, Moses Montefiore'nin yeğeni olan ve İYB'nin uzun süre başkanlığını yapan Claude Montefiore ritüel ve milliyetçi kimliği tümüyle ortadan kaldıran, ahlaki ve etik değerleri öne çıkaran ve hemen herkese çekici gelebilecek belirsiz bir tektanrıcılığın altını çizen liberal Yahudilik kavramını geliştirir. Wolf onu açıkça reddeder. *The Jewish World*'ün Eylül 1882 sayısında Yahudiliği "milliyetten arındırmanın, Yahudiliği ve 50 yüzyıllık emeği yitirmek" olacağını ileri sürer. Ona göre, Yahudilikte din ve ırk, "neredeyse birbirlerinden ayrılamaz gibidir."[10]

Bazen kültürel Siyonizm ilkelerini kabul edecek gibi görünür. Yahudi Tarih Cemiyeti, Yahudi Edebiyat Cemiyeti ve Yahudi Edebiyat Cemiyetleri Birliği gibi kültürel Yahudi derneklerini faal olarak destekler.

Amaçlarından biri "Yahudi ırkının çıkarlarını tanıtmak," olan ve daha önce Moses Gaster ve benzeri kültürel Siyonistlerin denetimine geçtiğini gördüğümüz Kadim Makkabiler Birliği'ne katılır.

Oysa kültürel Siyonistlerden olduğu pek söylenemez. Onu en derinden heyecanlandıran Yahudi halkının -dini ve etnik kişiliklerinin kolaylıkla soyutlanamayacak- tarihidir. Ancak gözünde etnik tanımların fazla bir anlamı olmadığı gibi, dinin önemi daha da azdır. Bir arkadaşının onun hakkında, "Bir zamanlar benim Yahudiliğimin dinle en ufak bir ilgisi olmadığını, eski güzel günlere özlemi ifade ettiğini belirtmişti," diye yazar. "Bana kalırsa, haklıydı."[11] En kültürel Siyonistlerin bile varlık nedeni olan Yahudi milliyetçiliğini benimseyemeyecek kadar ileri bir liberaldir. Wolf'a göre Yahudilerin benimsenmiş bir vatanda kültürel farklılıklarını yitirmeden asimile olmalarının tek koşulu, ev sahiplerinin yeterince aydınlanmış, başka bir ifadeyle, yeterince liberal olmalarıdır. Gerçekten de, "antisemitizmin yenilemez olduğu"[12] nedenine dayanarak asimilasyonu reddettiği için, Siyonizmi bir antiliberalizm ve umutsuzluk inancı olarak değerlendirir. Son nefesini verene kadar, antisemitizmin yenilgiye uğratılabileceğine inanır. Sonunda Liberal Yahudilik akımının kurucusu Claude Montefiore ile işbirliği yapmayı yeğler, ancak bu öğretiyi "soğuk" ve "kendini beğenmiş" görmeyi sürdürür. Kendini kültürel Yahudiliğin ve kültürel Siyonizmin yandaşı Ahad Ha'am ile özdeşleştirmez.[13]

Rusya'nın resmi antisemitizm söyleminden nefret eder; bu yaklaşıma yönelttiği acımasız ve keskin eleştiriler Birleşik Komite'nin dikkatini çeker. 1903 Kişinev pogromundan sonra komite Rusya'yı protesto etmesi için Dışişleri Bakanlığı'nın nasıl harekete geçirilmesi gerektiği konusunda Wolf'a danışır. İYB başkanı, yani Birleşik Komite'deki iki başrol oyuncusundan biri Claude Montefiore'nin eski muhalifiyle temasa geçilmesi kararının ardındaki başlıca kişi olması ilginçtir. Wolf'un komiteyle ilişkisi yirmi yıl sürer, Montefiore ile olanı daha fazla devam eder. Liberal Yahudilik akımının kurucusu, Wolf'un 1930'daki cenaze töreninde dokunaklı bir methiye konuşması yapacaktır.

Wolf Balkan Yahudilerinin sürekli tehlikeyi yaşadıkları 1908 ve 1914 yılları arasında Birleşik Komite'nin Dışişleri Bakanlığı'yla ilişkilerinin denetimini ele geçirir. İlke olarak iki komite başkanının, Montefiore ve David Lindo Alexander'in altında olması gerekirken, onların üstü gibi hareket ederek, komiteyi Dışişlerinin bir çeşit gölgesi haline sokar, Dışişleri Bakanlığı'nın çeşitli yetkilileriyle ilişkiyi pekiştirir.[14] Becerikli, yorulmaz ve bilgili bir kişi olarak, göze çarpmadan Birleşik Komite toplantıları ve Dışişlerindeki görüşmeler arasında gidip gelir. Savaş öncesinde son önemli çabası, Dışişleri Bakanlığı'nın büyük devletlerin 1878 Berlin

Kongresi'nde belirttikleri dini özgürlüklere bağlılık ilkesini yeniden ifade etmesini sağlamaktır.[15] Bu bildiriye 28 Temmuz 1914 günü kavuşur. Felaketin dünyaya çarpmasına sadece bir hafta vardır.

Britanya'nın dış politikasını etkilemek anlamında çok daha uygun konumda olan kişi, Kuzenlik üyesi olan ve 1914 yılında Liberal Başbakan Herbert Henry Asquith kabinesinde yer alan Herbert Samuel'dir. Varlıklı bir bankacının oğlu olan Samuel birinci sınıf bir diplomayla Oxford Üniversitesi'nin Balliol Koleji'nden mezun olur. 1889 yılında abisinin Whitechapel bölgesi, East End mahallesini Londra Kent Meclisi'nde temsil etmek için gerçekleştirdiği başarılı seçim kampanyasında yer alır. Orada gördüğü korkunç koşullar üzerinde derin iz bırakır. Hükümetler yoksulluğu azaltmak için vardır, diye düşünür ve bu inanca bir daha da sırt çevirmez. İlk dönem siyasal ilişkileri Liberal Parti'nin radikal kanadına ve sosyalizmin ılımlı Fabiancı kanadına yöneliktir. 1902'de Asquith hükümetinin sadece birkaç yıl sonra gerçekleştireceği reformlardan çoğu için ahlaki ve pratik temel oluşturacak *Liberalism: Its Principles and Proposals* adlı kitabım yayımlar.

Siyasal yükselişi de 1902'de, parlamentoya girişiyle başlar. Liberaller 1905'te genel seçimi kazanınca küçük bir memuriyete getirilir, 1909'da da Lancaster Dukalığı* şansölyesi olarak kabine rütbesine çıkar. Beş yıl daha geçince, daha da yükselir ve Yerel Yönetim Komisyonu başkanlığına atanır. İlerledikçe, kayıtsızca öğrenir. Hükümetin iyileştiricilik görevine hâlâ inanmakla birlikte, bir gazetecinin yazdığı gibi, "Hiç heyecan duygusu yaymıyor ve tutkudan bir istiridye kadar uzak."[16] Çocukların hapsedilmesine son vermek, bedensel cezaları sınırlandırmak ve gençlik mahkemeleri kurmak gibi ılımlı, artan sosyal reformları destekler. Yaklaşımı kademeli, ancak özenlidir. Aynı gazeteci onun hakkında, "Son derece etkin bir araç, ancak asla esin kaynağı değil," diye yazar.

Öte yandan, ona haksızlık yaparak müdahaleci ve sadece kendine yararlı olmakla suçlayan meslektaşlarına da benzemez. Bu sevgisizliğin kökünde antisemitizm yatıyor olabilir. Tatsız bir öykünün, 1912'de adının karıştığı Marconi Skandalı'nın kökünde bu duygunun yattığı kesindir. Gazeteciler, Lloyd George ve Yahudi olan Sir Rufus Isaacs da dahil, birçok kabine üyesinin içeriden bilgi alarak borsada büyük paralar kazandıklarını ortaya çıkarır. Bu işle en ufak bir ilgisi olmamakla birlikte, Samuel de eleştirilere hedef olur. Muhaliflerin saldırmasının nedeni Yahudi olmasıdır.

* Lancaster Dukalığı İngiltere'nin iki kraliyet dukalığından (diğeri Cornwall Dukalığı'dır) birisidir ve Britanya hükümdarına gelir sağlamak amacını güder (Cornwall Dukalığı'nın geliri Galler Prensi'ne aittir). (ç.n.)

Samuel bu sınava kendine özgü metanetle yaklaşır, kimseyi ele vermemeye çalışırsa da, bu davranışı taştan adam olduğu yönündeki yanlış kanıyı daha da pekiştirir. Oysa Yerel Yönetim Komisyonu'nun başkanı bu ifadesiz dış görünüşünün altında Yahudi halkıyla beklenmedik, gerçekten sezgilere aykırı duygusal bir bağ ve Siyonist hareketin hedefleriyle romantik bir ilişki besler. Hayatının ve döneminin en yetkin tarihçisi, "Siyonizm görülmemiş ölçüde tutkusuz bir meslek yaşamında tek siyasal tutkusu oldu," diye yazar.[17]

Bu tutkunun nereden kaynaklandığı bilinmez, nedenini Samuel de açıklamaz. Siyonistlerin aşağıladığı varlıklı, asimile olmuş, bağlantısız Yahudilerden biri gibidir. Oysa babasının kardeşi ve iş ortağı Samuel Montagu (ad ve soyadının yerlerini değiştirmiştir) ile olan ilişkisine büyük değer verir. Montagu Kuzenlik içinde olmakla birlikte, tam olarak onlardan değildir. İnanılmaz derecede varlıklı ve etkilidir, dini ciddiye alır. Filistin'i birkaç kez ziyaret eder, orada toprak almak ister. Resmen Siyonist olmasa da, birçok Siyonist'le ilişkisi vardır. Herbert Samuel'in babası ansızın ölünce, Montagu yeğeniyle ilgilenmeye başlar. Kaygılarıyla delikanlıyı etkilediği de düşünülebilir.

Samuel ve Siyonizm arasında ikinci ve daha dolaysız bir bağ daha vardır ve bu bağ İSF'nin kavgacı uygulamacısı, Haham Moses Gaster'dan başkası değildir. Aradaki ilişki Samuel'in eşi üzerinden gerçekleşir; kadının çocukluk arkadaşlarından birisi İngiltere Sefarad Yahudileri Hahamı'nın eşidir.[18] İki kadın yakın arkadaşlıklarını sürdürünce, çiftler arada bir buluşur. Gaster en az bir kez Samuel'den siyasal bir yardım ister, Chaim Weizmann adlı bir Rus göçmeninin vatandaşlığa geçebilmesi için yardımını talep eder. Beriki isteği yerine getirir. Daha sonra Weizmann'ın Siyonist fikirlerinden haberdar olunca, okuma malzemesi için doğal olarak Gaster'a başvurur. İleride, "Dr. Gaster'ın benim Siyonist hareketle ilgili ilk sorularımla zaman zaman ilgilendiğini hatırlıyorum," diyecektir.[19] Bu dediği 1914'ten sonradır, ne var ki 1919'da Batı Londra Siyonist Birliği konuşmasında ifade edeceği gibi, "Siyonist düşünce için en azından hayırsever bir iyi niyet" duygusuna sahiptir.[20]

4 Ağustos 1914 tarihli savaş ilanı Chaim Weizmann, Nahum Sokolow ve Herbert Wolf gibi, Herbert Samuel'de de gök gürültüsü etkisi bırakır. Birçokları gibi, savaş ilanı bu insanların hayatını derinden etkiler, bu yaşamların beklenmedik biçimlerde kesişmesine neden olur. Bu en yüce kriz anında, sahnenin ortasında başbakanlar, hükümdarlar ve generaller görülür. Oysa kuliste Balfour Deklarasyonu'nu destekleyen veya karşı çıkan Yahudi taraflar, yani proto-Siyonist Herbert Samuel, *folks-mensch* Chaim Weizmann, usta diplomat Nahum Sokolow ve antisiyonist Lucien Wolf beklemektedir.

BÖLÜM 9

Weizmann'ın İlk Adımları

1914 yılında, temmuz sonu ve ağustos başında duyulan savaş ilanları hazırlıksız bir dünyada bomba etkisi yaratır. Yanılsamaları yarar, barış içinde keyif çatan büyük devletlerin verdiği güzel görüntüyü parçalar. 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan eder; Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş açar. Britanya'nın Almanya'ya savaş ilan ettiği tarih 4 Ağustos'tur. Ancak başlangıcın şoku çok geçmeden yerini askeri çabaya, hemen ardından da Avrupa'nın her yerinde hızla yayılan ordularda hizmet veren sevgililer için duyulan kaygıya bırakır. Britanya Yahudileri ek endişeler hissederler. Antisemitizmin yeni zirvelere eriştiği Rusya'da ve ilerleyen Çarlık ordularının yolu üzerindeki Habsburg Polonya'sında yaşayan dindaşları için korkarlar.

O sırada Osmanlı İmparatorluğu Britanya Siyonistlerine umutlanma nedeni sunar. Osmanlılar kasım başında İttifak Devletleri safında savaşa girerek, kendi imparatorluklarının geleceğini tehlikeye attıklarında, Filistin'in geleceği de belirsizlik kazanır. Bunun sonuçlarının sindirilmesi için bir süre beklemek gerekir. Başlangıçta, en gelişmiş ve en iyi bilgi alan Britanya Siyonistleri bile sadece yeni felaket beklentisine girerler. Ahad Ha'am Weizmann'a, "Böylelikle Filistin'in kaderi korkunç oluyor, daha da beteri, belirsizliğe yuvarlanıyor," diye yazar.[1] Weizmann ise, "Kurumlarımız, kolonilerimiz – artık her şeyimiz kaybolup gidecek," diye yakınır. Ne var ki korku yerini yükselen acımasız bir beklentiye bırakır. Savaşı Britanya'nın kazandığını bir düşünün; üstelik hem Osmanlılara, hem de Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı. Sonunda Ortadoğu da potaya girecek demektir. Ve belki Osmanlı'nın büyük Ortadoğu imparatorluğu diliminden Filistin külçesi koparılabilir.

Peki, Siyonistler Britanya'nın savaşı kazanmasına umut bağlamalı mı? Siyonizm evrensel bir harekettir. Yahudiler her yerde yaşar; her yerde, birbirlerine karşı, yaşadıkları ülkeler adına her cephede savaşırlar. Dünya Siyonist Örgütü çeşitli kollarının tarafsız kalması için çabalasa da, bu imkânsızdır. Alman, Fransız ve Britanya sosyalistlerinin Enternasyonal söyleyerek siperlere girmesi gibi Yahudiler, hatta Siyonistler de yaşadıkları ülkelerin savaştaki hükümetlerini sadakatle destekler. Tipik bir örnek: Leopold Greenberg 14 Ağustos tarihli *The Jewish Chronicle* gazetesine

"İngiltere Yahudiler için olabileceği her şeyi oldu," diye yazar; "Şimdi Yahudiler İngiltere için yapabilecekleri her şeyi yapacaklar." Bürosunun dışına, aym metnin yer aldığı bir afiş yerleştirir.

Herbert Samuel gibi bir Britanya kabine üyesi için tarafsızlığın mümkün olmadığı açıktır. Ne var ki Osmanlı İmparatorluğu'nun kasım ayının ilk günlerinde Rusya'ya saldırması, tıpkı bir şimşek gibi, daha önceleri gözlerine kapkaranlık görünen bir manzarayı aydınlatır. "Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girdiği an, her şey tümüyle değişti," diye hatırlar.[2] Savaş öncesinin proto-Siyonist'i, kendi tanımıyla, "Yahudi toplumu içinde, bir Britanya kabinesinde yer alan ilk kişi (Yahudi olarak doğan Disraeli on iki yaşında Hıristiyan olmuştur)" Siyonist hareketin en etkili ve en yüksek makamlı destekçisi oluverir. Britanya'ya karşı görevlerini yeni kavradığı biçimiyle, Yahudi halkına karşı ödevleriyle bağdaştırabilecektir.

Resmen açıklamasa da, tümüyle gelişmiş bir Siyonist olarak attığı ilk adımların kaydını tutar ve bunların önemli bölümlerini kelimesi kelimesine anılarına aktarır.[3] 9 Kasım 1914 günü, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinden sadece bir hafta sonra, Horse Guards Parade ve St. James Parkı'na hâkim altı katlı kulesi ve İtalyan tarzı cephesi olan görkemli binada Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ile görüşmeye gider. Artık mesafeli ve küçümseyici bir yetkiliyle görüşmeye çabalayan, tanınmadık bir Polonya Yahudisi değil, hükümet üyesidir. İlk kez Siyonist Filistin'in geleceğini tartışmak üzere kutsal mekânlara ayak basmaktadır.

Görüşmeye büyük bir dikkatle hazırlandığı için, zaman yitirmeden konunun özüne girer. "Belki," der, Sir Edward'a, "Belki Yahudi halkının kadim düşü gerçekleşir ve [Filistin'de] bir Yahudi devletinin kurulması için fırsat doğar."[4] İngiltere'nin bu "kadim düşü" neden desteklemesi gerektiğini sıralar. En önemlisi, "Filistin'in coğrafi konumu ve özellikle de Mısır'a yakınlığı, İngiltere'ye karşı iyi niyetini Britanya İmparatorluğu için önemli bir etken kılacaktır." Ancak, en az bu denli önemli olan, mevcut savaş koşullarıdır; eğer Rusya'nın Siyonist politikasım benimsemesi sağlanabilirse, o zaman Rusya Yahudilerine de hükümetlerini desteklemeleri için bir neden yaratılmış olur ve bu da Rusya'mn müttefiki Britanya'ya yarar getirir. Bu bakımdan, diye sözünü sürdürür Samuel, Siyonizm yanlısı bir politika, dünya üzerindeki Yahudi kamuoyunu Müttefiklerin yanına çekecektir.

Britanya Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını daha az çıkarcı nedenlerle desteklemelidir, diye ekler. Böyle bir devlet salt Britanya için değil, herkes için yararlı olacaktır: "Yepyeni bir kültürün merkezi olabilir. Yahudi beyni dikkat çekici bir şeydir ve ulusal koruma altındayken bir

aydınlanma çeşmesi, yüce edebiyat ve sanat kaynağı ve bilim için gelişim temeli olabilir." Bu devletin bizzat Yahudiler için de iyi olacağı kesindir: "Kendi ırklarından insanların büyük başarılara imza attığını görebilseler, bunun dünya görüşleri üzerinde derin etkisi olur." Söz konusu devlet Yahudilerin Ortadoğu'daki komşularının da yararına olur: "[Yahudi] kimliklerini geliştirmeleri, içinde yaşadıkları insanlara sağlayacakları faydaları da artırır."

Grey'in sadece birkaç hafta önce, Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun iyi niyetini sürdürmesini arzuladığı sırada bunlara nasıl cevap vereceğini tahmin etmek güç değildir. Oysa Türkler çatışmada yanlış tarafı seçince, Grey'in verecek sadece bir cevabı kalır. Dizginleri boşaltıldığında, Ortadoğu'da Türkleri güç durumda bırakacak olan Siyonizm, Britanya açısından bakıldığında nihayet pratik siyaset alanına girmiş ya da en azından ayağını kapının aralığına sokmuş görünür. Böylece Grey kendini belirli bir politikaya bağlamak zorunda kalmadan, daha sadece birkaç ay önce Nahum Sokolowski'nin getirdiği ve Dışişleri Bakanlığı'ndaki yetkililerin nezaket çerçevesi içinde ancak küçümseyerek geri çevirdikleri öneriyi gülümseyerek karşılar. Samuel bakanın, "Bu fikir için başlangıçtan beri güçlü ve duygusal bir şeyler hissediyordum," dediğini hatırlar. "Tarihsel albenisi çok güçlüydü. Öneriye oldukça olumlu bakıyordu ve fırsatı geldiğinde, bu yönde çalışmaya hazırdı."

Samuel aynı günün daha sonraki saatlerinde konuyu bir başka kabine üyesiyle, Maliye Bakanı David Lloyd George ile görüşür. Lloyd bir önceki nisan ayında Yerel Yönetim Komisyonu başkanını "Irkının en kötü özelliklerini kendinde toplamış açgözlü, hırslı ve doyumsuz bir Yahudi,"[5] diye tanımlamıştır; oysa Samuel o 9 Kasım günü, Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurmaya yönelik "kadim düşlerinden" söz edince, Lloyd George "Orada bir Yahudi devleti kurulmasını görmeyi çok istediği" cevabını verir. Böylece yüreklenen Samuel konu hakkında öteki kabine üyelerine dağıtılacak bir not hazırlamaya girişir.

Burada İngilizlerin Arap ve Yahudi milliyetçiliği karşısındaki ilgi ve sıcak yaklaşımlarının birbirine koşut olarak geliştiklerine dikkat çekmek gerekir. Savaştan önce, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah Kahire'de Britanya desteği hakkında sorduğu soruya Lord Kitchener ve Sir Ronald Storrs'dan nazik, ama kesin bir ret cevabı alır. Hemen aynı dönemde Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'ndan çıkan Siyonist Nahum Sokolow'un da eli boştur. Ancak savaş bütün şiddetiyle yayılır ve Osmanlı İmparatorluğu düşman ilan edilince, Lord Kitchener Araplar ve İngilizler arasında bir çıkar ortaklığı keşfediverir. Aynı günlerde Grey ve Lloyd George da Siyonist hedefler konusunda yeni itiraf edilmiş, ancak anlaşılan uzun

zamandır gizlenmiş bir kaygıyı dile getirir. Grey, Kitchener'ın Abdullah'la temas ettiğinden haberdar mıdır? Belki. Kitchener'ın şimdi yüreklendirdiği Arap milliyetçiliğiyle, bizzat kendinin desteklediği Yahudi milliyetçiliğinin uzun vadede çelişeceklerinin farkında mıdır? Büyük ihtimalle, hayır. Şerif Hüseyin ve Herbert Samuel birbirlerinin varlığından bile habersizdir; ancak ikisinin başında olduğu hareketler o andan itibaren birbirinden kuşkulanmadan, paralel olarak ilerleyecektir.

Bu arada Londra'da 1914 yılının yaz sonu ve güz başlangıcında, önde gelen Yahudiler harekete geçmeye hazırlanır. Dünyada Yahudileri kabul etmeye hazır her ülkede onlar için güvenli bir sığınak arayan YTB'nin başkanı Israel Zangwill ilerleyen Rus ordusunun yolu üzerinde bulunan Avusturya-Polonya ve daha da sert baskılar altında yaşayan Rusya Yahudileri adına kaygılanır. YTB çalışmalarında edindiği ilişkilerden yararlanarak, bu iki ülke Yahudileri adına yüksek makamlardaki tanıdıkları nezdinde kulis faaliyetlerine girişir. *The Jewish Chronicle* gazetesinden Leopold Greenberg Zangwill'in hem korkularını, hem de Britanya hükümetinin Yahudilere daha yumuşak davranılması için Ruslara baskı yapacağı umudunu paylaşır. Zangwill'den farklı olarak, Britanya hükümetini Filistin'e kaçmak isteyen Yahudilere yardım etmeye razı edebileceğini umar. İpleri elinde tutmaktaki ustalığından yararlanarak, Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan birçok yetkiliden kısa randevular koparır. Biraz kırgınca, "Ellerinde o kadar çok sorun var ki, bizim *tsuri*'lere* gerek kalmadığı kesin," itirafında bulunur.[6] Yine de, yetkililerin yaklaşımından Britanya'nın Ortadoğu politikasında bir değişim gözler: "Sanırım, bizim sorunumuz için bir çözüm görmek istiyorlar." Bu dediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinden öncedir.

Chaim Weizmann daha önceki görece etkisizliğine rağmen, Siyonizmi destekleme konusunda Greenberg, Zangwill ya da herhangi bir başkasından çok daha etkili görünür. Tartışmasız önder olacağı daha önceden kestirilemez, hatta mantığa aykırı bile gelir. 1914-18 döneminde, daha önce uygulamacı Siyonist kimliğiyle mahkûm ettiği siyasal Siyonizm yaklaşımını benimser. *Folks-mensch,* saygın toplumsal çevrelerde rahat hareket etmeyi öğrenir. Britanya'da destek arayışı onu önceden tahmin etmediği patikalara yönlendirse de, bu patikalarda sonuna kadar yürümekte kararlıdır.

Weizmann Avusturya-Polonya ve Rusya Yahudileri adına hemen müdahale için hükümetin eline bakan Greenberg ve Zangwill'in aksine, soruna stratejik açıdan yaklaşır. Onların kaygılarını paylaşmakla birlikte, Rus antisemitizmi sorununun ancak Ruslarca çözülebileceğinde ısrar

* (Yiddiş) Sorun. (ç.n.)

eder. Bu nedenle, New York'taki bir Rus Siyonisti arkadaşına yazdığı gibi, "Yahudiliğin ya da gelecekteki bir barış konferansında kesin talepler telaffuz edecek bir bölümünün birleşmesine," odaklanacaktır.[7] Tabii ilk talep, Filistin'de Yahudiler için bir vatan olacaktır. Daha şimdiden konuya uygulamacı Siyonizmden çok, siyasal Siyonizm açısından bakar.

Barış konferansında sunulacak talepler arasında uyum sağlamak amacıyla, uluslararası Siyonizmin ileri gelenlerini bir araya toplamayı düşünür, ancak Britanya Siyonistleri üzerine odaklanmayı yeğler. Ardından Siyonizmin taleplerini sıralamaktan çok, Siyonist yaklaşımını belirtecek bir not hazırlaması gerektiğine karar verir. Önce Manchester ekolüne, özellikle Harry Sacher ve onun arkadaşı Leon Simon'a yönelir. Simon hayatını devlet memuru olarak (sonunda Britanya Posta İdaresi'nin tepesine kadar yükselecektir) kazanırken, bir yandan da Londra Üniversitesi Siyonist Örgütü'ne başkanlık yapan Ahad Ha'am'ın yandaşıdır. Üçü zaman yitirmeden çalışmaya koyulurlar. Kasım ve Aralık 1914 tarihini taşıyan yazışmaları sıkça belgenin ilerlemesinden ya da ilerlememesinden dem vurur.

Weizmann bu arada eski muhaliflerine, eski uygulamacı Cowen ve Greenberg gibilerine de el uzatır. YTB programına duyduğu nefrete karşın, Israel Zangwill ile bir araya gelmeyi de düşünür; ancak Greenberg onu, "Zangwill'i hizaya sokmak zor olacak," diye uyarır.[8] "Öylesine acımasız görüşler ediniyor, sonra da o görüşlere öyle acımasızca bağlanıyor ki." Weizmann yine de talihini dener, hatta işi yaratmaya çalıştığı hareketin önderliğini önermeye kadar vardırır. Zangwill onu kesin biçimde geri çevirir: "Körün körleri yönetmesi gibi bir şey olur." Dahası, "Yahudi azınlığın [Filistin'de] Arap çoğunluğu yönetmesini talep etmekte zorlanırım; Britanya'nın ve günün gelenekleri sadece her iki ırk için özgür ve eşitlikçi bir anayasaya izin verir."

Weizmann birkaç ay boyunca Zangwill'i boşuna ikna etmeye çabalar; oysa yapması gereken çok daha önemli işler vardır. Britanya'nın, hatta dünyanın en önemli Yahudi ailesi, büyük bankacılık hanedanı, Rothschild ailesidir. Weizmann gelecekteki bir barış konferansına sunulacak talepleri hazırlayan Yahudiler için ailenin desteğini kazanmak ister. (Söz konusu proje suya düşünce, desteği geniş anlamda Siyonizm için arayacaktır.) Savaş öncesinde, Kudüs'te bir İbrani üniversitesi kurma çalışmaları sırasında Paris'te Baron Edmond de Rothschild ile tanışır. Aslında, tam savaş patlamak üzereyken baronu ziyaret eder (ve İngiltere'ye dönmeyi güçlükle başarır). Weizmann baronun oğlunu da tanır: Uzun boylu, zarif, monokllü bu hipodrom sevdalısı ve değerli yarış atları sahibi James

1913'te Dorothy (Dolly) Pinto adlı bir İngiliz kadınıyla, daha doğru bir ifadeyle İngiliz kızıyla -Dorothy o sırada ancak on yedi yaşındadır- evlenir. Savaşın çıkmasıyla birlikte Baron James Fransız ordusuna katılır, ancak Dorothy Londra'da kalır.

Weizmann 7 ve 8 Kasım günleri hâlâ askerde olan kocası yerine, Dorothy veya Bordeaux'dan gelmiş kaympederi ile iki uzun görüşme yapar. "Madam James'ten [İngiliz] Lordu [Nathan Mayer] Rothschild ve çevresi gibi Yahudilerin bu aşamada herhangi bir girişimde bulunmaya istekli olup olmadıklarını öğrenmeye çalıştım, ancak Madam James bu konularda ayrıntılı bilgi sahibi değildi."[9] Oysa kadınları (ve erkekleri) kendine hayran bırakmada usta olan Weizmann hassas bir noktaya değinmiştir. Daha iki hafta geçmeden Dorothy'den bir mektup alır: "Sayın Charles Rothschild ile konuştum; resmi bir konuşma değildi, ancak konuşma sırasında [bir Yahudi vatanı] fikrini tümüyle onayladı ve aslında bunu olabilecek tek gelecek olarak gördüğünü ekledi." Charles, Nathan Rothschild'in ikinci oğludur ve Lord Rothschild unvanını alacak ve Balfour Deklarasyonu'nun muhatabı olacak Walter Lionel Rothschild'in kardeşidir. Büyük bir ağın ilk ilmekleri böyle düğümlenir.

Arada Weizmann'ın siyaset alanındaki aracısı rolünü üstlenen Dorothy, Asquith'in Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı Crewe kontu ile de görüştüğünü bildirir. Crewe evlilik yoluyla Rothschild ailesinin hısmıdır.[10] Dorothy'ye göre, o da, "Bir şekilde Britanya toprağı olursa ... vatandaşlarımızın Filistin'de soğuk karşılanmayacaklarına," inanır.[11] Crewe Kitchener'la Şerif Hüseyin arasındaki ilişkinin son gelişmelerinden bütünüyle haberdardır. Dorothy Rothschild ile Filistin'in geleceğini konuştuktan birkaç gün sonra, 12 Kasım'da, Hindistan Kral Naibi Lord Hardinge'e, "Arapların Türkler karşısında silaha sarıldıklarını düşünelim; bana kalırsa politikamız yeni Mekke Halifesi'ni tanımak olacaktır ... Böyle yapılırsa, o zaman bana Suriye'ye Halife'nin yönetiminde bir Arap devleti olarak düzenlenme iznine imkân doğarmış gibi gelir."[12] Ardından, Avrupalıların yeni Arap devletini dolaylı yoldan denetleyebileceklerini ileri sürer. Oysa 3. bölümde de görüldüğü gibi, Kitchener Şerif Hüseyin'e asla böyle bir olasılıktan söz etmez; tam tersine, ona Arap bağımsızlığı imkânını umut olarak gösterir. Kalleş İngiltere bir tarafa, Crewe Avrupalılarca dolaylı olarak korunacak da olsa, Filistin Yahudilerinin henüz atanmış bir Arap halife altındaki yeni bir Suriye krallığında rahatça yaşayabileceklerine inanır mı? Büyük ihtimalle, Suriye'de Yahudilerle Araplar arasında herhangi bir çatışma çıkacağını hiç düşünmemiştir. Bu yaklaşımı önemli konumdaki bazı İngilizlerin birbirlerine taban tabana zıt iki politika sürdürürken, içinde bulundukları aymazlığın ilk örneklerinden birisidir.

Kitchener'ın Arabistan'la ilgili planlarından habersiz olan Weizmann, Dorothy Rothschild'den gelen mektuba çok sevinir. "Çok nazik mektubunuza alelade, alışılmış teşekkür sözcükleriyle cevap vermemi beklemediğinizden eminim. Yaptığınız girişim ve haklı bir davaya yardım etme niyetiniz kendi başına o kadar yeterli bir tatmin nedeni ve üyesi olduğunuz ailenin görkemli Yahudi gelenekleriyle öylesine uyumlu ki, benim basit teşekkürüm ancak gereksiz kalır."[13] Ardından, hiç beklenmedik bir anda Dorothy'ye "Bir Yahudi katliamı sırasında o lanetli Kişinev kentinde," bulunduğunu anlatır. "Elde tabancalar, Yahudi mahallesini savunduk ... Mezarlıkta yattık -tek 'güvenli' yer orasıydı- ve hepsi kol ve bacakları parçalanıp öldürülmüş 80 Yahudi cesedinin getirilişini gördük." Oysa pogrom sırasında Kişinev'de değil, Cenevre'dedir. Öyküyü uydurur, yirmi bir yaşındaki bir kızı etkilemeye çalışır.

Dorothy'yi üç gün sonra yeniden gördüğü zaman, genç kadının yanında Fransız ordusundan izin almış eşi de vardır. Baron James, Weizmann'a "Britanya hükümet üyelerini etkilemeye çalışmasını," söyler, dahası, uygulamacı Siyonizmin o güne kadar öne sürdüğü hedeflerden daha iddialı amaçları desteklemesini ister.[14] "İnsan bir Yahudi devletinin ... kurulmasıyla sonuçlanacak bir şey talep etmeli." Bu sözler, yandaşlarıyla birlikte haklı olarak o sırada telaffuz edilemeyecek kadar tartışmalı buldukları "devlet" sözcüğünden dikkatle kaçınan Weizmann'ın gelişmekte olan yaklaşımını sadece güçlendirir.

Weizmann James ve Dorothy Rothschild aracılığıyla Rothschild ailesinin diğer üyeleriyle de tanışma fırsatı bulur; bunlar içinde en önemlisi Charles de Rothschild'in eşi olan, Dorothy'nin Filistin konusunu açtığı Macaristan doğumlu Rozsika'dır. Rozsika'nın sayesinde Charles ve Charles'ın abisi Walter ile tanışır. *Folks-mensch,* İngiliz yüksek sosyetesinin kreması üzerinde bir kez daha karşı konulamaz bir hayranlık yaratır. Charles, Rozsika ve Walter önemli destekçilerden olur. Sonunda Rozsika siyasal aracı olarak Dorothy'nin yerini alır, Weizmann'ı Arthur Balfour'un kuzeni ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Robert Cecil gibi etkin kişilerle tanıştırır.[15] Cecil, Weizmann ile ilk görüşmesinden sonra üstleri için hazırladığı raporda, "Dr. Weizmann'ın konuşurken sergilediği bastırılmış heyecanını ya da davranışında son derece itici, hatta sefil görünüşünü unutturan olağanüstü etkileyiciliğini yazıyla tarif etmek imkânsız olacaktır."[16] Bu satırların savaşın ilk yıllarında Britanya egemen çevrelerinin gerçek sesini ve Siyonist önder karşısındaki tepkilerinin sadık bir özetini temsil etmesi çok muhtemeldir.

Weizmann en önemli sosyal temaslarından birini Rozsika'nın yardımı olmadan, 1914 Kasım'ında eşi tarafından zorla sürüklendiği bir

etkinlikte gerçekleştirir. Bir çay daveti sırasında, birisi onu Bay Scott adlı biriyle tanıştırır. Weizmann karşısındakinin Britanya'nın en ünlü liberal gazetesi *The Manchester Guardian*'ın editörü olduğunu hemen anlamaz. "Karşımda uzun boylu, seçkin görünüşlü, yaşı ilerlemiş olmasına karşın çok uyanık ve dikkatli bir beyefendi duruyordu. Kökenim ve çalışmalarım hakkında sorular sordu."[17] Weizmann karşısındakine, "Yahudiyim ve eğer bu konuda konuşmak isterseniz, Bay Scott, emrinizdeyim," der.

Bu tanışma olağanüstü bir ortaklığın başlangıcıdır. Önce davette, sonra daha ciddi olarak Scott'ın *Manchester Guardian*'daki bürosunda, belki de (anlatılanlar değişiktir) evinde, geniş bahçeler ve soylu ağaçlarla çevrili The Firs'te konuşmayı sürdürürler. Weizmann tümüyle yabancısı olan yaşlı adama içini döker. Ortak liberal değerler üzerine kurulmuş siyasal bir yakınlık hissetmiş olabilir; gelecekte salt sıcak yaklaşımın ötesinde bir şeyler göreceği yönünde imalar sezmiş olması da mümkündür. Akla daha yakın olanı, Weizmann'ın Scott'ta gördüğü ilgide daha derin bir şeyler hissetmiş olmasıdır; zaten yaşlı editör kısa sürede ona babacan bir ilgi gösterecektir.

Scott ise Weizmann'ın, "son derece ilgi çekici, devlet adamlığının iki temel dayanağı olan idealizmle ciddi gerçekçiliğin kolay görülmeyen bir karışımı," olduğunu düşünür. Onu özellikle etkileyen, Weizmann'ın "olabildiğince açık Yahudi milliyetçiliği kavramı; Alman'ın Alman olarak ya da İngiliz'in İngiliz olarak hissettiği kadar, belki ondan çok daha güçlü görünen Yahudi'nin Yahudi olarak yaşadığı yoğun ve yakıcı ateş; ikincisi de bu ateşten doğan ve gerçekleşmesi ve gelişmesi için gerekli, kendisi ve onun Yahudi ulusu görüşünü paylaşan bütün herkesin gözünde ırkının eski vatanından başka bir yer olamayacak bir anavatan talebi." Ne var ki Grey ve (hemen aynı dönemde Herbert Samuel ile görüşen) Lloyd George gibi Scott için de salt kavrayışla faal destek arasındaki farkı yaratan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girmesidir. Scott Weizmann'dan Siyonist görüşü özetleyen bir not ister. Bu, Weizmann, Harry Sacher ve Leon Simon'un kasım ve aralık aylarında üzerinde çalıştığı ve Weizmann'ın gelecekteki bir barış konferansı için yaptığı ilk hazırlıkları gölgede bırakan belgedir.

İkinci görüşmeleri sona ererken, Scott Weizmann'a, "Sizin için bir şey yapmak isterdim," der.[18] Britanya hükümetinde hemen herkesi tanıdığını anlatır ve Weizmann'ı Yerel Yönetim Komisyonu başkanı Herbert Samuel ile tanıştırmak istediğini söyler. Weizmann, bir Kuzenlik üyesinin her şeyiyle Siyonizme karşı çıkacağını varsayarak, "Tanrı aşkına, Bay Scott, o adamla hiç işimiz olmasın," diye patlar.

Böylelikle Scott önce Lloyd George'a gider ve Manchester'lı olağan-

üstü Siyonist'le tanışmasını ister. Lloyd George öneriyi kabul eder: Scott'a da bahsettiği gibi, Herbert Samuel ile kısa süre önce Siyonizm hakkında görüşmüştür. Dr. Weizmann her ikisiyle birlikte bir araya gelmek ister mi? Samuel'in Siyonizmi "idrakinden" hâlâ habersiz olan Weizmann "Maalesef" diye içini çeker. Lloyd George bir tarih önerir; sonra ertelemek zorunda kalır. Önerdiği ikinci tarihi de ötelemek zorunda kalacak, ancak bu kez Weizmann'ın mutlaka bir yetkiliyle görüşmesi gereğinde ısrar edecektir. Bu arada Weizmann toplantıda kullanabilmesi için notu tamamlamaları konusunda Sacher ve Simon'ın başının etini yer. Ne var ki, Weizmann'ın 9 Aralık öğleden sonra, Manchester'dan Londra'ya giden 16.15 trenine bindiği sırada, söz konusu not hâlâ hazır değildir. Geceyi Ahad Ha'am'ın Haverstock Hill'deki evinde geçirir ve ertesi gün de Yerel Yönetim Komisyonu başkanını bürosunda ziyarete gider.

Herbert Samuel'den pek beklentisi yoktur. Ona, kendi varsayımına göre, Siyonist düşünceyi ilk kez anlatır. Samuel dikkatle dinler, sonra da ziyaretçisini gerçekten şaşırtır: "Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girdiği günden beri, konuyu çok ... düşünmüştür ... Siyonist düşün gerçekleşmesi [artık] mümkündür ... Filistin'de önemli işler yapmak gerekecektir ... Yahudilerin demiryolları, limanlar yapması, bir üniversite, bir okul ağı, vb. kurması lazımdır."[19] Weizmann şaşkınlık içinde, Samuel'e, "Dini bütün bir Yahudi olsaydım, Mesih'in yakında geleceğini düşünürdüm," der.[20] Görüşmeden kısa süre sonra eşine yazdığı mektupta da aynı cümleyi kullanır: "Mesih'in gelmesi gerçekten yakın ... Bana kendi programının benimkinden iddialı olduğunu söyledi." Büyük bir heyecan içinde Haverstock Hill'e döner, Ahad Ha'am ile birlikte konuşmaların ayrıntılarını tekrar tekrar gözden geçirirler. Üç gün sonra arkadaşına yazdığı mektupta, "Samuel'in söylediği ve sana tekrarlamadığım bir başka cümleyi daha hatırladım," der. "Bana, *'Yahudi birliğinin simgesi olarak Tapınağı yeniden yaparız,'* dedi."[21] Bu fikir açıcı görüşmeyi mümkün kılan Scott'a keyifle, Samuel'in, "Bir Britanya kabine üyesi ve bir Yahudi olarak, sorumluluğun kendine düştüğü kanısında," olduğunu yazar.[22] Samuel'in gerçekten de başka Siyonistlerle tanışmak istediğini belirtir. Weizmann onu bildiği Siyonistlerle tanıştırmaktan mutluluk duyacaktır. Önemli bir buluşma gerçekleşmiş, önemli bir ilişki başlatılmıştır.

Heyecan içindedir. Siyonizm için Rothschild ailesinin önemli üyelerine, *The Manchester Guardian* gazetesinin etkili editörüne kement atmış, Yerel Yönetim Komisyonu'nun siyaseten yetkin başkanıyla ilişki kurmuştur. Oysa şimdi gözü daha yükseklerde, sadece Londra kentini parlamentoda temsille görevli bir Muhafazakâr Parti üyesi değil, Asquith'in davetiyle Savaş Konseyi'nde yer alan eski bir başbakandadır. Arthur James

Balfour ile sekiz yıl önce, 1905-1906 genel seçimi sırasında Manchester'da kısa bir süre görüşmüş, ardından da Siyonizm üzerine daha kapsamlı bir sohbet gerçekleştirmiştir. Artık ortak bir arkadaşlarından üçüncü bir görüşme ayarlamasını istemenin zamanıdır.

Zekice bir taleptir, çünkü Weizmann'ın en önemli siyasal ilişkileri Liberal Parti üyeleridir. Muhafazakârlara da yaklaşmak en azmdan mantıklı görünür, özellikle Ahad Ha'am'ın öngörüsü gerçekleşir ve "Savaştan sonra Muhafazakâr bir hükümet kurulur ve başına da Balfour geçer" ise.[23] Dahası, Muhafazakârlar Grey gibi bazı Liberallerin antiemperyalist kaygılarını da paylaşmazlar. Britanya'nın Filistin'i alarak topraklarını genişletmesine karşı çıkmayacaklardır.

A. J. Balfour, adını taşıyan deklarasyon nedeniyle, bu deklarasyonun yayınlanmasıyla sonuçlanan gelişmelerdeki rolü ve daha sonraki sıcak yaklaşımı için Siyonizm tarihinde farklı bir yere sahiptir. Oysa 16. yüzyılda Kraliçe I. Elizabeth'in danışmanı Lord Burghley ile başlayan, Disraeli'den sonra Muhafazakâr başbakan olarak iktidara gelen amcası üçüncü Salisbury markisine kadar uzanan soylu Cecil siyaset hanedanının temsilcisi olarak, tuhaf bir kahraman görüntüsü çizer. Soy o döneme kadar devam eder, Parlamentoda, Dışişleri Bakanlığı'nda ve kordiplomatikte hizmetler veren başarılı akraba topluluğu içinde en öne çıkan temsilci Balfour olur.

Davranışları kökenini ortaya vurur. Takındığı bir çeşit soylu üşengeçliği ve kayıtsızlık özenti olarak nitelendirilemez. Uzun boylu ve narindir, pek ender dik durur, çoğu zaman duvara dayanır. Avam Kamarası'nda koltuğuna iyice gömülür, çizmelerini önündeki tırabzana dayar. Avam Kamarası'ndaki sözlü müdahaleleri öylesine zariftir ki, karşıtlarına doğrudan doğruya saldırdığı, hatta eleştirdiği durumlarda bile, berikiler neredeyse onlara ilgi göstermesinden mutluluk duyar. Oysa yumuşak yüzey, altındaki çelik iradeyi saklar. Amcası Lord Salisbury hükümetinde İrlanda'dan sorumlu müsteşar iken, görünüşüyle önce özerklik yanlılarını güldürür ve ona "Örümcek Ayak" ve "Çıtkırıldım" gibi adlar takılmasına neden olur. Daha sonra bir kiracılar grevi sırasında Mitchelstown'da üç kiracıyı taammüden öldürmekten hüküm giymiş bir polis memurunu savununca, adını "Kanlı Balfour" olarak değiştirirler. "Örümcek Ayak" sonunda onları şaşırtacak, 1902'de başbakanlıktan istifa eden amcasının yerine yağlı kazığın tepesine tırmanmayı başaracaktır.

Kabine raporlarını okuma zahmetine katlanmadığı için, karşıtları tarafından tembellikle suçlanır. Politika sayısız merakından sadece biri olduğundan, amatör siyasetçi olduğu iddia edilir. Kraliyet Cemiyeti'nin, Britanya Akademisi'nin ve Ruhsal Araştırma Cemiyeti'nin üyesidir.

Darvinizmle dini uzlaştırmaya çalışan, derin felsefe yazıları yazar. Sivri, kurnaz, kaygısız ve gerçek tutucudur, demokrat olduğu söylenemez; temsile dayalı parlamentonun sadece İngilizler ve benzerleri için iyi olduğuna inanır. Bir seferinde kabine üyelerine, "Batı'da bile," diye anlatır, "İngilizce konuşan halklar dışındaki parlamenter kurumlar pek başarılı olmamıştır."[24] Dünyadaki çeşitli ırklar konusunda, o dönemde kendi sınıfı içinde geçerli olan kanıları paylaşır. Bir keresinde, "Tarihin başlangıcından beri eşit değil, farklı oldular, eşit olmadan farklı kalacaklar," der.[25] Britanya için ve dünya için yararlı olduğuna inandığı Britanya emperyalizmini destekler. Bütün bu nedenlerden dolayı, ilk başında çok küçümsenen Yahudi için akla ilk gelebilecek müttefiklerden sayılmaz. Yine de, Weizmann'ın arkadaşına, "Dr. Weizmann ile 1906'da yaptığım konuşmadan çok canlı ve çok güzel anılarım var ... Onu yeniden görmekten mutlu olacağım," diye yazar.[26]

Koyu sakallı, güçlü ve yabancı görünüşlü Siyonist'le uzun boylu, durgun aristokrat 12 Aralık günü berikinin Dışişleri Bakanlığı'yla St. James Parkı karşısında, 12 Carlton Gardens adresindeki görkemli Londra konutunda bir araya gelir. Weizmann'ın Herbert Samuel ile görüşmesinin üzerinden sadece iki gün geçmiştir; Manchester'a dönmemiş, Ahad Ha'am'ın yanında kalarak, muhtemelen bu görüşme için hazırlık yapmıştır. Daha sonra, keyifle anlatır: "Balfour sekiz yıl önce konuştuklarımızı eksiksiz hatırlıyor."[27] Siyonizmin 1906'dan sonraki gelişmelerini sıralayarak karşısındakinin bilgilerini tazeler ve savaşın gelişimi durdurduğundan yakınır. Kuşkusuz Osmanlı İmparatorluğu'nun yakında yenilgiye uğrayacağı düşüncesiyle, Balfour, "Savaştan sonra istekleriniz çok daha hızlı gerçekleşebilir," der.

Oysa Weizmann o sırada Balfour'dan belirli konuların gerçekleşmesi için yardım istemez. Üstlendiği daha nazik ve daha güç görev, kuşkucu ve soylu bir filozof-politikacıya antisemitizm trajedisini ve bu yaklaşımın nasıl yenileceğini anlatmaktır. Niyeti iyilik istemek değil, eğitmek ve dönüştürmektir. Almanya'daki Yahudilerden bahsederler. Weizmann Alman Yahudilerinin ülkenin büyüklüğüne hatırı sayılır bir katkı verdiklerini belirtir, "Tıpkı öteki Yahudilerin, tüm Yahudi halkından 'çekilen' ve çevrelerindeki topluluklara aktarılan yaratıcılık oranında ıstırabı artan bu insanların zararı pahasına Fransa ve İngiltere'nin büyüklüğüne hizmet ettikleri gibi; oysa aynı topluluklar daha sonra bu *aktarma* için bizi suçlayacak ve antisemitizme başvuracaktır." Ne var ki kendini anılarındaki gibi kuru bir üslupla ifade etmiş olamaz; Balfour dikkatle dinler ve Weizmann Ahad Ha'am'a konuşmayı heyecandan *"gözleri yaşardı,"* diye anlatır. Neredeyse inanmaya cesaret edemeden, "ve elimden tutarak,

ıstıraplar çekmiş büyük bir ulusun geçtiği yolu onun için aydınlattığımı söyledi."

Balfour Weizmann'la tanıdığı diğer Yahudiler arasındaki temel farkı hemen kavrar. Claude Montefiore bir seferinde Balfour'dan Romanya Yahudileri için bir girişimde bulunmasını ister. Weizmann'a, "Onunla aranızda ne kadar büyük bir fark var," der.[28] "Çünkü sen hiçbir şey istemiyorsun ... talep ediyorsun ve ahlak açısından güçlü bir devletin *devlet adamı* olduğun için, insanlar seni dinlemek zorunda." Görüşme sona erer ve konuğunu kapıya kadar geçirirken, "Beni mutlaka görmeye gel, derinden duygulandım ve ilgilendim; bu bir düş değil, büyük bir dava ve bu davayı anlayabiliyorum."

Bütün bunlardan sonra diğer her şey gölgelenmiş görünse de, Weizmann siyasi çalışmalarını aynı tutkuyla sürdürür. Herbert Samuel ile bir daha bir araya geldiğinde yanlarında bu kez ortak tanıdıkları Haham Moses Gaster da vardır. Samuel'in kabine için hazırladığı notu görüşürler. Paris'e geçer ve yeniden Baron Edmond de Rothschild ile görüşür. 15 Ocak 1915 günü Lloyd George ile nihayet görüşebildiğinde, yanında Herbert Samuel de hazırdır. Scott bu görüşmeden önce gerekli taktikleri verir:

> Konuşmayı ele alacağım ve sana bir sürü fırsat doğuracak sorular soracağımı göreceksin ... seninle Filistin'deki Yahudi varlığının gücünü ve hızla genişlemesi imkânını ... konuşmak isteyecektir; sayıca çok daha kalabalık Arap nüfusuyla ilişkilerini; Filistin'in bir "tampon" devlet olarak imkânını ve arzulanmayacak bir askeri sorumluluktan kaçınma yollarımızı; Kutsal Mekânların muhafazası bağlamında Katolik ve "Ortodoks" kıskançlığını azaltmanın en iyi yöntemini.[29]

Weizmann Downing Sokağı 10 numarada gerçekleşen görüşmeye büyük bir gerginlikle girer. Scott'ın tahmin ettiği gibi, geleceğin başbakanı Weizmann'ı soru bombardımanına tutar: "Olabildiğince iyi cevap vermeye çalıştım."[30] Gerçekten de çok iyi cevaplar vermiş olmalıdır. O olağanüstü dönem sırasında karşılaştığı herkesle olduğu gibi, Lloyd George karşısında da büyüsünden yararlanır: Adalet bakanı da kararlı destekçilerinden olacaktır.

Daha iki hafta geçmeden, Herbert Samuel arada Weizmann'ın tavsiyeleriyle yeniden biçimlediği notunu tüm kabineye dağıtmadan önce onay için Asquith ve Grey'e sunar. Artık Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını değil, bölgenin Britanya İmparatorluğu'na katılmasını önerir.

> Britanya yönetimi altında Yahudi kuruluşlarının toprak satın alması-

nın, koloniler kurmasının, eğitim ve din kurumları oluşturmasının, ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunmasının kolaylaştırılacağı; dikkatle düzenlenecek Yahudi göçüne öncelik tanınacağı, böylece zaman içinde çoğunluğa ulaşacak ve ülkede yerleşik düzene geçecek Yahudi halkına o günün gerektireceği ölçüde bağımsızlık tanınacağı umulur.

Sonuca geçer:

Yahudi beyni küçümsenmemesi gereken fizyolojik bir maddedir. Bu ırk on beş yüzyıl boyunca Filistin'de sürekli olarak büyük insanlar yaratmıştır; devlet adamları ve peygamberler, yargıçlar, askerler. Yerleşebileceği bir beden verilebilirse, bu ruh dünyayı zenginleştirebilir. Macaulay'nin Avam Kamarası'nda belirttiği gibi, tam kapsam verilinceye kadar, "Yeşaya'nın vatandaşları arasında bir deha, Makkabilerin torunları içinde bir kahramanlık olmadığını sanmayalım."[31]

Başbakanın cevabı ılımlıdır. Asquith ya Liberal antiemperyalist yaklaşımı ya da üzeri örtülü antisemit bakışıyla sırdaşı Venetia Stanley'ye açılır: "Sorumluluğumuza ek olacak bu öneri bana çekici görünmüyor; ama Dizzy'nin (Disraeli) 'ırk her şey demektir' düsturunun H. S.'in düzenli ve metodik beyninde böyle lirik bir yankı bulması son derece ilginç."[32] Aynı başbakan kabinenin görüşüne heyecanı daha düşük bir not hazırlanmasını engellemez. Samuel yeniden işe koyulur. Altı hafta sonra, Britanya hükümeti milliyetçi bir Britanya Yahudisinin gözüyle Filistin'in geleceğini görüşmek üzere toplanır. Bir sınır daha aşılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, özellikle Chaim Weizmann tarafından yürütülen, Herbert Samuel'in çok önemli bir rol oynadığı ve İSF önderlerinin büyük çapta gölgede kaldığı Britanya Siyonizmi, Britanya'nın dış politikasını belirleyen insanları etkilemek yolunda ciddi adımlar atar. Weizmann'm uyguladığı program atılgan ve başarılıdır; başarısının en ilginç yönü de Britanya'da değil, Rusya'da doğmuş bir insan tarafından tasarlanıp gerçekleştirilmesinden kaynaklanır.

Weizmann'm faaliyetlerinden haberdar olsalar, bazı Britanya Yahudilerinin yapılanları onaylamayacakları kuşku götürmez. Kuzenlik ve yan kuruluşların büyük bir bölümü, Britanya Yahudileri Temsilciler Komisyonu ve İngiliz-Yahudi Birliği ve onların Birleşik Komitesi "Yahudi Sorunu'nun" nasıl çözümleneceği konusunda çok farklı fikirlere sahiptir. Weizmann Yahudi birliğinin ne denli arzulanır olduğunu ilk hissettiği zaman sadece YTB'den Israel Zangwill ve eski siyasi karşıtları Siyonist

Greenberg ve Cowen'a değil, Lucien Wolf'un şahsında Birleşik Komite'ye de yaklaşmaya çalışır. Zangwill örneğinde olduğu gibi, bu yaklaşma çabaları salt göstermelik de olabilir. Ancak Weizmann'ın büyüsünü asimile olmuş Britanya Yahudileri üzerinde de etkili kılmak istemiş olması da aym derecede mümkündür. Bu durumda, umudunun kırılması kaçınılmaz olur. Lucien Wolf ve yandaşları Siyonizmi tatsız bulur, Weizmann'ı iş karıştırıcı olarak görürler. Savaş zamanında Britanya Yahudiliği için kendilerine özgü programları vardır ve bu program Weizmann'ınkine benzemez. Önemli bir mücadele, Britanya hükümetinin kulağına erişmek için amansız bir yarış başlamak üzeredir.

BÖLÜM 10

Asimilasyoncular

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç dönemlerinde, asimilasyon yanlısı Britanya Yahudilerinin kaygıları Siyonistlerden çok farklıdır. Vatandaşlık ve insanlık haklarını eksiksiz olarak kullanırlar, kendilerini onlarca yıllık didinmeden, gözyaşından ve ciddi siyasal örgütlenmeden yararlanıyor görürler. Oysa şimdi, savaşın yarattığı bir hava güç edinilmiş kazanımlarını tehlikeye atıyor gibidir. Savaş milliyetçi tutkuları körükler, genellikle ulusal yaşamın sınırlarında, karanlıkta eğleşen yabancı düşmanlarına ve antisemitlere cesaret verir. Britanya Siyonistleri 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekteki parçalanmasına hazırlanırken, bu öteki Yahudiler çok daha yakında, aslında kendi ülkelerinde yaşanacak bir bölüşmeye odaklanır. İngiliz şovenleri ve yobazları kendilerini dinleyecek bir kitle bulur, hedef olarak da Yahudileri seçerler. Bu Yahudiler onlarca yıllık emek sonucunda kazanılmış hakların birkaç ayda yitip gitmesinden korkar.

Korkmalarının nedeni de vardır. Savaş daha üçüncü haftasındayken, Lucien Wolf'un Londra'daki evinin kapısında iki polis memuru belirir. Bütün tanınmışlığına karşın, birisi muhtemelen Alman yanlısı, belgelenmemiş bir düşman ya da casus veya sadece Yahudi olduğu için onu yetkililere ihbar etmiştir. O gün hastadır, yatağındadır. "Benimle görüşünceye kadar kapının dışında beklemekle tehdit ettiler," der birkaç gün sonra; "Kâhyama da 'komşuların önünde benim için pek hoş olmayacağını' söylediler."[1] Wolf memurları içeri almak için yatağından kalkar, ancak berikiler "acımasızca saldırgan" bir davranış ve "olağanüstü bir düşmanlık" sergiler. Uyruğunu sorarlar. "Sadece çok buyurucu bir sesle sorguya çekmekle kalmayıp, bütün cevaplarımı doğrulayacak belgeleri görmekte ısrar ettiler." Britanya doğumlu Wolf haklı olarak kendini vatansever bir İngiliz olarak görür.

Birkaç hafta sonra farklı bir hakarete uğrar. *National Review* adlı antisemit bir derginin editörü olan Leo Maxse yazılarında Britanya basınını denetleyen ve Britanya'nın düşmanlarını destekleyen Alman Yahudilerine öfke saçar.[2] Bir makalesinde, *The Daily Graphic*'ten Lucien Wolf'un adını verir. Durumunu editörüne açıklayan Wolf Alman olmadığını tekrarlamakta, hatta üç oğlunun Britanya ordusunda savaştığını ya da çok

yakında savaşacağını eklemekte bir yarar görmez. Sadece, "Foreign Office Bag"* adlı köşesi *The Daily Graphic* gazetesinde sürekli yayımlanıyor olsa da, gazete konusunda bir yetkisi olmadığını belirtir. Savaş öncesi olsa, Maxse'nin saldırılarına hiç önem vermeyecektir; oysa şimdi, kampanya ağırdır. Birden, meslektaşlarından ne kadarının onunla konuşmaktan kaçındığını fark eder. Sonra apansız, işvereni tarafından –çeyrek yüzyıldır yazdığına bakılmaksızın– kovulur. Wolf'un en yeni biyografi yazarına göre, Yahudi olmayan hiçbir Britanya yazarı böylesi güç günlerden geçmez.[3] Büyük üzüntü duyan Wolf o dönemde, "Talihsizliklerim neredeyse hayatımın bütün yönlerine uzanıyor ve bunların üstesinden gelebileceğim yönünde hiçbir umut göremiyorum," diye yazar.[4]

Bu nedenle, Siyonistlerin de iddia ettikleri gibi Britanya Yahudileri için gerçek asimilasyonun erişilemez olduğu, böylesi bir asimilasyondan geçtiklerini sanan Yahudilerin sadece kendilerini kandırdıkları sonucuna varmasını anlayışla karşılamak gerekir. Oysa bu sonuca hiç varmayacaktır. Tersine, kısmen Yahudi asimilasyonuna imkân tanıdığı için bağrına bastığı liberal Britanya'nın dıştaki kadar içteki düşmanların saldırısı altında olduğu kararını verir. Buna vereceği tek bir tepki vardır; mücadele edecektir. İğrenç Maxse'yi mahkemeye vereceğini belirtir.[5] İki polis memuru evden ayrılır ayrılmaz Cezai Soruşturma Müdürlüğü'nün özel bölümüne telefon ederek gördüğü muameleden şikâyet eder. Bunu polis başkomiseri ve yardımcısına gönderdiği öfkeli mektuplar izler, ona uygulanan "hak edilmemiş" hakaret konusundaki itirazlarını sürdürür.

Wolf kendini ve liberal ilkeleri böyle güçlü savunmakla tarihçilere asimilasyona inanan Yahudilerin antisemitizmini anlamak için gerekli farklı bir mercek sunar. Siyasal eğilimi ve bağlantıları ne olursa olsun, bir Siyonist'e göre Yahudi hangi ülkede oturuyorsa otursun, gerçekten rahat edebileceği tek ülke vardır ve o ülke de Filistin'dir. Siyonist için doğum, çevreden çok daha belirleyicidir. Wolf ise bu yaklaşımı reddeder. Savaşın ilk dönemlerinde Spielmann adlı bir tanıdığı, üçüncü kuşaktan Britanyalı olmasına karşın, Almanca soyadı yüzünden yabancı düşmanlarının hedefi haline gelir. Wolf bir arkadaşına yazdığı mektupta Spielmann Almanya'da doğmuş bile *olsa*, yaşamının önemli bir bölümünü Britanya'da geçirdiği için, bir fark olmaması gerektiğini ileri sürer. "Dikkat etmemiz gerekenler sadece doğum, çevre ve psikoloji. Ve psikoloji mekanik bir kaza olan doğumdan çok, çevreden etkilenir."[6] Ona göre hem Britanya'nın aşırı milliyetçileri, hem de onların Yahudi benzerleri doğum kazasının altını çizmekle yanılır; aynı paranın iki farklı yüzü gibidirler ve her iki taraf da liberalizme düşmandır. Kendi Yahudiliğini asla

* (İng.) Dışişleri Çantası. (ç.n.)

küçültmeden, Maxse ve Siyonistlere karşı Yahudilerin Büyük Britanya'da veya yaşamak için seçtikleri ülkede asimile olmalarının mümkün ve gerekli olduğunu ileri sürer. Oysa liberalizmin esasını oluşturan bu ilkeyi savunmak, ancak Siyonizme karşı gelmek anlamını taşır; bu durum da diğer konulardaki görüşleri oldukça liberal olan liderine, Chaim Weizmann'a muhalif olmak demektir. İki insan bu konuda birbirine taban tabana zıt görüştedir ve bu zıtlık sonunda Wolf'un Weizmann'ın başlıca ve en etkin Britanyalı muhalifi durumuna gelmesine yol açar.

Savaşın başlangıcındaki tepkisi çoğu liberal İngiliz'inkinden farklı olmaz, önce dehşete kapılır, ardından kararlı bir Almanya karşıtı olur. Aslında çoğuna oranla daha uzağı görür: Bir arkadaşına, "Korkunç gelecek katliam değil, ondan karşılaştırılamayacak denli daha kötü olan ekonomik bitkinlik ve açlıktır; sonra barış geldiğinde ... her yerde umutsuzluk ve kesin devrim,"[7] diye yazar. "Askeri diktatörle sosyalist diktatör arasında bir fark olmayacak ve sonunda sosyalizmin üstün gelmesi gerekecek." Öngörüsü tümüyle doğru çıkmasa da, o dönemde çoğu kişiye kıyasla, savaş sonrası dönem için gerçeğe yakın bir tahmindir.

Wolf Britanya'nın Almanya'ya savaş ilanında haklı olduğundan asla kuşkulanmaz: "Belçika sorunu için savaşmak zorundaydık."[8] Dışişleri Bakanı Edward Grey'in kararını da sorgulamaz: "Görebildiğim kadarıyla, çok iyi hareket etti." Gerçekten de Britanya liberallerinin savaşı destekleme nedenlerini çoğu profesyonel liberalden daha iyi ifade eder. Ülkesinin, "bir etik görüş savaşı" yaptığını açıklar. Avusturya'nın Alman destekli Sırbistan istilasına, Almanya'nın Belçika istilasına ve Britanya'mn denizlerdeki üstünlüğünü tehdit etmesine direnmek gerekse de, Almanya'nın yarattığı sorunun temelinde "Alman halkının" –daha doğrusu, o halkın önemli bir bölümünün– egemenlik dürtü ve arzularına dayanak bulup haklı göstermeye çalışan ve artık ulusal siyaseti biçimlendirip yönetme aşamasına gelen bir felsefeye doymuş olması" yatar.[9]

Söz konusu felsefenin babasını Georg Wilhelm Friedrich Hegel olarak tanıtır; en son sözcüsü de devletin birey için değil, bireyin devlet için yaşadığını, savaşm olumlu bir iyilik olduğunu, devleti kısıtlayan antlaşmaların görmezden gelinmesi ve devletin ırk bakımından türdeş olması gerektiğini ileri süren Heinrich von Treitschke'dir. Bu otokrat Alman öğretisi Britanya'nın Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibilerini temel alan liberal düşüncesine zıttır. Yahudiliğin liberal, hoşgörülü yaklaşımına da ters gelir. "[Yahudiler] ruhla ilgili şeylere olan yenilmez bağlılıkları ve çok belirgin bireysellikleriyle, Almanların askeri devleti son hedef olarak gösteren kavramlarını kolayca benimsemeleri olası değildir,"[10] der Wolf. "Onlara [Yahudiler] göre Devlet bireyler için vardır; bireyin varlık

nedeni Devlet değildir. Dahası, savaşın Tanrı buyruğu olarak sonsuza dek sürmesi gerektiği ya da vatandaşın her şeyden önce ve her şeyin üstünde asker olduğu öğretisini benimseyecekleri de düşünülemez. Bütün bunlar Yahudi öğretisinin temeline ters düşer."

Wolf'a göre, madalyonun iki yüzü şunlardır: Liberal Britanya ve liberal Yahudilik (Montefiore'nin Liberal Yahudilik adlı dini doktrini ile karıştırılmaması gerekir). Alman felsefesinin antisemitizmin altını çiziyor olması, basit bir "siyasal tuhaflık" değil, [Treitschke] öğretisinin mantıklı bir sonucudur." Aradaki temel bağ şudur: "Antisemitizmin yaratıcıları, bu savaşın yaratıcılarıdır. Her ikisi de aynı barbar düşünce düzeninin sonuçlarıdır. Her ikisi de iğrenç bir öğretinin iğrenç ikiz dölüdür."

Oysa Wolf'un savına uygun olmayan gelişme Çarlık Rusya'sının otokrat Almanya'ya karşı liberal İngiltere ve Fransa'yla ittifak kurmuş olmasıdır. Yaklaşık bir yıl sonra antisemitizmin ve tutuculuğun diğer kalesi Romanya da aynı konuma gelecektir. İki ülke hükümetleri Yahudilere karşı davranışlarını yumuşatma niyeti göstermez. Rus elinde yağmanın, çapulculuğun, sahte ihanet suçlamalarının ve yargısız infazların ıstırabını yaşayanlar, özellikle Rusya Yahudileri ve Rus ordusunun batıya ilerleyişi sırasında yolunun üzerinde bulunan Yahudilerdir. Wolf bu gerçekleri anakaradaki Yahudi tanıdıklarının bürosuna yağdırdıkları raporlardan öğrenir. Aynı zamanda da Dışişleri Bakanlığı'ndan bir protesto talebinin de yararsız olacağının bilincindedir. Birleşik Komite'nin savaş öncesinde Rus ve Romen antisemitizmini kınama çağrısı Dışişleri Bakanlığı'nca hoş görülür, ancak benimsendiğini iddia etmek güçtür. Wolf sıkıntı içindedir, kendi kendine uyguladığı sessizliği –belki de herkesten çok kendi kendine– haklı göstermeye çabalar: "Benim için hep iki ayrı Rusya oldu. Bugün uğruna savaştığım Rusya, her zaman uğruna savaştığım Rusya'dır: Benim ülkemin, Liberal İngiltere'nin safında olduğu ve Prusya tutuculuğuna karşı savaştığı için bütün Rusya'yı temsil eden liberalizmin ve gelişmenin Rusya'sı."[11] Savı inandırıcı değil, ama ışık tutucudur. 1914 yılında neredeyse bütün dünyanın savaşın içinde kıvrandığını, liberalizmi savunmaya kararlı tek bir tarafın bulunduğunu düşünür. Öteki liberalizm karşıtlarını, Siyonistleri nasıl kabullenecektir?

Kabullenemez. Britanya Yahudiliğinin iki dalı –daha farklı bir ifadeyle, Weizmann'ın önderliğindeki Siyonistlerle, Wolf'un önderlik ettiği asimilasyoncular– Britanya hükümetinin desteğini kazanmak için amansız bir yarışa girerler. Söz konusu rekabet, tarafları için kişisel anlamda aynı ölçüde tehlikeli olmamakla birlikte, geniş kapsamlılıkta Şerif Hüseyin ve oğullarının doğudaki girişimlerine eşit ve özellikle aynı toprak şeridinin

geleceğine yöneliktir. Ancak Siyonistlerle asimilasyoncular ilk aşamada işbirliği imkânlarını araştırır.

Bu aşamada, Weizmann ve Wolf'un yaşamları bazı açılardan birbirine koşut ilerler. Weizmann'm Britanya Siyonistlerinin önderliğine yükselişi savaşla birlikte başlar. *The Daily Graphic* gazetesindeki işinden çıkarılan Wolf'un Birleşik Komite'de maaşlı müdürlük görevini kabul etmesi en geç iki ay sonra gerçekleşir; bundan böyle Yahudi asimilasyonunun Britanya'daki en önemli resmi destekçisi olacaktır. Weizmann etkin Yahudilerin savaşı sona erdirecek barış konferansı için hazırlık yapmalarını önerir. Birleşik Komite başkanı olarak, Wolf'un birinci görevi bu konferansa hazırlanmaktır; zaten savaş sırasında baskı altındaki Rus ve Romen Yahudilerinin koruyuculuğuna yönelik geleneksel görevini yerine getiremez. Bu nedenle Weizmann, Wolf ya da temsilcilerinin bir araya gelmesi kaçınılmaz olur.

17 Kasım 1914 tarihinde bir araya gelirler. O gün, Weizmann'ın (iki adamın yakın işbirliği göz önüne alındığında, muhtemelen Ahad Ha'am ile görüşerek verdiği) talimatı uyarınca Harry Sacher Lucien Wolf'un 2 Verulam Buildings, Grays Inn adresindeki bürosunu ziyaret eder.[12] Wolf'un bu kendinden genç, yetenekli Yahudi gazeteciyi keyfe yakın bir merakla ağırlamış olması gerekir.

Sacher o gün konumunu Wolf'a pek gerektiği gibi açıklamaz. Weizmann'ın Rusya'da süregelen antisemitizm karşısındaki görüşlerini sadakatle aktardığı doğrudur. "Savaş sırasında susmak en iyi, daha doğrusu, tek seçeneğimizdir," der, Wolf da bu ifadeyi gönülsüzce onaylar. Sacher kendinin ve arkadaşlarının bir barış konferansında Rusya Yahudileri için iyi bir sonuç çıkması yönünde "zayıf bir olasılık" olduğunu belirtirken de dürüst davranır; Wolf da kesinlikle aynı fikirdedir. Ancak (Siyonistler için) temel konuya, Filistin ve grubun bu yöndeki planlarına gelince, Sacher karşısındakini neredeyse bilerek yanlış yönlendirirken, amacı meçhuldür. Wolf'a siyasal değil, kültürel Siyonist olduğunu söyler. Filistin'e dönmek sadece Yahudi kültürünü canlandırmanın önkoşuludur, başka bir şey değil. "Böyle bir temelde Yahudilerin oybirliğini sağlarsak, siyasal talepler ya da bir Yahudi devleti için çaba harcamam."

Bu dediği üç hafta önce, Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmeden geçerlidir, ne var ki Sacher'ın da kuşkusuz iyi bildiği gibi, Siyonist önderler resmen açıklamamakla birlikte, arada siyasal Siyonizmi ve onun Filistin'de bir Yahudi devleti hedefini benimsemiştir. Sacher'ın Wolf ile görüşmesinden sadece yedi gün sonra James Rothschild Weizmann'a "Bir Yahudi devletinin kurulmasıyla sonuçlanacak ... bir şey talep etmesi" çağrısını yapar. Ahad Ha'am ve muhtemelen Harry Sacher ile

yaptığı konuşmalardan sonra, Weizmann'ın zihni bu değişikliğe çoktan hazırdır.

Wolf bu toplantılardan habersiz olsa da, genel olarak aldığı sağlam bilgilerden salt kültürel Siyonizmin gerilemekte olduğunu fark etmiştir. Yine de Sacher'ın söylediklerine inanırken, bu ifadede Siyonistlerle Birleşik Komite arasında bir işbirliği imkânı sezer. Kültürel Siyonizmle sınırlı bir programın Britanya Yahudi toplumunca sıcak karşılanacağını belirtir. "Filistin'de böylesi bir çalışma için [Sacher'ın] sandığından da fazla anlayış vardır." Siyonist yöneticilerle Birleşik Komite ileri gelenleri arasında yeni görüşmeler olumlu sonuçlara yol açabilecektir.

Aslında Lucien Wolf da yanlış yönlendirme konusunda en az Harry Sacher kadar yeteneklidir. Daha sonraki yazışmalarında genç Sacher'ı bir Siyonist-Birleşik Komite toplantısı düzenlenmesine yardım etmesi için yüreklendirir.[13] Oysa aynı günlerde Siyonistlerin Dışişleri Bakanlığı nezdindeki inanılırlıklarını baltalamaya çalışır. Greenberg ve Zangwill'in daha önce bakanlıkta lobi faaliyetlerinde bulunduklarını öğrenir; Weizmann'ın çeşitli başarılarından söz eden raporlara ulaşır. Oysa Birleşik Komite geleneksel olarak Britanya hükümetini Yahudi çıkarları hakkında bilgilendirir, Wolf da bu geleneğin sürmesinden yanadır. Onun gözünde, ötekiler her işe burnunu sokan insanlardır.

7 Ocak 1915 günü, Birleşik Komite yöneticisi sıfatıyla, müsteşar yardımcısı Francis Acland'ı "Yabancı ülkelerde yaşayan dindaşlarımızın çıkarlarıyla ilgili konularda Dışişleri Bakanlığı'na başvuran yetkisiz kişilere karşı" uyarır.[14] Özellikle "Bay Zangwill'in önde gelen kurumlarımızla resmi bir ilişkisi olmadığı," uyarısım yapar, *The Jewish Chronicle* gazetesinin editörü olmakla birlikte, Greenberg'in de "toplum önderlerimizle sık sık çelişkiye düştüğünü," bildirir.

Ardından, gerçek bir bel altı darbe indirir: Yabancı düşmanı Leo Maxse'ye bizzat hedef olduğu düşünüldüğünde, şaşılacak ölçüde ikiyüzlü bir davranışta bulunur. Acland'ı, "Siyonist örgüt," diye uyarır, "Yabancı kökenlidir ve tümüyle yabancı-düşman ülkelerin denetimindedir."

Başka bir ifadeyle, öykümüzdeki Yahudi taraflardan bazıları duygularını gizleme konusunda en az Emir Hüseyin ve oğulları kadar, hatta aynı anda hem Arapları, hem de Siyonistleri bir gün aynı toprak parçasını, Filistin'i kontrol edecekleri yolunda yüreklendiren (en azından cesaretlerini kırmayan) Britanya siyasetçileri kadar beceriklidir.

Wolf ve Sacher arasındaki ilk buluşma Siyonist-asimilasyoncu ilişkisinin parametrelerini belirler. İşbirliğinin yararları iki taraf için de açıktır; ancak küçümseme, güvensizlik ve gerçek duyguların gizlenmesi bu yararları gölgede bırakır. Ortak çabalarının temellerinin ortaya çıkarılması

için toplantılar sürerken bile, Weizmann ve Wolf Dışişleri Bakanlığı'nın ve yüksek makam sahibi yetkililerin desteğini kazanmak için uğraşlarını sürdürür. Ne var ki bu toplantıların tek sonucu, iki tarafın arasında Britanya ve dünyadaki Yahudilerin konumu hakkındaki derin fikir ayrılığını meydana çıkarmak olacaktır.

Başbakan H. H. Asquith başkanlığındaki Liberal kabine Herbert Samuel'in Filistin'in geleceği konusunda hazırladığı notu görüşmek üzere 13 Mart 1915 günü Downing Sokağı 10 numarada bir araya gelir. Samuel orijinal metni patronuna gösterdiği günden beri geçen iki ayda notun içeriğini sadeleştirmiş, Asquith'in küçümser bir dudak büküşüyle "abartılı" bulduğu üslup oyunlarından vazgeçmiştir. Üstelik bu kez orada bir Yahudi devleti kurmak için başlatılacak tüm girişimleri de bilerek göz ardı eder: "Bu önerinin erdemleri ya da kusurları ne olursa olsun, zamanın buna uygun olmadığı kesindir."[15] Ancak bölgede Britanya faaliyetinin dayanakları ilk metindeki haliyle kalır, yazar bu kez gelecekte hangi program uygulanırsa uygulansın, bölgedeki Yahudi-dışı unsurların eşit muamele görmeleri gerektiğini belirtmek için büyük çaba harcar.

Bir kez daha ortamı dikkatle hazırlar. Notunu kabineye sunmadan önce Weizmann ile, Moses Gaster ile, Ortadoğu'dan yeni dönmüş olanlar da dahil, çeşitli uzmanlarla fikir alışverişine girer. Ardından metnin değiştirilmiş halini Adalet Bakanı Vikont Haldane, Donanma Amirali Jackie Fisher, (Yahudi) Başyargıç Lord Reading ya da Rufus Isaacs gibi, konuya sıcak yaklaşacaklarını düşündüğü kabine arkadaşlarına gönderir. Reading, Samuel'e "Lloyd George'un sıcak bakmaya eğilimli" olduğunu belirtir; "Öneriniz zihninin şiirsel ve düşsel yanına olduğu kadar, romantik ve dini özelliklerine de hitap ediyor."[16] Samuel Lloyd George'la konuşmaları sırasında çoktan bu özelliğinin farkına varmış olmalıdır.

Oysa kabine toplandığı zaman, Asquith'e göre öneri sadece Lloyd George tarafından desteklenir, o da, "Yahudilere, geçmişlerine ya da geleneklerine zerre kadar önem vermez ... onun tek düşündüğü, Kutsal Mekânların ... 'Agnostik Ateist Fransa'nın' eline ya da korumasına bırakılmasının büyük bir rezalet olacağıdır!"[17] Bu sözler Lloyd George'un savaşın başlarında Siyonizme duyduğu yakınlığa pek de olumlu olmayan bir ışık tutar. Asıl düşüncesi Fransa'yı Filistin dışında tutmak mı, yoksa Yahudilerin Filistin'e girmelerine izin vermek midir? Yukarıdaki gözlemden iyice haberdar olmalarına karşın, tarihçiler bu konuda pek yorum yapmazlar.

Başbakan da "Dünyanın bütün köşelerinden Yahudilerin üşüşeceği ve zamanı gelince de Özerklik Hakkı kazanacakları (Ne çekici bir

topluluk!)" bir Filistin karşısındaki hoşnutsuzluğunu saklamaya pek gerek duymaz. Toplantıdan sonra Asquith'e yazdığı mektuba inanmak gerekirse, Yerel Yönetim Komitesi başkanının önerdiği her şeye en güçlü muhalefeti yapan, Lancaster Dukalığı Şansölyesi ve Herbert Samuel'in kuzeni Edwin Montagu olur.

Belki de hiç kimse Britanya'da Yahudi asimilasyonunun başarısını Montagu kadar iyi temsil edemez (Ya da, Wolf veya Weizmann safında durmanıza bağlı olarak, başarısızlığını). Dış görünüşüyle, akla gelebilecek her şeye sahiptir: Babası, ünlü banker ve Liberal politikacı Samuel Montagu'den (Lord Swaythling) kalma inanılmaz bir servet; genç yaşta kabine görevi; parlamentoda özel sekreterliği görevini üstlendiği Başbakan Asquith gibi önemli kişilerle dostluk; Norfolk'ta Hickling adlı bir malikâne. Malikâne sahibi birçok taşra soylusu gibi atıcılıktan hoşlanır, hatta iyi nişancıdır. Bir sabah "Elmabaş ve sorguçlu ördeklere iki yüz otuz el ateş eder, kırk beş kadarını düşürmesi hiç de kötü sayılmaz."[18] İriyarıdır, gözlerinin altı torbacıklı, elleri büyüktür, daha 1915'te saçları seyrelmeye başlar. Etkileyici görünüşüne karşın, "çocuklar ve hayvanlar onu ilk görüşte severler."[19]

Kısa süre sonra onun da çok güzel ve soylu bir eşi olacaktır: Asquith'in Samuel'in "abartılı" notu konusunda küçümseyici yorumlarını gönderdiği sırdaşı, Venetia Stanley. Asquith genç kadına Edwin Montagu hakkında da küçümseyici ifadelerle dolu mektuplar yazmaya alışıktır. Başbakan en yakın siyaset arkadaşının Yahudi olmasını asla unutamaz. Genç kadına gönderdiği mektuplarda Montagu'den "Asurlu," Londra'daki görkemli ikametgâhından da "ipek çadır," olarak söz eder. Venetia Stanley Montagu ile evlenirken, Asquith tebriklerini ve armağanlarını gönderir, ancak kıskançlık, yalnızlık ve yadsıması olanaksız kibar ama kesin bir antisemitizmle karışık büyük bir üzüntü duyar.

Montagu ısırıcı olacak kadar hazırcevap, siyasal bakımdan zeki, heyecanlı, kinci ve alıngandır. Aklmdan geçen diline vurur. Asquith'in onu tesadüfen Yahudi olan bir meslektaş olarak değil, tesadüfen meslektaşı olmuş bir Yahudi olarak gördüğünü bilmiyor olması imkânsızdır. Asquith bile böyle düşünüyorsa, kabinedeki arkadaşları, diğer herkes ne der? Montagu Yahudi dinini uygulayan bir Britanyalı olarak tanınmak ister ve bu açıdan konumu Lucien Wolf'tan farksızdır. Gerçekten de Wolf'a kıyasla duruşu, Samuel'in Weizmann'a göre duruşundan ayrı değildir: her ikisi de hükümette görevli birer Yahudi destekçisidir.

Montagu küzeninin notuna cevap olarak 16 Mart 1915 tarihinde Asquith'e bir mektup gönderir. Mektup sadece Samuel'in Filistin'de bir Britanya himayesini haklı çıkarmak için öne sürdüğü taktik değerlendir-

meleri değil, önerinin altında yatan ve Filistin'de ileride muhtemel bir Yahudi özerkliği kavramını da yıkmaya, tümüyle reddetmeye çalışır.

Mektubuna, "Stratejik ve maddi açıdan bakıldığı zaman, Filistin'in kendisi Büyük Britanya için hemen hiçbir değere sahip değildir," diye başlar. Britanya'nın elinde olması ne Mısır'ın, ne de Süveyş Kanalı'nın savunulmasını kolaylaştıracaktır. Dahası, "Örneğin Mezopotamya'yla kıyaslanamayacak kadar yoksul bir mülktür." Kuzeni gibi Siyonistler ne derlerse desinler, Yahudiler oradaki toprağı işlemekten da fazla keyif almayacaktır: "Tanıdığım Yahudilerden hiçbirini zeytin ağaçlarının bakımını yaparken ya da koyun güderken göremiyorum."

Montagu'nün en temel aşamada karşı çıktığı, Siyonistlerin Filistin'i belirgin bir Yahudi halkının vatanı olarak varsaymalarıdır: "Bugün artık tümüyle türdeş bir Yahudi ırkı yoktur. Büyük Britanya Yahudilerinin Fas'taki Yahudilerden ya da Kochi'deki siyah derili Yahudilerden en az Hıristiyan İngiliz'in Kuzey Afrikalı veya Hindu'dan uzak olduğu kadar farklı olduğuna kuşku yoktur." Filistin'deki bir Yahudi anavatanı, "Farklı uygarlıklardan ve farklı dini uygulamalardan ve farklı geleneklerden gelme, çok dilli, çok renkli, heterojen bir insan kalabalığından," oluşacaktır. Şimdi yaşadıkları yerlerdeki koşulların tümüyle dayanılmaz olmadığı sürece, dünya Yahudilerinin oldukları yerde kalmaları ve asimile olmaları çok daha hayırlı olacaktır; kendi örneğinde olduğu gibi.

Eğer kalmazlarsa, diye devam eder Montagu, kalabalıklar halinde Filistin'e taşınır ve orada kendilerine bir vatan kurarlarsa, diğer yerde istenmeyen kişi olurlar. "Rusya, Bulgaristan, Fransa, İspanya'nın konukseverliğini talep ederken, tek dayanak noktaları başka bir evleri, kendilerine ait bir devletleri olmaması, yaşadıkları ülkelerin iyiliği için çabalayan vatansever yurttaşlar olmak istemeleridir ... Filistin'in onların gerçek vatanını temsil eden Yahudi devleti olduğu öğrenildiğinde, onlardan ne pahasma olursa olsun kurtulmayı hedefleyen bir dünya hareketini şimdiden görebiliyorum." Mektubunu samimi bir istekle bitirir: "İnsanlarımız sadece Non-konformist [Anglikan Kilisesi'ne bağlı olmayan bir tarikatın üyeleri] olsa, o zaman Siyonizm de ölecek ve Yahudiler de saygınlık yolunu bulacaktır."

Asquith bu tutkulu belgeyi okur ve gülümser. Venetia Stanley'ye yazdığı gibi, "ateşli" bulur. Mektubu kabine arkadaşlarından hiçbirine göstermediği sanılır, ancak Montagu ve Samuel arasındaki çatışma tarihi görevini yerine getirir, Wolf ve Weizmann, daha genel anlamda asimilasyoncularla Siyonistler arasındaki rekabeti yansıtır. Bu aşamada asimilasyoncular hâlâ önde görünseler de, Samuel Siyonizm adına büyük bir hizmet gerçekleştirir: Yazdığı not ve bu notun öz kuzeni

tarafından reddedilmesi kabine üyelerinin Britanya Yahudi toplumunun bölündüğü sonucuna varmalarını sağlayacak kanıtlar sunar. Birleşik Komite artık yekpare bir blokun temsilcisi değildir. Ve en sıradan meslektaşları Samuel'in Siyonist duruşu ifade ediyor olması, Siyonizmin artık pratik politika alanına çıktığına inanmalarına yardım eder.

Yaklaşık bir ay sonra, 14 Nisan 1915 günü Siyonist önderlerle Birleşik Komite arasındaki ilk resmi görüşme gerçekleşir.[20] Sacher'ın Wolf'la ilk görüşmesinin üzerinden beş ay geçmiş olması, her iki tarafın o ilk görüşmeden sonra öncelik almak için manevralara giriştiğinin kanıtıdır.[21] İki grup nihayet bir araya geldiklerinde, katılımcılar arasında ne deneyimli Siyonistlerce konumu fazla önemsiz görülen Sacher, ne de laboratuvarından ayrılamayan Weizmann vardır. Ne var ki bu arada, Berlin'deki merkez bürodan iki Siyonist Londra'ya gelir: Bunlar kısa süre sonra doğduğu Rusya'ya dönecek olan Yehiel Tschlenow ve daha önce tanıştığımız Nahum Sokolow'dur. Siyonist temsilcileri arasında Haham Moses Gaster da dahil, üç kişiyi daha saymak gerekir.[22] Asimilasyoncuların tarafı Claude Montefiore'den Birleşik Komite Başkanı David Alexander'dan ve tabii Lucien Wolf'tan oluşur.

Görüşmelerde kesinlikle ortaya çıkan ilk gerçek, Sacher'ın başlangıçta sözünü ettiği kültürel Siyonist programın hiçbir zaman uygulanmadığı gibi, artık geçerli de olmadığıdır. Tschlenow uzun bir konuşma yapar ve savaşı izleyecek barış konferansında Finlandiya, Litvanya ve Ermenistan gibi küçük ulusların bile "isteklerini, hedeflerini ve tutkularını ortaya koyacaklarını" belirtir. Ardından da Siyonist karşıtı dostlarına sorar: "Yahudi 'halkı', Yahudi 'ulusu' sessiz mi kalacak?"

Altı çizilmesi gereken nokta, toplantı tutanağını yazan Wolf'un "halk" ve "ulus" sözcüklerini tırnak içine almış olmasıdır. O minik düşey çizgiler iki tarafı birbirinden ayıran derin uçurumu gösterir. Wolf'a göre Yahudilerin belirgin bir ulus olduklarını ileri sürmek, kendi desteklediği ve Britanya Yahudilerinin Yahudi Britanyalılar olduğuna dayanan savını önemli ölçüde çürütecek, Yahudilerin Britanya'da ya da herhangi bir başka ülkede gerçekten asimile olmaları imkânını yok edecektir. Böyle bir ifade onun liberal varsayımlarına karşıdır. İstenen ifadeyi onaylamayı reddeder.

Tschlenow Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmekle önceki tüm hesapları altüst ettiğini ileri sürer. Müttefikler Osmanlıları yenilgiye uğratırsa, "o zaman Filistin'in İngiltere'nin payına düşmesi, İngiltere'nin de orayı Yahudilere vermesi kuvvetle muhtemeldir." Ya hemen ya da hiç: "Yahudiler Filistin'i geliştirmez, kalabalık, bakımlı, uygar ve verim-

li kılmazlarsa, bunu başkaları yapacaktır." Düşü, "Eski günlerdeki gibi, 500.000 kişilik ... hatta daha kalabalık ... büyük bir Yahudi Topluluğu'dur." Moses Gaster devamını getirir: "Siyonistlerin niyeti işe girişmek ve 'bütün sürü' adına çalışmaktır. Bir Yahudi Topluluğu'ndan başka hiçbir şey onları tatmin edemez."

Kültürel Siyonizmin ipi çekilir! O zaman siyasal Siyonistlerle Birleşik Komite hangi temelde ortaklaşacaktır? Tschlenow Siyonistlerin Filistin'de bir Yahudi topluluğu hedefiyle Birleşik Komite'nin Rusya Yahudilerinin koşullarını iyileştirme arzusunun çelişkili değil, tamamlayıcı olduğunu belirtir. Yahudiler Filistin'e sahip olup, oraya serbestçe göçebilmeye başlayınca, "Rusya'da daha az Yahudi kalacak," daha küçük bir Yahudi toplumu eskisi kadar tehdit görünmeyecek ve daha hafif baskı yaşayacaktır. Gaster ilave eder: "Ülkeler Yahudi'nin kendi ülkesine gidebileceğini bildikleri zaman, ona daha az baskı yaparlar." Sokolow da geri durmaz: "Filistin Britanya himayesine girerse ve İngiltere orasını Yahudiler için yasal bir vatan haline dönüştürürse, İngiltere başka ülkelerdeki Yahudilerin baskı görmesini engellemek ve onlar için haklar elde etmek konusuyla daha çok ilgilenir." Ancak Siyonistler kendi siyasal programlarının önceliğinde ısrar etmeyi bırakmaz. Ne denli soylu ve yararlı olursa olsun, Yahudi yazgısını düzeltme çabaları, "Yahudi sorununa asla çözüm olamaz. Tek çözüm, Siyonizmdedir."

Wolf ve arkadaşları iki grup arasında anlamlı bir işbirliği imkânını büyük ölçüde kısıtlayan bu kültürel programdan vazgeçme kararından pek şaşırmış gibi görünmez. Konuklarına iki yerinde soru yöneltirler. "Filistin nasıl Yahudi ülkesi olacak?" ve aynı önemde, oraya girdikten sonra, "Yahudiler için ... özel haklar talep edilecek mi?"

Siyonistler sözlerini sakınmaz. Özel haklar talep edilecektir; Gaster açıklamasında, "Yahudiler nüfus olarak baskın duruma gelecek sayıya erişinceye kadar," özel hakların gerekli olduğunu söyler. Yahudilerin Filistin'e nasıl gireceklerine gelince, Britanya destekli ve imtiyazlı bir Yahudi şirketi "Yahudilerin öncelikli yerleşimci olmalarını sağlayacaktır." Sokolow İngiltere'nin Filistin üzerinde bir çeşit denetim uygulaması durumunda, "Yahudilerin Filistin'de üstün duruma gelmelerini [ve] orasının *kendi* ülkeleri olmasını sağlamak için gerekli önlemleri alacağı açık ve kesindir," diye ekler. "Kavramlardan biri diğerinin sonucudur."

Kibarca ifade edilmesine karşın, uzlaşmaz bir yaklaşım. Birleşik Komite konuşulanları görüşüp, cevap vereceğini belirtir. On dört gün geçmeden, Wolf kendi iyimser liberal inancını özetleyen on dört sayfalık bir not hazırlar:

> Doğu Avrupa'daki ulusal yaşamın bütün eğiliminin daha aydın ve daha liberal bir politikaya yönelik olması şarttır ... Büyük Britanya ve Fransa'nın Müttefik tarafındaki üstünlüğü sayesinde, mevcut savaşın Rusya'daki liberal reformları büyük ölçüde tetiklemesi gerekir ... Bu ülkelerin yöneticileri kendi güvenlikleri için, er veya geç [Yahudi sorununa] Batı Avrupa ve Amerika'da başarıyla uygulandığı şekilde el atacaktır ... Başarı konusunda umutsuzluğa kapılmak için sağlam neden yoktur.

Bu nedenle, der Wolf, Birleşik Komite Siyonist yaklaşımı reddetmelidir. Ona göre Filistin'e sınırsız Rusya Yahudisi göçü bile, geride kalan çoğunluğun koşullarını iyileştiremez; ne de olsa Rusya Yahudilerinin kitleler halinde Amerika'ya göçü dahi böyle bir sonuç doğurmamıştır. Dahası, bir Yahudi topluluğunun kurulması koşulları iyileştirmek bir tarafa, "baskıcı ülkeleri şimdiki açılım politikalarını sürdürme zorunluluğundan kurtaracaktır." Edwin Montagu gibi, Wolf da bir Yahudi topluluğunun kurulmasıyla birlikte antisemitizmin azalmayacağına, tam tersine, yoğunlaşacağına inanır. Siyonistlerin yaklaşımı "Tüm deneyim ve olasılıklara aykırıdır, temelinde gericidir."

Siyonist taktiklerin defterini düren Wolf, ardından onların temel önermelerini de reddeder:

> Bir Yahudi milliyetinden söz etmek, doğduğu ülkedeki yazgısından memnun olmayan Yahudi'nin "evine," Filistin'e gitmesinden dem vurmak, bütün bunlar Yahudi sorunlarının var olduğu bütün ülkelerde Yahudilerin vatandaşlık iddiasına kökünden darbe vurur ... Bu sadece çifte vatandaşlık iddiası değil ... Filistin dışında her yerde yaşayan Yahudilerle sonsuza dek sürecek bir yabancılaşma savıdır.

Siyasal Siyonizm tamamen asimile olmuş Yahudilerin durumunu bozmak tehdidini ifade eder. Bu, kendisi gibi, Birleşik Komite'deki arkadaşları gibi Yahudilerden, doğdukları ülkenin, İngiltere'nin yabancısı kişiler yapma tehdididir.

Görüşlerini sürdürür ve Siyonistlerin Filistin'e varan Yahudilere ayrıcalık tanıma talebini de reddeder. Filistin'in gelecekteki muhtemel egemen gücü Britanya dine dayalı ayrıcalıkları özellikle yasaklar. Dahası, Yahudilerin herhangi bir yerde ayrıcalık istemesi gibi "hiçbir şey Yahudilerin dünya üzerindeki özgürlük çabasına daha fazla zarar veremez. Rus hükümetinden ...·Yahudilerle Hıristiyan arasmda bir fark gözetmeme talebimizi nasıl sürdürürüz?"

Özet olarak, Siyonist programın benimsenmesi durumunda,

Sadece baskı altındakilerin güçlükleri artmakla, dünyanın dört köşesindeki gelişmiş Yahudilerin özgürlükleri tehlikeye düşmekle kalmaz, bizzat Filistin'de bile insan hakları ve din açısından Ortaçağ'ın en kötü cinsinden zaafları temel alan, bunun sonucunda sürekli olamayacak, Yahudilerin ve Yahudiliğin sonsuza dek suçlanmasına yol açacak bir Yahudi devleti kurulmasına neden olur. Gerçekten de din ve ırk sınavlarına dayalı bir siyasal milliyet sistemiyle farklı bir sonuç elde edilemez ve başka her çeşit Yahudi milliyeti imkânsız olur.

Anlaşmazlığın ana çizgileri bundan açık ifade edilemez. Siyonistler Wolf'a 11 Mayıs 1915'te cevap verir; Birleşik Komite tam bir ay sonra karşılık gönderir, mektup, "olayların gelişmesinin yararlı bir işbirliğine imkân verecek bir görüş yakınlaşmasına yol açacağı" inancıyla sona erer. Beklenen gelişme gerçekleşmeyecektir. Yahudi milliyeti gibi çok önemli konuda, taraflardan hiçbiri geri adım atmaz. Görüşmeler ve tartışmalar devam eder, her iki tarafta da muhtıralar kaleme alınır, ancak aradaki uçurum kapanmaz. Artık hükümet nezdinde öncelik alma rekabeti daha da acımasız olacaktır. Wolf'un daha yerleşik ve daha avantajlı noktadan hareket etmesine karşın, Weizmann'ın siyaset oyununda mutlak ustalığını unutmamak gerekir.

BÖLÜM 11

Yol Ayrımı

Savaşın başlamasından bir buçuk yıl sonra, Britanya hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı karanlık bir manzarayla karşı karşıyadır. Batı Cephesi'nde Müttefikler korkunç fedakârlıklara rağmen ancak kanlı bir çıkmaz yaratmayı başarır. Doğudaysa, nispeten daha hareketli çarpışmalar da aynı ölçüde belirsiz sonuçlar verir. Güneyde, Türkler Gelibolu'da İngilizleri yenilgiye uğratır, Mezopotamya'da da Kut'ül Amare'de binlerce Britanya askeri ve subayını tutsak ederler. Bu arada Avusturya Sırbistan'ı işgal eder, İtalya'nın İtilaf Devletleri safında gecikmeyle savaşa girmesi ne güneyde, ne de öteki cephelerde bir şey değiştirir.

Whitehall'dan* bakılınca, 1916'nın genel manzarası şöyledir: Yenilgi kadar zafer de yakın görünmez; Batı Cephesi'ndeki yıpratma savaşının etkileri kestirilemez; Avrupa ve Avrasya'da birbirlerini kurt kapanına almış dev ordular karşısındakini etkisizleştirmiş gibidir. Terazinin bir tarafa yatması için, sadece şu ya da bu tarafa hatırı sayılır yeni güçlerin katılması gerekir. Britanya'nın 1916 başlarında "Dünya Yahudiliği" ya da "Büyük Yahudilik" ile bir çeşit düzenleme konusunda ciddi arayışlara başlaması, bu kapsam içinde değerlendirilmelidir. İngilizler tek başına Yahudilerin savaşın sonunu etkileyebileceklerine asla inanmazlarsa da, Yahudi toplumunun bu amaçla fon yaratabileceğini, belki daha da önemlisi, daha büyük güçleri şu ya da bu tarafa ağırlık koymaya veya dışarıda kalmaya ikna edebileceklerini düşünürler. 1916 yılında karar alıcılar da dahil olmak üzere, birçok Britanyalı dünya işlerinde söz sahibi yekpare ve etkin bir Yahudi gücüne inanır görünür. Oysa böyle bir güçten söz edilemez. Hükümetin savaş zamanında Yahudilere çağrıda bulunması bir kavram yanılgısından kaynaklanır.

Aynı kavram yanılgısı savaşın başlamasından bir buçuk yıl sonra, Büyük Şerif Hüseyin'in Mekke Emiri olmak için adaylığını koyduğu sırada Britanya'nın desteğinden yararlanmak için nezdinde başarılı bir girişim gerçekleştirdiği İstanbul'daki eski Britanya dragomanı Gerald Henry Fitzmaurice'in dünya görüşünü etkiler. Hüseyin dragomanın şahsında müstakbel bir müttefik görür: Konu Osmanlı siyasetine gelip dayandığında, Fitzmaurice de Şerif'in Sultan II. Abdülhamid'e hayranlığını ve

* Londra'da çoğu bakanlığın bulunduğu cadde. Britanya hükümeti anlamında kullanılır. (ç.n.)

İttihatçılara duyduğu nefreti paylaşan, aşırı tutucu birisidir. Onunla yıldızı barışmayan T. E. Lawrence'a göre, seyrelmeye yüz tutmuş kır saçları, delici bakışları ve palabıyıklarıyla keskin hatlı dragoman "Bir kartal zihnine ve çelik sertliğinde bir kişiliğe" sahiptir. Britanya'yı Osmanlı İmparatorluğu nezdinde temsil eden bir dizi büyükelçi üzerinde güçlü (Lawrence'a göre aşırı ve yanlış yönde) bir etkisi vardır.

Konsolos olarak İstanbul'a atandığı 1905'ten Londra'ya geri çağrıldığı Şubat 1914'e (o arada İstanbul'da baş dragomanlığa ve diplomaside başkâtipliğe terfi eder) kadar, can çekişen Osmanlı sarayına hayat kazandırmak, acımasız, yoz ve kaprisli hükümdarını ayakta tutmak için elinden geleni yapar. George Lloyd ve Mark Sykes ile birlikte İstanbul'da fahri ataşelik görevinde bulunan Aubrey Herbert dragomanı yaşlı, ama içten çürümüş meşe ağacını ayakta tutan sarmaşıklara benzetir. Dönemin bazı İngiliz diplomatları, biliminsanları ve gazetecileri gibi Fitzmaurice de Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirip imparatorluğun yönetimini üstlenen İttihatçıların Yahudilerin ve *dönmelerin,*[1] ya da kripto Yahudilerin kuklaları olduğu şeklindeki kavram yanılgısının etkisinden kurtulamaz. Dünya görüşüne göre, bu kuklacılar Filistin'i dünya Siyonist hareketine kazandırmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimini ele geçirmeye çalışan daha yaygın bir komplonun parçasıdır.[2]

Fitzmaurice'in burada öykümüze yeniden girmesinin nedeni, hem Osmanlı İmparatorluğu, hem de diğer ülkelerde İtilaf Devletlerinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki zaferin anahtarını Yahudilerin elinde tuttuğunu ileri süren belki de ilk sorumlu Britanya diplomatı olmasıdır. Bu görüşünü ilettiği deneyimli, başarılı ve saygın İngiliz diplomatı, Victoria Tarikatı ve Bath Tarikatı komutanı Hugh James O'Bierne[3] ile paylaşırken, beriki duyduklarından kuşkulanmak için hiçbir neden görmez. İki adam Fitzmaurice'in hükümetin Almanlarla ittifak kurmasından hoşnut olmayan muhalif Osmanlılarla görüşmek için 1916'da gönderildiği Bulgaristan'da tanışır;[4] O'Bierne Sofya'ya Temmuz 1915'te, Bulgaristan hükümetini rüşvet karşılığında İtilaf Devletleri safına katılmaya ikna etmek amacıyla gelir, ancak Bulgarlara en çok istediklerini, Makedonya'da, İkinci Balkan Savaşı sırasında Sırbistan tarafından işgal edilen bazı bölgelerin sözünü veremediği için başarılı olamaz. Oysa Almanya böyle bir vaatte bulunur; Britanya'nın tersine, Sırbistan düşman safındadır. Bulgar Başbakanı Vasil Radoslavov kısa bir tereddütten sonra Almanya'nın rüşvetini kabul ederek İttifak yanında savaşa girmeye karar verir.[5] O'Bierne ve Fitzmaurice sadece birkaç gün sonra, Bulgaristan'ın Britanya'ya savaş ilan etmesinden hemen önce ülkeden çıkmayı başarırlar. Londra'ya döndüklerinde eski dragoman Amirallik'te, İstihbarat Teşkilatı'nda işe

başlarken, O'Bierne de Dışişlerinde çalışmaya döner.

Fitzmaurice 1915 sonu veya 1916 başlarında, muhtemelen Herbert Samuel sayesinde Moses Gaster ile tanışır.[6] Eski dragoman Britanya Sefaradları hahamından Siyonistlerin programı hakkında bir şeyler öğrenir ve duyduklarını Osmanlı İmparatorluğu'nu kimlerin yönettiği hakkında bildiklerine uygular. Başka bir ifadeyle, ikiyi ikiye (bazen daha azma) ekler ve dörde ulaşır. Mantığı şöyledir: Müttefikler Osmanlı yönetimine desteklerini çekmeleri karşılığında İstanbul *dönmelerine* Filistin'i önerir. Bu anlaşma Osmanlı'nın yıkılmasıyla sonuçlanacak, bunu Müttefiklerin zaferi izleyecektir. Dahası, Yahudiler vaat edilmiş ülkelerine dönüp, orayı imar etmeye odaklanacakları için, dünya Siyonizminin karanlık, kötücül etkisi yok olacaktır.[7] Fitzmaurice'in 1915/16 yıldönümünde Hugh James O'Bierne ile paylaştığı anlayış, budur.

O'Bierne bu anlayışı benimsemeye, hatta hayranlık duymaya hazırdır. Henüz bir ay önce, Dışişlerinin eline bu kez Osmanlı değil, Amerikan Yahudilerinin gücünden söz eden bir not geçer. Wisconsin Üniversitesi'nde profesör olan not yazarı İngiltere'yle önemli ilişkilere sahip, önde gelen bir Amerikan Siyonisti'dir. Notu yazmaktaki amacı, hatırı sayılır mali ve siyasal güce sahip olduğunu iddia ettiği Amerikan Yahudi toplumuna yönelik Alman propagandasını ihbar etmektir. Profesöre göre Müttefikler için iyi haber, Amerikan Yahudi toplumunun doğuştan Britanya ve Fransız görüşlerine sıcak yaklaşması, ancak anlaşılır nedenlerle Rus görüşünden hoşlanmamasıdır. Bu nedenle, Amerikan Yahudilerini kazanmak için, değişik önlemlerin yanı sıra, "Filistin'in millileştirilmesine yönelik son derece örtülü bir imada bulunulmasını," önerir.[8] Bu tarifle bir çeşit Fransız ya da Britanya denetimini kastetmiş olduğu sanılır.

Dışişleri Bakanlığı'na ikinci bir notun ulaşması sadece birkaç hafta daha sürer; bu kez altı çizilen Yahudilerin gücüdür ve not Amerikalı profesörün görüşlerini destekler. Gönderen ise Mısır'daki Sir Henry McMahon'dan başkası değildir. Yüksek Komiser, Büyük Şerif Hüseyin'le yaptığı karmaşık, ancak uzun erimli yazışmanın ortasında, "İskenderiye Yahudi toplumunun başkanı ve önde gelen bir İtalyan işadamının" görüşlerini ilettiği bir rapor alır. Raporu o denli fikir verici bulur ki, özetler ve Londra'daki amirlerine gönderir. Anlaşıldığı kadarıyla, muhatabı Müttefiklerin Rusya'da uygulanan antisemitizm yüzünden Yahudilerin, özellikle de olmazsa olmaz Amerikan Yahudilerinin desteğini kaybetmek üzere olduklarından kaygılıdır. Tıpkı Amerikalı profesör gibi, bu beyefendi de Yahudi desteğinin savaşta önemli bir etken olabileceğine ve kolaylıkla elde edilebileceğine inanır. "Amerika'daki Yahudilerin tek beklentisi," diye açıklar İtalyan işadamı, "Filistin konusundaki düşlerinin

İngilizlerce uygun görüldüğünü bilmektir."[9] Uyarıda da bulunur: Britanya bu özlemi dindirmekte gecikirse, Almanya fırsatı kaçırmayacaktır."[10]

Londra'daki Yahudi taraflar Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan bu raporlardan haberdar olmamakla birlikte, her biri kendilerine özgü yöntemlerle Britanya yetkililerini Yahudi öğesinin önemli olduğuna inandırmaya çalışır. Herbert Samuel kabineye sunduğu notu François Georges-Picot ile anlaşmayı yeni tamamlamış olan Mark Sykes'a iletir. Sykes ve Picot Osmanlı topraklarının savaştan sonra paylaşılmasıyla ilgili önerilerine destek bulmak amacıyla Rusya'ya hareket etmek üzeredir. O aşamada Sykes'ın Siyonist olduğu iddia edilemese de, hareketinden önce Samuel'e, "Notu okudum, ezberime aldım ve yok ettim: Dışişleri çantasındakiler dışında hiçbir belgenin Rusya sınırından geçmemesi gerek," der.[11] Gerçekten de, raporu okuduğu zaman Sykes'ın zihninde bir şimşek çakar. Tüm yorucu Rusya yolculuğu boyunca Yahudi öğesi üzerinde düşünüp durur, bir süre sonra bu zihinsel faaliyet Britanya siyasetini biçimlendirmesine yardım eder. O'Bierne gibi Sykes da ateşlenmeye hazırdır. Unutulmaması gereken husus Sykes, O'Bierne ve Fitzmaurice'in hep inançlı Katolikler olarak belki gençlik yıllarında Yahudilerin önemli ve gizemli bir dünya gücü olduğunu öğrendikleri, doğru düğmeye basılırsa bu gücün Müttefikler yararına harekete geçirilebileceğine inandıklarıdır. Öte yandan, Sykes, O'Bierne ve Fitzmaurice'in Katolikliğinin Britanya yetkilileri içinde "Dünya Yahudiliği" nezdinde olası bir müttefik gören küçük çevreye dahil olmalarıyla bir ilgisi bulunmadığı da düşünülebilir.

Chaim Weizmann ise günlerini laboratuvarında çalışarak, bulunması gittikçe güçleşen odun yerine tahıldan fermantasyonla aseton elde edecek bir yöntem geliştirmeye uğraşmakla geçirir. Aseton, patlayıcıların üretiminde kullanılan kordit maddesinin önemli bir bileşenidir. Çalışmaları öylesine önemli ve başarılıdır ki, başta Asquith tarafından Levazım Bakanlığı'na getirilen Lloyd George olmak üzere, önemli hükümet yetkilileriyle temasları sıklaşır. Bu arada sevimlilik kampanyasını sürdürür, Yahudiler kadar Yahudi olmayanlara da Siyonizmi öğretir. Artık Rothschild kadınları elinden tutmuş, yüksek masanın akademik olmayan tarafıyla nasıl konuşacağını, nasıl hareket edeceğini göstermiştir. Bir zamanların *folks-mensch*'i Britanya seçkinlerinin salonlarında ve yemek odalarında en az kimya laboratuvarındaki kadar hızlı öğrenen bir öğrenci olduğunu kanıtlar. Etkinliğinin bir kanıtı: O dönemde, Crewe markizinin verdiği bir ziyafet sırasında Robert Cecil'e, "Bu evde hepimiz Weizmann'cıyız," dediği anlatılır. Nancy Astor bir akşam Weizmann'ı aralarında Balfour ve etkin *Round Table* dergisinin yazarı (kısa süre sonra Lloyd George'un kişisel sekretaryasının üyesi) Philip Henry Kerr gibi kişilerin bulunduğu

bir dizi aydınla birlikte yemeğe çağırır. Yemeğe oturdukları sırada Lady Astor konuklarını, "Dr. Weizmann ile Siyonizm konuşmalısınız," diye uyarır.[12] Siyonistlerin önderi karar alıcılara erişimi sağlamış, Filistin konusunu gündemlerinde tutmaya başlamıştır.

Weizmann'ın antisiyonist kopyası Lucien Wolf da Britanya yöneticilerini Yahudilerin önemi hakkında etkilemeye çalışırken, İngiltere ve Fransa'nın Yahudi desteğini kazanmak uğruna bir dünya savaşı sırasında Ruslarla ittifakı tehlikeye atmayacaklarının da bilincindedir. Britanya'nın Siyonist desteğini kazanmak amacıyla Yahudilere isteklerini karşılama sözü vermesini önerdiklerinin de farkındadır. Dışişleri Bakanlığı'nın gözünde bu somut programın kendi bulutsu yaklaşımından, diğer bir deyişle Fransa ve İngiltere'nin Rusya'yı kızdırmadan baskı yapma önerisinden çok daha çekici olduğunu düşünmekte de haklıdır. Tam o sırada, Manş'ın öteki yakasından başlatılan bir girişim ona olası bir çıkış yolu gösterir. Müttefiklerin Yahudileri kazanmasını isteyen Fransa, yardım için Lucien Wolf'a başvurur.

Fransa Yahudi desteği konusunda Almanların İtilaf'tan bir adım önde olduğundan, böylesi bir Alman başarısının özellikle Yahudi toplumunun maddi açıdan güçlü, siyaset alanında da etkili olduğuna inandığı Amerika'da ciddi yankılar yaratacağından kaygılıdır. Fransız hükümeti bu olasılığa karşılık özel temsilci olarak Amerika'ya iki (Yahudi) profesör gönderir, bu kişilerin çabalarına yardım amacıyla da Tarafsız Ülkelerdeki Yahudiler Arasında Fransız Bilgi ve Faaliyet Komitesi (Comité français d'information et d'action auprès des Juifs des pays neutres) adlı bir komite kurar.[13] Profesörlerin raporlarını temel alan Fransız hükümeti Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın çeşitli haber kaynaklarının geldikleri sonuçlara benzer bir kanıya varır. Fransız ve İngilizlerin Rusya'ya uygulayacakları baskı Amerikan Yahudileri arasında dostlar kazanmasını sağlayabilir; ancak Rus yönetimini soğutacağı da aynı ölçüde kesindir. Oysa gözlerinin önünde Filistin yemini sallandırmak Amerikan Yahudilerine çekici geleceği gibi, Çar'ın bakanlarının düşmanlığına neden olmayacaktır. Quai d'Orsay* Yahudi profesörlere Amerikan Yahudilerini Osmanlı idaresinin sona ermesinin ardından Ortadoğu'daki özgürlüklerin genişleyeceğini, Filistin'e yerleşmelerinin de hızlanacağını söylemeleri talimatını iletir.

Bu arada *comité* İngiltere'nin de kendilerine koşut bir kurum oluşturması gerektiği sonucuna varır ve bu konuda Lucien Wolf'tan yardım ister. Wolf önündeki çifte fırsatı kaçırmaz. Hem Yahudi, hem de vatansever bir İngiliz olarak Müttefikler adına Yahudi desteğini kazanmak

* (Fr.) Fransız Dışişleri Bakanlığı'na verilen ve bakanlığın bulunduğu rıhtımdan esinlenen ad. (ç.n.)

ister; Siyonist reçeteleri benimseyecek kadar aşırıya kaçmadan, Yahudilere savaştan sonra Filistin'de daha büyük bir rol sözü vermek, böylesi bir desteği sağlayabilecektir. Önerilen görev aynı zamanda da ona ve Birleşik Komite'ye Dr. Weizmann'a karşı üstünlük sağlama yolunu da açar. Söze, "Siyonist değilim ve Yahudi milliyetçiliği hareketini kınıyorum," diye başlar; ancak devir, Müttefiklerin Filistin konusundaki Yahudi arzularına sıcak baktıklarını, savaştan sonra eşit haklar tanımaya; Filistin'e göçlerini kolaylaştırmaya; Kudüs'te bir İbrani üniversitesinin kurulmasını desteklemeye ve İbraniceyi bölgenin dillerinden biri olarak tanımaya söz verdiklerini açıklamalarının çağıdır.[14] Eğer Müttefikler bunları yaparsa, diye yazar, "Tüm Amerikan Yahudilerini kendi davalarına bağlarlar." Ertesi gün Dışişleri Bakanlığı'nda Robert Cecil ile buluşur ve programını halka tanıtmak için başta Londra olmak üzere, tüm Müttefik başkentlerde bir propaganda komiteleri ekibine başkanlık etmeyi önerir. (Fransız *comité*'sinin aklında Britanya'nın bir üst komite kurması yoktur). Filistin'in geleceği hakkında mesajı Amerika'ya bizzat taşımaya gönüllü olduğunu belirtir.

Dışişleri Bakanlığı aceleye getirilmeyi kabul etmez. Wolf'un önerisini Fitzmaurice'in tavsiyeleri, Amerikan profesörün notu ve Sir Henry McMahon'un İtalyan işadamının yazısıyla ilgili raporuyla birlikte değerlendirir. Wolf'un önerisinin Weizmann tarafından istenenden ancak bir ölçüde farklı olduğunu belirler. Önceleri Siyonizme ayıracak zaman bulamayan bakanlık, şimdi hızlandırılmış Siyonizm kurslarına yazılır; Wolf'un notunu Washington'daki Britanya Büyükelçisi Cecil Spring Rice'a iletir. Rice, Wolf'tan hiç hoşlanmaz. Olumsuz cevap vereceğini tahmin etmek güç olmaz.

Sabırsızlıkla cevap bekleyen Wolf bir Fransız tanıdığından kaygı verici bir haber alır: "Bay Lloyd George Levazım Bakanlığı'ndaki 'sağ kolu' olan Dr. Weizmann'a Filistin'in Britanya Tacı'nın etki alanı içinde kalması durumunda, oradaki Yahudilere imtiyaz tanınacağı yönünde resmi söz vermiş."[15] Lloyd George'un böyle bir söz verdiği doğru değildir, ancak Wolf uyarıyı gerçek kabul eder, çabalarını yoğunlaştırır. 3 Mart 1916 tarihinde Cecil'e Filistin hakkında bir "formül" içeren ikinci bir not göndererek, Yahudilerin tamamıyla farklı bir milliyete sahip olmadıklarına inanan birinin Siyonizme en çok ne kadar yaklaşabileceğini gösterir. Önerdiği şudur:

> Savaşın sonunda, Filistin'in Büyük Britanya veya Fransa etki alanı içinde kalması durumunda, bu iki ülke hükümetleri o ülkenin Yahudi toplumu gözünde sahip olduğu tarihi önemi hesaba katmaktan geri durmayacaktır. Yahudi nüfusun vatandaşlık hakları ve dini özgürlükleri,

toplumun geri kalanıyla eşit siyasal hakları teminat altına alınacak, göç ve koloni kurmaları için mantıklı kolaylıklar sağlanacak, oturdukları kent ve kolonilerde gerekli olan kentsel ayrıcalıklar tanınacaktır.[16]

Ardından Wolf, Dışişleri Bakanlığı'nın kararını hızlandırmak için elinden geleni yapar. Üç gün sonra gönderdiği yeni bir notta, Dışişleri Bakanlığı'nca kabul edilmesi durumunda "formülünü" 12 Mart Pazar günü Doğu Londra'da Yahudiler için düzenlenecek bir toplu gösteride ilan edeceğini belirtir.

Karar alıcılar üzerindeki etkisinin giderek azaldığını fark ederken haklıdır. Hugh O'Bierne tutanağına, "Bay Wolf'a önerdiği 'formülü' dikkatli ve sıcak bir yaklaşımla değerlendirdiğimizi, ancak müttefiklerimize danışmak zorunda olduğumuzu, bunun da zaman alacağını bildirmemiz doğru olacaktır," diye yazar.[17] Başka bir ifadeyle, Dışişleri Bakanlığı Wolf'un toplantıda Filistin için önerdiği 'formülünün' Britanya hükümetince desteklendiğini ilan etmesine izin vermez. Hastalanan Sir Edward Grey yerine Dışişlerine bakan Lord Crewe "Bay L. Wolf bütün [Yahudi] toplumun sözcüsü olarak görülemez," diye ekler. Eşine göre, Crewe çoktan "Weizmann'cıdır" ve bu nedenle Wolf'un 'formülünün' Siyonistleri tatmin etmeyeceğini bilmesi gerekir. Bu arada Robert Cecil'in de "Weizmann'cı" olması muhtemeldir: Wolf'u Lord Crewe'dan da şiddetli reddeder. O'Bierne'in tutanağına, "Bir gün müttefiklerimizden Yahudilere dikkate değer bir şey söylemek izni aldığımız zaman, bunu ilan etmenin Bay Lucien Wolf'a düşmeyeceğini eklemek isterim," diye not düşer.

Britanya'nın Yahudi siyasetinin tektonik katmanları böylelikle kaymaya başlar. O'Bierne 28 Şubat 1916'da Filistin'in kaderini hem Yahudi çıkarlarıyla, hem de Britanya'nın zafer olasılığıyla ilişkilendiren ilk Dışişleri Bakanlığı tutanağını hazırlar. O'Bierne Amerikalı değil, Türk Yahudilerini etkilemeyi amaçladığından, bu tutanakta dragoman Fitzmaurice'in etkisi açıktır. "Bana söylenenlere göre," der meslektaşlarına, "eğer Yahudilere Filistin konusunda onlara çok çekici gelecek bir düzen önerebilirsek, o zaman İttihatçılara verdikleri desteği çekmelerini içeren bir anlaşmaya varabilir, Osmanlı hükümetinin otomatik olarak yıkılmasını sağlayabiliriz."[18] Ancak Amerikan, İtalyan ve Fransız haber kaynaklarının, daha genel anlamda Quai d'Orsay'in ve hatta Weizmann'la Wolf'un etkileri odak noktasının Türk Yahudilerinden Amerikan Yahudilerine, oradan da dünya Yahudilerine kayacağı anlamına gelir. O'Bierne'in o ilk tutanağı kaleme almasından sadece üç hafta sonra, Lord Reading, Edwin Montagu'ye "Yahudilerin desteğini kazanmanın," sonunda, "Dışişlerinin hedefi haline geldiğini," söyler.[19]

Bu aşamada, değerlendirilmesi gereken iki jeopolitik konu vardır. Britanya gözlerinin önünde Filistin'i yem olarak sallayarak Yahudi desteği sağlamayı ne denli isterse istesin, tek başına hareket etmesi mümkün değildir: Üçlü İtilaf kapsamındaki ortaklarıyla, Fransa ve Rusya'yla görüş alışverişinde bulunması gerekir. Hıristiyanların Kutsal Mekânları Hıristiyan olmayan ellere geçmediği sürece, Rusya'nın bu düşünceyi onaylayacağı kesin gibidir, çünkü kendi ülkesinde uyguladığı antisemit siyaseti gevşetmektense, uzaklarda bir yerde ödün vermeyi yeğleyeceği açıktır.

Oysa Fransızların otomatik onay verecekleri varsayılamaz. Fransa Yahudilere hoş görünmek istiyor olabilir, ne var ki Paris'in Suriye üzerinde, hatta Filistin'in büyük bölümünü kapsayan "büyük Suriye" veya *intégral* Suriye üzerinde eskiden kalma talepleri olduğunu unutmamak gerekir. Londra'da, bölgeyi ortak bir yönetimin denetlemesini öngören Sykes-Picot görüşmeleri sırasında bu taleplerinden, kuzeydeki bir dilim dışında feragat eder. Ancak, Fransa'nın Yahudilerin ya da başka herhangi bir toplumun önünde Filistin'i yem olarak sallama hakkının İngiltere'ye düşmeyeceğini düşündüğü konusunda da kuşku yoktur. Gerekli danışmalar ve değerlendirmeler yapıldıktan sonra, Yahudilere Filistin konusunda bir öneri yapılacaksa, Fransa öneriyi yapacak ülkeler arasında yer almak isteyecektir.

Bu öneri nasıl bir biçim alacak olursa olsun, ne Sykes, ne de Picot Londra'daki anlaşma görüşmeleri sırasında böylesi bir önerinin gereğini duymaz. Sykes-Picot Anlaşması Filistin'i ayırırken, alıcılar Yahudiler değildir. Gerçekten de Sykes-Picot Anlaşması Yahudi çıkarlarına hiç değinmez. Herbert Samuel ve Edwin Montagu bu ayrıntının farkındadır, ancak kendilerini konuşmalarını önleyen kabine kurallarına bağlı görürler.

Dahası, Ortadoğu sahnesinde Britanya'nın Filistin'i ona çoktan vaat ettiğine inanan önemli bir aktörü unutmamak gerekir. Şerif Hüseyin'in gelecekteki Arap krallığının sınırlarını nasıl anladığı belli değildir; Britanyalı pazarlıkçıların niyetleri de bilinmez. İçlerinden bazıları bu sınırların Filistin'i içermediğini düşünüyor olabilirler; ancak Filistin'in kime ait olacağı karanlıkta kalır. Sykes-Picot Anlaşması bir ortak yönetim öngörür. O'Bierne ilk tutanağına, "Yahudilere zaman içinde, Amerika'nın ... [ya da] Birleşik Devletler'in onaylayacağı tarafsız bir ülkenin himayesi altında içişlerini devralacakları güne kadar, onları Araplarla başa çıkabilecek kadar güçlü kılacak koloni kurma kolaylıkları sağlanabilir," diye yazar. Diplomatlar başka muhtıralarda mütevelli olarak hizmet verebilecek tarafsız ülkeler arasında Belçika'yı da sayarlar. Fransa ve İngiltere'nin de kendileriyle ilgili planları vardır.

Ülke hangi Avrupa gücünün ya da devletler karışımının denetimine verilirse verilsin, Yahudilerin nüfus olarak ağır basacakları kuşkuya yer bırakmaz. İngiltere daha o günlerde Wolf'un "formülünü" Siyonistlerin de hoşuna gidecek şekilde yaygınlaştırmayı düşünür. Crewe Müttefiklerin Yahudi kamuoyunun desteğini almaya karar vermeleri halinde, teşvik konularından bir bölümünün, "Zaman içinde Yahudi koloniciler Arap nüfusuyla başa çıkabilecek güce eriştiklerinde, (Kudüs ve Kutsal Mekânlar dışında) Filistin'in içişlerinin yönetimini ele almaları"[20] olacağı konusunda Rusya ve Amerika'daki Britanya büyükelçilerini bilgilendirir. Weizmann'm daha talep edeceği pek bir şey kalmamıştır.

Kimse Arapların bu planları öğrendikleri zaman olumsuz tepki vereceğinden kuşku duymaz. O'Bierne, "Araplar Filistin'de (ileride bir Yahudi özyönetimi ihtimaliyle) yaygın bir Yahudi kolonizasyon programı uygulamayı düşündüğümüzü bilseler," diye yazar, "bunun Arap liderleri üzerinde çok soğuk bir etki bırakacağını kabul etmek gerekir."[21] Bu nedenle, İngiltere dünya Yahudilerine yönelik açılımını gizli tutmak zorundadır. Oysa "formülünün" Şerif Hüseyin'e verilen sözlerle çeliştiğinden habersiz olan Lucien Wolf hükümetin onayını almak için çabalar ve sonunda Robert Cecil tarafından susturulması gerekir. "İçinde bulunduğumuz zaman dilimi," diye uyarır Wolf'u, "bizzat Yahudi çıkarları açısından böyle önerilmiş herhangi bir formülün ilanı için yanlış seçim olur."[22]

Bir başka ifadeyle, daha önce Araplara hoş görünmeye çalışmış Britanya yetkilileri "dünya Yahudiliğinin" desteğini kazanma çabalarının bu aşamasında bir yol ayrımına geldiklerinin farkına varır. Kavrayışlı O'Bierne, "Yahudilerin Filistin'deki kolonizasyon çalışmalarının Arap çıkarlarıyla bir ölçüde çeliştiği açıktır," diye yazar.[23] "Tek yapabileceğimiz, ayrıntıları görüşme zamanı geldiğinde Arap nüfusa en az sıkıntı verecek bir çözüm bulmak olacaktır. Tabii o zaman uzmanlara danışmamız gerekir." İlk tutanağında hangi uzmanı yeğleyeceğini belirtmiştir: "Mr. Fitzmaurice'e danışmayı öneririm."

Britanya hükümeti öteki seçeneğin savunucularını düş kırıklığına uğratmadan bir çözümü yeğleyemeyeceğinin farkındadır. Ancak bu gerçek, onları seçimlerini yapmaktan alıkoymaz. Britanya İmparatorluğu'nun geleceğinin söz konusu olduğunu düşünürler.

Hugh James O'Bierne 4 Haziran 1916 Pazar akşamı saat sekizde Londra'nın King's Cross tren istasyonunda Lord Kitchener ve kurmaylarıyla buluşur. Hep birlikte İskoçya'ya hareket edecek yataklı trene binerler. Ertesi sabah, Scapa Flow Deniz Üssü'nde kömürle çalışan 10.850 tonluk HMS *Hampshire* kruvazörüne geçerler. Gidecekleri yer, Rusya'dır.

O'Bierne orada uzun yıllar diplomat olarak kalmış, sonunda Petrograd'da yetkili temsilci görevine atanmıştır. Orada Kitchener için paha biçilmez bir danışman olacağı kesindir.

Rusya'ya varamazlar. 5 Haziran Pazartesi gece yarısı, gemileri bir Alman mayınına çarpıp batar, *Hampshire*'ın 650 mürettebatından on ikisi dışında herkes, Kitchener grubunun tümü ölür. Böylelikle Arap Ayaklanması'nı düşünen ilk Britanyalıyla, Yahudilerle bir ittifak öneren ilk Dışişleri tutanağını yazan diplomat Kuzey Denizi'nin buzlu sularında, dakika farkıyla, birlikte can verirler. Tarihin böylesi tuhaf ve korkunç bir bakışımı kaldırması pek ender görülür.

Ancak ölüme mahkûm çiftin çizdikleri farklı rotalar o gün artık uzlaşacak gibi değildir. Her iki rotanın yandaşları rekabeti daha da yoğunlaştırır. Dahası, Kitchener ve O'Bierne'in çizdikleri, taraftar kazanacak tek rotalar olarak kalmaz. Savaş sonrası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalan Ortadoğu'nun önemli bir bölümünü tanımlama mücadelesinde yeni bir aşama başlamak üzeredir.

KISIM III

Britanya Dışişleri Bakanlığı'nı Etkileme Mücadelesi

BÖLÜM 12

Britanya-Siyonist Bağlantısını Biçimlendirmek

Sir Mark Sykes ve François Georges-Picot Mart 1916 başlarında Petrograd'a varırlar. Başlıca görevleri İngiliz-Fransız (Sykes-Picot) anlaşmasını bir İngiliz-Fransız-Rus üçlü anlaşmasına dönüştürmektir. Fazla zorlanmazlar: Britanya ve Fransa birkaç haftada Rusya'nın İstanbul'u, Boğazları ve Osmanlı Ermenistan'ını denetlemesini resmen onaylar; Rusya da geri kalan toprakların Sykes ve Picot tarafından öngörüldüğü şekilde paylaşılmasını genel çerçevesiyle kabul eder. Böylelikle Üçlü İttifak Osmanlı'yı ölmeden, hatta daha yenilmeden bölüşmekte anlaşır, 1916 yılının başlarında küçük devletler adına, milliyetçilik, liberalizm ve benzerleri adına tüm savaşları sona erdirecek savaşta vuruşmayı başlatırlar.

Oysa Sir Mark o uzun Petrograd yolculuğu sırasında Yahudileri harekete geçirecek düğmeyi bulmak için durmaksızın düşünür. Rus başkentine vardığı sırada Lord Crewe'un Britanya büyükelçisi Lord Buchanan'a gönderdiği 11 Mart tarihli, oldukça Siyonist, dikkat çekici telgrafını görür. Lord Crewe'un Rusların tepkisini ölçmek için Wolf'un "formülünü" Buchanan'a ilettiği hatırlanacaktır. Crewe, Dışişleri Bakanlığı'nın, "Filistin'deki Yahudi yerleşimciler zaman içinde Arap nüfusla başa çıkacak kadar güçlendiklerinde, (Kudüs ve Kutsal Mekânlar dışında) içişlerini kendi ellerine alabilecekleri konusunda umut verilmesi durumunda, bu planın Yahudilerin çoğunluğu için daha çekici görünebileceği" kanısında olduğunu ekler.[1] Ruslar Wolf'un "formülüne" yapılacak böyle bir ek hakkında ne düşünür? Crewe'un cevap aradığı soru, budur. Buchanan gerekli araştırmayı yapar, Rusların öneriyi uygun bulduklarını Dışişleri'ne bildirir. Çar'ın bakanlarının kutsal mekânların uluslararası denetim altında kalması koşuşuyla, Yahudilere verilen bu gibi sözlere güçlük çıkarmayacaklarını belirttiklerini ekler. Sonunda bu koşul üçlü anlaşma metnine girecektir.

Oysa şimdi İngilizleri asıl kaygılandıran, daha sadece birkaç hafta önce Londra'da Sykes ve Picot'nun vardıkları anlaşma uyarınca büyük Suriye'nin, böylelikle Filistin'in kuzey bölümlerinin de kendi denetimleri altına gireceğine inanan Fransızlardır.

Picot'yla yaptığı uzun görüşmelerden sonra, kim Fransızların Filistin konusundaki tereddütlerini Sir Mark'tan daha iyi anlayabilir? Buna

rağmen, Crewe'un telgrafını giderek artan bir heyecanla okumuş olmalıdır. Telgrafın Herbert Samuel'in notunda önerdiği politikalarına değiniyor olması (Samuel'in Britanya himayesi arzuladığından söz edilmez), Sykes'ın 14, 16 ve 18 Mart tarihlerinde bir telgraf yağmuru başlatmasına neden olur. Ne de olsa Siyonizmi düşünmüştür; okuduğu telgraf sadece zihnindekileri ifade etmesine yol açmış ya da zihnindekilerin billurlaşmasını sağlamıştır. Dahası, bu üç telgrafıyla Britanya ve Müttefiklerin savaş zamanında oluşturmaya çalıştıkları Yahudi ve Arap politikalarını etkileyen umutları, çelişkileri, gerginlikleri, hileleri ve önyargıları farkında olmadan gün ışığına çıkarır.

Sykes Rus Dışişleri Bakanı Sergey Dimitriyeviç Sazonov sayesinde telgrafın gerekli bölümlerini okumuş olan Fransız diplomatıyla zaman yitirmeden temasa geçer. Rus bakan telgraftan Buchanan aracılığıyla haberdardır. Sykes'ın tersine, Picot okuduklarına aldırmaz. Filistin'in uluslararası bir kurumca yönetilmesi ayrı konudur, der arkadaşına, Yahudilerin toprağı denetlemeleriyse tümüyle apayrı. Aslında Fransız vatanseverlerin böylesi bir plana karşı koyacaklarını, gerekirse silah kullanacaklarını tahmin eder. Sykes böylesi bazı girişimlerin gereğinden söz eder ve görünürde "Dünya Yahudilerinin Müttefik davasına faal destek vermelerinin paha biçilmez yararlarını"[2] sayıp döker. Picot karşısındakinin haklılığını "gönülsüzce onaylar." Önerilen ortak yönetimin kurucu üyesi Fransa'nın Filistin'de Yahudileri tatmin edecek bir şeyleri kabul etmesi mümkündür. Oysa Sykes'ın aklındaki başka bir şeydir. Yahudilerin Filistin'de Britanya yönetimini yeğlediklerini anlatır, Fransız ya da uluslararası denetimi değil.

Ne var ki, iki diplomat işbirliği yapmaya alışkındır. Muhtemelen Sykes'ın önderliğinde, Filistin konusunda üç müstakbel imzacıyı, Yahudileri, hatta Şerif Hüseyin'i tatmin edeceğini umdukları yeni bir plan tezgâhlarlar. Hazırladıkları plan şerifin bir temsilcisinin (belki de oğullarından birinin) Fransız ve İngiliz himayesi altında ve Rusya'nın onayıyla Filistin sultanı olmasını; üç büyük ülkenin Filistin'deki kutsal mekânların yönetimi konusunda bir yöntem üzerinde anlaşmasını; yeni devletin Araplarla eşit haklara sahip vatandaşlar olacak Yahudi yerleşimciler için toprak satın alacak imtiyazlı bir şirket kurmasını; Britanya'nın imtiyazlı şirketle devlet arasındaki uyuşmazlıklarda hakemlik yapmasını; Fransa'nın kutsal mekânların yönetimi konusunda çıkacak herhangi bir anlaşmazlıkta hakem rolünü üstlenmesini içerir.

Sir Mark, Picot'yla birlikte imkânsızı başardıklarını sanırken, Londra'daki meslektaşları oyunu bozar. İmtiyazlı şirket Yahudilerin Filistin'e egemen olmaları sonucunu doğuracak, Araplar da bunu kabul

etmeyecektir; öte yandan bir Arap'ın sultan olarak atanması da Yahudilerin tepkisine neden olacaktır. Sykes'a bir telgraf çekip, Samuel'in notunu aklından çıkarmasını söylerler. Oysa kendine özgü, baskıya gelmez bir kişi olan Sir Mark konuyu düşünmeyi sürdürür. Zihninde, durumun güçlükleri durmadan artar. Her şeyden önce, Almanları yenmek için Britanya'nın Fransa'ya ihtiyacı vardır, ancak Yahudiler namına ve ortak davayı pekiştirmek için de olsa, İngiltere'nin bu yeni Filistin merakı en olmazsa olmaz müttefikini uzaklaştırma tehlikesi taşır. İkincisi hem İngilizlerin, hem Fransızların Yahudilere ihtiyacı vardır (ya da olduğuna inanırlar), ancak Yahudilerin Britanya himayesini yeğlemeleri, Fransızlarca yarı yolda bırakılmalarına neden olabilir.

Üçüncüsü, Müttefiklerin Arapların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmalarına ihtiyacı vardır. Araplar kıyı bölümleriyle birlikte Suriye'nin İngiltere tarafından onlara vaat edildiğini sanır, oysa kıyı bölümleri de dahil, bütün Suriye'yi talep eden bir başka ülke de Fransa'dır. Dahası, istedikleri, hatta onlara verileceği vaadini aldıkları Filistin konusunda Britanya'yla Fransa'nın Yahudilere bir jest yapmayı düşündüklerinden Arapların en ufak bir haberi yoktur. Sykes çelişen Fransız-Arap talepleri konusunda ne önereceğini bilemez: "Arapların bütün kıyı bölgesinin Fransa tarafından Fransız toprağı olarak tutulmasını kabul etmeyeceklerini Picot'ya tekrar tekrar söyledim, ama geri adım atmıyor," diye yazar.[3] "Büyük Yahudiliğe" yönelik olup, Arapları düşman edeceğinden kuşku duyulmayan jest ve üç Müttefikin o sırada planladıkları Osmanlı toprakları paylaşımı konusunda da uyarıdan geri durmaz: "Geçici anlaşmada mevcut maddeleri Arap önderlere göstermeyin."

Sykes üçüncü telgrafında, "siyasal ortamla ilişkili, uluslararası, bilinçaltı, yazılı olmayan ve çoğu zaman lafı edilmeyen Siyonizm gibi bir şeye tosladığımız zaman,"[4] gizli diplomasinin tek çıkar yol olduğunu belirtir. 17 Mart gününü uluslararası Yahudiliğin gizemlerini ve gücünü düşünerek, Buchanan ve Picot'yla, hatta belki Yahudilere yaklaşımları iyi bilinmekle birlikte, Ruslarla konuşarak geçirmiş olmalıdır. Dışişleri'ne ilettiği gibi, Siyonistlerin "sorunun anahtarı" oldukları sonucuna varırken, sözünü ettiği kilit, savaştan başka bir şey değildir. "'Büyük Yahudilik' karşımızdayken, bu işi sonuçlandırmak imkânsızdır," der, Almanya'yı yenmeyi ima ederek. Yahudilerin eksikliği, "Berlin'de iyimserlik, Londra'da hüzün, Paris'te huzursuzluk, İstanbul'da son adama kadar direnme, Kahire'de kavga, Arapların kendi aralarında kapışması," anlamma gelecektir. Oysa Siyonistlere Müttefikleri desteklemeleri için bir neden verin, ellerinden geleni yaparlar, bu da (a) Rusya'daki faaliyetlerini sakinleştirir, (b) Almanya'da kötümserliğe neden olur, (c) Fransa'yı, İngiltere'yi ve İtalya'yı harekete

geçirir, (d) ABD'yi heyecanlandırır." Yüreklenir, çünkü "Artık P[icot] da bunu görüp anlıyor ve Fransa'da sözü geçenlere anlatacak."

Özetle, Sykes'ın savaşın çok önemli bir aşamasında Siyonizmle karşı karşıya kalması Yahudiler konusunda savaştan önce geliştirdiği önyargıları ve beylik yaklaşımları reddetmemekle birlikte uyarlamasını sağlar. Dev ve gizli güçlerine inanmayı sürdürür, ancak daha önceleri kötücül bir güç olarak nitelediği "Büyük Yahudiliğin" olumlu boyutlarını görür ve bu güçleri dizginlemek ister. Yaklaşık bir yüzyıl sonra dikkat çekici olan, bu tek kişinin böylesi düşüncelere sahip olması değil, bu düşüncelerin François Georges-Picot ve Paris'te, Quai d'Orsay'deki meslektaşları, Britanya'yı Rusya'da temsil eden Sir George Buchanan ve Londra'daki Dışişlerinin ensesi kalınları tarafından, başka bir ifadeyle, Batı'nın iki büyük liberal gücünün karar merkezlerince de paylaşılmasıdır. Londra'daki grup, Picot'ya Yahudilerin Filistin'de bir Fransız himayesi yerine İngiliz himayesini yeğleyeceklerini anlatan Sykes'ın fazla başına buyruk davranmış olmasından kaygılanır. İçlerinden bazıları böyle düşünmeye başlamış olsa da, Fransa'ya Britanya'nın söz konusu toprakları ele geçirmek konusunda umut beslediğinden kuşkulanma nedeni bırakmak istemezler. Ancak hiçbirisi Sykes'ın konuyu tümüyle yanlış anladığını, Yahudilerin dünya gücü konusundaki görüşünün aşırı ve açık biçimde çarpık olduğunu, gerçeğe değil romantizme ve mitoslara ve eski önyargılara dayandığını ve özünde derin bir mantıksızlık barındırdığını düşünmez. Daha sadece birkaç hafta önce, McMahon'un İskenderiye'deki İtalyan işadamının görüşlerini ilettiği raporunu okuyan Robert Cecil, bu kavram yanılgısını açıkça ifade eder: "Yahudilerin uluslararası gücünün kolay kolay abartılabileceğini düşünmüyorum."[5]

Sykes ve Picot'nun Petrograd'daki çabaları o sırada Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlatacağı ayaklanmanın planlarını cilalayan Şerif Hüseyin'i doğrudan etkileyecek olsa da, Dışişleri Bakanlığı konu hakkında Mekke Emiri'ne düşüncesini sormaya bir an için bile olsa niyetlenmez.

Siyonistler Sir Mark Sykes'ın şahsında güçlü, yaratıcı ve yetkili bir müttefik sahibi olurlar. Nisan başında Rusya'dan Londra'ya dönerek İmparatorluk Savunma Komitesi sekretaryasında çalışmaya başlar. Bu işi kabinenin Savaş Komitesi'yle temas kurmasına imkân verir. Her zamanki enerjisiyle, bir dizi "Arap Raporu" yazar; Siyonist harekete yönelik bir araştırma başlatır ve irtibat yetkilisi olarak Ortadoğu konularıyla ilgili resmi kurumlar arasında mekik dokur. İlk Filistin planının Dışişleri Bakanlığı'nca reddedilmesinden hiç etkilenmemiş görünür. Öte yandan,

Dışişleri Bakanlığı da onu bu plan nedeniyle suçlamaz. Hükümet politikasını biçimlendiren minik gruba üye olmayan Sykes'ın görüşleri, karar mercileri bilgi, kapsam, yorum ve tavsiye aradıkları zaman gerçek değerini bulur.

Londra'ya döndükten sonra ilk ciddi girişimi Herbert Samuel ile temas kurmak ve Picot'yla birlikte hazırladıkları Filistin planını açıklamak olur. Kişiliğini bildiğimiz Samuel söz konusu planı kayıtsızca dinlemiş; ancak zihninde tehlike çanları çalmış olmalıdır. Hiç zaman yitirmeden Moses Gaster ve Chaim Weizmann'a telefon eder ve konuyu görüşmek için toplanmayı önerir. Gaster Nahum Sokolow'un da çağrılmasını önerir, Samuel kabul eder. Dört kişi 11 Nisan günü Gaster'ın 193, Maida Vale adresinde, Mizpah adlı konutunda bir araya gelince, Samuel Sykes'ın planını anlatır. Gaster daha sonra günlüğüne şu heyecanlı cümleleri yazar: "Sonuç olarak Siyonist programımızın tümüyle gerçekleşmesi anlamına geliyor. Bize Filistin'de bir Fransız-İngiliz ortak yönetimi öneriliyor. Arap duygularını yatıştırmak için bir Arap Prensi ve Anayasa'nın bir parçası olarak, Siyonistler için İngiltere'nin teminatı altında ve her sürtüşme konusunda yanımızda duracak bir İmtiyaz."[6] Toplantı konusunda başka belge yoktur. Weizmann ve Sokolow'un, hatta Samuel'in ne düşündüğü bilinmez, ancak içlerinden herhangi birinin bir İngiliz-Fransız ortak yönetimini *kendi* Siyonist programlarının gerçekleşmesi olarak yorumladıkları kuşkuludur. Sykes'ın Picot'yla birlikte hazırladığı planın Dışişleri Bakanlığı'nca reddedildiğini Samuel'e anlatıp anlatmadığı, anlattıysa Samuel'in bu bilgiyi üç Siyonist'le paylaşıp paylaşmadığı da meçhuldür.

Sykes bu arada Samuel'den onu Londralı Siyonistlerle tanıştırmasını da ister. Yerel Yönetim Komitesi başkanının Sykes'ı (yükselişinin pek farkında olduğu) Weizmann veya Joseph Cowen (ya da İngiliz Siyonist Federasyonu'nun herhangi bir üyesi) ile, hatta (Dünya Siyonist Örgütü'nün Britanya'daki en yüksek temsilcisi) Nahum Sokolow ile değil, eski dostu Moses Gaster ile tanıştırması ilginçtir ve arkadaşlığın mantığın önüne geçtiğinin güzel bir örneğidir. Samuel hahama bir mektup yazar ve Albay Mark Sykes'la temasa geçmesini bildirir: "Birkaç gün önce sizi görmeme neden olan öneri [ondan] kaynaklandı ... [O'nun] Dışişleri Bakanlığı'yla çok yakın ilişkisi var ... ve bu konuda ziyaret ettiği Rusya'dan birkaç gün önce döndü. Konunun son derece gizli tutulması gerektiği için, onunla baş başa görüşmenizi kuvvetle öneririm, özellikle ilk seferinde."[7] Bunun üzerine Gaster Sykes'a baş başa görüşmeleri için çeşitli yerler ve zamanlar öneren bir mektup gönderir. Bu ilişkinin sunduğu altın fırsatı iyi anlamamış olmalıdır ki, Sykes ile görüşecekse, "hâlâ keskin bir lumbago ağrısı çektiği için," buluşmanın bir sonraki haftaya

kalması gerektiğini belirtir. Sykes'ın cevabı tanışmayı acil bir konu olarak gördüğünü ima eder; bir hafta daha beklemeye niyeti yoktur. "Sevgili Haham," diye yazar, "Eğer sizin için de uygunsa, sizi salı günü saat 16.30'da ziyaret etmekten mutlu olacağım."[8]

İlişki böyle başlar: Mark Sykes'ın İngiliz Siyonizmi ile kişisel bir ilişki kurması, Balfour Deklarasyonu öncesi tarihte önemli bir dönüm noktasıdır. Bu ilk görüşmede Gaster'a ilgili konulardaki son durumu aktarır, ardından da Gaster'ın Britanya hükümetiyle (Savaş Bakanlığı'nda G. H. Fitzmaurice ve Dışişleri Bakanlığı'nda Lancelot Oliphant), Fransız hükümetiyle (François Georges-Picot) temasa geçmesini ayarlar. Hahama Siyonizm tarihi, o günün politikaları ve gelecekteki hedefler konusunda ayrıntılı sorular sorar, ondan Britanya'da, Kıta Avrupası'nda, Rusya'da, Osmanlı Avrasyası'nda, Kuzey Afrika'da ve Filistin de dahil, Ortadoğu'da önemli Yahudi yerleşimlerini gösteren bir harita hazırlamasını ister.[9]

Oysa temas ettiği kişi doğru Siyonist değildir. Moses Gaster kıskanç, kendini önemli gören, kolay öfkelenen, bazen ileri görüş ve zihin açıklığından yoksun bir insandır. Sykes'a Britanya'daki Siyonist hareket adına konuştuğunu, gerektiğinde denetlediğini ifade ederken, doğruyu söylemez. Günlüğünde Filistin için bir İngiliz-Fransız ortak yönetiminden heyecanla söz etmiş olsa da, Sykes'ın karşısında buna şiddetle karşı çıkar, Almanlar en azından Mısır'la ilgilenmedikleri için bir Alman-İngiliz ortak yönetiminin bile daha iyi olacağını ileri sürer. Bu düşünceyi Sykes'ın henüz tanışmadığı Chaim Weizmann'a atfeder, oysa Weizmann'ın böyle bir fikri aklından geçirdiği bile düşünülemez. Sonunda karşısındakileri etkilemede başarısız olur. Picot Sykes'a hahamı ilginç bulduğunu, ancak durum hakkında gerçekçi bir fikre sahip olmadığını gördüğünü söyler.[10] Başkasıyla tanışmak istediğini bildirir. Kıvrak bir zekâya sahip olan Sykes'ın da aynı yönde düşündüğü kesindir.

Sykes bir süre sonra gerçekçi bir kavrayışa sahip bir Siyonist'le, Filistin'de yaşayan, bir taraftan Şam'da Cemal Paşa'yla iyi ilişkiler geliştirirken, diğer taraftan da Britanya adına casusluk faaliyetleri yürüten, Romanya doğumlu iriyarı bir tarım uzmanıyla karşılaşır. Olağanüstü kişilik sahibi insanların cirit attığı bu öyküde, Aaron Aaronsohn da onlardan biridir.[11] Bu aşamada sahnede şöyle bir görünerek, Mark Sykes'ın sonunda Siyonizme iman etmesinde önemli bir rol oynar.

Aaronsohn tarım ve tarımsal bilimler alanında Filistin'in en önde gelen yetkili uzmanı olarak haklı bir üne sahiptir. Batı eyaletlerinde buğday tarımı konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere Tarım Bakanlığı tarafından davet edildiği Amerika'da derin bir etki bırakır. California Üniversitesi'nde profesörlük önerisini reddeder. Geleceğin Yüksek Mah-

keme yargıcı Louis Brandeis, Aaronsohn ile görüştükten sonra, "Şimdiye kadar tanıştığım en ilginç kişi," diye yazar.[12] Amerika'nın Siyonist hayırseverleri İlyas Dağı eteklerinde Athlit'te kuracağı deneysel tarım istasyonuna mali destek sağlamak için harekete geçerler. Savaş başladıktan sonra, istasyon Britanya gemilerinden inen casuslar için kusursuz bir buluşma noktası olur.

Aaronsohn önde gelen Filistinli bir Yahudi olarak Kudüs'te Amerikan yardım fonlarının yöneticiliğini de üstlenir ve bu sayede Cemal Paşa'yla tanışır. 1915 yazında Filistin çekirge istilasına uğrayınca, Osmanlı Bahriye Nazırı felaketin üstesinden gelmesi için Aaronsohn'u görevlendirir ve böylelikle ülkenin her yerine gidebilmesi için açık çek verir. Aaronsohn'un günlüğüne yazdığı gözlemlerin hepsi çekirgelerle ilgili olmaz, birlik hareketlerini ve top mevzilerini de not eder.

Filistin Yahudilerinin büyük çoğunluğu Osmanlı misillemesi bir yana, kuşkusunu bile doğurmamak için savaş zamanında hiçbir şey yapmamayı yeğlerken, Aaronsohn bu çekingenliği kınar. Cemal Paşa'yla görüşmelerinin sonucunda, Türk yönetimi altında Siyonizm için bir gelecek olamayacağı kanısına varır. Siyonistlerle Batılı güçler arasında tam olarak nasıl bir ilişki düşündüğü bilinmez, ancak Yahudi hareketinin bir Müttefik zaferi beklediği konusunda bir kuşkusu olmadığı da kesindir. Kardeşi Alexander, iki ablası Rivkah ve Sarah ile Athlit'teki deney istasyonundaki meslektaşı Absalom Feinberg de aynı kanıdadır.

Osmanlı yetkilileri Ocak 1915'te Hayfa Körfezi'nde demirli Britanya gemileriyle temas kurduğu gerekçesiyle Feinberg'i tutuklarlar. Suçlama dayanaksızdır, ancak Feinberg'e fikir verir. Özgürlüğüne kavuşunca, Aaronsohn'a bir plan önerir: Tarım uzmanı olarak gerçekleştirdikleri gezilerden edindikleri bilgileri Britanya donanmasına ileteceklerdir. Aaronsohn öneriyi onaylar. Kahire'de İngilizlerle temas kurmak için yaptıkları ilk girişim sonuçsuz kalır: O sırada Arap Ayaklanması'nın hazırlıklarıyla meşgul olan yetkililer bu davetsiz önerinin Almanlarca düzenlenmiş olabileceği kuşkusuna kapılır. Port Said'deki Britanya İstihbaratı nezdinde yapılan ikinci girişim daha başarılı olur: oradaki yetkili talihini denemeye karar verir. Yaklaşık iki hafta sonra, bir İngiliz denizcisi gecenin karanlığında Athlit yakınlarında karaya çıkar. Orada onu bir belge destesi beklemektedir ve gizli örgüt ilk teslimatını gerçekleştirir. Aaronsohn ve Feinberg zaman içinde NİLİ casusluk şebekesini kurar.[13] (NİLİ 1 Samuel 15:29'daki bir dizenin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır: *Netzach Yisrael Lo Yeshaker,* "İsrail'in Yüce Tanrı'sı yalan söylemez.") Şebeke yirmi bir faal üyeden oluşur; son tahlilde gruba şu veya bu şekilde yardım edenlerin sayısı yüzü geçecektir.

Asıl hedefi Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması olan NİLİ casus şebekesinin üyeleri en az Şerif Hüseyin'in oğullarının yeni bir Arap krallığı kurma çabaları kadar tehlikeli görevler üstlenir. Şebekenin muhbirleri taşrada, kasaba ve kentlerde, hatta Osmanlı ordusu içinde faaliyet gösterir. Ne var ki Ocak 1917'de Türkler şebeke üyelerinin birbirleriyle haberleşmek amacıyla yararlandıkları güvercinlerden birini yakalar. NİLİ üyelerinden neredeyse tümü bunu hayatlarıyla öder, kimileri de, Aaronsohn'un ablası Sarah gibi, korkunç işkencelerin ardından intihar eder.

Aaronsohn bu korkunç sonuçtan önceki yılı tarımsal görevle ülkeyi gezerek, gözlemlerini defterine yazarak geçirir. Haziran 1916'da Osmanlıların Süveyş üzerine ilerlemeye hazırlandıklarını öğrenir. Britanya'nın yapacağı önleyici bir karşı saldırının Filistin'in Siyonistlerin eline geçmesine imkân verebileceğini düşünür. Bu mesajı, günlüğüyle birlikte İngilizlere bizzat teslim etmeye karar verir. İlk açılımını geri çeviren Kahire'ye gitmeyecektir; Port Said'deki bağlantısı da izinli olarak İngiltere'ye dönerken Almanlara tutsak olmuştur. Aaronsohn bu nedenle Londra'ya gider.[14] Yolunun dolambaçlı olduğu açıktır. Şam'a, İstanbul'a, Viyana ve (Amerikan Siyonistleriyle temas kurduğu) Berlin'e gider, oradan da Stockholm ve Kopenhag'a geçer. Danimarka limanında Britanya konsolosuyla temasa geçer. Birleşik Devletler'e hareket eden *Oskar II* adlı Danimarka gemisine biner. Gemi Kitchener ile Hugh James O'Bierne'in öldüğü Orkney Adaları yakınına vardığı sırada, yolu bir Britanya devriyesince kesilir, Britanya yetkilileri yolcuları kamaralarında sorguya çeker. Göz kırpıp başlarını sallayarak, (Aaronsohn'un az önce planı açıkladığı) Danimarkalı kaptana Aaronsohn'un özel kamarasının "Alman malzemesiyle dolu" olduğunu anlatırlar. "Alman casusunu tutuklayıp" Londra'ya götürürler.

İlginç bir tutuklamadır. Yetkililer Aaronsohn'un sahte bir adla High Holborn'da, First Avenue Oteli'nde konaklamasını sağlarlar. Akşamları tiyatroya gitmesine, gündüzleri de kenti gezmesine izin verirler. Bu sırada Scotland Yard ve Savaş Bakanlığı raporlarda kullandıkları tanımla, "Athlit sakinini" ayrıntılı bir sorguya çeker. Aaronsohn karşısındakilere Türk ve Alman birliklerinin hareketleri, Suriye'deki ekonomik ve siyasal durum, halkın ve askerlerin genel ruh hali konusunda ayrıntılı bilgi verir. Belki de kendi açısından en önemlisi, bir Britanya istilasının yapılabilirliğini kanıtlayabilmek amacıyla, Filistin'in topolojisi hakkındaki benzersiz bilgilerini paylaşır. Filistin'de bir Yahudi yönetiminin kurulması yolunda Britanya desteği çağrısmda bulunurken, Suriye içlerinin en karanlık geçitlerini, yüksek ve alçak yerleri, nerede su bulunabileceğini bile bilir. Sonunda yetkililer onu Sir Mark Sykes ile karşılaştırmaktan başka çıkar yol bulamaz.

Bu iki kişi bir araya geldikleri 27 Ekim günü Siyonizm dışında bir şeyden konuşmamış gibidir. Üç gün sonra yeniden buluştukları zaman, bu sefer toplantıya her zaman hazır ve nazır G. H. Fitzmaurice de katılır. Aaronsohn yine aklındaki konuya döner ve Britanya'nın Filistin'i işgal etmesi gerektiğini anlatır. Sykes onun söyleyeceklerini dinler. İngiltere'nin yakın zamanda yardım edecek duruma geleceğini ummaktadır, ama "bunun için çalışmak gerekir." Gerektiği kesindir. Britanya'nın Yahudilere yaklaşması gerektiği fikrini ilk ortaya atan Fitzmaurice mutlu olmalıdır. Üçüncü buluşma bir hafta sonra gerçekleşir. Aaronsohn artık onu sorgulayan Savaş Bakanlığı yetkililerinin Dışişleri'ni özel bir politikaya yöneltemeyeceklerini, Dışişleri Bakanlığı'nın ona sıcak yaklaştığını, ancak ne Bakanlığın, ne de Mark Sykes'ın Siyonizm konusunda resmi bir açıklama yapmaya yanaşmayacağını anlar. Üçüncü ve son toplantıdan sonra, ziyaretinin Britanyalı yetkililerini NİLİ grubunun yararlı bir rol oynayabileceğine inandırmak konusunda başarılı olmasına karşın, *"Au point de vue diplomatique, fiasco," (diplomatik açıdan bir fiyasko)* olduğunu yazar.

Kötümserliği yersizdir. Diplomat Sykes duygularını açığa vurmaz, ancak Aaronsohn onun üzerinde güçlü bir etki bırakır. Filistinli Siyonist Ortadoğu'ya, Britanya istihbaratı hesabına çalışacağı Kahire'ye döner, böylelikle ablasının ve öteki NİLİ ajanlarının korkunç yazgısından kurtulur. (1919 yılında, bir uçak kazasında ölecektir.) Sykes bir diplomatik görevle Mısır'a döndüğü 1917 baharında, herkesten önce o etkileyici tarım uzmanını arar. Bu yerleşimci biliminsanını kibirli ve kendini beğenmiş Moses Gaster'a yeğler. Gerçekten de Aaronsohn hakkındaki düşüncesini sorduğu haham, güvenilirliğini artıracak bir cevap vermez. Aaronsohn'un büyük ihtimalle Türk casusu olduğunu söyler ve "[Ona] güvenmiyorum. Hırslı bir adam," uyarısında bulunur.

Moses Gaster konunun gerektirdiği niteliklere sahip olmadığına, Aaron Aaronsohn da uzak Mısır'da Büyük Britanya adına ter döktüğüne göre, Mark Sykes hangi Siyonist ile etkin bir işbirliği yapabilecektir? Henüz Chaim Weizmann'dan haberdar değildir ya da hakkında sadece ufak tefek ayrıntılar bilir, Weizmann da henüz Sir Mark Sykes'ın ne denli önemli olduğunu bilmez. Oysa bu iki adamın tanışması uzun sürmeyecektir.

Gazetelerin Lord Kitchener'ın Kuzey Denizi'ndeki ölüm haberleriyle dolup taştığı günün ertesinde ve Sykes'ın Rusya'dan İngiltere'ye dönmesinden kısa bir süre sonra, Londra'nın bankacılık merkezi City'de, Mansion House'un geniş Mısır Salonu'nda halka açık bir toplantı gerçekleştirilir.[15] Altı Korint sütununun taşıdığı mermer kemerli girişiyle bu görkemli yapı, belediye başkanının konutudur. Kentin resmi etkinliklerinin

çoğu burada düzenlenir; Britanya maliye bakanları ekonominin durumu hakkındaki yıllık konuşmalarını burada yapar. O günkü toplantının amacı, o yılın Londra belediye başkanı Sir Charles Wakefield himayesinde 50.000 sterlin yardım toplanmasını kutlamaktır. Toplanan yardım Rusya'yla savaş bölgesinde yaşayan ve Türklerin gerçek ve şiddetli bir etnik temizlik kampanyasına kurban giden Ermeni Hıristiyanlara gidecektir. Wakefield'in başkanlık ettiği toplantının konuşmacıları arasında Sir Mark Sykes da vardır.

Sykes'ın Ermeni konusuna gösterdiği ilginin kökleri, Arap ayaklanması ilişkisinin ve Siyonizm konusunda giderek artan heyecanının kaynaklarından farklı değildir. Üç ulusun (artık Yahudileri de ulus olarak değerlendirir) eski Osmanlı sömürgelerinde Britanya İmparatorluğu'nun ihtiyaçlarına hizmet edebileceğini düşünür; buna karşılık İmparatorluk da uzun zamandan beri ıstırap çeken bu üç ulusun gereklerini yerine getirebilir. Sykes'ın ırk, milliyetçilik ve emperyalizm konularında gelişerek değişen görüşleri, en azından Britanya'nın savaş sırasında bu konulara yaklaşımını aydınlatması bakımından ayrı bir incelemeye değer. Şimdilik, Londra'da işbirliği yapabileceği Siyonistleri araması gibi, Ermeni bulmaya çalıştığını belirtmek yeterli olur: O haziran öğleden sonrası Mansion House'da bulunmasının nedeni de budur.

Londra'da kendine özgü bir Ermeni toplumu yaşar. *Ararat* adlı aylık bir gazete yayımlar; Londra Birleşik Ermeni Cemiyeti şemsiyesi altında toplanan çeşitli kültür örgütlerine fon sağlar; Ermenilerin anavatanlarında Türklerden gördükleri baskıları ilan eden kuzeydoğu Durham bölgesinin Liberal milletvekili Aneurin Williams önderliğinde bir parlamento koluna sahip Britanya Ermenistan Komitesi'ni destekler. Liberal Parti'nin radikal kanadına bağlı bu parlamento grubu Ermenileri İttihatçı boyunduruğundan kurtarmak için Çarlık Rusya'sına güvenir. İngiltere'nin siyasal bilinç sahibi Ermenilerinin 1919'a kadar genel yaklaşımı bu yöndedir.

Böylesi siyasal bilinç sahibi Ermenilerden birisi de İngilizleşmiş adıyla övünür. James Aratoon Malcolm atalarının Elizabeth döneminde taşındıkları İran'da doğar. Burada çoğunluk İngiliz ortaklıklarıyla nakliye ve ticarete eğildikleri için, Birleşik Krallığın ticaret temsilcileriyle özel bir ilişkiye sahip olurlar. Yahudilere karşı önyargıları olmadığı gibi, onlarla iş ilişkisine girmeye de alışıktırlar. Malcolm'un anne ve babası 1881'de oğullarını eğitim için İngiltere'ye gönderirken (sonunda Oxford Üniversitesi'ne girecektir), onu ailenin eski dostu ve temsilcisi, Sir Albert Sasoon adlı bir Yahudi'nin yanına yerleştirirler.

Malcolm Oxford'u bitirdikten sonra aile şirketini temsil etmek amacıyla Londra'da kalır. İş ilişkilerinde işin kolayına kaçmış olması

mümkündür. Bir Ticaret Komisyonu yetkilisi Ağustos 1916'da "Bir finansçı olarak eski meslek hayatı soruşturmadan sağlam çıkamaz," demek zorunda kalır.[16] Dahası, ünlü yazar John Buchan'ın ona gösterdiği tepki örnek alınacaksa, daha önceden tahmin edilemeyecek engellerle karşılaşmış olması gerekir. Buchan savaş sırasında Ticaret Komisyonu'nun Haberler Bölümü'nde görevlendirilir. Dışişleri Bakanlığı Malcolm hakkında bilgi talep eder. *The Thirty-nine Steps* kitabının yazarı, "Malcolm ile sadece bir kere karşılaştım," diye yazar, "Bana son derece tatsız bir Yahudi gibi göründü."[17]

Gerçekten de bu Katolik Ermeni'nin asıl mesleği görünürdeki İngiliz meşgaleleri olan ticaret ve finans değil, resmi olmayan cinsinden politikadır. Aracılık rolleriyle övünür, perde arkasından ipleri çekerek ya da çektiğini sanarak mutlu olur. Temmuz 1944'te Birinci Dünya Savaşı sırasında Siyonistlerle ilişkisini anlatan on iki sayfalık bir rapor yazar. Söz konusu olan ağdalı, muhtemelen tümüyle güvenilemeyecek bir belgedir, ancak yaklaşık otuz yıl önce oynadığını ya da oynadığını sanarak mutlu olduğu rolün ne denli önemli olduğunu gösterir.

Sykes'ın Mansion House konuşmasını yapmasından birkaç ay önce, Ermeni Patriği Malcolm'u Ermenistan'ın savaş zamanı ve sonrası çıkarlarını Avrupa'da temsil etmek üzere kurulmuş beş kişilik Ermeni Ulusal Heyeti'ne atar. Malcolm heyetin Britanya temsilcisi olur. Heyet adına çalışmaları sayesinde Savaş Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kabine Bürosu ve Londra'daki çeşitli elçiliklerin yetkilileriyle tanışır. Sir Mark Sykes ile tanışmasını da bu rolüne borçlu olması muhtemeldir.

Malcolm raporunda Sykes'la savaş öncesinde tanıştığını ve onu 1916 güzünde Siyonistlerle tanıştırdığını iddia eder: Sykes Siyonizmi aynı yılın mart ayında bildiği ve bunu da Malcolm'un çabalarına borçlu olmadığı için, berikinin iddiasının temelsiz olduğu açıktır. Ne var ki Sykes'ın Chaim Weizmann ile tanışmasında Ermeni sorununun rolü yadsınamaz. Sykes 1916 güzünde Moses Gaster'dan başkasını aramaya başlar; bu arada Aaron Aaronsohn ile tanışır, ondan etkilenir. Bir gün, Siyonistlerle gerçek bir işbirliği kuramamış olmasının üzüntüsüyle, Whitehall Gardens'ta Malcolm ile karşılaşır ve Siyonistlerle teması olup olmadığını sorar. Bir rastlantı sonucu, Malcolm daha bir yıl önce *The Jewish Chronicle* gazetesinden Leopold Greenberg'i Ermenilerin anavatanlarını Türklerden kurtaracağına inandıkları ülkeyi Britanya'da tanıtmak üzere kurulan Rusya Cemiyeti'nde işe almıştır. Sykes'ın önerisi üzerine Greenberg'in bürosuna telefon eder ve arkadaşının Britanya'nın gerçek Siyonist önderleriyle tanışmak istediğini anlatır. Greenberg derhal Weizmann'la Sokolow'un adlarını verir, ikincisiyle olan ilişkisi göz önüne alındığında, bu yaptığı

gerçekten de cömert ve fedakârca bir harekettir. Malcolm'u bu iki kişiyle tanıştırmaya söz verir. Kısa süre sonra, Weizmann'ın Londra'da, Addison Road üzerindeki yeni evinde bu tanışma gerçekleşir. Toplantıda başka Siyonist liderler de hazırdır. Malcolm, "Sir Mark ile yaptığım bir sürü sohbetin özetini anlattım," diye hatırlar o günü.[18] "Dr. Weizmann son derece ilgilendi ve arkadaşlarına ne düşündüklerini sordu. Hepsi, özellikle Bay Sokolow kuşkulu ve tereddütlüydü. Ancak Dr. Weizmann ... Sir Mark Sykes ile ne zaman bir araya gelebileceğini sordu. Sir Mark'a telefon edebilirsem, buluşmayı hemen ayarlayabileceğimi söyledim. Bunun üzerine onu aradım, Dr. Weizmann'ın yanından telefon ettiğimi söyledim ve onu ne zaman getirebileceğimi sordum. Sir Mark görüşmeyi ertesi güne, pazar gününe aldı."

Oxford'daki Yeni Bodleian Kütüphanesi'ndeki Leonard Stein Arşivi'nde gelişmelerin bu anlatısını destekleyen, "James Malcolm – Yahudi olmayan Siyonist" başlıklı kerameti kendinden menkul, yazarı, tarihi ve yayını meçhul bir kupür vardır.[19] Oysa Sykes'la teması Weizmann'ın başlattığı yönünde anlatılar da mevcuttur; ancak bu girişimi Malcolm ile tanıştıktan ve Sykes'm Filistin konularındaki hükümet danışmanlığı sayesinde önemini anladıktan sonra gerçekleştirdiği de doğrudur.[20] Asıl önemli olan, Gaster'm günlüğünden Weizmann, Greenberg ve Malcolm'un 28 Ocak 1917 günü Sykes ile bir araya geldiğini okumamızdır. Weizmann o akşam Gaster'a telefon eder. "Sir Mark Sykes'la tanışmış ve onun eski bir dostum olduğunu öğrenmiş," diye yazar Gaster.[21] "Artık bütün sorunun Sir M'nin ellerinde bulunduğunu ve onun bütün Siyonist umutlarımızı bağladığımız kişi olduğunu anlamış".

Haham, Weizmann'ın oyuna girmesinin kendi rolünü tehdit ettiğini fark etmekte gecikmez. Ertesi sabah Sykes'a bir mektup yazar:[22] "Sizinle herhangi bir yerde, birkaç dakikalığına görüşebilir miyim? Dün akşam iş arkadaşlarımdan birisi sizinle yaptığı bir görüşmeden bahsetti ... konuları ve kişileri size doğru çerçeve içinde sunmam çok önemli. Caveant consules."* Sykes belki de mektubuna cevap olarak ona telefon eder, ne var ki gelişen konuşma Gaster'ın kaygılarını doğrulamaktan başka bir işe yaramaz. Weizmann Sykes üzerinde olumlu etki bırakmıştır. Gaster'a, "Sion konusundaki talebinde samimiydi," der. Daha da kötüsü, Sykes Weizmann'dan "bir makineyi harekete geçirmek için öneriler hazırlamasını" istemiştir. Gaster Sykes'ın kendisinden istemeyi aklından bile geçirmediği bir şeyi daha ilk görüşmelerinde Weizmann'dan talep etmesini kaçırmaz: "Benimle konuşurken anladığım gibi!" Ve hepsinden de kötüsü: "Sonra W'nin o akşam onunla yeniden buluşacağını öğrendim."[23]

* (Lat.) Dikkat edin, konsüller [toplum zarar görmesin] anlamında bir deyiş. (ç.n.)

Sykes Weizmann'da aradığı Siyonist'i bulduğunu anlarken, Weizmann da Sykes'm Siyonistlerin en etkili biçimde işbirliği yapacakları yüksek makam sahibi bir hükümet yetkilisi olduğunu görür. Gaster ise bütün hareketi tıkamak pahasına, bu ilişkiyi önlemiştir. Weizmann hahamın hakkından gelebilecektir; bu arada Sykes'la ikisi yeni bir buluşma daha düzenler, toplantı bu kez sorumlu Siyonist önderlerden temsil değeri taşıyan bir grubu da kapsayacaktır. Gaster bu toplantıda yer alabilecek, ancak rolü kısıtlanacaktır. Gerçekten de bu toplantı Weizmann ve Siyonistler için en önemli dönüm noktalarından birisidir ve olmazsa olmaz bir ilişki biçimlenmek üzeredir.

BÖLÜM 13

İngiliz-Arap İlişkisini Tanımlamak

Gecenin karanlığında çarpışma rotasında ilerleyen iki gemi gibi; ya da dünyanın o coğrafyası göz önüne alındığında, çölde, birbirlerinden yol iz geçmez boşluklarla ayrılmış olmalarına rağmen, kesişme noktasına doğru yürüyen iki deve kervanı gibi, Arap ve Yahudi milliyetçileri birbirlerinden habersiz, sonunda çarpışmaya mahkûm, durup dinlenmeden ilerlemeyi sürdürür. Londra'daki Siyonistler 1916 yılı boyunca güçlenirler. 1917 başlarında Weizmann ve yandaşlarının Sir Mark Sykes ile tanışmaları, Britanya karar alıcılarının Filistin'de bir Yahudi vatanı kurulmasına destek vermesi yolunda dev bir adım olur. Aynı dönemde de Hüseyin ve oğulları beklentilerine göre kısmen Filistin'i de içerecek bir Arap krallığı konusunda Britanya'nın desteğini sağlarlar. İngiltere'nin verdiği cesaretle, Haziran 1916 başında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmayı başlatırlar. Sonra, izleyen aylar boyunca, Londra'nın Siyonistleri nihai hedeflerine yaklaşır, Hüseyin ve oğulları da kendi amaçlarına erişmek için savaşırken, arada belirgin bir fark vardır: Araplar sadece diplomasi becerilerini değil, savaş yeteneklerini de kullanmak, bunun için kendi hayatlarını ortaya koymak zorundadır.

Şam'ın yüce din âlimlerine "Halife'nin iyi niyetinden yararlanmış ve en yüksek makamlara yükselmiş bir kişi düşmanla işbirliği yapıp Halife'ye isyan ederse, karşılığı ne olmalıdır?" diye sorulur. Din bilginleri şerifin isyan ilanından kısa süre sonra, Osmanlı yetkilileri tarafından bir araya getirilirler. Ulema cevabını verir: "Görevden alma ve ölüm."[1] Hüseyin ve ailesi aleyhine fetva böyle yazılır: Her zamanki gibi, ölümüne bir savaş olacaktır.

Şerif Hüseyin ve oğulları savaşm ilk aşamasında çoğu çöl ve dağ aşiretlerinden meydana gelen, pek kent savaşçısı içermeyen yirmi bin kadar adam çıkarır.[2] Dağ aşiretlerinin savaşçıları, "sert ve gürbüz, çok hareketli, başına buyruk, neşeli nişancılardır," ancak askeri disiplin konusunda çok bilgisiz oldukları gibi, böylesi bir disiplin uygulama girişimlerine karşı direnirler. Askerliğe sadece kendi şeyhlerinin buyruğunda ve ancak belirli bir süre için razı olurlar. Görev sırasında eve dönmek, karılarını ve çocuklarını görmek isterlerse, yerlerine birini bulmaları koşuluyla, kimse tarafından engellenmezler. Dahası, çeşitli aşiretler arasında ancak

kanla çözümlenebilecek çekişmeler vardır. Sonuç olarak, "Teker teker hepsi bütün yürekleriyle Türklere karşı olsa da, kimse komşusuna bütünüyle güvenmez. Türk nefreti özel düşmanını bir yana bırakıp, aile kinini bastırmasına yardım eder." Aşiret savaşçılarını tartan T. E. Lawrence Şerif Hüseyin'in tüm ordusunun gerektiği gibi mevzilenmiş tek bir Osmanlı bölüğünü yenilgiye uğratamayacağı sonucuna varır. Tersine, tek bir Osmanlı bölüğü Şerif'in tüm ordusunu bozguna uğratabilir. Sonuç olarak, "Aşiretlerin sadece savunma değeri var ve gerçek uzmanlıkları gerilla savaşıdır."[3]

Bu gerçek bazı çevrelerde diğerlerinden daha çabuk fark edilir. Lawrence'dan daha az sezgili çoğu Britanya askeri aşiret savaşçılarını ilginç bir atlı kalabalığı, içlerinden birinin tanımıyla "bir Arap güruhu" gibi görür. Düşman bir güçle karşılaştıklarında, develeri ve atları üzerindeki bu adamlar "bütün ufka yelpaze gibi açılır ... cesaret gösterisi dışında hiçbir gerçek nedene dayanmaksızın, sonsuza dek dolaşıp dururlar. Önlerine bir top mermisi düşsün, bir ördek sürüsü gibi dönerler, dörtnala koca bir yay çizerler ve öteki kanatta ortaya çıkarlar."[4] Geleneklerine bağlı Britanya askerleri değer vermek şöyle dursun, böyle adamları anlamaz, bunlardan nasıl yararlanılacağını kestiremez.

Hicaz halkı konusundaki bütün ayrıntılı bilgilerine, savaş öncesi yaptıkları bütün hazırlıklara karşın, en azından savaşın başlangıcında, şerif ve oğulları da bu savaşçıları nasıl kullanacaklarına karar veremez. Başlangıçtaki stratejileri aşiret savaşçılarını toplamak ve onları Osmanlı güçleri ve yetkililerin kalabalık halde bulundukları kasaba ve kentlere karşı saldırıya geçirmektir: Bu kent ve kasabalar arasında özellikle Mekke, Taif ve Medine'yi, ayaklanmanın ilk aşamasında büyük önem taşıyan Kızıldeniz limanı Cidde'yi saymak gerekir. Bu yerler ele geçirildikten sonra, geriye kalan Osmanlı birliklerini yavaş yavaş ülkeden silip süpürmeyi planlarlar. Stratejileri neredeyse yıkılacak gibi olur.

Şerife bağlı güçlerin Mekke'de Osmanlı vali vekilini ve komutanını kutsal kentteki karargâhında ele geçirdiklerini daha önce belirtmiştik. Çatışma yoğun olur, ancak kısa sürer. Ne var ki bir Osmanlı birliği kentin dışındaki müstahkem bir kalede direnir, Araplar Cidde'den getirdikleri büyük topları kurar, teslim olmalarını sağlamak için Türkleri gülle yağmuruna tutar. Türkler bütün bunlara rağmen direnişlerini bir ay sürdürmeyi başarır: Son Osmanlı birliği 10 Temmuz'da teslim olacaktır. Şerif Hüseyin'in Kahire'den çağırttığı, Osmanlı ordusu kaçağı Muhammed el-Faruki onu sorgulayan, yalanlarına inanan ve bu sayede tüm ayaklanmanın rayına oturtulmasına yardım eden Kahire'deki istihbarat subayı Gilbert Clayton karşısında böbürlenir: "Aslında hain Türklere darbe vurma

onuruna erişerek mutluluk şerbetini içtim. Allah'a şükürler olsun ... Sör, ateşlediğim her top yüreğimde coşku ve mutlulukla yankılandı ... Artık bundan daha güzel bir hayat olamaz."[5] Zamansız sevinir.

O toplarm Cidde'den Mekke'ye nakil koşullarını düşünmek gerekir. Söz konusu toplar kentin Osmanlı savunucularının Harb aşiretinin emirine ve Şerif Hüseyin yanlısı dört bin aşiret savaşçısına teslim olmaları sırasında kentten çıkarılır. Oysa gerçekte Harb aşireti Osmanlıları yenilgiye uğratmamıştır. Durumu bir Türk gazetesi açıklar: "Cidde'deki birkaç yüz kişilik küçük birliğimiz karadan haydutlarla, denizden de İngilizlerle uğraşmak zorunda kaldı; [ama] ancak suyu ve cephanesi tükenince teslim oldu."[6] Arada Kahire'deki Arap Bürosu'nun başına getirilen David Hogarth da aynı düşüncededir. Başlangıçta iki Britanya devriye gemisiyle bir deniz uçağının bomba ve top atışıyla Osmanlı savunmasını yumuşattıklarını yazar; daha sonra, 16 Haziran 1916 Cuma günü, kent teslim olsa da, bunun nedeni, "Arap saldırısından çok, su ve cephane yokluğundandır."[7] Londra'da yayımlanan uzman bir gazete, *Great Britain and the Near East,* konuya daha da barışçı bir parıltı katar: "Cidde'de, Komutan ve Mutasarrıf'ı temsil eden belediye başkanı teslim koşullarını konuşmak üzere sur dışına çıkıncaya dek, Şerif'in adamları duvarların önünde beklemekle yetindiler."[8]

Bu arada ne Faysal'la Ali'nin önderliğindeki Medine, ne de Abdullah yönetimindeki Taif kuşatması sonuç verir. Taif'te Abdullah Britanyalıların küçümseyici yorumlarına göre adam yerine zaman yitirmeyi yeğler, savunucuların kendi kendilerine yetemeyeceklerini, zamanın onun yanında olduğunu düşünerek, kente saldırmaz. Bataryaları her sabah kent duvarlarını döver; her öğleden sonra süvarileri bir taraftan Türklerin görebilecekleri uzaklıkta, ancak top menzili dışında havaya zararsız kurşunlar sıkarak binicilik yeteneklerini sergiler; Türkler her gece surları onarır. Haftalar böyle geçer. Kahire'deki bir Britanya subayı raporunda, "İnsanlar Taif'teki uzun direnişten huzursuz oluyor, Şerif de kent üzerinden uçacak bir uçak istedi. Uçağın bir anda garnizonu teslim olmaya zorlayacağını düşünüyor," diye yazar.[9] Ne var ki şerif yanılır, Türkler 23 Eylül'e, kuşatmanın başlamasının üzerinden üç buçuk ay geçinceye kadar teslim olmazlar. Teslim olmaya karar vermelerini sağlayan yine Arapların askeri becerisi değil, erzak ve cephane yokluğudur.

Medine Taif'ten de çetin ceviz çıkar. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kırılmaz ve ancak 1919 Ocak ayında teslim olur.

Hatırlanacağı gibi, Ali ve Faysal Arap Ayaklanması'nı Medine'nin dışında, 5 Haziran 1916 günü ilan ederler. Önce kenti Şam'a bağlayan demiryolunun bazı bölümlerini sökerler, ardından da kente saldırırlar.

Bunu kanlı ve umutsuz çarpışmalar izler. Türkler Arapları püskürtür ve dış mahallelere dek üzerlerine yürür, kan ve ateşle, yağma ve tecavüzle –aslında, Ermeni yöntemleri– ilerler, ama kesin zafere ulaşamazlar. Medine kuşatması ancak o zaman başlar. Kent kendine yetecek kadar yiyeceğe sahiptir; bu nedenle ıstıraba mahkûm edilse bile, Taif gibi açlık çekmez. Surları en az Taif'tekiler kadar sağlamdır, iyi silahlanmış Osmanlı askerleri kentin dört kalesini doldurur. Arapların açısından en kötüsü, Osmanlılar hâlâ bir demiryoluna sahiptir. Araplar rayları havaya uçurur, Türkler hızla onarır. Demiryolu Osmanlı'nın Şam'a bağlanan can damarıdır, o demiryolunu denetlediği sürece, Şam'dan takviye, silah, cephane ve benzeri malzeme gönderilir, Medine savunmasının direnmesi sürdürülebilir.

Osmanlı komutanı Fahreddin Paşa Medine'nin direnme imkânına çok güvenir ve kent surlarının dışında bir savunma çemberi oluşturur. Karşısında, Ali'nin ve Faysal'ın kuşatmacı aşiret savaşçıları gevşek bir daire halinde durur.[10] Silahları çok eski, isabet oranı düşük ve sık sık onarım gerektiren altı patlarlardan, ateşlendiğinde patlayıp yarılmak gibi kötü eğilime sahip İngiliz teslimatı Japon tüfeklerinden oluşur; cephaneleri tümüyle yanlış çaptadır. İngilizler bu eksikliklere çare bulmak amacıyla Kızıldeniz kıyısında, Mekke ve Medine'nin ortasında ve batısında bir liman olan Rabiğ'e silah ve cephane gönderir. Rabiğ'de, Osmanlı'nın galip geleceğini düşünen hilekâr bir şeyh rıhtıma indirilen İngiliz silahlarını alır ve kendi depolarına kilitler. Sonunda bu şeyh devrilir, İngiliz malzemesi iç bölgelere taşınır, ama yetersiz kalır. Sonuç olarak, "Medine'de Arap güçleri umutsuz görünüyor. Türklerin top ve makineli tüfek konusundaki üstünlükleri onların [Arapların] ciddi bir işe girişmelerini önlüyor."[11] Arap ve İngilizlerin asıl kaygısı, Fahreddin Paşa'nın karşısındaki birliklerin güçsüzlüğünün farkına varması, kuşatmayı yarıp yüz elli kilometre güneydeki Mekke'ye yürümesidir. Bunu yapsa, kenti alacak, ayaklanmayı hemen orada bastıracaktır.

Aslında Fahreddin Paşa birkaç kez kuşatmayı yarmayı denerse de, hiçbir seferinde kuşatmacıları kesin yenilgiye uğratacak boyutta kuvvet göndermez: İngiliz subayları bu kararsızlığını açıklamakta zorlanır. 3 ve 4 Ağustos günleri Mekke yolu üzerinde, Medine'nin yaklaşık otuz kilometre güneyinde önemli bir çarpışma yaşanır, ancak kesin bir galip çıkmaz. Artık dikkatler Rabiğ'e çevrilir; sadece Britanya malzemesinin geçiş yolu olduğu için değil, orada toplanacak güçlü bir Arap birliğinin Medine'yi kuşatan aşiret savaşçılarını destekleyeceği için; Fahreddin Paşa kuvvetleri kuşatmayı yarmayı başarıp, güneye yönelirse, Rabiğ'deki yedek güçler yolunu kesecek, hatta gerisine düşebilecektir. Araplar Rabiğ'i kendi başlarına tutabilecek mi, yoksa İngilizlerin yardımcı birlikler göndermesi

mi gerekir? Şerifin kâfirlerle işbirliği yapıyor görünmemesi için, Hıristiyan asker gönderemezler. Sonunda Ali ve yandaşları Rabiğ'i bizzat işgal etmek için kuşatmadan ayrılır. İngilizler asker yollamaz, ancak gerektiğinde limanı denizden korumaya söz verirler. Bu arada, gidip Medine duvarlarma toslamaktan bıkkınlık getiren Faysal toparlanmak için birkaç kilometre güneye, Hamra'ya çekilir, etkisiz ablukayı sürdürme işini Harb aşiretinin savaşçılarına bırakır.

Kısacası, Arap Ayaklanması 1916 güzünde yerinde sayar: Ali Rabiğ'i işgal eder; aslında orada hareketsiz kalır; Faysal Hamra'da otururken en azından savaşçıları Mekke'yle Medine'nin arasında eğleşir; Abdullah sonunda babasına danışmanlık yapmak üzere Taif'ten Mekke'ye döner, birkaç ay sonra kuzeye, Medine'nin üzerinde bir bölgeye geçer, böylelikle çemberi tamamlar ve demiryolu üzerinde tehdit oluşturur. Buna rağmen, trenler gelip gitmeyi sürdürür, Medine teslim olma belirtisi göstermez. Storrs George Lloyd'a, "Hicaz'daki durum tehlikeli olmamakla birlikte çok ciddi," diye yazar.[12] Bu değerlendirmenin doğru olduğu anlaşılacaktır.

Her iki tarafı da meşgul eden soru, çıkmazdan nasıl çıkılacağıdır. Fahreddin Paşa bu amaçla kıyıda, Rabiğ'den yaklaşık yüz otuz kilometre kuzeyde, Medine'nin elli kilometre batısında, Arap denetimindeki Yenbu limanını tehdit etmeyi düşünür. Bu kenti ele geçirmesi durumunda, güneye inip Rabiğ'i de geri alabilecektir; başka bir ifadeyle, Yenbu'yu tehdit etmek, Mekke'yi de tehdit etmek anlamına gelir. Britanyalılar kenti savunmak için hemen Kızıldeniz filolarından birkaç gemi gönderir. Fahreddin Paşa'nın birlikleri geri çekilirse de, tehdit kalkmaz. Bu arada Faysal da Yenbu üzerindeki baskıyı azaltmak için başka bir limanı, bu kez 250 kilometre daha kuzeydeki El-Wejh kentini hedef alır. Dahası kentte bir üs kurmayı başarması durumunda, kardeşi Abdullah gibi Şam-Medine demiryolunda sayısız noktaya saldıracak duruma gelecektir.

Bu aşamada belirtilmesi önemli olan bir nokta, Britanya donanmasının Arap savaşçılarını bir limandan diğerine taşıyarak, denizden Osmanlı garnizonlarını top ateşine tutarak Arapların Kızıldeniz boyunca giriştikleri bütün ileri harekâtı destekleyecek güce sahip olmasıdır. Kızıldeniz Britanya denetimindedir.

Faysal böylesi bir Britanya desteğiyle El-Wejh'i ele geçirmeye karar verir. Hamra'da kalan birliklerinin komutasını devralması için küçük kardeşi Zeyd'i çağırtır. Niyeti, geri kalan kuvvetlerini kıyı boyunca El-Wejh'e götürmektir. Bundan sonra olacaklar, ulusal mücadelelerinin bu aşamasında Arap askerlerinin hem güçlü yanlarını, hem de zaaflarını gösterecektir.

Medine'de, Osmanlı atlı piyadesi geride kalan kuşatmacıların zayıf bir noktasından yarma hareketine başlar; bunun üzerine birçok Arap askeri mevzilerini terk eder, arkalarında kalan ve artık tehdit altına giren köylerini, oradaki ailelerini kurtarmak için kaçarlar. Zeyd bile aceleyle Yenbu'ya çekilir. Faysal durumu düzeltmek için hızla Medine'ye dönünce, kendi ordusunun sol kanadı görünürde hiçbir neden yokken birden çekilmeye başlar.[13] Biraz sonra, Faysal genel ricat buyruğu verince, aynı askerler daha fazla gerilememekte ısrar eder, Türklerin üzerine saldırır ve yirmi dört saat sürecek bir boğuşma başlatır. Ardından çatışmayı bırakarak başkomutanlarına katılırlar. Önderleri Faysal'a ilk çekilmelerinin nedeninin korkaklık olmadığını, adamların sadece kahvelerini huzur içinde kavurmak istediklerini anlatır!

Bu arada Ali'nin birlikleri El-Wejh'in fethine yardım etmek amacıyla Rabiğ'den ayrılır; işbirliği yaptıkları bir aşiretin ihaneti konusunda yanlış bir haber gelince, yine aynı kente dönmek zorunda kalırlar.

Faysal El-Wejh seferine dört yüz develik bir birlik ve dört bin piyadeyle başlar. Yaşayan Arap belleğinin şimdiye kadar görmediği büyüklükteki bu yerli ordusu, bir yetkilinin deyimiyle, "Arapların toplamış olduğu en büyük kuvvet" olarak tanımlanır. Faysal'ın hedeflediği gibi, görüntü tanık olan herkesi hayran bırakır. Görkemli ordu Arap düş gücünü harekete geçirir; bir dönüm noktası, gönüllü asker kaynağı olur. Yol üzerinde, su kuyusu bulunduğunu bildiği yerlerde mola vermeyi kararlaştıran Faysal yanında sekiz günlük erzak ve otuz altı saat yetecek su götürür. Sonunda, ilerlemesinin son iki buçuk günü boyunca, 380 yük devesi yemsiz kalır, asker son seksen kilometreyi adam başına iki litre suyla, bir lokma yiyemeden aşar. T. E. Lawrence onlara refakat eder. Dayanıklılığıyla ünlü olmasına karşın, Arapların direnme yeteneğine hayran olur. Yazdıklarında, yiyecek ve su yokluğu, "Adamların ruh halini hiç etkilememiş gibiydi; türküler söyleyerek, müstehcen şakalar yaparak El-Wejh'e doğru yürüdüler; hızları ve güçleri de etkilenmemişti. Ancak Faysal aynı koşullara otuz altı saat daha geçirseler, etkilenmeye başlayacaklarını söyledi," açıklamasını yapar.[14]

Dikkat çekici olan Faysal'ın ordusunun El-Wejh'i fethetmediği, kente girerken hiçbir direnişle karşılaşmadığıdır. Aslında Faysal Yenbu'da yetersiz olarak değerlendirdiği 550 kişilik bir Arap birliği bırakırken, İngiliz gemilerince kuzeye nakledilmelerini sağlar; kendisi karadan yaklaşırken, bu askerler de kente denizden saldıracaktır. Gemideki Araplar kent civarına vardıkları zaman, görünürde Faysal'dan ve ordusundan işaret göremezler. Faysal ve askerleri yoldayken Abdullah'ın emrindeki güçlerin Osmanlılarla bir çatışmadan galip çıktıkları haberini alır, oldukları yerde

1916-17 Arap hąrekâtı sırasında önemli yerleşimler

35°
40°
Medine-Şam demiryolu
Akabe
SİNA YARIMADASI
ARABİSTAN
Wejh
HİCAZ
Kızıldeniz
Medine
Yenbu
25°
Nil
MISIR
Rabiğ
Cidde
Mekke
Taif
SUDAN
20°
0 50 100 150 mil
0 50 100 150 200 250 kilometre
35°
40°

durup haberi kutlamaya başlar, eğlenceye bir süre devam ederler. Oysa Kuzeyde, El-Wejh'de, dakik İngilizler yine zamanında gelir. Savaş gemilerinden biri Osmanlı mevzilerine ateş açar. Bir diğeri 550 kişiyi karaya çıkarır. Adamlar üç gruba ayrılır, çatışmayı izleyen bir İngiliz yüzbaşı, "Gerçekten savaşmak niyetinde olan 100 kadarı doğrudan Türk mevzilerine doğru yürüdü," der, "Yaklaşık 300 Arap kıyı boyunca ilerledi, kendilerini tutamayıp kasabada yağmaya ve boğuşmaya girişti [ve] geri kalan 100'ü de kıyıda oturdu, bütün olaylar sırasında kıllarını kıpırdatmadı."[15]

Britanyalılar haklarında ne düşünürlerse düşünsün, El-Wejh'i fetheden Araplar çok önemli bir mevziye sahip olur. Karadan gelen Faysal iki gün sonra, 25 Ocak'ta vardığında, çarpışmayı kaçırdığı için çok mahcuptur. Oysa zaferin ve Faysal'ın kıyı boyunca getirdiği dev ordunun etkisinde kalan yerel şeyhler ve aşiret askerleri asi ordusuna katılmak için akın ederler. Dahası, limanın Arap eline geçmesinden sonra, Yenbu veya Rabiğ'e saldırmak için Fahreddin Paşa'nın onlara sırtını dönmesi, yani son derece önemli bir tehlikeyi göze alması gerekecektir. Fahreddin Paşa Mekke üzerine yürüme kararı verirken de aynı nedenden, üstelik daha çok tereddüt eder. Medine'de hapistir, tek can damarı demiryoludur. Aynı zamanda, El-Wejh'i eline geçiren Faysal ve sayıca artmış birlikleri de nihayet bütün dikkatlerini demiryoluna verebileceklerdir. Demiryolu Osmanlı'nın şahdamarıdır ve Faysal o damarı kesmekte kararlıdır.

Ayaklanmanın ön saflarını gördük. Aynı dönemde, Şerif Hüseyin de Mekke'de kendi yönetimini oluşturur.[16] Atadığı dokuz kişilik kabine ya da icra heyetinde çoğunluk, o sırada savaş alanında meşgul olmalarına rağmen, oğullarının elindedir. Hüseyin Ali'yi sadrazam, Abdullah'ı dışişleri bakanı, Faysal'ı da içişleri bakanı olarak atar. Geri kalan kabine görevlerini –adalet, bayındırlık, vakıf ve kutsal mekânlar, eğitim ve maliye– Mekke'nin eşrafına dağıtır. Bir yasama meclisi kurarak başına bir başkan ve bir başkan yardımcısı getirir, şerif aşiretlerini, kutsal mekânları ve halkı temsil edecek on iki üye belirler. Bu arada ilan ve propaganda amacıyla Mekke'de *El-Kıble* adlı bir gazete de kurar.

Bu aşamada, yeni rejim Hicaz halkına ağırlığını pek hissettirmez. Lawrence bu durumu, "Yeraltı koşullarına dönüş, aşiret ve aile otoritesinin canlandırılması ve merkezi yönetimde önemli bir ufalma anlamına geliyor," diye tanımlar.[17] Şerif Hüseyin kentli olsun, aşiret üyesi Bedevi olsun, halkın her işe burnunu sokan hükümet yetkililerinden nefret ettiğini bilir. Vergi tahsilatını bile durdurur; ancak limanlarda gümrük vergisi alımını sürdürür.

Ne var ki Hüseyin aynı zamanda da ülkeyi demir yumrukla yönet-

meye kararlıdır; Kuran'ın belirlediği şeriat hükümleri tam anlamıyla geçerli olacaktır. "Kendimizi tek rehberimiz olan soylu dinimize dayanarak güçlendiriyoruz," der.[18] Bunun anlamı, çağdaşlaşmacı İttihatçılar tarafından uygulanan reformların iptal edileceğidir. Şerif Türk medeni kanununu da ilga ederek, İttihatçıların köleliği yasaklamasını etkisiz kılıp, Müslümanların kadınlara karşı eskiden kalma yaklaşımını diriltir. Zaten kutsal kitap da, şerifin dediği gibi, "erkeğin kadının aldığının iki katına sahip olacağını" belirtmez mi? Şerif İttihatçılara karşı ayaklanmakla ağır Osmanlı boyunduruğunu atmak niyetinde olsa da, bir konuda açık olmak gerekir: Bazı önemli konularda saati geri almak niyetinde olduğu da yadsınamaz. Lawrence şaşkın bir üslupla, "şerif zaman bulduğunda, şeriatın kapsam ve ilkelerini ticaret ve değiş tokuşun çağdaş sorunlarına da uygulamak niyetinde!" der.[19]

Bu arada, otoritesini hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak derecede yerleştirmeye de kararlıdır. Bunun için, daha etkili bir unvanı, Emir veya Büyük Şerif adını alması gerektiğine karar verir. Mekke'nin din adamlarından ve sivil eşrafından oluşan önemli kişileri 29 Ekim 1916 sabahı Hüseyin'in sarayında bir araya gelir. Beriki konuklarını selamlar. *El-Kıble* muhabiri, "Ülkenin ileri gelenleri yürekleri sevgi, saygı ve neşe dolu, onu selamladılar," diye yazar. Sıra Abdullah'ın babasına bu toplantının amacını "açıklamasına" gelir. Gelenler Şerif Hüseyin'e aşağıdaki dilekçeyi sunmak isterler:

> Allah'tan senin kadar korkan, O'nun Kelâmına senin kadar itaat eden, sözünde ve fiilinde O'nun dininin geleneklerine -Kuran- senin kadar uyan başka bir Müslüman Emiri tanımadık. Sorunlarımızı senden daha iyi çözecek başka bir insan görmedik ... Majestelerini Kral olarak ilan ediyor, sonsuza dek ona sadık kalacağımıza, itaat edeceğimize ant içiyoruz.

Yaşanan, Kitchener ve Storrs ve McMahon ile gizli yazışmalar, Suriyeli komplocularla temaslar; oğullarının onun adına İstanbul'da, Şam'da ve Medine'de atıldıkları tehlikeler; hâlâ içinde yaşadıkları tehlikeler üzerinden çok özenle hazırlanmış, heyecanın doruğuna ulaştığı bir andır. Oysa Mekke'nin ileri gelenleri karşısında Hüseyin böyle bir şey beklemediğini, hazırlıksız yakalandığını belirtir. "Böyle bir şeyin gereğine hiç inanmadım ... Allah şahidimdir ki, şimdi benden yapmamı istediğiniz bu şey hiç aklıma gelmedi, sizinle birlikte kutsal harekâtımıza başladığımız zaman da hiç bunu düşünmedim."

Taç giyme töreni sona erince, bu girişimin hazırlanmasından sorumlu olan Abdullah Mısır'daki Britanya Yüksek Komiseri'ne, Lahey,

Kristiania,* Kopenhag, Petrograd, Bükreş, Bern, Washington, Roma, Paris, Le Havre, Korfu ve Kabil'deki meslektaşı dışişleri bakanlarına Fransızca bir telgraf gönderir. Telgraf bu ülke hükümetlerini babasının yeni unvanını *Malik el Bilad el Arabiyye* unvanını tanımaya davet eder.[20]

Bu unvanın tam anlamı nedir? İngilizler bunu "Arapların Kralı" veya "Arap Ülkesinin Kralı" olarak çevirir.[21] Bu ifade her yerdeki bütün Arapları kapsar mı? Büyük Şerif'in öyle düşündüğü kesindir. Mekke'nin ileri gelenleri karşısında yaptığı kabul konuşmasında, "Suriye ve Irak Arapları ... bizimle birleşmeyi, eski özgürlük ve görkemlerine yeniden kavuşmayı hasretle bekliyorlar. Önderlerinden bu doğrultuda mesajlar aldım," der. Aklında gevşek bir yönetim, önemli parçaların şerifin başkanlığını tanıyacakları, ancak bir çeşit özerklikten yararlanacakları bir krallık veya imparatorluk vardır. Bir İngiliz yetkilisiyle telefonda konuşan Abdullah öteki Arap önderlerin itiraza cüret edemeyecekleri kanısındadır: "Mekke Emiri'nin tarihi Abbasilere kadar gider. Bu insanların aynı düşüncede olup olmamaları önemli değil."

Ya Britanya aynı düşüncede olmazsa? Bu aşamada İngilizlerin herhangi bir büyük ve bağımsız Arap krallığı karşısında duydukları çekinceleri hatırlamak gerekir. Hatırlanması gerekecek bir başka gerçek de McMahon'un mektuplarında Hüseyin'in toprak beklentilerini sınırlamak için kullandığı karışık üslup ve engellerdir. Unutulmaması asıl gereken en önemli noktaysa, Britanya egemenliğinde bir Irak, Fransız egemenliğinde bir Suriye ve uluslararası çerçeve içine alınmış bir Filistin öngören, daha sonra Üçlü Anlaşma adını alacak Sykes-Picot Anlaşması'dır. Bu arada, Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'nda oturan bazı ensesi kalınların aynı dönemlerde Yahudi egemenliğine verilmiş bir Filistin düşündükleri de akılda tutulmalıdır.

Özetlemek gerekirse, yeni ilan edilmiş "Arapların Kralının" hedefleri Büyük Britanya'nın amaçlarıyla çatışır; ne var ki aynı Büyük Britanya'nın bir taraftan onu dizginlemeye çalışırken, diğer taraftan da ayaklanmasını köstekleme çabasına şaşmamak gerekir. İngilizler hem onun, hem de kendilerinin kabul edeceği bir unvan yaratmak zorundadır: Kral olmazsa, belki Majesteleri Şerif; eğer bu da kabul edilmezse, o zaman Sultan; Kral olması şartsa, o zaman dikkatle sınırlandırılmış bir bölgenin Kralı. McMahon sonunda uygun bir uzlaşı olarak Hicaz Kralı unvanını önerir; önerisi kabul görür.[22] Bunun bir gerileme olduğu, Hüseyin'in de bunu böyle fark ettiği kesindir, ancak yapacak bir şeyi de yoktur. Tavsiye ve malzeme desteği konusunda Britanya'ya göbeğinden bağlıdır. Bütün bu gelişmeler açıkça söylenmese de, bağımsız hareket etme imkânının ne

* Cristiania veya Kristiania, Oslo'nun adlarıdır. (ç.n.)

denli sınırlı olduğunu, kendi ve halkı için düşlediği gelecekle Britanya'nın bütün hepsi için planladığı gelecek arasında ne kadar derin bir uçurum olduğunu gösterir.

Hüseyin ve asker oğulları Britanya desteğine bağımlıyken, İngilizler de kendi aralarında onlara neler vereceklerini tartışır. Savaşın Batı Cephesi'nde kazanılacağına inananlar ya da "batıcılar" Arap Ayaklanması'na yardım edecek tek bir askerin bile gönderilmesine karşıdır: onlara göre Arap Ayaklanması ek gösteri içindeki bir ek gösteriden öteye geçmez. Batı Cephesi'nin hiçbir tarafın muzaffer çıkamayacağı bir ölüm tarlası olduğu görüşünü paylaşanlarsa, çevresinden dolaşacakları bir yol peşindedir. "Doğucular" olarak adlandırılan bu grup Gelibolu çıkarmasından, Mezopotamya harekâtından ve Şerif'in ayaklanmasını desteklemekten de yana durur.[23]

Londra'da hükümet iki kutup arasında gidip gelir, bazen birini, bazen diğerini öne çıkarır. Ortadoğu'daysa, önemli her İngiliz'in "doğucu" çözümden yana olduğunu söylemek abartılı olmaz. Hiçbir "batıcının" Britanya'nın Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamak için Mısır'da hatırı sayılır bir güç bulundurmasına karşı olmaması doğaldır; ancak aynı "batıcılar" şerife yardım etmek için bu gücün artırılmasını kabul etmezler. Mısır'daki Britanya Kuvvetlerinin başkomutanı, genellikle sözlerini özenle seçen Sir Archibald James Murray İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson'a gönderdiği telgrafta, "Elimde bir Britanya Süvari Tümeni daha olsa, Türkleri Güney Filistin'den sürüp atacağıma ve Şerif üzerindeki baskıyı hafifleteceğime neredeyse teminat verebilirim," der.[24] Robertson'ın yaklaşımı farklıdır: "Tek amacım savaşı kazanmak ve savaşı Hicaz'da kazanmayacağız."[25] Murray istediği süvari tümenine kavuşamayacaktır.

Mısır'daki Britanya ordusu Şubat 1915'te ilk Osmanlı istila girişimini püskürtür. Murray komutasındayken Ağustos 1916'da ikinci saldırıyı da önler. Murray artık durup dinlenmeden, yavaş ve düzenli adımlarla, takviye almadan savunma hattını daha kuzeye ve doğuya, Sina içlerine taşır. Oysa bu savunma hattı El-Wejh'deki Şerif Faysal'dan, Mekke'deki Şerif Hüseyin'den veya Cidde ya da Medine yakınlarındaki Abdullah, Ali ve Zeyd'e hâlâ çok uzaktır. Mısır'daki Britanya ordusu bir süre daha bu dramda başrole soyunmayacaktır.

Ne var ki Hogarth'ın Oxford'dayken tanıştığı ve Kahire'deki istihbarat faaliyetine dahil ettiği kısa boylu, mavi gözlü, sarışın, çıkık çeneli ve çivi gibi sert bir genç Britanya'nın soyunmadığı bu rolü üstlenir. T. E. Lawrence Ortadoğu'da hizmet veren diğer bütün Britanya subayı ve

Arap Bürosu yetkilisini belki de haksız olarak gölgede bırakacaktır. Bu adamlardan bazıları gerçekten gözünü budaktan sakınmaz, ancak hiçbiri Lawrence'ın karizmasına ve sezgi gücüne ya da propaganda dehasına sahip değildir; ve içlerinde sadece o bir melek gibi yazma yeteneği gösterir. Arap Bürosu'na gönderdiği haberler bile neredeyse edebiyat gibidir; askeri stratejiler öneren ve keskin bir askeri istihbarata dayalı bir edebiyat gibi. Örnek:

> Hicaz savaşı dervişlerle düzenli birlikler arasında geçiyor ve biz dervişlerin tarafındayız. Ders kitaplarımız bu savaşın koşullarına asla uygulanamaz. Bu kayalık, dağlık, suyu kıt topraklarda, yabani bir dağlılar güruhunun yardımıyla yapılan bir savaş. Karşılarındaysa –uygar savaşçılık çerçevesinde– Almanlar tarafından neredeyse kıran kırana savaşmayı unutacak derecede geliştirilmiş birlikler var.

Keskin ve kusursuz üslupla yazdığı raporlar ününün önce Ortadoğu'da, sonra da ötesinde pekişmesini sağlar. Kahire istihbaratının başındaki Clayton, "Lawrence oldukça kusursuz," diye yazar Londra'da istihbaratı yöneten amirine, "Yazdıklarını doğru kabul edebilirsiniz."[26]

Hemen herkesin bildiği gibi, Lawrence pek de alışılmadık bir çevreden gelir. Bir İrlanda Baronu'nun vârisi olan babası Thomas Robert Tighe Chapman kızının dadısıyla yaşamak uğruna eşini terk eder. Daha sonra soyadını değiştirir ve Lawrence adını alır. Bu ikisi evlenmez, ancak evlilik dışı doğan beş oğlundan ikincisine Thomas Edward adını verirler. Mütevazı koşullarda yaşayan aile sonunda Oxford'da Polestead Road adresine taşınır, yeni takma adıyla küçük Ned burada liseye gider, ardından da Oxford Üniversitesi'nde Jesus Koleji'ne kabul edilir. Daha o yaşta arkeolog olmaya karar verir. Savaştan önce Osmanlı Ortadoğusu'nda yoğun geziler gerçekleştirir, bölgeyi öğrenip haritasını çıkarır, önemli kazılara katılır, insanları, dillerini ve lehçelerini inceler. Savaş çıktığında gönüllü olmak için başvurur. Yetkililer kaçınılmaz olarak genç Lawrence'ı istihbarat adına çalışması için Kahire'ye gönderir; ne var ki mektup açmaktan, telefonlara cevap vermekten, telgraf şifrelerini çözmekten ve posta pulu tasarlamaktan bıkan Lawrence eski rehberi Hogarth'ın yanına, Arap Bürosu'na atanmayı başarır. Oradaki görevlerinden de sıkılınca, Şerif Abdullah'la görüşmek üzere Cidde'ye gidecek Ronald Storrs'a refakat fırsatını kaçırmaz.

Lawrence efsanesinin sonraki aşaması da iyi bilinir. Gemiyle Kızıldeniz boyunca güneye inerler. Lawrence'm gemide küpeşte üzerine dizdiği şişelere nişan alıp ateş etmesi, satranç oynamayı yeğleyen Storrs'u

pek mutlu etmez. Cidde'ye varışlarında Büyük Şerif'in danışmanlığını yapmasına (hâlâ o görevdedir) rağmen, her ikisi tarafından da donuk zekâlı bulunan İngiliz ajanı Yarbay Cyril Wilson tarafından karşılanırlar. Britanya'nın bölgede giderek artan etkisini kıskanan Fransızlar da Cidde'de Albay Édouard Brémond başkanlığında bir konsolosluk açarlar. Amaçları Arap Ayaklanması'nı destekleyerek Osmanlıları taciz etmelerini sağlamak, ancak bu ayaklanmanın savaş sonrası planlarında yer alan Suriye'yi kurtarmaya kadar gitmesini önlemektir. Böylelikle Cidde'deki İngilizler General Murray'in bir zamanlar taktığı lakapla "kurbağamsı müttefikleri" Fransızlarla tuhaf bir ikili dansa tutuşur; Büyük Savaş'ta ortak düşmana karşı ortak amaçları paylaşan iki müttefik olmalarına karşın Ortadoğu'da, Sykes ve Picot'nun sadece geçici olarak çözümledikleri, çelişen çıkarları bulunur. Bir akşam yemeği sırasında, belki de sürtüşmeyle sonuçlanmayacak bir konuşma konusu arayan Brémond ekibinden birinin sadece bir saatliğine veya geceliğine değil, bedeni ve ruhuyla bir *"jeune négresse"** satın aldığını anlatır. Storrs Brémond'un açıklamayı sürdürdüğünü hatırlar: "Zenci bir kadın, [ama] Çerkez, yalnız onlar bu kadınlara zenci der."[27] Storrs'a göre bu, "İlginç ve hoş bir gelenektir."

"Fransızları Suriye'den süpürmek" istediğini bildiğimiz Lawrence, durumdan alabildiğince yararlanır. Storrs ve Wilson'ın Mekke'den gelen Abdullah'a Britanya'nın söz vermiş olmalarına rağmen, ayaklanma için uçak ya da asker göndermeyeceğini bildirdikleri görüşmeye katılır. Wilson bu görüşmede konuşulanları anlamaya çabalar, ancak ilkel Arapçası yüzünden İngilizlerin üçüncüsü gibi kalır. Storrs'un bir dostuna belirttiği gibi, "Bana gece gündüz son sürat giden, düşük vitesli bir bisikleti anımsatıyor."[28] Öte yandan "süper zeki Lawrence" dil bilgisiyle Storrs'u etkiler. Dahası, "Osmanlı ordusu hakkındaki olağanüstü bilgisiyle" Abdullah'ı da şaşırtır.[29] Abdullah Mekke'deki babasına telefon edip, ayrıntıları açıklaması için ahizeyi Storrs'a verince, beriki hemen o anda Lawrence'ın durumu değerlendirmek üzere Medine'deki kuşatmayı ucundan tutmayı sürdüren Faysal'ı ziyaret etmeye Hamra'ya gitmesini önerir. Büyük şerifle yaptığı konuşmada, Lawrence'ın Britanya hükümetini asker ve uçak göndermeye ikna edebileceğini ima eder. Tabii, sadece Fransızları dışarıda tutmak için de olsa, Lawrence'ın başından beri istediği de, budur.

Böylelikle Storrs'un hazırladığı, Hüseyin'in onayladığı fırsatı kaçırmaz. Ertesi gün Cidde'den Hamra yolundaki ilk durağa, Rabiğ'e giden bir gemiye biner. Orada Ali'yle ve dört kardeşin en küçüğü olan Zeyd ile tanışır. Ali Lawrence'ın misyonundan hoşnut değildir. Kâfirlerin Hicaz

* (Fr.) Siyahi genç kadın. (ç.n.)

içinde yolculuk edemeyeceklerini hatırlatır. Dahası, yol üzerinde düşman aşiretler de vardır. Lawrence'ın iç bölgelere büyük gizlilik içinde, gece karanlığında, Arap cüppesi ve başlığıyla girmesine, ağzını açmamaya yemin etmesi koşuluyla izin verecektir. Seyahatin ikinci günündeki gibi çöl güneşi altında gitmek bir yana, deve sırtında yolculuk etmeye alışkın olmayan Lawrence için güç bir seyahat olur. Ne var ki efsanesi böylesi deneylerden oluşacaktır; rehberleriyle birlikte Hamra'ya vardığı zaman, karşısında Faysal'ın uzun ve zarif siluetini bulur: "İlk bakışta, bulmak için Arabistan'a geldiğim kişi olduğunu anladım: Arap Ayaklanması'nı eksiksiz zafere götürecek insandı."[30]

Üstlerine Faysal'ın ihtiyaçlarını bildirmesi ve bunların karşılanmasının sağlanması gerekir. Bu açıdan bakıldığında, Londra'da Asquith hükümetinin düşmesi kimseyi üzmez; onun yerine kararlı bir doğucu olan David Lloyd George yönetiminde yeni bir kabine kurulur. Kısa süre sonra Lawrence ve Faysal, El-Wejh seferini planlar, ardından da gerçekleştirir. Kente girip, El-Wehj'i Arap Ayaklanması'na armağan ettikleri zaman, artık iki dost olmuşlardır. Faysal çöl sıcağında giymesi için kendi ipek ve sırma işlemeli düğün giysilerini verir. Hepimizin tanıdığı, parıltılı beyaz Arap giysili Lawrence görüntüsü biçimlenmek üzeredir. İki dost Osmanlı'ya karşı savaşın ikinci aşamasını planlamaya girişir: Lawrence'ın deyimiyle "çölü ateşe verecek," demiryoluna saldıracaklardır.

Ocak 1917 Sykes'ın Weizmann ile tanıştığı, Lawrence'ın Faysal'la dostluğunu pekiştirdiği aydır. Artık Siyonist ve Arap hareketleri giderek artan bir hızla çarpışma noktasına yaklaşmaktadır.

BÖLÜM 14

İngiliz-Siyonist İlişkisini Yönetmek

Avrupa büyük bir mezarlığa dönüşür. Ölü sayısının milyonları bulması düş gücünü sarsar, anlamayı imkânsız kılar. İngiltere'nin özenli kurulmuş H. H. Asquith koalisyonu bile olsa, böylesi bir katliama ucundan köşesinden bulaşmış hiçbir hükümet ayakta kalamaz. Hükümet Britanya'nın ölü, yaralı ya da tutsak 400.000'den fazla kayıp verdiği Somme Savaşı'ndan kısa süre sonra, 5 Aralık 1916'da düşer. Asquith kabinesi, Liberal Parti üyelerinin çoğunlukta olduğu son Britanya hükümeti olarak tarihe geçecektir.

Asquith taraftarları uzlaşı niyeti ve iktidarın gücünün yaygınlaşmasına dikkatle yaklaşmak gibi, liberalizmin en gurur verici özelliklerinin savaşta yüke dönüşmesinden, savaş zamanında hoşgörünün, sağgörünün ve ölçülülüğün yararsızlığından yakınırlar. Öte tarafta Asquith'in bazı dostlarının –az veya çok gönülsüzce de olsa– da aralarında bulunduğu siyasal muhalifleri hükümetin kararsızlığını, örgütlenme zaafını, genel etkisizliğini ve akıntıya kapılıp sürüklenmesini vurgular. İkinci Selborne Kontu ve Tarım Komisyonu* Başkanlığı göreviyle Asquith koalisyonu üyesi William Waldegrave Palmer, Haziran 1916'daki istifası üzerine kaleme aldığı bir muhtırada tipik yakınmalar dile getirir. Ona göre, başbakan barış zamanında yüce bir yargıç olacak özelliklere sahiptir. Oysa, "Savaş Başbakanı olarak ... son derece umut kırıcıydı ... Bir gram sezgisi ... tek bir girişim kıvılcımı yoktu." Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e gelince, Selborne onu da aynı derecede kararsız olarak değerlendirir: "Bir kere bile kabineye gelip, 'durum şöyle, ben böyle yapılması gerektiği kanısındayım, onaylıyor musunuz?' demedi." Palmer, Asquith yerine başbakanlığa gelen David Lloyd George hakkında daha olumlu bir hüküm verir: "Çok zeki, harika bir vizyon, kararlılık, iş yaptırma ve cesaret karışımına sahip." Oysa ona fazla güvenmez: "Amacına uygun olduğuna karar verirse, her an herkesi yüzüstü bırakabilir. (Bu değerlendirmeyi daha sonra hatırlamamız gerekecektir.) Selborne, Herbert Samuel ("zeki, becerikli ve düzgün bir küçük Yahudi")[1] ve Edwin Montagu ("çok zeki bir Yahudi ... çok ilerleyecek") hakkında da içeriden gözlemlerini paylaşır.

Altı ay sonra, Lloyd George başbakanlığı Asquith'ten devraldığında,

* 1919'dan sonra Tarım Bakanlığı adını alır. (ç.n.)

bu zeki Yahudilerden ikisine de kabinede görev verir. Samuel tereddüt etmeden öneriyi geri çevirir; kişiliğine uygun olarak, gösterişe kaçmadan ve kararlılıkla eski patronuna sadık kalır. Oysa kuzeni Montagu ise tereddüt içindedir. Başlangıçta şeytana direnir, Asquith'e bir mektup yazarak, "Başka hiçbir başbakanın başarılı olamayacağını bildiğim için, başbakanlığınızın sona ermesini istemiyorum," der.[2] Kralın Asquith ve Lloyd George'u bir araya getireceğini ve "ikinizin arasmda bir uyum sağlamaya çalışacağını" umar. Beklentisi gerçekleşmeyecektir. Liberaller bölünür, böylelikle onarılmaz bir güç kaybına uğrarlar. Sonunda, altı ay sonra, Montagu Lloyd George'un önerdiği görevi kabul eder, yeniden inşadan sorumlu sandalyesiz bakan olur. Balfour Deklarasyonu'nu tartışma zamanı geldiğinde, Lloyd George hükümetinde önemli bir göreve sahip tek Yahudi olacak, ancak antisiyonist tutumu değişmeyecektir.

Bu arada Lloyd George da hükümetinin işleyişini düzene sokacak önlemler alır. Asquith'in on iki kişilik kabinesi tartışıp tereddütle zaman geçirdiği için, yeni başbakan kendi dışında dört üyeden oluşan bir Savaş Kabinesi kurar. Üyelerden ikisi, Muhafazakârlardan Andrew Bonar Law ve İşçi Partisi'nden Arthur Henderson, parti önderidir. Daha önemli olan, Lloyd George'un Savaş Kabinesi'ne emperyalist görüşleri çok belirgin iki Muhafazakâr üyeyi, eski Hindistan Kral Naibi Lord Nathaniel Curzon ile Boer Savaşı'nın hemen sonrasında Güney Afrika'da yüksek komiserlik görevinde bulunmuş Sir Alfred Milner'ı atamasıdır. Her ikisi de radikal antiemperyalist oldukları dönemde Lloyd George'a şiddetle muhalefet etmiştir; ancak her ikisi de yönetim dehasına ve inanılmaz bir çalışma yeteneğine sahiptir. Lloyd George akıllıca bir kararla bu son özellikleri göz önünde bulundurur.

Oysa Curzon ve Milner emperyalist duruşlarını değiştirmemiştir. Hükümet Alman ve Osmanlı İmparatorluklarının geleceklerini görüşürken, her ikisi de Britanya'nın geniş topraklar talep etmesini savunur. Başbakanı da etkilemiş olacaklar ki, Lloyd George da toprak iddiasına katılır. Bu arada, üyesi azalmış kabine etkin ve hızlı çalışır, gerektiğinde hükümetin öteki üyelerine başvurmaktan geri durmaz. Bunlardan birisi de Lloyd George'un dışişleri bakanlığına getirdiği Muhafazakâr emperyalist Arthur J. Balfour'dur.

Yeni başbakanın Batı Cephesi'ndeki mezbahanın çevresinden dolanmanın yolunu arayan doğucular tarafından olduğu hatırlanacaktır. Eski Hindistan Kral Naibi Curzon ve Milner da "doğu" stratejisini yeğler. Özellikle Lloyd George olmak üzere, her üçü Almanların karşısına durmadan daha fazla adam çıkarmaktan başka bir şey düşünmeyen, kıta Avrupa'sındaki Britanya kuvvetleri komutanı Mareşal Sir Douglas Haig'e

güvenmez. Temelde Haig'in yaklaşımını ve görüşünü paylaşan İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson hakkındaki görüşleri de pek olumlu değildir. Siviller olarak bu üst rütbeli askeri uzmanların kararlarını geçersiz kılmaya cesaret edemezler; ancak kabinede doğucuların üstünlüğü, Lloyd George hükümetinin Türkler karşısında ayaklanan Araplar için daha fazla destek isteyenlere ya da Filistin'deki Osmanlı ordusunu çatışmaya zorlayarak, bütün Suriye'den çıkarıp atması için Mısır'daki ordunun takviye edilmesini talep edenlere Asquith'ten daha olumlu yaklaşacağı anlamını taşır. Siyonistler bu yaklaşımın kendilerine olduğu kadar, Araplara da yardım edeceğini hemen fark ederler. Britanya'nın Filistin'de kendi koruması altında bir oluşum eğilimini göz önünde bulundurarak, yeni hükümetin Ortadoğu'daki Britanya varlığını genişletme niyetinin kendi çıkarlarına hizmet edebileceğini de anlarlar. Kabinedeki başlıca destekçileri Herbert Samuel'i yitirmiş olsalar da, Britanya hükümetinin genel görünümündeki köklü değişiklikten kârlı çıkacaklardır.

Değişim dalgası uzak Mısır'da General Murray'yi de taşır. Genellikle tedbirli bir savaşçı olarak görülür. Yavaşça, düzenli hamlelerle kuvvetlerini Süveyş Kanalı'nın ötesine, Sina Yarımadası'na sokar, Osmanlı saldırılarını püskürtür, ikmal hatlarını uzatır, bir su borusu döşerken, hedefi Filistin sınırının sadece kırk beş kilometre güneyindeki El-Ariş liman kentidir. Londra'ya, Robertson'a gönderdiği telgrafta, "Türkler ... iyi savaşçıdır, özellikle de siperdeyken," diye uyarır. "Makineli tüfeklerini kusursuzca kullanıyorlar ... Gerekli tüm önlemleri alarak ilerliyorum."[3] Murray'in iyi eğitilmiş, hazırlıklı askerleri bir hafta sonra El-Ariş'e girer. Oysa hükümeti yeni ele geçirmiş doğucular El-Ariş'ten çok daha fazlasını ister. Robertson Murray'e, "Savaş Kabinesi çok sabırsız," diye yazar. "Her gün yeni bir zafer bekliyorlar ve eğer gelmezse, bulmak için yeni bir yer aramayı öneriyorlar. Başıma sürüyle dert açıyorlar."[4]

Murray Londra'daki efendilerine yeni bir zafer sunmaya çalışır. 26 Mart 1917 günü, askerleri Filistin sınırını geçerek Akdeniz kıyısında, yetmiş kilometre daha kuzeydeki Gazze'yi hedef alırlar. Türkler Britanya ordusunu iki kez püskürtür, ikincisinde ağır kayıplar verdirir; ancak bu kayıplar Batı Cephesi'ndekilerle kıyaslanacak ölçüde olmaz. Murray Robertson'a belki de yatıştırma amacıyla, "İşlerin başında dürüst bir beyaz adam olmasını büyük bir nimet olarak görüyorum," der. Oysa Robertson hiç de sandığı kadar dürüst değildir, Murray'e asıl düşündüğünü hiç açıklamaz: Savaş Kabinesi Murray'i "uzaklaştırmak için Mısır'a göndermiş ... bir işe yaramayacağını düşündüğü için de bunca zaman orada tutmuştu."[5] Savaş Kabinesi'nin Filistin harekâtının tökezlemesi karşısında umut kırıklığı yaşadığını da El-Ariş fatihine bildirmez.

Murray gerçeğe hazırlıksız yakalanır: "Biraz önce yerime [General Sir Edmund] Allenby'nin atandığını bildiren telgrafınızı aldım."[6] Lloyd George Fransa'dan çağırdığı yeni komutanma Gazze'yi alması, Filistin'den geçip Suriye'ye girmesi talimatını verir. Nihai hedef Şam'ı almak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşın dışına itmektir, ancak Allenby'nin Noel'den önce yolda Kudüs'ü de fethetmesini ister; böylesi bir başarı Britanya halkı için değerli bir yeni yıl armağanı olacaktır. Allenby'nin bunu başaracak imkânlara sahip olmasını sağlayacağına söz verir.

Londra'daki Siyonistler de akıntıların değiştiğini hisseder. Yükselen dalgayı yakalar ve büyük bir beceriyle limana dönerler.

Chaim Weizmann Sir Mark Sykes ile ilk kez 28 Ocak 1917'de, İran Ermenisi James Malcolm aracılığıyla tanışır. İki adam birbirlerinin önemini hemen tartar, daha ayrıntılı görüşüp, daha sıkı bir işbirliğine girmelerinin gerektiğini fark eder. Sykes, Weizmann ve onun Siyonist yandaşları arasında hemen ikinci bir toplantı yapılmasına karar verilir, ancak Herbert Samuel bir hafta sonrasına kadar serbest kalmayacağı için, buluşma 7 Şubat'a ertelenir. İlgili herkes Moses Gaster konusunun dikkatle ele alınması gerektiğinde hemfikirdir. Aracılık rolünü mutlulukla benimseyen Malcolm, Sykes'a, "Duyduklarıma göre Dr. Gaster başrolde bulunmak istiyor," diye yazar, "Oysa genel kanı (sanırım siz ve ben de öyle düşünüyoruz) görüşmelerde başrolü Dr. Weitzman'ın [yazıldığı şekliyle!] üstlenmesi gerektiği yönünde."[7]

Malcolm aracı rolünde mutludur; Siyonistlerle görüşür, Sykes'la görüşür, bir tarafı diğerine (bazen yanlış) yorumlar. Aslında, Sykes'ın Siyonizmle ilişkisini sağlayan figüran konumundan daha fazlasına heveslendiği açıktır; etkin bir Siyonist hareketinin önünü açmak ister. Sykes'ın Osmanlı Ortadoğu'sundaki halkları –Ermenileri, Arapları ve Yahudileri– giderek daha çok gelecekteki Britanya sömürgelerinin birer halkası gibi gördüğünü anlar. Kendi zihninin de koşut bir patika üzerinde yürüdüğü muhtemeldir; bu arada bir tarafa yaranmak da istemiş olabilir. Yine de Sykes'a yazdığı mektupta şu ifadeleri kullanır: "Bir süreden beri Yakındoğu'da yaratılması tasarlanan yeni ve özerk Devletlerin kurulmasındaki asıl amacın, bu devletlerin arasında ... İngiltere ve Fransa'yla sıcak ilişkiler içinde bir savunma federasyonu yaratmak olduğunu gözlemliyorum. Filistin sorununa ilgi duymamın nedenlerinden birisi de budur." Her halkın gelecekteki sahibiyle pazarlık edebilecek kadar örgütlenmesinden yana durur.

Fırsattan yararlanarak, Sykes'a Yahudiler konusunda ders vermeyi de dener: "Çoğu insan Yahudi kişiliğini yanlış anlamıştır. Yahudi her zaman

sözüne sadık kalır, ancak anlaşma koşullarının yeniden ayarlanmasını asla kabul etmez." Daha önce belirtildiği gibi, kendisi de John Buchan'ın yanlış yönlendirilmiş antisemitizm saldırısının habersiz hedefi olmasına rağmen, antisemit fikirleri hoş gördüğü de olur. Pek açık olmasa da, Yahudileri Birinci Dünya Savaşı'nı başlatmakla suçlar: "Yahudi, Ortadoğu'da bugüne dek dışlayıcı bir politika izledi; belki de bu siyaset içinde bulunduğumuz savaş üzerinde başka her şeyden daha etkili oldu." Öte yandan, Yahudilerin gelecekteki barışın anahtarına da sahip olduklarına inanır. Sykes'a verdiği derste, "Finans sorunu gelecekte önemli bir etken olacak," önermesini getirir. "Bu nedenle, Yahudi halkının en azından duygusal desteğine sahip olmak gerekir."

7 Şubat'tan önceki hafta Siyonistler için küçük konferanslar, hazırlıklar ve bolca entrika kargaşası halinde geçer. Weizmann'm Rothschild ailesini hoş tutması sonunda meyvelerini verir. James de Rothschild 7 Şubat toplantısına katılmayı kabul eder; babasının ölümünden son ıilenin Britanya kolunun, bunun sonucu olarak da Britanya Yahudi toplumunun itibari başkanlığını kabul eden Walter Rothschild de geleceğini bildirir. Katılacaklarını bildirenler arasında Herbert Samuel ve Nahum Sokolow da vardır. Weizmann Harry Sacher'ı da harekete geçirir ve Ahad Ha'am'ın katılması için çabalarsa da, başarılı olamaz. Toplantı Weizmann yanlılarıyla, artık anlaşıldığı üzere Britanya hükümetinin Ortadoğu politikası konusunda etkin rol oynayan yetkili kişi arasında geçecektir.

Weizmann Moses Gaster'ın bu kadar önemli insanlar nezdinde Siyonizmin temsilciliği rolünü sona erdirmek kararındadır. Bunu nasıl gerçekleştireceği konusunda Sokolow ile görüş alışverişinde bulunmuş, sonra da ikisinin James de Rothschild'e giderek onu 7 Şubat'taki toplantıda bu kritik diplomasi görevinin Sokolow tarafından üstlenilmesi yolunda bir öneri yapmaya ikna etmiş olmalıdır. Weizmann ve Sokolow 1 Şubat Perşembe günü Gaster'ı evinde ziyarete gider. James de Rothschild ile hazırladıkları planın sözünü etmezler, yine de hahamın öfkelenmesini sağlarlar: Gaster'ı kızdırmak kolaydır. "Gaster kuralları koymaya çalışıyordu ... birkaç kere vazgeçmesini söyledim," der Weizmann notlarında.[8] Weizmann ve Sokolow 5 Şubat Pazartesi günü de James Malcolm ile üyesi olduğu Thatched House kulübünde bir araya gelir. Malcolm daha sonra Sykes'ı görüşme konusunda bilgilendirir ve "Yahudilerin düşüncesine göre, Dr. Weitzman'ın [yazıldığı şekliyle!] işleri ele alması gerekiyor," görüşünü yineler.[9] Nihayet, toplantıdan önceki akşam Weizmann Gaster ile bir daha buluşur. James de Rothschild ile hazırlanan planın sözünü bile etmeden, hahamın kendi isteğiyle ve Sokolow lehine çekilmesini önerir. Gaster öneriyi kesinlikle reddeder. Weizmann'ın ertesi günkü toplantıya

Sacher ve Ahad Ha'am'ı da davet ettiğini öğrenince, o da başta İSF başkanlığını yeni devretmiş Joseph Cowen olmak üzere, kendi yandaşlarını çağırır.[10]

Oysa Gaster'ın adamları Siyonist hareketin içinde etkilerini tüketmiş insanlardır, kendisi de kısa süre sonra onlara benzeyecektir. Weizmann ve yandaşları nezaket icabı Gaster'ın toplantıya ev sahipliği ve başkanlık yapmasına göz yumarlar. (Gaster daha sonra gururla günlüğüne, "Siyonizmle ilgili en önemli toplantı *burada,* benim başkanlığım altında gerçekleşti," diye yazacaktır.)[11] Oysa Britanya hükümetinden bir yetkilinin nihayet bir Siyonist heyetle karşılaşıp, taleplerini ciddiye aldığı bu toplantıda öne çıkanlar Weizmann, Sokolow ve onlarm belirlediği kişiler olur; bundan böyle hareket adına görüşmelerde bulunacak olan haham değil, bu kişilerdir. Gaster'ın Sykes'a Siyonist programı özetleyen bir belge sunmasına izin verirler, ancak belgeyi hazırlayıp son biçimini veren, yine onlardır (Gaster'ın bazı katkılar yapmış olması mümkündür).[12] Sykes Londra'daki Fransız Büyükelçiliği'nde görevli Picot'yla hemen ertesi gün görüşeceğini bildirdiği ve Siyonizm davasını açıklamak için yanında bir kişinin bulunmasının yararlı olacağına işaret ettiği zaman, haham bu kişinin kendisi olduğunu varsayar. Ne var ki James de Rothschild bu iş için Sokolow'u önerir ve Weizman'cıların egemen olduğu katılımcılar öneriyi onaylar. Weizmann ise bu aşamada Picot nezdinde Siyonizmi bizzat kendisinin temsil etmesine gerek olmadığı kanısındadır. Leonard Stein'ın belirttiği şekliyle, "İzleyen görüşmelerde *fiilen* işgal ettiği hâkim konum için resmi vekâletnameye ihtiyacı yoktu."[13]

Sir Mark Sykes ise kendi açısından 7 Şubat görüşmesine Gaster'ın silinmesini bekleyerek, Siyonizmin daha etkin önderlerini hem Müttefikler, hem de Filistin'de Britanya hükmü adına harekete geçirmeyi ve bu gerçeği Fransa'nın önüne fırlatmayı umarak gider. Weizmann'cılar fırlatılmayı mutlulukla kabullenirler. Ne de olsa istedikleri, Filistin'de bir Britanya himayesidir. Britanya'nın sömürgelerindeki (beyaz tenli) kullarına öteki bütün emperyalist güçlere kıyasla daha fazla özgürlük tanıdığına inanırlar. Fransa'nın sömürgedeki insanları Fransız vatandaşı yapmakta, ulusal kimliklerini silmekte ısrarcı olduğu kanısını paylaşırlar. Yahudi milliyetçileri olarak, bunu asla kabullenemezler. Britanya ve Fransa'dan da oluşsa, emperyalist güçlerin Filistin'de bir ortak yönetim kurmasının neredeyse salt Fransız yönetimi kadar kötü olacağını düşünürler; böyle bir yönetimin ortakları kendi aralarında çekişecek, Yahudiler de dahil, bütün Filistin bundan zarar görecektir. Britanya ve Fransa'nın Filistin konusunda ortak bir yönetime gitmeyi tasarladıklarından korkarlar; kabul edebilecekleri tek yöntem Filistin'in kutsal mekânlarını kapsayacak uluslararası bir yönetimdir.

Sykes ve Picot'nun daha bir yıl önce Filistin'in bir bütün olarak uluslararası denetime devri konusunda anlaşmaya vardıklarından, Kahverengi Bölge adı verilen bu topraklar içinde batıdan doğuya uzanan koridorun İngilizlere, kuzeyde kalan dilimin de Fransa'ya bırakılacağından haberleri yoktur. Sykes-Picot Anlaşması'nın yapıldığı dönemde kabine üyesi olan Herbert Samuel plandan haberdardır, ancak kabine yeminine bağlı kalarak hiçbir açıklamada bulunmaz. Kısacası, 7 Şubat toplantısı en az üç yalan katmanı üzerine kurulur. Birinci katmanda Sykes, Britanya hükümetinin çoktan onayladığı, pazarlık aşamasında payı olduğu ve adını taşıyan, kendinin (ve Herbert Samuel'in) bildiği planın altını oymaya çalışır. İkinci katmanda hem Sykes, hem de Herbert Samuel, Sykes-Picot ve Üçlü Anlaşmaları toplantıya katılanlardan gizler. James de Rothschild ise Fransız tanıdıkları sayesinde bu anlaşmalar hakkında az çok fikir sahibidir. İki kez Sykes'tan Britanya'nın Filistin toprağı konusunda Fransa'ya bir vaatte bulunmadığını doğrulamasını ister. Birincisinde, Sykes'ın "Fransa'ya Filistin konusunda hiçbir söz verilmedi," demesi, Filistin'in Siyonistlerce tanımlanan sınırları göz önünde bulundurulduğu zaman, koskoca bir yalandır. İkinci seferinde sorumluluğu Samuel'e atar: "Bay Samuel Kabine'de yapılanları açıklayamayacağını belirtti."[14]

Tarih açısından bakıldığında, üçüncü yalan katmanı en önemlisi olarak görünür. Sykes dışında, toplantıya katılanlardan hiçbiri McMahon-Hüseyin yazışmasından, ya da Arapların Filistin'in kendilerine vaat edildiğini düşünebileceklerinden haberdar değildir. Sykes bu konuda sadece, "Araplar [Filistin denetimini belirleyecek olan] ölçütün dil olması gerektiğini önerdiler; [bu ölçüte dayanarak] bütün Suriye ve Filistin üzerinde hak iddia edebilirler," der. "Yine de, Arapların idare edilebileceği kanısındayım, özellikle diğer konularda Yahudilerden destek görürlerse."[15]

Bu üçlü bilgisizlik yüküne rağmen, ertesi gün, Mösyö Picot'yla buluşmak üzere Sykes'ın Buckingham Gate, 9 numara adresindeki Londra konutuna gelen Sokolow'un son derece başarılı olduğunu kabul etmek gerekir. Fransız diplomatı Moses Gaster'ın asla beceremediği bir ölçüde etkiler. Sykes zekice arka planda kalmayı yeğler. Gösteriyi Sokolow'un yapması gerektiği kanısındadır, beriki de onu haklı çıkarır. Picot Siyonist temsilciden hareketinin hedefleri konusunda genel bir açıklama isteyince, Sokolow isteneni yerine getirir, Picot büyük ilgi gösterir ve anlatımı için onu kutlar. Ancak daha sonra, "Yahudilerin Filistin'de bir ulus olarak nasıl bir düzen uygulamayı düşündüklerini," sorar.

Bay Sokolow Fransız ve İngilizlerin Kanada'da ya da Boer'lerin Güney Afrika'da uyguladıkları gibi bir yöntem uygulayacaklarını söyledi; yani,

ülkeyi yerleşime açarak. Bir ulusun piramit gibi, güçlü bir temel ve geniş bir taban üzerinde inşa edilmesi gerekir. Bu temel, topraktır.[16]

Dikkat çekici olan, Sokolow'un Filistin toprağında yerleşik Araplardan söz etmemesidir. Bu aşamada, Sokolow'un gözünde Filistin Arapları tıpkı Cape Town'a taşınmayı düşünen Boer'lerin gözündeki kara derili Afrikalılar ya da Kanada yolundaki Fransız ve İngilizlerin zihnindeki Amerikan yerlileri gibi, görünmez durumdadır.

Mösyö Picot bu görüşü onayladığını ifade etti ve bunca yıldır toprakla ilişkileri kesik olan Yahudilerin tarımda başarılı olacaklarına asla inanmadığını söyledi. Ancak Filistin'deki yeni Yahudi Kolonilerini kendi gözleriyle gördükten sonra, böyle bir şeyin mümkün olabileceği kanısındaydı."[17] [*Ce que j'ai vu là-bas est merveilleux. (Orada gördüklerim büyüleyiciydi.)*] Kısacası, o aşamada Araplar Picot için de görünmez olur.

Sokolow sonunda asıl konuya gelir ve Siyonistlerin Filistin'de her şeyden çok bir Britanya himayesini arzuladıklarını belirtir. Picot ipeksi bir sesle itiraz eder: "İyi ama Sör, bir siyasetçi olarak bu konunun İtilaf işi olduğunu bilmeniz gerek." (*Mais Monsieur, vous devez savoir, comme politicien, que c'est l'affaire de l'Entente.*) Yahudi diplomat büyük bir beceriyle karşılık verir: "Bay Sokolow bunu kabul etti, ancak İtilaf'ın Filistin'i yönetemeyeceğini söyledi." Picot aynı sava sığınmayı sürdürür: "Fransızların yüzde doksan beşi Paris'in Filistin'i ilhak etmesini kuvvetle destekliyordu." Artık kritik soru Fransa ve İngiltere'den hangisinin Filistin üzerinde daha fazla etki sahibi olacağıdır ve Sykes'ın bütün çabası Siyonizmi Britanya davasını desteklemeye ikna etmektir. İki taraf arasında bir kopma yaşanmaz. Sokolow ve Picot konuyu ertesi gün daha ayrıntılı görüşmek üzere anlaşır. Fransız diplomat yanlarından ayrılır. Sykes sevincini saklamakta güçlük çeker, Sokolow'a, "Tartışmayı dinlerken ne denli keyif aldığını," anlatır. "Görüşmenin sonucundan son derece memnun olduğunu" ifade eder.

Sykes'ın ertesi gün, Picot ve Sokolow'un Fransız Büyükelçiliği'nde baş başa görüşmesinden de aynı keyfi alacağı kesindir. Sokolow bu kez Fransızları övmek konusunda sözünü esirgemez: Toplantı notlarına göre Picot'ya, "Siyonistler ve Yahudiler genel olarak Fransa'ya büyük saygı ve güven duyarlar," der.[18] Fransa'nın "Doğu'da çok önemli bir rol üstleneceğine" inanırlar. "Yahudi halkı yararına yaptıkları girişimlerde, Fransa'nın etkin manevi ve maddi desteğinden emindirler." Dahası, "Siyonistlerin hedefleri Fransızların çıkarlarına zarar vermez, tersine, Fransa'nın yüce

gelenekleriyle uyum içindedir." Picot, daha da yumuşak bir üslup seçer: "Siyonizmle ilgili gerçeklerin doğru makamlara aktarılmasını bizzat sağlayacak ve Fransa'nın bu konudaki duruşuyla uyumlu olduğu ölçüde, hareket adına kazanılması gereken bütün etkenlerin kazanılması için elinden geleni yapacaktı." Picot'yla öfkeli Gaster arasında böylesi bir konuşmayı düşünmek bile imkânsızdır.

Kuşkusuz Almanlarca ayaklar altına alınan Belçikalıların, Avusturyalıların ezdiği Sırpların haklarını düşünen Picot, bir konuya dikkat çeker. "Fransa bir açıdan Siyonist hareketle ilgilenmeye özellikle hazırdır." Ancak, "Fransa'da büyük ilgi gören ve her vatandaşı inanılmaz ölçüde etkileyen küçük milliyetler davasına değindi." Picot bu cümleyle Siyonistlerin en önemli savını, Yahudilerin salt bir inanca bağlı insanlar olmayıp, bir ulus teşkil ettiklerini onaylar.

Sokolow, Weizmann'ın güvenini haklı göstermek istercesine, fırsatı kaçırmaz: "Bay Sokolow Fransa'da Yahudilerin özgürlük için mücadele eden küçük uluslardan sayılması karşısında memnunluğunu belirtti. Bu durum, Yahudi davasının da Fransa'nın öteki milliyetlere göstereceği adalet ve eşitlik ilkelerinden yararlanacağının teminatıdır."

Picot adımını geri almaya çabaladı. "Bu konu daha tam olarak kararlaştırılmadı ... Yahudi sorununun bu biçimde, küçük ulus kapsamında sunulmasının hatırı sayılır bir dirençle karşılaşmasından, bu muhalefetin gerçek Yahudilerden çok, Fransız Yahudilerinden kaynaklanmasından kaygı duyuyordu." Burada dikkat çekici olan nokta Fransız Yahudilerini –başka bir ifadeyle Fransa'da asimile olmuş Yahudileri– "gerçek Yahudi" olarak görmediğidir. Büyük olasılıkla farkına bile varmadan, Siyonist davasından çekilmiş görünür.

Sokolow nazikçe, yumuşak sözlerle onu doğru raya oturtmaya çalışır: "Bütün Yahudilerin ulusal bakış açısını kabul edip etmedikleri eninde sonunda kuramsal bir konudur ... Filistin'in Yahudilerce kolonileştirilmesine yönelik sağlam ve uygulanabilir bir plan çıktığı zaman, Fransız Yahudilerinin direnci de dahil, her türlü muhalefet kaybolacaktır."

Picot Arap sorununu anlatmaya başlar, bunu yaparken de "Bir Yahudi dostu olarak konuştuğunun" bilinmesini ister. Sokolow'un değindiği "sağlam ve uygulanabilir bir plan" Filistin'de Yahudiler için "özel ayrıcalıklar" talep etmek anlamına geliyorsa, o zaman bölgedeki diğer halkların da benzer ayrıcalıklar istemesine bahane çıkar. "Böylesi bir durumun, Yahudi yerleşiminin gelişimini engelleyecek ciddi güçlükler doğurması neredeyse kesindir."

Sanki Lucien Wolf'un bürosunda, Siyonistlerle asimilasyoncuların arasındaki görüşmenin tekrarı gibi, Sokolow cevabında etkileri sıkça denen-

miş savlara başvurur: "Siyonistler sorunun bütün boyutlarını hesapladı ve büyük kararların kaçınılmaz olarak muhalefetle ve çeşitli engellerle karşılaşacağının bilincine vardı. Filistin'in [Yahudi] sakinlerine sadece eşit haklar tanımak, bu ülkede gelişecek bir [Yahudi] varlığını inşa etmek için yetersiz olur." Ancak kendinin ve bütün Siyonist arkadaşlarının paylaştığı bir kör noktaya parmak basmaktan da geri durmaz. Güney Afrika ve Kanada yerlilerinin o ülkelere yerleşmeye hazırlanan Hollandalı, Britanyalı ve Fransız sömürgecilerin gözüne görünmemeleri gibi, Sokolow da Filistin Araplarını görmez: "Çoktan iskân edilip kalabalıklaşmış bir ülkede eşit hakların konu edilmesi doğrudur, ancak Filistin böyle bir ülke değil ... Filistin ana ihtiyacı becerikli ve sadık yerleşimciler çekmek olan bir ülkedir.."

Görüşme sonuna yaklaşırken, Picot Yahudilerin Müttefiklere desteklerini göstermek konusunda daha gayretli olmaları gerektiğinden söz eder. Sokolow artık Siyonistleri Yahudilik adına konuşmaya niyetli diğer Yahudilerden ayıran çelik çekirdeği ortaya çıkarır. Asimilasyoncular her an büyük güçlerden tanınma, ayrıcalık, antisemitlerden koruma istemek zorundadır. Oysa bu kez Sokolow öteki güçlerin destek istedikleri bir gücün temsilcisi olarak konuşur: "Bütün Yahudilerin İtilaf'ı desteklemelerini sağlamanın en basit yolu, onlara Yahudi özgürlüğü davasının İtilaf'ın başarısına sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermekten geçer." Zaten, belirttiği gibi, "Yahudilerin İtilaf'a bağlılıklarını kanıtlaması gerekmez. Yedi yüz elli bin Yahudi'nin (yasal kısıtlamalarına ve ıstıraplarına karşın) Rusya için savaşıyor olmaları, bunun en iyi kanıtıdır."

Sokolow kusursuz bir başarıya imza atar; görüşmenin ayrıntılarını öğrenince, Sykes'm da bu kanıda olması gerekir. Sokolow ve Weizmann raporlarım vermek ve bir sonraki adımı planlamak için ertesi gün evine geldiklerinde dediği gibi, "[Sokolow'un Picot'yla] görüşmesinin sonucu tatmin etmiş olmalı ... Bay Picot'nun 7 Şubat'ta Dr. Gaster'ın konutunda gerçekleştirilen toplantı sırasında onaylanan Siyonist talepleri konusunda bilgi alma fırsatı yaratmış olması çok önemli." Gaster'ın konuyla ilgisi bu kadarla kalır; Weizmann ve Sokolow bir daha arkalarına dönmeden ilerlemeye başlar. Rusya ve Amerika'daki Siyonistlerle haberleşebilmek için özel imkânlar talep ederler. Sykes işi hızlandırmayı üzerine alır ve hemen ertesi gün telefon ederek, sorunu hallettiğini bildirir. Sokolow ve Weizmann'ın bir köşe dönüldüğünü fark etmiş olmaları gerekir: Britanya hükümeti artık onları desteklenmeye değer bir hareketin önderleri olarak tanımıştır.

Bir toplantı fırtınası Sir Mark Sykes'm Weizmann'cıların üstünlüğünü değerlendirmesine yol açar: 11 Şubat Pazar günü, İngiliz Siyonist Federasyonu toplantısı tüm Britanya Siyonistleri içinde Weizmann'cıların üstünlüğünü onaylar. Joseph Cowen İSF başkanlığını bırakmaktadır ve

halefi olabilecek tek bir kişi vardır. Daha önceden, "Bütün bu yıllar boyunca sıkı işbirliği yaptığım bu arkadaşlarımın"[19] İSF Konseyi üyesi olmalarını sağlayan Chaim Weizmann'ın karşısına başka aday çıkmaz. Sözünü ettiği arkadaşlar Manchester grubu –Sieff, Marks ve Sacher– ve Leon Simon ve Samuel Tolkowsky gibi Londralı yandaşlarıdır. Oybirliğiyle seçilen, İSF üzerindeki denetimi onaylanan Weizmann delegelere tek amaçlı vizyonunun ve mevcut durum hakkındaki değerlendirmesinin olabildiğince anlaşılır, onların isteğiyle örtüşür bir açıklamasını sunar:

> [Çevresinin] elindeki bazı bilgilere –çok güvenilir oldukları bilinen bilgilere– bakınca, kutsal hedeflerine eskisinden çok daha yakın durduklarına inanmak için her nedene sahip idiler ... Siyonizm başlangıçtan beri bir düş olarak değerlendirilmiş olsa da, şimdi başarılması daha kolay ve [Rusya, Romanya, Polonya] Yahudileri[ni] özgürlüklerine kavuşturmaktan çok daha basitti ... Artık kritik bir aşamadaydılar ve tüm güçlerini Siyonizmin kesin hedefi üzerine yoğunlaştırmak her zamankinden daha gerekliydi.[20]

Bir gün sonra, 12 Şubat'ta, Rusya'da bir devrimle ilgili ilk haberler Londra'ya ulaşır. Çağ açan, dünyayı sarsan haberler Britanya Siyonistlerini özellikle mutlu eder; sadece Çar'ın nefret edilen antisemitist rejiminin sonunu getirdiği için değil, yeni ve daha liberal bir Rus hükümetinin kurulmasıyla birlikte, Rusya Yahudilerini özgürleştirme görevi Britanya Yahudileri ve Britanya hükümetinden çok, Rusya Yahudilerine düşeceği için. Dahası, dünya Yahudilerine inanılmaz bir güç atfeden Britanya yöneticileri, müttefikleri Rusya'nın Almanya'ya karşı savaşmayı mı sürdüreceğinin ya da Bolşevizm ve barışçılığa mı yenik düşeceğinin Yahudiler tarafından kararlaştırılacağından kaygılanır. Bu kaygı, Britanya yöneticilerinin gözünde Siyonizmi çok daha önemli kılar. Böylelikle, Şubat 1917 ortalarında Chaim Weizmann'm mutlu gözleri önünde uzayıp giden yol, hiç olmadığı kadar açık, hiç görülmediği ölçüde umut vericidir.

Ne var ki Chaim Weizmann'ın yandaşlarının yekpare bir blok oluşturduklarını, atılacak adımlar konusunda aynı fikirleri paylaştıklarını varsaymak yanlış olur. Manchester'lı Siyonistler içinde, en yakın dostları ve taraftarlarından özellikle bazılarının kendilerine özgü düşünceleri olduğunu unutmamak gerekir.

Harry Sacher 1915 başlarında "Quaker bir mal sahibinin gözünde yeterince mücadeleci olmadığım için [*Daily News* gazetesinden] kovulmak gibi tuhaf bir tecrübe" yaşar.[21] Dünya Savaşı'nın yarattığı genel coşkuya katılmaması, kendi kararını verdiği ve oluğuna çekileceğinin belirtisidir.

Bir çeşit put kırıcı olarak bilinir. Onu eski işine, *The Manchester Guardian* gazetesine alan eski patronu, –Chaim Weizmann'la ilişkisini daha önce incelediğimiz– C. P. Scott da öyledir. Bu ikisine benzeyen bir üçüncü kişi de, Scott'ın gazetesinde çalışan Herbert Sidebotham'dır. "Savaş Öğrencisi" lakabıyla anılan Sidebotham Boer Savaşı ve Rus-Japon Savaşı üzerine parlak yazılar çıkarır; mevcut çatışma hakkında yazdığı makaleler Fransız generali Foch'a göre, "Okunmaya değer tek basın örneğidir."[22]

Sidebotham Mısır'daki konumunu, özellikle de Süveyş Kanalı'nı korumak için Britanya'nın sadece Sina Yarımadası'nı değil, aynı zamanda da Filistin'i işgal etmesi gerektiği görüşündedir. Osmanlılar bölgeden kovulduktan sonra Britanya, Ortadoğu'ya gösterdiği sürekli ilgiyle şimdi olmasa da, ileride çıkarlarını tehdit edecek Fransa da dahil, başka hiçbir ülkenin o toprakları işgal etmesine izin vermemelidir. Ne var ki aynı Sidebotham Yahudilerin Filistin'i denetleyebileceklerine de inanır; tarihi vatanları olduğu ya da dünya geçmişteki haksızlıklar nedeniyle kendini borçlu hissettiği için (bu kısım daha sonraki yaklaşımında yer alacaktır) değil, Yahudilerin önce Britanya koruması altında, daha sonra da dominyon statüsüne sahip bir Kraliyet Sömürgesi konumuyla, bölgede gelişmiş uygarlığa sahip bir ileri karakol ve Britanya desteğinin kalesi olacağı için. Yahudiler Britanya için Kanal'ın teminatı olacaktır. Sidebotham otobiyografisinde, "Britanya çıkarları nedeniyle ve Müttefiklerin Savaş'ta zafere ulaşmalarına yardım etmekten başka bir gayesi olmadan" Siyonist olduğunu belirtir.[23] Oysa işvereni Scott Siyonist taraftarıdır, meslektaşı Sacher da Siyonist harekette önemli bir rol oynar. Siyonistlerin böylesi gelecek vaat eden bir adayla sıkı ilişki kurmamaları şaşırtıcı olurdu.

Harry Sacher *The Manchester Guardian*'a döndükten kısa süre sonra Simon Marks'ın kız kardeşi Miriam Marks ile evlenir. Simon Marks da en iyi arkadaşının, İsrael Sieff'in kız kardeşiyle evlidir; Sieff ise Marks'ın öteki kardeşinin kocasıdır. Sacher, Herbert Sidebotham'ı bu birbirine bağlı, küçük toplulukla tanıştırır. "Güzel edebiyattan hoşlandığı gibi, müzik de seviyordu ... Şarap zevki yerindeydi, güzel sohbete bayılıyordu. Konuşmaktan olduğu kadar, dinlemekten de hoşlanırdı."[24] Dört arkadaşın Sidebotham'ın uzmanlığını Siyonizm yararına kullanmayı masanın çevresinde yiyip içerken düşünmüş olmaları gerekir.

Weizmann'a ve Londra'dakilerden bazılarına danışırlar. Sidebotham Dışişleri Bakanlığı için Siyonistlerin Filistin konusundaki iddialarını desteklemenin Britanya'ya ne gibi stratejik kazanımlar sağlayacağını belirten bir not hazırlamayı kabul eder. Yazdığı not önemli bir etki yaratır. Daha sonra dört arkadaş bir sonraki mantıklı adımı atar ve çekirdeğini oluşturacakları Britanya Filistin Komitesini (British Palestine Committee,

BFK) kurarlar. Komite Weizmann'ın çevresindeki en önemli Londralı Siyonistlerden bazılarını, bu arada Weizmann'ı da içerir; ne var ki Londra grubu Manchester'da gerçekleştirilen komite toplantılarına çok ender katılır. Komitenin amacı, "Savaşın erişilir kılacağı umulan İngiliz-Yahudi Filistin ilkesini tanıtmaktır." Muhtemel destekçilere mektuplar gönderirler, destekçi olarak adlarını vermelerini isterler:

> İngiltere'de, Filistin'de Britanya Tacı altında bir Yahudi Devleti kurulmasını bekleyen sayısız Yahudi milliyetçisi bulunuyor. Filistin'in Doğu'da, Britanya İmparatorluk sisteminin bir parçası olmasının Britanya'ya büyük yarar sağlayacağına inanan birçok İngiliz var. Böylelikle, tarihte daha önce örnekleri görüldüğü gibi, Britanya Devleti ve Yahudi halkı arasında bir çıkar ve duygu ortaklığının varlığı dikkat çekiyor.

Gelen tepkiler umut kırıcıdır. Sidebotham, "Sanırım topu topu on cevap geldi, bunların yarısı da sadece mektubumuzun alındığını bildiriyordu. Geri kalanlardan ikisi bize karşıydı."[25] Oysa yalnız iki olumlu cevabın hiç önemi yoktur: C. P. Scott adını hiç beklemeden destekçi olarak verir. Mark Sykes destekçi olarak gösterilmeyi istemese de ("İmparatorluk Savunma Komitesi'nde resmen görevli olduğum için, Komitenizin destekçisi olmam imkânsızdır"),[26] konuya sıcak bakar: "Başından beri, Yahudi milliyetçiliğinin gelecekte büyük bir rol oynayacağına inandım."[27] Ve mektubuna bir not ekler: "Bana broşürlerinizden 4-5 tanesini gönderebilir misiniz?" Sykes o dönemde hâlâ Moses Gaster ile sıkı ilişkidedir, ancak berikinin zaaflarını görüp, Siyonizm konusunda başka bilgi kaynakları arıyor olması muhtemeldir.

BFK uzun bir destekçi listesine sahip olmasa da yola çıkar. 26 Ocak 1917 günü, haftalık fikir dergisi *Palestine*'ın ilk sayısı yayımlanır. Sacher derginin editörlüğünü üstlenip arada sırada makale yazar, Sieff ve gerekli paranın çoğunu karşılayan Marks da yazılarıyla katkıda bulunurlar. Sidebotham yazılardan çoğunu hazırlar, birkaç ana konunun bilhassa altını çizer: Özellikle, "Filistin Mısır'ı elinde tutan ülkenin [yani, İngiltere'nin] bayrağı altında yer almaz, düşman bir gücün denetimine geçerse, güvenlik için sürekli tehdit oluşturur;"[28] ya da "Sadece Yahudi ırkı ve milliyetçiliğinin güçleriyle ortaklığımız ... [Filistin'de] Britanya Tacı altında kendi kendini yönetme becerisine sahip bir sömürge kurulmasını sağlayabilir." *Palestine* kısa sürede Siyonizmle ilgilenen herkes için bilgi kaynağı olarak konumunu pekiştirir.[29]

Mark Sykes da *Palestine* okurken, her okuduğundan hoşnut olmaz. Her şeyden önce BFK'nin derginin ilk sayısındaki gibi, Filistin için

Britanya himayesi talep etmesine karşı çıkar. Weizmann Sykes'ın kaygılarını komiteye iletir. Cevap Sieff'ten gelir: "Ne pahasına olursa olsun, görüşlerimizi ... inatla ve açıkça Dışişleri Bakanlığı'nın önüne koymamız gerekiyor ... Sykes'ın makalelerimiz konusundaki yorumlarına kulak tıkamak zorundayız."[30] Sykes 10 Şubat toplantısında, Weizmann ve Sokolow'la birlikte Sokolow'un Picot'yla görüşmesinden bahsettikleri toplantıda kaygılarını tekrarlar: "Fransız muhalefetinin yoğunlaşmaması için, şimdilik Britanya egemenliğini arka planda tutmak gerekiyor." Bir kez daha dergiye değinir: "Britanya'nın Filistin'deki çıkarlarını ortaya vurması fazlasıyla göze çarpıyor." Weizmann ve Sokolow da aynı fikirdedir, ne var ki Manchester'daki dostlarını susturmak kolay olmaz.

BFK 15 Şubat'ta batı sınırı Akdeniz'e kadar giden, kuzeyde Şam'a, güneydoğuda Basra'ya, güneybatıda Akabe Körfezi'ne, kuzeybatıda da Osmanlı İmparatorluğu'yla Mısır arasındaki mevcut sınıra uzanan bir Filistin öngören bir makale yayımlar. Sykes için bu kadarı tümüyle fazladır. Yine Weizmann'a yakınır. Weizmann daha sonra Sokolow'a, "Son derece tatsızdı,"[31] demesine bakılırsa, yakınması sırasında epey öfke göstermiş olmalıdır. "Manchester'dakilere yazdım, dikkatli davranacaklarını umuyorum," diye ekler Weizmann.

Berikiler dikkatli davranmaz. Aslında, Sykes'ın Filistin sınırları konusundaki duyarlığı daha derin düşünmelerine neden olur. Sieff bir kez daha Weizmann'a "Hiç kuşkum yok," diye yazar. "Sir M. Araplarla bir anlaşma yaptı ve Yahudilerin Filistin'deki siyasal hedeflerine gösterdiği ilgi, sadece ikinci derecede öneme sahip gibi."[32] Weizmann mektubunda BFK'nin İngiltere'yle Fransa arasındaki iyi ilişkilere zarar verebileceği konusunda uyarıda bulunmuş olmalıdır. Sieff cevabını geciktirmez: "Doğru, yazılarımız inanılmaz zarar veriyor, ama bu, doğru yöndeki bir zarar. Arap krallığına zarar veriyor olabilir, bu da bizi hiç ilgilendirmiyor." Ardından, bir öneride bulunur: "Diplomatik bir dille, Britanya Filistin Komitesi'nin 'öfkeli gençlerinden' sorumlu tutulamayacağını ima edebilirsin, çalışmamız konusunda herhangi bir yazışma yapılacaksa, bize gönderilsin."

Bunun üzerine Weizmann bir telgrafla meydan okur: "Mektup alındı. Tümüyle yanlış buluyorum, davranışınız burada yapılacak çabaları yararsız kılıyor, bu nedenle salı günü bütün görevlerden istifa etmeye karar verdik."[33] Kendinin ve Londra'daki diğer üyelerin BFK'den istifa edeceklerini ima eder. Sieff geri adım atar: "Bu hafta *'Palestine'* Sir M.'nin arzularına uygun bir Yahudi makalesi içerecek."[34]

Oysa çatışma kolay sona ermez. *Palestine* 1 Mart sayısında, Sidebotham'ın bir önceki hafta *Nation* dergisinde yer alan ve Britanya himayesine karşı çıkan bir makaleyi çürüten yazısını yayımlar. Sidebotham

yazısında, "Süveyş Kanalı kadar yaşamsal bir ulaşım hattı karşısında bir çıkış kalesine sahip olmamız gerekir," diye yazar. "... Her yeni toprak kazancını, mutlaka kaçınılması gereken bir sorumluluk artışı olarak gören 19. yüzyıl ortası siyasetçilerinin yanlışlarını tekrarlamaktan geri durmamız gerekiyor." İnsan Sykes ve Weizmann'ın umutsuzluk içinde ellerini kaldırdıklarını görür gibi olur.

Manchester grubunun hizaya girmeme konusundaki inadı Chaim Weizmann adına ciddi bir tehlikenin işaretçisidir. İlk bakışta, Manchester ve Londra sadece Filistin konusunda resmen bir Britanya himayesinden yana durmak ya da siyasal nedenlerle ve Britanya'nın isteği üzerine sessiz kalmak ve Filistin sınırlarını yayılmacı olarak mı, yoksa en azından bir süre İngiltere'nin yeğlediği gibi mütevazı boyutlarda tanımlamak mı gerektiği noktasında anlaşmıyor görünür. Oysa daha derin bir tahlil, anlaşmazlığın Siyonistlerle Britanya arasındaki ittifakı sorguladığını ortaya koyar. Böylesi bir sorgulama Weizmann'ın stratejisini, buradan hareketle de onun Britanya'daki başlıca Siyonist lider olarak konumunu hedef alır. Bunu görüp ifade etmek için Manchester ekolünün en cesuru ve en kavrayışlısı olmak gerekir, ancak Harry Sacher asla geri adım atmaz. Birkaç ay geçip de, *Palestine* yine Weizmann'ın, dolayısıyla da Sykes'ın karşı çıkacağı yazılar yayınlayınca, Sacher arkadaşı Leon Simon'a Weizmann ve Sokolow'un, "Bunun bölünme ve ortak yönetim anlamına gelecek olmasına rağmen, Siyonizmi onarılmaz bir biçimde bir 'Britanyacı' siyaset taahhüdüyle bağladığından," yakınır.[35] Bu bakımdan, "Siyonist çıkarları Britanya çıkarlarına feda etmek suçunu işliyorlar." İkisi de "Britanya emperyalizmini ... Siyonizme yeğliyor olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır." Simon'a gönderdiği bir başka mektupta, "Londralılardan ayrıldığımız nokta," diye açıklar, "onların Siyonizmi D.B'ye [Dışişleri Bakanlığı] bağlamaya ve D.B'nin vermeye razı olacağı her şeyi kabul etmeye kararlı olmalarıdır. D.B'ye güvenmiyorum ve onları bir güç olduğumuza inandırmadığımız sürece onlarla yararlı bir şey yapacağımıza da inanmıyorum. Chaim ve taktikleri bunu asla başaramayacak."[36]

Oysa Weizmann ve Sokolow'un manevra yeteneklerini küçümsemektedir. Weizmann kendi hesabına Sacher'ı, "Gerçeği kavramakta önemli bir zaafı olan ... aşırıcı ve '*Draufgeher*' [Ateş yutucu]" olarak tanımlar.[37] Ancak, onu küçümseme hatasını işlemez: Çok iyi bildiği gibi, Sacher hâlâ kendi yandaşlarının en yetenekli ve en inanılmaz olanlarından birisidir. İkisi arasındaki ilişki gerilir, bazen kopacak gibi olur, ancak hiçbir zaman kopmaz. 1917 baharında Siyonist önderin iyimser olması için hâlâ çok neden vardır.

BÖLÜM 15

Sokolow Fransa ve İtalya'da

Mark Sykes Britanya Siyonistlerine Dışişleri anahtarını, hatta belki de çok daha fazlasını verir; artık sıra o anahtarı çevirmeye gelir. Siyonistlerin amacı önemli yetkililere programlarını açıklamak ve Filistin için bu programın gelişmesine imkân vereceğine yürekten inandıkları Britanya himayesi konusunda baskı yapmaktır. Bu arada, Britanya hükümetinden bağlayıcı nitelikte resmi bir tanıma anlamına gelecek bir destek açıklaması almaya da çalışırlar. Akıllıca, durup dinlenmeden, yumuşakça bastırırlarken, Sykes-Picot Anlaşması'nın Filistin'i çoktan bir tarafa vaat ettiğinden, McMahon-Hüseyin yazışmasının da benzeri bir taahhüt içeriyor olabileceğinden haberdar değillerdir. Önceki otuz ayda olduğu gibi, başlıca cephelerde yaşanan katliam tüm çabalarına arka plan oluşturur.

Weizmann 13 Mart'ta Astor ailesinin verdiği bir akşam yemeğinde Lloyd George ve Balfour'la karşılaşır. General Murray'in birlikleri El-Ariş'i henüz almış, Filistin sınırında duraklamakta, sınırı aşmayı beklemektedir. Mezopotamya cephesindeyse, General Sir Frederick Maude komutasındaki İngiliz ordusu aynı gün Bağdat'a girer. Almanya'ya karşı savaşa girmenin arifesinde görünen Amerika dışındaki diğer bütün cephelerden gelen haberler tatsız, hatta dehşet verici olsa da, Lloyd George olumluları vurgulamayı yeğler. Astor'ların salonuna girer girmez Weizmann'a yönelir, Ortadoğu'daki gelişmeleri nasıl değerlendirdiğini sorar. Böylesi bir davette ciddi bir konuşma yapılamayacağı için, Weizmann dikkatle daha resmi bir görüşmenin imkânını araştırır. Görüşme için zaten başvuracağım, ancak başbakanın ne denli dolu olduğunu bildiği için geri durduğunu belirtir. "Oldubittiye getirmeniz gerekir," der Lloyd George, "Ve eğer Davies [özel sekreterlerinden biri] meşgul olduğumu söylerse vazgeçmeyin, görüşmek için ısrar edin."[1] Sofraya geçerler, ancak başbakan yemekten erken ayrılmak zorundadır.

Weizmann Balfour'a döner. Ne var ki akşam yemeği davetinde Siyonizm ancak "akademik" açıdan, en önemli ilkelerinden söz ederek ele alınabilir. Dışişleri Bakanı daha resmi bir görüşmeyi kabul etmiş olmalıdır, çünkü dokuz gün sonra Weizmann'ı bakanlıkta kabul eder. Bir müsteşar yardımcısının özel sekreterinin Nahum Sokolow'a doksan dakikasını hoşnutsuzlukla ayırdığı günlerden beri, Siyonizmin önemli mesafe aldığı yadsınamaz.

Görüşmede Weizmann ve bakan konunun temeline iner. Weizmann daha sonra Ahad Ha'am'a gönderdiği notta sevinçle, "Balfour'u ilk kez gördüm ve onunla gerçek bir iş görüşmesi yaptım," diyecektir.[2] Astor davetinde fırsatını bulamadığı şeyi yapar ve Britanya himayesinin ne denli gerekli olduğunun altını çizer. C. P. Scott'a, "Sanırım, ona bunu anlatmayı başardım," diye yazar. "Görüşümü kabul etti, ancak Fransa ve İtalya'yla sorunlar yaşanabileceğini belirtti." Balfour'un tereddüdünün (arada Üçlü Anlaşma haline dönüşen) Sykes-Picot Anlaşması'ndan ve İtalyanların son zamanlarda bu anlaşmaya dahil olma taleplerinden kaynaklandığı muhtemeldir. Bütün bunlardan habersiz olan Weizmann, Balfour'un Siyonist görüşünü kabul ettiğini düşünür. Dahası, başbakanın da buna katıldığı kanısındadır. Balfour ona Bay Lloyd George'un Weizmann'ınkinden farksız bir tutumda olduğunu, "Yani, Büyük Britanya'nın Filistin'i himaye etmesini çok önemli bulduğunu," belirtir. Dışişleri Bakanı'na göre, Weizmann'la Lloyd George'un konuyu derinine görüşmeleri gerekir. "Başbakan'a onunla görüşmenizi benim istediğimi söyleyebilirsiniz," der Weizmann'a.[3] Weizmann da buna uyar, Balfour'un bu sözlerini Scott'a aktararak Lloyd George'a tekrarlamasını ve görüşmeyi ayarlamasını sağlar.

Weizmann Joseph Cowen'a da, "İşler çok tatmin edici biçimde ilerliyor," diye yazar. Gerçekten de, yazdığında haklıdır. Scott başbakanı razı eder ve Weizmann sadece birkaç gün sonra, Downing Street 10 numarada Lloyd George'la kahvaltıda bir araya gelir.[4] Weizmann tek konuk değildir, ancak Lloyd George muhtemelen domuz pastırması, yumurta, kızarmış ekmek ve kahvenin üzerinden eğilip çevresindekilere Filistin konusunun, "onun gözünde savaşın tek ilginç yanı olduğunu" belirttiğinde, diğerleri pek bir şey söylemez. Weizmann'ın kulağına asıl hoş bir nağme gibi gelen, başbakanın savaşın kazanılmasından sonra İngiliz-Fransız denetimi olasılığını reddetmesidir. Seçenekler hakkında fikir yürütür. Weizmann'ın uluslararası denetim (Sykes-Picot Anlaşması'nın öngördüğü sonuç) konusunda ne düşündüğünü sorar. Beriki başbakanı uyarmaktan geri durmaz: "Sadece kargaşa ve entrika anlamına geleceği için [İngiliz-Fransız kontrolünden] biraz daha kötü olurdu." "Peki, ya İngiliz-Amerikan ortak yönetimi?" diye sorar Lloyd George. Weizmann bunun kabul edilir olabileceğini belirtir, başbakan da böylesi bir düzenlemenin işe yarayabileceğini onaylar. "Her ikimiz de gerçekten materyalist insanlarız," diye ekler. İlginç olan, bu Britanya-Amerika ortak yönetimi fikrinin İngiltere'de taraftar bulması, ancak Amerika'da tutulmamasıdır; bu yaklaşım öykümüzde bir daha önemli bir yer tutmayacaktır.

Bu arada Sykes ve Sokolow da görüşmeyi sürdürür. Katolik İngiliz'le

Rusya Yahudisi iyi anlaşır. Sokolow iyi anlaşmalarını Sykes'ın dinine bağlar: "Katolikler çok yakın zamana kadar Britanya'da sıkıntı çektikleri için, Yahudi sorunundaki trajediyi anlamasını Katolik olmasına borçlu olduğunu sık sık söylüyordu."[5] Oysa Sykes'ın da aradığını, yani Üçlü Anlaşma'mn gözden geçirilmesi ve Filistin'in Fransa'dan koparılması çabasına katkı sağlayacak etkin diplomatı Sokolow'un şahsında bulmuş olması muhtemeldir. Böylesi bir katkının Moses Gaster'ın yeteneklerinin çok üstünde olduğu kuşkuya yer bırakmaz. Öte yandan, Sokolow da kendi açısından Sykes'ın Siyonizmin yolunu açacak kişi olduğunu kavrar. Değerli bir müttefik bulduktan sonra, onu elinden bırakmayacaktır.

Britanya Savaş Kabinesi 1916 Aralık ayının sonlarında nihayet Filistin'e giren Britanya güçlerine Müslüman askerlerden oluşan bir Fransız birliğinin de refakat etmesini kabul eder. Fransız hükümeti yakın gelecekte işgal edilecek Suriye ve Filistin topraklarına yüksek komiser olarak François Georges Picot'yu atar. Bunun karşılığında, Britanya'nın da Sykes'ı seçmesi kaçınılmaz olur. Nisan 1917'de, General Murray ikinci kez Gazze'ye saldırmaya hazırlanırken, iki diplomatın doğu yolculuğuna başlama tarihleri de yaklaşır. Oysa Picot önce Sokolow'un Paris'e gelmesini önerir. Siyonizm hakkında bilgi sahibi olmak hem kendisi, hem de temsil edeceği Fransız hükümeti adına yararlı olacaktır. Sykes Picot'nun çağrısını iletir ve destekler; Fransa'nın Siyonizm ilkelerini daha iyi bilmesinin Britanya'nın çıkarına olacağı varsayımıyla, böylesi bir ziyareti bizzat önermiş de olabilir. Weizmann ve Siyonist önderliğin diğer üyeleri, hatta C. P. Scott İngiltere'de daha yararlı olacağını öne sürerse de, Sokolow Picot'nun davetini kabul eder. Sykes bağlantısının bir kazanç daha doğurduğunu, Quai d'Orsay'in kapısım 'açıl susam açıl' diyerek açacağını ötekilerden daha iyi anlamış olabilir. Picot'nun onu Filistin'in korunması için Yahudilerin İngiltere'ye değil, Fransa'ya bakmalarının daha doğru olacağına inandırmaya çalışacağından, ancak bununla başa çıkabileceğinden emindir.

Sykes James Malcolm'un Paris'te Sokolow'a refakat etmesini sağlar. Orada ikinci bir çift göz bulundurmak istemiş, Malcolm'un Fransız başkentinde Sokolow'a yararlı olabilecek kişiler tanıdığını düşünmüş olabilir. Bir başka olasılık da, eski Osmanlı topraklarında Britanya yönetimi altında kurulacak dostça birliği oluşturacak üç gruptan ikisinin, Ermeni ve Yahudi milliyetçilerinin arasında bir işbirliği doğurmak isteğidir. Sokolow öneriyi pek sıcak karşılamaz, ancak her zamanki diplomat yaklaşımıyla, Sykes'a, "Bay Malcolm'un bana refakat edecek olmasından son derece mutluyum ve bir Arap-Ermeni-Siyonist İtilafı fikriniz de

gerçekten harika," diye yazar.[6] Birkaç hafta sonra, Malcolm ile müstakbel ittifaklarının ayrıntılarını konuşmasının ardından, Weizmann'a, "Bay M[alcolm]un, [Sir Mark'tan esinlenmiş] Ermeni, Arap ve Yahudi ittifakı düşüncesinden haberdar olduğunuzdan eminim," diye yazar. "Bana çok masalımsı geliyor. Araplarla bir anlaşmaya varmak güç olacak, ama denemek zorundayız. Herhangi bir çıkar ortaklığı bulunmadığı için, Yahudilerle Ermeniler arasında hiçbir anlaşmazlık görünmüyor."[7]

Sokolow ve Malcolm 1917 Mart'ının son günü Paris'e hareket ederler. Weizmann ve diğerleri pek ilgili değildir. Sokolow seyahatteyken, onun yabancı ülkelerdeki faaliyetleri hakkında birbirlerine yersiz tenkitlerle dolu, her biri tümüyle temelsiz yargılara dayanan mektuplar yazacaklardır. Sokolow'un seyahati Siyonizm tarih mitolojisinin bir parçası, Balfour Deklarasyonu'yla sonuçlanan yolda dev bir adım olacaktır.

Sykes Fransız yetkilileri Sokolow'un gelişine hazırlamak için elinden geleni yapar. "Eğer," der Picot'ya kim bilir kaçıncı kez, "Yahudiliğin büyük gücü isteklerinin sadece göz önüne alınmakla kalmayıp, gerçekleşme yoluna girdiğini hissederse, o zaman düzenli ve gelişmiş bir Arabistan ve Ortadoğu için umut var demektir. Tersine, bu güç, hedeflerinin koşullar yüzünden saptırılacağına ve acı ve özlem içinde beklemeye mahkûm edileceklerine inanırsa, umutlarımın gerçekleşmesi için hiçbir imkân kalmaz."[8] Sykes'a göre, Siyonist umutları tatmin etmek, savaşa katılmak konusundaki kararın alınmak üzere olduğu, Yahudilerin önemli bir ekonomik ve siyasal gücü temsil ettiklerine inandığı "Birleşik Devletler'de de İtilaf davasına önemli bir itici güç kazandıracaktır." Böylelikle açıktan olmasa da, son derece güçlü bir Yahudi etkisi kavramını işlemeyi sürdürür. Yahudiler Filistin'de bir Britanya himayesi istiyorsa, bunu engellememenin Fransa'nın çıkarına olacağını Picot'ya kabul ettirmek amacındadır.

Picot aynı sonuçlara hemen varmaz. Sokolow Paris'e vardığında, Picot ona vatandaşlarının ne bir İngiliz-Fransız, ne de tabii bir İngiliz-Amerikan ortak yönetimini kabul edeceklerini bildirir. Artık uluslararası bir denetimi de kabul etmedikleri açıktır. Mark Sykes gibi, Picot da daha önce Filistin konusunda vardıkları anlaşmayı korumak niyetinde değildir. Her iki diplomat da Sykes-Picot Anlaşması'nın altını kendi hükümetlerinin yararına ve karşısındakinin hesabına oymaya çalışır. Sykes-Picot Anlaşması'ndan haberi olmayan, ama Fransızların neyi hedeflediklerini çok iyi anlayan Sokolow Londra'daki Weizmann'a, "Fransızlar Filistin'in bütününü almaya kararlı," diye yazar.[9] Oysa Picot'nun artık Yahudilerin iyi geçinilmesi gereken bir güç olduğuna inandığı açıktır, çünkü Paris'teki ilk görüşmelerinin ardından Sokolow'a, "Filistin'in istilasından sonra, tüm Yahudi yerleşim ve toplumlarında gelecekteki bir yönetimin

çekirdeği olacak bir Yahudi idaresinin kurulacağı," sözünü verir.

Picot mevcut Fransız hükümetinin, ancak Fransız kamuoyunun çok küçük bir diliminin adına konuşur. Fransızların Filistin ve Siyonizme yaklaşımları İngilizlerden çok daha yekpare değildir. Fransız işadamları içinde, Suriye'yle ticari ilişkileri olan güçlü bir grup Osmanlı İmparatorluğu'yla Filistin'deki çıkarlarını güven altına alacak uzlaşmacı bir barış umudu içinde yaşar; emperyalist bir Fransız kesimi hâlâ Filistin'i de içeren bir Suriye *intégrale* inadını sürdürür; Katolik Fransızlar içinde Siyonistlerin Filistin planlarına karşı çıkanların sayısı da yüksektir. Gerçekten de Fransa'daki Katolik-Protestan bölünmesi tüm Ortadoğu politikası için farklı önermeler anlamına gelir. Protestanlara kıyasla, Katolikler kutsal mekânların korunmasında Fransa'nın başat rol oynaması gerektiğinde kararlı görünür; ne de olsa Fransa bu rolü sürdürmek için 1856'da Rusya'yla savaşmak zorunda kalmıştır. Dahası, Fransız Yahudileri de Siyonizm konusunda hemfikir değildir; Fransız Yahudilerinin en önemli örgütü Alliance Israélite Siyonizme gerçekten karşıdır.

"Bu iş çok güç," diye yazar Sokolow Weizmann'a, "Çok güç, ama imkânsız değil." Paris'e varır varmaz, Siyonistlerin eski müttefiki, Fransızlar konusunda sık sık başvurduğu Baron Edmond de Rothschild ile görüşmeye gider; bu arada Alliance Israélite üyesi antisiyonist Fransız Yahudileriyle ve Picot'nun da aralarında bulunduğu Fransız yetkilileriyle bir araya gelir. Mısır'a gitmek üzere yola çıkan Sir Mark 5 Nisan'da Paris'e gelene kadar, Sokolow Fransız Dışişleri Bakanlığı'nı Siyonist amaçlarını açıklayan bir belgeyi incelemeye razı eder; bu amaçlar Yahudilerin "Kolonizasyon imkânları, toplumsal özerklik, anadil hakkı ve bir Yahudi imtiyaz şirketinin kurulmasına yönelik isteklerini" ifade eder ve Picot'nun Sokolow'a vaat ettiği hakları çok aşar. Ne var ki Sykes Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na Siyonistlerin bu isteklerinin Fransızlarca destekleneceğine inandığını bildirir. Bunun doğru olup olmayacağı kısa süre sonra anlaşılacaktır.

9 Nisan 1917 günü Fransızlar beklendiği gibi davranınca, Siyonist diplomat o güne kadarki başarılarının doruğuna çıkar. Sokolow o sabah Rivoli Sokağı üzerinde Hôtel Meurice'teki odasından çıkar, köşeyi dönerek Castiglione Sokağı'nda, Hôtel Lotti'de kalan Sykes'la odasında buluşmaya gider. İki adam birkaç saat sonra Sokolow'la Fransız Dışişleri Bakanı Jules Cambon arasında yapılacak olan, Picot ve diğer önemli Fransız yetkililerinin katılacağı toplantı için saatlerce hazırlık yapar.[10] Sokolow hafta başında bakanlığa sunduğu belgede belirtilen konular için baskı yapmaya kararlıdır. Fransızlar da hükümetin kararını bildirecektir.

Görüşme saati gelince Sokolow omuzlarını dikleştirir, kravatını

düzeltir, otelden çıkar, Concorde Köprüsü'nden karşıya geçer ve Quai d'Orsay üzerindeki Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın kapısından girer. Toplantı biter bitmez, Sykes'ın oteline gidip olanları anlatmak niyetinde olması, Sir Mark'ın coşkun karakterini ve kişiliğini tanıyamadığını işaret eder. Daha sonra, "Dışişleri Bakanlığı'ndan çıktıktan sonra Quai d'Orsay'de karşıya geçerken Sykes'a rastladım," diye hatırlayacaktır.[11] "Bekleyecek sabrı yoktu. Birlikte yürürken, konuşmaları özetledim. Anlattıklarımdan tatmin olmadı; her ayrıntıyı inceledi; bütün notlarımı vermek gerekti, ayrıntılı bir rapor hazırladı. Gözleri parlayarak, 'Kısa günün kârı' dedi."

Gerçekten de öyle. Sokolow toplantı sırasında Britanya himayesi konusunun üzerinde durmaz; Fransızlar da bu ayrıntıya değinmez; bu aşamada böyle bir konu suları bulandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Geri kalan sorunlarda, Fransızlar Siyonistlerle orta yolun da ötesinde buluşur. Sokolow Weizmann'a sevinçle, "Bana denilene göre, Ulusal Vatan, yerel özerklik vb. konularda Yahudi milliyetini ilke olarak kabul ediyorlar ... En aşırı beklentimin de ötesinde ... Burada, sizin ülkenizde [İngiltere] yaklaşık üç yıllık çalışmayla elde ettiğimiz kadarını, belki de fazlasını elde ettik."[12] Sykes Britanya Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a gönderdiği raporda daha ölçülü bir dil kullansa da, hemen aynı mutluluğu ifade eder: "Siyonist hedefler Fransızlarca haklı bulundu."[13] Dahası, "böylesi bir öneri için çok erken olmasına rağmen ... Yahudilerin taraftar olmasıyla durum [Filistin'de] bir Britanya egemenliği için şimdi çok daha uygun olmalı."[14]

Fransa'nın yeni Siyonizm yaklaşımı belirsiz bir biçimde tasarlanmış olsa da, ancak soğuk bencillikle açıklanabilir. Fransız hükümetini Yahudilerin gücüne inandıranlar –daha doğrusu, yetkililerin yarım yamalak fikirlerini pekiştirenler– arasında Sykes ve Sokolow da vardır. Yahudi gücünü en etkin bir biçimde temsil edenlerin Yahudi asimilasyonu taraftarları değil, Siyonistler olduğunu bu kişiler öğretir, Fransız hükümeti de onlara inanır. Cambon ve diğerleri ülkelerindeki emperyalist kampın ağırlığını, Suriye'de çıkarları olan finansçıların gücünü, kutsal mekânlarla ilgilenen Katoliklerin dini vicdanını ve Alliance Israélite'in muhtemel öfkesini tartmış olmalıdır. Sonunda, Siyonistlerin Filistin'deki amaçlarını desteklemekle zarardan çok yarar sağlayacaklarına karar verirler. Bölgedeki başlıca güç olmak istemeleri ve iyi niyetlerinin karşılığında bir şey talep etmeleri doğaldır: Bu karşılık Yahudilerin savaşta Müttefikleri desteklemesi olacaktır. Toplantı sırasında Fransızlardan biri Sokolow'dan ülkelerinin barışçıları ve devrimcileri üzerinde önemli etki sahibi olduklarına inanılan Rusya Yahudilerinin desteğini sağlamasını

ister. Bir başkasının da 6 Nisan'da nihayet Almanya'ya karşı savaşa giren Amerika'daki Yahudilerin desteğine gerek duyulduğundan söz etmiş olması da muhtemeldir. Sokolow isteneni yapar, Amerikan Siyonistlerinin önderi Louis Brandeis'e ve Rusya Siyonistlerine birer mektup gönderir: "Londra ve Paris'te olumlu sonuçlar aldıktan sonra, burada Bakanlık tarafından iyi niyetle karşılandım." Uzun yıllar sonra Harry Sacher "Yahudiliğin birliği ve gücüne olan inancı, zarif ve beceriyle kullanma sanatının Yahudi diplomatına özgü olduğunu" gözlemler.[15] Bu diplomatların pek azı Nahum Sokolow kadar zarif ve beceriklidir.

9 Nisan toplantısı sonuna yaklaşırken, Fransızlardan birisi Sokolow'un İtalya'da da Müttefikler yararına olacak sonuçlar alabileceğinden söz eder. Siyonist diplomat oraya gitmeyi de kabul eder; itiraz edecek durumda olmadığı gibi, İtalyan hükümetinin Siyonizm hakkındaki görüşünü de merak eder. Bu arada, bir zamanlar herhangi bir Avrupa kançılaryasına ayağını uzatmakta zorlanırken, şimdi dışarıda durmasına bile izin verilmediğini de düşünmüş olmalıdır.

Bu arada Sykes, Picot ile doğuya gitmeden önce Roma'ya Sokolow'dan önce varır ve Paris'teki gibi, Sokolow'un yolu üzerindeki engelleri kaldırır. Üstelik bu kez aklında sadece Dışişleri Bakanlığı'nın kapısını açmakla yetinmemek de vardır. Ebedi Kent Vatikan'ı da kapsadığı için, Sykes Vatikan'ın iyi niyetinin, en azından kötü niyet göstermemesinin Siyonizm adına en az İtalya'nın dünyevi hükümetinin göstereceği olumlu yaklaşım kadar önemli olacağını hesaplar.

Roma'ya varır varmaz, Britanya'nın Vatikan temsilcisini arayıp bulur.[16] Bu kişi sayesinde Vatikan yetkililerine ulaşacak, onları Sokolow'la karşılaşmaya hazırlayacaktır. Coşkusu, neşesi ve bilgisiyle temsilciyi büyüler. Britanya temsilcisi, "Bay Sykes buraya geldiğim günden beri karşılaştığım en iyi şey oldu," diye yazar.[17] Sykes Britanya'nın Roma büyükelçisini de ziyaret eder, ancak bu zat Sykes'tan pek etkilenmez.[18] Görüşmelerinin raporunu yazarken, Sykes'ın "Sfenks bilmecesi gibi gizli tuttuğum konularda yaylım ateşi açtığından" yakınır.[19] Ne var ki Vatikan'daki temsilci gibi Roma Büyükelçisi de Roma'ya gelecek olan Sokolow'un önünü açmayı kabul eder.

Britanya'nın Vatikan temsilcisi ilk iş olarak Sykes'ı Papa'nın dışişlerinden sorumlu sekreter yardımcısı Monsignor Eugenio Pacelli ile tanıştırır. (Pacelli 1939'da XII. Pius adıyla Papa olur. Yahudilere karşı yaklaşımı tartışmalıdır: İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalyan veya yabancı Yahudilere pek yardımcı görünmese de, onu savunanlar elinden geleni yaptığını ileri sürer.) Sykes karşısındakini doğru rotaya oturtmaya çalışır. "Siyonist-

lerin amaçlarının ve ilkelerinin ne olduğunu anlatarak, Siyonizmin yolunu hazırladım," diye yazar Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na.[20] Sokolow'un Pacelli ile buluşmasını önerir. "İnsan Vatikan'ın heyecanlanmasını bekleyemez tabii ... Ancak son derece ilgili göründü ve Sokolow'la görüşmek istediğini ifade etti." Sykes, Sykes gibi davranır ve Papa XV. Benediktus ile kısa bir görüşme yapmayı bile başarır. Bir kez daha, Siyonizmin yolunu döşemektedir.

Ertesi gün, Sokolow'a bir mektup yazar ve iletilmek üzere büyükelçiye bırakır. Katolik önderleriyle konuşurken, "Siyonist duyguların yoğunluğunun ve Siyonizmin amaçlarının altını çizdim," diye yazar.[21] Siyonizmin temel amacını da vurgular: "Yahudi halkının ırkına olan özsaygısını pekiştirmekle kalmayan, Yahudilerin erdemli ve sade bir tarım topluluğu olabileceklerini dünyanın diğer insanlarına kanıtlayan, kendi kendine yeterli bir Yahudi toplumuna dönüşmek." Sonra en şaşırtıcı bölüm gelir:

> Roma'ya gelişinizden söz ettim; size Monsignor Pacelli ile görüşmenizi ve uygun görürseniz Kutsal Peder'in huzuruna çıkmanızı kuvvetle tavsiye ederim ... Bu mektubu ona göstermek zahmetine katlanırsanız, Vatikan'daki Britanya temsilcisi böyle bir görüşmeyi gerçekleştirebilecektir.

Burada biraz duraklamak ve olacakların mutlak aykırılığının altını çizmek gereklidir. Sokolow'u daha dört yıl önce içine girmeyi aklından bile geçiremeyeceği bir binada, Roma'daki görkemli Britanya Büyükelçiliği'nde gözünüzün önüne getirin. Onu Sykes'ın mektubunu alırken, okurken ve önemini kavrarken düşleyin. Roma'ya herhangi bir diplomata yetecek önemde bir görevle, İtalyan hükümetinin Siyonizme yaklaşımını ve Filistin'in geleceği hakkındaki görüşünü anlamak üzere geldiğini düşünür. "Vatikan'la temas aramak aklımdan bile geçmiyordu," diye yazar Weizmann'a birkaç hafta sonra. Şaşırtıcı bir yükseliş yaşar. Tereddütler içinde söyleneni yapar, Britanya'nın Vatikan'daki temsilcisini ziyaret eder, bu kişi de, muhtemelen Britanya Büyükelçisi'yle birlikte girişimde bulunarak, önce Pacelli ardından da Papalık Dışişleri Bakanı Kardinal Gasparri ile görüşmesini sağlar.

Nahum Sokolow böylelikle Vatikan'a ayak basar. İki papalık temsilcisiyle gerçekleştirdiği görüşmelerde Siyonist programını özetler. Yahudilerin Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen mekânlar konusundaki niyetlerine uzun zaman ayırmış olması gerekir. Her iki yetkili de Yahudilerin Filistin'de bu mekânların bulunduğu bölge üzerinde bir hak iddia etmemelerini tavsiye eder. Ne var ki, Gasparri bir zeytin dalı da uzatmayı ihmal etmez: Eğer Yahudiler bu bölgelerin dışında kalacaksa, o zaman

Vatikan da ülkenin geri kalan topraklarında bir Yahudi devleti kurma çabalarına iyi niyetle yaklaşacaktır. Sokolow Siyonistlerin sadece özerk bir vatan arzuladıkları konusunda teminat vermekte zaman yitirmez.[22] Papalık yetkilileri üzerinde olumlu etki bırakır. Gasparri daha sonra Britanya Büyükelçisi'ne Sokolow'la tanışmaktan "memnun kaldığını" ve Siyonist temsilcinin "Hedef ve amaçlarını güzel özetlerken, Kilise karşısında düşmanca duygulara yer verilmeyeceği konusunda teminat," verdiğini anlatır.[23]

Sokolow Weizmann'a yazdığı raporda, "Vatikan'la görüştükten sonra bile, Papa tarafından kabul edilmeyi aklımın ucundan geçirmedim," der. Ne var ki birisi kabul edilmek için başvurmasını önerir, Gasparri'yle konuştuktan iki gün sonra da papanın onunla gerçekten görüşeceği haberi gelir.[24] Ve sonuçta, 6 Mayıs 1917 günü, Wyszogrod'lu Yahudi Roma'da papayla görüşür. Simgesel anlamda bu görüşme, Paris'te Dışişleri Bakanı'yla yapılan toplantıyı bile gölgede bırakır.

Daha sonra, "Her zamanki sükûnetime rağmen, bu heyecan verici, vatansever ve duygusal bir törendi," diye itirafta bulunacaktır.[25] Görüşmenin iyi geçtiği kanısındadır. "Saf davranmak veya abartmak niyetinde değilim," der, ancak papanın sadece bir Yahudi'ye değil, bir Siyonizm temsilcisine bu kadar uzun zaman ayırıp, böylesine dostça davranması Sokolow'un gözünde, "Vatikan'da aşılamayacak engellerle karşılaşmayacağımız," anlamına gelir. Bu arada, "Bu Papa'nın döneminde kabul edilen ilk Yahudi olduğunu" da belirtir.

Tahmin edileceği gibi, papa da ondan kutsal mekânlar konusundaki Yahudi niyetleri hakkında teminat ister. Bu teminat memnunlukla verilir, daha sonra Sokolow Siyonist hareketin başarılarını özetler. Papa olumlu tepki gösterir, Yahudilerin Filistin'e dönmelerinin mucizevi bir olay olacağını belirtir. Sokolow Siyonistlerin gelecekteki amaçlarını vurgulayınca, papa, "Filistin'de planlarınızı gerçekleştirmeye yetecek kadar yer var mı?" diye sorar. Sokolow'un cevabı dikkatlidir: "Hedefimize ulaşma imkânı var."[26]

Kutsal Peder: "Öyleyse, sizin için ne yapabiliriz?"[27]
Sokolow: "Papa cenaplarının sadakatimizin teminatını kabul etmelerini ve bize moral destek vermelerini istiyoruz. Amacımız budur."
Kutsal Peder: "Evet, evet. İyi komşular olacağımıza inanıyorum."

Bir kez daha Sokolow'u gözlerimizin önüne getirmemiz gerekiyor; bu kez Vatikan'dan çıkar ve Roma sokaklarında Britanya Büyükelçiliği'ne

doğru yürürken. Ayakları yere basmıyor olabilir mi? Olmaması mümkün mü? Varacağı yere ulaşır ulaşmaz, Weizmann'a içindeki heyecanı belli eden bir telgraf gönderir:

> Papa'yla kırk beş dakika süren bir görüşmeye kabul edildim. Papa raporumu dikkatle dinledi ... Yahudilerin Filistin'de ulusal bir vatan kurma çabalarının sıcak karşılandığını ifade etti. Kendi dini çıkarları açısından kesinlikle herhangi bir engel görmüyor, sadece Kutsal Mekânlar için kaygılanıyor ve bunların özel bir düzenlemeyle güven altına alınacağına inanıyor ... Beni uzun bir görüşmeyle onurlandırmanın ve konuşmanın içeriğinin bıraktığı kanı son derece olumlu bir yaklaşım ifade ediyor.

Bir memur bu satırları şifreleyip Londra'daki Askeri İstihbarat'a göndermiş, orada da bir başka görevli mesajı düz yazıya çevirmiş olmalıdır. Weizmann yazılanları bir gün sonra okur. Siyonist hareket öylesine mesafe almıştır ki, artık böylesi hükümet imkânlarından yararlanmak gündelik olaylardan olur. Sokolow'un tümüyle beklenmedik mesajını okurken, inatçı Weizmann'ın tüyleri ürpermiş olmalıdır. Anakara'daki Sokolow'dan kuşkulanmakla haksızlık ettiğini anlar: "Telgrafınız alındı, içten tebrikler, parlak sonuç."[28]

Altı gün sonra, İtalyan Başbakanı Paolo Boselli de Sokolow'u kabul eder. Konuğuna İtalya'nın bir girişim başlatamayacağını, ancak Siyonizme yararlı olacak şekilde hareket etmesi koşuluyla, Filistin'in geleceğiyle daha ilgili başka bir güce muhalefet de etmeyeceğini açıklar. Sokolow Weizmann'a raporunda, "Son derece tatmin oldum," diye yazar.[29]

Sokolow'un dikkat çekici gezisi burada da sona ermez. Roma'dan Londra'ya dönmeye niyetlenirken, Fransız hükümetinden Paris'e uğrama çağrısı gelir. Oraya varınca, görüşme dizisi yeniden başlar: Dışişleri Bakanı Cambon ile sonra bizzat Başbakan Alexandre Ribot ile görüşür. İtalya'nın Siyonizm konusunda gelişen yaklaşıma karşı güçlü itirazı olmadığına memnun olan, Yahudi gücünü Rusya'nın barış yanlılarının ve Bolşeviklerin üzerine saldırtmaya niyetlenen ve Siyonistlerin sadece Britanya'ya güvenmelerini değiştirmeyi uman Fransız önderleri Siyonist diplomatı kendi yanlarına çekmeye uğraşır. Sokolow zekice bir kararla daha önce sözünü etmeye cesaret edemeyeceği bir şey ister ve destek ifadelerini yazıya dökmelerini talep eder. Fransız Dışişleri Bakanı Jules Cambon 4 Haziran 1917 gününde bu isteği yerine getirir:

> Çabalarınızı yönelttiğiniz ve hedefi Filistin'de bir Yahudi yerleşimi geliştirmek olan projeyi sunmak zahmetine katlandınız. Koşulların izin

vermesi durumunda ve Kutsal Mekânların bağımsızlığının da teminat altına alınması kaydıyla, Müttefik güçleri tarafından İsrailoğullarının bundan birçok yüzyıl önce ayrıldıkları topraklarda Yahudi milliyetçiliğinin yeniden doğmasını kolaylaştırmalarının ve koruma altına almalarının adil ve telafi edici olacağı görüşündesiniz.

Haksız saldırıya uğrayan bir halkı savunmak ve haklının güçlüye karşı zafer kazanmasını sağlamak için bu savaşa girmiş olan Fransız hükümeti, zaferi Müttefiklerin zaferine bağlı olan davanıza sempati dışında bir duyguyla yaklaşamaz.

Bu mektupla size böyle bir teminat verdiğim için mutluyum.

Daha önce Londra'da, Picot'nun Yahudileri belirgin bir ulus olarak tanımayı reddeden tutumunun bu mektupla tersine döndüğü gözden kaçırılmamalıdır. Fransız hükümeti böylesi bir teminat veren ilk büyük ülke olur. Sokolow Siyonizm adına önemli bir kilometre taşını geçer. Dahası, savaştaki en büyük müttefikinin böylesi bir açıklamada bulunması, Britanya'nın da benzer bir açıklama yapmasını kolaylaştırır. Bu nedenle, Sokolow'un Londra'ya döner dönmez Cambon'un mektubundan bir kopyayı Dışişleri Bakanlığı'na iletmesine şaşmamak gerekir.

Sokolow'un 1917 baharındaki olağanüstü gezisi bir dönüm noktasıdır. Bu geziden önce, ayaklarının altında sağlam zemin bulamayan Britanya Siyonistleri geziden sonra yere sağlam basar, yeni bir güven ve özsaygıyla ileri bakarlar. Oysa dünya hâlâ savaş halindedir. İtalya, Fransa ve İngiltere savaşı kazanmak için çok sözler verir. Papa'nın tatlı sözleri, ya da Fransız Dışişleri Bakanı'nın yazılı cümleleri, hatta Britanya Başbakanının verdiği teminatın gerçekte ne ağırlığı olacaktır? Sokolow hâlâ işin içindeyken bile, hatta bu sözler söylenip yazılırken dahi, Weizmann kelimelerin pek de önemli olamayabileceğini fark eder.

BÖLÜM 16

Sykes-Picot Anlaşması Meydana Çıkıyor

İngiltere ve Fransa'nın 1914 yılında savaşa girmelerinin nedenlerinden birisi, Belçika ve Sırbistan gibi küçük ülkelerin hakkını korumaktır; en azından böyle iddia ederler. İddia doğru olabilir, ne var ki İtalya'nın savaşa girmesi için Habsburg topraklarından rüşvetler önerdikleri, Romanya'ya benzeri teklifler götürdükleri ya da Yunanistan'da böylesi rüşvetlere açık bir hükümeti işbaşına getirdikleri sırada yaptıkları hesaplar, yukarıdaki gibi ilkelere dayanmaz. Sir Mark Sykes ve François Georges-Picot Ortadoğu haritasını yeniden çizdiklerinde de zihinlerinde bu kavramlar yoktur. İki diplomat bu çabayı Yahudiler bir tarafa, Araplar ve Ermenilerin yararına değil, kendi ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmek için gösterdikleri gibi, bunda bir sakınca da görmezler. Rusya'nın ufak tefek değişiklikler yapıp onaylamasından sonra Üçlü Anlaşma adını alan Sykes-Picot Anlaşması eski usul emperyalizm ve gizli diplomasinin klasik bir örneğini oluşturur. Gerek İngiltere'de, gerekse de Fransa'da hükümetlerinin Almanya'ya karşı savaşmayı haklı göstermek için kullanılan söyleme uygun davranmasını isteyen milyonlar politik güce sahip değildir. 1916'da ne Sykes, ne de Picot kendilerini bu milyonları hesaba katmak zorunda görmez. Gerek bu iki diplomat, gerekse de gerilerinde duranlar Birinci Dünya Savaşı'nın dünyayı altüst edeceğini tahmin edemez.

Oysa her şey altüst olacaktır. Savaş uzadıkça, eleştirenlerin sayısı artar. Bu kişiler emperyalist rekabet kadar gizli diplomasinin de savaşa yol açtığı kanısındadır. Almanya'nın 1870-71 Fransız-Prusya Savaşı'ndan sonra Alsas-Loren'i ilhak etmesi iki ülke arasındaki ilişkileri bozar. Eleştirmenler, "açıkça varılmış açık anlaşmalar," başka ülke topraklarının "ilhak yasağı" ve benzeri yaklaşımlar talep ederler. Çar'ın devrilmesi ve 1917 baharında savaşa girmeyi kararlaştıran Amerika'nın başına liberal enternasyonalist Woodrow Wilson'ın gelmesi bu insanların seslerini yükseltmelerine imkân verir. Yeni Kerenski hükümeti mayısta "Özgür Rusya'nın öteki halklara hükmetmek, ulusal varlıklarına el koymak ya da güç kullanarak yabancı toprakları işgal etmek niyetinde olmadığını" ilan eder. Lloyd George hükümeti buna, "Britanya Hükümeti bu duyguya bütün kalbiyle katılıyor," karşılığını verir.[1] Oysa Müttefikler gizlilik içinde anlaşmalar hazırlamış ve Sykes-Picot Anlaşması'nın öngördüklerine benzer

emperyalist ilhaklar tasarlamıştır. Söz konusu eleştirilerin artan gücüne bakılınca, Sykes-Picot Anlaşması'nın gün ışığına çıkmasının ortalığı karıştıracağını kestirmek güç olmaz. Anlaşma açığa çıkar; ortalık karışır.

12 Nisan 1917 Perşembe akşamı, C. P. Scott bir Fransız gazeteciyle, Paris'te yayımlanan *Le Journal des Débats* gazetesinin dış haberler editörü ve başyazarı Vikont Robert de Caix ile buluşur. Ortadoğu konularında Quai d'Orsay nezdinde danışmanlık yapan ve bölgede savaş sonrası Fransız siyasetinin biçimlenmesine katkı verecek olan De Caix bombayı patlatır; ancak bunu bilerek mi yaptığı hâlâ tartışma konusudur. Scott'a savaşın bitmesiyle birlikte Fransa'nın Akra'dan Tiberiye Gölü'ne kadar uzanan, doğuda da Havran'ı kapsayan Suriye üzerinde hak talep edeceğini söyler. Oysa aynı topraklar Siyonistlerin Britanya mandası altında kendilerine verileceğini sandıkları bölgedir. De Caix geri kalan Filistin toprağımn uluslararası denetime alınacağını belirtir: "Bu da halledildi."[2] Çoğu kişinin bilmediği gerçek, anlatılanların Sykes ve Picot'nun bir yıl önce üzerinde anlaştıkları topraklar olduğudur. Scott Fransız iddialarının görkemli ancak tutkulu olduklarını, bu nedenle "rahatsız edici" olmakla birlikte, felaket kaynağı olmadığı kanısındadır. Britanya hükümetinin kendi Filistin planını açıklayarak Fransız iddialarını daha filizlenmeden budayabileceğini düşünür. Öğrendiklerini ve Britanya'nın yapmasını umduğunu ertesi gün, *The Manchester Guardian* bürolarında Harry Sacher'a anlatır. Yine de Harry Sacher'ı Dışişleri Bakanlığı'nın gerektiği gibi hareket edeceğine güvenmemesi yolunda uyarır, çünkü "Balfour su kadar güçsüz ve yetkililer yorgun, aldırışsız ve etkisiz." Sacher hiç beklemeden Weizmann'a bir mektup yazar.[3] İki gün sonra Scott da Weizmann'a bir not göndererek, De Caix'in anlattıklarını yineler.

Siyonistlerin Sykes-Picot Anlaşması konusunda ilk kez haberdar oldukları, Britanya'nın niyetlerine yönelik ilk kuşku belirtilerini hissettikleri, bu dönemdir. Scott daha fazla bilgi almak için Londra'ya gider ve 20 Nisan Cuma günü Savaş Kabinesi üyesi Sir Alfred Milner'dan bir şeyler öğrenir. Weizmann'a gönderdiği bilgi notunda, "Milner bir bütün olarak Filistin'de uluslararası denetimden hoşnutsuzca söz etti ve bir yıl önce 'talihsiz sözler' verildiğinden bahsetti – bana kalırsa, Fransızlara," diye yazar.[4] Kabine üyesi böylelikle ikinci bir huzursuzluk fitilini ateşler, Ortadoğu'nun paylaşılmasına yönelik bir çeşit İngiliz-Fransız çabasının kanıtını dile getirir.

Scott ve Milner aynı konunun çevresinde dönüp dururken, James Malcolm Paris'ten Londra'ya gelir. Çantasında Sokolow'un faaliyetleri konusunda, yine onun tarafından yazılıp emanet edilmiş bir günlük

ve bunlara dayanarak kaleme aldığı parıltılı bir rapor bulunur. Belgeleri hemen ertesi gün Weizmann'a götürür; ancak Siyonist önderin aklı Sokolow'un Cambon ile yaptığı görüşmelerden çok daha farklı konularla meşguldür. Başta göz atmak imkânı bulduğu mektup olmak üzere, Malcolm'a Fransa'nın Ortadoğu'daki niyetleri ve Britanya'nın bu niyetleri daha geniş bir düzen kapsamında görüp görmediği hakkında sorular sorar. Malcolm'un anlattıkları huzursuzluğunu hiç hafifletemez:

> Anlaşıldığı kadarıyla Fransızlar bir ortak yönetim için çok çaba harcıyor ve ... Britanya Hayfa ve Akra'yı kendine ayırdı, Hayfa'dan Bağdat demiryoluyla birleşecek bir demiryolu inşa hakkını da elde etti. Bu bilgiler neredeyse resmi ... Henüz kesin olmayan ve benim de açıklığa kavuşturamadığım bu düzenlemenin bağlayıcı mı, yoksa esnek mi olduğu ve bütün konuyu yeniden gündeme getirme imkânı bulunup bulunmadığı.[5]

Fazla ayrıntı olmasa da, İngiliz ve Fransızların Filistin planı Weizmann'ın zihninde şekillenmeye başlarken, ona refakat eden Britanya hükümetinin kendisine hiç de dürüstçe davranmadığının bilincine varmasıdır. Paris'teyken Fransız niyetlerini sezmiş olması gereken Sokolow da ona karşı dürüst davranmamış olabilir; sezdiklerini Londra'ya döndükten sonra anlatmak istemiş olması da muhtemeldir. Oysa Sokolow Roma'ya gitmeyi yeğlemiştir. Weizmann sorularını hem Yahudi, hem de Siyonist olan tek (eski) kabine üyesi Herbert Samuel'den başka kime yöneltecektir? 24 Nisan günü Samuel'i konuşturmaya çalışır, ancak beriki konuşmaktan kaçınır: "Cevabında o sırada kabine üyesi olduğu için, yapılan düzenlemenin ayrıntılarını benimle paylaşamayacağını söyledi; ancak yapılan anlaşmanın Britanya açısından tatminkâr olmadığını ekleyebildi. Özellikle Britanya ordusu şu anda Filistin'i işgal etiği için, bu konunun yeniden gündeme gelmesine itiraz edilebileceğini düşünemiyor."[6]

Kısacacı, Fransızlarla yapılmış bir "düzenleme" vardır! Weizmann, Samuel ile tamamladığı sabah toplantısından çıkıp soluğu Dışişleri Bakanlığı'nda, Mısır'dayken McMahon'un yerine yüksek komiser olmayı uman, ancak müsteşar yardımcılığı göreviyle Londra'ya atanan Sir Ronald Graham ile yapacağı öğleden sonra görüşmesinde alır. Graham İngiliz-Fransız anlaşmasını doğrular, ancak başka bilgi vermez. Weizmann Scott'a, "Anlaşmayı Mısır'dan geldikten sonra bulmuş," diye yazar. "Tatmin edici görmüyor."[7] Graham Weizmann'ın bakanlıkta daha yetkili biriyle görüşmesini, Amerika'da bulunan Balfour'a vekâlet eden Lord Robert Cecil ile konuşmasını önerir. Görüşmenin gerçekleşmesini sağlar.

Weizmann ertesi gün saat beş buçukta "Bob Cecil'e öfkeden köpürerek" gelir;[8] en azından kabine yardımcısı ve Milner'ın özel parlamento sekreteri William Ormsby-Gore Mısır'da bulunan Mark Sykes'a böyle yazar. Görülecek bir manzara olduğu kesindir, ancak Weizmann'ın gerçekten öfkeli olması kuşkuludur (Fransa'yla anlaşmayı kotaran kişinin Sykes olduğunu bilse, öfkelenmesi çok daha muhtemeldir). Davasına öfke nöbetleriyle zarar vermeyecek kadar zeki olmakla birlikte, artık Dışişleri Bakanlığı'nda kendini kelimelerden sakınmayacak denli rahat hissettiği de gerçektir. Cecil görüşmenin notlarını tutar: Weizmann, "Söze Britanya ve Fransız hükümetleri arasında Yahudiye'nin uluslararası bir yönetime devredileceği, Filistin'in kuzey bölgesi Celile'nin Fransız hükümetine verileceği bir düzenleme yapıldığı konusunda duyumlar aldığını söyleyerek başladı. Her iki konuda da itirazı vardı."[9] Salt Fransız yönetimine de mutlak karşıydı. Böylesi bir yönetim "Tapınağın üçüncü yıkılışıyla eşdeğer" olacaktı. Cecil en sonunda yazarlarının adını anmadan, Sykes-Picot Anlaşması'nın Filistin'e değgin bölümlerini açıklayınca, Weizmann burada gördüklerine de karşı çıkar. Sadece Britanya himayesinin yeterli olacağını tekrarlar ve "istediği çözümün desteklenmesi için dünya üzerindeki Siyonist Yahudilerin duygularını harekete geçireceğini" belirtir.

Siyonistler izleyen birkaç günü yoğun tartışmalarla geçirir. Sacher'ın Weizmann'a gönderdiği bir mektup tartışmaların içeriğini gözler önüne serer: "Bütün süreç boyunca kandırıldık, aldatıldık ve ... bunu yapan seçkinleri ... asla bağışlamayacağım ... daimi yetkililer ve Cecil (Sir R[onald], G[raham] & M[ark], S[ykes] ve benzerlerine) güvenilemez."[10] Sacher ikinci mektubunda Weizmann'ı "İşlerimiz krizde" diyerek uyarır.[11] Britanya Filistin Komitesi'nin gelecek toplantısında tartışılmasını, gerekirse değiştirilip onaylanarak Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmesini istediği bir belge hazırlar. (Serinkanlılık üstün gelecek, belge bakanlığa gönderilmeyecektir). Sacher'ın notlarının bir bölümü aşağıdadır:

> Ulusal Yahudi hareketinin temsilcileri Majestelerinin Hükümeti'yle gerçekleştirdikleri uzun görüşmeler boyunca böylesi bir anlaşmanın [Sykes-Picot] varlığının onlardan gizlenmekle kalmayıp, kesinlikle reddedildiği konusuna girmek isteğinde bulunmamakla birlikte, onlara böyle davranmanın son derece ıstıraplı bir etki yarattığını Majestelerinin Hükümeti'ne bildirmemenin yanlış olacağı kanısındadır.[12]

Siyonistlerin öfkeli oldukları ölçüde kurnaz oldukları da kesindir. Sacher Weizmann'a ilettiği bir notta, "Leon [Simon] İngilizlerin Fransa'yla yaptıkları anlaşmayı bozmak istediklerini ve bunun için bizi kaldıraç

olarak kullandıklarını düşünüyor," derken, değerlendirmesi doğrudur. Siyonistler için bir konu apaçık, ortadadır. Sacher'ın da belirttiği gibi, Britanya'nın ikili oynadığının açığa çıkması, "Britanya hükümetinden Filistin konusunda bizi tatmin edecek kesinlikte yazılı bir teminat" almayı gerektirir.

Weizmann'ın Londra yüksek sosyetesinin salonlarındaki gayretli ve cilalı siyasal temaslarını, daha da seçkin adreslerde Lloyd George ve Balfour ile daha yakın zamandaki görüşmelerini düşünün. Sokolow'un Fransız ve İtalyan yöneticileriyle ve papayla konuşmalarını hatırlayın. Bütün bunlar gizli diplomasi değilse, nedir? Bu toplantılar hakkında Yahudi kitlelerine bilgi verilmediği kesindir. Ancak Siyonist hareketi etkileyen, yükselmekte olan radikalizm dalgasıdır. Weizmann Cecil ile görüşmesinde dünya Yahudilerini Britanya himayesini desteklemek üzere toplayacağını belirtirken, bir de uyarıda bulunur: "Filistin'in önerildiği gibi paylaşılması, savaşın başında Müttefiklerce ilan edilen ve son dönemlerde Amerika ve Rusya tarafından kuvvetle vurgulanan ilkelere aykırı olduğu için, dünyanın bir ucundan diğerine yayılacak bir feryat doğuracaktır."[13]

Anlaşmanın maddelerinden haberdar olsalar, Siyonistlerin ve yandaşlarının öfkelenecekleri kesindir. Maddeler hakkında bilgileri olsa, Siyonistlerin bazı karşıtlarının da küplere bineceği kuşku götürmez. Söz konusu feryat isyankâr Arap ordusunun kamp kurduğu Hicaz'a, oradan da yeni Arap krallığının merkezi Mekke'ye kadar ulaştığında, Şerif Hüseyin ve oğullarının tepkisi ne olacaktır? Özellikle Sir Mark Sykes ve Mösyö Georges-Picot'nun Araplar konusunda vardıkları fikir birliği hakkında ne düşüneceklerdir? Gerçekte, Weizmann sözünü ettiği feryat çağrısını yapamadan, Araplar durumdan kendiliğinden haberdar olur.

"Dün akşam [24 Mayıs 1917]" diye yazar Britanya'nın Hac yetkilisi ve Kral Hüseyin'le başlıca irtibat yetkilisi Albay Cyril Wilson, "Faysal babası hakkında konuşmak istediğini söyledi ... Aşağıdakiler tuttuğum ham notlardır."[14] Isının son günlerde kırkları aştığı liman kentinde oturmuş, alnından terler damlayan, elinde kalemle Faysal'ın bir gece önceki monologuyla uğraşan İngiliz albayı gözlerimizin önüne getirmek pek güç olmaz. "Şerif Büyük Britanya'yı sevmeyi ve saymayı ilk kez 22 yıl önce, İstanbul'dayken öğrenmiş," diye başlar. Hüseyin'in o dönemde Büyük Şerif olan amcası Mısır'daki topraklardan yeğenine düşen gelire el koyar, Hüseyin bu konuda II. Abdülhamid'e yakınırsa da, sultan bir müdahalede bulunmaz. Bunun üzerine Hüseyin de, sultanın hoşuna gitmeyeceğini bile bile, amcasına karşı "Kahire'de mahkemeye başvurur." Amcası Mısır

mahkemesine rüşvet vermeye çalışır, ancak "Adalet yerini bulur ve Hüseyin de İngiliz yöntemlerinin dürüst olduğunu anlar."

Bu ilk değerlendirme daha sonra güçlenip pekişir; sonunda Arapların Britanya ve giderek çağdaş dünyaya karşı oluşturacakları politikaların biçimlendirilmesine katkı sağlar. Faysal Wilson'a babasının Britanya sömürge yöntemlerini Fransız ve Almanlarınkilerle karşılaştırdığını anlatır. Bu konuda Siyonistlerle aynı sonuca varır: Britanya'nın yöntemleri daha iyidir. Faysal Cidde'deki o rutubetli gecede Wilson'a düşüncelerini şöyle açıklar: "Milyonlarca kişilik nüfusa sahip Hindistan'ın nispeten az sayıda Britanya yetkilisiyle yönetildiğini görünce, bir gün Araplar da bir şey yapabilirlerse, halkın dinine ve özgürlüğüne asla müdahale etmeyen Büyük Britanya'nın yardım için tek ve en iyi güç olduğuna karar verdi."

Hüseyin'in savaş sırasında yazdığı mektuplar Britanya'mn onurlu davranış ve dürüstlük tarihine birbiri ardına gönderilmiş güzellemelerle doludur. McMahon'un görevini devralan Sir Reginald Wingate Hicaz kralına "Britanya'nın antlaşmalara saygılı, adalete tutkun ve her halükârda sadık bir müttefik" olduğunu hatırlatmayı uygun bulduğunda, Hüseyin'in cevabı, "Mevcut görevimin getirdiği ağır sorumluluğu yüklenmemi sağlayanın, Büyük Britanya'nın bu dünya üzerindeki yaygın ve gerçek ünü olduğunu belirtmem gerek," olur.[15] Yıllar sonra, acı düş kırıklıklarının ardından ve uzun bir hayatın sonuna yaklaşırken, hâlâ aynı nakaratı yineler: "İngilizler, oğlum, sözlerinde ve fiillerinde, talihte ve talihsizlikte onurlu insanlardır. Onurlu, diyorum. Sadece Ekselansları, saygıdeğer ve güçlü Luweed Jurj [Lloyd George] akrobatla tilki arasında biri."[16]

Daha önce gördüğümüz gibi, Britanya yetkilileri Lloyd George'un sahneye çıkmasından da önce, onurlarının açıklamayı gerektirdiği birçok şeyi Hüseyin'den gizler. Ancak sonra birileri ağzından bir şey kaçırır. Suçlu Cidde'de, Albay Brémond maiyetindeki Fransız heyetinin bir üyesi de olabilir, oradaki İngilizlerden biri de; hatta Kahire'de birilerinin dillerini tutamamış olmaları da muhtemeldir. Sırrı açığa vuran kim olursa olsun, Hüseyin durumdan haberdar olur ve bu durum onda tıpkı Robert de Caix'in C. P. Scott'a anlattıklarını işiten Chaim Weizmann'm yaşadığı kuşku gibi bir duygu uyandırır.

Yine Weizmann gibi, Hüseyin de gerçeği öğrenmeden rahat edemez. Mart 1917 sonlarına doğru (Nahum Sokolow'un Paris yolculuğuna hazırlandığı sırada) Wilson'a bir telgraf göndererek, "önemsiz bir noktanın, yani kuzeybatıda, anlaşmamızda bize vaat edilen ülkenin bir bölümünün de dahil olduğu," çeşitli konuları görüşmek istediğini belirtir. Wilson zaman yitirmeden Kahire'yle temasa geçip, alarm zillerinin hemen çalınmasına neden olur. Tuğgeneral Gilbert Clayton Kahire ve Londra'da

yüksek makamlara dağıtılacak notunda, "Şerif özellikle Şam, Hama, Humus ve Halep bağlamında Suriye konusunu görüşmek istiyor olmalı," uyarısını yapar.[17] Okurun bu aşamada McMahon'un Hüseyin'le yaptığı yazışmada, Fransa'nın savaşın sonunda bir talepte bulunabileceğini tahmin ederek, Suriye'nin bu bölgesine değinen paragrafları bilerek karıştırdığını hatırlaması gerekir. Hüseyin de, belki bilerek bu paragraflardaki muğlaklığı görmezden gelir, güneyde Filistin içinde Yafa'ya kadar uzanan topraklar üzerindeki iddiasını yinelemekle yetinir. Oysa şimdi, konuyu yeniden açmak istiyor gibidir.

Clayton'ın uyarı notunu kaleme aldığı gün Lloyd George, Lord Curzon ve kabine sekreteri Maurice Hankey, Picot'yla yapacağı Ortadoğu yolculuğuyla ilgili talimatı gözden geçirmek amacıyla Downing Sokağı 10 numarada Mark Sykes ile bir araya gelirler. Kral Hüseyin'in huzursuzluk belirtileri göstermeye başladığından habersiz olan bu dörtlü, Curzon'ın deyimiyle, "aykırı davranamayacağımız imzalı anlaşmanın" geçerliliğini doğrular.[18] Dahası, "Başbakan, Sir Mark Sykes'ın Araplara herhangi bir siyasal vaat konusuna girmemesini" tavsiye eder; özellikle de toplantının başında Britanya'ya kalması umudunu ifade ettiği "Filistin ile ilgili olan konularda." Sykes-Picot Anlaşması Filistin konusunda bir uluslararası yönetim öngördüğüne göre, Britanya'nın en azından bu konuda anlaşmaya aykırı hareket etme niyetinde olduğunu belirtmek gerekir. Bütün bunların anlamı açıktır: Sykes Hicaz'a vardığı zaman Kral Hüseyin'i Britanya ve Fransa'nın niyetleri konusunda yatıştıracak, bütün bu konuşmalar sırasında Britanya'nın Hüseyin'in arzularının tersine davrandığını, dört önemli kentin batısındaki toprakları Fransa'ya vaat ettiğini, Filistin'i de kendine ayırdığını biliyor olmasına karşın, hiçbir vaatte bulunmayacaktır.

Bu arada ve hemen hemen aynı günlerde Fransız hükümeti de François Georges Picot'ya talimatını verir: "Bizim arzumuz uzun zamandan beri Türklerin köleleştirdiği bir halka özgürlüğünü kazandırmak, ona layık olduğu ayrıcalıkları tanımaktır."[19] İlk okumada liberal bir söylem gibi görünen bu cümle, ikinci bakışta zihin karıştırır: Fransızların tanımayı düşündükleri "ayrıcalıklar" tam olarak hangileridir? Bir karışıklık daha: "Konu onlara yabancı hükümdarlar dayatmak değil, sadece onlara uygun bir yönetim sistemi sağlayabilecek ulusal kurumların oluşturulmasında yardımcı olmaktır." Fransa'nın Araplara layık gördüğü "uygun yönetim sistemi" nedir?

Sykes ve Picot nisan sonuna doğru Kahire'ye varır. Ön görüşmeler gerçekleştirdikleri üç Suriye temsilcisinin içinde, dışişleri bakan yardımcılığı görevinde bulunan, Osmanlı Âdem-i Merkeziyetçi Partisi'nin

(Hizb ul-merkeziyye el-idariyye el-Osmani) kurucularından ve Hüseyin'in kişisel temsilcisi Fuat el-Kâtip de vardır. Sykes diplomatik akrobasi gösterisini tekrarlar. Picot'yla birlikte, Ortadoğu'da bir İngiliz-Fransız varlığının Arap bağımsızlığını tehdit etmeyeceğini, tam tersine pekiştireceğini iddia eder. Hüseyin'in bu konudaki kaygılarını biliyor olmalarına rağmen, Suriye kıyısındaki tartışmalı topraklara değinmezler. Bu arada Arapların hangi "ayrıcalıklara" sahip olacağı veya hangi "yönetim sisteminin uygun" görüleceği konularına girmezler.

Suriyeliler Suriye'de bir çeşit Fransız varlığını kabullendiklerini ifade etseler de, bunun ayrıntıları bilinmez. Mezopotamya konusunda, Sykes sözünü esirgemez: "Majestelerinin Hükümeti'nin orada nasıl bir yönetim biçimi oluşturacağını bilmemekle birlikte, Majestelerinin Hükümeti'nin orada sürekli bir askeri işgal gücü bulundurma hakkını saklı tutacağı ve yerel yönetimin Britanya ticaretinin zarar görmemesini sağlayacak bir güven ortamı yaratmaya yeterli olacağı konusunda en ufak bir kuşku olamazdı."[20] Londra'ya gönderdiği telgrafa, "Görüşmelerin kolay ve sorunsuz geçtiğinin varsayılmayacağını umarım," eklemesini yapar. "Asıl güçlük, delegeleri onlara ne vermeye hazır olduğumuzu sormaya yöneltirken, nasıl bir coğrafi anlaşmaya varıldığını öğrenmemelerini sağlamaktı." Oysa söz konusu delegeler gerçek gücün sahiplerinden değildir. Asıl soru Sykes ve Picot'dan Üçlü Anlaşma'nın ayrıntılarını öğrendiklerinde Faysal'ın, özellikle de Kral Hüseyin'in nasıl bir tepki göstereceği, özellikle de Fransızların kuzey kıyılarını da içeren Suriye planlarını nasıl karşılayacaklarıdır.

Kral, Sir Mark Sykes ile baş başa görüşmek istediğini bildirir. Onunla buluşmak için 2 Mayıs günü Mekke'den Cidde'ye gelecektir. Sykes'ın Kahire'dekilerle –Clayton, Storrs, Hogarth, eski dostu George Lloyd ve belki de yeni yüksek komiser Sir Reginald Wingate– konuları gözden geçirmiş; Arap Bürosu'ndan Hogarth'ın Londra'ya bildirdiği gibi, "Artık Suriye konusundaki İngiliz-Fransız anlaşmasının ... genel hatlarıyla Hüseyin'e açıklanmasının zamanı geldi,"[21] sonucuna varmış olması gerekir. Hogarth, Kral George tarafından Hüseyin'e yazılmış bir mektupla, İngiliz mali desteğindeki muhtemel bir artışın acı ilacın tadını yumuşatabileceği kanısındadır.

Sykes önündeki yolculuğa hazırlanır. Hemen herkesi hemen her konuya inandırabileceğini düşünmekte biraz haklı olmalıdır. Cidde yolundayken El-Wejh'de mola verir ve Faysal'la buluşur. "Ona İngiliz-Fransız anlaşmasının bir Arap konfederasyonuyla ilgili bölümünü açıkladım. Uzun tartışmalardan sonra ilke olarak kabul etti ve tatmin olmuş gözüktü." Bu cümle Sykes'ın Suriye kıyısını da içeren Kırmızı Bölge'nin

yönetimine ilişkin Fransız planlarının ayrıntılarına girmeksizin, Fransız ilgi alanı da dahil, Üçlü Anlaşma'nın özetlendiğini ifade eder. Üç gün sonra, Cidde'de Kral Hüseyin ile uzun bir görüşme yapar. Başta, Hogarth'ın Kral George'dan aldığı telgrafı okur. Telgraf, "Hicaz ordularının ilerlemesinden duyulan büyük memnuniyetten" söz eder. Hüseyin altta kalmaz, "İngiltere Kralı'nın alnına barışın busesini koyarım; Kraliçe'ye hayır dualarımı gönderirim ve kralın çocuklarını kendi çocuklarımın çocukları gibi kucaklarım."

Ardmdan, Sykes konuya girer. "Aldığım talimat uyarınca, bir Arap konfederasyonu ya da devleti bağlamında anlaşmanın ilkelerini açıkladım ... Krala Fransız-Arap dostluğunun önemini hatırlattım, çok uzun bir tartışmanın sonunda bunun Suriye'deki Arap gelişimi için son derece önemli olduğunu nihayet kabul ettirdim." Bu ifade de kesin olmaktan uzaktır: Sykes Fransa'nın tartışmalı bölgeyi, dahası herhangi bir bölgeyi ilhak edebileceği, Britanya'nın böyle bir girişime karşı çıkmayacağı anlamına gelecek hiçbir şey söylemez. Çekiciliğine karşın beşeri bir kasırga olan Sykes Faysal'ı bir şeye, ancak temel önem taşımayan bir şeye inandırmış olabilir. Daha yaşlı ve daha ölçülü Hüseyin'i etkilemesi de muhtemeldir. Ancak karşısındakinin bitkinliğini (toplantı üç buçuk saat sürer ve kral genç birisi değildir) kabullenişle karıştırmış olabileceğini de unutmamak gerekir. Dahası, kraldan neyi kabullenmesi istendiği de açık değildir.

Sykes'ın görüşme hakkında Kahire'ye, Wingate'e yazdığı mektup bazı ipuçları verebilir. Kral, "Arap bağımsızlığı teminat altına alınmadıkça, tarihin onu bir İslam gücünü [Osmanlı İmparatorluğu] yıkıp, yerine bir yenisini koymamakla suçlayacağından" kaygı duyduğunu ifade eder.[22] Dahası, "Eğer Fransa Suriye'yi ilhak ederse" –Sykes bu ihtimalden söz etmiş olabilir– "o zaman Suriyelileri Türklere karşı ayaklanmaya götürdükten sonra, bir Hıristiyan devletinin eline bırakarak, onlara ihanet ettiği suçlamasma da hedef olabilecektir." Sykes'ın da belirttiği gibi, bu "noktalar önemlidir ve anlayışla karşılanması gerekir." Buradan, kralı bu konularda yatıştırmadığı yorumu çıkarılabilir. Bir başka ihtimal de Sykes'ın kendi zihninde Fransız, hatta Britanya niyetleriyle pek barışık olmadığıdır. Buna rağmen kralla Picot arasında iki hafta sonra, 19 Mayıs'ta bir görüşme düzenler, ardından da Kahire'ye döner.

Sykes'ın Mayıs 1917 ortalarında, Ortadoğu görevi sırasmda karşılaştığı güçlükler bunlardır. Fransa ve İngiltere'nin Arabistan'ın geleceğinde bir rol oynayacaklarını ve bu ülkenin sınırlarını aralarında kararlaştırdıklarını krala ve Faysal'a kabul ettirmesi; Picot'nun onlara Arabistan'ın ayrılmaz parçası olarak gördükleri bazı bölgelerin Fransa tarafından

ilhak edilebileceğini anlatmasını sağlaması ve Fransa'yı kuzey Filistin'den İngiltere lehine feragat etmeye, geri kalan bölgede de bir ortak yönetim iddiasından vazgeçmeye ikna etmesi gerekir. Bu arada Britanya'nın kutsal mekânlar dışında bütün Filistin'in denetimine el koymak arzusunda olduğunu ve oradaki Yahudi varlığının önemli ölçüde artmasına sıcak baktığını Hüseyin'e ne zaman anlatacağını da düşünüyor olmalıdır. Nihayet, bütün bunları savaşın başlangıcında ifade edilen ve küçük devletleri korumak uğruna savaşmak söylemlerine, daha sonraki "açıkça varılmış açık anlaşmalar" ve "ilhak yok" ifadelerine uyarlamak zorundadır. Picot ise Hüseyin'i Fransa tarafından ilhak edilmenin Arap bağımsızlığını güçlendireceğine inandırmaya çalışacaktır.

19 Mayıs'tan hemen önce, o gün ve hemen sonraki görüşmeler Ortadoğu tarihinde son derece önemli bir yer tutar. Belirtilen tarihten yaklaşık kırk sekiz saat önce, Sykes, Picot, (arada görüş alışverişinde bulunmak üzere Kahire'ye gittiği düşünülen) Albay Wilson, George Lloyd ve Albay Brémond Britanya'nın Kızıldeniz'deki sancak gemisi *Northbrook*'a biner ve güneye, Cidde'ye doğru yola çıkarlar. Gemi El-Wejh'e uğradığı zaman, onlara Faysal'ın yanı sıra, Lawrence'ın arkadaşı olup, Araplara askeri danışmanlık yapan Albay Stewart Newcombe da katılır. *Northbrook* kavurucu güneş altında güneye ilerlerken Sykes, Picot ve Faysal bir sürü görüşme yapar: Avrupalıların amacı Arapları Suriye'de Fransız varlığına razı etmektir.[23] Oysa, Wilson'ın raporunda belirttiği gibi, "Anladığım kadarıyla, sonuçlar pek de tatmin edici değil."[24] Faysal söyleyeceği her şeyin Avrupalılar tarafından resmi söylem olarak yorumlanacağından endişelenir. Planlanan Arap devleti hakkında sadece babası konuşabilecektir.

Northbrook cam parıltılı, ılık Kızıldeniz'de yol aldıktan sonra 18 Mayıs Cuma gecesi Cidde limanına girer. Ertesi gün öğlene doğru Sykes ve Picot, hâlâ Osmanlıların savaşı kazanacağına inananların gözünü açmak için hazırladıkları renkli ve etkileyici gösterinin katılımcıları olarak yanlarında getirdikleri Fransız, Mısırlı ve Arap askerleriyle birlikte rıhtıma iner, hep birlikte kralın ikametgâhına yönelirler. Kral özel bir itibar göstergesi olarak Fransız temsilcisini kapıda karşılar. Sykes tanıştırma görevini üstlenir. Asıl yetkililer, Sykes, Picot, Hüseyin, Faysal, Fuat ve tercümanlar üst kata çıkar, Wilson ve Brémond aşağıda kalır.

Kral artık Sykes'la yaptığı görüşmelerden, Fuat'ın ve oğlu Faysal'ın geldikten sonra sunduğu raporlardan Fransızların Suriye'de neyin peşinde olduklarını ayrıntılarıyla bilmekte, ancak hiçbirini kabul etmemektedir:

> [Hüseyin] M. Picot'ya, son zamanlarda ve hatta ayaklanmadan önce tüm toplum sınıflarının önderlerinden aldığı sayısız mektuptan ve şahsen görüştüğü kişilerden ona liderleri ve koruyucuları ve hatta halifeleri olarak baktığını söylediği Suriye halkına karşı kendini sorumlu gördüğünü söyledi [diye yazar Fuat] ... Eğer bizden Hıristiyanları almak ve Müslümanları bize bırakmak istiyorsanız, o zaman halk arasında ayırım yapıyor ve bağnazlığı destekliyor olursunuz, dedi. Lübnan'ın ne sizin olması gerekiyor, ne de bizim. Halkı nasıl istiyorsa öyle olsun, ama yabancıların müdahale etmesini istemiyorum. Birçok insanının öldüğünü ve asıldığını ve darağacındayken, "Üzülmüyoruz. Kralımız ve Halifemiz yakında gelecek ve intikamımızı alacak," dediklerini bilmeniz gerek. Onlar sadece Arap davası için öldü; ailelerini ve ülkelerini kurtaramazsam, vicdanım beni rahat bırakmaz.[25]

Ardından, Avrupalılara bir Arap atasözünü açıklar: "Elimden bir parmak koparırsan, bana işkence eder, sonra da bırakırsın; oysa o parmağı almak hiçbir işine yaramaz."

Sykes Fransız müttefiki için elinden geleni yapar. "Beni hiç ilgilendirmemesine rağmen," diye araya girer, "Suriye'de Avrupalı danışmanlar bulundurmak ve onlara eksiksiz yetki vermek, kanımca yapacağınız en iyi şeydir." Fuat'a göre, "Kral bu öneriyi beğenmeyip reddetti." Sykes da Hüseyin'in tepkisini hemen benzer sözlerle anlatır: "Kral öneriden doğal olarak hoşlanmadı."[26] Ekler: "Ve Fuat bunun Arap bağımsızlığının sonu olduğunu söyledi." Picot kralın Bağdat için Britanya'yla imzaladığına benzer bir anlaşmayı bu kez Fransızlarla ve Suriye için kabul etmesini önerir. Fuat'a göre, "Kral bunu tümüyle reddetti." Fransızların Suriye'ye girmesini ya kendi koşullarıyla kabul edecek ya da bütünüyle karşı çıkacaktır. Üç saate yakın süren toplantı bir sonuca varmadan biter.

Daha sonra, muhtemelen gecikmiş bir öğle yemeği için Wilson'ın Cidde'deki ikametgâhına giderlerken, Sykes ev sahibine açılır ve eğer Picot yaklaşımını değiştirmezse, "Fransa ve Şerif'i bir araya getirmenin umutsuz olduğunu," belirtir. Öğleden sonranın ve akşamın önemli bir bölümünü Picot'yu tutumunu yumuşatmaya ikna etmeye çabalayarak geçirdiği kesindir, ancak bir ara beyin fırtınasına tutulur. Fuat'la temas kurup, gemiye gelmesini ister. Beriki geldiği zaman, kralın Picot'nun son sözlerine odaklanmasını sağlamasını kuvvetle tavsiye eder: "Suriye'deki Arap Hükümeti'yle Fransa arasındaki ilişkiler Bağdat konusunda Kral'la Britanyalılar arasında kurulan ilişkilerin eşi olmalıdır."[27] Kralın bu kadarını kabul etmesini sağla, der Fuat'a, gerisini de bana bırak. Bu konuyu iki kere daha vurgular, aynı akşam ve ertesi sabahın erken saatlerinde

kentteki Wilson'a iki telgraf çekerek, her ikisinde de Fuat'a aynı talimatı tekrarlamasını ister.

Fuat İngilizlerin dediğini yapar: "Kralın Bay Sykes'ın isteğini kabul etmesi üç saat aldı." Fuat, kral ve Faysal bütün o akşamı tartışarak geçirir, konuyu enine boyuna ölçüp tartar; Hüseyin'in Britanya tarihi ve Britanya'nın gelecekteki niyetlerine yönelik romantik, aslında gerçekdışı anlayışı önemini burada hissettirir. Hüseyin sonunda Fuat'ın söylediklerini kabul eder; Fransa'nın Suriye için yararlı işler yapacağına inandığı için değil, Fuat'ın da açıkladığı gibi, "Britanya Komiseri'nin sözüne inandığı için. Sir Mark Sykes'ın siyasal konularda kendinden daha iyi mücadele edeceğini, Britanya Hükümeti'nin yetkisiyle konuştuğunu ve bu nedenle de taahhütlerini yerine getirebileceğini biliyor."

Buna eklenecek başka nedenler de olabilir. Kral, Sykes'ın neden birden Fransa için Suriye'de Britanya'nın Bağdat konusunda yaptığı anlaşmanın eşini talep ettiğini merak etmiştir. Ardından, McMahon'un 1915 sonundaki önerilerinden ne anladığını hatırlamış olmalıdır: Irak'ta, karşılığı cömert bir tazminatla ödenecek geçici bir işgal. Böylesi bir çözüm Suriye kıyısınca uzanan topraklar için de uygun olacaktır. Muzaffer bir ifadeyle Fuat'a döner: "Cebimde Sir Henry McMahon'ın istediğim her şeyi vaat eden mektubu var. Britanya Hükümeti sözünü tutacağı için, bunun yeterli olduğunu biliyorum." Ne Fuat, ne Faysal mektubu görür; Hüseyin mektubu ikisine de göstermez.

Bu aşamada, McMahon'un mektubunun neleri içerdiğini hatırlamak yararlı olacaktır. Yüksek Komiser Hüseyin'e gönderdiği ikinci (24 Ekim 1915) notta, Bağdat ve Basra *vilayetleri* konusunda ülkesinin "yerleşik konumu ve yararlarının, bu bölgeleri yabancı saldırılardan korumak, sakinlerinin refahını yükseltmek ve ortak ekonomik çıkarlarımızı güvene almak için, özel yönetim düzenleri oluşturulmasını gerektirdiğini," belirtir. Üçüncü (13 Aralık 1915) yazısındaysa, Britanya'nın çıkarlarının "Bağdat *vilayetinde* çerçevesini çizdiğiniz gibi dost ve istikrarlı bir yönetim gerektirdiğini," ifade eder. Dördüncü ve son notundaysa, sadece, "Bu konuyu düşmanın yenilgisinden sonra azami dikkatle inceleyeceğiz," eklemesini yapar.[28] Bu ifadelerden herhangi birini Arap bağımsızlığını tanıma konusunda kuşkuya yer bırakmaz bir taahhüt gibi yorumlamak güçtür. Ya Hüseyin Bağdat'la ilgili olarak tarihçilerin habersiz olduğu başka mektuplar almıştır; ya da pembe gözlüklerinin gerisinden, Britanya niyetlerini yanlış okuyordur.

Ne var ki, o gün için değerlendirmesi yeterli olur. Üç Arap ertesi gün, bu kez *Northbrook*'ta yapılacak görüşmelerde Hüseyin'in okuyacağı açıklamayı kaleme alır. Açıklama günümüze ulaşmamış olsa da, ertesi günkü

toplantıda tutulan notların yaklaşık olarak aşağıdaki içerikte olduğu konusunda kabaca hemfikirdir:

> Majesteleri Hicaz Kralı, Fransız Hükümetinin Arapların ulusal arzularını onayladığını büyük bir memnuniyetle öğrendiğini ve Büyük Britanya'ya eskiden beri güvendiği için, Fransızların Müslüman Suriye kıyısındaki Müslümanlara ve Arap hedeflerine Britanya'nın Bağdat'ta uyguladığı politikanın eşiyle yaklaşmasından tatmin olacağını belirtir.[29]

Kral Hüseyin'in o gece yatağına bir zafer duygusuyla uzandığını tahmin edebiliriz. Fransızları suya götürüp susuz getirdiğini sanmış olmalıdır.

Sykes'ın mantığını doğru yorumlamış mıdır? Belki. Ne de olsa, McMahon-Hüseyin yazışmasını okumuş olan Sykes Hüseyin'in Suriye'nin kıyı bölgeleriyle ilgili niyetini biliyor olmalıdır. Bu konuyu Hüseyin adına halledeceğini düşünmesi de muhtemeldir. Yüksek özgüveni ve ikna gücü sayesinde, Arap çıkarlarını Hüseyin'den daha iyi savunacağını düşündüğü kesindir. Fuat'a durmadan her şeyi ona bırakmasını tekrarlamasının nedeni de budur.

O aşamada, Sykes'ın ilhak karşısındaki tutumunu belirlemek güç olur. Bir zamanlar, ilhakın büyük güçlere ait doğal bir hak olduğunu düşündüğü kuşkuya yer bırakmaz. Oysa şimdi Amerika ve Rusya'daki, aynı zamanda da İngiltere ve Fransa'daki olağanüstü güçlerin ilhaka karşı olduklarını anlar. Bundan, "Resmi ilhak zamanın ruhuna aykırıdır ve gelecekte sorun kaynağı olmaktan öteye gidemez," sonucunu çıkarır.[30] Mezopotamya'daki üst rütbeli bir İngiliz subayına, Percy Cox'a yazdığı gibi, İngiliz-Fransız anlaşması, Britanya'nın "Başkan Wilson ve yeni Rus Hükümetince [desteklenen] ... kuramlara aykırı olmadan, istediğimizi almasını sağlayacaktır."[31] Burada sorun, bu mektubun Cox'a ayın 19'undaki toplantıdan dört gün sonra yazılmış olmasıdır. Sykes bundan da üç ay sonra, "resmi ilhak" aleyhine yazacaktır. Oysa iki gün önce Picot'yla birlikte "genel politika" hakkında, ilhakın desteklenmediği, reddedilmediği, ancak kesinlikle bir seçenek olarak gösterildiği ortak bir bildiri hazırlar.[32] Bütün bunlardan nasıl bir sonuç çıkarılacaktır? Belki de Sykes'ın mayıs ortasındaki görüşmelerde kendine özgü bir plan uyguladığı düşünülebilir. Bırakalım Hüseyin her şeyi ona havale etsin; Picot Fransa'nın Suriye topraklarından bir bölümünü ilhak edeceğine inansın; Sir Sykes daha sonra Picot'yu da, Londra'daki büyük adamları da ilhaktan vazgeçmeye ikna edecektir. İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki amaçlarına bu amaca zarar verici, çağdışı taktiğe gerek kalmadan da ulaşabilecektir.

Sykes'ın bu aşamada bir Arap imparatorluğu ya da konfederasyonu öngördüğü, başına da Mekke'de Hüseyin'i yakıştırdığı muhtemeldir. Bu imparatorluk ilk Sykes-Picot Anlaşması'ndaki toprakları kapsar: Fransa ve İngiltere'nin çıkar ve etkisinin ağır bastığı, ancak iki ülkenin de mutlak denetim uygulamayacakları Kırmızı Bölge ve A Bölgesi, Mavi Bölge ve B Bölgesi. Bu bölgeler Faysal'ın ve kardeşlerinden birinin yönetimine bırakılabilir. Britanya ve Fransa'nın resmi ilhaka başvurmalarına gerek kalmaz.

Kral Hüseyin, Faysal ve Fuat ertesi sabah saat 09.20'ye doğru iskeleye varır ve bu kez toplantılara katılacak olan Wilson tarafından gemiye götürülür. Toplantı sırasında bir aşamada Sykes ve Picot nihayet Hüseyin'e Üçlü Anlaşma'nın ayrıntılarını tanıtır. İkisinin özellikle ilhaktan söz etmedikleri sanılır. Hüseyin'e yazılı bir kopya da vermez ve anlaşmayı hemen orada onaylamasını isterler. "Her eleştiri ve itiraz Sir Mark Sykes tarafından kesiliyor, sonra da o benden [Fuat] Kral'a Fransızların Suriye'de Britanya'nın Irak'taki faaliyetlerine benzer faaliyette bulunmalarını kabul ettirmemi istiyordu."[33] Sykes'ın talihi yine yaver gider, çünkü Fuat da Hüseyin'in Büyük Britanya'ya güvenini paylaşır: "Sir Mark Sykes'ın bütün bir Arap İmparatorluğu oluşumunu gerçekleştirecek çok iyi bir planı ya da önerisi olduğu, bu planın ancak onun tavsiyelerinin dinlenmesiyle ve her şeyi ona bırakmakla hayata geçirileceği inancındayım. Davranışımın nedeni, budur."

Muhtemelen bir süre sonra Hüseyin de bir gece önce Faysal ve Fuat'la hazırladıkları açıklamayı yüksek sesle okur ve sözlerine devamla kararını değiştirdiğini, "çünkü Britanya Hükümeti'nin aralarındaki anlaşmaya sadık kalacağına tümüyle güvendiğini," ekler. "Fransa'yı sadece Büyük Britanya'nın aracılığı sayesinde tanımaktadır, ancak ... doğrudan Britanya Hükümeti'nden geldiği için, Sykes'ın söylediklerine mutlak güven duyar." Sykes mutluluğunu ifade eder. Kral Hüseyin "istenen oyunu oynamaya" hazırdır. Picot'nun da keyifli olduğu kesindir.[34] "Böylesi bir cevap üzerine hükümetine ciddi haberler verebilecektir ve ... konuyu hükümetiyle görüştükten sonra, yeni açıklamalar yapabilmeyi umar. Toplantı bunun üzerine çok iyi duygular altında biter."[35] Öyle kapandığı kesindir tabii. Hüseyin Fransızları oyuna getirdiği kanısındadır; Picot Hüseyin'i kandırdığına inanır; ve eğer kanımız doğruysa, Sykes da daha sonraki bir tarihte sorunu çözümleyeceğinden emindir.

Yetkililer mutlu olsalar da, daha küçük rütbelerdekiler tatmin olmaz. Bu kişiler ne Hüseyin'in Sykes'a güvenini, ne de Sykes'ın Sykes'a güvenini paylaşır. Örneğin, Cyril Wilson derin bir huzursuzluk duyar. Kral açıklamasını okurken, "En kibar insanlardan biri olan, bize mutlak bir

sadakatle bağlanan Şerif'in [Hüseyin] IRAK hakkındaki yorumumuzu bilse asla kabul etmeyeceği bir şeyi sözleriyle kabul ediyor olabileceğini düşündüm."[36] Sykes'ı bir kenara çeker: "Şerif [Hüseyin] Bağdat'taki gerçek durumun ne olduğunu biliyor mu?"

Sykes "Bildiri ellerinde," der;[37] kendi yazdığı ve Bağdat'ın Osmanlılardan alınmasından sonra General Maude tarafından açıklanan bildiriyi kasteder. Söz konusu bildiri haklı bir üne sahiptir: "Ordularımız kentlerinize ve topraklarınıza fatih ya da düşman olarak değil, kurtarıcı olarak geliyor," der söz konusu belge. "Ben [General Maude] sizleri soylularınız ve bilgeleriniz ve temsilcileriniz aracılığıyla, Britanya Ordusu'na eşlik eden Büyük Britanyalı siyasal temsilcilerle işbirliği yaparak, kendi işlerinizi yönetmeye davet etmek talimatını aldım."

Sykes Fuat'a bildiriyi okuyup okumadığını sorar, beriki okuduğunu söyleyince konu kapanır.

"Ben izleyici gibi bakarken, Wilson birkaç dakika sustu, ancak ardından bildirinin Arapları Hükümet içinde işbirliğine davet etmekten başka bir şey söylemediğini belirtti." Başka bir ifadeyle, bildiri de Sykes ve Picot'nun o gün Hüseyin karşısında kullandıkları lastikli dille yazılmıştır. Wilson'ın derin huzursuzluğu devam eder.

Faysal da pek huzurlu değildir. Toplantıdan sonra, babasına gider. "Ya Büyük Britanya Irak'taki anlaşmayı uygulamazsa veya bu konuda seninkinden farklı bir düşünceye sahipse?"

Hüseyin'in sabrı taşar. Elinde McMahon'un mektubunun olduğunu söyler. "İngilizleri bilmez misin? Onlara mutlak güvenim var."

O akşamın ilerleyen saatlerinde Fuat'ın da kuşkuları artar. Faysal ile birlikte George Lloyd ve Faysal'ın Osmanlı'ya karşı çöl harekâtından tanıyıp güvendiği Albay Newcombe ile görüşme ayarlarlar. İki Arap kaygılarını ifade eder: Kral'ın Mark Sykes'a gereğinden fazla güvendiğini; Üçlü Anlaşma'yı ve Suriye'de Fransız işgalini kabul ederek çok fazla ödün verdiğini; Britanya'nın Bağdat'la ilgili niyetlerini büyük ihtimalle yanlış anladığını ve bu nedenle de Fransızların Suriye'de yapacakları konusunda gerçeği anlamamış olduğunu ileri sürerler. "Suriye ve Lübnan'da idam edilen kalabalıkların ülkelerini Türklerden kurtarıp, Fransızlara teslim etmek için ölmedikleri kesin," der Faysal.[38] "Şu konuda anlaşalım," der iki İngiliz'e, "Fransa kredi ve danışman konusunda ilk önceliği alsın, ancak halk tersine karar vermedikçe, Hükümet Arapların olsun."

Newcombe ve Lloyd da Faysal ve Fuat'tan duyduklarından rahatsız olurlar. Lloyd, Fuat'a kaygılarını Clayton ve Wingate ile paylaşmak üzere hemen Kahire'ye gitmesini tavsiye eder. Newcombe Kahire takımının üzerinde düşünmesi için olağanüstü bir not hazırlar ve temel olarak

Sykes ve Picot'nun toplantıyı yürütme tarzlarını suçlar. Hüseyin'e Üçlü Anlaşma'dan söz edilmiş, ancak, "Fransız ve İngiliz hükümetlerinin görüşlerini oluşturmak için aylar tanınmışken, [Hüseyin bu konudaki] nihai kararını hemen vermek zorunda bırakılmıştır." İki Avrupalının dürüstçe hareket etmediklerini ima eder. Kral "Suriye sahilinin Fransızlar tarafından, Bağdat'ın İngilizlerce yönetildiği koşullarla idare edilmesini kabul ederken, bu koşullar hakkında en ufak bir bilgisi yoktur: Hem iki bölgenin, hem de koşullarının birbirlerine taban tabana zıt olduğu kendisine söylenmez." Newcombe Britanya onurunun onarılmaz bir yara almadığını ummak ister. Daha imzalanmış bir belge yoktur. "Daha uzun ve *çok daha kapsamlı* [vurgular orijinal metinden alınmıştır] görüşmeler mümkün ve gereklidir."

Newcombe ardından doğruca Albay Wilson'a gider. Aralarındaki konuşma Wilson'ın huzursuzluğunu daha da artırır. Görüşmeden sonra on iki sayfalık, bol tekrarlı, düzensiz ama duygulandırıcı, aslında olağanüstü bir belge hazırlar. Mesajın özü şöyle özetlenebilir:

> Bilindiği gibi, Şerif [Hüseyin] ile olabildiğince açık konuşmanın güçlü taraftarı oldum. Kişisel görüşüm, bu son toplantıda olmamız gerektiği kadar açık ve dürüst davranmadığımızdır.
>
> Büyük Britanya ve Fransa'nın özel temsilcileri Şerif'le konuları çözümlemeye geldi ve Şerif Fransa'nın Suriye'de bizim Bağdat'taki koşullarımızla aynı konumda olmasını kabul ettiğinde, uzun erimli sonuçlar doğurabilecek yanlış anlama ihtimallerini ortadan kaldırmak için Irak konusundaki anlaşmamızın temel noktalarının açıklanması gerekirdi...
>
> Bağdat ve Basra dışında Irak, Britanyalı danışmanlar, mali denetim vb. ile birlikte tümüyle Arap olabilecekse, her şey tamam, denebilir. Böyleyse, iyi ve güzel, ancak McMahon'un mektubuna Şerif ayrı, biz ayrı anlam verirsek, o zaman ciddi sorunlar çıkacaktır.

Birkaç satır sonra, bütün söyleyeceklerini küçücük bir cümleye sıkıştırır. "Sykes'ın da kabul ettiği gibi, Büyük Britanya'nın en samimi ve en sadık hayranlarından olan nazik bir kişiyle oyunu dürüstçe oynamadığımızdan" kaygılıdır. Sonunda da, uyarıyı yapmaktan geri durmaz: "Eğer Şerif'i sonuna kadar desteklemeyecek ve bize bunca güvendikten sonra yüzüstü bırakacaksak, burada kalamayacağım kesin olduğundan, Cidde'deki o çok 'makbul' Hac Yetkilisi görevi boşalacak demektir."

Siyonistler ve Araplar Ortadoğu hakkındaki İngiliz-Fransız planlarını böyle öğrenir; Cidde'deki Britanya yetkilileri üstlerinin bir Arap hükümdarına nasıl davrandıklarını böyle görür. Küçük devletlerin hakları

konusundaki Müttefik söyleminin bir balondan farksız olduğunu düşünmeleri bağışlanabilir. Kral Hüseyin her şeyin iyi olacağı konusunda kendini kandırmayı başarır (daha sonra, Sykes-Picot Anlaşması'nın ayrıntılarını ancak Aralık 1917'de, Rus Bolşeviklerinin Müttefik "gizli antlaşmalarını" açıklamaları sayesinde öğrendiğini iddia edecektir); öteki önemli Yahudiler ve Araplar kandırılmış olmaktan korkarlar. Hüseyin'in saflığının ve Faysal'm kaygısının Albay Newcombe ve Albay Wilson'ı derinden rahatsız etmesi, ikisinin lehine yazılmalıdır. Mark Sykes'a gelince, bu önemli aşamada Siyonistleri, Arapları, Fransızları ve Britanya Dışişleri Bakanlığı'nı idare edebileceğini düşünmüş gibidir; belki de edebilecektir, ama ne için? Mayıs 1917'de İngiliz-Fransız anlaşmasının gözden geçirilmesini mi, yeniden yorumlanmasını mı, hiç değiştirilemeden uygulanmasını mı istediği hâlâ tartışma konusudur. Bu konuda farklı farklı şeyler yazar, söyler.

O ana kadar yapmadığı kesin olan şey ise, Araplara Siyonistlerin Filistin planlarını açıklamaktır.

KISIM IV

Girilmeyen Yol

BÖLÜM 17

Britanya Müslümanları, İngiliz-Osmanlı Cemiyeti ve Marmaduke Pickthall'un Kırılan Düşleri

Osmanlı İmparatorluğu Ekim 1914 sonunda, Almanya safında savaşa girer. İmparatorluğun İttihat ve Terakki (İTC) hükümeti üç kişinin denetimindedir: Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa. (Bu sonuncusuyla daha önce, Şam'da Arap milliyetçileri asması, arada da Faysal'ı şölenlere davet etmesi sırasında tanışmıştık.) Tepedeki üçlünün içinde, Almanya'yla koşulsuz bir ittifaktan yana olan, sadece Enver Paşa'dır. Cüretli, yeteneksiz ve acımasız bir subaydır; Alman savaş makinesinin yenilmez olduğunun kanıtlanacağına inanarak, gizli manevralarla ülkesini Almanya'nın safında savaşa sokar. İki ortağı, hükümetin öteki üyeleri, hatta bütün ülke bu oldubittiyi kabul etmekten başka bir çare göremez.

Buna rağmen, bu seçimdeki bilgeliği konusundaki kuşkular bastırılamaz. Böylesi kuşkuları duyanların siyasal gücü ve bu kuşkulara göre davranma iradesi Osmanlı'nın savaştaki başarılarına bağlı olarak artar ya da azalır. Ülke yenilgiye yakın göründükçe güçleri artar, çatışmaların sona ermesi için çağrıya hazırlanırlar; Osmanlı orduları başarılı olduğunda da güçsüz görünürler. Bütün bunlara rağmen, Cemal, Talat veya Enver yönetiminde olsun, büsbütün başka birilerinin idaresinde olsun, Türkiye'nin ayrı bir barış için görüşmelere başlaması ihtimali hep havada asılı gibidir, gündelik yaşamın parçasıdır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Britanya'daki Siyonistler başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinin Filistin'deki Yahudiler için felaket habercisi olduğu kanısındadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun buhrandan yararlanarak her zamanki günah keçisine saldırmasından korkarlar. Bu korku asla tümüyle kaybolmaz, hatta Cemal Paşa'nın defalarca Filistin'deki Yahudi nüfusa karşı "Ermeni yöntemleri" kullanma tehdidiyle daha da körüklenir. Buna rağmen, Britanya Siyonistlerinin bütün kaygılarını hızla gölgede bırakacak bir umut doğar. Başbakan Asquith 9 Kasım 1914'te, "Osmanlı Hükümeti kılıcını çekti ... kılıçla ölecektir," kehanetinde bulunur.[1] "Sadece Asya'da değil, Avrupa'da da Osmanlı Sömürgesi'nin ölüm çanını çaldılar." Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle birlikte, Siyonist gelişmenin önündeki en büyük engel de ortadan kalkacaktır. Onun yerine ne gelecek? Britanya Siyonistleri zaman yitirmeden Siyonizm için en iyi çözümün Filistin'de bir Britanya

mandası olacağı sonucunda varırlar. Savaşın Müttefiklerin zaferiyle bitmesi, bu çözüme imkân verecektir. Bunun sonucu, Osmanlı'nın Filistin üzerindeki egemenliğine dokunmayacak her türlü uzlaşmacı barışa karşı çıkmaları gerektiğidir.

Britanyalılara gelince: Asquith istediği kadar Britanya'nın Türklere kadar savaşta sonuna kadar gideceğine yemin etsin, Osmanlı topraklarında ya da Balkanlarda Orta Avrupa'ya açılacak bir arka kapı peşindeki doğucular bu kapıyı güç kullanmaktan çok pazarlıkla açacakları kanısına varabilir. Lloyd George Asquith'in yerine gelince, Doğucular Downing Sokağı 10 numaraya egemen olur. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nu düşmanlar listesinden silmenin Üçlü İtilaf'ın yararına olacağını düşünenler sadece doğucular değildir, Batıcılar da bu kamya varabilir. Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Müttefiklerle anlaşmalı bir çözüm olasılığının zihinlerde dolaşması gibi, Britanya'da da İstanbul'la uzlaşmalı bir barış ihtimali asla kaybolmaz.

Kısacası, tarihi satranç tahtasının üzerinde üç taş vardır: Bazı Türkler için, Müttefiklerle anlaşmalı bir barış gerçekleştirmek yönünde bilinçli olmasa da, her zaman mevcut bir arzu; Müttefikler içinde Türklerle böylesi bir olasılığı değerlendirmek noktasında zaman zaman ortaya çıkan bir istek ve Britanya Siyonistlerinin çoğunda böyle bir barışa karşı çıkmak konusunda sarsılmaz bir kararlılık. Bu üç grubun Balfour Deklarasyonu'yla sonuçlanacak süreç içinde gerçekleştirdikleri manevralar öykümüzün önemli bir yanını oluşturur.

Osmanlı ve Britanya İmparatorlukları birbirlerine savaş ilan ettikten hemen sonra, bu savaşı sona erdirmeye yönelik gizli görüşmeler başlatır. Yıllardan beri Dışişleri Bakanlığı'na İTC hükümetlerinin halk tarafından sevilmediğini bildiren Britanya ajanları şimdi de İTC'nin savaş kararının da memnunlukla karşılanmadığım iletir. Arada Cenevre'ye yerleşmiş olan eski İçişleri Bakanı, liberal Reşit Bey, Britanya'nın Bern temsilcisi Sir Montstuart Elphinstone Grant Duff ile 29 Ocak 1915 günü temas kurar. İTC hükümetinin ülkeden kovduğu "Yaşlı Türklerden" Reşit Bey, İtilaf'tan bazı teminatlar alınması koşuluyla, "[İstanbul'daki] mevcut hükümetin alaşağı edilebileceğini" belirtir.[2] Ne var ki Londra'daki Savaş Konseyi aynı gün Britanya donanmasının Çanakkale Boğazı'nı zorlamasını onaylar. Reşit Bey'in önerileri o kargaşada gürültüye gitmiş olmalıdır.

Buna rağmen, Duff'tan ziyaret ile ilgili bilgi alan Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey çok kan akıtarak varılacak sonuca salt görüşmelerle ulaşmak umudundadır. Kabineye açıklama yaparken, "Boğazların açılması için asıl güvendiğimiz, İstanbul'da bir darbe olmasıydı," itirafında

bulunur.[3] Kadrosunda bir zamanlar İstanbul'da Britanya'nın baş dragomanlık görevini yapmış olan Gerald Fitzmaurice'in bulunduğu donanma istihbaratının başındaki Amiral "Blinker" Hall ile görüşür, onun bilgisi ve onayıyla Fitzmaurice'i çok hassas bir görevle Bulgaristan'ın başkenti Sofya'ya gönderirken, oradaki Britanya büyükelçisine, "Çanakkale'deki harekât başarılı olmaya başlayınca ... İstanbul'da Alman muhalifi olan ve iyi tanıdığı Türklerle temasa geçme imkânı bulabilir," diye yazar.

Fitzmaurice ile iki adamı Türk muhaliflerle Yunanistan'da buluşur. Eski dragoman Boğazları Britanya donanmasına açmaları karşılığında 4 milyon sterlin önerir. Berikiler heveslenir, ancak başta İstanbul'a zarar verilmemesi olmak üzere, bir dizi teminat isterler. Rusların sıcak denizlerdeki bir limana yönelik eski arzularının bilincinde olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca kentinin kaybı anlamına gelecek bir düzenleme uğruna hayatlarını Enver ve yandaşlarına karşı girilecek bir macerada tehlikeye atmak istemezler. Oysa İstanbul'a sahip olmak, Britanya'nın onaylamış olduğu bir Rus savaş hedefidir. Fitzmaurice talep edilen teminatı veremez. Tersine, Türklerin neden olacağı gecikmenin her günü için rüşveti 100.000 sterlin düşüreceğini belirtir. Osmanlı'nın savaş alanındaki başarıları olmasa, girişimin işe yarayacağı düşünülebilir. Osmanlı birlikleri İngiliz ve Fransızların her hareketine direnir, karşılığında da korkunç zarar verir. Türk pazarlıkçıların alacakları rüşvetin azalması karşısında duydukları üzüntüyü dengeleyen, düşmana direnme yeteneği konusunda vatandaşlarının yükselen güvenidir. Öte yanda, Britanya'nın güveni azalmaya başlar. Türk tabyalarının hâlâ direndiği, Boğaz'dan geçişin hâlâ denenemeyecek kadar tehlikeli olduğu bir dönemde, 18 Mart günü, Britanya kabinesi Hall'a, "Türkleri kazanmak için hiçbir masraftan kaçınmaması" talimatını verir. Oysa artık çok geçtir. Artık Britanya kısa süre sonra yeni bir mezbahaya dönüşecek, utanç verici, korkunç Gelibolu Savaşı'na kara kuvvetlerini de katmayı kararlaştırır. Türkleri rüşvet karşılığında savaştan çıkarmayı başaramayan Fitzmaurice Sofya'ya döner. Orada, Bulgarları yine rüşvetle Müttefik safında savaşa sokma çabaları da sonuçsuz kalacaktır.

Fitzmaurice Osmanlı İmparatorluğu'nu görüşmelerle savaşa son vermeye yöneltecek çabaların başarısız olduğu dönemde bile kulağını yerden ayırmaz. 7 Mayıs günü Sofya'dan Grey'e gönderdiği telgrafta, "İttihatçı çevrelerle ilişkide olanlar, bu kişilerin bağımsız bir barışın uygunluğunu tartıştıklarını belirtiyor," diye yazar. Gerçekten de aynı düşünce üç hafta sonra Paris'te su yüzüne çıkar,[4] ancak Fransızlar Rusya'yı İstanbul'dan uzak tutmaya söz veremedikleri için, sonuçsuz kalır. Aynı düşünce, San Francisco Fuarı'na gelen bir Osmanlı temsilcisinin oradaki bir İngiliz yetkilisiyle görüştüğü Kaliforniya'da da gündeme gelir.[5] Osmanlı temsilcisi

de aynı engelle karşılaşır: Britanya da İstanbul'u koruyamayacaktır. Yılın sonuna doğru, Ruslar savaşı sona erdirmesi için Cemal Paşa'ya rüşvet önerir; ancak karşılığında İstanbul'u vermesi gerekecektir.[6] Dışişleri Bakanlığı bu girişimler konusunda Savaş Konseyi'ni bilgilendirdiği zaman, Arthur Balfour konuyu doğru özetler: Dışişleri Bakanlığı'nın toplantı notlarına, "Denemenin bir zararı olmaz," diye karalar, "Ancak Türklerin kabul edeceğine inanmak imkânsız.[7]

Britanya'da Türk karşıtı duygular savaş sırasında oldukça yoğun, ancak yeni değildir: Aynı duygular İngilizlerin kan içici Sultan II. Abdülhamid'le yozlaşmış sarayını, bürokrasinin baskısını, adamlarının uyguladığı şiddeti, kısaca ulu 19. yüzyıl liberali William Gladstone'un unutulmaz "Ağza alınmaz Türk" unvanıyla özetlediği her şeyi küçümsemeyi öğrendikleri 1870'li yıllardan beri mevcuttur. Muhafazakârlar bu yargıyı değil, ondan doğacak dış politikayı tartışır. Gladstone'un ünlü Muhafazakâr rakibi Benjamin Disraeli Avam Kamarası'nda Osmanlılardan söz ederken, "İşkenceye başvurdukları enderdir, ama genel olarak suçlularla olan ilişkilerini daha ivedi yollardan bitirirler," der. Kısacası Osmanlı rejimine muhalefet etmek Liberal dış politikanın temelini oluştururken, Osmanlı kusurlarını görmezden gelmek de Muhafazakârların siyaseti olur. Disraeli Britanya'nın reel dünyada reel politika yapması gerektiğini savunur. Britanya İmparatorluğu'nun çok yaygın çıkarlarını kollamak, Rusya'yı Akdeniz'den ve Süveyş Kanalı'ndan uzak tutmak zorundadır ve bunlar için Boğaz'daki şiddet yanlısı bir yönetimle ittifak kurmak gerekirse, yapacak bir şey yok demektir.

1908'de İTC'nin iktidara gelmesi pek bir şey değiştirmez. Gladstone sahneden çekilmiş olsa da, Liberal hükümet Jöntürk yönetimine yaklaşmaz, Fransa ve Osmanlı'nın geleneksel düşmanı Rusya'yla Üçlü İtilaf'a katılır. Disraeli de gideli çok olmuştur, ama Osmanlı ittifakını Rusya'yla ittifaka yeğleyen çok Muhafazakâr vardır. Buna rağmen, en az liberaller kadar, İttihatçıları tanrıtanımaz köktenciler olarak görür, Batı'yı anlamadan taklit ettiklerine, bu arada da doğuştan sahip oldukları entrikacılık, ihanet ve şiddet gibi Doğu ahlaksızlıklarını sürdürdüklerine inanırlar.

Britanya'daki Osmanlı karşıtı duygunun dini bir yanı da bulunur. Osmanlı kullarının çoğu, sultanın halife olarak başında bulunduğu İslam dinini uygular. İlginç olan, Britanya'nın da Güney Asya, Mısır ve Sudan gibi ileri karakollara sahip bir İslam imparatorluğuna egemen olmasıdır. Britanya'nın İslam imparatorluğu yaklaşık yüz milyon kişilik nüfusuyla Osmanlı İslam imparatorluğunun hemen arkasında yer alır. Bunun sonucunda, Britanya yönetimindeki Müslümanların öğrenci, işadamı, iş

nedeniyle veya turist olarak imparatorluk başkentine akmaları önlenemez. Gemileri rıhtıma bağlanan Müslüman gemiciler İngiliz liman kentlerinde oturur. 1914 yılında Britanya'da küçük ama belirgin bir Müslüman toplumundan söz etmek mümkündür.

Bu toplum sıcak karşılanmaz. Man Adası'ndan varlıklı bir hukukçu olan William Quilliam ihtida edip, 1891 yılında Liverpool'da Britanya'nın ilk camisini inşa edince, tepki sert olur. Kalabalık, müezzinin cuma ezanını, "Ahenksiz haykırışlar ve gürültülü küfürlerle karşılar, onu çamur, taş ve pislik yağmuruna tutar, camiden çıkan müminler de paylarına düşeni alırlar."[8] 1895'te "Öfkeli Hıristiyanlar Şeyh Quilliam'ı diri diri yakmakla tehdit ederler." On yıl sonra, kozmopolit Londra'da bile pek bir şey değişmez. O sırada Londra'nın Müslüman ayinlerine katılan tek Britanya doğumlu mümin olduğunu iddia eden bir kişi, "O günlerde muhalefet çok gayretliydi ve yolumuzda birçok engel vardı," diye hatırlar.[9] İzleyen on yılda hırs azalsa da, genel düşmanlık gerilemez. Savaş dördüncü ayına girdiğinde, kendine Şeyh Khalid Sheldrake adını biçen o ilk İngiliz Müslüman'ı krala, "Majesteleri, dikkatinizi mevcut buhranda çok ciddi bir tehlikenin varlığına çekmeme izin verir misiniz?" diye yazar.[10] "Basın Müslüman inancının ve Sultanın (Halifenin) gülünç durumda gösterildiği karikatürler ve makaleler yayımladı."

Kitlelerin eski düşünce alışkanlıkları kolay kolay kaybolmaz, ancak Aralık 1914'te Britanya hükümetinin isteyeceği son şey, Müslümanları düşman etmektir. Osmanlı İmparatorluğu savaşa girince, sultan/halife hemen Hıristiyan düşmana karşı cihat ilan eder. Çeşitli imamlar bu ilanı onaylar ve tekrarlar. İngiltere için sorun, yüz milyon Müslüman kulunun bu çağrıya nasıl bir tepki vereceğidir. Arap tavşanını koşturmak, şerifi Osmanlı sultanının karşı kutbu konumuna oturtmak, halife olabileceğini ima etmek ... bütün bunlar Osmanlı sultanının cihat çağrısını boşa çıkarmak ve kendi Müslüman kullarının sadakatini yitirmemek için Britanya'nın uyguladığı stratejinin parçalarıdır.

Söz konusu stratejinin bütünüyle başarılı olduğu iddia edilemez. Bazıları Osmanlı ve Alman hükümetlerince desteklenen Müslüman tahrikçiler Güney Asya'da ve bütün Ortadoğu'da engeller çıkarır. Verdikleri mesaj Avrupa'ya hatta Britanya'ya kadar ulaşır. 26 Ekim 1915 günü bir kişi East Central London postanesine girer ve bir kutuya bir mektup bırakır. Mektup Başbakan Asquith'in o güne kadar aldığı üçüncü uyarıdır ve "Kardeşlerimize ve Müslümanların Halifesine yönelik" savaş karşıtı tehditler içerir. "Bunun sorumluluğu sadece sana aittir ve ulusu kandırmanın cezasını hayatını yitirerek çekecek ve öteki dünyada işkencelerin en korkuncunu yaşayacaksın ... Dikkat et, dikkat et."[11]

Britanya istihbaratı savaş sırasında büyük veya küçük, siyasal açıdan ılımlı, liberal ya da radikal, bütün Britanya Müslümanlarını, onlara sıcak yaklaşanları ve toplandıkları mekânları yakından gözler; üstelik sadece Güney Asya ve Mısır'da değil, İngiltere'de de.[12] Örneğin, yazılarından yumuşak, hoşgörü sahibi biri olduğu anlaşılan Britanyalı Müslüman bir din adamı olan Hoca Kemaleddin'i izler; genel sekreterliği görevini yapan avukat, ozan, yazar ve Panislamcı Müşir Hüseyin Kidwai, Panafrikacı, antiemperyalist Dusé Muhammed Ali de dahil, bir İslam cemiyetinin daha radikal üyelerini de gözler. Bu arada, Britanya Müslümanlarıyla pek ilgilenmemekle birlikte, gizli servisin bu ve benzeri gruplara karşı tahrikçiler kullanmasına izin verdiği için hükümeti açıkça eleştiren belalı Liberal milletvekili Joseph King'in mektuplarını bile açar.[13]

Dusé Muhammed Ali, Müşir Hüseyin Kidwai ve Hoca Kemaleddin gibi kişilerin bu metinde yer almalarının nedeni, amaç ve hedeflerinin Osmanlı'yla ayrı bir barış imzalama hareketi bağlamında önemli olmasıdır.

Dusé Muhammed Ali Sudanlı bir kadınla, başarısız 1881-82 milliyetçi ayaklanması sırasında ölen bir Mısır ordusu subayının Mısır'da doğmuş, İngiltere'de eğitim görmüş oğludur. Başlangıçta aktör olarak Britanya'yı, Birleşik Devletler ve Kanada'yı gezer, 1909 yılında, kırk beş yaşındayken gazetecilikte karar kılar. 1911'de, bir Mısırlı tarafından İngilizce yazılmış ilk kısa Mısır tarihi olarak bilinen *In the Land of the Pharos* ([İskenderiye] Fenerin[in] Ülkesinde) kitabını yazar ve büyük övgü kazanır. Bir yıl sonra *African Times and Orient Review* dergisini kurar. Düzensiz aralıklarla yayımlanan dergi Britanya emperyalizminin karşıtları için platform görevi görür. Sayfalarını sadece iyi niyetli olmasına karşın bazen haksız, hatta şiddetli olarak niteledikleri bir hareketi yumuşatmak amacında olanlara değil, emperyalist hareketini kökten yok etmek isteyen Kidwai gibilerine de açar. "Yerli halkların haklarını savunmak için" Adalet Cemiyeti'ni kurar. Hindistan Bürosu'nun bir ajanı, yaptığı gizli kişilik değerlendirmesinde, "siyasal zarar verebilecek" birisi olduğunu belirtir.[14]

Avukat Müşir Hüseyin Kidwai siyasal ilişkilere sahip, politikada faal Güney Asyalı ailesine isyan eder. Hindistan Bürosu onun hakkında da pek iyi düşüncelere sahip değildir. "O kadar farklı ki, bazen kafasının düzgün çalışmadığı söylenir. Bana kalırsa oldukça akıllı ama mantıklı değil," der ajanlarından birisi.[15] Kidwai savaştan kısa süre önce İngiltere'ye gelince Adalet Cemiyeti'ne katılır. Sık sık *African Times and Orient Review* dergisine katkılar yapar: "Konu ne olursa olsun, çoğu kez aşırı görüşler savunan, genellikle uzun mektuplar." Ajan, Kidwai'yi dürüst ama aşırı olarak değerlendirir: "Sahtekârlığın herhangi bir türüne bulaşacağını sanmam. Ama Türk yanlısı ve aşırı siyasal partinin bir dostu olduğu kesin."[16]

Hoca Kemaleddin ise İslam misyoneri olmak ve Londra'nın yaklaşık elli kilometre güneyinde, Woking'deki İngiltere'nin tek camisini yönetmek için hukukçuluktan ayrılan bir Güney Asyalıdır.[17] 1914'te bu kurum Britanya'daki Müslüman faaliyetinin merkezi olur. Bir zamanlar Kraliyet Drama Koleji'ne ait arazideki cami (bugün bile) kubbe ve minareleriyle uyumsuz, ancak etkileyici bir yapıdır. Hoca Kemaleddin burada törenleri yönetir; aylık *Islamic Review* dergisinin yayımına burada başlar; Kidwai'nin hizmet verdiği, merkezi Londra'da bulunan, çoğu haftada en az bir kez Woking camisine gelen yaklaşık üç yüz üyeli İslam Cemiyeti'nin güçlenmesine yardım eder. Ne yazarsa, nereye giderse, inancının hoşgörülü, ilerici yanını vurgular. O ve müritleri İslam'ın ırklar arasında ayrım yapmadığının altını çizer. Müritlerinden birinin yazdığı gibi, Müslümanlar kamer yılında, son ayın ilk günlerinde ibadet için Mekke'de bir araya geldikleri zaman, "Toplanmış beyaz adamlara başkanlık eden bir siyah görebilirsiniz. İslam'da erkekler ahlaki yücelikleriyle değerlendirilir; renklerinin, rütbelerinin [veya] zenginliklerinin bir önemi olmaz."[18]

Hoca Kemaleddin ve Müşir Hüseyin Kidwai'nin Haziran 1917'de İslam Cemiyeti tarafından düzenlenen bir toplantıda konuşma yaptıkları Britanya hükümeti tarafından not edilir. Toplantının amacı, Filistin'in Britanya himayesi altında bir Yahudi devletine dönüştürülmesi ihtimaline itiraz etmektir. Kidwai açış konuşmasında Filistin'in "Müslümanlar için ... Yahudi ve Hıristiyanlar için olduğundan daha kutsal," olduğunu belirtir. "O yüzden, eğer Yahudi kardeşlerimizin arzuları gerçekleşecekse; eğer son iki bin yıl boyunca ıstırap çekmişlerse ... dikkat edin, Müslümanların elinden değil, Hıristiyanların elinden ıstırap çekmişlerse ... o zaman o arzular ancak Müslümanların işbirliğiyle ve Müslüman hükümranlığı altında gerçekleşebilir." Hoca Kemaleddin de konuşmasının bir yerinde, "Hz. Süleyman'ın ulu Tapınağı artık yerin altında, üzerinde de görkemli bir cami var," der. "Hz. Süleyman Tapınağı'nın onarımı üzerindeki caminin ve tüm müştemilatının yıkılması anlamına gelmeyecek mi?"[19] Böylesi ifadeler oldukça ılımlı görülebilir, ancak seçkinlerden biri bu görüşmeyle ilgili raporun yerleştirildiği Dışişleri dosyasının kapağına elyazısıyla "Hıristiyan düşmanı İTC yandaşları" diye yazar.

Savaştan önce ve savaş sırasında, Müslüman vatandaşlarının yöneticilerine karşı cihada katılacaklarından kaygılanan hükümet üyeleri de dahil, Britanya'da güçlü bir Osmanlı-karşıtı ve Müslüman-karşıtı rüzgâr eser. Ne var ki bu korku herkesi etkilemez. Bu rüzgâra direnenler, Osmanlı İmparatorluğu ve halkı konusunda bir şeyler bilen kişilerdir: Örneğin gazeteciler ve biliminsanları; aynı zamanda da o topraklara

seyahat etmiş, orada iş için bulunmuş ya da Britanya adına çalışmış olanlar. Bu sonuncular arasında 1905 yılında fahri ataşe olarak İstanbul'da bulunan Mark Sykes, Aubrey Herbert ve George Lloyd da vardır. Bu üçü arasında en açık tepkiyi veren Sykes olur; kitaplarında, makalelerinde ve konuşmalarında başta dini gelenekler olmak üzere Osmanlıların eski törelerini ve uygulamalarını över, her seferinde adalet ve heyecanla savunur. Ne var ki, Fransız Devrimi'nin ilkeleri üzerine kurulmuş, yarım pişmiş ve yarım anlaşılmış bir Batı ideolojisine dayanarak eskinin hayranlık uyandırıcı Osmanlı geleneklerini sulandırmakla suçladığı Jöntürklerden nefret eder. İTC öncesi Osmanlı İmparatorluğu'ndan gördükleriyle en az Sykes kadar etkilenmekle birlikte, duygularını onun kadar seslendirmeyen George Lloyd ve Aubrey Herbert yeni bir İngiliz-Osmanlı ittifakını savunur. Sykes'ın aksine, böyle bir ittifakı İttihatçıların iktidara gelmesinden sonra da savunmayı sürdürürler.

Herbert daha da ileri gider. Anayasal hükümet, kadınlar da dahil, tüm Osmanlı vatandaşlarının yasa karşısında eşitliği, Osmanlı İmparatorluğu içindeki küçük milletlerin kültürel hakları vb. gibi İttihatçı vaatlerini ciddiye alır. Yeni bir İngiliz-Osmanlı ittifakını salt Britanya için stratejik anlam taşıdığı için değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya desteğine en azından tutucu Çar Rusya'sından daha layık olduğu için savunur. Herbert İttihatçıların en ileri gelenleriyle, Enver Paşa ve özellikle de Talat Paşa'yla tanışır. Dahası, onlardan hoşlanır.

Arada Güney Somerset bölgesinin Muhafazakâr temsilcisi olarak seçilen Herbert Aralık 1913'te İngilizlerle Osmanlılar arasındaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bir "Osmanlı Cemiyeti'ne" katılma çağrısı alır.[20] Bu çiçeği burnunda kuruluşu destekleyenlerin listesinde Muhafazakâr Batı Staffordshire milletvekili olan arkadaşı George Lloyd da vardır.[21] (Sykes da Muhafazakâr Parti'den Kingston-upon-Hull temsilcisi olarak meclise girer, ancak İTC'ye karşı olması nedeniyle cemiyete katılmayı ya da desteklemeyi reddeder.) Herbert Sykes'tan farklı olarak cemiyete üye olur. İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nin (Anglo-Ottoman Society) Muhafazakâr siyasetçilerin egemenliğinde olduğunu düşünmemek gerekir. Liberal, İşçi ve İrlanda Milliyetçi partilerinden milletvekillerinin yanı sıra, Lordlar Kamarası'nda da adını yazdıran çok sayıda üye vardır, bunlardan Lord Lamington başkanlığa seçilir. Bu kişilerin dışında ticaret, gazetecilik ve bilim dünyasından temsilcileri de saymak gerekir. Cemiyetin erken dönem listesinde en azından bir Yahudi'nin, Rus göçmeni liberal haham Jaakoff Prelooker'ın adına da rastlanır. Asıl şaşırtıcı olan, savaşın arifesinde Moses Gaster ve Lucien Wolf'un yürütme kurulunda yer almalarıdır.[22] Toplantılarda Dusé Muhammed Ali, Müşir Hüseyin Kidwai ve Hoca

Kemaleddin'in çeşitli önerilerin lehine konuşmalar yaptıkları görülür.[23]

İngiliz-Osmanlı Cemiyeti pek etkin olmayan, iyi niyetli, muhtemelen çok seçkin üyeleri nedeniyle faal bir siyasal lobi grubu olarak savaş öncesi İngiltere'sinde yerini alır. Üyeleri arasında oybirliği olması imkânsızdır George Lloyd gibi Muhafazakârlar Britanya'nın stratejik nedenlerle Osmanlı'yla ittifak yapması gerektiğine inanır; Dusé Muhammed Ali ve Müşir Hüseyin Kidwai gibi Müslümanlar Britanya'nın büyük ve küçük ülkeler tarafından ölümüne gagalanan bir rejimi desteklemesinden yanadır. Bu gibiler İTC hükümetini hem emperyalizmin kurbanı, hem de dünyanın koyu tenli insanlarının koruyucusu olarak görürler. Hoca Kemaleddin gibi kimi Britanya Müslümanlarının İngiliz-Osmanlı ittifakından yana olmalarının bir nedeni de iki imparatorluğun milyonlarca Müslüman'ı kapsamasıdır.

Sonra savaş çıkar. Çoğu Türk dostu İngiliz ve Britanya Müslüman'ı, Britanya'nın savaşa girmek zorunda olduğunu düşünür. İngiliz-Osmanlı Cemiyeti üyelerinden çoğu aynı fikirdedir. Saldırganın Almanya olduğuna inanan Hoca Kemaleddin Britanya'nın savaş kararını onaylar: "İslam öğretisi nefsi müdafaada silah kullanılmasına cevaz verir."[24] Dusé Muhammed Ali gibi antiemperyalistler geri durur, ancak Almanya'nın kazanma olasılığı onu bile dehşete düşürür, "Almanlar egemenliklerini kalabalık siyah ve kahverengi derililere de yayacak mı?" diye sorar. "Togoland, Kamerun ve diğer Afrika sömürgelerindeki Afrikalılara davranışlarından Alman yönetiminin ne olduğu konusunda bilgisi olan bizler, coşkuyla 'Allah korusun!' diyoruz."[25] Yine de, Britanyalı her Türk dostunun ve her Müslüman'ın üzerinde anlaştığı bir nokta vardır: Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş felaket olacaktır. Britanya Osmanlıları kazanmak, onları Almanların kollarından kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapmalıdır. Ardından Enver Paşa o ünlü savaş nedenini sahneye koyar ve Osmanlı İmparatorluğu savaşa girer. Britanyalı Türk dostları ve Müslümanlar yeni bir ortak sonuca varır: Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu ayrı bir barış imzalamalıdır.

İngiltere'deki Türk dostu ve Müslüman toplumlarının bu talebi inanılır bir üslupla ifade edecek bir sözcü geliştirmeleri zaman alır; ancak bunu gerçekleştirdikleri zaman, Britanya hükümeti artık bu grupları görmezden gelemez. Gerçekte, doğucuların bu toplumları kullandıkları da olur. Bu huzursuz ilişki 1916 başından savaşın sonuna kadar sürer.

Bağımsız bir barışı herkesten fazla isteyen Britanyalı bir Türk dostu da, Marmaduke Pickthall gibi görkemli bir ada sahip olan kişidir. Pickthall gençken yaptığı bir yolculuk sırasında, daha sonraki tanımıyla

"yerli [gibi] yaşarken" âşık olduğu gizemli ve romantik Ortadoğu hakkında bolca yazan başarılı bir romancıdır. 1907'de gerçekleştirilen ikinci ve daha uzun bir yolculuk ilk izlenimlerini doğrular, 1913'teki üçüncü ziyaret İttihatçı siyasilere de çok hayranlık duymasını sağlar. Savaş öncesi ve savaş sırasında İngiliz-Osmanlı Cemiyeti toplantılarında sık sık konuşur. Dusé Muhammed Ali cemiyetin fikir babası, Lord Lamington da başkanı olabilir; motorunun Pickthall olduğu kesindir. Biyografi yazarı, "Cemiyet için, üyelerini keselemek dışında her şeyi yaptı," diyecektir.[26]

Pickthall sadece Britanya'nın Türk dostu topluluğuna değil, Müslüman toplumuna da katılır. Bir Anglikan din adamının oğlu, iki Anglikan rahibenin üvey kardeşi olmasına rağmen, Hoca Kemaleddin'le yakınlaşır ve Woking camisinde çokça zaman geçirir. 1917'de Müslümanlığa ihtida edecek, yıllar sonra da Kuran'ın İngilizceye ilk eksiksiz çevirisini yapacaktır. Bu aşamada, Pickthall ve Aubrey Herbert arasında bir arkadaşlık bağının kurulduğunu belirtmek yararlı olur. Muhafazakâr milletvekili, romancıyı İngiltere'ye gelen İttihatçılarla tanıştırır, Pickthall 1913'te doğuya giderken de tavsiye mektupları yazar. Pickthall da İngiltere'ye döndükten sonra Herbert'in Osmanlı konularında konuşma yapacağı günler Avam Kamarası'nda bulunmayı âdet edinir.

Pickthall savaşın başlamasıyla birlikte düzenli olarak gazetelere Jöntürklerin erdemlerini öven, Britanya'nın Yakın ve Ortadoğu siyasetlerini eleştiren iyi bilgilenmiş makaleler ve mektuplar gönderir. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa Almanların safında sürükleneceğinden haklı olarak kaygılanır. Eylül 1914'te, Enver Paşa'nın ülkesini savaşa sokma manevrasına girişmesinden önce, Pickthall Habsburg İmparatorluğu ve Yakındoğu konusunda uzman olarak bilinen Profesör R. W. Seton-Watson'ın evinde katılımı sınırlı bir toplantıya davet edilir. "Dış politika konusunda bilgisiz olmadıkları kesin bir gruba," bir tebliğ sunar. Daha sonraki tartışmalardan dehşete kapılır. Konuşanlardan hepsi Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan sonra varlığını sürdürmesine izin verilmeyeceğinden emindir. Pickthall şaşkınlık içinde, "Bütün sorun barış düzenlemesinde Türklere ne kadar Türkiye bırakılacağıydı!" diye yazar. Kuşkusuz, İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ndeki geniş çevreli dostlarına sorarak, Britanya politikasının gerçekten neyi öngördüğünü öğrenmeye karar verir ve 18 Şubat 1915'te Üçlü Anlaşma'yı olduğu gibi tahmin edebilecek duruma gelir. Bu tarih, diplomatların son maddeleri kaleme almalarından yaklaşık bir yıl öncedir.

Görebildiğim kadarıyla, meçhul yöneticilerimiz Türk İmparatorluğu'nun bütünüyle paylaşılmasını düşünüyor ... Rusya Doğu

Anadolu'yu, Kuzey Mezopotamya'yı ve mutlaka İstanbul'u alacak ... İngiltere'ye güney Mezopotamya ile muhtemelen haritada Dicle üzerinde kabaca Samarra'nın biraz kuzeyindeki bir noktayla, Filistin kıyısında Yafa'nın biraz güneyindeki bir nokta arasında çizilecek çizginin güneyinde kalan bölge verilecek. Bütün Arap Yarımadası kademeli ilhak amacıyla İngiltere'nin "etki alanında" bırakılacak. Fransa Suriye'nin büyük bölümüne sahip olacak.[27]

Mark Sykes'ın Picot'yla vardığı anlaşmanın maddelerini tekrar gözden geçirmeye başlamasından çok önce, Marmaduke Pickthall bu planın ne anlama geleceğini çıkarır: "Temel olarak bir düzenleme değil, yeni bir büyük savaş doğuracak bir kargaşa."

Pickthall bundan yaklaşık dokuz ay önce de bir başka Osmanlı dostunun, *La Revue politique internationale* adlı Fransız fikir dergisinin Macaristan doğumlu editörü Dr. Felix Valyi ile tanışır.[28] Savaş başlayınca, Valyi Lozan'a taşınır, dergiyi orada yayımlar ve Osmanlı elçisi Fuat Selim Bey'le tanışır.[29] Enver Paşa'nın Alman yanlısı politikasını benimsemeyen elçi kendi gibi düşünen Türklerle teması sürdürür. Aynı grup 1916 baharında ayrı bir barış için ortak bir girişim başlatır. Hemen aynı günlerde Osmanlı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucusu Prens Sabahattin barış görüşmeleri konusunda Britanya'nın Paris büyükelçisiyle temas kurar; arkadaşlarından biri Kahire'de Henry McMahon'la konuşur, Fuat Selim Bey de İtalya'nın İsviçre büyükelçisi nezdinde zemini yoklamaya çalışır.

Osmanlı hükümetinin hiçbir koşulda barışa hazır olmadığı görüşünde olan Britanya hükümeti böylesi başvuru sahiplerine önce İstanbul'daki iktidara son vermelerini, Moskova'nın Osmanlı başkenti konusunda belirgin görüşleri olduğuna ve herhangi bir barış görüşmesine başlamadan İstanbul konusunun Rusya'yla kararlaştırılması gereğine dayanarak, Rusya'nın onayını almalarını söyler. Bütün bunlara rağmen bazı liberal Türklerin ve Dr. Valyi gibi gezginci dostlarının zihninde ayrı bir barış konusu hep canlı kalır.

Valyi bir keresinde kendinden söz ederken, "Politikacıdan çok, filozofum," der, "ve amacım politikayı kişisel hırs sahiplerinin özel etkisinden kurtarmak ve bugüne kadar politikayla özdeşleşme fikrine ayak direyen o fedakâr bireylerin alanına taşımaktır."[30] Burada "filozof" çok doğru bir tanım olmayabilir, ancak "fedakâr birey" Marmaduke Pickthall için haklı bir yorumdur.[31] Valyi, Fuat Selim Bey'e Pickthall'un ayrı bir barış isteyen aykırı Türklerle Britanya yetkilileri arasında köprü görevi görebileceğini önerince, beriki bu fikri onaylar.

Valyi Bern'den İngiliz dostuna şöyle yazar:

Buraya olabildiğince çabuk gelmeye çalışın. Ülkenize çok yararlı olabilirsiniz ... İslam dünyasına mutlak güven veriyorsunuz ve Doğu konusunda ülkenize hizmet edebilecek tek kişisiniz. Mektubumu uygun göreceğiniz herkese gösterebilirsiniz.

Siyaset masumu Pickthall fırsatın üzerine atlar. Ne var ki, arada askere gitmiş dostu Aubrey Herbert'e danışma imkânından yoksundur. İlk resmi girişimini Dışişlerinden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Lord Newton nezdinde yapar, beriki onu "İtilaf'ın dayanışmasına aykırı hiçbir şey yapmaması" yönünde uyarır. Bu uyarının Rusya'ya İstanbul'u almasını tehlikeye atacak herhangi bir barış planını veto etme hakkı verme tekrarından başka hiçbir özelliği yoktur. Gerçekten de tek anlamı, Pickthall'un diplomasi yoklamasının daha baştan başarısızlığa mahkûm olduğudur; ancak heveskâr barışçı yine de Valyi'ye iyimser olduğunu yazar.

Posta hızlı değildir. Kabına sığmayan Pickthall Valyi'ye bir mektup daha gönderir: "Mektubuma cevabınızı kaygıyla bekliyorum." Dışişlerinin İtilaf dayanışması konusundaki duruşunu tekrarlar. Osmanlılar bunu kabul ederlerse, o zaman "İsviçre'ye gidip sözünü ettiğiniz konuyu konuşmama izin verileceğini bildirdiler." Bunun anlamı, İsviçre'ye gitmesinin Türklerin ayın peynirden mamul olduğunu kanıtlamasına bağlı olması gibidir.

İsviçre'deyse, konuyu düşünenler daha deneyimli zihinlerdir. Valyi istediği kadar siyasetçiden daha iyi filozof olduğunu iddia etsin, Fuat Selim Bey'in bildiği konu, siyasettir. "İtilaf dayanışmasının" İstanbul'u Osmanlılara bırakacak bir İngiliz-Osmanlı barış anlaşmasını kaldıramayacağını tahmin etmiş olmalıdır. Buna rağmen, Pickthall'un İsviçre'ye gitmesine izin vermeleri için Dışişlerini etkilemesi mümkün müdür? Görüşmeler bir başlayınca, konunun nasıl gelişeceğini kim bilebilir? Fuat'tan esinlendiği kesin olan Valyi arkadaşına, "Bu mektupta daha fazlasını açıklayamıyorum," diye yazar, "Ama size pasaport verilmesinde bir tehlike yok. Yolculuğunuzun sonuçları birer hiç olacaksa, İngiltere'ye dönersiniz, olur biter. Ama eğer işleri sandığım gibi bulursanız, [o zaman] çalışmayı sürdürmenizi isteyeceklerinden eminim."

Bu mektup eline geçmeden, Pickthall sabırsızlanır ve muhtemelen Aubrey Herbert sayesinde tanışmış olduğu Mark Sykes'ı bulur. Elindeki kozu oynadığını sanmış olabilir. Sykes'ın İTC rejiminden duyduğu nefretin savaş öncesi Osmanlı İmparatorluğu için geliştirdiği pembe tabloyu gölgede bıraktığını, aslında Sykes'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünüyle parçalanmasını savunanlardan olduğunu fark edemez. Sykes, Picot ve Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov'la birlikte Üçlü Anlaşma'nın son

ayrıntılarını kararlaştırdıkları, Osmanlı ayısını öldürmeden postunu yüzdükleri Moskova yolculuğundan henüz dönmüştür. Bu meşgul, güçlü, uçarı Britanya ajanının ayrı barış düşleri kurgulayan romancılara ve editörlere ayrılacak zamanı yoktur. Pickthall'a 25 Mayıs 1916'da bir mektup yazarak, yabancı bir ülkeye gitme iznini reddeder. Valyi'nin daveti böylesi bir ziyareti haklı göstermeye yetmez: "Anlaşıldığı kadarıyla, davetin yazarı Osmanlı Hükümeti adına konuşma yetkisi olamayan bir Macar."

Pickthall artık onu Dr. Valyi ile tanıştıran Muh. H. G. Rosendale'e başvurur. Rosendale Dışişlerinde başka bir müsteşar yardımcısını, Sir Maurice de Bunsen'ı tanır; başka bir ifadeyle, daha bir yıl önce Osmanlı topraklarını parçalayıp dağıtmayı tasarlayan komitenin başını! Bunsen'a bir mektup gönderir: "Türklerin tanıyıp güvendiği & Dr. Valyi'nin hayranlık duyduğu, benim de iyi bildiğim, birçok kitabın yazarı & Doğu konularında uzman Bay Pickthall ... Bana kalırsa Bay Pickthall'u bu 'zeytin dalının' ardında ne bulunduğunu görmekle görevlendirmek hiçbir tehlike doğurmaz." Oysa önemli olan Rosendale'in Pickthall hakkında ne düşündüğü değil, Dışişleri Bakanlığı'nın yaklaşımıdır. Bunsen Rosendale'in mektubunu bakanlık içinde dolaştırınca, bu yaklaşım da kendini bir seçkinin kaleminde, "Bay Pickthall bütünüyle sakıncalıdır ve asla teşvik edilmemelidir. Aslında yabancı bir düşman olarak tutuklanması gerekir!" şeklinde ifade eder. Bir başkası da, pek alışılmadık İngiliz nakaratını tekrarlayarak ekleme yapar: "Eğer Türkiye barış yapmak istiyorsa, o zaman mevcut hükümet indirilmeli ve açılımlar bize değil, Rusya'ya yapılmalı." Sonunda Bunsen Rosendale ve Pickthall'a aynı üslupla cevap verir: "Mevcut koşullarda Bay Pickthall'un önerisinden yararlanamayacağını bildirmek üzere Sir Edward Grey tarafından görevlendirildim."[32]

Romancı hâlâ düşünden vazgeçemez. Valyi'ye yeni bir mektup yazarak öfkesini boşaltır, Osmanlıları över, Dışişleri Bakanlığı'nı eleştirir. Akılsızca bir kararla, mektubun bir kopyasını Sykes'a gönderir. Beriki kırıcı bir cevap verir: "Bir düşman ülkesinin vatandaşına mektup yazarak, başka bir düşman ülkesinin vatandaşıyla dostluk kurmanızın, dahası, kendi hükümetinizden açıkça muhalif bir üslupla söz etmenizin uygun olmayacağı görüşündeyim." Bu mektup sonunda Pickthall'un balonunu söndürür. Daha altı ay önce, "Ben bir hiçim ve geldiğini gördüğüm büyük felaketi durdurmak için hiçbir şey yapamıyorum." derken[33] haklıdır. Türk dostu topluluk sonunda Britanya hükümetinin ciddiye alacağı bir temsilci yaratacak olsa da, bu kişi Pickthall olmayacaktır.

Ciddi insanların bu yöndeki gayretlerine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1915-16 döneminde Müttefiklerle ayrı barış imzalamak isti-

yor olması, hatta imzalaması pek olası görülmez. Bu arada Britanya Siyonistleri Türk dostlarının çabalarından haberdar değildir. Haberleri olsa, öfkelenip kaygılanacakları kesindir, çünkü Osmanlı'yla imzalanacak bir barış Filistin'i Osmanlı İmparatorluğu içinde çürür (terim, Siyonistlerindir) halde bırakacaktır. Britanya Siyonistleri o yıllarda böylesi bir sonucu etkin olarak önleyecek güçten yoksundur.

Oysa bir yıl sonra gerekli güce –ve bilgiye– sahip olurlar. Artık Britanyalı Türk dostları ve Müslümanlarının, bir avuç doğucu ve muhalif Türk'ün neyin peşinde olduğunun farkındadırlar. Ne var ki aynı dönemde Osmanlı'yla imzalanacak ayrı bir barışın savunucuları da güçlenir. Savaş hayatları, ilkeleri ve savaşma iradesini aşındırıp törpülerken, zaten başka türlüsü beklenemez. Tarihi satranç tahtasının üzerinde, iki tarafın taşları da bir hedefe doğru ilerler; şimdiden piyonlaşmış Marmaduke Pickthall feda edilir; onun yerine daha güçlü taşlar mevziye girer. Milyonların kaderi bu taşların nereye varacaklarına bağlıdır.

BÖLÜM 18

J. R. Pilling'in Tuhaf Girişimi

Satranç tahtasında, bağımsız barış yanlılarının giderek artan bir sıklıkla kullandıkları karelerden birisi de İsviçre'dir. Dışişleri Bakanlığı'ndan Ronald Campbell'ın İsviçre hükümeti nezdinde Grant Duff'tan boşalan olağanüstü temsilcilik görevine yeni atanan arkadaşı Horace Rumbold'a yazdığı imrenme dolu mektubunda belirttiği gibi, İsviçre, "Avrupa'nın tüm siyasi muhalifleriyle entrikacıları için bir çeşit keyifli av bölgesi olma ayrıcalığının" tadını çıkarır.[1] Rumbold aynı düşüncededir; neşeyle, "Şu sıralarda bakanlıktaki en ilginç yer," diye ekler.[2] "Bir örümcek gibi, odamda oturuyor ve her gün bir savaş öncesi hariciyecisini aylarca götürecek haber ve bilgi yakalıyorum." Dışişleri Bakanlığı'ndan Ronald Graham'a, "Bu ülke casuslarla ve her çeşit hergeleyle tıka basa dolu," diye yazar, "Bu kadar küçük bir ülkenin böylesine kalabalık bir seçkin grubunu barındırması inanılır bir şey değil."[3] İlişkide bulunması gerekenler giderek muhalif Türklerle, iki ülke arasında ayrı bir barış görüşmelerini başlatacak pazarlıkları gerçekleştirmeye çalışan İngiliz ajanlarıdır.

Yine Horace adını taşıyan bir diplomatın oğlu ve bir diplomat kızının (Ethelred Constantia Veitch Fane) kocası olan Rumbold da baba mesleğini seçer. Kordiplomatiğe girmek üzere Şubat 1891'de katıldığı rekabetçi giriş sınavında en yüksek notu alır. Bunu bir dizi dış atama izler. Çatışmaların başlamasıyla birlikte Londra'ya döner ve iki yıl boyunca savaş tutsaklarıyla ilgili konuları yönetir. Ardından Bern ataması gelir. Eski fotoğraflarda seyrelmeye yüz tutmuş sarı saçları ve bıyığıyla, kusursuz üç parça takımı ve kravatıyla, yarı açık ağzı, gözkapakları ağır, uykulu gözleriyle *ancien régime* İngiliz diplomatlarını hatırlatır. Son yıllarında emrinde çalışanlardan biri, "Daha önce hiçbir İngiliz'in benzemediği kadar İngiliz'e benzemek üzere yetiştirmişti kendini," diye yazacaktır.[4] Keskin bir gözlemci, yetenekli bir düzenleyici ve ülkesinin yetkin bir temsilcisidir; ancak birçok konuda eski bir Eton* mezununun karikatürü gibi görünmekle yetinmez, öyle de davranır. Ülkesinin aşağı tabakaları konusunda annesinin üzüntülerini paylaşır: "Bizim ... hizmetkârlarımız savaşın diyetlerinde bir fark oluşturacağına bir an bile inanmadıkları gibi, her an etten daha büyük parçayı ve en iyi tereyağını istediler."[5] Yabancılar konusunda

* İngiltere'de çok önemli bir özel lise. (ç.n.)

da aynı ölçüde küçümseyici sözler yazar. Bir seferinde, İtalyanlar hakkında şöyle bir gözlemde bulunur: "Çoğunluğunun dondurma satarak daha çok işe yarayacağı bir ülkeden ne beklenebilir?"[6] Britanya'mn doğu müttefiki hakkında: "Ruslar konusunda hep kuşkularım oldu." Britanya'nın doğu düşmanı hakkında: "Temiz savaşan Türk hakkında söylenenler yalan. Hayvanın teki ve hepsi bu."[7] Lahey'deki Alman bakanını şöyle hatırlar: "Olabildiğince zeki ... bir Yahudi köpeği."[8]

Ne var ki belirgin bir yetenekle kurduğu muhbir ağı züğürt Türk sığınmacılarını ve rüşvete alıştırdığı hoşnutsuz Osmanlı memurlarını da içerir. Bu gibiler ona Osmanlı İmparatorluğu'ndaki koşullar ve düşünceler hakkında az veya çok güvenilir, sürekli bir bilgi akışı sağlar. Oysa çok daha güvenilir bulduğu kişi, savaştan önce Mısır hükümeti adına Kahire'de genel eğitim başmüfettişi olarak çalışan, daha sonra da İsviçre'deki Mısırlı öğrenci toplumunu denetlemekle görevlendirilen, Fransız ve İtalyan asıllı, son derece yakışıklı, esmer bir İsviçre vatandaşı, gönüllü ajan Dr. Humbert Denis Parodi'dir. Savaşın patlamasıyla birlikte, Humbert dönemin Britanya temsilcisi Grant Duff'a hizmetlerini önerir. Daha sonra, "Tek amacım, haklı ve adil olanın kaba kuvvet karşısında zafere ulaşması için elimden gelen yardımı yapmaktı," diye yazacaktır.[9] Bazılarının antiemperyalist, hatta Britanya karşıtı duygular taşıdığı Mısırlı öğrencilerin kahvehane ortamında olduğu kadar, Osmanlı sürgün toplumunda da kendini rahat hisseden bir kişi olarak, yaratıcı bir muhbir olduğunu kanıtlar; üstelik de sadece Osmanlılarla ilgili konularda değil. Bir örnek vermek gerekirse, Nisan 1916'da İsviçreli sosyalistlerin ülkelerine dönmek isteyen Rus devrimcilere geçiş hakkı sağlamak için Almanlarla görüştüklerini öğrenir.[10] Britanya Dışişleri Bakanlığı böylelikle Lenin'in Petrograd'da Finlandiya istasyonuna gitmek üzere olduğunu muhtemelen Çar'ın bakanlarından da önce öğrenir.

Rumbold Bern'e geldiğinde bu dikkat çekici ajanı Grant Duff'tan devralır. Parodi ayrı bir barışı görüşmek isteyen Türk ve İngilizleri bir araya getirmekte ona olmazsa olmaz bir hizmet verir. Hizmetleri öyle değerlidir ki, Rumbold onu ödüllendirmek ister, Dışişleri Bakanlığı'nda da Lord Hardinge Parodi'nin cömert bir ödülü hak ettiğini kabul eder. Ona göre, bu ajan, "Gerçekten iyi birine benziyor, özellikle de insanın Suriye kökenli birinden bekleyebileceğinden çok daha iyi."[11] Rumbold derhal öfkeyle karşılık verir: "Suriye kökenli değil: Aslında, damarlarında tek bir damla bile Doğu kanı yok ... Başına bir fes yerleştirseniz, Mısırlı ya da Türk olduğuna inanacağınızı kabul ediyorum. Doğuluları tepeden tırnağa biliyor olmasına rağmen, görünüşü dışında Doğu'yla en ufak bir ilgisi yok."[12] Parodi parayı alır.

Ne var ki İsviçre'de daha sonra yaşanan Britanya ve Osmanlı manevralarında Parodi'nin bir rol oynadığı iddia edilemez.

1916 yazında bir gün, Lloyd George'un Bayan Evans adlı "çok eski bir dostu" tamdığı işadamlarından Bay J. R. Pilling'e, "Osmanlı İmparatorluğu'nu savaştan çıkmaya razı edip edemeyeceğini" sorar. Tarihçi Bayan Evans hakkında, "Neredeyse Lloyd George'un ev halkından" olması dışmda pek bir şey öğrenemez.[13] Bay Pilling konusundaysa, biraz daha fazla bilgi bulunur. Altmış yedi yaşındaki bu Manchester'lı hukukçu ve banker borcunu ödemeyip iflas etmiş, 1890'lı yıllarda kurduğu Suriye-Osmanlı Demiryolu Şirketi'yle Ortadoğu'da demiryolları inşa etmek isteyip başarısız olmuştur. Bir süre İstanbul'da, Pera Palas Oteli'nde kalırken, yanında Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın Alman ajanı olduğundan kuşkulandığı Therese de Kölle adında bir Alman kadın vardır. Pilling'in işleri sayesinde tanıştığı önemli Osmanlı yetkilileri arasında İttihatçı yönetimin üyeleri de bulunur. İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ne katılmış olması da muhtemeldir.[14] En azından, cemiyetin üyelerini tanır; yanında çalışanlardan Suriye-Osmanlı Demiryolu Şirketi Başmühendisi Sir Douglas Pitt Fox cemiyettendir. Bayan Evans'ın Osmanlı'yla barış olasılığını sormasından altı ay sonra nihayet Pilling'i araştırmaya karar veren Dışişleri Bakanlığı, "keskin ve çok kuşkulu bir kişilik sahibi" olduğu sonucuna varır.[15]

Bayan Evans tüm kara ve deniz sınırlarının uluslararası nitelik kazanması, ardından da Müttefikler ve Birleşik Devletler tarafından teminat altına alınmasından yanadır; böylelikle Rusya İstanbul'u ele geçirmek zorunda kalmadan sıcak denizlere inebilecektir. Bu imkân sağlandıktan sonra, Rusya'nın Osmanlılarla savaşması için bir neden kalmaz; Osmanlılar da Rusya ve onun müttefikleriyle savaşmak için bir neden bulamaz. Pilling, "Bu plan bana zorlu Türkiye sorunu için kusursuz bir çözüm sunuyormuş gibi göründü," der. Bayan Evans'ın planını Osmanlı hükümeti içindeki sorumlu kişilere önerebilmek için, "Türk bakanlıklarındaki ve Türkiye'yle ilişkisi olan eski ve samimi tanıdıklarına" başvurabileceğini düşünür.[16] Böyle bir girişimde bulunursa, dahası bu sayede ayrı bir barış için görüşmeleri başlatabilirse, söz konusu kişilerin Suriye-Osmanlı Demiryolu Şirketi macerasındaki kayıplarından bazılarını telafi etmesine yardımcı olacaklarını düşünmüş de olabilir.

Ancak önce planı Londra'daki yetkili kişilere sunması gerekir. Bayan Evans ile birlikte planı cilalarlar. Ekim 1916'da kendine Bayan Evans'ın o sırada Savaş Bakanı olan David Lloyd George ile ilişkisinden yararlanacak kadar güvenir. Dışişleri Bakanlığı'ndan Ronald Campbell'a göre, Lloyd George tanıştığı Pilling hakkında "oldukça olumsuz bir kanı"

edinir.[17] Ancak Pilling önemli bir noktaya değinmiş olmalıdır. "Görüşmeyi izleyen gün," diye hatırlar, "Türkiye'nin bu kopuşunun nedenlerini ve yöntemini bütün ayrıntılarıyla açıklamak üzere Savaş Bakanlığı'na çağrıldım."[18] Campbell'a göre Pilling burada da pek olumlu bir etki bırakmaz. Buna rağmen, Marmaduke Pickthall'a daha sadece birkaç ay önce verilmeyen pasaport ve seyahat iznini koparır. 6 Şubat 1917'de, "Türk Hükümeti'nin ayrı bir barış antlaşması konusunda İngiltere'ye başvurmasını sağlamak için gerekli göreceğim önlemleri almak talimatıyla, İstanbul'a gitmek üzere Londra'dan ayrıldım," diye anlatır.

İyi niyeti açık olan Pickthall yurtdışına gitmek için pasaport alamamışken, müflis bir işadamının böylesi bir izni nasıl aldığı merak konusu olabilir. Sorunun cevabını, Pickthall'un Lloyd George'la hiç görüşmemesinde aramak gerekir: Sir Mark Sykes ve Dışişlerinin diğer yetkilileri yolunu kesmiştir. Oysa doğucu Lloyd George Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barış imzalamayı bir an bile aklmdan çıkarmaz. Aynı dönemde Filistin'de bir Britanya mandası konusunda Siyonistlere verdiği umutların böylesi bir barışla tehlikeye atılacağına önem vermez. Pilling'in güvenilmez biri olduğuna hiç aldırmadığı da kesindir. Ayrı bir barış imzalamak uğruna, Bay Pilling'den çok daha güvenilmez ajanlar kullanmaya hazırdır.

Oysa 6 Şubat günü yola çıkan Pilling'in ilk hedefi İstanbul değil, İsviçre olur. Varınca, hemen Sir Horace Rumbold'u arar, beriki onu "Kafası karışık biri," olarak nitelendirir: "Türklerle görüş alışverişinde bulunmaması gerektiğini düşünüyorum."[19] Ne var ki Pilling sıkça yapacağı gibi, hükümetten aldığı görevi öne sürer. Rumbold, "Bay Pilling'e de söyledim ... Onun hakkında en ufak bir şey bilmediğimi ve Dışişleri Bakanlığı'ndan sözünü ettiği görev konusunda hiçbir mesaj almadığımı anlattım," diye yakınır. Dışişleri Bakanlığı anlayışlı davranır: "Genel olarak bakıldığında, Bay Pilling akıl sağlığından yoksun bir kişi olarak tanımlanabilir."[20] Kim olduğunu ve ne yaptığını araştırmayı ancak şimdi akıl ederler.

Oysa Pilling artık İsviçre'ye yerleşmiş eski Mısır Hidivi'yle, Osmanlı'mn eski Ayan Reisi Rıfat Bey'le, her yerde hazır ve nazır Fuat Selim Bey'le ve daha birçok kişiyle bir araya gelir. Talat Paşa'ya yazdığı iki mektubun İstanbul'a diplomatik kuryeyle iletildiği sanılır. Başbakan Asquith'in, daha sonra da Dışişleri Bakanları Grey ve Balfour'un kişisel sekreterliği görevini üstlenen Eric Drummond, Pilling'in "Osmanlı Hükümeti'ne öneriler yaptığı ve ... Başbakanın adını yersiz kullandığı" kaygısını ifade ederse de,[21] Pilling faaliyetlerini hiç de böyle tanımlamaz, tersine, "Resmi bir görevi olmadığını açıkça belirttiğini, ama ... mantıklı bir barış önerisi yapmak üzere Majestelerinin Hükümeti'ne başvurmaktan çekinmemelerini" söylediğini açıklar.[22] Dahası, "İlk hareketin

onlardan gelmesi gerektiğini belirttiğini" de anlatır.

Rumbold ve Dışişleri Bakanlığı Pilling'in Askeri İstihbaratla ve Lloyd George'la bir ilişkisi olduğunu sonunda anlar; yine de ondan kurtulmaya çalışırlar. Rumbold, "Bu bağımsızlar başa bela," diye yakınır.[23] Lord Hardinge Rumbold'a o işgüzar işadamına "ayrıntılı incelemelerinden sonra, başkentteki yetkililerin İsviçre'de daha fazla kalmasının sakıncalı olacağı sonucuna vardıklarını," bildirmesi talimatını gönderir. Rumbold'un müflis işadamına en ünlü Eton tavrıyla tepeden bakmış olması gerekir. Pilling itiraz eder, Bern'de kalıp mektuplarına Talat'ın vereceği cevabı beklemek istediğini söyleyince, Rumbold da azametli yaklaşımının gerisindeki çelik kararlılığı belli etmiş olmalıdır. Sonunda Pilling Londra'ya döner. Ne var ki raporunu Dışişleri Bakanlığı'nda Hardinge'e değil, Savaş Bakanlığı'na sunar, Askeri İstihbarat'ın başı Sir George MacDonagh ve diğerleri onu "oldukça mantıklı bulur ve söylediklerinin tümüyle boş olmadığına" inanır. Eğer İngiltere ülkeye gizlice girmesini sağlayabilirse, Pilling gidip Cemal Paşa'yla konuşmaya hazırdır. Öneri umutsuzdur, ancak Campbell Rumbold'u, "Korkarım Pilling'i daha çok göreceksin,"[24] diye uyarır: Talat'ın kendisini beklediğinden emin olduğunu söyleyince, Savaş Bakanlığı'ndan İsviçre'ye dönüş iznini koparır.

11 Mayıs'ta yine Bern'dedir ve ertesi günü Osmanlı temsilciliğinde Fuat Selim Bey'le kapanarak geçirir. Hemen ardından başbakana bir mektup yazar, üzerinde Bayan Evans'ın adının yazılı olduğu bir zarfa koyar, bu zarfı da Sutherland adlı ortak bir tanıdıklarının adresini yazdığı daha büyük bir zarfa yerleştirir. Mektup bu uzun yolu izleyerek, sonunda Lloyd George'un eline geçer. Bugün mektubun kopyası Lordlar Kamarası Kayıt Bürosu'nda, Lloyd George Arşivi'nde, aslı da Ulusal Arşivlerde okunabilir.

Pilling mektubunda Talat Paşa'dan henüz bir cevap alamadığını, ancak Fuat Selim Bey'in "Bana [ondan] bir mesaj bulunduğunu," söylediğini belirtir. Pilling'e göre, Talat Fuat'a talimat göndererek Osmanlı İmparatorluğu'nun Britanya'ya hem Mezopotamya, hem de Mısır'ı bırakmaya hazır olduğunu, "böylelikle Britanya'nın Basra Körfezi'nde, Mısır ve Kıbrıs'taki çıkarlarını güvenlik altına alacağını," söylemesini ister.[25] Osmanlı İmparatorluğu Rusya'yla arasında tampon görevini üstlenecek bağımsız bir Ermenistan arzular. Rusya dahil, tüm ülkelere Boğazlardan özgür geçiş hakkı tanınacaktır. Önemli olan, "Temsilci zekice davranarak Mezopotamya dışında Suriye, Filistin veya Arabistan'a değinmedi. Ben de sözünü etmedim, dinlemekle yetindim," ifadesidir. Bütün bu ayrıntılardan, eğer Fuat ve belki de Talat Paşa ve diğer İttihatçılar, Fuat ve Pilling üzerinden İngiltere'yle gerçekten temasa yanaştıysa, savaştan sonra Ortadoğu'da

bir köprübaşı tutmak istediklerinin işaretini verdikleri sonucu çıkar.

Ardından Fuat Selim Bey Pilling'in yetkisinin çok ötesindeki konulara girer. "Savaşa Rus tehlikesi nedeniyle girdik," diye başlar. "Avusturya da öyle." Ancak arada Rusya'da gerçekleşen devrime, Kerenski'nin iktidara gelişine ve "ilhak yok" politikasına değinir ve "Her ikimizi korkutan tehlike geçti," der. "Ne bizim, ne de Avusturya'nın savaşı sürdürmesi için bir neden kaldı." Bu bakımdan, Avusturya erken bir barış karşılığında Sırbistan üzerindeki iddiasından vazgeçecektir. Viyana savaşa Arşidük Ferdinand'ın Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip tarafından öldürülmesi üzerine girdiğini ileri sürdüğü düşünülürse, bunun oldukça önemli bir ödün olduğu anlaşılır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, bu ödünü bir Avusturyalının değil, bir Türk'ün önerdiğidir.

Anlaşıldığı kadarıyla, İttifak Devletleri başka ödünlerden de söz eder. Fuat İngiltere'yle barış yapabilmek için Almanya'nın Bağdat Demiryolu'ndan vazgeçmesi, hatta donanmasını da teslim etmesi gerektiğini iddia eder. Pilling raporunda "Türk dostu olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiliği dışında hiçbir şey yapmayacağını" söylediğini belirtir. Beriki cevap olarak, "İngiltere Osmanlı İmparatorluğu ile yeniden dost olmak istiyorsa, Türklerin bu korkunç savaşın İngiliz koşullarına göre bitmesine aracılık etmelerine itiraz etmez," der. Konu bu biçimi alınca, Pilling'in soluğu kesilecek gibi olur ve "Başbakan'ın bilgisine sunacağınız bu ifadeyi kendime saklamak sorumluluğunu alamam," diye yazar.

Talat Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren adam olabileceğini düşündüğü bu inanılmaz mesaj nasıl yorumlanmalıdır? En büyük olasılıklar Fuat'ın İstanbul'daki ilgili taraflardan gelen belirsiz imaları kendi kapsamlı barış arzusuna göre yorumladığı; her şeyi uydurduğu; ya da yalanın kaynağının Pilling olduğudur. Kesin olan gerçek, savaşın bu aşamasında Britanya'nın Almanya veya Avusturya'yla pazarlığa girişmeye hiç niyetli olmamasıdır. Lloyd George başbakanlık görevini kabul ederken, Britanya'nın Almanya'ya "devirici darbeyi vurana kadar" savaşı sürdüreceğini açıklar.

Pilling Fuat'tan işittiği sanılan ifadeleri Londra'ya bildirir. Ardından, Talat Paşa'nın mektubunu beklerken, Bern'de oyalanır. Daha sonra bu mektubun 9 Haziran'da eline geçtiğini iddia eder; daha sonraki yazışmalarında o ve ertesi gün Savaş Bakanlığı'na gönderdiği mesajlara değinmesi, bir mektup aldığı ya da bir şey hakkında rapor gönderdiği anlamına gelmez. Bu arada, "Başbakan'a gönderdiğim öteki birçok rapora" değinir.[26] Bu mektuplarda veya raporlarda –eğer varsa– Talat Paşa'nın mektubundan söz etmiş olabilir; ne yazık ki konuyla ilgili hiçbir rapor yoktur. Tek bildiğimiz, Rumbold'un Pilling'i bir daha gelmemek üzere

Londra'ya dönmesi gerektiğini söylemek için bürosuna çağırdığı 16 Haziran günü, Pilling'in Talat Paşa'dan gelen herhangi bir mektuptan söz etmediğidir. Rumbold'a göre, "Çok yılgındır."

Talat'tan daha bir hafta önce mektup almışsa, neden yılgın olsun? Böyle bir mektup görevini başarıyla tamamladığı ve artık İsviçre'de beklemesi için bir neden kalmadığı anlamına gelecektir. Gerçekte de, İngiltere'ye daha önce dönmesi gerekir. Bu nedenle, beklediği mektubun gelmediği sonucunu çıkarmak yanlış olmaz.

Pilling'in Londra'daki davranışları da bu çıkarımı doğrular. 30 Haziran günü, Savaş Bakanlığı'nda MacDonagh'a son raporunu verirken, mektubu çıkarmadığı gibi, sözünü bile etmez. 10 Temmuz'da da Bern'deki Fuat Bey'e anlamı belirsiz bir mektup yazar: "Ekselansları Büyük Vezir'in [Talat Paşa] Barış Delegelerinin atanması konusundaki talebine verilen cevabı Zat-ı Âlinize çok kısa süre sonra iletecek durumda olmayı umuyorum." Talat'ın sözü edilen talebi 9 Haziran tarihli mektubunda –böyle bir mektup varsa– ifade edilmiş; ya da 12 Mayıs'taki görüşmelerinde Fuat Bey tarafından sözlü olarak iletilmiş olmalıdır. Talebin Pilling tarafından uydurulmuş olması ihtimali de güçlüdür.

Mektubu gösterememesi inanılırlığına zarar verir. Dışişleri Bakanlığı'nca zaten görmezden gelinmişken, şimdi Savaş Bakanlığı da Pilling'e sırt çevirir. Beriki İsviçre'de harcadığı 830 sterlini masraf olarak gösterip iadesini ister, Büro görevin kurum tarafından değil, Downing Sokağı 10 numara tarafından verildiği gerekçesiyle bu parayı ödemeyi reddeder. Pilling yardım için başvurduğu Başbakan Lloyd George'dan da beklediği ilgiyi göremez.[27] Sadece yaptığı masrafı karşılanmayacağından mı, yoksa Osmanlı İmparatorluğu'ndaki girişimlerinde kaybettiği parayı geri alma olasılığının da avucundan kaymakta olduğundan mı kaygılanır? Belki, çünkü bu kez İsviçre'ye yapacağı yeni bir yolculuk için Amerikalıların desteğini arar.[28] Yoksa gerçekten ülkesine hizmet etmek arzusunda mıdır? Ulvi amaçla kişisel çıkar zihninde birleşmiş olacak ki, Balfour'a, "İmparatorluğun çıkarlarıyla, Türkler tarafından sözlerimi tutmamamın sonuçlarına katlanacağım yönünde suçlanmam birleşince, üzerinde anlaşılan barış antlaşmasının tamamlanmasında artık hiçbir gecikmeye izin verilmemelidir," diye yazar.

Sözünü ettiği, hangi barış antlaşmasıdır? Pilling, büyük ihtimalle Talat'ın mektubunda, "geçen haziranda" bir antlaşma üzerinde anlaşıldığında ısrar eder.[29] Oysa şimdi (7 Kasım 1917), Başbakana gönderdiği tutarsız bir mesajda, Talat'ın mektubunu hâlâ hiç kimseye göstermediğini es geçerek, "antlaşmanın" maddelerini sıralar: "1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Yemen'deki

egemenliğini İngiltere'ye devredeceği." Oysa Bayan Evans'a yazdığı 12 Mayıs tarihli mektupta, Osmanlı'nın sadece Mısır ve Mezopotamya'yı vermeye razı olduğunu bildirmiştir. 12 Mayıs'la, Talat'ın mektubunu aldığı "geçen haziran" arasında Osmanlıların Ortadoğu'daki toprakları konusunda daha cömert davranmasına neden olacak bir gelişme yoktur. Pilling değişen koşulları hesaba katmak için Osmanlı ödünler listesine yeni kalemler eklemiş olmalıdır. "Suriye'nin Filistin'i de içermek kaydıyla bütünüyle İngiltere'ye bırakılmasını sağladım; böylelikle [bir] Yahudi devleti kurmak yolunda İngiltere'nin eli tamamen serbest kaldı," diye yazar, hem de Balfour Deklarasyonu'ndan sadece iki gün önce! Bilebildiğimiz kadarıyla, bir Yahudi devletinden daha önce hiç söz etmez. Talat Paşa'nın etmediği de kesindir.

En büyük olasılık, Fuat Selim Bey'in 12 Mayıs'ta özetlediği, Talat Paşa'dan kaynaklanmış ya da kaynaklanmamış koşulları temel alan Pilling'in kendi fantezilerini dokuyor olmasıdır. Pilling'in Balfour'a gönderdiği mektuptaki 3'üncü madde, "Mezopotamya, Suriye ve Yemen dışında kalan Osmanlı Arabistan'ının Osmanlı tarafından Hicaz Kralı'na, ya da İngiltere'nin belirlediği kişiye bırakılacağından" söz eder. Türklerin Haziran 1917'de Arabistan'ın büyük bölümünü Kral Hüseyin'e bırakmaya niyetli olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktur. Oysa bundan yaklaşık altı ay sonra, Hüseyin Mekke'ye sağlamca yerleşmiş, Allenby ve Faysal orduları kuzeye, Şam üzerine yürümeye hazırlanırken, böyle bir ödüne hazır olmaları muhtemeldir. Emin olmanın tek yolu, bir kez daha Talat'ın yazdığı iddia edilen mektuba başvurmaktır; ancak düş kırıklığı yaşayan MacDonagh'ın belirttiği gibi, "Pilling Talat'ın mektubunu, hatta kopyasını bile gösteremedi."[30] Dahası, "Herhangi bir 'Antlaşma' sureti görmediğim gibi, böyle bir belgenin varlığına da inanmıyorum."

Pilling 15 Kasım'da elindeki son kozu oynar; aslında yaptığı umutsuz bir harekettir. İngiltere Kralı'na mektup gönderir: "Sessiz kalmak ve İngiltere'nin Türkiye'den gelen barış talebini değerlendirip kabul etmemesinden doğacak ciddi sorumluluğu tek başına yüklenmek imkânsız görünüyor." Buckingham Sarayı'nın mektubu ilettiği Dışişleri Bakanlığı artık bu baş belasının yeterince dert açtığı kanısındadır. Bir yetkili, "Bay Pilling mektupta ima ettiği gibi 'sarsıcı açıklamalar' yapmak ya da 'şantaja başvurmak' niyetindeyse," uyarısını yapar, "konunun Başbakan tarafından ele alınması gerekir, düşüncesindeyim."

Bu itibarsız Don Quijote'den kurtulması gerekenler sadece Dışişleri Bakanlığı'nın seçkinleri değildir. Marmaduke Pickthall'un İngilizleri ve Osmanlıları bir araya getirme çabalarından habersiz olan Ermeniler ve Siyonistler Pilling'in girişimlerini öğrenir ve bunları engellemek amacıyla

harekete geçerler. Pilling'le ilgili bilgileri Dışişleri Bakanlığı'nın bütün önemli dosyalarına erişen, Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barışa karşı çıkan, kendi işine geldiği haller dışında Dışişleri protokolüne zerre kadar aldırmayan ve böylece onları Pilling'in faaliyetleri konusunda bilgilendirmekte bir sakınca görmeyen Sir Mark Sykes'tan almış oldukları kesin gibidir.

19 Kasım öğleden sonra, önce James Malcolm, ardından da Chaim Weizmann muhtemelen eşgüdümlü bir yaklaşımla Dışişleri Bakanlığı'na, Ronald Graham'i ziyarete gelirler. Lloyd George'un Türklere gönderdiği tuhaf aracı hakkında duyduklarından memnun görünmezler. Graham görüşmeden notlar alır:

> Kuşku verici bir maceraperest olarak nitelendirdikleri Bay Pilling adında biri herkese Başbakan'ın temsilcisi olarak İsviçre'ye gittiğini [ve] Türklerle ayrı bir barış için görüştüğünü anlatıyormuş. Bay Pilling'in Bay Lloyd George'un dostu olan Bayan Evans adlı biriyle dost olduğunu bildikleri için, bu Bay Pilling'in gerçekten de Başbakan tarafından bir şekilde görevlendirilmiş olabileceğinden kaygılanıyorlar. Bay Pilling'in yüz kızartıcı geçmişini hatırlatıp, kullandığı dilin ve iddialarının Ermeni, Arap ve Yahudi çevrelerinde huzursuzluk, hatta korku yarattığını söylediler.

Bu görüşmeler Balfour Deklarasyonu'ndan ve bağımsız bir Ermenistan'ı destekleyen çeşitli resmi açıklamalardan iki hafta sonra yapılır. Hem Malcolm, hem de Weizmann Osmanlılarla imzalanacak ayrı bir barışın hükümetçe verilen sözlerin içini boşaltacağının bilincindedir. Bu nedenle tarihi satranç tahtasına eğilirler ve Bay J. R. Pilling'i, Lloyd George'un ilerlettiği bu piyonu oyun dışı bırakacak hamleyi yaparlar. Pilling Fuat Selim Bey'in oynadığı Marmaduke Pickthall adlı piyondan ve Sir Mark Sykes'ın bir yıl önce oyundan çıkardığı Dr. Valyi'den biraz daha önemli görünür. Lord Hardinge, Graham'ın raporunu okuyunca, Lloyd George'un "Eğer mümkünse, Bay Pilling'in çenesini tutmasını sağlamasını," önerir. Başbakan öneriyi yerinde bulmuş olmalıdır, çünkü Manchester'lı işadamının sesi bir daha duyulmaz.

Chaim Weizmann için Bay Pilling'in tabutunu çivilemek oldukça zahmetsiz bir iştir. Kasım 1917'de Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barış yanlılarının savlarına karşı çıkmak üzere Dışişleri Bakanlığı'na girmeye alışkındır. Gerçekten de daha sadece birkaç ay önce, bu yönde başlatılan çok daha önemli bir hareketin yoluna taş koymakta başı çeker. Siyonizm tarihi kapsamında çok daha iyi bilinen bu macera, Weizmann'ı bütün diplomasi becerilerini kullanmak zorunda bırakır....

BÖLÜM 19

Henry Morgenthau ve Chaim Weizmann Kapışması

6 Nisan 1917'den sonra Birleşik Devletler'le Almanya arasmda savaş hali varken, aynı durum Birleşik Devletler'le Osmanlı İmparatorluğu arasında geçerli değildir. Almanya müttefiki Osmanlıların Amerika'ya karşı savaşa katılmasını istese de, sadece İstanbul'un Washington'la diplomatik ilişkileri kesmesini sağlar; üstelik Türkler bunu bile pek isteyerek yerine getirmez.[1] Başkan Wilson bu yaklaşımı iyiye işaret olarak yorumlar: Tutumları, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmiş olmak konusunu tümüyle gözden geçirdiklerini gösterir. Bu yorum doğruysa o zaman belki de Amerika'nın Osmanlılarla İtilaf güçleri arasında köpru görevi üstlenmesi yararlı olabilir. Başka bir ifadeyle, ayrı bir barış gerçekleştirmeyi umanlar arasmda Başkan Wilson da vardır.

Henry Morgenthau 1913 sonundan Şubat 1916'ya kadar Amerikan Büyükelçisi olarak İstanbul'da bulunur. New York barosuna kayıtlı bir avukat olan Morgenthau gayrimenkul spekülasyonunda zengin olur, bu sayede Demokrat Parti'ye cömert katkılar gerçekleştirir. 1912 başkanlık seçimleri sırasında partinin finansman komitesine başkanlık eder. Bunu büyükelçilik izler. Büyükelçiyken, Washington'daki efendilerini 1915 Ermeni katliamına karşı girişimde bulunmaya ikna etme gayretleriyle ünlenir, bu alanda başarısızlığa uğrayınca, başta Talat Paşa olmak üzere protestolarını Osmanlılara bizzat bildirerek cesaret gösterir. Bir Yahudi olarak savaşın o ilk yıllarında Osmanlı Yahudilerinin koruyuculuğu ve bekçiliğine soyunarak onurlu bir rol oynar; büyük bir çabayla gerçekleştirilmesine katkı sağladığı yoğun yardım programı sayesinde, girişimlerinden en çok yararlananlar Filistin Yahudileri olur. Aynı Morgenthau düşüncesizce konuşmaları ve böbürlenmesiyle de tanınır. Örneğin Mayıs 1916'da Cincinnati'de yaptığı bir konuşmada, İstanbul'dan ayrılmadan önce Osmanlıları Filistin'i Yahudilere satmaya ikna ettiğini ileri sürer.[2]

Filistin'in geleceğine gösterdiği ilgiden de anlaşılacağı gibi, Siyonizme sıcak bakar, ancak gerçek anlamda Siyonist değildir. Aynı Cincinnati konuşmasında, "Filistin'e milyonlarca kişinin yerleştirilmesi gerçekten imkânsız," der. "Bu, Araplar için ciddi bir tehlike oluşturur ... Yahudiler orada bugünkü gibi devam ederse, savaşın sonunda herhangi bir sürtüşme yaşanmaz." Gerek bu sözleri, gerekse de Yahudilerin Vaat Edilmiş

Toprakları satın almaları konusunda yaptığı tumturaklı açıklama Mark Sykes'ın dikkatini çeker. Zaman geçirmeden o günlerde en iyi tanıdığı Siyonist olan Moses Gaster ile temasa geçip, onu uyarır: "Hiçbir şey bundan daha talihsiz ya da daha tehlikeli olamaz."[3] Gaster da aynı düşüncededir. Britanya Siyonistleri 1917 baharında Henry Morgenthau hakkında daha fazla bilgi sahibi olup, büyükelçiyken yaptıklarından bazılarına saygı duymakla birlikte, her şeyini onaylamazlar.

Pickthall, Pilling ya da öteki barış yanlıları hakkında pek bir şey bilmeyenler de dahil, Siyonizm tarihçilerinin konuyu ince eleyip sık dokumuş olmalarına rağmen, Morgenthau'nun Müttefiklerle ayrı bir barış yaptırmak amacıyla Türklerle konuşmak görevinin kaynağı pek açık değildir.[4] Fikir ondan geldiği gibi, Dışişleri Bakanlığı'ndan da kaynaklanmış olabilir.[5] Kaynak hangisi olursa olsun, Morgenthau'nun Başkan'a önerdiği senaryo şöyledir: "Yakın ve dostça kişisel ilişkiler geliştirdiği"[6] Enver ve Talat'a Müttefik denizaltılarının Çanakkale Boğazı'ndan geçmelerini kabul ettirecektir. Denizaltılar Almanların savaş başında Osmanlı İmparatorluğu'na verdikleri iddia edilen, ancak Alman komutasında kalıp namlularını İstanbul'a çevirmiş bekleyen savaş gemisi *Goeben* ile savaş kruvazörü *Breslau*'u torpilleyecek, iki gemi batırıldıktan sonra İTC hükümetinin eli serbest kalacak, baştan beri istediği ayrı barışı imzalayacaktır. Woodrow Wilson'ın bu plan hakkında ne düşündüğü bilinmez. Sonunda Morgenthau'ya sadece Türklerin ne gibi koşullar önerebilecekleri konusunda bilgi alıp Washington'a iletme yetkisi verir. Morgenthau'nun bu kısıtlamayı anlayıp anlamadığı, yetkisini aşmaya niyetlenip niyetlenmediği de meçhuldür.

Britanya Dışişleri Bakanı Arthur Balfour bir rastlantı sonucunda aynı tarihlerde Washington'ı ziyaret eder. Amerikan Dışişleri Bakanı Robert Lansing plandan söz edince, Balfour da Türklerin ayrı bir barış konusunu "gevelediklerini" doğrular.[7] "İşler olumlu bir hal alırsa," diye ekler, "sonuçta büyük yararlar sağlanabilir."[8] Britanya açısından tümüyle doğru olan bu ifade, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmış Filistin'de kurulacak bir Yahudi vatanı için Britanya desteği isteyen Siyonistler için tartışmalı olmalıdır. Balfour Morgenthau'nun başlamak üzere olan misyonuyla ilgili haberleri Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na gönderince, yukarıdaki gerçeğe ve aylardan beri Siyonistlerle görüş alışverişinde bulunmuş olmalarına rağmen, kimse Siyonistlerin muhtemel itirazından söz etmeye kalkışmaz. Dahası, Sir Ronald Graham Morgenthau'dan bahsederken, "İTC ve Türkiye'deki Yahudi unsuru üzerinde etkili olabilir," diye yazar. Gerçekten de Dışişleri Bakanlığı Morgenthau'nun planına sadece bir değişiklik önerir: "İsviçre'deki casus sayısı nedeniyle, orada

yararlı bir çalışma yapılabileceği kuşkuludur. Mısır'ın daha uygun [bir] faaliyet üssü olması muhtemeldir."[9] Bu cümle, Robert Cecil'in katkısıdır.

Öneri Morgenthau ve Lansing'in hoşuna gider ve onaylanır. Böylelikle eski Amerikan büyükelçisi hemen yakındaki Filistin'deki Yahudilerin durumunu görmeye gittiğini ileri sürebilecektir. O sırada Morgenthau'nun aklına yeni bir fikir daha gelir: Yanında başka Amerikalı Yahudileri de götürecek, böylece görevini daha da iyi gizleyecektir. Önce, o sırada Savaş Bakanı Newton Baker'a danışmanlık görevinde bulunan, Harvard Hukuk Okulu'nun seçkin profesörü, Siyonist (geleceğin Yüksek Mahkeme üyesi) Felix Frankfurter'i davet eder. Frankfurter daveti kabul ederken, kendi asistanını, Max Lowenthal adlı hukukçuyu da çağırır. Bu ikiliye katılan üçüncü kişi, New York'taki Siyonist Geçici İcra Komitesi Saymanı Eliahu Lewin-Epstein olur. Artık misyon giderek bir Siyonist girişimine dönüşür, yönetim de basına haber sızdırarak bu kanıyı pekiştirmeye çalışır. Siyonistler misyon için fon yaratmaya girişir. Ne var ki Morgenthau Frankfurter, Lowenthal ve Lewin-Epstein'ı gerçek amacı konusunda bilgilendirmez.[10]

Oysa Osmanlı İmparatorluğu'yla konuşmak Amerika'nın savaştaki müttefiklerinin bilgisi ve onayını gerektirir. Morgenthau Amerikan Dışişleri Bakanlığı hem Britanya, hem de Fransa'nın "konuyu onunla orada tartışacak yetkili birisinin gönderilmesini" istediği için, küçük grubuyla Cebelitarık'ta mola verir.[11] O sırada Morgenthau'nun aklına bir parlak fikir daha gelir. Britanya konuşmaları için Weizmann'ı gönderirse, bahaneleri daha da inanılır olacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla, Britanya Siyonistlerinin asıl amaca itiraz edeceklerini aklına getirmez. Amerikan Dışişleri Bakanlığı da aynı sakıncayı görmemiş olmalıdır. Washington Morgenthau'nun önerisini kabul eder ve Britanya Dışişleri Bakanlığı'ndan Morgenthau ile görüşmek üzere Weizmann'ı göndermelerini talep eder.

Weizmann Morgenthau'nun gerçek görevini Dışişleri Bakanlığı'ndan değil, Başkan Wilson'ın yakınlarından, Yüksek Mahkeme üyesi Siyonist Louis Brandeis'tan öğrenir. Brandeis ziyaret konusunu önce Frankfurter'den duyar –gerçek amacını değil; Frankfurter de asıl amaçtan habersizdir– sonra da Wilson'dan doğrusunu öğrenir. Zaman geçirmeden Weizmann'a telgraf çeker, bir Amerikan komisyonunun doğuya gittiğini belirtir (amacını açıklamaz) ve yollarını kesmesini önerir. Başkanla sıkı ilişkisi göz önüne alındığında, daha açık bir uyarı yapamayacağı kolaylıkla anlaşılır.

Weizmann'm tek bilgi kaynağı Brandeis değildir. Ermeni James Malcolm'un duyarlı antenleri de titreşir: "Buradaki [Londra] Jöntürk yanlısı çevrelerde dolaşan söylentilere göre ... Türkiye'yle ayrı bir barış

konusunda ... Bay Morgenthau'nun girişimiyle ... Bay Wilson tarafından başlatılan ... Britanya ve Fransız hükümetlerinin zımnen destekledikleri faaliyetler var."[12] Brandeis'ın fazla ayrıntı vermediği konu söylentilerle açıkça ortaya çıkar, Malcolm kaygılanır. Osmanlı İmparatorluğu'yla imzalanacak ayrı bir barış Siyonistlere olduğu kadar, milliyetçi Ermeni amaçlarına da zarar verecektir.

Malcolm 8 Haziran günü Caxton Hall'da "Filistin'de Müslüman Çıkarları" konulu bir İslam Cemiyeti toplantısına katılır.[13] Toplantının başkanı Müşir Hüseyin Kidwai, konuşmacısı da Marmaduke Pickthall'dur. Malcolm toplantının "kesinlikle ihanet niteliğinde ve kışkırtıcı" olduğu görüşündedir. Pickthall doğrudan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybına yol açmayacak erken bir barıştan söz ediyordu." Dinleyiciler arasında bazıları açıkça, "Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barış kotarmak üzere olduklarını söyleyip böbürleniyordu." Malcolm o günkü konuşmalardan sadece Henry Morgenthau'nun Osmanlılarla konuşmak üzere olduğunu değil, Pickthall ve iki başka Türk dostunun, Aubrey Herbert'in ve Samuel Block adlı Siyonizm karşıtı bir Yahudi'nin de benzer bir misyona soyundukları sonucunu çıkarır.

Telaş içinde, Chaim Weizmann'ın 67 Addison Road adresindeki evinin kapısını çalar. İkisi baş başa verir, çeşitli kaynaklardan öğrendiklerini bir araya getirmeye çalışır. Weizmann İslam Cemiyeti toplantısından haberdardır; toplantıyı asimilasyoncu Yahudilerin kışkırttığını duymuştur.[14] O sırada telefon çalar. Arayan, *The Times* gazetesinin etkili dış muhabirlerinden Wickham Steed'dir. Onun antenleri de Morgenthau ve Türk dostları hakkında Malcolm'la aynı titreşimleri almıştır. Siyonistler ve Ermenilerden farklı nedenlerle de olsa, Osmanlı İmparatorluğu'yla imzalanacak ayrı bir barış anlaşmasına karşıdır, çünkü gazetesi Britanya'nın düşmanlarına karşı kesin bir zafer kazanılmasını ister. Daha azına razı olmak, Almanların oyununa gelmek olacaktır. *The Times* tarihi açıdan Yahudilere sıcak bakmaz; Steed de bu kurala uyar; ancak her ikisi de Siyonist kartını oynamaktan yana durur. Varlığını Almanlara borçlu bir Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olmaktansa, diye düşünür Steed, Britanya'nın Yahudilerin egemen olduğu bir Filistin'i himayesine alması ehvendir.

Bu aşamada, Weizmann ve Malcolm'un 1917 Kasım'ında da o J. R. Pilling piresini ezmek üzere Dışişleri Bakanlığı'na, Ronald Graham'a gittiklerini hatırlamakta yarar vardır. O dönemde, Osmanlı'yla ayrı barış taraftarlarına karşı o balyozu kullanmaya alışık olduklarını belirtmek gerekir. Söz konusu balyozu ilk ellerine alışları beş ay öncesine, Wickham Steed'le telefon konuşmalarına dayanır. Graham 9 Haziran Pazar günü

Robert Cecil'e bir rapor gönderir: "Bu sabah görüştüğüm Dr. Weizmann konuşmasında ... ABD'deki Siyonizm karşıtı Yahudilerle yakın ilişki sahibi ... ve Alman taraftarı ve özellikle Türk yanlısı olarak nitelendirdiği Bay Morgenthau'ya değindi. Bana, 'Bay Morgenthau'yu Türkiye'yle ayrı bir barışa yönelik benzer bir entrikayla meşgul görmeyi bekliyor ve bu amaçla Avrupa'ya gelmek üzere olduğunu düşünüyorum. Eğer bu doğruysa, bu bütünüyle bir Alman oyunu demektir,' dedi."[15] Weizmann Steed'in gazetesinde işlediği savı kullanmıştır.

Weizmann Morgenthau konusunda Graham'i uyardığı sırada Malcolm da bir başka ensesi kalına, Lord Milner'ın kişisel parlamento sekreteri, Mark Sykes'ın çabalarını desteklediği kabinede müsteşar olan William Ormsby-Gore'a telefon eder. Bizzat Sykes ile konuşmayı yeğleyeceği kesindir; ne var ki beriki Ortadoğu'da Kral Hüseyin'le görüşmelerinden sonra henüz Londra'ya dönmemiştir. Ormsby-Gore ise bir yıl önce, Kahire'de Arap Bürosu'nda görevli olduğu sırada, hem de Aaron Aaronsohn tarafından Siyonizme kazandırılır. Weizmann ve Malcolm Ormsby-Gore'un onları dikkatle dinleyeceğini hesaplar. Malcolm "ilk fırsatta" görüşmek istediğini belirtince, Ormsby-Gore da "onu saat 12.30'da bürosunda kabul edeceğini" söyler.

Daha sonra Lord Harlech adını alacak olan Ormsby-Gore Muhafazakâr siyasetçi olarak seçkin bir meslek hayatı yaşayacak, 30'lu yıllarda Sömürgeler Bakanı da olacak yetenekli biridir. Buna rağmen Malcolm ve Weizmann arasında kaldığında, neredeyse pusulasını şaşırır. "Hem Bay Malcolm, hem de Dr. Weizmann çok heyecanlı ve çok öfkeliydi," diye yazar raporunda.[16] "Her ikisi de bu aşamada Türklere yaklaşarak ateşle oynamakla kalmadığımızı, Britanya İmparatorluğu'nun çıkarlarını ve kendileri için çok önemli olan davaları tehlikeye attığımızı ifade etti. Dr. Weizmann Bay Morgenthau'yu suçlarken son derece açık konuştu." Aubrey Herbert ve Sir Adam Samuel Block'u suçlarken de açık konuşur, ama asıl hedefi özellikle Alman ajanı olduğunu belirttiği Amerikalı olur. Morgenthau, "Alman yanlısı olarak özel bir üne sahiptir ve Hamburg, Berlin, Viyana, Paris ve New York'taki Yahudi finansçıların kurduğu uluslararası bir şebeke adına çalışır." Amacı, "Alman sermayesine ve Alman Yahudilerine Türk İmparatorluğu ve özellikle Filistin üzerinden giderek artan bir etki kazandırmaktır." Amerikalıların onun da katılmasını istediklerinden habersiz olarak, talebini onları sevindirecek bir öneriyle sonlandırır: "Bay Morgenthau ile görüşmek üzere bir Yahudi gönderilecekse ... o zaman o, Dr. Weizmann gönderilmelidir."

12 Haziran Salı günü Weizmann ve Malcolm baskılarını sürdürmek için, bu kez Graham'ı ayrı ayrı ararlar.[17] Herbert ve Block'a değinirler,

ancak asıl zehri Morgenthau'ya ayırırlar. Çabaları İngilizlerin ayrı bir barış konusunda giderek güçlenen dürtüler karşısındaki duruşunu etkilemiş olabilir mi? Tarihçiler etkilediği konusunda hemfikirdir. Hem Siyonist, hem de Ermeni Britanya diplomatlarına halkları Osmanlı boyunduruğundan kurtarma konusundaki eski vaatlerini hatırlatır. Gerçekte, sadece hükümetin Morgenthau girişimi konusundaki yaklaşımını etkilerler. Daha sonra anlaşılacağı gibi, Malcolm ve Weizmann sadece ayrı bir barış yoklamasını engellemiştir.

Britanya hükümeti Weizmann ve Malcolm'un baskısı sonucunda Morgenthau'nun Osmanlı yaklaşımına karşı çıkarken, benzer girişimleri destekler. Neden? İki nedeni olabilir. Her şeyden önce, büyük bir gayretle tanıtılan denetim masalına rağmen, hem Amerika'da, hem de İngiltere'de pek çok kişi Morgenthau'nun asıl amacını öğrenir. Bizzat Morgenthau bile, yol arkadaşlarını habersiz bırakmayı sürdürürken, bir taraftan son derece boşboğaz davranır.[18] Bunun sonucunda, Sir Ronald Graham meslektaşlarını uyarma gereğini duyar: "Bay Morgenthau'nun bu kadar önem verdiği gizlilik koşulunun yok olduğu bu durumda, misyonun şu sırada yararlı sonuçlar vermesi kuşkulu olduğundan, ertelenmesini öneririm."[19] Amerikalılar girişimi ertelemeye yanaşmasa da, İngilizlerin güveni kaybolur.

İkinci olarak, Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın savaşı kazanmak için "Uluslararası Yahudiliğin" desteğine ihtiyaç olduğu sonucuna vardığını unutmamak gerekir. Weizmann Morgenthau'yu mahkûm ederken zekice bir yaklaşımla bu kozmopolit entrikayı ve Morgenthau'nun bu entrikadaki yerini sürekli olarak hatırlatır. Sıra Cebelitarık'ta Amerikalının kafasını uçurmaya gelir. Morgenthau artık İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın güvenine sahip değildir; güvenilen kişi Weizmann'dır; bakanlıktaki seçkinler, pekâlâ diye düşünmüş olmalıdır, mutlu olacaksa, bırakalım, gitsin.

James Malcolm'un İslam Cemiyeti toplantısında Aubrey Herbert'in de bir girişim tasarladığını (Bkz. Bölüm 20) sezdiği doğrudur; Weizmann'la birlikte bu konuda da itirazlarını sürdürürler. Sir Ronald Graham'm yüzü hiçbir şey belli etmez, ancak daha bir gün önce Horace Rumbold'a, "Kuzenim Aubrey Herbert İsviçre'ye geldiği zaman ona iyi davranacak mısın?" diye yazar. "Yakında, kendinin açıklaması daha iyi olacak bir görevle oraya gelebilir."[20] Weizmann ve Malcolm bütün çabalarını Morgenthau'yu yenilgiye uğratmak üzerine yoğunlaştırır. Dışişleri Bakanlığı onları aydınlatmaz, tam tersine, bilgisiz bırakır. Balfour Weizmann'ı bürosuna çağırır ve gizli bir görev verir: "Bay Morgenthau ile konuşacak ve misyondan vazgeçene kadar konuşmayı sürdürecektim."[21] Balfour'un aynı günlerde Aubrey Herbert'in başka bir barış göreviyle İsviçre'ye gitmesine

izin verdiğini bilmez; hiçbir zaman öğrenmeyecektir. Kısacası, Britanya hükümeti Chaim Weizmann'ı kandırır.

Sadece üç Siyonist değil, İstanbul'da Morgenthau'nun tercümanlığını yapmış Amerika Dışişleri Bakanlığı görevlisi Türkiye Ermenisi Arşak Şmarvoniyan'ın katılımıyla dört kişiden oluşan Morgenthau heyetinin bindiği gemi 21 Haziran günü New York'tan ayrılır. Yanlarında, Filistin Yahudilerine dağıtılmak üzere 400.000 dolar değerinde altın dolu on sekiz sandık vardır.[22] Gemi Alman U-Boot'larına dikkat ederek, Atlantik'te zikzaklar çizer. Weizmann ise 29 Haziran günü *Hantonia* gemisiyle Le Havre'a hareket ederken, yanında şarkıcı Clara Butt ile evli ünlü bariton ve istihbaratçı Kennerley Rumford vardır. Weizmann eşi Vera'ya Rumford için "Ya korkunç derecede 'bilge' ya da bütünüyle masum," diye yazar. "Bana kalırsa, ikincisi."[23] Kişisel korumasını yabana atmış olabilir.

Yoldayken Paris'te mola verirler, Weizmann burada Britanya büyükelçisi ve Edmond de Rothschild ile görüşür. Ardından İspanya trenine binerler. Weizmann eşine, "İspanya toprağına girdiğimiz andan itibaren Alman casuslarınca izlendik," diye yazar. "Dört kişiydiler ve biri bizimle Madrid'e kadar geldi. Tren istasyonunda ektiğimizi sandık, ama yeniden ortaya çıktı, anlaşılan peşimizi bırakmayacak."[24] "Masum" Rumford artık neye yaradığını göstermiş olmalıdır. Peşlerinde Alman ajanı, Weizmann'la birlikte Madrid'deki otele kaydolurlar. Resepsiyon görevlisine gece kalacaklarını söylerler. Avusturyalı olan görevli bu bilgiyi aynı dili konuştuğu Alman casusuna iletir. Weizmann telefon etmek için otelden çıkar.[25] Otele döndüğünde, "İçinde bir İngiliz rehberin bulunduğu bir araba geldi, hızla bavulları topladık, oteli ödedik ve 10 dakika içinde kaybolduk. Resepsiyon görevlisinin öfkesini görmeliydin."

Böylelikle biri İngiliz, biri Amerikalı iki grubun yolu yaz güneşinin altında kavrulan Cebelitarık'ta kavuşur. Osmanlı tütün rejisinin eski müdürü Albay E. Weyl ve Fransız Levazım Bakanı Albert Thomas'tan oluşan bir üçüncü ya da Fransız grup 4 Temmuz günü gelir. Ertesi gün, üç grup da Britanya askerlerince korunan kalede görüşmelere başlar. Tek ortak dilde, Almanca konuşurlar, sıcak yüzünden pencereler açık olduğundan, Weizmann bir fantezi kurar ve dışarıdan konuşmaları dinleyen İngiliz askerlerinin içeridekileri tuzağa düşmüş, ertesi gün kurşuna dizilecek casuslar sanacaklarını düşünür.

İki gün süren görüşmeler Şmarvoniyan'ın Amerikan diplomatik personeliyle birlikte daha altı hafta önce ayrıldığı Osmanlı topraklarındaki durumla ilgili raporuyla başlar. Dediğine göre Osmanlı ordusu son kurşununu atmıştır; bütün imparatorluk iflasın eşiğindedir; Türklerin çoğu

Almanlardan nefret eder ve Talat'la Enver arasındaki gerginlik kopma noktasına gelmek üzeredir. "Britanya Dışişleri Bakanlığı için bu haberlerin yeni olup olmadığı konusunda pek bilgim yok, ama Bay Morgenthau'nun bize verebileceği tek gerçek verilerin bunlar olduğunu düşündüğüm için bu özeti hazırlamak istedim," der Weizmann daha sonra Ronald Graham'a gönderdiği raporda.[26]

Şmarvoniyan'ın kesin bilgileri karşısında, Weizmann muğlak konuşur ve bunu otobiyografisinde şöyle belirtir: "Bay Morgenthau'nun aklına bir fikir gelmiş. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmak üzere olduğunu düşünmüş ... O zaman da Talat'ı Enver'in karşısına çıkarabileceğini sanmış."[27] Ancak Weizmann eski büyükelçiye Türklerin yenildiklerinin farkında olup olmadıklarını, farkında iseler ayrı bir barış için ne gibi koşullar öne süreceklerini sorduğunda, ne Morgenthau, ne de çevresindekilerden birinin verecek cevabı vardır. Bunun üzerine Weizmann karşısındakine Britanya'nın öne süreceğini sandığı koşulları açıklar. Britanya "Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmasıyla tatmin olacaktır." Weizmann'ın bu ifadeyle kendi arzularını açıklayıp açıklamadığı tartışma konusu olsa da, masadakilerden hiçbiri söylediklerine itiraz etmez. "Bu koşulların Türklerce kabul edilebileceğini" düşünen de yoktur.[28] Bu nedenle ve görüşmeler sırasında Fransız hükümetinin Osmanlılara açık kapı bırakma yanlısı olmasına (bu tutumları Weizmann'ı huzursuz eder) rağmen, "Bay Morgenthau'yu projesinden vazgeçmeye ikna etmek güç olmamalıdır."

Dahası, görevini Siyonizmle özdeşleştirmekle yanlış yaptığını da Amerikalı diplomata açıkça anlatır. Ders verir gibi, "Siyonist örgütün hiçbir biçimde pazarlıklara dahil edilmemesi gerektiğini," gösterir.[29] "Siyonist örgüt ayrı bir barış için girişilecek en ufak bir çabaya bile hiçbir biçimde karıştırılmamalı, bu çabayla özdeşleştirilmemelidir ... Biz Siyonistler bu projeye karşıyız ve bu nedenle Bay Morgenthau'dan tutumumuzu anladığı ve buna uyacağı yolunda teminat istiyoruz." Talep edilen teminatın verilmesi, kolayca tahmin edilebileceği gibi, gururunu ayaklar altına almak gibi ıstıraplı olur. Gerçekten de, gururu derinden kırılan Morgenthau bütün cephelerde teslim bayrağı çeker. Yola devam edip Mısır'a veya İsviçre'ye gitmeyecek, onun yerinde "Biarritz'de kalacak ve General Pershing ile temas kurmaya çalışacaktır." 400.000 dolar değerindeki altını Amerika'ya geri götürecektir. Aşağılanmasına neden olan kişiyi hiç unutmayacak ve o günden sonra Siyonistlere karşı çıkacaktır.

Weizmann'm hüner gösterisi Britanya Dışişleri Bakanlığı'nca yeteneklerine duyulan güveni haklı çıkarır. Graham Lord Hardinge'e gönderdiği mektupta, "Fazlasıyla başarılı oldu," diye yazar; "Uyanık bir gözlemci

olduğunu kanıtladı."[30] Yine de, neredeyse tüm tarihçilerin hemfikir olduğu gibi, bu olanlar Britanya'nın diplomatik darbesini engelleyemez. Ayrı bir barış kavramını öldürmez, sadece Morgenthau'nun bu yaklaşımını, Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın zaten pek güvenmediği girişimini boşa çıkarır.

Weizmann 21 Temmuz'da Londra'ya döner ve Graham'a raporunu bizzat verir. İki gün sonra, bir savaş konferansına katılan Balfour ve Lloyd George'a bilgi vermesi için Graham tarafından Paris'e gönderilir. İki yönetici Morgenthau girişiminin Weizmann tarafından bitirildiğini öğrenmekten mutlu olur. Weizmann'a kusursuz bir zafere imza attığı dışında hiçbir şey söylemezler.

Oysa Londra'ya dönen Weizmann kısa süre sonra çorbada bir, daha doğrusu iki sinek görür; bu sinekler yakın ve genç yardımcıları Harry Sacher ve Leon Simon'dur. Weizmann'ın Cebelitarık'taki faaliyetlerini duyan hemen bütün Britanya Siyonistleri gibi, bu ikisi de haberi sorgulamadan kabul eder, Weizmann'ın Osmanlı'yla ayrı bir barış imzalanması taraftarlarını yenilgiye uğrattığını düşünürler. Ne var ki yandaşlarının tersine, Weizmann'ın yaptıklarını onaylamazlar. Önderlerinin Mark Sykes'a ve Dışişleri Bakanlığı'ndaki seçkinlere hayranlığını aylardan beri eleştirirken, bu kişilerden hiçbirine güvenilemeyeceğini ileri sürerler. "Siyonist'in kamuoyu önünde saf Siyonizmi öğütlemesi ve her türlü Güçten bağımsız olması gerekir," diye yazar Sacher, bir mektubuyla benzer duygularını ifade eden Simon'a.[31] "Siyonist hareket bütün umutlarını Büyük Britanya'ya bağlamamalı. Böyle bir öğretiyi hiç düşlemedim."[32] Bunun anlamı Siyonistlerin savaşta Britanya'nın eksiksiz zaferine de umut bağlamaması gerektiğidir ve buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu'yla varılacak uzlaşmalı bir barış kavramına karşı olmadıkları sonucuna varmak olasıdır.

Weizmann Cebelitarık yolculuğuna çıkmadan hemen önce, evine davet ettiği Simon ile uzun bir konuşma yapar. Daha sonra, bu görüşmeyi pişmanlıkla hatırlayacaktır. Simon günlüğüne şunları yazar:

> Kabul edilebilir ödünler elde etmemiz durumunda, Türklerle barışı önlemenin bize düşmeyeceğini söyledim. Kabul edilebilir ödünler elde edemeyeceğimizi, B[üyük] B[ritanya]'nın Türklerle barış yapması için tek koşulun Ermenistan, Suriye ve Filistin'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması olduğunu ve tabii Türklerin bu koşulları kabul etmeyeceklerini söyledi ... Bu koşulların öne sürüldüğünü bilseler, muhtemelen İngilizlerin ve kesinlikle Rusların savaşa devam etmeyecekleri düşüncemi açık-

ladım ve amaçları Türkiye'yle ayrı bir anlaşma imzalanmasını engellemek olan B[üyük] B[ritanya] temsilcileriyle Cebelitarık'a gitmesinin biz Siyonistlerin de ağırlığımızı bu yönde kullandığımız biçiminde yorumlanacağını ekledim.

Oysa Weizmann Cebelitarık'a gidecektir; hem de Britanya temsilcilerine eşlik eden bir gözlemci değil, tek temsilci olarak. Simon'un kuşkuları artar: "Barış önerilerinin havada kaldığını ... ve bir Siyonist önderin hükümetin temsilcisi olarak Amerikalılarla bir araya geldiğinin duyulduğunu varsayalım [?]" diye kaygılanır günlüğünde. "Hareket hak edilmiş bir nefrete hedef olacak ... Kendi hesabıma, kendimi bu girişimin ima ettiği siyasetle veya eğilimle bağlı hissetmiyorum."[33]

İki arkadaş üç kanlı yıldan sonra çatışan ülke vatandaşlarının savaştan yıldığı görüşündedir. Sol güçlerin yükselmekte olduğunu ve "ağırlık merkezinin düzenli olarak 'barışçılara' doğru kayacağını" düşünürler. "İstikbal onların."[34] Bu nedenle, pratik açıdan bakıldığında, Siyonistlerin resmen "öldürücü darbeyle" evli bir hükümetle ittifak kurmalarının bir anlamı olamaz. Cebelitarık dönüşünden sonra kısaca gördüğü Weizmann'a bunları anlatmaya çalışır, ancak ayrıntıya girecek zamanı bulamaz. Bu kez aynı çabayı 1 Ağustos'ta, Weizmann'ın en yakın yardımcılarından oluşan siyasi komitenin ilk toplantısında göstermek ister. Sacher toplantıya gelemez, bu yüzden Simon da olanları ertesi gün yazdığı mektupta özetler:

> Chaim görüşmeleri konusunda bize -biraz tutarsız- bir özet yaptı ... En çok dikkatimi çeken, Morgenthau'ya Siyonizmin Türkiye'yle ayrı bir barış yapmaya çalışmadığını açıkça anlatmak için bunca gayret ederken, Siyonizmin Türkiye'ye barış yapılmasını engellemeye çalışmadığını söylememesiydi; tam tersine. Bu konuyu gündeme getirmeye çalıştım ve tabii tek kişilik azınlık olarak kaldım ... Düşüncelerimin bir bölümünü paylaşıyorsan, o zaman mektupla da olsa, bu görüşü işlemek fırsatını bulacağını umarım.[35]

Simon ertesi gün, Weizmann'a yazdığı uzun ve güçlü mektupta bu görüşü işler. Hiç dolambaçsız, "Bana kalırsa çıkarlarımızı gözetmeyen herhangi bir barışa karşı çıkmak yerine, Türkiye'yle ayrı bir barış kavramının özüne muhalif olup reddederken fazlasıyla ısrarcı davrandınız."[36] Siyonist çıkarlarıyla Britanya'nınkilerin örtüşmediğini yineler: "Bir Britanya mandası ... Filistin'deki amaçlarımızı gerçekleştirecek yöntemlerden biridir ... Başka yöntemler de var: uluslararası bir düzen; Türk

egemenliği altında alınacak teminatlar." Simon'un önceki eleştirisini geliştirir: "Dünyanın geri kalanı emperyalizmden kurtulmaya çalışırken, biz İngiltere Siyonistlerinin emperyalizm mikrobunu kapmamızın tehlikesini görüyorum." Ardından ahlaki bir nokta ekler: Türkiye'yle barış yanlılarına karşı çıkmak, savaşın uzaması anlamına gelebilir. "Şahsen savaşın bir gün uzaması pahasına, Britanya himayesine razı olmazdım."

Sacher siyasi komitenin bir sonraki toplantısını da kaçırır. Weizmann mektubun "Kopyalarını çıkarttırdı, cömertçe dağıttı ... ve Simon'a [Marks] yüksek sesle okuttu. Yani, sözleri katılanlara ulaştı." Leon Simon, "Çok güzel bir mektup, ama fazla etki yaratmadı," diye düşünür. "Bu insanlar geleceğin barışçılara ait olduğuna inanmıyor; temel fark burada." Simon bir kez daha görüşünü savunmak için elinden geleni yapar, ancak arkadaşına üzülerek itiraf edeceği gibi, kimseyi etkileyemez. Sacher daha sonra küplere biner: "İyi ama [Lloyd] George ve kabinesindeki domuzlara bağımlı olduğumuzu, 'önderlerimizin yapmak istedikleri gibi,' dünya demokrasilerine aykırı düştüğümüzü düşün!"[37] Weizmann "Emperyalizmin ve militarizmin genel politikalarına," ve "Sykes ve öteki 'politikacılara' ve ordulara, diplomasiye ve kendi başlarına beş para etmez öteki pisliklere âşık."[38] Rehberi ve önderini uyarmaya çalışır: "Kişi politikada hep politikacılara bağımlı olur ... Tüm insanlık gibi, biz Yahudiler de onların elinde birer kuklayız ve ahlaklarının düşük, zekâlarının sakat olması gibi, politikacıların elleri de beceriksiz."[39]

Uyarı ileri görüşlü, ancak etkisizdir. Weizmann Sacher'ı, onunla birlikte Simon'ı devirip geçer. Hatta siyasetçilerle ve Dışişleri Bakanlığı mensuplarıyla ilişkileri daha pekiştirmek gerektiğini ileri sürer. Filistin'de Britanya mandası ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı barışa muhalefet ısrarını sürdürür. Bütün parasını Müttefiklerin zaferine yatırır, kumarı kazanır. Tarihi muzafferler yazar. Yine de, birkaç dakikamızı ne olabilirdi düşüncesine ayırmak ilginç olur. Weizmann'ın kumarı başarısız olup, Britanya savaşı yitirse, Siyonizm (ve dünya) tarihi çok daha farklı gelişirdi. Öte yandan, siyasi komitedeki iki karşıt arkadaşlarını Osmanlı'yla (tarihin kayıtlarında daha küçük ve daha inanılır bir kırışığa meydan verecek) ayrı bir barışı desteklemeye razı etseler, Siyonizm ve tarihin yine bambaşka bir yola gireceği yadsınamaz. Siyonist muhalefet yokluğunda, ayrı bir barış yanlısı duygular güçlenecek, karşı konulmaz olacaktır. Bu kez, Osmanlıların da savaştan çekilmeleri karşılığında Ortadoğu topraklarından bazılarını ellerinde tutabilecekleri, bu toprakların Filistin'i, Suriye'yi, hatta Arabistan'ı kapsayacağı düşünülebilir. Böyle bir durumun nasıl sonuçlanacağını kimse tahmin edemez.

Britanya hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı Morgenthau girişimini

boşa çıkarmak için Chaim Weizmann'ı doğru kullanır. Geçen iki yılda ona saygı duymayı öğrenirler, Weizmann da Cebelitarık'taki gösterisiyle güvenlerini boşa çıkarmaz. Buna rağmen, hükümetin Weizmann'a karşı nefes kesici bir ikiyüzlülük sergilediği kesindir. Sir Ronald Graham kendini ziyarete gelen Weizmann ve Malcolm'a hâlâ gözden düşmemiş J. R. Pilling'in elinde Talat Paşa'nın yazdığı ve Türklerin koşullarını sıralayan mektup bulunduğu iddiasıyla Londra'ya döndüğünü söylemez. Oysa böyle bir mektup gelse, hükümet tarafından ilgiyle inceleneceği açıktır. Graham görüşmeleri sırasında, daha bir gün önce kuzeni Aubrey Herbert'in muhalif Türklerle barış görüşmek üzere İsviçre'ye gitmesinin yolunu açtığını da anlatmaz. Weizmann Cebelitarık'tan zaferle dönünce, Graham tarafından 23 Temmuz'da Lloyd George ve Balfour ile görüşmek ve Morgenthau'nun barış girişimini engellediği için kutlamalarını kabul etmek üzere Paris'e gönderilir. Aynı başbakan ve aynı dışişleri bakanı daha iki gün önce Türklerin verdiği barış koşullarıyla Bern'den dönen Aubrey Herbert'i de kabul eder. Onu da kutlarlar.

BÖLÜM 20

"Greenmantle Olacak Adam"

Dışişleri Bakanlığı Marmaduke Pickthall'u muhalifler nezdinde bir Britanya aracısı olarak ciddiye almadığı gibi, bir süre sonra J. R. Pilling'e de önem vermekten vazgeçer. Amerikan büyükelçisi Henry Morgenthau'nun girişimini başlangıçta onaylasa da, bu görevin sonuç vermeyeceğini gördüğü zaman yolunu kesmesi için Chaim Weizmann'ı gönderir. Oysa aynı Dışişleri Bakanlığı Aubrey Nigel Henry Molyneux Herbert'i gerçekten çok ciddiye alır. Herbert Temmuz 1917'de Türklerle buluşmak üzere İsviçre'ye gittiği zaman, yanında bazı Savaş Kabinesi üyelerinin, Dışişleri Bakanı Balfour'un ve öteki önemli Dışişleri yetkililerinin iyi dileklerini götürür. Ne var ki kendinden önce Pickthall, Pilling ve Morgenthau gibi, Herbert de sert muhalefetle karşılanır. Sonunda, bu direnç ona bile fazla gelir.

Herbert'i daha önce de gördük: Arkadaşlık kuracağı George Lloyd ve Mark Sykes adlı kişilerle genç bir fahri konsolosluk ataşesi olarak İstanbul'da; İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ne üye, Türk dostu bir Muhafazakâr Parti milletvekili; 1915'te Kahire'de askeri istihbarat subayı; ondan bir yıl sonra da Marmaduke Pickthall'un destekçisi. Aynı Herbert şimdi öykümüzün merkezinde yer alacaktır.

Saygın bir aileye mensuptur. Dördüncü Carnarvon Kontu olan babası sömürgeler müsteşarı olarak Lord Derby emrinde hizmet verir, ardından da Disraeli döneminde kral naibi olarak İrlanda'ya atanır. Üvey kardeşi Tutankhamun'un mezarını bulur. İnce ve uzun boyu, savaş sırasında ağaran gür, kıvırcık ve tarağa gelmez saçları, ağır gözkapaklarının ardında gri gözleri vardır. Gençliği sırasında Ortadoğu ve Balkanları adamakıllı gezer, dostluklarını kazandığı Arnavut haydutlar arasında bile cesareti, iyiliği, tuhaflığı ve cüretiyle ünlenir; oysa neredeyse kördür. 1913 yılında Arnavutluk'un başkenti Tiran'dan şaşırtıcı bir soru gelir: Arnavutluk tahtına oturmayı kabul eder mi? İsteklidir, ne var ki Britanya hükümeti izin vermez. Jöntürk önderlerini tanır ve beğenir, Enver'in Almanlarla o kader ittifakını kurduğu güne kadar İttihatçılarla ilişkisini sürdürür. 1924 yılında, kırk dört yaşında ölümünden kısa bir süre sonra, arkadaşı Desmond MacCarthy onun hakkında, "Meydan okumaya bayılırdı; maceraya bayılırdı; insanları şaşırtmaya ve vermeye bayılırdı," diye

yazacaktır.[1] Gerilim romanı *Greenmantle* adlı kitabında kahramanı Sandy Arbuthnot'u Herbert örneğine göre yaratan John Buchan, "Yumuşaklık ve iyilikle şimdiye kadar gördüğüm en delice yiğitliğin olağanüstü karışımıydı," diye ekler. "Sanki Haçlı döneminden arta kalmış biri gibi."[2]

1911'de Güney Somerset bölgesinden Muhafazakâr temsilci olarak Avam Kamarası'na girmekle birlikte, partici değildir. Dusé Muhammed Ali'nin Adalet Cemiyeti'nin kuruluş toplantısına bir destek telgrafı gönderir. Savaş sırasında cemiyetin yoksul bir üyesine, Britanya hükümetinin izlediği Charles Rosher adlı birine para yardımında bulunur (yardımseverliğinin ortaya çıkması izleme kaydına dayanır). Muhafazakâr Parti hiyerarşisi Herbert'i nasıl ele alacaklarını kestiremez; örgüt içinde yükselmek ya da göze girmek hevesi yoktur; böylesi konulara neredeyse aldırmıyor gibidir. Desmond MacCarthy, "Yürekleri 'oyunda olmadığı' ya da sadece son derece önem verdikleri şeyler uğruna ve içlerindeki dürtü hâlâ sıcakken mücadele ettikleri için, profesyonel siyasetçiler böylelerinden korkmaz," diye düşünür.[3]

Savaşın başında, neredeyse kör olmasına karşın Irish Guards (İrlanda Muhafızları) Alayı'na katılmayı başarır: "Bir teğmen üniforması satın alıp, Fransa'ya gitmek üzere gemiye binen alaya katılmak gibi basit bir yöntemle."[4] Cümle gerçekten çok aile efsanesini andırsa da, bir şekilde üniformayı alır, Britanya'nın Almanlarla ilk çatışması olan Mons Savaşı'na katılır ve yaralanır. Almanlara tutsak olur. Bu macerayı kendine özgü üslupla anlatır: "Dürüstlük hem savaş alanında, hem de sonrasında, Prusyalılar ve Bavyeralılar da dahil, tüm rütbelerden nezaket ve iyilik gördüğümüzü söylemeyi gerektirir."[5] Fransız karşı saldırısı sonunda tutsaklıktan kurtulur; kısa süre sonra Londra'da, gücünü toplamakla meşguldür. Birinci Dünya Savaşı'nda çatışmaya katılan ilk Britanya milletvekili olduğu sanılır; kurşun yiyen ilk temsilci olduğu kesindir.

Kendine gelmesinden sonra, hükümet tarafından dünyanın iyi bildiği bir bölgesine, askeri istihbaratta çalışması için Kahire'ye gönderilir. Mısır'a gitmek için bindiği *India* adlı gemide bir başka istihbarat subayına, dostu George Lloyd'a rastlar. Varışının ardından Sykes'a, "Oh, Mark," diye yazar. "Ne başlangıçtı ama. İngiltere'den tarihi bir borayla ayrıldım. Gemi 37 derece yattı. Ancak 44 dereceye kadar dayanırmış. Altımızdaki deniz bize kafes çubuklarının ardındaki aslan kadar yakındı."[6] Kahire'de ötekilerle birlikte Shepherd's Oteli'ne yerleşir. İstihbarat subayı arkadaşları hakkındaki izlenimlerini günlüğüne yazar. Kendinden birkaç gün sonra gelen T. E. Lawrence için görüşü zekicedir: "Yarı cüce, yarı kaba, bir tutam da deha."[7] İkisi kısa sürede dost olacaktır.

Kahire'de, o dönemin Şerif Hüseyin'i konusunda ne yapılacağının

tartışıldığı toplantılara katılır. McMahon-Hüseyin yazışmasını inceler. Britanya'nın Arap Ayaklanması'nı desteklemesini ister. Sykes-Picot Anlaşması'ndan haberdardır ve yazarlarından bir arkadaşı olmasına karşın içeriğine karşı çıkar. Sykes'a yazdığı mektupta özellikle Fransa'yla varılan anlaşmadan çok, Britanya'nın savaştaki amaçlarına değinir: "Savaşa yağma için değil, küçük halkları korumak için girdik."[8] Britanya'nın Suriye'de yeni topraklar ilhak etmemesi gerektiği konusunda açıktır, Fransa'nın bu bölgeye el koymak niyetini eleştirir. Daha o dönemde Britanya'nın ayrı bir barış için Osmanlılarla görüşmelere başlaması gerektiğini düşünür, Türklerin başvurması halinde Mısır'dakilerin İstanbul temsilcileriyle böyle bir konuda görüşmeye yetkili olup olmadıklarını merak eder. 22 Haziran günü, Dışişlerine yeni gelmiş başka bir arkadaşına, Robert Cecil'e bir mektup gönderir: "İlerlediğimizi ve diyelim 1 Ağustos'ta Türk hükümetinin ... yenilmez olduğumuzu sandığı bir hale geldiğimizi düşün. Arkadaşım Talat tarafından (Liberallerden de olabilir) bir Türk geliyor ve '[Çanakkale'den] şu ve şu koşullarla geçmenize izin veriyoruz,' diyor. Buradaki komutanlık hangi koşulları kabul edebileceğimizi biliyor mu ve pazarlık yetkisi var mı?" O aşamada, bu sezgili soruya verilecek cevap olumsuzdur: "Eğer ... herhangi bir zamanda Türklerden bize bir teslim önerisi gelirse, kabul etmeden önce Ruslara iletmemiz gerekir ve bu yüzden senin arzuladığın gibi oradaki birilerine tam yetki vermek imkânsızdır."[9]

Mısır'daki Mark Sykes, Gilbert Clayton ve diğerlerinin arzuladığı gibi, kısmen Kahire istihbarat bürosunu Arap Bürosu'na dönüştürmek amacıyla, 1915 sonunda Londra'ya döner. Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barış imkânını unutmaz. Şubat 1916'da öğle yemeği yerlerken Savaş Konseyi Sekreteri Maurice Hankey'ye, "Yapılacak iki şey var: bir tarafta Türklerle ayrı barış, [ve] diğer tarafta da Erzurum'daki Ruslara yardım edebilmek için Türkiye'ye karşı saldırıyı hızlandırmak," der.[10] Britanya'nın ikinci seçeneği izlemesi, talihsiz Gelibolu harekâtıyla sonuçlanır. Hükümet ilk seçeneği geri çevirir, Herbert Hankey'nin, "Böylesi bir girişimin Rusya'yla sadece gerginliğe neden olacağı için," dediğini aktarır. Hankey'nin kısıtlarını aklından çıkarmayarak, savını geliştirir. Bir Britanya askerinin (kendisi?) gidip Ruslara, "Hepimiz savaşın sona ermesini istiyoruz," demesini ister. "Bunun en kısa yolu da, gereksiz düşmanlardan kurtulmaktır. Türklerle başlayın ... Türklerle koşullarınızı konuşun ya da bırakın, biz sadece sizi tümüyle tatmin edecek koşullar geliştirelim." Konuyu "son derece dostça ama blöf yaparak" sunacaktır. Hankey yemi yutmaz.

O yılı, ülkesine farklı alanlarda hizmet ederek geçirir: Gizli görevle Arnavutluk'a gider; Gelibolu'da irtibat subaylığı yapar; Mezopotamya'da,

Lawrence ile birlikte Britanyalıları bırakmaları için Kut'ül Amare'yi kuşatan Türklere rüşvet teklif etmeye (Britanyalıları bırakmayacaklardır) gönderilir. Yolculuklarından birinde Paris'ten geçerken, Ocak 1915'te Bern'de Grant Duff ile görüşen Reşit Bey'le tanışır. Louvre Oteli'nde, "Hayvanat bahçesindeki papağan kafesi gibi kokan koridorlardan"[11] geçtikten sonra konuşabilecekleri sessiz bir köşe bulurlar. Herbert üzüntü içinde, "Bu aşamada yapılacak hiçbir şey olmadığını," söyler. "Savaşın gürültüsü diğer bütün sesleri bastırıyor ... onun vatandaşlarını en çok sevenler bile şimdi kendi ülkelerini düşünüyor, kendi yakınlarının yasını tutuyor ve ... Türkiye'yi savaşın dışına çekmek uğruna bir müttefiki [Rusya] düşman etme tehlikesini şu sırada kimse göze alamaz."

On sekiz ay sonra, işler değişir. Milyonlar ölmüştür. Kerenski yönetimindeki Rusya artık İstanbul'u ya da herhangi bir toprak parçasını talep etmez. Britanya güç kullanarak Çanakkale'den geçemeyeceğinin farkındadır. Herbert Osmanlı İmparatorluğu ile ayrı bir barış için girişimde bulunma zamanının nihayet geldiğine karar verir. Ve bu kez bu imkâna değindiğinde, yetkililer sırtlarını dönmezler; tam tersine.

Aubrey Herbert geleneksel Tory olmaktan o denli uzaktır ki, 1917 baharında Osmanlılarla ayrı bir barış anlaşması imzalamak bir yana, Britanya'nın savaşa bütünüyle son verecek bir girişimde bulunması gerektiğini düşünmeye başlar. Yoksa, diye uyarır George Lloyd'u, "Bir Avrupa savaşından Avrupa devrimine geçeriz. Karşında birbirleriyle savaşan, birbirlerinin kaynaklarını tüketen iki uygarlık var ... Son zafer turunun büyük bir fark yaratacağını sanmıyorum."[12] Harry Sacher ve Leon Simon'u tanımış olsa, geleceğin savaş ve emperyalizm karşıtlarına ait olacağı konusunda onlarla fikir birliğine gireceği kesindir. Böylesi insanlara bir ölçüde yakınlık duyar; an azından onlarla uzlaşmanın gerçekçi olduğuna inanır ve bu düşüncesini açıklamaktan çekinmez. Travelers Kulübü'nden tanıdığı ve "Liverpool'a vurguna giden" bir işadamıyla karşılaştığında ona, "Siz zenginlerin zamanı doldu," der. "Senin yerinde olsam, tir tir titrer, kelleyi kurtarmak için hayırseverlik alanında çok gösterişli bir şeyler yapardım."[13] Berikinin yüzü solar, nasıl bir hayırdan bahsettiğini sorar. "Ona, 'Yetimler gibi, saygın bir şey,' dedim." Birkaç ay sonra Britanya'nın Paris büyükelçisi karşısında da aynı patavatsızlığı tekrarlayınca, "Hakiler giymiş tehlikeli bir barışsever, Türk dostu sersem," olarak nitelendirilir.[14]

Mimarları ne tasarlamış olursa olsun, savaşın geleneksel emperyalizm ve toprak paylaşımlarının sonunu haber verdiğine inanır. Ona göre Britanya'nın artık Türklerle anlaşmayı ciddiyetle düşünmesinin

gerisinde sadece Rusya'nın toprak ilhakını reddetmesi, Müttefik generallerinin Çanakkale'den güç kullanarak geçme umutlarının sönmesi veya insanların genel olarak savaştan bıkması yatmaz; asıl neden Britanya önderlerinin Sykes-Picot Anlaşması'nda sıralananlar da dahil, emperyalist ihtiraslarını terk etmeleridir. İlginç olanı, arkadaşı Sykes'ın zihninin de emperyalizm konusunda aynı rotayı izlemesi, ancak bu benzerliğin ayrı bir barışı kapsamamasıdır.

Bu arada, hükümetin zihni de bu rotaları yoklar. Ayrı bir barış konusuna gelince, ne Pickthall, ne Pilling, ne de Morgenthau bu amacın gerektirdiği insanlardır. Oysa Aubrey Herbert ne düş âleminde gezen bir romancıdır, ne itibarsız bir işadamı, ne de düşük çeneli eski bir Amerikan büyükelçisi. Bir kontun oğlu, Osmanlı İmparatorluğu konusunda geniş deneyim sahibi, Muhafazakâr bir milletvekilidir. 3 Haziran günü, günlüğüne şöyle yazar: "Dün, Türkleri savaştan çıkarmak konusunda R[obert] C[ecil] ile uzun bir sohbet dizisinin sonuncusunu yaptık. Bir plan çizdim, kabul etti." Üç gün sonra, "Dışişleri gidişimi hemen hemen onayladı," diye yazar, ondan da iki gün sonra, "Lord Hardinge'le görüştüm ... ve İsviçre yolculuğumun ayrıntılarını kararlaştırdım." (Herbert'i göndermeye hazırlandığı günlerde, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'yle ayrı bir barışı düşünmediği konusunda Weizmann ve Malcolm'a teminat verdiğini hatırlatmakta yarar vardır).

Yola çıkması için haftalar geçmesi gerekir; en ağır topları ikna etmek zorundadır. 4 Temmuz günü bizzat Dışişleri Bakanı'yla bir araya gelir.[15] Balfour'un isteği üzerine Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ayrı bir barış imzalamaktan ne kazanç sağlayacağını açıklayan bir not hazırlar: "Mısır, Selanik ve Mezopotamya'daki birliklerimizin eli rahatlar ... Mezopotamya'da, sonbaharda tehlikeli olabilecek bir durumu önlemiş oluruz. Aslında kuvvetlerimizi dağıtmaya odaklanmamız gerekir ... Bulgaristan'ın durumu tehlikeye girer ve Viyana'da barış arzusu artar."[16] İlginçtir, hükümetin "Osmanlı'yla ayrı bir barışa taraftar olan herkesin en güçlü iddiasına, yani böyle bir anlaşmayla Almanya'mn Yakındoğu ve Ortadoğu'daki tüm hedeflerinin yıkılması, bunun Almanya'da çok ciddi bir huzursuzluğa ve muhtemelen karışıklıklara yol açması" olarak değerlendirdiği sava hiç değinmez.[17]

Kısacası, Balfour'un ve çoğu kabine arkadaşının Herbert'ten gelen İsviçre'de Türk temsilcilerle bir araya gelme önerisini tebessümle karşılamalarının nedenleri arasmda bu da vardır. Aynı zamanda Siyonistlere ve Ermenilere ne söyleyecekleri daha sonra düşünülecektir. Bir nedeni daha unutmamak gerekir. Mayıs, Haziran ve Temmuz 1917 boyunca önemli Osmanlı yetkililerinin de barışı düşündükleri konusunda raporlar gelir.[18]

Rumbold'un İsviçre'den gönderdiği ve önde gelen Türklerin İTC'yi devirmeyi ve Britanya'yla barış yapmayı amaçlayan bir Osmanlı Barış ve Kurtuluş Cemiyeti kurduklarını Parodi sayesinde öğrendiğini belirttiği telgrafla söz konusu raporlar zirveye ulaşır. Cemiyet Reşit Bey'i başkanlığa, eski Arnavutluk Bayındırlık Bakanı Kemal Mithat Bey'i de sekreterliğe seçer.[19] Kısa süre sonra, Zürih'e önemli Türkler gelir. Rumbold Londra'yı, "Güvenilir kaynaklardan edindiğim bilgilere göre, bu ülkede bulunmaları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir barış başvurusu gelmesinin muhtemel olduğunu ima ettiği için, bu kişilerin yaptıkları toplantıların sonuçlarını öğrenmek adına gerekli önlemleri alıyorum," diye yatıştırır.[20]

"Önlemler almak," Parodi'ye konuya daha yakından eğilmesini istemekle eş anlamlıdır. İngiliz ajanı söyleneni yapar ve bir haftaya kalmadan Rumbold raporunda Türklerin 9 veya 10 Haziran tarihinde Zürih'te toplandıklarını bildirir. Önderlerinden biri, eski Sofya Büyükelçisi Fethi Bey, Dr. Parodi'yle bizzat görüşmek ister, dahası, "İttihat ve Terakki üyesi olup Enver Paşa'ya muhalif bir kimse İsviçre'ye gelmek üzeredir ve bu kişinin arkadaşları onun bu ülkedeki yetkili bir İngiliz'le görüşüp görüşemeyeceği konusunda Dr. Parodi'yi yoklamıştır."[21]

Önemli bir kesişme noktasının görülür çizgileri Londra'dakileri de harekete geçirir. Önemli bir Osmanlı yetkilisi ayrı barış konusunu görüşmek amacıyla İsviçre'de önemli bir İngiliz'le buluşmak arzusundadır; önemli bir İngiliz ya da Aubrey Herbert aynı amaç için önemli bir Osmanlı yetkilisiyle bir araya gelmek ister. Herbert 14 Temmuz'da İsviçre'ye hareket eder. Fransız başkentinde yirmi dört saat geçirdikten sonra trenle Bern'e ulaşır, orada Rumbold ve Parodi'yle de fikir alışverişinde bulunur, sonunda Cenevre'ye geçerek, 17 Temmuz akşamı La Cloche Oteli'ne yerleşir.

Herbert'in günlüğüne dönelim:

> Ertesi sabah 06.30'da [beni] uyandıran adam, "Bay Smith sizi bekliyor," dedi. Ona, "Bay Smith'e söyle, cehennemin dibine gitsin," dedim; ancak sonra hatırlayıp kalktım, dışarı çıkınca bir siyahla karşılaştım. Daha sonra eski [Mısır] Hidiv[in]in ve şimdiki [Mısır] kral[ın]ın yeğeni olduğunu öğrendim. Öğleden sonra üçte bir otomobilin gelip beni alacağını söyledi ... Saat üçte Bay Smith odadan geçti, bir iki sokak boyunca peşinden gittim, bir arabaya bindik ve evine gittik. Anlayabildiğim kadarıyla evde kimse oturmuyordu ve bir Doğu tablosu dışında içinde eşya da yoktu.[22]

Herbert'in günlüğüne göre, "dostu" bu güvenli eve gelir. Günlükte gelenin kimliğini belirtmez. Daha sonra hazırladığı notta, sadece "ülke-

sinin en iyi ve en saygın ailelerinden birinin oğlu; görünüş olarak özel okul tabakasından gelme tipik bir İngiliz ve kusursuz bir İngilizce konuşuyor," diye yazar.[23]

Konuşmayı bu beyefendi başlatır: "Nasılsınız, Aubrey Herbert? Umarım, yaranız iyileşmiştir. Almanların yanında kötü bir dönem geçirmiş olmalısınız." Herbert konumunu açıklar: İsviçre'ye sağlığı için gelmiştir, herhangi bir özel konuyu görüşmeye yetkili değildir ve söyleyecekleri sadece kendi düşüncelerini ifade edecektir. Dostu itiraz eder gibi yapar. Sonra konuya gelirler.

> [Dostu] son yıl boyunca tüm zamanını Türkiye ve İngiltere'yi savaştan sonra yakınlaştıracak İngiliz dostu bir hizip kurmaya ayırmıştı. Bu hizip şimdi çok güçlüydü ve biraz yardımla bir hükümet değişikliği gerçekleştirebilecek durumdaydı ... Çevre eyaletleri olan Ermenistan, Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'in özerk olmasının arkadaşları tarafından kabul edildiği gibi, programlarına da girdiğini söylüyordu ... Özerklikle ne kastettiğini sordum ... Kesinlikle Türk bayrağı ve muhtemelen Türk garnizonları anlamına geldiğini söyledi. İşgal etkili olursa, gerçek bir özerklikten söz edilemeyeceğini belirttim – gerçek özerklik için savaştığımızı, zayıf garnizonların yerli halk için tahrik nedeni, Türk Hükümeti için de endişe kaynağı olabileceğini, hatta küçük düşürebileceğini anlattım. Çekincelerimi kabul etmeye hazır olduğunu, ancak bunları kendi tarafına anlatmakta güçlük çekeceğini söyledi ... Mısır'ın önceki statükosunun tatmin edici bir uzlaşma olabileceğini ileri sürdü.

Mısır'ın eski statükosu, Britanya Mısır'da Gladstone döneminden beri yürüttüğü yönetimi sürdürürken, Türklerin görünüşteki denetimi anlamına gelir. Sacher ve Simon'ı tatmin edecek böylesi bir düzenlemenin Weizmann ve yandaşları için lanetlenecek bir durum olacağı kesindir.

Konuşma sona erdiği zaman, Herbert oteline dolambaçlı bir yoldan döner. Biraz önce olanlardan memnundur, ama işi henüz tamamlanmamış görünür. Ertesi sabah yeniden Parodi ile görüş alışverişinde bulunur. Birlikte trenle İnterlaken'e giderler, sonra "İstasyonda ayrıldık. Ben Kursaal'e gittim [o dönemde kaplıca, bugün kumarhane], P. kısa süre sonra geldi ve Komite üyesi iki Türk'le birlikte yakınımdaki bir masaya oturdu. Beni tanıştırdı, son derece ilginç bir konuşma yaptık. Zürih'teki bir toplantı için gelmişlerdi [Parodi'nin Rumbold'a, onun da Dışişleri Bakanlığı'na bildirdiği toplantı] ve Türkiye'de darbe yapmaya niyetleniyorlardı."

İkinci notunda daha fazla ayrıntı verir. Konuştuğu Türklerden biri artık Cenevre'ye yerleşmiş olan eski İstanbul Darphane Müdürü Hakkı

Halit Bey, diğeri de İTC'nin önemli üyelerinden, İstanbul'da bir hastanede müdürlük görevinde bulunan ve İsviçre'ye ancak iki hafta önce gelen Dr. Nurettin Bey'dir. İTC'nin Enver muhalifi üyelerindendir ve bir İngiliz'le buluşmayı isteyen de odur.

Herbert notunu, "Ardından tümüyle ıssız bahçede yürümeye başladık," diye sürdürür. "Dr. Parodi Nurettin Bey'le konuşurken, ben de Hakkı Halit'le yürüdüm. Aşağıdaki konuşmalarımızın özetidir:"[24]

Dediklerine göre, Komite içinde biri Enver'in adamlarından oluşan, diğeri Talat'ın başlarına geçmesini bekleyen iki grup var. Talat durumunun daha sağlamlaşması için geride duruyor ... İngiliz yanlıları iki şeyden korkuyor ... darağacı ve Türkiye'nin parçalanması. İngiltere'den moral ve mali destek istiyorlar ve Türkiye'nin müttefikler arasında tümüyle paylaşılmayacağı konusunda teminat talep ediyorlar. Hakkı Halit ve Dr. Nurettin Büyük Britanya'nın ayrı bir barış için kabul etmeye hazır olduğu koşullar hakkında bir fikrimin olup olmadığını sordu ... Britanya hükümetinin nasıl koşullar isteyeceğini bilmediğimi ve bu konuda konuşmaya yetkili olmadığımı söyledim. Hakkı Halit İtalyanlarla ya da Ruslarla pazarlık etmek istemediklerini, Fransızlarla konuşmaktansa bizimle görüşmeyi yeğlediklerini anlattı.

Nurettin Bey'in İstanbul'a dönüp Talat'la görüşmesini önerdiler (bu öneri konferanstan ve büyük ihtimalle dolaylı olarak Talat'tan kaynaklanıyor). Talat o zaman sağlık sorunları bahanesiyle Dr. Nurettin'in eşliğinde İsviçre'ye gelecek yetki sahibi bir temsilci görevlendirecek ... Bu temsilci İsviçre'ye varınca doğrudan Britanya hükümeti ile temasa geçecek.

Bahçedeki gezinti sona erer. Daha sonra gelişmeleri gözden geçiren Herbert ve Parodi önerilerin içtenlikle yapıldığı ve Nurettin'in İsviçre'ye büyük ihtimalle Talat tarafından gönderildiği sonucuna varırlar: "Çünkü İsviçre'de doğruca buraya geldi, Hakkı Halit Bey de Dr. Parodi'ye Nurettin'in onunla ve eğer mümkünse, etkili bir İngiliz'le görüşme isteğini iletti."

Yazdığı notta İngiltere'nin artık Osmanlı İmparatorluğu'nu savaştan çıkarmak için altın bir fırsata sahip olduğunu belirtir. "Türkler Suriye gibi merkezden uzak eyaletlerin yeni tecavüzler için kullanacak yabancılarca ilhak edileceğini düşündükleri sürece, barış için bir umut beslenemez. Öte yandan, Türkler ... ülkelerinin yarı özerk ve dost Müslüman ülkelerden bir zincirle çevrilmesi olasılığını görmeleri halinde ... onları savaşa zorlayan nedenlerden yarısı kaybolmuş demektir." Britanya'nın müttefiklerini "Kendi işgal edemeyecekleri, onların adına bizim almamız

durumunda bile elde tutmalarının kuşkulu olduğu topraklar üzerindeki iddialarını terk etmeye zorlamasını" ister. Bunu, Osmanlılarla yapılacak bir anlaşma izleyecektir.

Görevinin tamamlandığını düşünür. Bavulunu toplar ve Paris'e gitmeye hazırlanır. Treninin gelmesine yirmi dakika kala, hatta belki istasyon platformunda beklerken, birisi eline Fransızca bir not sıkıştırır. Not muhalif Türklerin ayrı bir barış için hazırladıkları önerileri kapsar. "Bunun kabul edileceğini sanmam," diye yazar günlüğüne, "ama en azından bir temel oluşturur."[25]

Paris'e Weizmann'dan iki gün sonra, 25 Temmuz sabahı varır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Lloyd George'la Balfour da kenttedir. Dışişleri Bakanı Herbert'i çağırtır. Beriki günlüğüne, "Ona olanları anlattım," diye yazar. "İlgilendi ve heyecanlandı ... Akşam L[loyd] G[eorge] ve Hankey ile bir saat geçirdim. Concorde Meydanı'ndaki kalabalığın alkışları arasında balkonda oturduk, o da çayını yudumladı ... Ona notlarımı okudum." Bilmediği, ancak bilse sevineceği gelişme, başbakan ve dışişleri bakanının daha sadece bir gün önce Bern'de yerleşik bir Askeri İstihbarat yetkilisinden Herbert'in getirdiği mesajı genel olarak doğrular nitelikte bir haber aldıklarıdır. Söz konusu yetkili de Dr. Nurettin ile gizli bir görüşme gerçekleştirir ve raporunu verir: "Talat artık Rus dirilişinin, denizaltı savaşındaki başarısızlığın ve Amerikan müdahalesinin Türkleri tatmin edecek bir uzlaşma için tüm umutlarını söndürdüğü kanısında ... ve İngiltere'yle ... bir anlaşmaya varmak istiyor."[26] Böyle bir bilgi Dr. Weizmann'ı da sevindirmeyecektir; ancak ondan bu haberi de saklarlar.

Üç gün sonra, Herbert Londra'da Dışişleri Bakanlığı'nda Balfour ile bir saat daha görüşürken, bakanın yanında bu kez Lord Hardinge ve Robert Cecil de vardır. 3 Ağustos günü MacDonaugh Savaş Kabinesi'nin "Notumu gördüğünü ve onayladığını" söyler. Herbert'in bu aşamada Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında uzlaşmacı bir barış imzalanmasını an meselesi olarak görmesi bağışlanabilir. Oysa yanılması muhtemeldir. Pickthall, Pilling ve Morgenthau'yu yenilgiye uğratan güçler ona karşı seferberlik başlatır. Aubrey Herbert'in Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barış anlaşmasına varma girişiminin sonunda hükümetçe kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusudur.

Dışişleri Bakanlığı Türklerin pazarlık masasına oturmaya niyeti konusunda çelişkili haberler alır. Belirttiğimiz gibi, bazıları Osmanlıların konuşmaya hazır olduğunu sanırken, Londra'daki bazı güçlü kaynaklar olmadıklarını aynı ağırlıkla iddia eder. Bu kişilerin içinde en saygını, Savaş Kabinesi'nin Ortadoğu deneyimine sahip tek üyesi Lord Curzon'dur.

Türklerin pazarlık masasına oturmaya hazır oldukları yönündeki haberlerin damladan akıntıya dönüştüğü mayıs başlarında, Lord Curzon barış yanlılarının bir serap peşinde koştuklarını iddia eder. Osmanlılar, "Artık İstanbul'un onlara kalacağını biliyor ... Yönetim [iktidara] hâkimiyetleri ... genel olarak savaş sayesinde pekişmiş güçlü bir üçlünün elinde. Şu anda İtilaf güçlerinin elinde teşvik olarak önerebilecek hiçbir şey yok."[27] Britanya'nın Bağdat dahil olmak üzere Mezopotamya'yı Osmanlılara iade etmesinin pazarlık kapısını açacağını kabul eder, ancak böylesi ödünleri "dikkate almaya niyetimiz yok."

Dışişleri Bakanlığı'ndaki bazı diğer Ortadoğu uzmanları da benzer sonuçlara varır. Herbert'in İsviçre yolculuğu arifesinde, Balfour bunlardan ikisinden onun başarı ihtimalini değerlendirmelerini ister. Birincisi pek olasılık bulunmadığı görüşündedir.[28] Ona göre Osmanlı hükümetine Alman ordusu egemendir ve bu durum sürdükçe bir darbe ihtimali olamaz. Dahası mevcut İTC yönetimini devirmek gibi gerçekdışı bir hedefleri olan komplocularınki de dahil, hiçbir Türk yönetimi Fransız ve İngilizlerin hâlâ niyetlendiği gibi imparatorluğun parçalanmasına göz yumamaz. İkinci uzman, eski İstanbul Büyükelçisi Sir Louis Mallet de benzeri görüşler ileri sürer. İTC hâlâ savaşı kazanabileceği inancındadır. Bağdat'ı yitirmiş, ancak Kut, Gelibolu ve Gazze'de İngilizleri yenmiştir. Yeni Rus yönetiminin İstanbul'dan vazgeçmesi ancak kendilerine güveni artırır. Mallet karanlık bir imayla, "İstanbul'da perde arkasından ipleri çeken Yahudilerle, Petrograd'daki Yahudi unsuru arasmda bir ilişki olması imkânsız değildir," diye ekler.[29] Her halükârda, Türkler özgüvenlerini tümüyle yitirmeden barış görüşmeye hazır olmayacaklardır.

14 Haziran'da Ortadoğu'dan dönen Sir Mark Sykes bu tartışmaya bir intikam meleği gibi dalar. Ayrı bir barış yanlılarını kansızlıkla suçlar; ayrı barışa karşı olan ilk Dışişleri muhtırasını ılımlı, ikincisini de "yetersiz malzemeye" dayalı bulur. "Kaymaktaşı" adını taktığı Lord Curzon'u küçümser. Hükümet ve Dışişleri içinde ayrı bir barıştan yana hizbin yenilgiye uğratılması gerekirse, müdahaleye hazırdır. Kahire'deki Clayton'a yazdığı mektupta, "Buraya gelince, geçen iki yılda yaptığım her şeyin Dışişleri Bakanlığı tarafından özenle yıkılmış olduğunu gördüm," der.[30] Bakanlık, "İtilaf karşıtı duyguları canlandırmış ve Türkiye'yle ayrı görüşme fikirlerini cesaretlendirmiş. Gerçekten de, tam zamanında gelmişim." Morgenthau ve Herbert girişimlerini protesto etmiş olan Weizmann'la fikir alışverişine girer. Clayton'a, "İyi ki Siyonizm sağlam durmuş," diye yazar. Kendini toparlar. Weizmann Cebelitarık'a, Herbert de İsviçre'ye hareket eder. Temmuz sonunda döndüklerinde, her ikisi de başardıkları kanısındadır. Doğruyu Sykes görür: Herbert'in zaferi bozguna

çevrilmedikçe, Weizmann'ın başarısı bir Pirus zaferi olmaktan öteye geçemeyecektir.

Harekete geçer, İsviçre'de Talat'ın temsilcisiyle görüşmelere karşı iki güçlü salvo patlatır. Arkadaşı Herbert'in misyonu daha baştan yanlış temele oturtulmuştur: "(Türkler için) kötü üne sahip, Türk dostu bir milletvekilinin İsviçre'de Türk ajanlarını ziyaret etmesi ... İngilizlerin ve müttefiklerinin savaşı kazanamayacaklarına inandıklarının kanıtıdır."[31] Herbert barışı yakınlaştırmak bir tarafa, farkında olmadan geciktirmiştir. Neresinden bakılırsa bakılsın, Herbert'in Britanya'nın görüşmesini önerdiği insanların yeterli ağırlığı yoktur. "Türk darphanesinin eski efendisi Hakkı Bey, İTC karşıtı bir oluşuma katıldığı için Türkiye'den kaçmak zorunda kalmış iyi niyetli bir liberaldir. Onunla veya sözde 'muhalefetin' üyeleriyle pazarlığa oturmak yararsızdır, hatta daha da kötüsüne yol açar. Bu kişiler Talat Paşa ve onun Jakoben hizbiyle başa çıkabilecek kıratta insanlar değildir."

Dışişleri Bakanlığı'nın öteki mensupları Britanya'mn sömürgeci efendileriyle uzlaşmacı bir barış yapmasına Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürgeleştiği halkların nasıl tepki vereceğini düşünmezler, düşünseler bile aldırmazlar. Oysa yeni antiemperyalist Sykes buna gereken önemi verir. Aym yakıcı muhtırada, "*Pourparler** konusuna girmeden," diye uyarır, "Sadece Fransa, İtalya, Amerika vb. değil, bizim ve diğer İtilaf güçlerinin taahhütlerde bulunduğumuz ve kaderleri Prusya'nın askeri egemenliğinin panzehiri milliyet ilkesine bağlı olan Hicaz Kralı'nı, Ermeni temsilcilerini ve milliyetçi Yahudilerin de haberdar edilmesi gerekli görülmelidir." Bu ilginç insanın siyasal evrimi tamamlanmış gibidir. 1916 başlarında adım yirminci yüzyılın en rezilce emperyalist düzenlemelerinden birinin altına koyar; 1917 ortalarında ülkesinin kendi çıkarına da olsa, haklarını korumasını istediği boyunduruğa vurulmuş halkların avukatlığına soyunur.

Aym ölçüde parıltılı ikinci kompozisyonunda alan değiştirir, Aubrey Herbert'in buluştuğu İTC muhalifi liberallerin aslında İTC'nin maşası olduğunu iddia eder. Osmanlılar belki de gerçekten barış istemektedir: Yoksa onların Britanya'daki kuklalarının, "barışçıların ... finansçıların ... Hintli ve Mısırlı isyancıların ve onların Pickthall benzeri yandaşlarının [ve] açıkça Türk yanlısı Alman antisiyonistlerin" barış istemeleri başka nasıl açıklanabilir? Bu gibilerin iplerini ellerinde tutan hükümetler Avrupa halklarının savaştan bitkin düştüğüne, bir barış konferansının savaşa yakında son vereceğine ve "Konferans başlamadan Türkiye'nin durumunun olabildiğince kârlı bir biçimde çözümlenmesinin yararlı olacağına" inanır.

---

* (Fr.) Ön görüşme. (ç.n.)

İTC nasıl bir düzenleme düşünür? "Bu savaştan dünya politikasını sürdüreceği güvenli bir siyasi ve stratejik konumunda çıkmak" ister. Bu siyasetin ana hatları şunlardır:

1. Güçlendirilmiş Panturancılık,
2. Müslüman dünyası üzerinde denetim,
3. Uluslararası finans musluklarının sıkı kavranması,
4. Avrupa ve Birleşik Devletler'de sendikacılık, Leninizm ve aynı kökten gelme çeşitli devrim hareketleriyle yakın bir işbirliği.

Britanya Osmanlılarla görüşmek zorundaysa, bunu ancak savaştaki müttefiklerinin bilgisi dahilinde ve herhangi bir hileye başvurmadan yapması gerekir. Daha da önemlisi, Britanya "Arap bağımsızlığı [ve] ..." yeni diplomatik varlık nedeni "Ermeni kurtuluşu için gerçek bir teminat için çalışmalıdır." Bu notunda Filistin'e değinmemesi dikkat çekicidir. "Arap bağımsızlığının" Filistin'in bağımsızlığını da kapsadığını ve Siyonistlerin bundan yararlanacaklarını düşünmüş olabilir.

Sykes'ın ikinci muhtırasından sonra, sahneye Dışişleri Bakanlığı'ndan iki yeni ekâbir çıkar. Bunlardan biri, "Kendimi Sir Mark Sykes'ın söyledikleriyle fikir birliği içinde görüyorum," diye yazar.[32] İkincisi, Herbert'in kuzeni Sir Ronald Graham, ayrı barışa verdiği destekten geri döner: "Türklerin şimdiki yaklaşımı samimiyse –bu konuda ciddi kuşkularım var– onları Türklerin ne önermeye hazır olduklarını dinleyene kadar (ancak daha öteye değil) cesaretlendirmemiz gerekir ... Türkiye'nin –Müslüman gözünde– zafer kazanmış olmakla en ufak bir benzerlik taşıyan bir görüntü vermesinin gelecekte başımıza sonsuz sorunlar açacağı süreç boyunca akıldan çıkarılmamalıdır." Sykes gaza basmışken, Dışişleri Bakanlığı'nda akıntı terse dönmüş gibidir. Herbert birkaç gün sonra, General Jan Smuts ile görüşürken, Savaş Kabinesi'nin bu en yeni üyesi sunduğu notların "yeterli olmadığını, durumun bütünüyle gözden geçirilmesi gerektiğini" belirtir. Herbert duraksar. Falı gerektiği gibi okuyacaktır.

Britanya hükümeti İsviçre'ye Talat Paşa'nın temsilcileriyle buluşup ayrı bir barış konusunu görüşecek yetkililer göndermek alanında en üst düzeyde bölünmelere sahne olur. Bu iç çekişmeyi nasıl çözümlediğinin tartışma konusu olarak kalması gerekir; ne var ki olaya Britanya'nın denetleyemeyeceği gelişmeler de katılır. Petrograd'da Aleksandr Kerenski hâlâ savaşın kazanılacağını umar, ancak birliklerine yeniden saldırmak emri verince, her türlü mantığın ve gerçeğin tersine, Rus ordusunun son bozgununu ve kendi yıkılışını çabuklaştırmış olur. Sykes ve öteki

yetkililerin muhtıralarını kaleme aldıkları sırada General Brusilov'un bitkin, aç, umudu kırılmış askerleri Galiçya'da Lemberg yakınlarında yenilgiye uğrar. Bu bozgunun etkisi Türklere yeni bir güven duygusu aşılar. Londra Aubrey Herbert'in önerileri konusunda bölünmüşken, İstanbul Rusların geriden saldırmasından kaygı duymadan, Arabistan'ı yeniden ele geçirmeye yönelik bir güz harekâtı planlamaya girişir. Rumbold kulağı her zamanki gibi delik olan Parodi'den aldığı haberleri Londra'ya geçer: "Talat İtilaf ile ayrı bir barışı ciddi olarak düşünmek niyetinde değil ... Sonbahar başındaki Mezopotamya harekâtının sonucunu bekleyecektir."[33] Herbert ağustos sonuna doğru Türk tanıdıkları konusunda haber almak için son bir ümit kırıntısıyla Dışişleri Bakanlığı'na, Lord Hardinge'i ziyarete gider. Hardinge notlarında, "Bilebildiğim kadarıyla hiçbir gelişme olmadığını söyledim," diye yazar.[34] Biyografi yazarının taktığı adıyla "Greenmantle olacak adam" aslında Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barışı hedefleyen görüşmeleri zorlamakta başarısızdır.

BÖLÜM 21

Zaharoff Açılışı*

Osmanlı İmparatorluğu ile ayrı bir barış anlaşması imzalamak düşüncesi o dönemde Britanya'da sözüne en fazla değer verilen kişinin, Başbakan David Lloyd George'un aklından hiç çıkmaz. Ne var ki aile geçmişi ve tanıdıklarına rağmen, Lloyd George'un bu iş için seçtiği aracı Aubrey Herbert değildir; aslında Lloyd George gibi İrlandalı bir kunduracının yeğeni için bu niteliklerin eksiklik olarak görülmesi de muhtemeldir. Britanya Başbakanı bu çok duyarlı görev için kendini yetiştirmiş, Aubrey Herbert'ten daha az göze çarpan, ancak ondan daha acımasız, entrika konusunda çok daha deneyimli birini, adı "ölüm tüccarı"na çıkmış kötü şöhretli silah tüccarı Basil Zaharoff'u seçer. Ağzına kadar inanılmaz kahramanlarla dolu bir öyküde, bu beyefendi en hayranlık uyandırıcıları olmasa da, hepsinin de inanılmazı görülebilir.

Zacharias Basileios Zaharoff 1849'da Osmanlı vatandaşı olarak doğarsa da, birçok konuda olduğu gibi, bunda da yalan söyler. Bazılarına Romen olduğunu uydurur, kimilerine Yunanlı, Polonyalı ya da Rus asıllı olduğunu anlatır. Thame Lordu Bertie'ye Oxford'dan diplomalı olduğunu belirtir. Aslında küçük bir çocukken İstanbul sokaklarında çalışır, umumhanelere çığırtkanlık eder, alevleri söndüren tulumbacıların kazandıkları ödülden pay alabilmek için kundakçılık yapar. Adını birkaç kez değiştirmiş, iki eşli bir erkektir, büyük ihtimalle üçkâğıtçı ve hortumcudur, risk almaya yatkın olduğu kesindir, birçok kez bavullarını toplayıp yaşadığı kentleri aceleyle terk etmek zorunda kalır, yetişkinlik yıllarını İngiltere, Belçika, Birleşik Devletler ve Kıbrıs'ın karanlık taraflarında geçirir. 1877 yılında İngiliz-İsveç ortaklığı Nordenfelt şirketi adına silah satmaya başladığı Yunanistan'da gerçek mesleğini keşfeder. Yıldızı hızla parlar. Yunanistan'a bir denizaltı satar, ardından onun geleneksel düşmanı Osmanlı İmparatorluğu'na iki denizaltı, onların diğer büyük düşmanı Rusya'ya da bir denizaltı (Sattığı tekneler güvensizdir ve hiç kullanılmaz). Rusya'nın düşmanı Japonya'yla, Almanya'yla, Fransa'yla ve İspanya'yla silah bağlantıları gerçekleştirir. Denizaltıların aksine, bu silahlar ölümcül etkiyle kullanılır. 1914 öncesi yıllar silah ve cephane tüccarları için altın dönemdir, Zaharoff da bu dönemden yararlanırken,

* (İng.) Gambit. Satrançta açılış hamlesi. (yay.n.)

insanları nasıl ayartacağını, nasıl rüşvetle kandıracağını bilmenin yararını görür. Yabancı diller konusundaki yeteneği sayesinde, becerilerini çoğu Avrupa lisanında sergiler.

Başarılı bir silah tedarikçisi olmanın da ötesinde bir kişiliğe sahiptir. Nordenfelt'in baş satış sorumlusu olarak makineli tüfeğin mucidi Amerikalı Hiram Maxim ile tanıştığında, ürünün üstünlüğünü hemen fark eder. Maxim ise üstün satıcıyı gözünden tanır. Bu tanışmanın sonucunda gerçekleşen mantık evliliği Zaharoff'un elini güçlendirir. Zaten varlıklıdır, şirketlerin birleşmesinden sonra inanılmaz komisyonlar kazanır ve artık çift namlulu bir ad taşıyan şirketteki hissesini artırmaya koyulur. British Vickers Steel Company (İngiliz Vickers Çelik Şirketi) Nordenfelt-Maxim'i satın aldığı 1897'de, şirketin sahiplerinden biri Zaharoff'tur. Vickers adına, "Dış İlişkiler Genel Temsilcisi" unvanını alır. Eski şirketinin satışından elde ettiği gelirle yeni şirketin hisselerinden alır ve sonunda yönetim kuruluna girer. Vickers Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde silah tesisleri kurarken, Zaharoff bu tesislerin gelişim ve denetiminde öncü rol üstlenir.

Yatırımlarını çeşitlendirir, bankalar kurar, gazete ve gazete hisseleri alır. Monte Carlo kumarhanesine borç bile verir. Paris'te gösterişli bir hayat yaşar, yemekte kullandığı altın tabakların daha sonra Mısır Kralı Faruk'a satıldığı rivayet edilir. Fransız taşrasında bir şato alır. 1908'de Fransız vatandaşlığına geçer ve dürüstlüğünü kanıtlamaya çalışır. Emekli Fransız denizcileri için bir yurt kurar. 1909'da havacılık kürsüsü kurulması için Sorbonne Üniversitesi'ne 28.000 sterlin bağışlar. Böylesi girişimler ona Fransız Légion d'Honneur üyeliğini kazandırır; ileride bu kurumda binbaşılığa kadar yükselecektir.

İstanbullu sokak çocuğu çok yükseklere tırmanmıştır. Mesleği sayesinde Avrupa önderleriyle, savunma bakanlarıyla, generallerle, hatta bazılarıyla arkadaşlık ilişkileri kuracağı hanedan mensuplarıyla bir araya gelir. Fransız siyasetinin "kaplanı," geleceğin savaş zamanı başbakanı Georges Clemenceau iyi dostudur. Britanya'da milliyetçi İrlanda milletvekili ve gazeteci T. P. O'Connor ve savaş öncesi ve savaş zamanı Liberal hükümetin üyesi Elibank Baronu Murray ile arkadaşlık ilişkileri geliştirir. Söylentilere göre, Lloyd George'la bu dönemde tanışır. Diğer bir rivayete göre, Lloyd George Zaharoff'un terk ettiği ilk eşiyle bir macera yaşar. Akılda tutulması gereken gerçek, büyük olasılıkla ticari girişimlerinin önünü açmak için, aynı zamanda da, görünüşe göre benliğini tatmin için, ucundan köşesinden siyasete bulaşmaya başlamasıdır. Bir seferinde Portekiz tahtının Yunanistan Prensi Hristoforos'a önerilmesini bile sağlar.

Britanya'daki yağlı kazığın tepesindeki adamla tanışmasını da Yunanistan'daki ilişkilerine borçlu olacaktır. Savaşın başında, Yunan Kralı Kos-

tantinos kararlı bir tarafsızlık politikası izler. Oysa başbakanı Elefterios Venizelos ise aynı kararlılıkta İtilaf yanlısı bir politika taraftarıdır. Fransızlar ve İngilizler tarafsızlıktan vazgeçerek onlarla ittifaka gireceği umuduyla başbakanı destekler. Her iki taraf da Yunanistan'a kazanılması gerekli bir ödül olarak bakar. Ülke 1915'te hançerli ve kapüşonlu insanlar için olduğu kadar, para ve silah sahiplerinin de cirit attığı cömert bir avlağa döner ve tarafsızlığı asla kuşku götürmeyen İsviçre'den daha tehlikeli bir yer olur; Yunanistan'daki bölünmeler neredeyse bir içsavaşa ve bir Fransız istilasına yol açacak gibidir ve bu özelliğiyle tam da "Gaga suratı ... düşük gözkapakları ... kırışık boynu ... [ve] akbabayı andırır gövdesiyle uğursuz ve azametli"[1] Basil Zaharoff için biçilmiş kaftandır. Müttefiklerin Yunanistan'da başlattıkları savaş propagandasına mali destek sağlar; "sevgili dostu" Venizelos'a para yardımı yapar. "Tek gereken Alman yanlısı gazeteleri satın almak; bir de 45 milletvekiliyle, bir Sınır Yetkilisi. Geçen ay Venizelos muhalifleri içinde en kudurmuşu olan gazeteyi kendi paramla satın alıp bitirdim."[2] Daha çok rüşvet dağıtabilmesi için, Fransız ve İngiliz hükümetlerini parasal destek sağlamaya zorlar. Berikiler isteneni yapar, Zaharoff da paranın nereye harcanacağını bilir. Çabalarının sonucunda Kostantinos tahttan feragat eder, Yunanistan İtilaf Devletlerine katılır. Başbakan Asquith Zaharoff'a gönderdiği mektupta, "Bu en kritik dönemde Müttefik davasına verdiğiniz hizmet için, Majestelerinin Hükümeti adına en içten şükranlarımızı sunmama lütfen izin verin," diye yazar.[3]

Zaharoff Britanya hükümetiyle doğrudan temas kurmak için Vickers'ın mali işler müdürü Sir Vincent Caillard'ı kullanır. 19 Nisan 1916 günü, Marmaduke Pickthall'un İsviçre'de Dr. Felix Valyi'nin önerisine karşılık vermesiyle hemen aynı dönemde, Zaharoff Caillard'a gönderdiği yazıda, "Sevgili dostum, eğer doğru idare edilirse, şimdi yazdıklarım tarihe geçebilir," der.[4]

"Şimdi yazdıkları" Sultan II. Abdülhamid'in mabeyinciliğini yapıp, ardından Yunanistan'dan sorumlu bakan ve Viyana Büyükelçisi olan Abdülkerim Bey'den üç hafta kadar önce aldığı bir yoklamadır. Zaharoff eski günleri, "Nordenfelt döneminde ona binlerce lira vermiştim," diye keyifle hatırlar. Abdülkerim, "Ortadoğu siyasetinde önemli bir rol oynadığımı duymuş." Sahte pasaportla seyahat eden Abdülkerim Bey'le Marsilya'da buluşur, "Bana 'söylediğim her şey, sadece benim düşüncemdir, çünkü herhangi bir resmi ya da gayriresmi görevim yok,' dedi ve konuşmamız sırasında bunu en az yirmi kere tekrarladı." Görüşmeyi özetlemeye girişir:

> Almanlar İstanbul'u demir pençeyle kavradıkları için, Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barışı konuşmanın söz konusu olamayacağı-

nı söyledi, ama onlara ihanet edip size Çanakkale'yi neden açmayalım, diye ekledi. Müttefikler için bu ihanetin Amerika'da ödenecek Amerikan doları cinsinden değeri ne olur? Enver'i ve Parti'den kırk ya da elli kişiyi doğrudan New York'a götürmek hoşuna gitmez miydi?

Anlattıklarının çok ilginç olduğunu söylediğimde, "Seninle yeniden haberleşene kadar bunları kendine sakla; bir, iki, hatta üç ayı bulabilir ... ondan sonra gelip bizimle Edirne'de buluşmaya hazırlan, biz seyahatinin kolay olmasını sağlarız," dedi.

Zaharoff'un altını çizdiği sözler, aksi belirtilmediği sürece Abdülkerim'in Enver Paşa adına konuştuğunu düşündüğünü gösterir.

Caillard Zaharoff'tan gelen haberleri gerekli kişilere iletmekte zaman yitirmez. Sonunda Başbakan Asquith, Hazine Bakanı Reginald McKenna, Yerel Yönetim Komisyonu'nun Muhafazakâr başkanı konuyu Brewis adlı bir istihbarat subayıyla, Caillard'la ve Paris'ten en az bir, muhtemelen iki kez gelen Zaharoff ile görüşür. Girişim için 50.000 sterlinden fazlasını tehlikeye atmak istemezler, Zaharoff bu tutarı iyi niyet gösterisi olarak bile az bulur. Hükümet üyeleri planı onaylamaz. McKenna rüşvetin işe yaraması durumunda etkisiz Osmanlı önderlerinin İstanbul'dan ayrılacaklarını, işi ele alacak Almanların gidenlerin yerine daha kusursuz kuklalar geçireceklerini düşünür. Asquith ise tasarının işe yaraması ve yeni Osmanlı yönetiminin Almanları ülkeden kovmasının Türklerin İstanbul'u ellerinde tutacakları anlamına geleceğini, Rusya'nın bu sonucu onaylamayacağını belirtir. Zaharoff Abdülkerim Bey'den Edirne'ye nasıl gelmesi gerektiğini anlatan yeni bir talimat alır, ancak şimdilik hiçbir şeyin yapılmadığını bildirmek zorunda kalır. En azından bu bağlamda, hemen aynı günlerde İngiliz-Osmanlı görüşmeleri konusunda istemeden de olsa aynı sonuca varan Marmaduke Pickthall'a benzer. Vakit henüz gelmemiştir. Oysa Zaharoff Türklerle temasını kesmez. Üstelik silah tüccarı olarak girişimleri, Britanya'nın Levazım Bakanı Lloyd George'la tanışmasını da sağlar.

Bu aşamada biraz durmak ve Zaharoff'u harekete geçiren dürtüleri gözden geçirmek yararlı olacaktır. Meslek yaşamında, soyut bir ilkeye duyduğu aşk veya bağlılık nedeniyle hareket ettiğini gösterir hiçbir belirti yoktur. Milliyetçi veya vatansever tutkulara karşı bağışıklığını korur. 1914-18 döneminde Müttefikleri desteklemesinin belirgin nedenleri vardır: Almanya ve ortaklarının ellerinin bağlı olduğu bir dönemde, Müttefikler onun silahlarını ve cephanesini alır. Öte yandan, Müttefik çabasını desteklemesinin kişisel bir sebebini de unutmamak gerekir.

Bir zamanlar İstanbul'da umumhane çığırtkanlığını yapmıştır ve dükkândan alınıp evde sergilenmeyecek cinsten bir saygınlık kazanmak için can atar. Dükkândan alınıp evde sergilenecek sayısız şeye zaten sahiptir. Caillard'la yazışmalarından Zaharoff'un İngiltere'den de Fransa'da verilen Légion d'Honneur karşılığı bir madalya istediği, gözünün ya İngiliz Yüksek Şövalyelik Madalyası'nda ya da St. Michael ve St. George Nişanı'nda olduğu açıkça bellidir. Müttefikler için Yunanistan'da, daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu bağlamında gerçekleştirdiklerinin böyle bir ödüle hak kazandırdığını düşünür, ancak emin olmak için, bu kez bir Londra üniversitesinde yeni bir havacılık kürsüsü kurulması için 25.000 sterlin bağışlar. Caillard'a mahcupça, "Şimdi insanın kendini düşüneceği zaman değil," diye yazar, "Hepimiz gözümüzü bir fikre dikmeliyiz; o fikrin adı da Zafer."[5] diye yazar. Ne var ki, "İçimizden herhangi biri zafere bir katkı yapmışsa, zamanı gelince çabasının değerlendirileceğinden hiç kuşkum yok," diye eklemeyi de unutmaz.

Kısacası, Zaharoff savaş zamanı üstlendiği misyonun temelinde, bir taraftan Müttefiklerin zaferini istemek için sağlam nedenleri olması, diğer yandan da İngilizlerin deyimiyle "gonklar" kazanmak istemesi yatar. Madalyalara "çikolata parçaları" adını takar. Savaşın sonunda açlığı bastırılacak, Kral V. George ona hem Britanya İmparatorluk Nişanı, hem de İngiliz Yüksek Şövalyelik Nişanı verecektir. Bundan böyle "Sir Basil Zaharoff'tur." Ne var ki biyografi yazarlarından biri kralın Zaharoff'tan nefret ettiğini ve Fransız vatandaşı olduğu için ancak fahri anlam taşıyan unvanları kullanmasından hoşlanmadığını yazar.[6]

Tarih Mayıs 1917'dir. General Maude iki ay önce Bağdat'ı alarak Osmanlıların güvenine darbe vurur. Rusya'nın İstanbul'u ilhak etme amacından vazgeçmiş olması, Osmanlı'nın savaştan çekilmek için yeni bir nedene sahip oldukları anlamına gelir. Britanya Dışişleri Bakanlığı bir kez daha Türklerin ayrı bir barışla ilgilendiklerine değgin raporların akınına uğrar. Dahası, Downing Sokağı 10 numaranın sakini bu kez doğucu Lloyd George'dur. Sir Vincent Caillard, Basil Zaharoff ve istihbarat ajanı Brewis "Türk konusunu ele almak için zamanın son derece uygun olacağında" hemfikirdir.[7] Zaharoff Paris'ten haber gönderir: "Kafamda Osmanlı konusunu çevirip duruyorum ... Aslında ... 'tesadüfen' bazı Osmanlı dostlarıma rastlayacağım İsviçre'ye kadar uzanabilirim; böylelikle konuyu yeniden açma fırsatı doğar, ama ... bu işi ele alırsam ... uygun şekilde desteklenmem ve bana çok geniş güven duyulması gerekir."[8]

Öyle olur. Brewis başbakanla konuşur, beriki "son derece ilgiliydi ve (tabii kendini bağlamadan) konuya çok sıcak bakıyordu. Sizin [Zaharoff]

mümkün olan en kısa sürede buraya gelmenizi istiyor ve gelir gelmez sizinle doğrudan görüşmeye ve projeyi görüşmek için istediğiniz kadar zaman ayırmaya hazır."[9] Chaim Weizmann'ın başbakanla görüşmek için ne gibi güçlüklerle karşılaştığını, toplantının C. P. Scott tarafından günün bir aralığında, birkaç ana sıkıştırıldığını ya da başkalarının da katıldığı kahvaltılarda ayarlanabildiğini düşününce, Lloyd George'un Osmanlı İmparatorluğu ile ayrı bir barış anlaşması ihtimalini ne denli ciddiye aldığını bir kez daha görürüz.

Sonra sanki kader oyunu oynar. Zaharoff'un Caillard'a gönderdiği 5 Haziran tarihli mektupta, "Bu ekler bana biraz önce, Abdülkerim tarafından Cenevre'den Grand Hôtel de Russie antetli bir zarfla geldi," diye yazar.[10] Gelen belge *Tribune de Genève* adlı bir İsviçre gazetesinin, aşağıdaki metnin bir bölümünü içeren bir kupürüdür:

> Yetkili kaynaklardan alınan bilgilere göre, İsviçre'ye akın etmiş asker ve sivil Türk personeli buraya İtilaf Kuvvetleriyle bir barış konusunda uzlaşmak amacıyla Bab-ı Âli tarafından gönderilmiştir. Ne pahasına olursa olsun barış yapmak için başka kişiler de İsviçre'ye varmak üzeredir.

İsviçre haberi abartılı olsa da, kupürün Zaharoff'a Abdülkerim tarafından gönderilmiş olması, barışın fiyatının da pazarlık konusu edileceğini ima eder. Arada hastalanmış olan Lloyd George nekahet dönemini Londra'nın dışında geçirir, McKenna artık hükümet üyesi değildir. Caillard Abdülkerim'in ilk açılımından haberdar olup, kentte bulunan tek bakana başvurur ve Walter Long'a, "Türk yeniden tırnaklarını çıkarmış," der.[11] "Bana kalırsa, harekete geçmek için son derece uygun bir an." Oysa harekete geçme iznini verecek tek yetkili, başbakandır. Caillard ve Zaharoff'un görece öneminin bir yeni belirtisi de Caillard'ın 14 Haziran sabahı başkente dönen Lloyd George ile aynı gün öğleden sonra görüşmesidir.

Bu tarih, Dışişleri Bakanlığı'nın Türklerle ayrı bir barış konusunu görüşmek üzere Aubrey Herbert'e izin verdiği, Türklerle ayrı bir barışın konuşulmasını engellemek için de Chaim Weizmann'ı Cebelitarık'a gönderdiği günlerdir. Dışişlerindeki ekâbirler Herbert'in girişiminden umutludur; Morgenthau'nun çabalarının sonuçsuz kalacağını, ancak Weizmann'ın bu çabayı yenilgiye uğratmaktan memnuniyet duyacağını düşünürler, onu Cebelitarık'a göndermelerinin nedeni de bu olmalıdır. Oysa Lloyd George çok daha yüksek bir düzlemde faaliyet gösterir: Herbert konusundan pek umutlu değildir. Caillard'ın, "Ona göre İsviçre'de sadece 'ikinci sınıftan' insanlar vardı," demesi, Herbert'in görüştüğü

kişiler konusunda başbakanın da Mark Sykes gibi düşündüğünü gösterir. Sonra Vickers'ın adamı başbakana Zaharoff'a gelen gazete kupüründen "ve kaynağından [ve] ... o kaynak hakkında bildiklerimizden," söz eder. Bir yıl önce söz konusu olan ve Lloyd George'un ilk kez duyduğu planı ve sözü edilen para miktarını anlatır. "İkinci noktada Türkiye'deki Alman etkisine darbe vurmayı ve ayrı bir barış imzalamanın getireceği büyük kazanımları çok önemsedi." Bu cümle Lloyd George'un itibarsız J. R. Pilling'in İsviçre'ye gitmesine neden izin verdiğini, karşılaşacağı kimseler hakkında kuşkuları olmasına rağmen, Aubrey Herbert'i neden önlemediğini açıklamakta yeterli olabilir.

Caillard ve Lloyd George konunun özüne iner. Başbakan, "Tuzağa düşmemek için dikkatli davranmak gereğinin açık olduğunu söyledi; farklı bir ifadeyle, donanmamız Çanakkale'den geçer, Marmara Denizi'nde kapana kısılır ve bir daha oradan çıkamayabilir." Britanya'nın isteklerini sıralar: "Mezopotamya'ya sahip olmayı sürdürmeliyiz; Ruslar da şu anda işgalleri altındaki Ermenistan'ı muhafaza etmeli; Filistin için de en azından enternasyonalleşmeyi içeren uygun bir düzenlemeye gidilmeli." Weizmann'ın daha bir yıl önce Lloyd George'a açıkladığı gibi, bu son çözümün, "enternasyonalleşmeyi" olabilecek en kötü sonuç olarak gören Siyonistleri asla mutlu etmeyeceği açıktır. Ne var ki bu çözüm başbakanın çekileceği son mevzi gibi görünür. O sırada Siyonistleri daha çok tatmin edecek bir düzenlemeye varmayı ummuş da olabilir.

Caillard'ın Zaharoff'a ilettiği bilgilere göre, görüşmenin sonucunda başbakan, "İsviçre yolculuğuna çıkmanıza ve imkânlar konusunda olabildiğince çok bilgi edinmenize ve tabii Abdülkerim'in size şu anda açılmasının amacının ne olduğunu anlamanıza kesinlikle değeceği" görüşündedir.[12] Basil Zaharoff bu mektubu alır almaz Cenevre yoluna düşer.

Cenevre'ye 18 veya 19 Haziran günü varır.[13] (Horace Rumbold'un J. R. Pilling'e bir daha dönmemek üzere Londra'ya dönmesi gerektiğini söylediği gün ve Aubrey Herbert'i karşılamasından birkaç hafta önce.) Abdülkerim'i otelinde bulur. Görülmemiş bir konuşma geçer. Anlaşıldığı kadarıyla, Zaharoff onunla görüşmek isteyen Enver'i az farkla kaçırır. Osmanlı önderi Romanya-Macaristan sınırında, Herculesbad kaplıcasında beklemektedir. Abdülkerim de Zaharoff'un gelmesini beklemekten sıkılır, ancak Enver'den gelen telgraf, "Orada kal ve gelip seninle görüşmesini yaz. Enver," der. Zaharoff telgrafı görmek ister, daha sonra kayıt numarasını ve çıkış postanesinin adını not ederek doğrulamaları için Britanya yetkililerine iletir. İngilizler verdiği bilgileri kontrol eder. Enver Britanya temsilcisiyle buluşmayı ummuş olmalıdır. Arşivlerde tersini gösteren hiçbir kaynak yoktur.

Abdülkerim Zaharoff'a, "Geçen yıldan bu yana çok değişiklik oldu," bilgisini verir.[14] "Osmanlı İmparatorluğu müflis ve yeniktir ... Enver & Şürekâsı 'mantıklı koşullarda' havlu atmak ve hayatlarını kurtarmak niyetindedir." Mantıklı koşulları şunlardır:

> Morgan, New York'ta hemen ödenecek 2.000.000 dolar avans istiyorlar. Dediğine göre, bunun 500.000 dolarını kendine alacak ve beni Enver ve Şeyhülislam Halil adına da konuşan Cavit'le, Emir Hüseyin'le [Şerif Hüseyin ile karıştırılmaması gereken yüksek rütbeli bir Osmanlı subayı], Uzun Ali [Bir başka Osmanlı subayı] ve Cemal'le görüştürdükten sonra Türklere lanet okuyup Amerika'ya gidecek ve ötekileri bekleyecek.
>
> Geri kalan 1.500.000 dolar yukarıda adı geçenlere dağıtılacak; olmazsa olmaz bazı kişileri satın alabilmeleri için bu paranın her kuruşuna mutlak ihtiyaçları varmış.

Zaharoff Talat'ın adının neden anılmadığını sorar. Abdülkerim iktidardaki üçlünün o üyesinin sorun çıkardığını anlatır; ancak Talat mantığın sesini dinlemeyi kabul etmezse, "Birileri ona kahve getirir." Bu cümlenin bir zehirleme tehdidi taşıdığı düşünülebilir. (Zaharoff mektubuna sofuca, "Bu da size nasıl adamlarla iş yaptığımı gösteriyor," diye ekler.) Oysa Enver Zaharoff ve Abdülkerim üzerinden Britanya'yla gizli ilişki kurarken, Talat'ın aynı teması Hakkı Halit Bey ve Aubrey Herbert, muhtemelen Fuat Selim ve J. R. Pilling aracılığıyla sağladığı bilinmektedir. Her iki tarafın yaklaşımını niteleyen hile ve entrikadır. Osmanlı tarafında, terazinin kefesinde hayatlar yatar.

Osmanlı koşullarının geri kalanlarına gelince:

> Avans olacağını birkaç kez tekrarladığı 2.000.000 dolara ek olarak, 10.000.000 dolar her şeyi karşılayacaktır ...
>
> Abdülkerim avans ödemesini alır almaz, Enver ve / veya Cavit (Maliye Bakanı), kendisi (Abdülkerim) ve ben bir araya gelecek ve aşağıdaki düzenlemeyi yapacağız:
>
> Mezopotamya'daki Osmanlı birlikleri benim göstereceğim bir hatta çekildikten sonra, adını bildirecekleri bir kişiye ödenecek XXX dolar [belirlenecek bir tutar anlamında].
>
> Filistin'deki Osmanlı birlikleri benim göstereceğim bir hatta çekildikten sonra, adını bildirecekleri bir kişiye ödenecek XXX dolar.
>
> Çanakkale Boğazı'nın iki tarafındaki Osmanlı birlikleri Müttefiklerin karaya çıkmasına izin verdikten ve tabyaları teslim ettikten sonra, aynı şekilde ödenecek XXX dolar.

> Donanmamız Çanakkale Boğazı'ndan geçtikten ve Osmanlılar ateşkes başvurusu yaptıktan sonra ödenecek XXX dolar; Enver & şürekâsı bu ateşkesin Almanya ve Avusturya'nın (Macaristan değil) korkunç durumu nedeniyle, genel ateşkese yol açacağı kanısında.

Toplantı sona erer, iki adam kendi yoluna gider. Zaharoff Paris'e döner, raporunu yazıp Londra'ya, Caillard'a gönderir. "Karar seninkilere kalmış," sonucuna varır. "Görüş belirtmiyorum, ancak [Dickens'tan alıntı yapar], 'Barkis hevesli' diyorum."[15] Ertesi gün, Caillard'a ikinci bir mektup gönderir. "Büyük + [Haç] almak isterdim," diye uyarır dostunu.

Caillard Lloyd George'la 27 Haziran günü görüşür. "Mektubunuza dayanarak bir not hazırlamıştım, konuşmanın başında ona verdim. Okuduktan sonra son derece önemli bir haber olduğunu söyledi –son derece önemli– ve bunu birkaç kere tekrarladı." Diğer yandan, başbakan Enver ve Cavit'in Almanların dikkatini çekmeden İsviçre'ye gelebileceklerinden ve Enver'le görüşmeyi yapmadan Abdülkerim'e yarım milyon doları teslim etmenin doğruluğundan kuşku duymaktadır.

> Bir süre daha konuştuktan sonra şöyle bir öneri yapmaya karar verdik ... sizin belirleyeceğiniz bir bankada, sizin hesabınıza iki milyon dolar karşılığı yatırılır; siz de bankadan bu miktarda bir kasa makbuzu alırsınız. Bu makbuzu A.K'ya gösterir ve onunla, Enver ve Cavit'le ciddi bir görüşme gerçekleştirir gerçekleştirmez, bu tutarı adını verecekleri bir kişiye havaleye hazır olduğunuzu söylersiniz. Tabii eğer fazla güç olmazsa, biri 500.000 dolar, diğeri 1.500.000 dolarlık iki kasa makbuzu alır, birincisini A.K'ya, ikincisini diğerlerine gösterirsiniz.[16]

Zaharoff, "Zihnimi çok rahatlattı," dediği planı onaylar.[17] Fransız *Figaro* ve *L'Action Française* gazetelerinden alınma, Enver ve Cavit'in kredi görüşmeleri yapmak için İsviçre'de bulunduklarını bildiren kupürler gönderir. Caillard'ın getirdiği kupürleri inceleyen Lloyd George haberin doğruluğundan kuşkuludur. Buna rağmen, Zaharoff'un mektuplarına attığı imzayı ima ederek, "Zedzed'in" ilk fırsatta İsviçre'ye gitmesini onaylar.

Zaharoff ikinci Cenevre seyahatine 21 Temmuz'da çıkarken, Fransız başkentinde düzenlenen savaş konferansına katılacak Lloyd George'u bir gün farkla kaçırır. Bir gün sonra Cebelitarık'taki gelişmeleri başbakana anlatmak için Paris'e gelen Weizmann'la da karşılaşmaz. Ondan da iki gün sonra, 25 Temmuz'da Lloyd George'a muhalif Türklerle görüşmelerini anlatan Aubrey Herbert'i de görmeyecektir. Onların çabalarından

habersizdir; berikilerin de ne birbirlerinin, ne de Zaharoff'un girişimlerinden bilgisi vardır. Bütün ipler Lloyd George'un elindedir.

Zaharoff Cenevre'de kendini Abdülkerim'le çekişme halinde bulur. Ona New York'taki Morgan's Bankası'nın makbuzlarını gösterir; beriki,

> makbuzlara bakmadı ve para elime geçer geçmez 500.000 doları onun adına Crédit Suisse, Zürih hesabına, ... kalan 1.500.000 doları da Enver'in Banque Suisse et Française nezdindeki hesaba yatırmam gerektiğini söyledi. Sözünü kesmediğim için, devamında ben Enver & şürekâsı ile buluşunca görevinin sona ereceğini, Enver & şürekâsının gelişlerini hazırlamak için Birleşik Devletler'e hareket edeceğini belirtti. Daha sonra Enver'in daha geçen hafta ona bazı kişileri (son mektubunda sözü edildi) bir araya getirmek için biraz zamana gerek duyacağını, ancak paranın hesabına yatmasından 35 gün sonra Luzern'de görüşeceğimizi söylediğini anlattı.

Buluşma yeri olarak Luzern Zaharoff'a mantıklı görünür. Enver'in eşinin 1916'dan beri orada oturduğundan haberi vardır.

Konuşma daha sonra çatallaşır. Zaharoff Lloyd George'dan aldığı talimatı kelimesi kelimesine tekrarlar. Enver'le bir araya gelmeden önce Abdülkerim'e hiçbir ödeme yapmayacaktır. "Türk temsilcisi sakince, 'Kabul edip etmemek sana kalmış,' dedi ve sohbeti yeniden başlatma çabalarıma rağmen ağzını açmadı, şapkamı elime tutuşturdu, zarif bir selam verip gönderdi."

Zaharoff konuşmayı kaldığı yerden sürdürmek umuduyla Cenevre'de iki gün daha bekler. Abdülkerim görünmez. Sonunda Türk'ün oteline, öğlen yemeğine gider. Beriki yemek salonundadır. "Kibarca selam verdi ve yemeğimin ortasındayken masama gelip bir sigara yaktı, şundan bundan bahsetti, konuya değinmeye çalışmama rağmen yan çizdi, iyi yolculuklar dileyip kapıya yöneldi. Birden durdu, döndü ve kulağıma, 'Gözünüzü Mezopotamya'dan ayırmayın,' dedi ve çıktı."[18]

Zaharoff Paris'e döner dönmez Caillard'a bilgi verir, beriki de zaman yitirmeden haberleri başbakana iletir. Bu kez yüz yüze görüşmek için iki hafta beklemesi gerekir. Caillard daha sonra dostuna son haberleri iletir: "Gerçekten de A.K'nın 'Gözünüzü Mezopotamya'dan ayırmayın' öğüdü samimiydi ve Türkler bizi Bağdat'tan sürüp atmak için büyük bir saldırıya hazırlanıyor."[19] Pilling'in (gerçek olduğu varsayılırsa) çabasının, Herbert'in girişiminin ve Zaharoff'un daha yakın zamanda gerçekleşen, sonuncusu olmayacağı kesin çalışmasının başarısız olmasının nedeni açıktır: Tam İngilizlerin Osmanlılarla bir anlaşma yapmakla ilgilenmeye başladığı sırada, Türklerde savaşı kazanabilecekleri umudu doğar.

Caillard haberlerini sürdürür: "Askeri yetkililerimiz bu durumun eksiksiz bilincinde ve yoğun temas halinde oldukları Sir Stanley Maude da saldırıyı püskürteceğine ve çekilmek zorunda kalmayacağına inanıyor." Lloyd George bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı bir barış imzalama umudunu yitirmez. "Şimdilik parayı iade etmenizi istemiyor ... uygun zamanı geldiğinde, aynı amaçlar için kullanılmasına kesinlikle karşı değil."

Kısacası, konu Kasım 1917 ortalarına kadar, üç aylık bir uykuya yatar. O zamana kadar Osmanlıların Mezopotamya saldırısı tehdidinin gerçekleşmeyeceği ve Osmanlı ordularının diğer tüm cephelerde çekilmek zorunda kaldığı açıkça görülür. İstanbul'daki İttihatçıların ayrı barış dosyasını yeniden açmak için sağlam nedenleri vardır. Doğucu Lloyd George için de benzer nedenler geçerlidir. Generallerin Alman hatlarında mutlaka bir gedik açma vaatlerine rağmen, Batı Cephesi'nde herhangi bir gelişme görülmez, sadece nefes kesici ve sürekli bir katliam yaşanır. Bu arada, Bolşevikler Rusya'yı bütünüyle savaşın dışına çekme sözü verir. 1917 Kasım'ında Britanya savaşı kazanmaya 1916, 1915, hatta 1914 Kasım'ından daha yakın görünmez.

Basil Zaharoff kasımın ikinci yarısına doğru Abdülkerim'in yeniden harekete geçtiğini, yine İsviçre'ye doğru yola çıktığını öğrenir. Caillard'a, "Onunla buluşmak için orada olacağım," diye yazar.[20] Bu kez, Lloyd George 2.000.000 dolarlık peşinatı ödeme yetkisi verir. Savaşın bu dar geçidinde, başbakan Türkleri pazarlık masasına oturtmak için oldukça ileriye, Siyonistlerin görmek isteyeceğinden çok daha uzağa gitmeye hazırdır ve tabii, onlara bunu yine söylemeyecektir.

KISIM V

Yükseliş ve Düşüş

BÖLÜM 22

Chaim Weizmann Üstün Geliyor

Britanya hükümeti Balfour Deklarasyonu'nu 1917 Kasım başında yayınlar. Bu tarihten önceki on iki, özellikle de son altı ay boyunca Weizmann'ın önderliğindeki Siyonistler durmadan, neredeyse karşı konulamaz bir güçle hedeflerine doğru yürürler. Engelleri kenara süpürür, ezer ya da yok ederler. Oysa Siyonist zafer önceden belirlenmiş bir sonuç değildir. O dönem insanları için hemen her şey son ana kadar havada asılı, belirsiz görünür. Dahası, bazı koşullarda Siyonist amansızlığın bile pek işlerine yaramayacağı söylenebilir.

Bir an için durup geriye, Birleşik Komite temsilcileriyle Siyonistlerin 1915 yılında Lucien Wolf'un bürosunda yaptıkları sonuçsuz görüşmeye, bu toplantıdan önce ve sonraki yazışmalara ve Lucien Wolf'un Siyonist gümbürtüsünü çalmak için sonradan hazırladığı, ancak Dışişleri Bakanlığı'nın desteklemediği "formüle" dönelim. Bundan sonra, iki grup arasındaki temas kopar. Wolf'un komitedeki asimilasyoncuları, Fransız ve Britanyalı yetkililerin Rusya ve Romanya'daki Yahudilere ıstırap çektiren acımasız sınırlamaların lağvedilmesini isteyeceklerini umdukları savaş sonrasına odaklanır. Zamanı geldiğinde böylesi taleplerde bulunacağını vaat etmesi için Dışişleri Bakanlığı'na baskı yaparlar. Tabii Siyonistler de Filistin'de Britanya himayesi altında kurulacak bir Yahudi vatanına yönelik kampanyayı sürdürür. Dışarıdan bakan bir yabancı için, iki hareket faaliyetlerini birbirine koşut, farklı yollarda yürütecekmiş gibi görünür.

Aslında iki grup kesişecek raylar üzerinde ilerler. Önlenemez çarpışma gerçekleştiği zaman, Siyonistler Yahudilerin belirgin bir milliyeti temsil ettiklerinde, bu nedenle Filistin'de bir vatan inşa ederken belirgin ayrıcalıklara sahip olmaları gerektiğinde ısrar eder; bunun karşısında asimilasyoncular da hemen aynı kararlılıkla Yahudilerin sadece ortak bir inanç sistemini paylaştıklarını ileri sürer. Liberal düşünceye yakın insanlar olarak, asimilasyoncular dindaşlarının Filistin'de ayrıcalıklara sahip olmalarını lanetler.

Çatışmayı daha da karmaşık kılan bir başka kesişme noktası daha vardır: Her iki grup da Dışişleri Bakanlığı'nı etkilemeye çalışırken aynı kararlılığı gösterir. Aralarındaki rekabetin bu yönü giderek bir toprak

mücadelesini andırır. Filistin'in geleceği bağlamında, sadece biri galip gelecektir.

Biri Britanya Siyonistlerini, diğeri Yahudi asimilasyonunun Britanyalı destekçilerini taşıyan, hızları giderek artarken, çarpışmanın yakın olduğunu gösteren uyarıların yanından şimşek hızıyla geçen iki tren düşünün. Böylesi uyarı levhalarından biri, Harry Sacher'ın yayına hazırladığı *Zionism and the Jewish Future* kitabının basılmasıyla, 1916 yazında meydana çıkar. Kitabın amacı, Siyonist olmayanlara hareketin genel tarihini ve amaçlarını tanıtmaktır. İnsan, yeterince sakıncasız, diye düşünebilir, oysa asimilasyon yanlılarını derinden rahatsız eden iki denemeden söz etmek gerekir. Weizmann'ın kaleminden çıkan ilk deneme, ne denli başarılı olursa olsun, nasıl bir üne kavuşursa kavuşsun, asimile olmaya çalışan bir Yahudi'nin "Dış dünya tarafından hâlâ farklı biri, hâlâ yabancı olarak algılanacağını" iddia eder.[1] Bu önermeden çıkan sonuç da açıktır: "Kendisi farkına varmasa da, özgürleşmiş bir Yahudi'nin durumu, baskı altındaki kardeşinden çok daha trajiktir."[2] Başka bir ifadeyle, Britanya ya da Fransa Yahudisi'nin tersine, ne kadar ıstırap da çekse, Rusya, Romanya veya Polonya Yahudisi en azından nerede durduğunu bilir. Daha sonraki bir bölümdeyse Moses Gaster Yahudiliğin "Bir Yahudi'nin ulusal hayatındaki dini bilinç ifadesi" olduğunu kabullenemeyenlere karşı çıkar ve sonucu en az Weizmann kadar açık olarak belirtir: "Yahudi inancına sahip bir İngiliz olduğunu iddia etmek –yani, milliyet olarak İngiliz, inanç bakımından Yahudi– mutlak bir hüsnükuruntudur."

Açık saldırılar aşağılayıcı, hatta karşısındakine acıyarak bakan terimlerle ifade edilir. Kuzenlik ve onun "dışişleri bakanı" Lucien Wolf böylesi bir muameleye alışık değildir. Oysa üsluptan da ağır olan, aldatıcı anlayışsızlık suçlamasıdır. Wolf, Weizmann ve Gaster'ı "Doğduğu ülkenin vatandaşı olarak özgürleşmiş Yahudi'nin konumunu tehdit ediyormuş," gibi algılar. O ve İngiliz-Yahudi Birliği Başkanı Claude Montefiore Kasım 1916'da *The Fortnightly Review,* Nisan 1917'de de *The Edinburgh Review* dergilerinde çürütücü denemeler yayımlar. İlk makalesinde Montefiore tumturaklı bir soru sorar: "Bir insan aynı anda nasıl iki milliyetten olabilir?"[3] Hiç kimse aynı anda iki milliyetten *olamaz.* Deneyen, ancak kendini bölünmüş sadakat suçlamasına hedef yapar. Makalesinde acı bir üslupla, "Tüm antisemitlerin tutkulu Siyonistler olmasına şaşmamak gerek," diye yakınır. Wolf da Siyonist savlarını aynı kararlılıkla reddeder:

> [Milliyetçi Yahudi] Hareketin[in] Siyonist kanadı 2.000 yılı aşkın kesintisiz bir milliyetçi özlemi ifade ettiğini iddia etmekten hiç yorulmadı ... Yahudiler hep öncelikle dini bir topluluk oldu, Filistin'deki ulusal yaşamları

da bir kilise olarak geniş tarihlerinin bir aşamasıydı. Din bu olmadan da yaşayabildi ve sürgüne giden insanlar çok geçmeden siyasal özlemlerini yitirip, ulusal geri kazanım umutlarını peygamberlerinin ve bilgelerinin kehanetçi öğretileriyle harmanladılar. Geri kazanmak için dua ettikleri şey, ilahi beşeri kurtuluş düzeniydi.[4]

Wolf ve Montefiore'nin makaleleri, asimilasyon taraftarlarının Sacher'ın Siyonist kitabına yönelttikleri basılı cevapları içinde en görünür olanlarıdır. Siyonistler tepkilerini yeni bir makale ve broşür dizisiyle ifade ederler.

Anlaşmazlığın iki tarafı da kendini incinmiş hisseder. Wolf Fransa'daki bir arkadaşına, "Bu [Siyonist] görüş tanınmamış yazarlar tarafından ileri sürülürken, hiç üzerinde durmadık," diye yazar.[5] Ancak Weizmann ve Gaster gibi önde gelen Siyonistler de saldırıya katılınca, asimilasyonun başlıca destekçileri de cevap vermek zorunda kalır. Bu arada Sokolow da bir Amerikalı Siyonist'e yazdığı mektupta, "Bu 'kampanya' *The Fortnight Review*'daki bir makaleyle başladı," suçlamasında bulunur.[6]

Wolf, Siyonistlerin her hamlesine bir karşı darbe geliştirmeye çabalar. Weizmann Rothschild ailesine, özellikle de baronluğu ve bu unvanla birlikte ailenin ve Britanya Yahudiliğinin önderliğini babası Nathan'dan miras alan, ancak daha çok zoolojiye, ornitolojiye (kuşbilim) ve entomolojiye (böcekbilim) düşkün, biraz eksantrik biri olarak bilinen Walter ile sıcak ilişki kurar ve hiç beklenmeyecek bu kişiden kararlı bir Siyonist yaratır. Walter Rothschild Weizmann'a kocaman, kargacık burgacık, hatta çocuksu elyazısıyla, "Yengemin de size belirtmiş olacağı gibi, Bay Balfour ile bir görüşme ayarlamaya çalışıyorum," haberini verir. "Lucien Wolff [yazıldığı gibi] ve B[irleşik] K[omite]nin sürdürdüğü ısrarlı [yazıldığı gibi] ve çocuksu [yazıldığı gibi] muhalefet karşısında, Siyonizm davasını Hükümet katında desteklemek için elden gelen her şeyi yapmanın ne denli önemli olduğunun bilincindeyim."[7] Bu arada, Wolf da Walter'ın amcası Leopold'a yaklaşmaya çalışır, beriki de saldırmayı değil, ölçülü davranmayı öğütler. Wolf kendini *kendi* Rothschild'ine yatıştırıcı bir dille, "Beni kavga heveslisi olarak görmenizden korkarım, ama emin olun, öyle değil," diye yazmak zorunda hisseder. "... Ancak içimdeki en güçlü ve en samimi duygu, Yahudi toplumunun yararı söz konusu olduğunda, konuyu bu halde bırakamayacağımızı ifade ediyor ... Siyonistlerin yayımladıkları saçmalıklar ... dünya üzerindeki Yahudilerin durumunu tehlikeye attı."[8] Ne var ki Leopold hastadır ve kısa süre sonra son nefesini verir. Kısacası bir uyarı levhası daha gelip geçer; bu levha asimilasyon yanlılarının Britanya'daki en önemli Yahudi ailesi üzerindeki etkilerini

yitirmekte olduklarını, oysa Siyonist etkisinin güçlendiğini işaret eder.

Wolf, Weizmann'ın Dışişleri Bakanlığı'nda, aralarında Balfour'un da bulunduğu ekâbirle toplandığından haberdardır ve Weizmann'ın Başbakan Lloyd George'la görüştüğü söylentilerini duymuş olması da muhtemeldir. Chaim Weizmann'ın İngiliz sahnesine çıkmasından çok önce oynadığı için, oyunun iki kişi gerektirdiğini de düşünmüş olmalıdır. 30 Ocak 1917 günü Balfour'la görüşmeyi başarır, amacı hükümetin savaştan sonra toplanacak barış konferansında Yahudi konusunu gündeme almaya söz vermemesinin Birleşik Komite'yi ne denli huzursuz ettiğini belli etmektir. Bu durum Birleşik Komite için ciddi bir yenilgiyi ifade ettiği için, Wolf da Britanya'nın bu tatsız kararını Balfour nezdinde protesto eder. Ne var ki Dışişleri Bakanı'na asimilasyoncuların ve Siyonistlerin karşılaştırmalı güçlerini anlatmaya da en az eşit zaman ayırır.

Balfour'a yaptığı açıklamaya göre, Birleşik Komite,

> Sadece Birleşik Krallık'ta değil, bütün Britanya İmparatorluğu'ndaki Yahudi toplumları adına konuşma yetkisine sahip tek kurumdur. İngiliz-Yahudi Birliği ve onun sayısız şubesine ek olarak, en önemli sinagoglar da dahil 150 cemaatin, bu ülkeye yerleşmiş olan ve bazı East End Sinagogları, daha da önemlisi, 40.000 üyelik Dostluk Cemiyetleri delegelerince temsil edilen yabancı Yahudilerin çok önemli bir bölümünün temsilciliğini üstlenir.

Buna karşılık, Siyonizm sadece, "Büyük ölçüde Doğu Avrupa'nın milliyetçi özerklik ve bağımsızlık mücadelesinden esinlenen Ulusal Yahudi Hareketi'nin bir parçasıdır." Britanya Yahudilerinin de dahil olduğu Batı Avrupa Yahudileri arasında, "Belirgin bir Ulusal Yahudi Hareketi olmadığı gibi, çok az Siyonist bulunur," der Wolf.

Wolf görüşmenin buraya kadar olan bölümünde, Siyonizm karşısında verdiği mücadelenin toprak kavgası yanını vurgular, ardından bunun bir ilke mücadelesi de olduğunun altını çizer ve asimilasyoncuların ilkelerini Britanya'nın liberal geleneklerine yerleştirir. Dışişleri Bakanı'na, "Siyonistlerin Filistin'i bayındır ve saygın bir Yahudi toplumu haline getirmesi bizi ancak sevindirir," der. "Yahudi toplumunun yerel bir Yahudi ulusuna ve Yahudi devletine evrilmesine hiçbir itirazımız olamaz." İtiraz ettikleri Siyonistlerin başka bir ülkede özgürleşme ve asimilasyon ilkelerini altüst etmeleri ve "Filistin Yahudilerine o ülkede yaşayan diğer insanları kapsamayacak ayrıcalıklar tanıma niyetleridir."

Balfour bütün bunları dinlerken Wolf'a sabırlı ve anlayışlı görünür. Ne var ki bakan gerçekten kimden yana olduğunu, belki de farkında

olmadan, belli eder. Wolf'a antisemitizme şiddetle karşı olduğunu belirtir, ama Yahudiler, "Gördükleri bütün baskılara rağmen, arasında yaşadıkları insanların kıskançlık ve gıpta duygularını tetikleyen başarılara imza atmış, son derece zeki insanlardır."[9] Bu gözlemin daha sonra kamuoyuna açıklayacağı görüşünün habercisi olması muhtemeldir: Yahudi ulusunu tanımak ve ulusal bir Yahudi vatanı kurmak dünyanın her köşesindeki Yahudilerin konumunu pekiştirecek, böylelikle karşılaştıkları baskıları hafifletecektir. Burada müstakbel çarpışmanın yeni bir uyarı levhası daha görülür. Wolf bu işareti de kaçıracaktır.

Lucien Wolf'un algılamayı başaracağı başka levhalar da belirir. Paris'teki mevkidaşı, Alliance Israélite üyesi Jacques Bigart, daha önce değindiğimiz görev nedeniyle kentte bulunan Nahum Sokolow'un Siyonist programın Britanya hükümetince büyük çapta benimsendiğini söylediğini bildirir; program Fransızlarca da onaylanır. Wolf telaşlanır ve hemen Dışişleri Bakanlığı'na başvurur. "Birleşik Komite'nin başkanları bu haberin doğru olup olmadığı konusunda, mümkünse, bilgi almak için kaygılanıyor," diye yazar.[10] "Başkanların görüşüne göre ... özellikle Majestelerinin Hükümeti'nin şimdiye kadar ilişkide bulunduğu zevatın Birleşik Krallık yerlisi Yahudiler adına konuşma yetkisine sahip olmayan yabancı Yahudiler olması nedeniyle, Filistin Sorunu konusunda kendilerinin katılmadığı bir karara varılırsa İngiliz-Yahudi toplumuna büyük bir haksızlık yapılacağını ve bundan ciddi kötülükler doğacağını eklemem gerekir." (Wolf'un yabancı karşıtlığı kartını oynamakta bir sakınca görmemesi dikkat çekicidir. Yabancı karşıtlığı artık Britanya'daki antisiyonist repertuvarın başlıca silahlarındandır.) Karşılığında, Sir Ronald Graham'dan yatıştırıcı bir cevap alır.[11] Wolf daha geniş bir teminat için bastırınca, Robert Cecil 8 Mayıs'taki yüz yüze görüşmede istenen güvenceleri verir, ancak Wolf'u Siyonistlerle kamuoyu önünde çatışmak konusunda uyarır. Böylesi bir çekişme Dışişleri Bakanlığı'nın işini kolaylaştırmayacağı gibi, Britanya'nın Yahudi toplumuna da yarar sağlamayacaktır.

Cecil de uyarı levhası olarak görülebilir mi? Wolf'un huzursuzluğu geçmez. Birleşik Komite'nin iki başkanı David Lindo Alexander ve Claude Montefiore ile baş başa verip, bir strateji oluştururlar. Montefiore şahsen tanıdığı, Savaş Kabinesi üyesi Lord Milner ile görüşebileceğini söyler. Wolf bu planı hemen onaylar.[12] Montefiore Milner ile 16 Mayıs günü bir araya gelir. Asimilasyon yanlılarının savlarını destekler ve Britanya doğumlu üyeler Yahudi çıkarlarını Weizmann, Sokolow ve Gaster gibi yabancı Siyonistlerden daha iyi savunacakları için, hükümetin Birleşik Komite'den vazgeçmemesini talep eder. Milner konuğunu yatıştırmaya çalışır. Dışişleri Bakanlığı Filistin konusundaki politikasını karara

bağlamadan önce Birleşik Komite'yle görüş alışverişinde bulunacaktır. Öte yandan, "Bay Lloyd George'un Siyonist görüşlerinin çoğundan etkilenip sıcak baktığını" kabul eder ve Siyonist programının Birleşik Komite'de yarattığı kaygıları önemsiz görür: "Antisemitizm ve özgürlük Filistin'de küçük ve özerk bir Yahudi toplumu oluşturmaktan çok daha farklı gelişmelere bağlıdır." Hükümetin Filistin'de bir Britanya mandası ilan etmesi durumunda oradaki Yahudilere özel ayrıcalıklar tanıyıp tanımayacağı konusunda da, kendini bağlayacak bir söylemde bulunmaz.[13]

Montefiore görüşmeden çıktığında rahatlamış değildir. Ertesi gün bir mektup yazarak, Milner'a, "İçlerinde İngiltere için bir sevgi beslemeyen ve savaşın akışı değişirse İngiltere'yi bir anda kenara atıp, meslektaşlarının çoğunluğuna katılmak üzere Berlin'e koşacak yabancılara güvenmektense, her halükârda tepeden tırnağa İngiliz kalacak, oğulları İngiltere ordularında hizmet veren kendi vatandaşlarınıza inanmanızı bir kere daha rica ediyorum," der.[14] Oynanan yine aynı şovenizm kartıdır, ancak Milner pek aldırmaz. "Montefiore becerikli, ölçülü ve son derece dürüst bir insan," diye yazar Robert Cecil'e, "Ve Sokoloff ve Weizmann'a güvence verirken son derece dikkatli olmamız için neredeyse tutkuyla yalvarırken, berikilerin güvenilir kılavuzlar olmadığı inancından hareket ettiğinden eminim."[15] Oysa Milner da Siyonistlerden yanadır. Beş ay önce Herbert Samuel'in Siyonist muhtırasını okumuş ve ona, "Gözden geçirdiğiniz olası seçenekler içinde bizzat yeğlediğiniz bana da kesinlikle çok çekici geliyor," diye bir mektup göndermiştir.[16]

Üç gün sonra Wolf'un eline Chaim Weizmann'm Londra'daki bir Siyonist konferansında yaptığı son konuşmanın metni geçer. Weizmann, "Bu topluluğa, Majestelerinin Hükümeti'nin planlarımızı desteklemeye hazır olduğunu bildirmek istiyorum," der.[17] Sokolow'un Paris'te dile getirdiği iddianın Londra'da yinelenmesi, Wolf'un Siyonizmin büyük bir zaferin eşiğinde olduğu görüşünü pekiştirir. Birleşik Komite'yi bundan böyle ancak gözü kara önlemler kurtarabilecektir; Yahudi asimilasyonu yandaşlarının her şeyi oyuna sürmezlerse, her şeylerini yitirecekleri dönemdir.

Wolf, Alexander ve Montefiore 17 Mayıs'ta durumu gözden geçirmek amacıyla toplanan Birleşik Komite'ye başkanlık eder. Grup, "Siyonizm konusundaki yaklaşımlarını kamuoyuyla paylaşacak bir açıklama yayınlamaya" karar verir.[18] Açıklamayı "hemen orada hazırlarlar ... ve sadece iki ret oyuyla kabul ederler." Açıklama, "Dünyadaki Yahudi topluluklarını aralarında yaşadıkları uluslarla toplumsal ve siyasal özdeşleşme yeteneğinden yoksun, tek bir vatansız ulus olarak gören Siyonist kuramı" topa tutar.[19] Siyonistlerin "Filistin'deki Yahudi yerleşimcileri halkın

geri kalanının sahip olduğunun ötesinde bazı özel ayrıcalıklarla donatmak, bu ayrıcalıkları bir Sözleşme'yle pekiştirmek ve bir Yahudi İmtiyaz Şirketi'nin yönetimine bırakmak," önerisini mahkûm eder. Bu açıklamayı sadece Yahudi basınında değil, *The Times* gazetesinde de yayınlamaya karar verirler. Başta Wolf olmak üzere, açıklamanın uzlaşmacı bir dille kaleme alındığını iddia eden komite üyeleri ya kendilerini kandırır ya da insanları kandırmaya çalışır.

Wolf toplantıdan özel davetle gelen ve iki karşı oydan birini veren Hahambaşı Joseph H. Hertz ile birlikte ayrılır. Regent Park metro istasyonunun dışında dururlar. Wolf'un daha sonra yazdıklarına göre, Dr. Hertz, "Kararlaştırılan hareketle ilgili üzüntüsünü tekrarladı. Bana bunu durduracak bir şey yapılıp yapılamayacağını sordu ... Dr. Weizmann ve Dr. Gaster yayınlanmış bildirilerini değiştirmeye veya açıklamaya ikna edilebilse, kararlaştırılmış girişime gerek kalmayacağının açık olduğunu söyledim."[20] Hertz Wolf'un sözünü sürdürdüğünü anlatır: "Bana, 'O ikisini buna ikna edebilirseniz, topluma büyük bir iyilik yapmış olursunuz,' dedi."[21] Hahambaşı bu tavsiyeye (Wolf böyle bir tavsiyede bulunmadığını belirtecektir) uyarak, "Siyonist önderlere baskı yapabilecek tek kişi olduğu için," *The Jewish Chronicle* gazetesinin editörü Leopold Greenberg'e başvurur. Greenberg kaygılanır ve Wolf'la temasa geçer.

22 Mayıs Salı akşamı, Siyonist editörle Yahudi "dışişleri bakanı," Wolf'un evinde üç saati bulan bir görüşme yaparlar. Geniş kapsamlı konuşma sırasında Greenberg Siyonistlerle antisiyonistler arasındaki anlaşmazlığın öncelikle Britanya'daki Yahudi topluluğunu ilgilendirdiğini belirtir ve bu toplumun dışına taşırılmaması gerektiğini iddia eder. Wolf Siyonistlerin Yahudi basın dışında da yayın yaptığı ve Birleşik Komite'nin kendini savunmak için istediği yerde yayın yapma hakkına sahip olduğu karşılığını verir. Gerçekten de Wolf ve arkadaşları bildirilerini *The Times* gazetesinde yayınlatmaya henüz karar vermiştir ve açıklama 24 Mayıs Perşembe günkü gazetede çıkacaktır. Ne var ki Alexander Montefiore'nin açık onayı olmadan bildiriyi *The Jewish Chronicle*'da yayınlamayı kabul etmez, Wolf 23 Mayıs Çarşamba gecesi Montefiore'ye erişemediği ve *The Jewish Chronicle* da Cuma günleri çıktığı için, *Chronicle* bildiriyi basamaz. *The Jewish Chronicle*'da çıkmayan açıklamanın *The Times*'da çıkması Yahudi toplumunun geneli üzerinde kötü etki bırakır ve Greenberg'in mümkünse daha da soğumasına neden olur. Kamuoyu önünde tartışılmamasını isteyen Sir Robert Cecil'in de memnun olduğu söylenemez. Wolf'un bütün uyarılara rağmen meydan okumakta ısrar etmesi, artan kaygısının belirtisi olmalıdır.

Birleşik Komite bildirisinin *The Times*'da yayınlanması bir fırtınaya neden olur. Lord Walter Rothschild o sabah gazetesini alır, hakaret dolu

açıklamayı okur, hemen bir cevap yazıp Weizmann'a gönderir: "Eğer onaylıyorsanız, lütfen editöre gidip kendi elinizle verin. Tek korkum, üslubunun çok iyi ve arzu ettiğim ölçüde açık olmaması."[22] Weizmann daha da iyisini yapar. Rothschild'in mektubunu düzeltmekle yetinmez –*The Times* mektubu 28 Mayıs Pazartesi yayınlar– kendine özgü o kusursuz üslubuyla komiteyi yerin dibine batırır: "Yahudilerin bir ulus oldukları bazı Yahudilere uygunsuz görünebilir. Ne var ki Yahudilerin ulus olup olmadıklarına karar vermek şu ya da bu kişinin uygunluk görüşüne bağlı değildir. Mutlak bir gerçeklik konusudur." Hahambaşı da gazeteye bir mektup gönderir: "Okuyucularınızın söz konusu açıklamanın İngiliz Yahudiliğinin tümünün, ya da Denizaşırı Sömürge Yahudilerinin görüşlerinin çok azını bile temsil ettiği yanılgısına kapılmalarına izin veremem."

Wolf, Alexander ve Montefiore için *The Times* Kuzenliğin görüşlerini ifade etmenin doğal platformu olarak görünür. *The Times,* kıyısında bir bölüm oluşturdukları İngiliz yönetici sınıfının kayıtlarını tutan gazetedir. Görüşlerinin gazete tarafından benimseneceğini düşünmüş olmakla, yanıldıkları açıktır. Daha birkaç hafta önce Weizmann'ı Henry Morgenthau'nun yakında Cebelitarık'a geleceği konusunda uyaran aynı Wickham Steed, 29 Mayıs'ta *The Times*'ın başmakalesini kaleme alır ve Siyonist hareketi destekler: "Yoksulluğun pençesine düşmüş milyonlarca Yahudi'ye yeni bir ideal aşıladı ... Yahudilerin ırklarıyla gurur duymalarını sağladı." Birleşik Komite'nin bildirisini mahkûm etmek için Weizmann'ın sözlerinden yararlanır: "Yahudilerin bir ulus oldukları bazı Yahudilere uygunsuz görünebilir. Bu tartışma konusu değil, gerçektir."

Öteki gazeteler de benzer çizgiyi benimser. *The Glasgow Herald,* "Zaten Yahudi kendini bir yabancı, bir başkası olarak damgalamıyor mu?" diye sorar. "Dini inancı olsun, söndürülemez ırk gururu olsun ya da kehanetin gerçekleşmesi umudu ve düşleri olsun, aramızda 'bir yabancı, bir yolcu' değil midir? Engel orada duruyor ve bir kez daha kendine ait bir ülkesi olursa ... ya da olduğu gibi kalmayı yeğlerse ... durumu bize yakın gelecekte bir değişime uğrayacak gibi görünmüyor." Lucien Wolf'un genellikle huzur bulduğu sosyalist dışı solun gazetesi *The Nation* bile bu kez sadık okuyucusunu rahatlatmayı başaramaz. *The Nation* editörleri Siyonistlerin yaklaşımını onaylamasa da, asimilasyonu da bütünüyle desteklemezler, asıl saygı duydukları, "Asimile olmamış ya da olmak istemeyen büyük Yahudi kitlesi adına, Filistin'de İbrani milliyetçiliği için kültürel bir odak sağlayacak uluslararası bir yönetimin mümkün olabilmesi, umuttur."[23]

Bizzat Britanya Yahudi toplumu içinde, Siyonistlerin körüklediği tartışma bütün şiddetiyle sürer. İngiliz Siyonist Federasyonu'nun bölgesel

bir başkan yardımcısı olan Manchester'lı Samuel Cohen gururla kendini baş ateşçi ilan eder. Weizmann'a, "Gösterdiğim ilgi ve harcadığım enerji sayesinde ... [Temsilciler] Kurulu İngiltere'nin her tarafındaki sinagoglardan ve Cemiyetlerden gelen protesto mektupları bombardımanına tutuldu," diye böbürlenir.[24] Konuyu ancak Harry Sacher'ın becerebileceği bir zekâ gösterisiyle tersine çeviren *Palestine* dergisi Wolf ve ortaklarını eylemde olmasa da, düşüncede Alman yanlısı olmakla suçlar:

> Bir Yahudi ulusunun varlığını kabul ya da reddetse de, Yahudi'nin Yahudi olmayandan farklı olacağını Yahudi olmayanların en ortalaması bile bilir ... Ne var ki bundan Yahudi'nin vatandaşlığa uygun olmadığı sonucunu çıkarmaz ... Ve Montefiore ve Alexander gibi beyler böyle bir sonuç çıkarabileceğinden korktuklarını belirtince, Prusyacı Devlet kavramına ihanet etmiş olurlar. Prusya yaklaşımına göre ... tüm vatandaşların dünyaya bakışının olabildiğince yakın olması gerekir ... Fark etmeye başladığımız gibi, savaşın temel nedeni, işte bu görüştür.[25]

Wolf'un Siyonizmle çekişmesini aile dışına taşırmamak öğüdüne uymamasına çok öfkelenen Leopold Greenberg daha da acımasızdır: "Komitenin başardığı tek şey, Yahudi halkını en kötü yönüyle –çekişme ve bölünmüşlük içinde– göstermesi ve Yahudi saygınlığına *pro tanto* zarar vermesidir. Bu üzücü sonucun hesabını zaman geçmeden vermeleri gerekir."[26] Siyonist görüşüne geri dönmeye çalışan Israel Zangwill bile Wolf'a yazdığı kişisel mektubunda komitenin "manifestosunu" kınar. "Yayınlanması ciddi bir hatadır ... Size göre Filistin sahip olmaya değmez ve şükran duyulacak bir şey olmadığı da kesindir."[27]

2 Haziran günü, Birleşik Komite'nin dayandığı iki temelden biri olan İngiliz-Yahudi Birliği konsey toplantısında, Moses Gaster bir Siyonist saldırı başlatır ve İYB önderlerine güvensizlik oyu verilmesini önerir. Gaster artık Siyonistlerin içinde tepe konumunda değildir – o görev Weizmann'ındır; oysa Gaster gerçekten kusursuz bir konuşma yapar, bir zamanlar zirveye çıkmasını sağlayan oyunculuk yeteneklerini kanıtlar. Birlik, "Siyonistlerin geçmişlerine inanmadığını açıklamıştır. Onları adlarından ve zaferlerinden soyutlamaya nasıl cüret ederler? Onlar bir ulustur ... Yayınladıkları bildiri, sanki bir baskıyı haklı göstermek istemişler gibi tekrar ve tekrar alıntılanacaktır ... Dünyaya böylesi bir manifestonun verilmesi onarılmaz bir falsodur."[28] Öte yandan, asimilasyon yanlıları da boş durmaz. Montefiore Gaster'ı alaya alır: "Siyonistlerin en ilginç yanı, yaptıklarına yönelik en küçük bir eleştiride sanki ayrıcalıklı bir toplummuş gibi, korkunç bir yaygara koparmalarıdır." Avam Kamarası üyesi

Sir Philip Magnus asimilasyon yandaşlarının Filistin'de Yahudi kolonilerinin kurulmasına değil, Yahudi yönetiminin egemen olmasına karşı çıkmaları gerektiğinde ısrar eder. "Gaster ve arkadaşları Birleşik Komite tarafından önerilen formülü kabul etmeli ve ... Kudüs'te büyük bir Yahudi eğitim ve kültür merkezi kurulması için çaba göstermelidir." Haham rüzgârın ne yönden estiğini görür ve önerisini geri çeker.

Ne var ki sadece iki hafta sonra, 15 Haziran günü, tarihinin en yüksek katılımlı toplantısında, Birleşik Komite'nin ikinci temeli, Temsilciler Kurulu da bütünüyle çöker. Kurul aşağıdaki kınama önerisini önünde bulur:

> Birleşik Komite'nin 24 Mayıs 1917 tarihli *The Times* gazetesinde yayınlanan bildiride açıklanan görüşlerini gözden geçiren Kurul bu görüşleri kesinlikle reddettiğini, söz konusu görüşlerin yayınlanmasından üzüntü duyduğunu belirtir; Birleşik Komite'nin Kurul'un güvenini kaybettiğini ifade eder ve Birleşik Komite'deki temsilcilerini derhal görevlerinden istifa etmeye çağırır.

Kınama yanlıları teker teker kürsüye gelirler. Bildiri "uygunsuz bir dönemde yayınlandı," der birisi.[29] "Başlangıç olarak samimiyetsiz, uyandırdığı etkiyle karalayıcı ve bütün olarak temsilden uzak." Bir başkası, "Toplumda, İngiliz-Yahudi basınının görmezden gelinmesine neden olacak ve *The Times*'a İngiliz Yahudiliğinin sözcülüğünü yaptıracak boyutta bir huzursuzluk mu vardı?" diye sorar. Bir üçüncüsü *The Times*'da bildiri yayınlamayı "Bir süper *chutzpah** örneği" olarak suçlarken, bir dördüncüsü, "Bu kınama önerisine karşı oy verecek onur sahibi bir kişi, Siyonist olsun olmasın, İngiliz Yahudiliğini temsil eden bu kurulda bulunmayı hak etmez," der. Konuşmacıların çoğunluğu Birleşik Komite'nin Yahudi çamaşırlarını alenen yıkamasını uygunsuz bulurken, Lord Rothschild asimilasyoncu yaklaşımın ana ilkesine saldırır: "Hep böyle bir Vatan'ın [Britanya himayesi altında bir Yahudi Filistin'i] sadece kendilerini yaşadıkları ülkenin vatandaşları olarak göremeyen ya da görmek istemeyen insanlar için olduğunu düşündüm; milliyetçi Siyonistlerin Yahudi olmakla övündüğüm kadar övündüğüm gerçek Britanya vatandaşı niteliğiyle uyuşmayacak hiçbir şey yapmadıklarını, bundan sonra da yapmayacaklarını samimiyetle belirtirim."

Birleşik Komite'nin destekçileriyle birlikte Alexander, Magnus ve bizzat Wolf yaptıklarını ve görüşlerini etkinlikle savunur, ancak toplantının sonunda yapılan oylamada sonuç 56-51 kınama yönünde çıkar. Wolf bu

* (İbr.) Cüret anlamına gelen ve genellikle olumsuzluk ifade eden bir sözcük. (ç.n.)

sonucun bile iki tarafın birbirine ne kadar yakın olduğunu kanıtladığını ileri sürer. Gelişmeleri olabildiğince yakından izleyen biliminsanı[30] oylamanın bizzat Siyonist görüşe destekten çok, Londralı önderlerin bölgesel kıskançlıklarını ve onların keyfi davranışlarından duyulan hoşnutsuzluğu yansıttığını belirtir. Ne var ki o dönemde asıl önemli olan algıdır ve burada ufak farklılıkların bir etkisi olmaz. Kurul yetkilileri kendilerini yenilmiş görür ve görevlerini iade ederler. Lord Rothschild de yetkililerin yenilgiye uğradığı görüşündedir: "Size onları 56-51 yendiğimizi ve Bay Alexander ... ile ötekilerin toptan istifa ettiklerini bildirmek için yazıyorum,"[31] der Weizmann'a. "Salı ya da çarşamba günü ikimizle görüşmesi için Bay Balfour'a bir not gönderdim ve ona Yahudi çoğunluğunun Siyonistlerden yana olduğunu kanıtlayacağım." Gelişmeleri asimilasyon yanlılarının yenilgisi olarak yorumlayan başka Siyonist önderleri de vardır. Sacher, "Bu büyük bir zafer," diye böbürlenir.[32]

Temsilciler Kurulu desteği de kaybolunca, geriye bir Birleşik Komite kalmaz ve Britanya Dışişleri Bakanlığı yeni durumu hemen fark eder. Sir Ronald Graham, "Bu oylama Birleşik Komite'nin lağvı anlamına gelir," diye not düşer.[33] "Artık bu kuruma danışmak gerekmeyecek."

Çarpışma nihayet gerçekleşmiş, Yahudi antisiyonistler en güçlü silahlarını yitirmiştir. Büyük hedef yolundaki son Yahudi engelinin kaldırıldığını düşünen Weizmann bağışlanabilir.

Oysa böyle düşünse, yanılmış olacaktır. Birleşik Komite ölür, ancak Weizmann'ın kendi arkadaşları her zamanki tartışmacılıklarını sürdürürler. Artık onlara onsuz yapamayacaklarını kesin olarak göstermenin zamanıdır. Ancak bundan da önce, ayrıkotlarını temizleyip güle uzanmadan, yanındakilerin sonu gelmez yakınmaları karşısında ellerini kaldırmak ve çekip gitmek için giderek yükselen dürtüsünden kurtulmak zorundadır.

Britanya Siyonistleri en az dört konuda tartışırlar. Bunlardan birini daha önce inceledik: Osmanlı İmparatorluğu ile ayrı bir barış bağlamında, Sacher ve Simon'ı özellikle Weizmann ve çoğu arkadaşıyla karşı karşıya getiren görüş. İkincisine de değindik: Weizmann'ın bütün uyarılarına rağmen, Manchester'daki Britanya Filistin Komitesi (BFK) Dışişleri Bakanlığı'nca uzatılan gemi takmamakta direnir. Konu 1917 yılının mayıs ayı başlarında, tam da Wolf'un Siyonizmle kötü sonuçlanacak bir kapışmaya hazırlandığı sırada yeniden su yüzüne çıkar. Komitenin yayın organı *Palestine* vaat edilmiş toprakların uluslararası bir yönetime bırakılmasını reddeden iki makale yayınlar; oysa editörler hem Dışişleri Bakanlığı'nın, hem de dolayısıyla Londralı Siyonistlerin derginin

bu konuda sessiz kalmasını istediklerinin farkındadır. Makaleleri gören Weizmann öfkeden köpürür ve dergiye sağladığı 500 sterlinlik desteği kesmekle tehdit eder. BFK üyesi Israel Sieff'i "Siyonizmi bir hobi olarak görmekle" suçlar.

Derinden etkilenen Sieff hemen geri adım atar ve önderine, "BFK'ye istifamı göndermek niyetindeyim," diye yazar. "Yüreğim dağlanıyor gibi ... [ama] davaya zarar vermek istemiyorum ... Dert ve kaygı yükünüzü çoğaltıyor görünmek beni üzüyor."[34] Oysa Harry Sacher hiç geri adım atmaz. "Bu 'disiplinsizlik' suçlamasına aldırmam. Bu gibi suçlamalar beni etkilemez."[35] Onun gözünde bu konu Weizmann'la kendi yaklaşımı arasındaki temel çelişkiyi özetlemektedir. Weizmann, "Siyonizmi Dışişleri Bakanlığı'na bağlamak ve Dışişleri Bakanlığı'nın lütfedeceği her şeyi almak," niyetindedir. Sacher'a göre Weizmann Yahudi'den daha Britanyalı olmuştur. Oysa kendisi bağımsız kalacaktır.

Weizmann'ın Siyonistleri arasında bölünmelere yol açan üçüncü konu Filistin'de savaşacak bir Yahudi alayı kurma önerisidir. Öneri savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Britanya'ya gelen genç bir Rus Yahudisi gazetecinin, Ze'ev (Vladimir) Jabotinski'nin şahsında en güçlü destekçisini bulur. Fikir, savaştan önce Rusya'da Yahudi savunma örgütleri kurma faaliyetlerinin doğal sonucudur. Başlangıçta, Weizmann bu konuda tarafsızlığı önerir, ancak zamanla Jabotinski ile yakınlaşır. Nisan 1917'de Lloyd George ile bir araya geldikten sonra, hükümetin de bir Yahudi alayı kurulmasından yana olduğunu fark eder ve görüşmeden kısa süre sonra önerinin destekçilerine katılır.

Bazı Britanya Yahudileri bu öneride sayısız sorun görür. Suriye'de Türklerin karşılarında Yahudiliği açık bir alay görmeleri, Osmanlı askerlerinin sivil Yahudilere karşı intikam girişimlerinde bulunmasına yol açabilir. Dahası, askerlik çağındaki İngiliz Yahudilerinin büyük çoğunluğu zaten Britanya ordusunda savaşmaktayken, bu alaya Britanya'dan kim yazılacaktır? Bu gibileri ayıklamak ve ardından da bağımsız Yahudi alayları oluşturmak Yahudi asimilasyonu yandaşlarına olduğu kadar, birçok Siyonist'e de ters gelir. Londra'nın East End'inde, askere gidecek yaşta olmasına rağmen, zorunlu askerlik hizmetinden muaf, yirmi bine yakın Rusya Yahudisi göçmen yaşar. Belki de bunlar Yahudi alaylarına katılmayı kabul ederler. Aslında bu insanlar Çar'la aynı safta savaşan hiçbir ordunun hiçbir birliğine katılmama kararındadır. Söz konusu göçmenler Rus Devrimi'nin Çar'ın antisemit rejimini devirmesinden sonra bile savaşa sıcak bakmazlar. Bu gibileri sınır dışı etmek tehdidiyle alaya yazılmaya zorlamak olası mıdır? Hükümet bu görüşte olsa da, Weizmann gibi Siyonistler de dahil, birçok Yahudi dindaşlarını böylesi bir zorlamayla

karşı karşıya bırakmayı içlerine sindiremez.

Manchester'da Sacher ve Londra'da Simon gibilerin öneriye karşı çıkma nedenleri daha da farklıdır. Onlara göre, Weizmann bir Yahudi alayı kurulmasını destekleyerek bir kez daha Yahudi ihtiyaçlarını Britanya'nın çıkarlarına kurban etmektedir. Simon Nahum Sokolow'a, "Biz Siyonistler ulu Yahudi geleneğinin vârisleri ve bekçileriyiz ve davamızın haklılığının önemsiz, bizimle temelden ilgisiz bir askeri planın başarısına ya da başarısızlığına bağlı olduğuna inanacak bir düşünce yapısına gelirsek güvenimize ihanet eder ve gerçek değerini anlama yeteneğinden yoksun görünürüz," diye yazar.[36] Sacher ve Simon Weizmann'ın "aşırı milliyetçi" Jabotinski tarafından kandırıldığı görüşündedir. Sacher, "Chaim Weizmann Jabotinski'den Kadetçilik hastalığı kapmış," diye yazar, "İşin özü, bu."[37] Weizmann Yahudi alayını yalanlamayınca, Simon da protesto için Siyonist Siyaset Komitesi'nden istifa eder.

Ne var ki, Weizmann'ın isteği üzerine komiteye yeniden katılır. Siyonist önder ensesi kalınlar ve omzu kalabalıklarla görüşürken kullandığı ikna kabiliyetini ve sıcak yaklaşımı kendi anlaşması güç arkadaşlarına da uygular. Oysa liderlik üslubu çoğu kez eleştirilir. Diktatörce davrandığı olur. Yardımcılarının nabzını dikkatle tutar, sonra unutuverir. İşte tarihlerinin bu zor geçidinde, Britanya Siyonistlerini altüst eden dördüncü anlaşmazlık konusu tam budur: Bizzat Chaim Weizmann'm kişiliği.

Weizmann yarım düzine topu aynı anda havada tutabilen, büyük bir jonglördür. 1917 yılı boyunca Dışişleri Bakanlığı'nın ve Sykes'ın ve Balfour'un ve Lloyd George'un gözüne girmeyi başarır. Lord Rothschild'in de öyle. Lucien Wolf ve Birleşik Komite'yle çatışır ve yenilgiye uğratır. Sokolow'un Fransa ve İtalya girişimlerini yakından izler. Henry Morgenthau'yu engellemek için Cebelitarık'a uzanır. Aynı zamanda sıralamak için fırsat bulamadığımız başka sorunlarla da uğraşır: Örneğin, yönettiği grubun uluslararası Siyonizmle, Amerikan ve Rus Siyonistleriyle veya Filistin'deki Siyonistlerle ilişkileri nasıl olacaktır? Laboratuvarında ulusal öneme sahip bir çalışma yürütür. Böylesi ağır bir yükün altına girmiş hiç kimse en yakın arkadaşlarından ve yardımcılarından gelen, ardı arkası kesilmez eleştiri yağmuruna olumlu tepki veremez.

Sinagogları Birleşik Komite'ye karşı ayaklandırdığını iddia eden aynı kişi, Manchester'lı Samuel Cohen 16 Ağustos 1917'de Weizmann'a bir mektup gönderir: "İş arkadaşlarından hiçbirine danışmadan, haber vermeden kendi başınıza kararlar alıyorsunuz ... Bu durumun değiştirilmesinin ve düzeltilmesinin zamanı geldi,"[38] Weizmann başkanlığı altında toplanan İngiliz Siyonist Federasyonu (İSF) İcra Konseyi o gün aylık olağan toplantısını yapar. Bir Londra delegesi[39] Yahudi alayı konusunda

liderlik eksikliği nedeniyle başkanın kınanmasını talep eden bir önerge verir: Yahudilerin çoğu önergeye karşı çıkar, Weizmann onlara katılmaz. Bardak taşar, hemen oracıkta başkanlıktan istifa eder. O gece Israel Sieff ile konuşurken, Britanya Siyonizminin iflas ettiğini söyler. Ertesi gün Sokolow'a gönderdiği mektupta, sadece İSF'den değil, arkadaşları tarafından yükünü azaltmak ve deneme tahtası vazifesi görmek için kurulmuş Siyonist Siyaset Komitesi'nden de ayrıldığını belirtir.

Kendilerini Chaim Weizmann'sız bir Siyonizm olasılığıyla karşı karşıya buluveren arkadaşları neredeyse oybirliğiyle kararını değiştirmesi için yalvarır. En önemli eleştiricisi Leon Simon da yalvaranlar arasındadır: "Mücadeleyi bırakmamayı istemenin bir hak olduğu kadar, bir arkadaşlık görevi olduğu kanısındayım."[40] Böylece rahatlayan Weizmann insafa gelmiş görünür; toplantılara katılmayı sürdürür. Ancak hava yeterince arınmamıştır. Siyonist Siyaset Komitesi'nin 4 Eylül toplantısında Yahudi Alayı konusu yeniden gündeme gelir ve Weizmann'm yaklaşımı bir kez daha eleştiri konusu olur. Weizmann bir kez daha böylesi bir güvensizliği daha fazla hoş göremeyeceğini belirtir. Aynı gece Sokolow'a, "Çevremi saran hava kuşku, haset ve varlığında sonuç alıcı hiçbir çalışma yapamayacağım [bir] çeşit fanatiklik dolu."[41]

Bir kez daha, kararını gözden geçirmesini rica eden, güven onarıcı mektup yağmuru başlar. Belki her ne olursa olsun kararını değiştirmeye hazırdır; arkadaşlarına ne denli vazgeçilmez olduğunu göstermek istemiş de olabilir. Daha sonra C. P. Scott'a gönderdiği mektupta, sanki en baştan beri amacı böyleymiş gibi, istifa tehditlerinin, "Onlar üzerinde ayıltıcı etkisi," olduğunu yazar.[42] Ahad Ha'am'dan gelen olağanüstü mektubun kararını değiştirmesini sağlamış olması da muhtemeldir. Bu dikkat çekici kişi gölgede kalmayı yeğler, ancak Weizmann'a gönderdiği 5 Eylül 1917 tarihli mektupla, kullanmak istediği zaman sesinin ve etkisinin hâlâ güçlü, hatta belirleyici olduğunu kanıtlar:

> Bunca yıllık dostluğumuzdan sonra, size sadece bir dost olarak değil ... siz daha okuldayken bu savaşa girmiş ve Yahudi sorunlarına bakışınızı doğrudan ya da dolaylı olarak bir ölçüde biçimlendirmiş daha yaşlı ve daha deneyimli bir yoldaş olarak seslenmeye karar verdim. Bu yetkiyle, yapmaya niyetlendiğinizin kelimenin tam anlamıyla bütün Siyonist davasını "sırtından hançerlemek" olacağını belirtmek zorundayım. "İstifa" adını verdiğiniz kararınızın, davamızın kaderinin bağlı olduğu kişilerin gözünde Siyonist temsilcilerin saygınlığını alçaltıcı bir etki yaratacağını görecek kadar zekisiniz. Kesinlikle vazgeçilmez olduğunuz için değil. Hiç kimse kesinlikle vazgeçilmez değildir. Görevinizden ciddi bir rahatsızlık

veya kaza gibi denetiminiz dışında bir nedenle ayrılmış olsaydınız, bu bile yeterince kötü olur ve zarar verirdi. Buna rağmen görev başkası tarafından devam ettirilirdi ve bu durum ta temellerini sarsmazdı. [Oysa] ... daha başlangıçtan beri iktidardakilerin karşısında Siyonist örgütün seçilmiş başkanı, (daha sonra Sokolow'da tanık olacağımız gibi) "diplomatik" temsilcisi olarak çıkmış olsaydınız, bu kişiler seçilmiş temsilcilik ilkesine alışık oldukları ve yerinize bir başkasının getirilmesinde bir tuhaflık görmeyecekleri için, "istifanız" yine büyük şaşkınlığa yol açmazdı.

Oysa sizin durumunuz oldukça farklı. Yola "kolektif" bir birimin seçilmiş bir temsilcisi olarak değil, bireysel bir Siyonist olarak çıktınız. Kişisel niteliklerinizin uygun koşullarla birleşmesi, nispeten kısa bir sürede birçok etkili insanın size Siyonizmin bir çeşit sembolü gibi bakmalarına yol açtı. Oysa şimdi birdenbire istifa ettiğinizi söylüyorsunuz. İstifanızı kime sundunuz? Hem sizi seçtikleri için şimdi de istifanızı kabul etme hakkına sahip olanlar kimlerdir? Siz sadece koşullar tarafından seçildiniz ve Allah'ın uygun gördüğü zaman gelince, mutlak başarı veya mutlak başarısızlık daha fazla çalışmanızı gereksiz kılınca, sadece koşullar sizi görevden alacaktır. O zaman gelmeden görevinizden ayrılmanız, bugüne dek ilişkide bulunduğunuz insanların zihninde Siyonizm ve Siyonistler hakkında son derece yıkıcı bir izlenim yaratacaktır...

Kişisel açıdan bakıldığında, böylesi bir kararın ahlaki intihar olacağını eklemeye gerek yok tabii. Ne var ki bu sizin kişisel konunuz ve bunun eksiksiz bilincindesiniz.[43]

Yukarıdaki mektup ıslah edici bir etki bırakmış olabilir mi? Tersini düşünmek güçtür. Weizmann'ın istifa tehditleri arkadaşlarının çoğunluğunu ıslah edebilmiş midir? Ettiklerine kuşku yoktur. Hangi nedenler karışımıyla olursa olsun, istifa kararını hemen ertesi gün geri alır ve kitabın kapsayacağı süre boyunca bir daha gündeme getirmez.

BÖLÜM 23

Lawrence ve Araplar Hedefe Yaklaşırken

Bugün bakınca, Arapların ve Siyonistlerin Filistin yarışında son düzlüğe girdikleri görülür. Oysa Balfour Deklarasyonu'nun açıklandığı 2 Kasım 1917 tarihinden altı ay önce, taraflardan hiçbiri yarışta olduğunun bilincinde değildir, her iki taraf da rakiplerini yanlış yerde arar. Britanya'daki Siyonistler becerikli diplomasiyle hükümeti onları desteklemeye ikna edecekleri umuduna sarılarak, gözlerini Whitehall'a dikerlerken Kral Hüseyin'i, onun Hicaz ve Suriye'deki ordularını pek düşünmezler. Bu dönemde Araplar da yine Britanya yardımıyla Osmanlı karşısındaki askeri yeterlilik ve etkinliklerini artırmaya çalışır. Kendilerini yarışta görseler de, bu yarış Siyonistlere değil, Suriye konusunda tasarımları olduğunu bildikleri Fransa'ya karşıdır. Britanya'nın yardımıyla, muhtemelen Filistin'in önemli bir bölümünü de kapsayacak bu ülkenin denetimini ele alacaklarına inanırlar. Siyonistleri akıllarına getirdikleri enderdir.

Bölgede bulunan ve Sykes-Picot Anlaşması'ndan az veya çok haberdar olan Britanyalı subaylar da yarışın Araplarla Fransa arasında koşulduğunu, pistin Fransızların lehine eğimli olduğunu, kazananın da ödül olarak Suriye'yi alacağını düşünmüş olabilirler. Filistin'i hiç düşünmezler, çünkü Sykes-Picot Anlaşması neyi öngörürse öngörsün, savaştan sonra orada Britanya etkisini egemen kılmanın peşindedirler. Kuşkusuz bazı Britanya subayları Fransa karşısında Arapların yarışı kazanacağını, en azından Suriye'nin Filistin'in doğusunda ve Şam'ın güneyinde kalan bölgesinde hatırı sayılır bir iktidara sahip olacağını umar. Bu bölge Britanya egemenliğindeki Mezopotamya ile Fransız egemenliğindeki Suriye ve Lübnan arasında bir tampon oluşturacak, az veya çok kendi denetimleri altında kalacaktır. Söz konusu subaylar da Siyonizm hakkında pek kafa yormaz.

Ancak, en azından biraz daha uzağı gören bir Britanya subayı vardır. Bu subay Arapların o bölgede basit bir kukla devletin ötesinde bir şey kurmalarını bile ummuş olabilir.

1917 başında T. E. Lawrence'ın Arap milliyetçi hedeflerine sıcak bakıyor olması muhtemeldir. Dahası, aynı Arapların Siyonist, Fransız ve Britanya amaçlarıyla rekabet edeceklerini de görür. Aaron Aaronsohn ile Kahire'de tanışmış ve ondan Siyonistlerin Filistin'e yönelik plan-

larını öğrenmiştir. Bu planlar onu huzursuz eder. Sykes'ın Picot ile vardığı anlaşmanın tüm ayrıntılarını bilmiyor olsa da, McMahon'un Hüseyin'le yazışmasının Sykes-Picot Anlaşması'nın bazı noktalarıyla çeliştiğini tahmin edecek bilgiye sahiptir. Ortadoğu'daki birçok Britanyalı subay gibi, Lawrence da kısmi bilgilerine dayanarak Sykes'ın Fransa'ya gerektiğinden çok toprak bıraktığı sonucuna varır. Başka bir ifadeyle, hem Arap milliyetçilerinin, hem de Britanya'nın çıkarları için, ayrıntılarını öğrenmeden bile Sykes-Picot Anlaşması'na karşıdır.

Temmuz 1917'de Kral Hüseyin'le görüşür ve onun hem Britanya'nın Mezopotamya için tasarılarını, hem de Fransa'nın Suriye konusundaki niyetlerini yanlış anladığını üzülerek fark eder. Ne var ki, eğer Hüseyin Suriye'nin herhangi bir bölümüne yönelik inandırıcı bir talepte bulunmak istiyorsa, o zaman oğlu Faysal komutasındaki birliklerin Şam'a başka ülke askerlerinden önce girmeleri gerektiğine çok önceden karar vermiştir. El-Wejh'de bir gece Faysal'la ve onun danışmanlarından bazılarıyla bu konuyu görüşür. Günlüğüne, "Hep birlikte, Şam'ı görmeden Mekke'ye dönmeyeceğimize yemin ettik," diye yazar.[1] Oysa bu olağanüstü kişiyle ilgili bilgilerin çoğu gibi, bu yaklaşımı hakkındaki kanıtlar da kuşkuludur. Yukarıdaki yeminden birkaç ay sonra, Mark Sykes'a (hiç gönderilmemiş bir mektupta) şunları yazar:

> Büyük dostlarımıza [uluslararası Siyonist hareketi] olan borcumuzu ödemek için küçük dostlarımızı [Araplar], ya da şimdiki Flandra'daki zaferimizin bedelini ödemek için Ortadoğu'daki müstakbel güvenliğimizi [Fransa'ya] satmak zorunda kalabileceğimizi çok iyi anlıyorum. Yahudilere ne vermemiz gerektiğini ve Fransızlara ne vermemiz gerektiğini bana bir kez daha açıklarsanız, o zaman bu işimizi kolaylaştırmak için elimden gelen her şeyi yaparım.[2]

"Koyu bir Britanya taraftarı ve aynı zamanda Arap taraftarı" olduğunu ekler. Ne var ki giderek her ikisini birden olamayacağını fark edecek; bu da bilinç yıpranmasına neden olacaktır.

Lawrence, Sykes'la Mayıs 1917 başlarında Kahire'de tanışmış, daha sonra Sykes, Picot'yla ortak bir misyonla bölgeye geri dönmüştür. Kral Hüseyin Fransa'nın Suriye'nin kıyı bölgesini Britanya'nın Mezopotamya'ya uygulanacağını sandığı yöntemle, karşılığı cömertçe ödenecek geçici bir işgalle idare edeceği yanılgısına tam da bu misyon sırasında düşer. Lawrence'ın tam tersini düşünmesi ve Suriye'yi tümüyle yitirmek istemiyorlarsa, Arapların bir şeyler yapmak zorunda olduğu kanısına varması da aynı döneme rastlar. Sykes ile görüştükten sonra, El-Wejh'den

David Lean'in filminde dramatize edilen o ünlü kuzey Suriye yolculuğuna çıkar. Refakatçileri arasında Orta Arabistan köylerinden on yedi Ageyli savaşçısının yanı sıra ve daha da önemlisi, kuzeydeki Hoveytat aşiretinin bir bölümünün şeyhi Auda ebu Tayi de vardır ve Lawrence Auda'nın yardımıyla bu aşireti Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak niyetindedir.

İkisinin birlikte yaptıkları bu yolculuk efsanevi bir anlatıya dönüşür. Girişimin birçok amacı vardır: Hoveytat dışındaki kuzey aşiretlerinin de Faysal safına katılmalarını sağlamak; Şam'da hayatta kalmayı başarmış Suriyeli devrimcilerle teması canlandırmak ve mümkünse yeniden faaliyete geçmelerini sağlamak (bu çabalarını kolaylaştırmak için, yanlarında El-Bekri ailesinin bir üyesi de vardır); Hicaz Demiryolu boyunca hatta zarar vererek Osmanlılarm Medine'yle iletişimini daha fazla bozmak. Ancak bütün bu sayılanlardan uzak arayla daha önemli olan amaç Kızıldeniz'in kuzey ucundan daha kuzeyi, Suriye'yi gösteren bir parmak gibi uzanan Akabe Körfezi'nin en kuzey noktasında yer alan minik, ancak stratejik önemi yüksek Akabe limanını ele geçirmektir. Limanın Osmanlı savunmacılarının ellerinde, kenti Fransız ve İngiliz savaş gemilerine karşı korumak için denize dönük güçlü toplar bulunduğu bilinir. Lawrence ve Auda (stratejiyi hangisinin belirlediği açık değildir) Hoveytat ve diğer aşiret savaşçılarıyla kente karadan ve doğudan saldırarak Türkleri gafil avlamak niyetindedir; ancak buraya erişmek için susuz ve sıcaktan kavrulan çölde destansı bir yürüyüş yapmak gerekecektir. Akabe ele geçirildikten sonra, kuzeye düzenlenecek seferlerin sıçrama tahtası olabilecek, bu seferlere katılacak Arap birlikleri, Lawrence'ın yakında kuzeye, Filistin'e doğru hareketleneceğini doğru tahmin ettiği, çoğunlukla Britanyalılardan oluşan ordunun sağ kanadını meydana getirecektir. Araplar Britanya birliklerine koşut olarak Akabe'den kuzeye doğru ilerlerken, silahlı işgal yöntemiyle kuzey Filistin de dahil, Ürdün ve Suriye'nin önemli bir bölümünü denetim altına alabileceklerdir. Lawrence'ın zihninde bu stratejilerden hangisinin başat olduğu kesin değildir.

Lawrence ve beraberindekiler 9 Mayıs 1917 öğleden sonra El-Wejh'den ayrılıp kuzeye, çöle yönelirler. General Gilbert Clayton'ın belgeleri arasında bulunan, "Yzb. Lawrence'ın Yolculuğu Hakkında Notlar" başlıklı bir rapor olanların sade bir özetini sunar:

> Ebu Raga'ya vardıklarında yanlarındakilerin sayısı 36'yı buldu, oradan Demiryolu üzerinde 810,5'uncu kilometreye ulaşıp 19 Mayıs günü dinamitle havaya uçurdular ... 10 Haziran'da batıya ... Ras Baalbek'e gidip oradaki dolu gövdeli kirişli küçük bir köprüyü dinamitledi ... Umm Kays'tan Daraa'nın altındaki ilk istasyon İfdeyn'e (haritada Mafrak) geçip

> dönemeçli rayların bir bölümünü tahrip ettiler ... oradan Atvi'ye geçtiler, istasyonu ele geçirmeyi başaramadılar, ama 5 kişilik garnizonun 3'ünü öldürdüler, büyük bir koyun sürüsü yakaladılar ve telgraf hattını onaran 4 kişilik bir işçi takımını yok ettiler. Telgraf hattının bir bölümünü de tahrip ettiler.[3]

Rayları havaya uçurup sökerek, ani ve ölümcül saldırılarla Osmanlı ileri karakollarını vurup yeniden çölde kaybolarak, çeşitli aşiretlerden yeni savaşçıların katılımıyla sayıları artarak devam ederler, sonunda "3 subay ve 140 askerin bulunduğu bir karakolu yok ederek Guveyra'dan El-Kesira'ya yürüdüler, oradan Ism Vadisi'nin kuzeyinde El-Hadra'ya ulaştıklarında Akabe garnizonu teslim oldu."

Bu faydacı anlatı askeri bir rapor olarak amacını gerçekleştirmiş olmakla birlikte, birçok ilginç gelişmeden söz etmez. Örneğin, 24 Mayıs günü, yukarıda güneş acımasızca parlar, çölün kumlarından yansıyan sıcaklık yukarıya doğru yönelir ve develerinin üzerine tünemiş savaşçılar neyin aşağıdan, neyin yukarıdan geldiğini belirleyemeden sadece ıstırap çekerken; ufuk titreşimli bir seraba dönüşüp insanlar önlerindeki ya da arkalarındaki uzaklığı tahmin edemezken; ve herkes acımasız güne dayanabilmek için kendi içine kapanırken, Lawrence birden uşağı Kasım'ı göremediğini fark eder. Beriki geri kalmış olmalıdır ve kısa sürede bulunup kurtarılmazsa öleceği kesindir. Lawrence devesinin başını çevirip kendi ayak izlerini ters yönde takip etmeye girişir; elinde sadece yönünü bulmak için bir pusulayla, fırının içinde yapayalnızdır. Bir buçuk saat kadar sonra Kasım'ı, "gözleri yarı kör ... ağzı ardına kadar açık" bulur.[4] Ancak hayattadır ve Lawrence sayesinde kurtulur.

Bir başka ayrıntı, bu kez gece: Lawrence ve yoldaşları ateşin çevresine oturmuştur, "kahveci kahveyi kaynatırken ... doğumuzdaki kum tepeciklerinden bir dizi kurşun sesi geldi ve Ageylilerden biri sendeleyerek yaklaştı."[5] Her an beklenmedik bir ölüm belirebilir. Üstelik sadece düşman namlusundan değil; zehirli yılanlar daha yavaş, ama aynı derecede ölümcüldür: "Kahve halkamızda tartışırken, iki kez kıvrılarak gelen engereklerin ziyaretine tanık olduk. Adamlarımızdan üçü yılan sokmasından öldü; dördü büyük korkulardan ve şişen kol ve bacaklarının acısından sonra kurtuldu."[6] Bu masalımsı maceranın en ilginç bölümü belki de Lawrence'ın zihninde gelişir. Arabistan'da yaşadıklarını anlattığı ünlü kitabı *Seven Pillars of Wisdom*'da, "Görebiliyordum," diye başlar.[7]

> Savaşı kazanırsak, Araplara [McMahon'un Hüseyin'le yazışmalarında verdiği] sözlerin değersiz olacağını [görebiliyordum]. Onurlu bir danış-

man olsam, adamlarımı gönderir, böyle bir şey için hayatlarını tehlikeye atmalarına izin vermezdim. Oysa Doğu savaşını kazanırken en önemli silahımız Arap esiniydi. O nedenle onlara İngiltere'nin vaatlerinin sözüne ve ruhuna sadık kalacağı güvencesi verdim. Yaptıklarını bu güven sayesinde yerine getirdiler; ama birlikte yaptıklarımızdan gururlanmak yerine, durmadan acı bir pişmanlık duyuyordum tabii.

Sonunda bu korkunç çelişkiyi, en azından kendini tatmin edecek şekilde çözmeye çalışır. Kitabında, "Arap Ayaklanması'nın kendi başarısının itici gücü olacağına ve bizim Mısır seferimizi besleyeceğine yemin ettim," diye yazar. "Suriye'nin kurtuluşunun, Akabe'nin alınışının ilk ve olmazsa olmaz adımı olduğu bir dizi aşamayla gerçekleşeceğini öngörür." Artık birbirini izleyen adımların hızla atılması gerektiğinin bilincindedir. Ancak önce yalnız başına çok daha kuzeye, aslında ta Şam'a ve ötesine deve sürmesi ve hangi adımların atılacağını belirlemek için casusluk yapması gerekecektir. "Üstelik," der kitabının o bölümünde, "cüretkâr bir macera terk edilmiş ruhuma da iyi gelecekti."[8] Oysa aynı dönemde, General Clayton'a yazdığı bir mesajda (bu mesaj da gönderilmemiştir), "Yolda öldürülmek umuduyla, tek başıma Şam'a gitmeye karar verdim," der.[9] "Daha ileriye gitmeden, bu gösteriyi temizlemek amacıyla. Onları bir yalan uğruna bizim adımıza savaştırıyoruz ve buna daha fazla dayanamayacağım."

Böylesi bir ruh haliyle, biraz önce bir süreliğine ayrıldığı maceradan çok daha olağanüstü bir yolculuğa çıkar. Yolu Hoveytat aşireti ve romantik reisleri Auda'nın merkez üssü Sirhan Vadisi'nden başlar, Şam'ın 200 kilometre kuzeydoğusuna, Osmanlılarla çatışmaya girileceği zaman desteklerine çok ihtiyaç duyulacak Vuld Ali aşiretiyle temas kuracağı Ayn el-Berida'ya kadar gider. Buradan batıya, günümüzün Lübnan'ına girer, oradan güneye yönelip, Şam'm kapılarına dayanır. Burada gerçek düşüncesini Türklerden saklayan ve bu en önemli Suriye kentinin savunulmasıyla görevlendirilen General Ali Rıza el-Rikabi'yle tanışır. Generalin Şam'ın ayaklanmayacağı uyarısı, Lawrence'ın geliştirdiği ve anavatanlarının denetimini ele geçirmek istiyorlarsa, Faysal ordusunun kuzeye yönelik adımları atması gerektiği inancını pekiştirir. Buradan güneye inerken Dürzilerin önderiyle ve daha da önemlisi, kuzey Arabistan'ın güçlü Ruvallah aşiretinin şeyhiyle bir araya gelir. İki haftalık bir aradan sonra, 18 Haziran'da Sirhan Vadisi'ne döner. Yapıcı çalışmalarla, içindeki intihar eğilimini söküp çıkarmıştır.

Sonunda ileri yürüyüş başlar ve aşamalarla gelişir: Sirhan Vadisi'nden, Bair'e; Bair'den El-Cafer'e; oradan demiryolu hattı üzerinde yoğun

tahrip faaliyeti gösterdikleri Gadit el-Hac köyüne; oradan da "Ayn Aba el-Lissan yakınlarında, Akabe yolunun iki tarafında uzanan çayırlarla kaplı tepelere."[10] Yola devam etmeden önce, kentte bulunan Osmanlı birliğinin icabına bakmak gerekir. Lawrence ve adamları yüksek mevzileri tutar ve Türk askerlerini gün boyunca oldukları yere çiviler, ama, "korkunç bir sıcak vardı – Arabistan'da şimdiye kadar hissettiğimden de çok daha sıcak."[11] En deneyimli Bedevi aşiret savaşçıları bile bu sıcağa dayanamaz ve "gölgelerinde kendilerine gelmeleri için kayaların altına sürünür ya da sürüklenerek götürülmeleri gerekir."

Hava kararırken, Auda elli atlıyla Osmanlı tüfeklerine karşı yamaçtan aşağıya saldırıya kalkar. Lawrence ve yanındakiler yanlarını çevirmeye başlayınca, Türkler dağılır ve bir katliam başlar: Sadece birkaç dakikada üç yüz Osmanlı askeri öldürülür. Arapların kaybı ancak iki kişidir. Lawrence ilk kez kendinden kahraman olarak değil, bir çeşit keçi olarak söz eder. Saldırının en şiddetli anında, kendi devesini ensesinden vurur, hayvan baltayla budanmış gibi devrilir; eyerden fırlayıp yüzünün üzerine sertçe düşer ve çarpışmanın sonuna kadar sersemlemiş yatar. Lawrence'ın belirttiğine göre Türkler Auda'nın altındaki atı vurur; kurşunlar dürbününü parçalar, kılıfını ve kınını deler ama bedenine değmez. Başından sonuna kadar kanlı uğraşa katılır. Auda'nın o vuruşmada kaç kişi öldürdüğü bilinmez, çünkü, dediğine göre, kurbanları Türk olunca saymak zahmetine katlanmaz.

Lawrence ve ordusu hâlâ habersiz Akabe üzerine yürürken yol üzerinde rastladıkları küçük birlikleri teslim alır, sonunda limanın kara tarafındaki tek ileri karakolunun teslim olma isteğini kabul eder. Kente yaklaşırlarken, "Bütün Türkler teslim olmak için can atıyor, bizi görür görmez kollarını havaya kaldırıp, 'Müslüman, Müslüman' diye haykırıyordu."[12] Destansı yolculuk 4 Temmuz 1917 günü böyle sona erer, Araplar körfezin sıcak sularına dalarken, Lawrence kuzeye doğru atılacak sonraki adımı düşünür; ne var ki bu planı öncelikle Arap milliyetçiliğine mi, yoksa Britanya emperyalizmine mi yardım olarak hazırladığı tartışma konusudur.

Özetlemek gerekirse, 1917 baharında ve yazın ilk günlerinde Londra'daki Siyonistler Britanya'daki Yahudi toplumunun denetimini sağlamak ve Dışişleri Bakanlığı'nı etkilemek için çabalarken, Araplar El-Wejh'den kuzeye, Akabe üzerine yürür. Niyetleri Suriye'ye girmek ve vatan olarak ilan etmektir – bu iddiadan, sözü geçen vatanın Filistin'i de içerdiği anlamını çıkardıkları kesin gibidir. Şam'a 2 Kasım 1917 tarihinden önce varmış olsalar, Britanyalılarm bu bölgenin geleceğine Balfour Deklarasyonu'nu yayınlayacak kadar güvenip güvenmeyeceği ilginç bir

tartışma konusudur. Arap açısından bakınca acı olan gerçek, Doğu'daki savaşın imparatorluk başkentindeki diplomasi ve siyasetçilikten çok daha yavaş adımlarla ilerliyor olmasıdır. Faysal'ın Hicaz Demiryolu'nu havaya uçurması, aşiretleri harekete geçirmesi, Osmanlı ordusunun yenilmesine katkıda bulunması ve Şam'a girmesi için gerekli zaman, Weizmann'ın Britanya siyasetçileriyle toplantılar düzenlemesi ve Birleşik Komite'yi ortadan kaldırması için lazım olan süreden çok daha uzun olur. Faysal bir Balfour Deklarasyonu düşünüldüğünden habersizdir, olabildiğince hızlı ilerlemeye çalışır. İngilizler yardım etmekten mutluluk duyuyor gibidir, oysa akıllarındaki hedef Faysal'ın amaçladığından çok daha değişiktir. Zaten Faysal da gerektiği kadar hızlı ilerleyemez. Ve bu arada Britanya'nın olay yerindeki adamı zavallı Lawrence da ülkesinin ve Arapların çıkarlarını denkleştirmeye çalışmaktan ruhunu yaralar.

Akabe'nin ele geçmesiyle birlikte, izleyecek hızlı adımların planını hazırlar.[13] Ağustos sonuna doğru gerçekleştirmek üzere, Osmanlı mevzilerine karşı hemen hemen aynı zamanda yedi ayrı saldırı yapılmasını öngörür. Bir kol Lut Gölü'nün doğu ve güneydoğusundaki verimli bölgeyi ele geçirecektir. Dört ayrı kol Hicaz Demiryolu'nda Maan (günümüz Ürdün'ünün güneyi) ile Hama (Suriye'de, Şam'ın yüz altmış kilometre kuzeyi) arasındaki 500 kilometrelik hat boyunca saldırıya geçecektir. Ardından, Lawrence'ın kısa süre önce önderleriyle görüş alışverişinde bulunduğu Dürziler bölgedeki doğu-batı ve kuzey-güney hatlarının kesiştiği Daraa'ya inecektir. Yine bir başka kol Daraa'nın biraz batısında, Yarmuk Nehri Vadisi'ndeki doğu-batı hattına saldıracaktır. Buradaki raylar Osmanlı'nın Filistin'e giden can damarıdır ve Lawrence bu damarı kesmek kararındadır. Böylesi yoğun bir saldırı faaliyetinden etkilenecek yeni aşiretlerin de Osmanlı yönetimine karşı ayaklanacaklarını ve Şam'ın Arap askerlerince işgal edilmesiyle bütün girişimin doruğuna ulaşacağını umar. Faysal komutasındaki Arap birlikleri bir şekilde Şam'ı 2 Kasım 1917'den önce işgal etmeyi başarsalar ve böylelikle Britanya hükümetinin Balfour Deklarasyonu'nu durdurmasını sağlasalar, Ortadoğu ve hatta dünya tarihinin çok farklı biçimde gelişeceği kesindir.

Çöl savaşçısına ve askeri strateji uzmanına dönüşmüş eski Oxford öğrencisi deve sırtında yeni bir güç yolculuğa daha çıkar, bu kez Akabe'den Kahire'ye gider. Burada General Sir Archibald Murray'nin yerine Mısır'daki Britanya kuvvetlerinin komutanı olan General Sir Edmund Allenby'ye planını özetler. Fransa cephesinden henüz gelmiş olan Allenby, "Koltuğunda oturmuş bana bakıyordu – her zamanki gibi doğruca değil, yandan, şaşırmış gibi. Fazla soru sormadı, fazla konuşmadı, ancak haritayı inceledi ... Sonunda, 'Pekâlâ, sizin için elimden geleni

yaparım,' dedi."[14] Lawrence'a anlatmadığı gerçek, onu ve Londra'nın ona karşı giderek artan beğenisini kullanarak, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı ve batıcı General Robertson'dan asker ve malzeme koparmayı umduğudur. "Yüzbaşı Lawrence'ın önerdiği plan ancak benim o bölgedeki saldırı harekâtımın yürütülmesiyle birlikte gerçekleştirilebilir," diye uyarır Londra'yı.[15] Oysa Eylül ortasından önce Filistin'e yürümeye hazır olamayacaktır. Bu nedenle, özellikle Arap açısından bakıldığında, savaşın çarkları gereğinden yavaş döner.

Tahmin edileceği gibi, Robinson tereddüt eder. Savaşın ancak Batı'da kazanılacağından emin olduğu için, Allenby'den insan ya da malzemeyi esirger. Bir arkadaşına açılır ve "Kudüs'e ve Şam'a ve benzeri yerlere gitmek için ölmeye hazır" insanlara dayanamadığını söyler.[16] Allenby'nin Mısır'da savunmada kalması gerektiğini ve Britanya'nın Filistin'i işgal etmesinin hiçbir yarar sağlamayacağını düşünür. Batıda bir başarı elde edemediği için Ortadoğu'da bir zafer için can atan Savaş Kabinesi bile genelkurmay başkanını etkileyemez. Kabinenin talimatı, "Yaklaşan sonbahar ve kış aylarında Türk'e olabildiğince ağır darbe vurmak gerekir," der.[17] Robertson yine harekâtı erteler. Girişimin başlaması için bizzat Lloyd George'un müdahalesi gerekir. Başbakan genelkurmaya ilettiği talimatta ağır İngiliz toplarının Batı Cephesi'nden Mısır'a nakledilmesini buyurur. "Orada General Allenby kuvvetlerini takviye etmekte ... ve Türklere yıkıcı bir darbe vurmasını ... sağlamakta yararlı olacaklardır."[18] Takvimler 22 Eylül'e ulaşmış, Allenby saldırısını bir ay daha ertelemek zorunda kalmıştır.

Lawrence Akabe'nin kuzeyindeki baskın girişimlerini sürdürür. Arap özgürlüğü takvimini yeniden gözden geçirmiş olmalıdır, çünkü Allenby ile ilk görüşmesinden sonra, planının işleme konması için bastırdığı yönünde hiçbir belge yoktur. Hazırladığı programın pek gerçekçi olmadığını fark etmiş de olabilir. Savaş kendine özgü bir hızla ilerler. Siyonizmden haberdardır, ancak Londra'daki hızlı gelişmesi konusunda bilgisi yoktur. Her şeye rağmen demiryolu ve trenleri havaya uçurmada kötücül bir deha geliştirir ve 1917 güzü süresince bu yeteneğini olabildiğince kullanır. Aşağıda yaptıkları konusunda o günlerde *Arab Bulletin* için yazdığı ve savaştan sonra çıkacak kitabında cilalamaya gerek görmediği kendi sözleri vardır:

> 18 Eylül öğleden sonra yaklaşık beş saatlik bir çalışmadan sonra, 587. kilometredeki kanalın üzerine, alçak tepelere doğru kıvrılan hattın dış tarafına, Stokes ve Lewis'lerin kuzeye ya da güneye giden trenleri taramak üzere yerleştirildikleri mevziden 300 metre uzağa elektrikli bir mayın yerleştirdim...

Öğleden sonra saat birde güneyden iki lokomotifin çektiği iki yük vagonu yavaş yavaş geldi, vagonlardaki deliklerden ve tepelerden üzerimize yoğun ateş açıldı. Tren geçerken, mayını ikinci lokomotifin altında patlattım ... bu arada Lewis'ler vagonların üstünü temizledi. Mayın öndeki lokomotifi rayından çıkardı, kömür arabasıyla çarpışmasına yol açtı, ikinci lokomotifi tümüyle tahrip edip kanala yuvarladı. Birinci vagon çukura devrildi, arkadakiler de sarsıldı. Sarsıntı Türkleri etkiledi ve Araplar zaman yitirmeden yirmi metre kalıncaya kadar yaklaştı ve zırhsız vagonlara ateş açtılar. Türkler uzak taraftan çıktı ve şarampole (yaklaşık üç buçuk metre yüksekliğinde) siper alıp, tekerleklerin arasından bize ateş açtı. Tepelerine iki Stokes bombası inince hattın 200 metre kuzeydoğusunda, açık araziye kaçmak zorunda kaldılar. Oraya çekilirlerken Lewis'ler yirmisi hariç hepsini öldürdü, kalanlar tüfeklerini atıp kaçtı... Saldırı on dakika sürdü.[19]

Anlattığı, Lawrence için alışılmadık bir çatışma değildir. Birkaç günlüğüne Akabe'ye döndükten sonra 27 Eylül'de yeniden harekete geçer. Bu kez mayınları "Lokomotifi (No. 153 Hicaz) ve kazanını tahrip etti, borularından çoğunu patlattı, pistonlarını havaya uçurdu, sürücü mahallini temizledi, kaportayı büktü, yakın taraftaki tahrik tekerleklerini eğdi ve akslarını kesti."[20] Mayınlar yirmi Türk askerini de öldürür.

Allenby Filistin işgalini yavaş yavaş –Arap milliyetçilerinin gözünde gerektiğinden de yavaş (ne var ki, Arap milliyetçileri bundan habersizdir)– hazırlar.[21] Özellikle Londra'daki Siyonistlerle karşılaştırıldıklarında, Araplar da yavaş ilerler. Hüseyin'in oğulları Ali ve Abdullah Medine kuşatmasını sürdürür, böylelikle devre dışında kalırlar. Akabe'de bulunan Faysal da kuzey seferi için ordusunu kurarken yavaş hareket eder. Suriye'yi almak için Hicaz aşiret savaşçılarına değil, bizzat Suriyelilere güvenmek ister: Osmanlı ordusunun askere aldığı ve İngilizler tarafından tutsak edilmiş üç bin kadar Suriyeli, subaylarıyla birlikte saf değiştirir ve "Arap Lejyonu"nu kurar. Ne var ki Mısır'da eğitilen bu askerlerin Akabe'ye gelmeleri kasımı bulacaktır. Subaylarından bazıları gizli El-Ahit cemiyetinde faaldir. Faysal'ın emri altında çalışan Iraklı subaylarla iyi geçinmezler.[22] Gerçekte asıl tartışma konusu bu subayların gönüllerinin Hüseyin'in kurmayı umduğu büyük Arap imparatorluğundan mı, yoksa sadece bağımsız bir Suriye'den yana mı olduğudur. Tıpkı Londra'daki Siyonistler gibi, bu kişiler de ayaklarının altındaki tektonik katmanların kendileri için yararlı olabilecek bir yöne doğru kaydığını fark eder.

Allenby ekim sonuna doğru saldırıya geçer. Harekâtını dikkatle hazırlarken Türkleri kandırır ve General Murray'nin önceki bahar Gazze

üzerine kalkıştığı talihsiz cephe saldırısını yineleyeceğine inandırır. Saldırıdan önce, kuşbilimciyken gözüpek savaşçıya dönüşmüş Albay Richard Meinertzhagen'ı keşfe gönderir. Albay düşmanın kendisini görmesine ve kovalamasına izin verir. Kaçarken, defterlerini bilerek düşürür; bu notlar Murray'ninki gibi cepheden bir saldırı yapılacağı kanısını uyandırır. Allenby 26 Ekim'de Gazze'deki Türk mevzilerini yoğun bir top ateşiyle döver. Top atışının ana saldırı habercisi olduğunu düşünen Osmanlılar, kuvvetlerinin büyük bölümünü Gazze'de tutar. Oysa Allenby 31 Ekim'de elli beş kilometre güneydoğudaki Beerşeba'ya saldırarak Türkleri gafil avlar, berikiler kuşatılacakları kaygısıyla kıyı boyunca çekilir ve Gazze'yi savunmasız bırakır. Allenby Gazze'yi işgal eder ve Osmanlı birliklerinin peşine düşer. Büyük Britanya nihayet Filistin topraklarına girmiştir. Oysa Lord Balfour'un adını taşıyan ünlü deklarasyon Gazze'nin düşmesinden altı gün önce yazılmıştır ve kentin alınmasından bir gün sonra açıklanacaktır. Arapların henüz farkında olmadıkları gerçek, Filistin yarışını çoktan kaybettikleridir.

Lawrence da Londra'daki gelişmelerden habersiz olarak bir kez daha kuzey yollarına düşer. Allenby'nin kaygısı Osmanlıların Daraa'nın batısına saparak, Akabe'nin 420 kilometre kuzeyinden Yarmuk Nehri Vadisi'ne giren demiryolunu kullanmaları ve Gazze'ye takviye göndermeleridir. Söz konusu hat Şam'ı Filistin'e bağlayan başlıca damardır. Vadinin içinden kıvrıla büküle ilerler, zikzaklar çizip geçitlerden geçen raylar patlayıcıyla tahrip edilmeye çok uygun bir dizi köprüyü aşar. Lawrence temmuzda köprülerin uçurulmasını önerir; Allenby girişime şimdi başlamasını ister. Tahrip faaliyetine Gazze saldırısına olabildiğince yakın bir tarihte başlaması gereken Lawrence bu tehlikeli görevi kabul eder. Bu kez, öldürülmesi halinde yerini alabilmesi için yanında C. E. Wood adlı bir İngiliz patlayıcı uzmanını da götürür; ekibinde mitralyöz savaşı konusunda eğitimli Hint askerleri de vardır ve Arap Bürosu'ndan Lloyd George da harekâtın ilk bölümüne katılır.

George Lloyd on iki yıl önce Mark Sykes ve Aubrey Herbert ile birlikte İstanbul'daki Britanya büyükelçiliğinde fahri konsolos olarak görev yapmış; iki arkadaşı gibi Muhafazakâr milletvekili olarak Avam Kamarası'na seçilmiş; İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ne katılarak, Herbert gibilerini de üye yapmak için adının kullanılmasına izin vermiş olan kişidir. Buradaki varlığı, harekâtın başlangıcında Lawrence ile birlikte yan yana deve sürerken yaptıkları anlamlı konuşma açısından önemlidir.

Lawrence Lloyd'dan hoşlanır, ona saygı duyar. Daha sonra yazısında belirteceği gibi, George, "Herhangi bir zaman ve yerde, herhangi biriyle her şeyi yiyebilecek, ender rastlanır gezginlerdendi."[23] Dahası,

"Arabistan'da bizimle gelen eksiksiz öğrenime sahip tek kişiydi."[24] Oysa bu iki İngiliz uzman Arabistan'ın geleceği konusunda temelden farklı görüşlere sahiptir. Yıldızlı çöl gecesinde develerinin üzerinde ilerlerken, Lloyd Lawrence'a, "Arap hareketlerini askeri hedefine indirgemek ... ve bunun ötesine geçecek umutlar vererek Arapların güvenini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmamak" arzusunda olduğunu anlatır. Kral Hüseyin'in çeşitli yanılgılarını ima ettiği kesindir. Ne de olsa Cidde'de, Faysal ve Fuat kaygılarını Albay Newcombe ile paylaştıkları toplantıda bulunmuştur. Katakullisiz ilişki özleminin Lawrence'a da çekici geldiği kuşkusuzdur.

Oysa bu özlemin gerisinde, Arapların rollerinin salt askeri ve tamamlayıcı olması arzusu çekici görünmüş olamaz. Lloyd tuttuğu ve "TEL ile El Cafer'e bir yolculuk güncesi" adını verdiği günlüğe Lawrence'ın oldukça farklı görüşünü yazar. Balfour Deklarasyonu'nun yazılmış olduğu düşünülünce, bu görüşün dokunaklı yanı gözden kaçmaz. rence Lloyd'a bir an için Faysal'ın kendi çabalarının sonucunda zafer kazanıp Şam'a yerleştiğini düşünmesini söyler. Ardından: "Akra'dan kuzeye, kıyı boyunca Şerif'in bayrağı dalgalanıyor ... Faysal'ın yaklaşımı pazarlığa kapalı olacaktır, 'Elimde olan, elimde kalır,' diyecektir." Bu ifade, Siyonistlerin Britanya hükümeti tarafından onlara verileceğine inandıkları kuzey Filistin'i de kapsar. Bir başka önemli nokta, Faysal'ın bu toprakları elinde tutacağı, daha doğrusu, Yahudilere vermek bir tarafa, ne Britanya, ne de Fransa'nın topraklar üzerinde hak iddia edecek durumda olacağı konusunda Lawrence'ın hiç kuşkusu olmamasıdır. Lloyd'a ya o gece, ya da sonraki günlerde belirttiği gibi, Sykes-Picot Anlaşması "En iyi haliyle, Mekke Şerifi'ne bağlı güçlerin silahla işgal ettikleri bir ülkenin paylaşılmasını öngören, Britanya ile Fransa arasında imzalanmış bir belgedir."

Lloyd'un Sykes-Picot Anlaşması'na karşı çıkmasının nedeni farklıdır. Birçok İngiliz gibi, o da Sykes'ın Fransa'ya gereğinden fazlasını verdiği kanısındadır. Lawrence da aynı düşüncededir, daha doğrusu artık Britanya'nın Fransa'ya gereğinden fazlasını, Araplara da gereğinden azını verdiğine inanma aşamasındadır. Nedenleri ne olursa olsun, her ikisi de Sykes-Picot Anlaşması'nın gözden geçirilmesi gerektiğini düşünür. Lloyd üç gün sonra ayrılınca, Lawrence sevinir, ancak arkadaşlığını özleyecektir. Lloyd daha sonra Sykes-Picot Anlaşması'na karşı uğraş verebileceği Londra'ya atanır. Lloyd'a göre, Lawrence, "Bütün emeklerinin Whitehall yüzünden boşa gideceğinden korkuyor ve benim durumu kurtarabileceğimi düşünüyordu."[25] Ne var ki, en azından Filistin konusunda, emekleri çoktan boşa gitmiştir.

Lloyd'un ayrılmasından sonra, Lawrence bütün zihnini askeri

konulara verir. Olaylar pürüzsüz gelişmez. Londra'da Siyonistler Balfour Deklarasyonu'nu kutlarken, Lawrence kendini yine güç bir yolculuk sonrasında Ayn el-Beytha'da, savaşçı vermeleri için Serahin aşiretinin şeyhi ve reisiyle çekişirken bulur. Onu nezaketle dinler, sonra da asker vermeyi reddederler. Oysa Lawrence Yarmuk Nehri Vadisi'ndeki köprüleri havaya uçurmak için yardımlarına güvenmiştir. Şeyhle tartışmaktan vazgeçip, bizzat savaşçılara döner, yaptığı "duraklamalı, yarı tutarlı konuşma" yine de etki bırakır. Onunla geleceklerini belirtirler. O an için sevinirken, içlerinden birinin kaybolduğunu fark eder; adamın Osmanlılara gidip Lawrence'ın niyetini ihbar etmesi muhtemeldir. "Yine de, düşmanın her zamanki beceriksizliğine güvenerek, ilerlemeye karar verdik."

Yıkmayı tasarladıkları köprüye varmak, kısmen yoğun yağmur altında bir gün ve bir gecelik zorlu bir yürüyüş gerektirir. Köprüye vardıkları sırada, nöbetçilerden biri onları görür ve hemen ateş açar. Serahin savaşçıları ateşe ateşle karşılık verir, bu arada da kurşunların patlamaya neden olabileceği kaygısıyla dinamit lokumu dolu torbalarını atarlar. Lawrence ve adamları patlayıcılarını bırakıp, çekilmek zorunda kalırlar. "Zihinlerimiz başarısızlıktan hasta gibiydi," diye yazar.[26] Tarih 7 Kasım'dır ve Londra'da *Times* gazetesinin Balfour Deklarasyonu haberini vermesinin üzerinden iki gün geçmiştir.

Ertesi sabah, Lawrence elinde hâlâ bir treni havaya uçurmaya yeterli dinamit bulunduğunu fark eder, ancak dinamit lokumlarıyla fünyeyi birbirine bağlayacak telin uzunluğu altmış metredir. Yine yağmurlu bir günde, Amman'ın kuzeyinde, kuzey-güney demiryolunun Minifer'e yakın bir yerinde, patlayıcıyı yerleştirir ve hattın yukarısındaki yapış yapış korulukta beklemeye koyulur. İki tren geçer, her ikisinde de fünye ateş almaz. Rahatsız bir gün, ardından da rahatsız bir gece geçer. Sonunda, yeni bir şafağın ardından, üçüncü bir tren görünür; "Azami hızla yaklaşan, iki lokomotifli ve on iki yolcu vagonlu nefis bir şey."[27] Lawrence hazırdır, ancak altmış metrelik kablo yüzünden raylara gereğinden yakındır. "Birinci lokomotifin birinci tahrik tekerleğinin altında bastırdım ve muhteşem bir patlama oldu. Yerdeki topraklar kapkara bir bulut gibi yüzüme çarptı, havaya savrulup taklalar attım, kendimi yerde oturur bulduğumda gömleğim yırtılıp omzuma dolanmıştı, sol kolumdaki sıyrıklardan kan damlıyordu. Dizlerimin arasında, isli bir demir parçası altında kalıp ezilmiş patlatma mekanizması duruyordu. Karşımda da bir adamın derisi yüzülmüş, dumanı tüten üst yarısı."

Tren raydan çıkmış, lokomotifler onarılamayacak ölçüde hasar görmüş, vagonlar rayların üzerine zikzaklar çizerek yayılmıştır. Lawrence vagonlardan birinden sallanan bayrakları görür. Olağanüstü bir rastlantı

sonucunda, havaya uçurduğu tren Allenby'nin ilerleyen orduları karşısında Kudüs'ü savunmaya giden Cemal Paşa'nın trenidir. Lawrence, "Trenin en arkasındaki otomobilini vurduk," diye yazar.[28] Cemal Paşa görünmez, ancak trende ona refakat eden dört yüz Osmanlı askeri vardır ve patlamadan sağ kurtulanlar, "korunaklı bir yerdeydi ve bize yoğun ateş açmışlardı." Lawrence'ın takımı kırk kişidir. 7 Kasım fiyaskosundan sonra Hintli mitralyözcüleri Akabe'ye geri göndermiştir. "Onun için gruplar halinde küçük dere yatağına koştuk, fırsat bulduğumuzda onları geciktirmek için rastgele ateş ettik ... [develerini bıraktıkları] tepeye ulaştık ... ve son hızla kaçtık." Lawrence beş kurşun sıyrığı alır; ayağı patlamadan dağılan parçacıklar yüzünden fena yaralanır.

Ne de olsa, Cemal Paşa'nm trenini havaya uçurmak onurlarını kurtarır, Serahin savaşçıları Ayn el-Beytha'ya dönerken kutlayacakları bir neden olur. Ne var ki, hiçbir şey asıl görevlerinde, Yarmuk Nehri Vadisi'ndeki önemli köprülerden en az birini havaya uçurmada başarısız oldukları gerçeğini gizleyemez. Lawrence umutsuzluk içinde Azrak'ta, dördüncü yüzyıldan kalma kaleye saklanır. O ve ekibinden geriye kalanlar soğuk ve yağışlı havadan etkilenir. Oysa iki demiryolu hattının kesiştiği Daraa'dan fazla uzak sayılmazlar. Lawrence ya Faysal ya da Allenby'nin sonunda kenti alacağını bilir. Keşif yapmaya, savunma önlemlerini gözlemleyip en iyi nereden saldırılacağını belirlemeye karar verir. Bundan sonraki satırlar, Lawrence'm Arabistan maceraları hakkında anlattığı öyküler içinde muhtemelen en bilineni, aynı zamanda da en az inanılanıdır.

20 Kasım sabahı, diye yazar Lawrence *Seven Pillars* adlı kitabında, bir adamıyla birlikte Daraa'ya gizlice girerler. Çok geçmeden, yanlarına Osmanlı askerleri yaklaşır. Yoldaşını bırakırlar, Lawrence'ı huzuruna çıkardıkları komutan başlangıçta onu tavlamaya, ardından da tecavüz etmeye çalışır. Lawrence direnince, kırbaçlanmasını buyurur.[29] Sahne David Lean'in filminin unutulmazları arasına girse de, tarihçiler varlığından bile kuşkuludur. Komutan olaydan kısa bir süre sonra ölür, ancak arkadaşları ve ailesi öyküyü şiddetle reddeder. Lawrence'm günlüğünde, bu öyküden söz edildiği varsayılan sayfa yırtılıp atılmıştır. Muhtemel olan, Lawrence'ın sahneyi uydurduğu ve kişisel bir dürtüyü tatmin için kitabına almış olduğudur. Kırbaçlanmaya dayandıktan sonra, "İçimde, muhtemelen cinsel, nefis bir sıcaklık kabarıyordu," diye yazar.[30] İki savaş arasındaki dönemde, kendini kırbaçlatmak için çeşitli adamlara para verdiği çok daha sonra ortaya çıkacaktır.

Kitapta anlattığına göre, Türklerce hapsedildiği odadan kaçar ve Azrak'taki kaleye döner. Orada, ya yediği kırbaç izlerinin ya da tren yolu

baskını sırasında aldığı yaraların iyileşmesi için iki hafta kadar oyalanır. 26 Kasım günü sağlıklı olarak Akabe'ye çıkageldiğinde, Allenby ordularının 14 Kasım'da Yafa'yı aldıklarını öğrenir. Yarmuk Nehri Vadisi'ndeki başarısızlığı rapor etmek için zaman yitirmeden Yafa'ya doğru yola çıkar. Sonra, 9 Aralık'ta, Kudüs'ün de teslim olduğu söylentileri yayılır. Siyonistlerin Londra Operası'ndaki kutlamalarının üzerinden tam bir hafta geçmiştir.

Siyonistler işi bağlamıştır, en azmdan bağladıklarına inanmak için sağlam nedenleri vardır. Allenby Savaş Kabinesi'ne böylesine derinden arzuladığı zaferi, Lloyd George'un onu Ortadoğu'ya gönderirken Britanya halkına vaat ettiği Noel armağanını sunmuştur. Oysa çekilmekte olsalar da, Osmanlılar hâlâ yenilmemiştir. Nablus ve Eriha'ya mevzilenirler, böylelikle Araplarla en büyük hedefleri Şam'ın arasına dikilirler.

Lawrence Kudüs'e giren Allenby'nin maiyetinde yer alır. Faysal'ın birlikleri ortada görünmez. Akabe'de eğitimlerini sürdürürler, Osmanlılara karşı kuzey harekâtı ancak baharda başlayacaktır. O zaman da Filistin'deki Britanyalılarla aralarına Lut Gölü'nün reçineli suları girer. Lawrence'ın gerekli olacağını tahmin ettiği gibi, Daraa'yı ancak 18 Eylül 1918'de alırlar, Şam'ı fethetmeleri 30 Eylül'ü bulur. Britanya'ya yardım ederler, ama kendi yardımlarına geç kalırlar.

BÖLÜM 24

Deklarasyon, Nihayet...

1917 yılının yazında, kendileriyle yüce amaçları arasında hâlâ aylar sürecek çekişmeler ve siyaset çabaları bulunsa da, Britanya Siyonistleri hedeflerinin kol menzilinde olduğunu düşünür. Lawrence'ın saçları diken diken edecek maceralarından, General Allenby'yi, George Lloyd'u ve diğer yetkilileri Arap bağımsızlığı lehine etkileme çabalarından haberleri yoktur. Kral Hüseyin'in Suriye konusundaki niyetleriyle onun Britanyalı destekçilerinin görüşleri hakkında genel bilgilere sahiptirler. Sykes-Picot Anlaşması hakkında sezginin ötesinde duyumları vardır. Filistin konusunda, "[Hükümetten] şimdiye kadar yeterli buldukları salt sözlü güvencelerin de ötesinde, kesin bir açıklama koparmak" gerektiğinin bilincindedirler.[1] Yoksa bu açıklamayı bir başkası elde edecektir. Weizmann ve Sokolow, Mark Sykes ve Ronald Graham gibi kendilerine sıcak bakan yetkililere danışarak bir yaklaşım yöntemi belirler: Arkadaşlarıyla birlikte bir Siyonist açıklaması hazırlayacaklardır. Açıklama hazır olunca, Lord Rothschild tarafından Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a gönderilecek, o da onay için Savaş Kabinesi'ne sunacaktır. Kabine açıklamayı onaylayınca, Balfour durumu mektupla Rothschild'e bildirecektir. Bu mektup Britanya'nın Siyonizmi destekleme açıklaması, Balfour Deklarasyonu olacaktır.

Daha önce değindiğimiz gibi, tam o sırada Henry Morgenthau'nun girişimini engellemek için Weizmann'ın beklenmedik bir anda Cebelitarık'a gitmesi, ardından Lloyd George'a bilgi vermek amacıyla Paris'e geçmesi gerekir. Weizmann uzaktayken, Lawrence, Faysal ve Auda Arabistan'ın geniş çöllerinde demiryolu hatlarını ve köprülerini havaya uçururken, Londra Siyonist Siyaset Komitesi Russell Meydanı'nda, bugün yerinde yeller esen sahte gotik, sahte Tudor üsluplarının birleşimi Imperial Otel'de toplanır. Temmuz 1917'de, Sokolow, Sieff, Marks, Simon, Ahad Ha'am ve (Manchester'dan fırsat buldukça) Sacher ve birçok başkası orada, yeşil Bloosbury'de oturup tartışır ve deklarasyon taslağını kaleme alır.

Sacher kendine özgü yaklaşımıyla, Siyonistlerin "olabildiğince çok şey talep etmesi" görüşündedir.[2] "Filistin'deki devlet mekanizmasının bizim denetimimizde olması gerek. Yoksa, Arapların eline geçer.

Araplara kültürel özerklik adına ne güvence istiyorlarsa verelim; ama devletin Yahudi olması gerek."[3] Sokolow, Sacher ve diğer aşırıcılar karşısında ağır basar. Sykes'la sürekli temasını sürdürür; dolaylı yoldan bizzat Balfour ile iletişim kurar ve bu aşamada Britanya hükümetinin neleri kabul edip neleri etmeyeceğini arkadaşlarından çok daha iyi bilir. Grubun ayrıntılı bir talep listesi hazırlamaması gerektiğinin bilincindedir; Yahudi devletinin adının bile anılmaması gerektiği de kesindir. Tartışmalara katılan Joseph Cowen'a, "Amacımız," diye yazar, "Hükümetten, Fransız Hükümeti'nden almayı başardığıma benzer, kısa ve genel bir onay almak olmalıdır."[4]

Kuzeyde gazetecilik görevinde bulunan Sacher dışındaki grup 12 Temmuz günü altı yedi kadar az çok militanca ve ayrıntılı taslağı, Britanya hükümetinin onayına sunulacak tek, ancak hâlâ fazla uzun bir metne dönüştürür. Metin Britanya'nın Filistin'i Yahudi halkının ulusal vatanı olarak tanımasını, Siyonist örgütle işbirliği yaparak, Yahudilerin Filistin'e özgürce göç etmelerini, orada bağımsız yaşamalarını ve ekonomik olarak gelişmelerini sağlayacak bir "Yahudi Ulusal Kolonizasyon Şirketi" kurmasını talep eder.

Sokolow bu açıklamayı Sykes ve Graham'a sunar. İki yetkilinin birkaç gün sonra verdikleri cevap pek olumlu olmaz. İtirazlarını aktaran Sokolow paragrafı "çok uzun" bulduklarını ve "bu aşamada değinilmesi uygun olmayacak ayrıntılar içerdiğini" söylediklerini belirtir.[5]

Sokolow komiteyi 17 Temmuz günü yeniden toplar. Bu kez toplantıya Sacher da katılır: Dışişleri Bakanlığı'nın nasıl bir açıklama istediğini kavramıştır. Siyonistler oturarak, otel odasının içinde volta atarak ilk paragraftan neleri çıkaracaklarını, neyi koruyacaklarını tartışırlar. Leon Simon sonunda üzerine anlaşmaya varılan metni bir kâğıda not eder. Metnin baş mimarı Harry Sacher'dır. Birisi Simon'ın müsveddesini saklayacak, taslak günümüze kadar ulaşacaktır. Seksen sekiz yıl sonra, adı gizli sahibi belgeyi Londra'da, Sotheby's müzayede kurumunda açık artırmaya çıkarır. Adı belirtilmeyen bir alıcı taslağa 884.000 dolara sahip olur.

Simon'ın bunca yıl önce yazdıkları şöyledir:

1. Majestelerinin Hükümeti Filistin'in tekrar Yahudi halkının ulusal vatanı olarak düzenlenmesi ilkesini benimser.
2. Majestelerinin Hükümeti bu amacın gerçekleşmesi için elindeki tüm imkânları kullanacak ve bunun için gerekli yöntem ve yolları Siyonist Örgütü'yle kararlaştıracaktır.[6]

Birinci cümlenin, yaklaşık iki bin yıllık bir ayrılığa rağmen, Yahudi-

lerle Filistin arasında kesintisiz bir bağ ima ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da, ikinci cümlenin Siyonist Örgütü Yahudi çıkarlarının resmi temsilcisi konumuna oturttuğudur. Sacher'ın yeni özlü açıklaması Sykes ve Graham tarafından dile getirilen itirazları göz önüne alır ama özünden pek fedakârlık etmez.

Sokolow'un sıkıştırılmış açıklamayı gösterdiği Sykes ve Graham metni onaylar. Sokolow daha sonra belgeyi Lord Rothschild'e verir, o da bir not eşliğinde Balfour'a iletir: "Benden istediğiniz formülü nihayet gönderebiliyorum. Majestelerinin Hükümeti bana bu formül doğrultusunda bir mesaj gönderir, onlar ve siz bunu onaylarsanız, mesajı Siyonist Federasyon'a iletirim, onlar da bu amaç için düzenlenmiş bir toplantıda açıklarlar."[7]

Bilgi sahibi Siyonistlerin çoğu gibi, Rothschild de hükümet onayının an meselesi olduğu kanısındadır. Paris'ten henüz dönmüş olan Weizmann da iyimserdir. Bu aşamada Siyonistler Birleşik Komite'yi saf dışı bırakmış; başta Weizmann olmak üzere önemli yetkililerle yoğun ve yakın ilişkiler geliştirmiş ve bu kişilerin onları destekleyeceğine inanmak için geçerli nedenlere sahip olmuş; son derece önemli bir kişi olan Rothschild'i kendi saflarına çekerek hükümet nezdinde sözcülüklerini yapmasını sağlamış ve Dışişleri Bakanlığı'nın isteğine uygun olarak kısa, muğlak, ancak amaca yönelik bir açıklama hazırlamışlardır. 1 Ağustos'ta Weizmann Sacher'a, "Anladığım kadarıyla, açıklama bize yakında verilecek," diye yazar.[8] Balfour bile umut doludur. Rothschild'e göndereceği mesajın taslağını hazırlar: "Majestelerinin Hükümeti'nin Filistin'in tekrar Yahudi halkının ulusal vatanı olarak düzenlenmesi ilkesini onayladığını bildirmekten memnuniyet duyuyorum."[9] Siyonizm çığır açacak bir adımın eşiğindedir. Oysa Balfour beklenen mesajı göndermez.

Hüseyin-McMahon yazışması konusunda çok mürekkep tüketilmesi gibi, tarihçiler de Britanya yetkililerinin 1917 yaz ve güz aylarında Sacher'ın iki cümlelik mesajını gözden geçirip yeni kelimelere döküşünü, bu mesajın doğurduğu tartışmaları ve toplantıları, Siyonistlerin ve Siyonist olmayanların tepkilerini büyük bir özenle inceler. Oysa kişileri harekete geçiren etkenler konusunda bölünseler de, tarihçiler arasında uyuşmazlık yoktur. Dostu Claude Montefiore gibi antisiyonistlerin kaygılarını yatıştırmak için olacak, Savaş Kabinesi üyesi Sir Alfred Milner açıklamadaki "tekrar düzenlenmesi" sözcüklerini çıkarır. Filistin'i "Yahudi halkının ulusal vatanı" olarak tanımlamanın yerini "Yahudi halkı *için bir* ulusal vatan" alır. Daha sonra, yine Milner'ın talebiyle, Savaş Kabinesi müsteşar yardımcılarından Leopold Amery, Sacher'ın iki cümlesini biraz daha budar, Siyonist Örgüt'e yapılan atfı çıkarır, Filistin'deki Arap çıkarlarına

zarar vereceğini reddederek, Siyonistlerin Birleşik Komite'yle anlaşmazlıkları sırasında *The Times*'a gönderdikleri mektuplardaki üsluba döner.[10] Bu değişiklikler önemlidir, ancak muhalefet değil, nitelikli destek belirtir. En şiddetli muhalefet kabinenin başka bir kanadından, Hindistan'dan sorumlu devlet bakanlığına yeni atanan, kabinenin tek Yahudi üyesi Edwin Montagu'den kaynaklanır. Kabinenin Balfour Deklarasyonu'nu benimsemesinin karşısında kalan en büyük engelin bir Yahudi olması, talihin garip bir cilvesi sayılmalıdır.

Kuzeni Herbert Samuel gibi, Montagu de Asquith'in başbakanlığı Lloyd George'a bıraktığı Aralık 1916'da kabinedeki görevinden ayrılır. Bu adımı gönülsüzce atar, ancak yapacağı başka bir şey de yoktur. Dostluğuna hâlâ büyük değer verdiği ve büyük hayranlık duyduğu eski Liberal öndere çok şey borçludur. Asquith'in Venetia Stanley ile yazışmalarında ondan bahsederken kullandığı nazik, ama kuşkuya yer bırakmayacak antisemit imalardan haberi yoktur (Venetia Stanley ile evlenince bu imaları öğrenip öğrenmediği merak konusudur). Bir keresinde Asquith'e şöyle yazar:

> Önemli olan bütün konularda, kaygılandıran bütün durumlarda, rahatsız eden korkularda açıkgörüşlü ve kendine hâkim, yardıma, aydınlatmaya, cevap vermeye, belirtmeye, önderlik etmeye, esinlendirmeye hazır görünüyorsunuz. Sizi sevmek ve sizi izlemek bu yüzden bu kadar kolay ve bu kadar kârlı ... Ne olursa olsun, bir kaya kadar sağlamsınız ... anlayışlı, koruyucu.[11]

Oysa Montagu Lloyd George'a da hayrandır. Toplumsal alandayken belki güvensizlik duysa da hırslıdır ve kendi gücüne haklı olarak güvenir. Uzun süre hükümet dışında olmaktan mutluluk duymaz. 28 Mart 1917'de Lloyd George'a bir mektup yazar:

> *Çöl kumunun yağmuru,*
> *Londralının güneşi,*
> *Yoksulun patatesi,*
> *Ev sahibinin kirayı,*
> *Güneş gülünün sineği*
> *Herbert Samuel'in Filistin'i*
> *Waterloo Yolu'ndaki bir kadının bir askeri özlemesi gibi,*
> *Sizinle konuşmayı özlüyorum.*[12]

Lloyd George yumuşak başlılık göstermiş olmalıdır, zira kısa bir süre

sonra Montagu önce savaş sonrası inşa çalışmalarından sorumlu sandalyesiz bakan olarak kabineye girer, daha sonra da Austen Chamberlain'den Hindistan'dan sorumlu bakanlık görevini devralır. Ancak bakanlığın bir de bedeli olacaktır. Asquith olanları sadakatsizlik olarak algılar ve Montagu'yü asla bağışlamaz.

Lucien Wolf'un Birleşik Komitesi yıkıldığı ve asimilasyon yanlısı Britanya Yahudileri önderlerini yitirdiği sırada sahneye çıkan uzun boylu, düşünceli ve duygusal Montagu boşluğu doldurur. Niyeti böyle olmasa da, sonuç budur. Imperial Otel'de paragraf taslakları hazırlayan Siyonistlerden haberi yoktur, Weizmann ve Sokolow ile Sykes ve Dışişleri Bakanlığı'ndaki çeşitli yetkililer arasındaki sıkı bağlar hakkında bilgi sahibi olmaması bile muhtemeldir. Sacher'ın iki cümlelik açıklamasını ilk kez 22 Ağustos günü, Balfour'un cevap taslağı bağlamında görür. Ancak gördüğü an kararını verir. Dışişleri Bakanı'nın mektubunu baştan yazmasını ve Siyonist açıklamasını reddetmesini talep eder. Hazırladığı ağır muhtıra, beş sayfalık parıltılı eleştiri ve iğneleme metni "Mevcut Hükümetin Antisemitizmi" başlığını taşır: Lloyd George ve ekibinin antisemitist görüş sahibi olduklarına inandığı için değil, Siyonist yanlısı siyasetlerinin "dünyanın tüm ülkelerindeki antisemitler için toplanma nedeni olduğu" için.

Montagu'nün Siyonizm karşısmda kullandığı savlar tanıdıktır. 1915'te Herbert'in kabineye yaptığı Siyonist açıklama karşısındaki muhalefetinden beri ileri sürülenler değişmediği için, kabinenin çoğu bakanı da bu savları bilir. Montagu iki yıl sonra, yeniden, "Bir Yahudi ulusu olmadığını iddia ediyorum," diye yazar.[13] "Filistin'in bugün Yahudilerle özdeşleşmesini ya da yaşamalarına uygun bir yer olarak görülmesini reddediyorum." Biraz daha aşağıda da, "Yahudi ulusal bir vatana sahip olduğu zaman, [onu] Britanya vatandaşlığının sağladığı haklardan yoksun kılmak yönündeki dürtünün inanılmaz ölçüde artacağı kesindir. Filistin dünyanın gettosu olacaktır." Ve en sonda, belki kaçınılmaz olarak, "Hükümetin ... düşman kökünden ya da doğumundan gelme insanların ... büyük ölçüde egemen oldukları bir Siyonist örgüte alet olması isteniyor." Ne var ki bu açıklamalar Montagu'nün saldırısının coşkusunu tam yansıtmaz. Birbirlerinin kuru üsluplarına ve ciddi metinlerine alışık kabine üyeleri arkadaşlarının yürekten çığlığını okuyunca şaşırmış olmalıdır.

Ancak, gerçek budur ve Montagu konuyu kişisel bir sorunu olarak ele alır. Bir seferinde, tüm yaşamı boyunca gettodan kurtulmaya çabaladığını söyler. Oysa şimdi Siyonistlerin onu ve diğer tüm asimile olmuş Yahudileri yeniden gettoya tıkmaya çalıştıkları kanısındadır. Lloyd George'a hitaben yazdığı umutsuz mektupta, hükümetin Siyonist muhtırayı benimsemesi durumunda, "Üniversiteden ayrıldığım günden beri adına

çalıştığım, ailemin uğruna savaştığı ülke –İngiltere– bana ulusal vatanımın Filistin olduğunu söyleyecek."[14] Hindistan görevine atanmış olmaya büyük önem verdiğini hatırlatır. Orada ilerici reformların öncülüğünü yapmaya, Britanya liberalizmi ilkelerini alt kıtaya taşımaya heveslidir. Oysa bir Filistinli –hükümet Siyonist açıklamayı benimserse, artık böyle adlandırılması gerekecektir– Britanya'yı Hindistan'da nasıl temsil edebilir? "Her antisemit örgüt veya gazete, Yahudi bir İngiliz'in ya da en yumuşak deyimiyle vatandaşlığa kabul edilmiş bir yabancının hangi hakla Britanya İmparatorluğu Hükümeti'nde görev aldığını soracaktır."

Kabine üyesi olan Montagu hükümetin Siyonist açıklaması konusunda nihai hükmü verecek olan önemli altkümesinde ya da Savaş Kabinesi'nde görevli değildir. Ne var ki Savaş Kabinesi'nin toplandığı 3 Eylül günü, coşkulu muhalefeti sayesinde masada kendine bir yer edinecektir. O gün üyelerin önünde Sacher'ın iki cümlesi, Milner'ın değişiklikleri ve Montagu'nün ateşli cevabı vardır. Toplantıda tutulan notlara bakılırsa, Montagu izleyen görüşmeler sırasında, "O 'Yahudi halkının ulusal vatanı' teriminin başka her yerdeki her Yahudi'nin konumunu tehlikeye atacağını belirtti ve muhtırasındaki savları geliştirdi."[15] Ne Lloyd George, ne de Balfour'un o toplantıya katılması tuhaftır; Milner ve Balfour'un vekili Robert Cecil Siyonist görüşü yetkinlikle savunmalarına rağmen, iki önemli yetkilinin yokluğunun Montagu'ye yaramış olması muhtemeldir. Tıpkı 1915 başında, Lucien Wolf'un bürosundaki ilk kapışma sırasında Siyonistlerle asimilasyon yanlılarının birbirlerinden ayrılmaları gibi, Britanya Savaş Kabinesi de kendi içinde bölünür. Toplantı aynı ölçüde sonuçsuz kalır. Sonunda, kabine harekete geçmeden önce Britanya'nın müttefikine, Birleşik Devletler Başkanı Wilson'a danışmaya karar verir.

Kabinenin kararsızlığı haberleri Weizmann'a kısa sürede ulaşır. Sondan bir önceki bu basamakta karşısına çıkan bu engele öfkelenir ve deklarasyonun yayınlanmasını sağlamak için son bir çaba göstermeye girişir. Wilson'dan bir destek vaadi almaları için Amerikan Siyonistlerini harekete geçirirken, Britanya Siyonistlerini bir kez daha baskı yapmaya çağırır. Ondan gelen bu dolaylı teşvik sonucunda, Dışişleri Bakanlığı'na Britanya Adaları'nın her köşesindeki Yahudi cemaatlerinden gönderilen, hükümeti deklarasyona destek vermeye çağıran yüzlerce telgraf dolar. 1917 güzünde Weizmann'ın Whitehall'da açamayacağı kapı pek yok gibidir. Dışişleri yetkilileriyle, kabine üyeleriyle, başbakanın en yakın danışmanlarıyla, hatta sadece üç dakikalığına da olsa, bizzat başbakanla görüşür. Lord Rothschild ile, deklarasyonu geciktirdiği için hükümete örtülü bir suçlama olarak da algılanabilecek, Siyonist bakış açısını tekrarlayan ve sert üslupla yazılmış bir metin hazırlar: "Yüce ve eski, ancak

dağınık bir halkın talebini temsil ettiğini iddia eden bir örgüt adına, deklarasyon metnini sunduk. Bu metni, Britanya ulusunun önde gelen temsilcileriyle üç yıl süren pazarlıklar ve görüşmeler sonunda hazırladık."[16] Montagu de kendince gerekli adımları atar. Savaş Kabinesi'nin dikkatine sunulmak üzere bir antisiyonist muhtıra hazırlar. Ne var ki güçsüz bir konumdadır, çünkü ne arkasında bir örgüt, ne de hükümette hatırı sayılır bir müttefik vardır.

Savaş Kabinesi 4 Ekim'de yeniden toplandığı zaman, başkanlık makamında Lloyd George, hemen sağ tarafında da Balfour oturur. Dışişleri Bakanı kısa ve anlaşılır bir konuşmayla Siyonizmin ne anlama geldiğini ve Siyonizmi neden desteklediğini açıklar. Beklenmeyen, konuşmasının güçlü bir sesle kesilmesidir – muhalif bir sesle. Konuşan Montagu'nün kabinedeki tek müttefiki, Kraliyet Damşma Konseyi Başkanı Keddleston Markisi Curzon'dır. Ne var ki desteği sınırlıdır. Niyeti, Savaş Kabinesi'ne bir gerçekçilik şoku uygulamaktır. Siyonizme pratik nedenlerle karşı olduğunu açıklar. Diaspora ülkelerinde Yahudi asimilasyonu imkânları hakkındaki felsefi tartışmalarla ilgilenmediğini belirtir. Downing Sokağı, 10 numarada oturan bütün insanların arasmda, Filistin'e giden ondan başkası yoktur: "Issız ve çorak ... Geleceğin Yahudi ırkı için daha uygunsuz bir yer düşünülemezdi."[17] Hem üstelik, oraya yeterli sayıda Yahudi nasıl gidecek? Oraya varınca, ne yapacaklar? Oradaki Müslüman halk ne olacak? Siyonizmi "Hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, Majestelerinin Hükümeti'nin asla bulaşmaması gereken duygusal bir idealizm" olarak görür.

Montagu Curzon'ın beklenmedik, ancak soğukça sunulmuş desteğinden memnun olmalıdır; ne var ki bu desteğin çok geç geldiğinin de farkındadır. Bu toplantı onun adına kuğunun son ötüşü olur. Hindistan sorumluluğu Asya'ya gitmesini gerektirdiği için, birkaç hafta içinde İngiltere'den ayrılmak zorunda kalacaktır. Buna rağmen çabalarını sürdürürken, Curzon gibi pratik dayanaklardan çok, yoğun ve kişisel temellerden yola çıkar. "Dünya [Britanya'nın] ulusal vatanının Türk topraklarında olduğunu öğrendiği sırada, Majestelerinin Hükümeti adına Hindistan'daki halklarla nasıl görüşecektir?" Dahası, "İngiltere'deki Siyonistlerle, Siyonist olmayanlar arasındaki tek güç denemesinin, İngiliz Yahudiliğinin Birleşik Komite'deki temsilcileri bağlamında 56'ya 51 gibi çok küçük bir farkla sonuçlandığının" da altını çizer. Hükümet böyle küçük bir farka dayanarak bir tarafı diğerine tercih etmeyecektir ya? Bu arada Britanya'daki Siyonist önderlerin yabancı kökenlerine bir kez daha atıfta bulunmaktan kendini alamaz.

Savaş Kabinesi kararını ikinci kez ertelerken, bu sefer ileri sürülen neden Curzon'ın hazırlamak istediği çalışmanın okunabilmesi için

üyelerine zaman tanımak ve Başkan Wilson'ın görüşlerini daha kesinlikle değerlendirmektir. Başkan'ın yaveri, Albay Edward House kabinenin ilk sorusuna Başkan adına bağlayıcı olmaktan uzak bir cevap gönderir, ancak ardından Wilson Amerikalı Siyonist Louis Brandeis'ın daha olumlu bir cevap hazırlamasına izin verir. Kabine bir taraftan da deklarasyon konusundaki görüşlerini almak üzere Britanya'daki Siyonist olan ya da olmayan, önde gelen Yahudiler arasında bir yoklama yapmak niyetindedir. Montagu öncekilerinden daha sözünü sakınmaz ve daha kişiye yönelik üçüncü muhtırasını kaleme alırken, özellikle Weizmann'ı eleştirir: "Bu konuda dinci bir fanatik olmak üzere."[18] Ancak Hindistan'dan sorumlu bakan akıntıya karşı kürek çektiğini ve suların fazla güçlü olduğunu anlamış gibidir. Curzon dışında, kabinenin ağır tüfekleri, yani Lloyd George, Balfour ve Milner ona karşıdır. Son muhtırasını sunduğu günün ertesinde C. P. Scott'a bu üç büyüklere fikir değiştirtmenin mümkün olmadığını söyler. Bu nedenle, "Bu iş geçecektir."[19]

Zavallı Edwin Montagu! Bütün dünyevi başarılarına karşın, yirminci yüzyıl başının asimile olmuş Britanya Yahudiliğinin trajedilerini ve ikilemlerini temsil eder. Kişisel olarak asimilasyona tutkuyla inanır. Savaş Kabinesi toplantılarında ve yazılı muhtıralarında bu ideal için üst sınıf İngiliz'in bütün silahlarıyla savaşır: Cambridge'in tartışma kulüplerinde özümsediği alaycılık, zekâ kıvraklığı ve mantık; Asquith'ten öğrendiği liberallik ve Norfolk ovalarında siyasal kampanyalar yaparak geçen yılların kazandırdığı belagat gücü. Baskı altında kalmış üst sınıftan bir İngiliz'in de yapacağı gibi, savaş dönemi Britanya'sında çok yaygın olan yabancı düşmanlığının bir an görünmesine de izin verir. Meslektaşlarının onu (umutsuzca istediği gibi) tesadüfen Yahudi doğmuş bir İngiliz olarak mı, yoksa (Asquith'in yaptığı gibi) tesadüfen İngiltere'de doğmuş bir Yahudi gibi mi gördükleri bilinmez. 1917 Britanya'sında Yahudilerin gerçek asimilasyonunun mümkün olup olamayacağı konusunda da bir fikir yürütülemez.

Ancak Montagu'nün kabine toplantısından sadece birkaç hafta sonra, üstelik de İsviçre'deki görevinden henüz dönmüş olan Aubrey Herbert'ten aldığı tepki anlamlıdır. Cesur ve ilginç birisi olarak tanıdığımız Herbert'in vicdanlı olduğunu varsayalım. Yahudilere de baskı altında olup ıstırap çeken diğer halklara baktığı ölçüde sıcak baktığını düşünelim. Osmanlılara karşı başlattıkları ulusal mücadeleyi desteklemek üzere, hükümetten aldığı gizli bir görevle Arnavutluk yolundadır. Montagu ise Hindistan'a gitmek üzere İngiltere'den ayrılır ve ikisinin yolu İtalya'nın Torino kentinde kesişince, birlikte bir akşam yemeği yerler. Herbert günlüğünde o yemekten söz eder. Yüzüne karşı olmasa da,

küçümser bir yaklaşımla "Sakson Kılıcı Kontu Edwin" olarak adlandırdığı kişiye tesadüfen İngiltere'de doğmuş bir Yahudi dışında bir gözle bakamaz. "İngiliz olduğunu iddia etmek gülünç," diye yazar. "Her santimiyle Doğulu."[20] Yemekten sonra, her biri Britanya hükümeti hizmetindeki bu iki kişi, bir yanda Canvarnon Kontu'nun oğlu, öbür tarafta Swaythling Lordu'nun oğlu, kendi yollarına giderler.

Bu arada kabine de sirküler soru formlarını gönderdiği Weizmann, Sokolow ve Rothschild dahil dört Siyonist'ten ve Claude Montefiore ve milletvekili Sir Philip Magnus dahil dört antisiyonistten önerilen deklarasyon konusundaki görüşlerini alır. Albay House aracılığıyla Yüksek Mahkeme Üyesi Brandeis'tan etkilendiği kesin olan Başkan Wilson nihayet Siyonizm konusunda açık bir destek telgrafı gönderir. Lord Curzon antisiyonist muhtırasını tamamlar. Kabine üyeleri bütün bunları okur ve sindirir. Savaş Kabinesi üçüncü kez toplantıya çağrılır. Toplantı tarihi 31 Ekim 1917, Çarşamba olacaktır.

Sonucu biliyoruz. O gün Savaş Kabinesi Balfour Deklarasyonu olarak tanınacak belgeyi benimser. Belge Lord Rothschild'e aşağıdaki cevabı göndermesi için Dışişleri Bakanı'na yetki verir:

> Majestelerinin Hükümeti Yahudi halkı için Filistin'de ulusal bir vatan oluşturulmasını olumlu görmekte olup, bu amacın gerçekleşmesi için elindeki tüm imkânları kullanacaktır; ancak Filistin'de mevcut, Yahudi olmayan toplumların ya da herhangi bir başka ülkedeki Yahudilerin medeni ve dini haklarına halel getirebilecek hiçbir girişimde bulunulmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.

Balfour yukarıdaki mesajı Rothschild'e 2 Kasım günü gönderir. Mesajın basında yayınlanması tam bir haftayı bulur. Böylelikle Weizmann'ın uzun, gerçekleşme olasılığı düşük kampanyası sonunda hedefine ulaşmış olur. Böylelikle T. E. Lawrence'ın, Kral Hüseyin'in ve Şerif Faysal'ın bir çeşit Arap konfederasyonuna ya da sınırları hâlâ bir anlaşmazlık ve tartışma konusu olarak kalan imparatorluğuna yönelik çabaları ciddi bir darbe alır. Bu gibilerin düşündeki büyük Arabistan bir gün gerçekleşse dahi, Filistin'i kapsamayacaktır.

Savaş Kabinesi Balfour Deklarasyonu'nun son cümlesinin son bölümünde Edwin Montagu'nün başlıca endişesini hesaba katmaya çalışırsa da, onu tatmin etmeyi başaramaz. Montagu son ana kadar uzlaşmaz kalır ve günlüğüne, "Hükümet Yahudi Britanyalılara acı bir darbe vurdu ve olmayan bir halk oluşturmaya girişti," diye yazar.[21] Ne var ki

yaklaşık yüz yıl sonra bulunduğumuz noktadan bakınca, Montagu'nün öngördüklerinin gerçekleşmediğini belirtebiliriz. Deklarasyonun son ve yatıştırıcı cümlesi gerçekten de gereksizdir. Antisemitizm Montagu'nün 1917'deki tahminlerini çok aşar, çeşitli ülkelerde birçok kez yükselip azalırken, Britanya'nın Filistin'i "Yahudi halkı için ulusal bir vatan" olarak tanımasından hiç etkilenmez. Hindistan'dan sorumlu bakanın Balfour Deklarasyonu'nun Britanya'da asimilasyonu Yahudiler için daha güç kılacağı yolundaki kaygılı öngörüsüne gelince, tahmini gerçekleşmiş olabilir ya da olmayabilir. Kişi bir olumsuzluğu kanıtlayamaz, çürütemez.

Savaş Kabinesi Lord Curzon'ın ileri sürdüğü itirazları da göz önünde bulundurmaya çalışır. Kabine üyeleri hazırladığı muhtırayı 31 Ekim toplantısından önce okur. Curzon bu belgede "[Filistin'i] yaklaşık 1500 yıldan beri işgal etmiş," çoğunluğu Müslüman olan Suriye Araplarına değinir ve ne olacaklarını sorar.[22] "Yahudi göçmenlere verilmek üzere topraklarına el konulmasından ya da bu göçmenlere sadece oduncu veya saka olarak hizmet etmekten mutluluk duymayacaklardır." Ne var ki, bu güzel kehaneti daha ileri götürmez. Belki de deklarasyondaki "Filistin'de mevcut Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarını" korumak vaadini inandırıcı bulur. Bu bağlamda, söz konusu cümlenin pek fazla Arap'a inandırıcı gelmediğini belirtmek gerekir.

Curzon muhtırasında, deklarasyona karşı gelmek için ikinci bir neden daha belirtir. Dünya Yahudi nüfusu on iki milyondur. Minik ve çorak Filistin'in bu nüfusun çok küçük bir bölümüne bile vatan olabileceğine inanmaz. Bu aşamada Sir Mark Sykes'ın karşı hamlesine toslar. Sykes hazırladığı güçlü belgenin dağıtılmasını sağlar. Filistin'i nefret ettiği ve "Kaymaktaşı" adını taktığı Keddleston Markisi'nden daha iyi tanır. Çöle çiçek açtırmış Yahudi kolonilerini kendi gözleriyle görmüştür. Düzgün bir yönetimle, Filistin'in bugünkünün beş katı büyüklükte bir nüfusu barındırabileceğini ileri sürer. Kimsenin toprağına el koymak gerekmeyecektir.[23] Savaş Kabinesi toplantısı sırasında, Balfour Sykes'ın belgesine dayanarak Curzon'ın uyarılarını kolaylıkla karşılar: "Filistin'e geniş bir nüfusun yerleştirilmesi konusunda uzmanlar arasında hatırı sayılır görüş farkları vardır, ancak aldığı bilgilere göre, Filistin'e bilimsel bir gelişim uygulanması durumunda, Osmanlı yönetimi döneminde var olandan çok daha kalabalık bir nüfusun varlığını sürdürmesi sağlanabilecektir."[24]

Kısacası, toplantıda hazır olsa, muhalefeti sürdüreceği kesin olan Montagu'nün aksine, Curzon direnmeye devam etmez. Montagu için, Siyonizmin hedeflediği konular herhangi bir uzlaşıya imkân bırakmayacak kadar derindir. Curzon içinse, bu konular daha önemli gördüklerinin içinde erir. Hem o, hem de kabine üyeleri Almanya'nın Siyonizm

kartını oynamaya hazırlandığı konusunda giderek artan bir kaygı duyar; Almanya'nın Osmanlıları zorlayarak Filistin Yahudilerine özerklik tanımaya yönlendireceğinden endişelenirler. Böylesi bir girişim dünya Yahudi kamuoyunun İttifak Devletleri çevresinde kenetlenmesine, İtilaf Devletlerine düşman olmasına neden olacaktır. Amerikan Yahudilerinin savaş bonolarına ilgisi kuruyacak; Rusya Yahudilerinin ılımlı Kerenski hükümetine desteği çekilecek; Bolşevikler iktidarı ellerine geçirip ayrı bir barış imzalayacaktır. Bu ve benzeri kaygılar Curzon'ın Arapların topraklarına el konmasına ve Filistin'in daha kalabalık bir nüfusu doyuramayacağına yönelik tereddütlerine ağır basar.

Bu arada, toplantıdaki diğer herkes gibi, kendi Siyonist deklarasyonuyla Almanya'nın önünü kesecek olan Britanya'nın bu davranışının meyvelerini toplayacağını da düşünmüş olabilir. Balfour bu olasılığı Savaş Kabinesi'ne şöyle aktarır: "Rusya ve Amerika'da, hatta dünyadaki Yahudilerin çok büyük çoğunluğu şimdi Siyonizme sıcak bakar görünüyor. Böylesi bir ilke için olumlu bir deklarasyon hazırlayacak olursak, o zaman hem Rusya'da, hem de Amerika'da son derece yararlı propaganda faaliyetleri yapacak duruma geliriz."[25] Curzon "Sıcak yaklaşım yanlısı ifadeleri destekleyen diplomatik savların gücünü kabul eder."[26] Ona göre, böylesi ifadelerden bazıları, özellikle "Yahudilerin çoğunluğu antisiyonizmden çok, Siyonizme yakın göründükleri için, propagandamız açısından değerli bir katkı olacaktır."

Burada üstü kapalı olarak ifade edilen, Hugh O'Bierne ve Sir Mark Sykes'ın da değindiği "Dünya Yahudiliğine" atfedilen güç ve birlik konusundaki gerçekdışı tahmindir. Böylesi yanlış hesapların kusursuz bir örneği olarak, Robert Cecil'in savaşın oldukça erken bir döneminde bir Dışişleri belgesi üzerine çiziktirdiği yüz kızartıcı bir nota bakalım: "Yahudilerin uluslararası gücünü abartmanın mümkün olabileceğini sanmıyorum."[27] Montagu yazdığı muhtıranın başlığına rağmen, "Mevcut hükümetin antisemitizmini" önemsizleştirir. Oysa Yahudiler hakkındaki basmakalıp düşüncelerin Balfour Deklarasyonu'nu yayınlama kararını etkilediği yadsınamaz.

Daha da ilginç olanı, böylesi bir kanının yerleşmesi için Britanya Siyonistlerinin ellerinden geleni yapmış olmalarıdır. Çok sonraları, benzersiz Harry Sacher şöyle yazacaktır: "Çoğunda ... Yahudilerin gücü ve birliği konusunda bir inanç kalıntısı bulunur. Bunun ıstırabını çekiyoruz, ancak hiçbir karşılığının olmadığı da söylenemez. Siyasetin önceden kestirilmezlerinden biridir ve bilinçli olsun olmasın, devlet adamlarının hesap ve kararlarında bir rol oynar. Bu kanıyla beceri ve duyarlılıkla oynamak, Yahudi diplomatın sanatıdır."[28] 1917 yılında, Siyonistlerin yaptığı tam

da budur. Temmuz 1917'den başlayarak, Almanya'nın Yahudilere yaklaşmaya çalıştığı uyarısını yayarlar. Almanya'nın Yahudi desteğini kazanmasının, İtilaf Devletlerinin aynı desteği kaybedeceği, ardından da savaşı yitireceği anlamına geldiğini genellikle söylemezler; aslında söylenmeden kalması çok daha iyidir. Britanya yetkilileri nasıl olsa bu sonuca kendi başlarına varacaktır. Oysa bir seferinde, Weizmann işi buraya kadar vardırır. 10 Haziran günü, William Ormsby-Gore ile yaptığı görüşme sırasında, karşısındakini uyarır: "Almanlar uzlaşmak amacıyla yakın geçmişte Yahudilere yaklaşmaya çalıştı. Asıl konu, Siyonistlerin hedeflerine Almanya ve Türkiye'yle mi, yoksa Büyük Britanya sayesinde mi ulaşacaklarıydı. [Weizmann] Büyük Britanya'ya kesinlikle sadıktı, tabii."[29] Bu arada, konu Britanya'daki Yahudi basınına taşınır.[30] Lord Rothschild haberi Balfour'a tekrarlar: "Resmi ve yarı resmi Alman gazetelerinde son birkaç haftadan beri birçok açıklama yayınlanıyor; hepsi de bir Barış Konferansı toplandığı zaman İttifak Devletlerinin koşul olarak Filistin'in Alman himayesi altında Yahudi yerleşimine açılmasını öne sürmesi gerektiğine yönelik. Bu nedenle, Britanya deklarasyonunun böylesi girişimlerin önüne geçmesinin önemli olacağını düşünüyorum."[31] Böylece Siyonistler Britanya yetkililerinin cehaleti ve önyargılarıyla "beceriyle ve duyarlılıkla" oynarlar; böylelikle Şerif, Muhammed el-Faruki'nin iki yıl önce, Britanya ayak sürürse Almanların Araplara yardım edeceğini söylerken çektiği kartın yansısını kullanırlar.

Siyonist uyarılarını doğrulayan bağımsız haberlerin Britanya hükümetine ulaşmasının da etkisi unutulmamalıdır. Franz Carl Endress adlı Bavyeralı bir binbaşı *Frankfurter Zeitung* gazetesinde konuyla ilgili bir dizi güçlü makale yayınlar. Savaş Kabinesi'nin bir muhbiri, "Bu adam Yahudileri Almanya ve Türkiye'nin Siyonizmi desteklemeye hazır olduğuna inandırmak için benzersiz bir belagat sergiliyor," diye yazar.[32] Endress böylesi makaleler yazan tek Alman da değildir. Aynı Savaş Kabinesi muhbiri altı yedi isim daha sayar. Balfour 8 Ekim'de Bern'deki bir Britanya ajanından bir uyarı alır: "Yakın zamanda Berlin'de bir toplantı yapıldığı ve bu toplantıya Herr von Kuhlmann [Almanya'nın eski İstanbul Büyükelçisi, şimdi Dışişleri Bakanı], Cemal Paşa ve önde gelen Siyonist liderlerin katıldığı ve Filistin sorununun görüşüldüğü yönünde söylentiler var. Yeni savaş istikrazına destek vermelerini sağlamak için, Yahudilere bazı sözler verilmiş olduğu belirtiliyor."[33] Aynı telgraf Almanya'nın o günkü İstanbul Büyükelçisi Kont von Bernstorff'un da İstanbul Yahudilerini kazanmaya çalıştığını, Bern'deki Alman temsilcisinin bu kentin önde gelen Yahudileriyle temas kurduğunu da bildirir.

Kısacası, Alman yetkilileriyle Yahudi temsilcileri arasında bir şeyler

geçtiği kesin olduğundan, Britanya hükümetinin önlemler almak zorunda olduklarına karar vermeleri için yeterli nedenleri vardır. Yine de hataya düşerler. Kuşkularının gerçek temelini belirleyen tarihçiler, yetkililerin vardıkları sonucu reddetmekte hemfikirdir. Osmanlıların Filistin'e gelen Yahudilere özerklik tanımak bir tarafa, böylesi bir göçe asla izin vermeyecekleri açıktır. Almanların müttefiklerini böyle bir karara zorlayamayacakları da kesindir. Britanya önderleri Almanların Bab-ı Âli üzerindeki etkisini ve Yahudilerin dünya üzerindeki gücünü abartır. Bu açıdan bakılınca, Balfour Deklarasyonu Almanya'nın gücüyle, Yahudilerin güç ve birliği hakkındaki yanlış hesaptan kaynaklanır.

Savaş Kabinesi'nin deklarasyonu onaylamasından dakikalar sonra, Sykes Weizmann'a neşeyle haber verir. "Oğlumuz oldu." Daha nisan ayında Paris'teki otelinde oturup Nahum Sokolow'un Fransız Dışişleri Bakanı'yla görüşmesini anlatmasını bekleyemeyen, onu yolda yakalamak için sokaklara fırlayan coşkulu Britanya diplomatının merakla bekleyen Weizmann'a haber vermek üzere Savaş Kabinesi'nden telaşla çıkması (toplantıya katılmıştır) hoş görülebilir. Siyonist önder de deklarasyonun daha ileri gitmemesinden hoşnutsuz olmakla birlikte, Sykes'ın getirdiği haberi sevinçle karşılar. Lloyd George hükümeti belirli bir girişim sözü vermemiş, ancak genel destek vaadinde bulunmuştur. Weizmann'ın bu deklarasyonu Siyonizmin başlıca amacının gerçekleşmesi, Filistin'de Osmanlı egemenliğine son verilmesi anlamına geldiği yönünde yorumlaması mantıklıdır.

Daha sonra ne olacağı kesin değildir, ancak Weizmann önceki görüşmelere dayanarak bunun bir çeşit Britanya gözetimi biçimi alacağından emindir. Omzundan büyük bir yükün kalktığına, yüreğine sarhoşluk verici bir mutluluk dolduğuna kuşku yoktur. Dakikalar geçmeden, müjdeyi Ahad Ha'am ile paylaşmak için taksidedir ve yanında Siyasal Komitenin bir başka üyesi, Shmuel Tolkowsky vardır. Tolkowsky'ye göre Weizmann o denli sevinç doludur ki, "Çocuk gibi davrandı: Bana uzun uzun sarıldı, başını omzuma dayadı, durmadan *mazel tov** diye tekrarlayarak ellerimi sıktı."[34] O akşam, evinde yapılan hazırlıksız kutlama sırasında Weizmann, eşi ve dostları sevinçten dans ederler.

Bir an için, bir adım gerileyelim. Siyonizm nihayet Britanya hükümetinin desteğine sahiptir. Hükümet vaadini tutmuştur. Chaim Weizmann hükümetin sözünün bir anlam ifade etmeyeceğine hiç inanmamıştır. Şimdi bir önceki mayıs ayını, Kral Hüseyin'i hatırlayalım: Cidde'deki o yapış yapış gece, Fransa'nın Suriye'nin kıyı bölgelerini Britanya'nın

* (İbr.) Bir kutlama ifadesi. (ç.n.)

Mezopotamya'yı yönettiği gibi idare etmesini kabul etmesinden önce, kuşkularım dile getiren oğlu Faysal'la yardımcısı Fuat el-Kâtip'i azarlarken, "Britanya Hükümeti sözünü tutacaktır," der. Bu açıdan bakıldığında, Hüseyin ve Weizmann Britanya hayranlıkları bağlamında birbirlerine tahmin edeceklerinden de yakındır; böylesine deneyimli ve çok yönlü iki insanın sadece bu anlamda bu denli saf olmaları tuhaftır. Balfour Deklarasyonu'nu konu alan öykümüzün son bölümü Chaim Weizmann ve Büyük Şerif Hüseyin'in hep ve mutlulukla habersiz oldukları bir konuya eğilecektir.

BÖLÜM 25

Deklarasyon Tehlikede

1917 Ekim ayının sonunda, Chaim Weizmann Savaş Kabinesi'ni Siyonizme doğru sürüklemeye çalışır, T. E. Lawrence ve George Lloyd develerini Akabe'nin kuzeyine sürer ve büyük çöl süvarisi bağımsız Arap krallığı düşünü açarken, Ortadoğu için üçüncü bir kapı aralanır. Savaş acımasızca, kanla sürer, yolun sonunda çatışmalar bitecekmiş gibi görünmez, çarpışan her ülkede artarak yayılan savaş bitkinliğine rağmen, başlıca hasımlar arasında bir uzlaşma umudu bile doğmaz.

Oysa Almanya'dan kurtulup, İngiltere ve müttefikleriyle ayrı bir barış imkânı üzerinde düşünen Türklerin sayısı oldukça yüksektir. Bizzat Osmanlı önderleri bir diğerine güvenmez; bir yanda Enver, diğer tarafta Talat ve Cemal sürekli entrikalar kurar, kumara yüksek değerler, hatta bazen kendi hayatlarım koyarlar. 1917 güzünde Osmanlıların her iki hizbi de harekete geçer, daha doğrusu bir dizi girişimde bulunarak, gelecekte Osmanlıların Ortadoğu'da belirli bir rol üstlenecekleri bir seçeneğin kapısını biraz daha aralamaya çalışırlar. Britanya yetkilileri Weizmann'ın ve Hüseyin'in bu girişimlerden haberdar olması için gerekeni yerine getirir.

O dönemde hem Enver'in hem de Talat'ın yandaşları Mezopotamya'da bir Osmanlı saldırısı başlatmaya büyük umutlar bağlar. Buna rağmen, savaşı hangi taraf kazanırsa kazansın, Türklerin çoktan yitirdiği yönünde bir önsezileri de vardır. Bu nedenle her iki taraf da birbirinden bağımsız olarak, Britanya'yla temas kurmaya çalışır. Müttefiklerin savaştan sonra imparatorluğu paylaşacaklarını tahmin etmekle birlikte, henüz ayrıntılardan haberdar değillerdir. Britanya'mn Yahudilere ve Araplara sözler verdiğini bildikleri kesindir, ancak bu sözlerden bazılarının yerine getirilmesini önlemeyi ummuş olmaları da muhtemeldir. Farkında olmadıkları, Britanya'daki önemli kişilerin de görüşmekten yana olduklarıdır. Almanya'nın her zamankinden daha güçlü, daha yenilmez göründüğü bir dönemde, Savaş Kabinesi'nin Balfour Deklarasyonu'nu onaylamasından sadece birkaç gün sonra, Lord Hardinge, "Osmanlı İmparatorluğu'nu savaştan koparmak için her an fırsat arıyoruz," diye yazar.[1] Durumdan haberleri olsa, Siyonistlerin Lord Rothschild'in 9 Aralık'taki deyimiyle "Yahudilik tarihinde son 1800 yılın en önemli fırsatını" kutlamadan önce epey düşünecekleri kesindir.

1917 yılının sonlarına doğru, Talat'ın temsilcileri Britanyalı düşmanlarına çeşitli cephelerde yaklaşır. Yerleştiği İzmir'de yoğun ticari ilişkilere sahip Fransız vatandaşı Charlton Giraud ekim sonunda Atina'daki Britanya konsolosluğuna çıkagelir. İzmir'in liberal valisi Rahmi Bey tarafından, enterne edilmiş Müttefik ve Osmanlı sivillerinin değiş tokuşunu görüşmek için görevlendirildiğini bahane eder.[2] Daha önemli bir görevi olduğu kısa sürede anlaşılır. Atina heyetindeki ataşe A. T. Waugh ile konuşurken, Rahmi Bey'in "Bizlerle bir anlaşmaya varmaktan mutlu olacağını ... tek engelin ... Almanlara bağlılığını sürdüren Enver olduğunu ... Ancak dediğine bakılırsa, Rahmi Bey sözü geçen diğer ikisini, Talat ve Cemal'i kandırabilirmiş," dediğini belirtir.[3] Rahmi Bey'in Talat'tan bir onay iması almadan hareket etmiş olması düşünülemez. Talat balığa çıkmıştır; oltası Rahmi Bey, yem de Giraud'dur.

Waugh yeme dikkatle yanaşır. O ve Giraud'yu sorgulayan yardımcısı Rahmi'nin dolaylı önerisini, "Benzeri koşullarda onun sınıfındaki herhangi bir Doğuludan beklenecek cinsten, Müttefiklerin genel koşullarını ve pazarlığa hazır olup olmadıklarını yoklamak amacını taşıyan bir girişim" olarak görür.[4] Ne var ki sonunda, bütün bu kuşkularına rağmen, Britanya'nın Yunanistan Büyükelçisi Lord Granville'in deyimiyle, bunun, "kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğuna," karar verirler.

Bu arada, Talat İsviçre'de balıktadır. Burada oltadaki yemi iki eski tanıdığımızın, Dr. Parodi ve Sir Horace Rumbold'un önünde sallandırır. Bu ikisi muhalif Türklerle konuşma konusunda deneyim sahibidir. Kasım başında, İsviçre'de Müttefik ve Türk savaş esirlerinin bakımı ve değişimi konusunda bir görüşme hazırlanmasına yardım etmişlerdir. Şimdiyse, Türklerin tarafsız ülkede bu konferanstan yararlanmak ve daha kapsamlı konuları görüşmek üzere Britanya yetkilileriyle gizli görüşmeler yapmak istedikleri haberini geçerler: Daha kapsamlı konu, ayrı bir barıştır. Rumbold bir önceki temmuz ayında Interlaken'da Aubrey Herbert ile bir araya gelen Dr. Nurettin'in sessizliğini bozduğunu, "proje" hakkında iyimser olduğunu ve yakında İsviçre'ye dönmeye niyetlendiğini bildirir.

Lloyd George başkanlığındaki Savaş Kabinesi 1917 Kasım ayının ikinci ve üçüncü haftalarını Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaynaklanan bu işaretler konusunda ciddi tartışmalarla geçirir. Balfour Rahmi Bey'in oltaya vurmasının sadece koşullar zorladığı zaman Türklerin Britanya'yla nasıl temas kuracağını gösterdiği kanısındadır.[5] Britanya'nın yemi yutmamasını tavsiye eder. Alfred Milner aynı kanıda değildir: "Türkiye'yi savaştan koparmak için silahlara olduğu kadar diplomasiye güvenmemizin zamanı geldi ... Türkiye'de barış kaygısı güden, sayısı giderek artan bir grup var ... özellikle de Talat ve Cemal."[6] O arada İsviçre'den yeni temasların haberi

gelir ve terazinin dengesi değişiverir. Savaş Kabinesi doğrudan Osmanlılara nasıl koşullar önerileceğini görüşmeye başlar. J. R. Pilling'in Osmanlılarla uzlaşmalı bir barışı konuşmak için İsviçre'ye gönderildiğini haber aldığı zaman Weizmann'ın öfkesini hatırlayalım. Aubrey Herbert'in benzer görevini duyduğundaki öfkesini ve Harry Morgenthau'nun niyetlendiği yolculuğa nasıl kararlı tepki gösterdiğini hatırlayalım. Bundan beş ay sonra, Savaş Kabinesi'nin Talat'tan kaynaklanan açılım girişimlerini tartıştığından haberdar olsa, benzer bir öfkeyle ayaklanacağını tahmin etmek yanlış olmaz. Böylesi bir bilginin Siyonistlerde Balfour Deklarasyonu'nu kutlama hevesini söndüreceği de kuşkusuzdur.

Savaş Kabinesi alacağı pazarlık konumunu tartışır. Bakanlar Britanya ve müttefiklerinin Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya, oradan da Karadeniz'e sürekli ve serbest geçiş hakkına sahip olması gerektiğinde hemfikirdir. Bunun karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'na mali yardım yapılacak, gerektiğinde Almanya karşısında koruma sağlanacaktır; dahası, bizzat Türk devleti parçalanmayacak ve başkent olarak İstanbul'u muhafaza edecektir. (Şubat Devrimi'nden sonra, Rusya kent üzerindeki talebinden vazgeçmiştir.) Osmanlı İmparatorluğu'nun öteki topraklarına ne olacağı, çok daha karmaşık bir konudur.

Milner Savaş Kabinesi'nde Siyonizmi destekleyen, Balfour Deklarasyonu'nun mimarı olarak gösterilen kişidir. Buna rağmen, iki hafta sonra Rahmi Bey'in açılımını öğrendiği zaman, Britanya'nın Osmanlıları "Avrupa ve Küçük Asya'da hâlâ ellerinde ne kalmışsa, yitirmek zorunda kalmadan ... şimdi savaştan çıkabileceklerine," inandırması gerektiğini ileri sürer. Bu savın Filistin bağlamında anlamı nedir? Milner izleyen Savaş Kabinesi tartışmalarında önerisini açar. Fransa ve İtalya'nın Ortadoğu'daki toprak taleplerinden, en azından bir bölümünden vazgeçmeleri gerekecektir. Britanya, birliklerinin fethettiği bölgelerin bir kısmı üzerinde göstermelik bir iktidara sahip olabilir. Osmanlı bayrağının Mezopotamya üzerinde dalgalanmasına izin verilebilir, Suriye üzerinde de, Filistin üzerinde de!

Lord Curzon öfkelidir: "Sadece simgesel ve sözde bir egemenlik konusunda da olsa, ellerinden zorla aldığımız Asya toprakları konusunda Türklere nereye kadar ödün vereceğimizi, vaatlerimizin ve verdiğimiz sözlerin ne denli imkân tanıyacağını merak ediyorum. Başarı halinde Filistin'i Yahudi halkına ulusal vatan yapmayı taahhüt ettiğimiz hemen aynı hafta içinde, Kudüs üzerinde Türk bayrağının dalgalanmasına izin vermeyi mi düşüneceğiz?"[7]

Aynı ölçüde öfkelenen Mark Sykes ise Savaş Kabinesi sekreteri Sir Maurice Hankey'nin isteği üzerine hazırladığı yeni ve savları güçlü bir

belgeyle tartışmaya ağırlığını koyar: "Siyonizme, Ermenistan'ın kurtuluşuna ve Arap bağımsızlığına verdiğimiz sözler var," diye yazar.[8] Bunlar Britanya'nın "tek hedefi" olmalıdır. Bayrak konusuna gelince, "Ermenilerden ve Hicaz Kralı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'nun eski bölünmezlik öğretisini temsil eden bayrağıyla simgelenmiş Türk egemenliğini kabul etmelerini istemek imkânsızdır." Siyonistlere değinmez, ama Osmanlı bayrağının onlara da hakaret gibi geleceği kesindir. Savını tamamlar: "Bu, kolay ve hızlı çözümler peşinde olanların okumaktan zevk alacakları bir metin değildir."

Belki değildir, ancak Milner metni sindirip, tartışmadan galip çıkar. Savaş Kabinesi Waugh ve savaştan önce Rahmi Bey'le tanışmış C. E. Heathcote-Smith adlı bir başka istihbarat subayını İzmir valisinin ağzını aramakla görevlendirir. Onunla, sözde tutuklu sivillerin değişimini görüşmek amacıyla buluşacaklardır. Savaş Kabinesi Zürih'teki savaş esirleri konferansına katılan bir Britanya delegesine de oradaki Osmanlı temsilcileriyle ayrı bir barış konusunu görüşme yetkisi verir; ilginç bir rastlantı olarak da bu görev için Marmaduke Pickthall'un daha 1916'da Dışişleri Bakanlığı'nda başvurduğu ilk yetkiliyi, Muhafazakâr milletvekili ve Dışişleri Müsteşar Yardımcısı, ikinci Newton Baronu Thomas Legh'i seçerler. Sadece Rahmi Bey'i konuşturmakla görevli Waugh ve Heathcote-Smith'in aksine, Lord Newton barış konuşmalarını başlatan taraf olmayacak, ancak resmi görüşmelerin gerçekleşmesi halinde Britanya'nın yaklaşımından ne anladığını özetleyecektir. Bu özet Osmanlı bayrağını da kapsayacaktır.

Sonra birden her şey değişir. Siyonistlerin Londra'da, Opera binasında Balfour Deklarasyonu'nu kutladıkları 2 Aralık günü yapılan bir toplantıda Rahmi Bey Doğu Cephesi'nden ülkesinin ayrı bir barışa ilgisini önemli ölçüde azaltacak, sarsıcı haberler geldiğini belirtir. Heathcote-Smith Rahmi Bey'in, "Türkiye için savaşın en elverişli anı," dediğini aktarır.[9] "Bana kalırsa, karşımda Rahmi Bey değil, sanki Talat konuşuyordu." Vali sözlerini sürdürür: "Sadece bir tek gerçek düşmanımız vardı, o da Rusya'ydı. Bugün Rusya ateşkes ve milliyetler temelinde barış öneriyor." Alman askeri gücü sonunda doğuda üstün gelmiştir ve hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarabilecek durumdadır. O zaman, Büyük Britanya ile neden ayrı bir barışı görüşmeli? Osmanlı'nın bu konuya ilgisi ancak bozgunun yakın olduğundan korkulması durumunda canlanacaktır. Bu arada, Rahmi Bey iletişim kanallarını açık tutmaktan mutludur.

Aralık ayının daha sonraki günlerinde başladığı ve daha uzun bir süreye yayıldığı için, İsviçre'deki görüşmeler Yunanistan'dakilerden farklı bir

yönde gelişir. O ana kadar Britanya Rusya kaybını Filistin'deki zaferlerle bir ölçüde telafi eder, bu başarılar Allenby'nin 11 Aralık'ta Kudüs'e girmesiyle doruğa ulaşır. Siyonistler bu zaferleri coşkuyla karşılarken, bozgunun Osmanlı'da bir anlaşma ilgisini bir ölçüde artırdığından haberleri yoktur.

İsviçre'de bulunan Newton, Sir Horace Rumbold aracılığıyla orada görevli iki Türk'le ilişki kurar. Rumbold bu iki Osmanlı görevlisini küçümser. Birincisi Osmanlı temsilciliğinde görevlidir, ancak, "Açık bir İngiliz dostu olduğu gerçeği, bu kişinin Türk hükümetine göndereceği bütün haberlerin önemini azaltacaktır."[10] Kardeşi eski bir sadrazamın *vekili* ya da genel kâhyası olan ikinci kişi de aynı ölçüde güvenilmezdir, Mısır'daki emeklilik maaşını Bern'deki Britanya görevlilerinden alır. Ne var ki biri ya da diğeri, hatta muhtemelen bir üçüncüsü (isim belirtilmemiştir) geldiği zaman Britanya temsilcisiyle görüşmek için "güçlü bir arzu" duyduğunu belirtir. Lord Newton bir araya gelmeyi kabul eder. Bu görüşmede aldığı talimata uyar ve sadece Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu karşısında uygulayacağını sandığı politikaya değinir. Buna karşılık, "Talat'ın güvenine sahip olduğu sanılan ajan, Türklerin büyük çoğunluğunun onları Enver'den ve Alman egemenliğinden kurtaracak her şeyi kabulleneceğini belirtti ... Türkiye'ye dönmenin ve görüşlerimizi Talat'a bizzat aktarmanın ne kadar doğru olacağına karar vermeye çalışıyor."[11]

Newton savaş esirleri konferansına katılan bir başka Osmanlı delegesiyle, Rumbold'a göre, "Bizim açımızdan önemli olacak tek Türk," eski Berlin Büyükelçisi Muhtar Bey'le de temas kurar. Sonra sızan kırıntıları bir araya getirmek oldukça güçtür. Muhtar Bey dikkatli davranmakta haklıdır. Konferansa katılan beş Osmanlı delegesinden üçü Talat, ikisi de Enver tarafından seçilmiştir. "Birbirlerini büyük bir dikkatle izlediklerini belirtmeye gerek yok." Muhtar kısa sürede peşlerinde bir Alman, bir de Türk casusunun bulunduğunu fark eder. Alman casusu Zürih'teki otelde, hemen yanındaki odayı ayırtmıştır. Yine de Talat'a bir telgraf göndermeyi başarır: "Lord Newton [bana] Osmanlı Devleti'nin ayrı bir barış için görüşmelere başlaması durumunda İngiltere'nin Osmanlılarla bir anlaşmaya varmaya oldukça hazır olduğunu ima etti." Bunu nereden biliyoruz? Rumbold Lord Balfour'a "Dostu Hakkı Halit Bey sayesinde, Muhtar'ın bütün yaptıklarını biliyoruz," diye böbürlenir.

Ne var ki, Lord Newton Türk delegesine böylesi bir açıklamada bulunduğunu reddeder.[12] Muhtar Bey'in patronunu etkilemek için bazı şeyleri uydurmuş olması mümkündür. Bir başka olasılık, görüştüğünü bildiğimiz Dr. Parodi'nin söylediği bir şeyi kendi yorumuyla aktarmış olmasıdır. İhtimallerden hangisi geçerli olursa olsun, Türklerin ayrı bir barışa yönelik artan, azalan ve belki yeniden artan heveslerinin

karşısında, Britanya arzusu gücünden bir şey yitirmez. Bu nedenle, bir sonraki adımın Britanya'dan gelmesine şaşırmamak gerekir.

Savaş Kabinesi birkaç aydan beri Avusturya'yı İttifak Devletlerinden ayırma olasılıklarını gözden geçirir. Tıpkı Talat'tan gelen yoklama girişimleri gibi, savaştan önce Avusturya'nın Londra Büyükelçiliği görevinde bulunmuş Kont Albert von Mensdorff da bazı adımlar atar. İlginç olan, bu girişimleri Londra'ya iletenin de Horace Rumbold olmasıdır; bu anlamda örümcek ağının ortasında oturuyor tanımı doğru olmalıdır.[13] Savaş Kabinesi tam Türklere nasıl bir cevap vereceğini tartışırken, bu kez Avusturya konusunda ne yapılması gerektiğini de düşünmeye başlar. Lord Newton'ın Muhtar Bey'le görüşmeyi sürdürdüğü aralık ortasında, Savaş Kabinesi'nin en yeni üyesi Güney Afrikalı Jan Smuts, sahte isim altında seyahat eden kont ile görüşmek üzere gizlice Cenevre'ye gider. Konuşmalarından bir sonuç çıkmaz. Mensdorff genel bir barış peşindeyken, Smuts Avusturya'yı Almanya'dan ayırmak niyetindedir. Smuts ve bir başka Britanyalı, Lloyd George'un özel sekreteri olan, geleceğin Washington Büyükelçisi Phillip Kerr hazır Cenevre'deyken Türklerle de bir araya gelir.

Kimin kime ne dediği konusunda yine kesin bilgi sahibi olmamakla birlikte, daha sonra Kerr ve Rumbold'un Dr. Parodi tarafından "Muhtar Bey'e gayriresmi ve sözlü olarak, aşağıdaki yönde bir açıklama yapılmasına" karar verdiklerini biliyoruz. Daha sonra, kasım ortasmda Milner tarafından Savaş Kabinesi'ne sunulan koşulları sıralarken, belki sadece bir istisna bırakırlar. Kerr, Parodi'ye verilecek talimatı önce onun amirine, Smuts'a sunar. Güney Afrikalı tek bir değişiklikle yetinir: "Müttefiklerin üzerinde Osmanlı bayrağının dalgalanmasına izin vermeye hazır oldukları bölgeye Filistin'i dahil etmek."[14] Kısacası, Smuts da Milner'cıdır. Oysa tıpkı Milner gibi, Smuts da bir ay önce Balfour Deklarasyonu'nu destekleyenlerdendir. Siyonistler Smuts'u güvenilir destekçilerinden sayar.

Smuts'un Kerr tarafından Parodi için hazırlanan talimatı değiştirmesinden iki gün önce, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri İngiliz ajanlarının Türklere güvence vermekte nereye kadar gideceklerini, özellikle de Filistin'de Osmanlı bayrağı konusunda ne söylemek gerektiğini tartışırlar. Önlerinde, Milner'ın ilk kez ayrı barışı önerdiği muhtıra bulunuyor olmalıdır. Sir Ronald Graham, "Filistin konusundaki üslubun değiştirilebileceğine inanıyorum," uyarısını yapar. "Filistin üzerinde ne şekilde olursa olsun bir Türk egemenliğini onaylamak, Siyonist Yahudiler tarafından kesin bir ihanet olarak görülecek ve bize karşı sıcak yaklaşımlarını değiştirecektir. Örneğin, Dr. Weizmann planın bütününden vazgeçecektir."[15] Daha önce gördüğümüz gibi, Sykes-Picot Anlaşması'nı gözden geçirmeye hazır olduğunu ifade eden Lord Hardinge, Graham'ın uyarısını mantıklı bulur.

"Muhtar Bey'e bunları söylemenin doğru olacağından kuşkuluyum," der Balfour'a. Rumbold'a gönderdiği telgraftan da anlaşıldığı gibi, Dışişleri Bakanı da aynı görüştedir.

Başka bir ifadeyle, bu çok önemli konuda Savaş Kabinesi ve Dışişleri Bakanlığı birbirine zıt sonuçlara varır. Dahası, anlaşıldığı kadarıyla, verdikleri talimatlar da zıttır. Parodi Muhtar Bey'le görüşmelerini sürdürdüğü sırada, 21 Mart 1918 günü Rumbold Balfour'dan "aralıkta göndermiş olduğu,[16] Dışişleri Bakanlığı'nın Filistin'de Osmanlı bayrağına izin veremeyeceğini bildirdiği bir telgrafa" -yukarıda değinilen telgraf olduğu açıktır- dikkat çeken bir telgraf alır.[17] Balfour'un bu hatırlatma telgrafını göndermesindeki muhtemel neden, Smuts ve Kerr'in birkaç ay önce verdikleri talimatı değiştirmek istemesi olmalıdır. Bu olasılığı doğrulayacak bir başka gelişme de Balfour'un Ağustos 1918'de, hükümette İletişim Bakanı olarak görev yapan büyük gazete patronu Lord Beaverbrook'a gönderdiği ve bir kış önce Lord Newton'a ve Rumbold'la Dr. Parodi'ye "bizim verdiğimiz" talimatı açıklayan mektuptur. "Osmanlı bayrağının ne Suriye'de, ne de Filistin'de dalgalanmasının son derece önemli olduğunu düşündük."[18] Buradaki "bizim" sözcüğümüzün kimi ima ettiği açık olmamakla birlikte Milner, Smuts, hatta Savaş Kabinesi'ne yönelik olmadığı kesindir. Dışişleri Bakanlığı anlamına geliyor olabilir. Başbakan Lloyd George'un bu belirgin anlaşmazlıkta hangi görüşe sahip olduğu bir sonraki bölümümüzde anlaşılacaktır.

Ondan önce: Muhtar ve Parodi gizli görüşmelerini sürdürür. Britanya bu görüşmeleri ciddiye almaktan vazgeçmez. 6 Şubat 1918 günü, Rumbold'u Filistin ve Osmanlı bayrağıyla ilgili Dışişleri yaklaşımı konusunda uyarmasından önce, Balfour Parodi'ye telgrafla talimat iletir ve Talat Paşa'nın barış koşullarını görüşmek için bir Osmanlı temsilcisi göndermesi durumunda, "Hükümetimin de onunla buluşmak için aynı yetkilere sahip görüşmeciler göndermeye hazır olduğunu" Muhtar Bey'e bildirmesini ister.[19] Söz konusu görüşmelerde Britanya'nın Filistin üzerinde Osmanlı bayrağı sözü verip vermeyeceği tartışma konusudur. Muhtar Bey mart sonunda İstanbul'a döner. Ne Rumbold, ne de Parodi bir daha adını duyacaktır. Talat Paşa Britanya'yla ayrı bir barışın Osmanlı İmparatorluğu'nun yararına olmayacağı sonucuna varır.

Oysa bu aşamada Büyük Britanya'yla bir anlaşmaya varmak yönünde en ciddi Osmanlı girişimi zaten Talat Paşa'dan kaynaklanmaz; Enver Paşa'dan gelir.

18 Kasım 1917'de Basil Zaharoff Sir Vincent Caillard'a, "Abdülkerim gelecek hafta [Cenevre'ye] gelecek, onunla buluşmak için orada

olacağım," diye yazar.[20] Enver Paşa'nın bu temsilcisinin yeni yaklaşımı silah tüccarını şaşırtmaz. Lloyd George'un isteğine uyarak iki ay geçirdiği Londra'dan Paris'e döneli daha iki gün olmuştur.[21] İki adam 6 Kasım'dan önceki bir tarihte (kesin günü belirlenemez) kahvaltıda bir araya gelir.[22] Yine de, Rahmi Bey'in Charlton Giraud'yu Atina'ya, Muhtar Bey'i de İsviçre'ye göndermesinden belirli bir süre önce, başbakan Zaharoff'a Enver'den bir açılım gelmesinin elinin kulağında olduğunu belirtir.

İki milyon dolar tutarındaki Britanya parası hâlâ Zaharoff'un banka hesaplarındadır. Lloyd George Abdülkerim'le bir daha karşılaştığı zaman bu parayı ona ödemesini söyler. Başbakana göre, Britanya'nın yaklaşımındaki samimiyeti kanıtlamak, bu nispeten küçük tutarı tehlikeye atmaya değecektir. Bu arada, Britanya'nın Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları konusundaki tutumunu da özetler. Milner'ın Savaş Kabinesi'ndeki yaklaşımını tahmin etmiş gibi, bu toprakların çoğu için aklında "Mısır koşulları" vardır.[23] Britanya'nın tarihçilerin deyimiyle "örtülü bir himaye" uygulamasına rağmen, Mısır'ın 1914 yılına kadar şekil olarak Osmanlı yönetiminde bulunduğunu hatırlamak gerekir. Kısacası, Osmanlı bayrağı savaşın başlangıcına kadar Mısır üzerinde dalgalanmayı sürdürür. Osmanlı'nın ayrı bir barışı kabulünü kolaylaştıracaksa, Lloyd George bayrağın dalgalanmasını sürdürmesinde "bir zorluk" görmez. Bu görüşmelerin Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanmasından bir hafta sonra yapılmış olması gerekir.

Muhafazakâr Parti Başkanı ve Hazine Bakanı Andrew Bonar Law da Lloyd George'un niyetinden haberdardır. Hazine Bakanı olarak çok daha önemli bir tutarın, Abdülkerim'in bir önceki temmuz ayında Zaharoff'a bahsettiği 10 milyon doların ödenmesi ona düşecektir. Savaş Kabinesi'nin herhangi bir başka üyesinin bu konuyu konuştuğunu, hatta haberli olduğunu gösterir bir kanıt yoktur. Eldeki belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Britanya tarafında bu konuyla ilgili olanlar sadece Başbakan ve Hazine Bakanı, Başbakanın özel sekreteri J. T. Davies, istihbarat subayı Brewis, Caillard ve Zaharoff'tur.

Zaharoff Abdülkerim'le buluşmak için yola koyulur. İki adam Cenevre'ye yaklaşık 20 Kasım tarihinde, neredeyse aynı anda varır. Abdülkerim'in ciddi konular konuşmaktan çok, olta atmaya geldiği kısa sürede anlaşılır; büyük bir pişmanlık ve "çok kaba bir deyim kullanarak"[24] Zaharoff'un hemen başta önerdiği rüşveti geri çevirir. Parayı alamayacaktır, çünkü Enver ona danışmadan para almamasını söylemiştir. Onun için, şimdi ona danışacaktır. Silah tüccarı Caillard'a mektup yazar: "Cevap alır almaz benimle temasa geçecek, ben de parayı Banque Suisse et Française hesabına yatıracağım; sonra da Enver'e elimde bir

programla gidebilmem için adamlarınızın uzmanlara danışması ve Osmanlı mevzilerinin nereye çekileceğini kararlaştırması gerekecek." Paris'e dönünce, başbakanın Müttefik Konsey toplantısına katılmak üzere kentte olduğunu öğrenir. "Kahvaltıda Başkanınızla yarım saat birlikte olduk. Lloyd George 'anlattıklarımı not aldı, sonra da bana büyük bir iltifatta bulundu ... Çok sevimli biri.'"

Yeni bir görüşme konusunda Abdülkerim'den beklenen çağrı bir haftadan daha az bir sürede gelir. Zaharoff Rusya savaştan çıktığına göre Britanya'nın İstanbul, Ermenistan ve Filistin'i de kapsayacak Ortadoğu konusunda Britanya'nın pazarlık konumunu öğrenmek ister. Caillard'a belirttiği gibi, bu konumu belirlemek için, "Başkanınızla görüşerek zaman yitirmeye gerek yoktur." Oysa arkadaşına hâlâ "çikolata" –İngiliz madalyası– istediğini hatırlatmak için yeterince zaman bulur. "Eğer önceki Başkanınızın 'kritik dönem' konusundaki mektubu ve şimdiki çabalarım övgüye layık bulunursa çok, ama çok gurur duyarım."

Gribe yakalanıp yatağa düşen Lloyd George Caillard'la görüşemeyince, Zaharoff'a iletilecek talimatı yazılı gönderir. Talimatta "çikolataya" değinilmediği gibi, Caillard dostunu yazılanların sadece "Başbakanın 'kişisel görüşünü' yansıttığı" konusunda uyarır. "Özel kurulun [Savaş Kabinesi] görüşü alınmadığı için ... (ancak *siz* Başkanın Kurul'daki ağırlığını bilirsiniz.)"[25] Curzon, Sykes, Balfour ve Dışişleri Bakanlığı ne derse desin, Filistin konusundaki talimat değişmez: "Mezopotamya ve Filistin, Mısır örneğine göre yönetilmeli; gördüğünüz gibi bayrak konusuna dokunulmadı." Ne var ki bu cümle Zaharoff'un kritik olarak nitelediği konuda Downing Sokağı 10 numarayla Dışişleri Bakanlığı'nın birbirlerine zıt görüşleri temsil ettiği anlamına gelmez.

Zaharoff bir kez daha yollara düşer. Abdülkerim'le dördüncü kez bir araya geldiği 12 Aralık Çarşamba günü, "Mektubunuzdan bir milim bile ayrılmadım. Teker teker tekrarladıklarımı not etti."[26] Abdülkerim malumu ilam eder, Enver'in görüşmeye hazır olduğunu, rüşveti alacağını belirtir. Böylelikle Zaharoff temsilci için 500.000 dolar ve patronu için 1.500.000 doları bu kez gerçekten Crédit Suisse hesaplarına yatırır. İkisi daha sonra birlikte yemeğe giderler. Birinci Dünya Savaşı'nın en yoğun günlerinde, tarafsız İsviçre'de birinci sınıf bir otelin yemek salonunu düşünün: ince porselenler, gümüş çatal bıçak, billur kadeh ve bardaklar, smokinler, çeşitli dillerde yapılan sohbetlerin mırıltısı. Zaharoff kadehlerin hep şampanya ve brendi dolu olmasını sağlar. Bu aykırı dekorun ortasında, Abdülkerim Osmanlı İmparatorluğu'ndaki koşulları ve İttifak Devletlerinin önderleri arasındaki ilişkileri anlatmaya koyulur. Dilini tutmakta zorlanır. Enver ve Talat'ın gırtlak gırtlağa geldiklerini anlatır,

bir kez daha patronunun tarafını tutarken, zehir ihtimalini hatırlatır: "O kahveyi Talat'a bizzat vereceğim." Sarhoştur ve inanılmaz baskı altındadır. Çirkin yanının görünmesini engelleyemez. Zaharoff karşısındakinin, "[Zaharoff'un] tarafsız bir ülkede Müttefiklerin teşvikiyle dost kavgacılara karşı komplolar kuran bir casus olarak tutuklanması için [Abdülkerim'in] bir parmağını oynatmasının yeterli olacağını," anlattığını belirtir. "Güldüm, [ama] düşünmedim değil."

Enver Zaharoff'la 25-31 Ocak arasında Luzern'de buluşma talimatı gönderir. Zaharoff Caillard'a, "Türklerin belirli bir hatta çekilmeleri, bizim onlara belirli bir meblağ ödememiz, sonra onların yeni bir hatta çekilip bizim yeni bir ödeme yapmamız ve nihayet Boğazların açılması konusunda eksiksiz talimat gönderin," diye yazar. Ardından da halsizliğe neden olan bir cilt hastalığı nedeniyle, toparlanmak üzere Monte Carlo'ya geçer.

9 Ocak günü saat öğleden sonra üç buçukta, Lloyd George'un sekreteri Davies Downing Sokağı, 10 numarada Zaharoff'un talebi üzerine hazırlanan pazarlık talimatını ona iletmesi için Caillard'a verir. Talimat şöyledir:

> Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nden sürekli bir güvenli geçiş hakkına sahip olmak için on milyon dolarlık bir meblağ ödemeye hazırız. Bu geçiş hakkı Çanakkale'de ve Marmara Denizi adalarındaki tabya ve savunma mevzilerinin boşaltılmasını ve Britanya güçleri tarafından işgal edilmesini de kapsamalıdır. Yukarıdakiler gerçekleştikten sonra, yeniden açılacak İstanbul Boğazı yoluyla İstanbul'a Güney Rusya üzerinden erzak gelmesi yönünde gayret gösterilecektir.

İkinci paragraf eskisi gibi kalır.

> FİLİSTİN ve HİCAZ Demiryolu üzerindeki bütün Türk birliklerinin HAYFA ve DERA arasındaki çizginin kuzeyine çekilmesi halinde 2.000.000 dolar ödeneceği ve aşağıdaki güvencelerin verileceği belirtilir:
>
> 1. Çekilme sırasında Türk birlikleri rahatsız edilmeyecektir.
> 2. FİLİSTİN Britanya İmparatorluğu'na ilhak edilmeyecek, eklenmeyecektir.[27]

Lloyd George bundan birkaç gün önce bir İşçi Partisi konferansında Britanya'nın savaş hedeflerini belirttiği ünlü bir konuşma yapar. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları konusunda, "Arabistan, Ermenistan,

Mezopotamya, Suriye ve Filistin'in farklı ulusal koşullara sahip olduğunu kabul etmek gerektiği görüşündeyiz. Bunun nasıl bir kabul süreci olacağının ... burada tartışılması gereksiz olacaktır." Caillard konuşmadaki önemli noktayı hemen görür: "Mezopotamya, Filistin ve diğerlerinin Türk yönetimi altında değil, Türk bayrağı altında kalacağına değinmediniz. Bana kalırsa, sizin adınıza Zaharoff'a bunu doğrulaması talimatı vermek doğru olacaktır."[28] Lloyd George gereken güvenceyi verince, Caillard da Zaharoff'a talimatı iletir: "Lütfen onlara [Türklere] 'conseils judiciaires' sistemi (genel örnek olarak, Mısır modeli) altına alınacak bu bölgelerde bayraklarının muhafaza edileceği konusunda daha önce verdiğiniz bilgilerin teyit edildiğini belirtin ... Başkan'ın konuşmasında bayrak konusuna özel bir atıfta bulunulmadığı ve Başkan da onayladığı (görüşü alındı) için, bu açıklamayı yapmanız arzu edilir."[29]

Mesaj, Lloyd George'un daha birkaç hafta önce Balfour tarafından Rumbold'a iletilen Dışişleri görüşüne bir kez daha aykırı davrandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Olağanüstü bulanık bir ortamda, gelişmeleri olabildiğince açıklığa kavuşturmak gerekirse: Smuts Aralık 1917 sonuna doğru Parodi'ye bir talimat iletir ve Talat'ın temsilcisi Muhtar Bey'e Britanya'yla Osmanlılar arasında varılacak daha kapsamlı bir anlaşmanın Osmanlı Devleti'ne Filistin üzerinde bayrağını dalgalandırmayı sürdürme imkânı tanıyacağını belirtmesini ister. Dışişleri Bakanlığı bu talimata karşı uyarı girişiminde bulunur. Balfour yine Aralık 1917'de Rumbold'a talimatı iptal eden bir telgraf gönderir, Mart 1918 tarihli mesajını yineler, bu duruşunu Aralık 1917'de Lord Beaverbrook'a gönderdiği bir başka mektupta da teyit eder. Oysa Ocak 1918 ortasında Lloyd George Zaharoff'a Smuts yaklaşımını tekrarlar. Beriki Abdülkerim ve Enver Paşa'ya Osmanlı bayrağının Filistin üzerinde dalgalanmaya devam *edebileceğini* bildirmelidir. Anlaşılabildiği kadarıyla, Balfour bu son talimattan habersizdir ve bu nedenle iptal telgrafı yollamaz. Zaten Britanya Dışişleri Bakanı'nın Başbakan tarafından verilmiş talimatı iptal etmesi düşünülemez. Gerçekte, bir çelişkili emir ve talimat yumağıyla karşı kaşıya bulunuyoruz. Ancak, açık olan bir şey vardır: Weizmann ve arkadaşları Temmuz 1917'de Türklerle *herhangi bir* barış görüşmesinin söz konusu olmadığı kanısındadır. Lloyd George'un Filistin'de bir çeşit Osmanlı egemenliğini kabul etmeyi önerdiğini bilseler, bunu kaba bir ihanet olarak görecekleri kesindir. Aynı durum, Araplar için de geçerli olmalıdır.

Zaharoff 23 Ocak 1918 günü Monte Carlo'dan olağanüstü bir Cenevre yolculuğuna çıkar. Cildi hâlâ iyileşmemiştir ve bu kez yanında kişisel hekimi vardır. Yirmi dört adet birinci sınıf bilet ücreti karşılığında,

trenin bütün bir vagonunu kiralar. Ne var ki İtalya sınırını geçince, vagona dolan askerler onu hekimiyle birlikte koridora atar. Yemeğini, çatal bıçağını, daha sonra da parasını çalarlar. "İsviçre sınırına varmamız dört gün, dört gece sürdü, bazen asker tayını dışında yemek yok, yatak yok, yıkanmak yok, vs. vs. ve subaylara yakınmak da yararsız."[30] İsviçre sınırına vardıkları zaman, yetkililer üzerini arar. "Üzerimde tek bir belge bile yoktu (Başkanınızın talimatını ezberlemiştim)." Doktoruyla birlikte anadan doğma soyunmasını isterler, sonra da incelemek üzere giysilerini götürürler. O zaman Zaharoff'un cildinin durumunu fark ederler. Bir karantina doktoru onu yerel hastaneye yatırır: "Tanrım, ne yatak, ne yer!" İsviçre sınır yetkililerinin onu adından tanıdıkları ve üstlerinden talimat gelene kadar oyaladıkları sonucuna varır. Sonunda, yolculuğuna devam etme izni alınca, peşinde İsviçreli bir dedektifin bulunduğunu fark eder.

Yolculuktan da ilginç olan, yaptığı görüşmelerdir. Zaharoff Cenevre'ye iki günlük gecikmeyle, 27 Ocak günü varır. Abdülkerim onu karşılar ve Enver'in Luzern'den yola çıktığını bildirir. Üçü ertesi gün bir araya gelecektir. Oysa Enver Cenevre'ye gelince, "Tüm hareketlerinin meraklı İsviçreliler tarafından hep izlendiğini, A. K.'nın benimle [Zaharoff] komplo hazırladığından kuşkulanıldığını, İsviçrelilerin Almanlardan da daha Nemçe (Alman) olduklarını iddia ederek," Zaharoff'la yüz yüze görüşmeyi reddeder.[31] Sonuç olarak, "E'yi görmedim, ama A.K. bir çeşit telefon gibi, durmadan gidip geldi." Zaharoff veya Abdülkerim Enver'in Cenevre'de bulunuşu konusunda yalan söylemiş olabilir mi? Büyük ihtimalle hayır. Zaharoff Abdülkerim'e kanmayacak kadar deneyimlidir; Lloyd George da Zaharoff'a aldanmayacak kadar tecrübelidir. Başbakan silah tüccarını asla yarı yolda bırakmaz; üstelik, savaş sonunda "çikolatasına" kavuşmasını da sağlar. Sanki Enver Cenevre'ye dolaylı yoldan da olsa, Lloyd George'un temsilcisiyle görüşmeye gelmiştir.

Özetleyelim: Abdülkerim mekik dokumayı sürdürür; oteller arasında mı, yoksa aynı otelin odaları içinde mi, bilinmez. Getirdiği haberlerin Britanya için umut kırıcı olduğu kısa zamanda anlaşılır. Enver son anda tereddüde düşer. Rüşvetteki payının büyük bölümünü, beş milyon Fransız frankını Zaharoff'un Paris'teki hesabına havale edecektir. Zaharoff Paris'e döndüğü zaman, havalenin gerçekleştiğini belirler. Ne var ki Abdülkerim kendi payını iade etmez. Patronuna aykırı hareket etmekten korkar, ancak Zaharoff ona, "Bir kuruş bile vermesi gerekmediğini; payına düşeni dürüstçe yerine getirdiğini, Enver'in şimdi korkup geri adım atmasında onun hiçbir kusuru olmadığını," söyler.

Enver Abdülkerim aracılığıyla altı ay önce Talat'la birlikte Britanya'yla ayrı bir barış anlaşması yapmak istediklerini anlatır, "Ancak Rusya ve

Romanya çökmeye başlayınca, Talat onu satar; 'bu benim kişisel konum.'" Zaharoff Abdülkerim'in Talat'ı kahvesine zehir katarak öldürmekten bahsettiğini iki kez işitir. Bu da yeni bir örtülü tehdittir. Türklerin her söylediğine inanmaz, ama "E.'nin bir şekilde Talat'tan kurtulmaya niyetli olduğu kesin."

Abdülkerim bütün öğleden sonrası boyunca ikisi arasında gidip gelir. Bir seferinde Enver'in "savaş Amerikalıların bütün ağırlıklarını, hem de hemen koyup koymayacaklarına bağlı," dediğini aktarır. Bir başka sefer, yine aracısını kullanarak "Almanya savaşı kazanırsa, Osmanlı Devleti Almanların sömürgesi olacak," diye yakınır. Yine aynı görüş alışverişinde Müttefiklere yardım etmek için "Filistin'de ve Hicaz Demiryolu üzerindeki Osmanlı ordularını Hayfa-Dera Demiryolu'nun kuzeyine çekmeyi" vaat eder. Bütün bunlar, Zaharoff'un ayrı bir barış için Britanya'nın önerilerine değinmiş olduğunu ima eder; bu durumda Britanya hükümetinin Balfour Deklarasyonu'nun kamuoyuna açıklanmasından neredeyse üç ay sonra bile, Filistin'de Osmanlı varlığının ve bayrağının sürmesini gerçekten önermiş olması gerekir.

Kısacası, İttihatçı yönetiminin ve felaketle sonuçlanan Osmanlı-Alman savaş ittifakının mimarı Enver Paşa, kötü ünlü "ölüm tüccarı" ile pazarlığa girişir. Aralarında, Enver'in pek de sadık olmayan yardımcısı mekik dokur; o gün Zaharoff'u dikkatli olması için iki kez uyarır: "O [Enver] bir hain. Ona inanma. Seni satacaktır. Onun gözünde bu dünyada kendinden büyük hiçbir şey yok." Gün belki de bu uyarıyla sona erer. Zaharoff ikinci görüşme turunda daha fazla açıklık ummuş olabilir. "Oysa ertesi sabah E. ve A.K.'nın habersiz sıvıştıklarını öğrendim." Fransa'ya giden ilk trene yetişir. Caillard'a, "Bu iş için yüreğimi ve ruhumu koydum, başarısız olmak beni çok kırdı," diye yazar.

Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nda ayrı bir barış anlaşması imzalamayacaktır. İki ülke hiç aynı dalga boyuna gelmez. Biri bir anlaşmaya yatkın göründüğünde, diğeri geri çekilmek için geçerli neden bulur. Abdülkerim Zaharoff'la Ağustos 1918'de bir kez daha temas kurar. Silah tüccarı bir kez daha Cenevre yoluna düşer. Oraya vardığı zaman, Abdülkerim Enver'in "Anlaşma zamanı geldi," dediğini iletir ve ekler: "E--- ile karşılaştığın zaman 25.000.000 dolar hazır olmalı." Zaharoff reddeder. "Böyle bir şey yapmayacağımı söyledim, ama eğer kesin bir öneri yapılırsa, benim paramla kaç dolar edeceğine bakarım ... A.K. deli olduğumu söyledi." Sonra, bir zamanların aracısı bağımsızlığını ilan eder. Zaharoff'un Türk delegelerin katıldığı bütün İttifak toplantılarının sözlü raporlarına kaç para vereceğini sorar. "Böylesi raporların ilginç

olabileceği cevabını verince, 'deli misin, bunlar milyonlar eder, hem de kaç milyon' dedi."

Bir zamanlar milyonlar edecekleri doğru olabilir, ancak Zaharoff'un o görüşme hakkındaki notları bunun artık neden öyle olmadığını açıklar. "Onu sorguluyormuş gibi görünmeden, brendi içip konuşmasını sağlamak için yanında beş gün ve dört gece daha kaldım." Abdülkerim İttifak Devletleri arasındaki çözülmeyi anlatır. Bir savaş konseyi toplantısında Avusturyalı, Türk ve Bulgar delegeleri Almanları eleştirir. Hindenburg ve Ludendorff birbirlerini suçlar. Kayzer, "Kaba sözlerle Avusturyalı müttefikine hakaret eder." Aynı toplantıda, Osmanlı generali Ahmed İzzet Paşa, Bulgar Kralı Ferdinand'ın yüzüne tükürünce katılanlarm tek tepkisi paşayı alkışlamak olur. İngiltere'nin o dönemde Enver'i duymazdan gelmesine şaşmamak gerekir. Düşmanları arasındaki bu çekişme, savaş sularının nihayet Britanya'ya doğru aktığının kanıtıdır.

Sular öteki yöne aktığı sırada, Britanya'nın yaklaşımı çok farklı olmuştur. O aşamada Lloyd George'un Osmanlılarla ayrı bir barış imzalamak için feda etmeye hazır oldukları sadece milyonlarca dolar değil, Arap ve Siyonistlerin güvenidir. Osmanlılar yönetime egemen olsun ya da olmasın, Suriye, Mezopotamya ve Filistin göklerinde Türk bayrağını gören Yahudi ve Arap milliyetçilerin dehşet içinde kasılacakları kesindir. Lloyd George bu iki grubun sonunda durumu kabullenmek zorunda kalacaklarını hesaplamış olmalıdır. Hem Siyonist, hem de Arap atına biner, bir ara Osmanlı'yla ayrı barış atına da eyer vurur; zaten güneydoğu tavlasında başka at yoktur. Atların ayrı yönlere gitmeye çalışması, binicinin yeteneğini gösterir.

Ne var ki Enver Paşa aldığı rüşveti iade etmeyip Osmanlı Devleti'ni savaşm dışına çıkarmış olsa, Lloyd George Siyonist atma binmeyi sürdürebilir miydi? Balfour Deklarasyonu bugün de Siyonistlerin görkemli bir zaferi ve çağdaş İsrail devletinin temel taşı olarak görülür müydü? Yoksa bu deklarasyon da savaş zamanı önderlerinin insanları savaşmaya teşvik etmek için dile getirdikleri "açıkça varılmış sözleşme", "savaşı sona erdirecek savaş", "ne ilhak, ne tazminat" gibi parlak cümleler ve vaatler arasında yerini alır mıydı? Weizmann'ın dehasını ya da Balfour'un büyüklüğünü küçümsemeden, Dışişleri Bakanı'nın adını taşıyan ünlü deklarasyonun yan yola mahkûm olmaktan kıl payı kurtulduğunu belirtmek gerekir. İşte o zaman Lloyd George'un dehası olmasa, tarihin neler yazacağını kimse bilemez.

SONUÇ

BÖLÜM 26

Boşta Kalmış Uçları Birleştirmek

"Seneye, Kudüs'te," diye sözleşir Yahudiler her yıl Hamursuz Bayramı'nın son gününde. Yaklaşık iki bin yıldan beri, bu cümle uzak bir geleceğe dönük Yahudi yazgısına özlemi ifade eden bir mecazdan öteye geçmez. Oysa 2 Kasım 1917'den sonra, "Seneye, Kudüs'te" cümlesi her Yahudi için yakında Vaat Edilmiş Topraklara yeniden yerleşmekle doruğuna ulaşacak, gerçekten olası bir gelişmeler dizisi, uygulanabilir bir hareket planı oluverir. Tarihin o güne kadar gördüğü en korkunç savaşın üçüncü yılında, kasım ayının ikinci gününde, Siyonizm güçlü bir müttefike resmen sahip olur ve bunun sonucunda yukarıdaki mecazın gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeller kaldırılır ya da kaldırılmak üzeredir; en azından, görüntü böyledir.

Balfour Deklarasyonu kimilerinin önlenemez olarak gördüğü bir sürecin sonucudur. Savaşın doğurduğu koşulların Chaim Weizmann ve arkadaşlarına mucizeler yaratma imkânı yarattığı yadsınamaz. Bu kişiler 1914-1917 döneminde Britanya Yahudilerinin kremasına ulaşır ve çoğunu Siyonizme kazandırır. Başta Rus ve Romen Yahudileri olmak üzere, yabancı Yahudiler adına Dışişleri Bakanlığı nezdinde lobi faaliyetleri, daha açık bir ifadeyle bu varlık nedenleri savaş yüzünden ortadan kalkmış Birleşik Komite'den Lucien Wolf gibi asimilasyon yanlılarını yenilgiye uğratırlar. Britanya'nın yönetici çevresine ulaşır, en önemli temsilcilerinden bazılarının da kendi saflarına katılmasını sağlarlar.

Weizmann ve onunla birlikte çalışanlar bu süreç boyunca esinlenmiş oportünistler gibi hareket ederler. Sonunda, Siyonist hedefleri İtilaf'ın amaçlarına bağlayan bir çıkar ortaklığının varlığından söz ederken, inandırıcı olurlar. Siyonistler Osmanlı'nın Filistin'den kovulmalarını ister; İngiltere'yle Fransa ise Türklerin tüm Ortadoğu'dan çıkarılmalarını amaçlar. Siyonistler Filistin'de bir Britanya mandası peşindedir; Sir Mark Sykes Fransız Georges-Picot ile yaptığı pazarlıkta bölgeden vazgeçmiş olsa da, Britanya da aynı hedefi gözetir.

Daha geniş bir kapsamda, Weizmann ve yandaşları Britanya, Fransa ve İtalya'nın güçlü kişilerini Siyonizmi desteklemekle savaş ve barış savlarını pekiştireceklerine inandırır. "Uluslararası Yahudiliğin" yeraltında da olsa, güçlü bir etken olduğunu iddia ederler. Oysa desteğiyle

Müttefiklere yarar sağlayacağı belirtilen bu görüş katıksız bir fantezi olmasa bile, gerçek bir abartıdır. Weizmann ve arkadaşları Amerika'daki Yahudi finans çevresinin ve Yahudilerin Rusya'daki savaş karşıtlarına verdikleri desteğin savaşın sonucu üzerinde etkili olabileceğini belirtir. Weizmann Dışişleri Bakanlığı'nı Almanya'nın Yahudi gücünün imkânlarını tanıdığı ve Yahudilere yaklaşmaya çalıştığı yönünde uyarır ve Siyonizme katıksız desteklerini ilan ederek düşmanlarını devre dışı bırakmalarını önerir. İleri sürdüğü savlar Britanya'nın semitizm yanlısı olsun, karşıtı olsun, savaş sırasında her avantajı kollayan yönetici seçkinlerinin düşünce tarzını etkiler ve sonunda bu seçkinler savaş sırasında Yahudi desteğini sağlamak için Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını desteklemeyi vaat ederler. Vaatleri pek yarar sağlamayacaktır. Tarihçiler Amerika'nın Yahudi finansçılarınm zaten çok büyük bir çoğunlukla Müttefikleri desteklediğini belirler. Savaş Kabinesi'nin Balfour Deklarasyonu'na onay vermesinden beş gün sonra, Rusya'da iktidar Bolşeviklerin eline geçer. Rusya Yahudileri hangi fikirde olursa olsun, Lenin ve Troçki ülkeyi savaşın dışına çıkaracaktır.

Bu arada Mekke Şerifi Hüseyin ve oğulları İngilizlerin umutları ve korkularıyla en az Siyonistler kadar ustalıkla oynarlar. Dikkatice, zekice, yiğitçe kendi ilişkilerini geliştirirler: Şam'da, Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak için planlarını çoktan hazırlamış yeraltı örgütleriyle; Kahire'de, İttihatçılarla girişecekleri mücadelede olası müttefik olarak gördükleri Britanya yetkilileriyle. Şamlı komplocular Şerif Hüseyin'e hareketin başına geçmesini önerir. Mısır'daki Yüksek Komiser Henry McMahon'un temsil ettiği İngilizler Osmanlı'ya karşı ayaklanması durumunda Hüseyin'e destek vermeyi ve kuracağı krallığının coğrafi sınırlarıyla siyasal bağımsızlığını tanımayı vaat ederler; en azından, Hüseyin McMahon'un ünlü mektuplarını böyle yorumlar.

Böylece gücünü toplar, savaşçılarını harekete geçirir ve zamanının geldiğine karar verince darbeyi vurur. Kendi ortamında, Chaim Weizmann'ın kendi çevresinde olduğu kadar kurnaz ve beceriklidir; şahsen çok tehlikeli bir konumda olduğu için, kurnaz ve becerikli olmak zorundadır. İstanbul'la ilişkileri kesip muhalif olmak, kendi hayatıyla birlikte oğullarının ve yandaşlarının hayatlarını tehlikeye atmak demektir. Buna rağmen, ayaklanır, birlikleri Mekke, Taif, Wajh ve Akabe'yi alır, Medine'yi kuşatır. Şam'a neredeyse Britanyalılarla aynı anda girerler. Gerilla savaşçıları gibi hareket ettikleri zaman Osmanlılara acımasızca saldırır, köprüleri, demiryollarını havaya uçurur, telgraf tellerini keser, gafil avladıklarını katlederler. Düşmanlarım tek başlarına yenilgiye uğratamazlarsa da, Britanya'nın başarılı Ortadoğu harekâtına katkı yaparlar. Hüseyin Britanya'yı

borçlandırdığı kanısındadır. T. E. Lawrence gibi, gerçeği bilecek konumda olanlar da Britanya'nın Hüseyin'e borçlu olduğuna inanır.

Oysa Britanya hükümeti konuya bu gözle bakmaz. Gelişmelere bir de Londra'nın penceresinden bakmakta yarar vardır. Osmanlı İmparatorluğu savaşa girer girmez, Halife'nin Büyük Britanya ve müttefiklerine karşı ilan ettiği cihat çağrısını ancak Mekke şerifinin etkisiz kılacağına inanan Lord Kitchener Hüseyin ile temas kurar. Bu arada, Hüseyin'in savaştan önce İttihat ve Terakki'ye karşı olduğunu da hatırlar. Artık Mekke şerifini ortak düşmanlarına karşı kullanmak niyetindedir. Şerife harekete geçmesi için teşvikler sunar: Osmanlıların yenilmesinden sonra halifelik, ayaklanması için malzeme sözü, savaştan sonra kurup başına geçeceği Arap krallığının tanınması sözü verir. Britanya yetkilileri Hüseyin'i söz konusu krallığın Filistin'i de kapsayacağı anlamında bilerek mi yüreklendirir? McMahon'un mektupları bu konuda bir fikir ileri sürülemeyecek kadar muğlaktır. McMahon bu mektupların muğlak olmasını özellikle istemiş olabilir mi? İstemiştir. Lord Hardinge'a açıkladığı gibi, amacı müstakbel bir müttefiki harekete geçirmektir. Ayrıntıları tartışmak, daha sonranın işi olacaktır.

Hemen aynı dönemlerde, Dışişleri Bakanlığı'nda bazı başka yetkililer Siyonistler karşısında benzeri tutum takınır. Yahudi çıkarlarıyla Britanya dış politikasının çeliştiği durumlarda, Birleşik Komite ve Lucien Wolf ile iş görmeye alışmış olan bu zevat başlangıçta Weizmann'la ya da arkadaşlarıyla görüşmeye hiç hevesli görünmez. O zaman Siyonist önder de büyüsünü konuşturmaya başlar. Dışişleri Bakanlığı Yahudilerin dünya üzerindeki etkisine inanmayı ondan öğrenir (zaten inandıkları için, hiç de güçlük çekmezler); daha da önemlisi, Siyonistlerin Yahudiler üzerindeki etkisini de onun aracılığıyla tanır. Weizmann onlara Yahudilerin her şeyden önce Filistin'de bir vatan istediklerini anlatır. Dışişleri Bakanlığı buna da inanır. McMahon'un Hüseyin'e verdiği umutla çelişebilecek olmasına rağmen, Dışişleri Siyonistleri başlıca amaçlarını desteklediğine ikna eder. Bir kez daha hedef, olası bir müttefiki harekete geçirmektir.

Olası müttefikleri harekete geçirdikleri süre boyunca, aynı toprak parçası üzerinde gözü olan üçüncü ve çok daha önemli bir müttefiki yüreklendirmeyi sürdürürler. Britanya emperyalistlerine göre Ortadoğu'da Fransa'nın hiç yeri yoktur; ancak Fransa'nın Almanya karşısında verilen savaşa tüm gücüyle ve sürekli katılmasının bedeli savaştan sonra Suriye'de Fransız varlığı olacaksa, bu bedel Arapları ve Siyonistleri kandırmak anlamına da gelse, Britanya faturayı ödemeye hazırdır.

Oysa Fransa Suriye'nin Filistin'i de kapsadığını düşünür; Britanya için böyle bir şey söz konusu değildir. Bu toprakların Siyonistler tarafından Britanya himayesi altında kurulacak bir vatan olarak görülmesi

ya da bir çeşit Britanya vesayeti altında Araplar tarafından yönetilmesi ayrı bir konudur; Mısır'la ortak bir sınır paylaşan ve uzaktan da olsa Süveyş Kanalı'na bakan bir bölge üzerinde Fransa gibi bir gücün egemenlik kurmasıysa apayrı bir konu. Sykes Filistin'in Britanya ya da Fransa tarafından yönetilmemesi, idarenin uluslararası bir yönetime bırakılması konusunu Picot'ya kabul ettirir. Filistin o dönemde bazılarının belirttiği gibi "iki kez vaat edilmiş" değil, "üç kez vaat edilmiş" topraktır: Bu topraklar Araplara (en azından Araplar öyle inanır), Siyonistlere ve üyeleri daha sonra belirlenecek müstakbel bir uluslararası yönetime vaat edilmiştir.

Büyük Britanya'nın Akdeniz'in bu doğu kıyısı için dokuduğu karmakarışık ağ bu kadarla da kalmaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşmaktan vazgeçmesi Britanya adına Araplar veya Yahudilerle ilişkili her şeyden çok daha yararlı olacaktır. Bazı Britanyalılar Ekim 1914'ten itibaren zihinlerini sadece bu konuya yöneltir. Başlangıçta, gelişmeler üzerinde söz edilebilecek bir etkileri olmaz. Ne var ki Doğucu David Lloyd George başbakan olunca, proje son derece etkin bir taraftar kazanır, çeşitli görüşmeler başlar. Kimi Britanya yetkililerinin Siyonistlere ve Araplara Osmanlıların ve bayraklarının Ortadoğu'dan bütünüyle çıkarılacağını vaat ettikleri sırada, Lloyd George da aracılar vasıtasıyla ve ayrı bir barış anlaşması imzalamaları koşuluyla Osmanlılara birçok başka teşvikin yanı sıra, bayraklarının Filistin üzerinde dalgalanmayı sürdürmesini bile önerir. Sonuçta, Enver Paşa Lloyd George'un önerisini geri çevirir. Bütün bunlara rağmen, Filistin'in gerçekte üç kez vaat edilmediğini ileri sürmek yanlış olmaz. Filistin'in dört kez vaat edilir ya da önce Siyonistlerin ve Arapların; sonra Sykes tarafından, daha kurulmamış bir uluslararası yönetim biçiminde Picot'nun; en sonunda da savaşın sonunda zaten kaybedecek olan Osmanlıların önünde yem olarak sallandırılır.

Ele aldığımız dönem boyunca, Britanya'nın emperyalist-ekonomik-stratejik nedenlerle Filistin'de başat yönetim rolünü kendine ayırdığı kuşkuya yer bırakmaz.

Balfour Deklarasyonu yalan ve rastlantıyla olduğu kadar, vizyon ve diplomasiyle özdeşleşmiş dolambaçlı bir sürecin son derece umulmadık ürünüdür. Weizmann bir dâhidir, ne var ki onun bu başarısı Britanyalı dindaşları için bile Tanrı'nın buyruğu değildir. Lucien Wolf karşısındaki zafer kıl payıyla kazanıldığı gibi, bir erdem örneği olarak gösterilemez. Britanya Siyonistleri arasında zirvedeki konumu güvendedir; ancak bu durum dahi yakın çevresinde bulunanların Weizmann'm kararlarını eleştirmelerini engelleyemez. Tepede bulunması daha geniş Siyonist çevrede bulunanların onun otoriter yönetimine karşı çıkmalarının da önünü

kesemez; Weizmann bu yüzden birkaç kez istifa etmek zorunda kalır. Osmanlı Devleti'yle ayrı bir barış imzalanması konusunda Harry Sacher ve Leon Simon'un görüşleri kabul edilmiş ya da Weizmann istifa tehditlerinden birinde sonuna kadar gitmiş olsa Filistin'in ve dolayısıyla dünyanın çok farklı bir tarihi olacağı kesindir.

Aynı durum, Kral Hüseyin'in Suriye'nin bazı bölgelerini biraz daha önce fethettikleri varsayımı için de geçerlidir. T. E. Lawrence'm tahmini böyle olacağı yönündedir. George Lloyd ile deve üstünde Akabe'den çıktıkları bir gece, Hüseyin'in hükmünün "Akra'dan yukarıya, kıyı boyunca" yayılacağını söyler. Artık çok geç olduğunun, Savaş Kabinesi'nin Balfour tarafından Lord Rothschild'e gönderilecek mektubu onayladığının farkında değildir.

Bir de, Hüseyin'in Londra'da Arap milliyetçiliğini destekleyecek, en az Weizmann kadar ağzı laf yapan ve becerikli bir yandaşı olduğunu düşünelim. Oralara bizzat gidemediği için Lawrence ve Mark Sykes gibi vekillere güvenmek zorunda kalır. Her ikisi de deha sahibidir, ancak Yahudilerin, Arapların, Ermenilerin, Fransızların ve çeşitli İngiliz gruplarının arasında cambazlık yapan Sykes istese bile -hiç istememiştir- sadece Arapların destekçiliğine soyunamaz. Lawrence'a gelince, görüşleri en hafifinden karışık olarak nitelendirilmelidir. Sykes'a yazdığı mektupta belirttiği gibi Arap taraftarıdır, aynı zamanda Britanya yanlısıdır. Savaş sırasında Londra'da çok az bulunur, sonrasındaysa zaten çok geçtir. Hüseyin'in oğullarından birinin, Faysal ya da Abdullah'ın Londra'da Weizmann'm Siyonizm adına gerçekleştirdiği lobi faaliyetlerinin benzerini Arap milliyetçiliği adına yapıyor olması düşünülebilir; ancak bu ikisinin böylesine olağanüstü bir yetenek karışımına sahip oldukları kuşkuludur. Üstelik, Hüseyin için her ikisi de Arabistan'da gereklidir. En azından, olayların böyle gelişmiş olması, böyle gelişmeleri gerekiyordu anlamına gelmemelidir.

Dahası, Osmanlı Devleti'yle ayrı bir barış imzalamaya yönelik hareket hem Siyonist, hem de Arap planlarını birden boşlukta bırakmak gücüne sahip görünür. Üç İngiliz (Pilling, Herbert ve Zaharoff) ve bir Amerikalı (Morgenthau) temsilcinin Türklerle görüştükleri ya da görüşmeye hazırlandıkları Haziran ve Temmuz 1917'de Filistin de dahil, Suriye hâlâ Osmanlıların elindedir. Bu aşamada Müttefiklerle varılacak ayrı bir barış düzenlemesinin Türklere bu topraklar üzerinde simgesel olmanın ötesinde bir denetim hakkı tanıyacağı kesindir ve Weizmann'm bu fikre böylesine şiddetle karşı çıkmasının nedeni de budur. Morgenthau'yu engellemeyi başarır. Herbert'i durdurmayı beceremese de, ilk temaslarını sürdürmeyen Türkler bu işi sanki onun adına gerçekleştirir. J. R. Pilling'in faaliyetlerinden kasım sonunda, Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanmasından

sonra haberdar olur. Bu deklarasyonun sağladığı bütün kazanımların hâlâ yitirilebileceğinin bilincinde olduğu yönünde kanıtlar vardır. Ermeni kökenli James Malcolm ile birlikte derhal Dışişleri Bakanlığı'nda Ronald Graham ile temasa geçer ve "telaşa yakın kaygılarından" söz eder.[1] Graham konuklarını yatıştırır, Pilling'in herhangi bir yetkisi olmadığını belirtir. Basil Zaharoff'tan bahsetmez, çünkü ne Graham, ne de Dışişleri Bakanlığı'nın herhangi bir yetkilisinin konudan haberi vardır.

Zaharoff'un girişimlerinin başarı ihtimali çok daha yüksek olduğu için, Türklerle görüşmek için yaptığı yolculukların Weizmann'ı gerçekten çok daha kaygılandıracağı kesindir. Zaharoff'un sondan bir önceki İsviçre ziyareti Siyonistler açısından en tehlikeli olanıdır. Lloyd George Balfour Deklarasyonu'ndan sonra bile Osmanlı bayrağının Kudüs üzerinde dalgalanmasını önerir. Enver Paşa'nın 1918 yılının başında, temsilcisi Abdülkerim aracılığıyla o İsviçre otel odasında silah tüccarının önerilerini kabul ettiğini ve ayrı bir barış anlaşması imzaladığını düşünelim. Böylesi bir durumda Yahudilerin izleyen yıllarda da Hamursuz yeminlerini deklarasyondan aldıkları esinle değiştirecekleri kuşkuludur.

Balfour Deklarasyonu tahmin edilemez olduğu, çelişkilerle, hilelerle, yanlış yorumlarla ve hüsnükuruntularla özdeşleştiği için, yayınlanmasıyla sonuçlanan süreç de gelecekteki sorunların kaynağı olur, bugün hâlâ sürdürülen kanlı bir hasada yol açar.

Siyonistler Filistin'i uluslararası bir kurumun yönetimine bırakmayı öngören Sykes-Picot Anlaşması'nın varlığını öğrenince, küplere biner. Bu anlaşma, Ortadoğu konusunda Britanya yetkililerinin verdiği tüm umutlarla zıttır. Bu nedenle, Britanya hükümetinden yazılı bir destek güvencesi almaları gerektiği sonucuna varırlar ve Balfour Deklarasyonu'nu bekledikleri bu güvence olarak kabul ederler. Aslında, Britanya'nın kandırma girişimleri hiç bitmez. 1917 yaz aylarında, Siyonistlerin Sykes-Picot Anlaşması'nı haber almalarından sonra, ancak Balfour Deklarasyonu öncesinde, Dışişleri Bakanlığı Osmanlılarla ayrı bir barış konusunu görüşmeye giden Morgenthau'yu mat etmesine izin vererek Weizmann'ın tatmin olmasını sağlar. Oysa aynı Dışişleri Bakanlığı aynı günlerde Türklerle aynı konuyu görüşmesi için Aubrey Herbert'in İsviçre'ye gitmesine izin verir. Bu izinden Weizmann'a söz etmediklerini belirtmek bile gereksizdir. Deklarasyondan sonra, Lloyd George'un bir eliyle verdiğini –Enver'in razı olması koşuluyla– diğeriyle geri almaya hazırlandığı da gerçektir. Siyonistler Zaharoff ile Abdülkerim arasındaki görüşmeleri asla öğrenmezler. Yine de, başbakanın davranışı Yahudi milliyetçilerle Britanya hükümeti arasında gelecekte oluşacak ilişki açısından hayra yorulamaz.

Kral Hüseyin ve Arap milliyetçileri Britanya'nın ikiyüzlülüğünden Weizmann ve Siyonistlere oranla daha çok etkilenir. Sykes-Picot Anlaşması onların da hedefleriyle zıttır. Ne var ki Sykes Cidde'de Hüseyin'e Suriye'nin Filistin'i de kapsayan Suriye kıyısını Britanya'nın Mezopotamya'ya uyguladığı yöntemin eşine göre yöneteceğini söylediği zaman, Mekke şerifi büyük bir hata yapar. Sir Henry McMahon ile yazışmalarını ve bu mektuplarda Britanya'nın Bağdat ve Basra'yı geçici bir süre için işgal edeceğini belirten bölümleri hatırlar. Okuyucu, McMahon'un mektuplarını bilerek muğlak ifadelerle kaleme aldığını hatırlayacaktır; ne var ki Hüseyin bu muğlaklığı fark etmez. Elinde Mezopotamya için olduğu gibi, şimdi de Suriye konusunda sarsılmaz güvenceler bulunduğuna inanır. Sykes'a dolaylı olarak güvenir. Bazı Britanya imparatorluk subayları bir yana, oğlu Faysal'la danışmanı Fuat Selim, Hüseyin'in konuyu yanlış değerlendirdiği kanısındadır. Bugünden bir şey söylemek artık imkânsızdır, ancak Sykes'ın imkânsızı bir kez daha başaracağı ileri sürülebilir. Ne var ki İspanyol gribine yakalanacak ve 16 Şubat 1919 günü Paris'te ölecektir. Ardmdan da Versailles'da Britanya "Dan'dan Beerşeba'ya kadar" Irak ve Filistin'i aldığına göre, Lloyd George da Fransa'nın Suriye'yi işgaline izin verir. Böylelikle, daha birkaç ay önce Enver'le Siyonist düşün bir bölümü üzerinde pazarlığa giriştiği gibi, Versailles'da da Clémenceau ile Arap milliyetçi düşünün bir bölümünü pazarlık konusu yapar.

McMahon-Hüseyin yazışmasını ve Sykes-Picot Anlaşması'nı ele alan tarihçiler Hüseyin ve oğullarının Balfour Deklarasyonu karşısındaki ilk tepkilerini anlatmak için okyanusları kurutacak kadar mürekkep harcar. Yahudi yerleşimcileri iyi karşılayıp, onlara destek vaat ettikten sonra mı çekinceler geliştirirler, yoksa hoşnutsuzluklarını daha baştan mı ifade ederler? Bu tartışmayı başkalarından farklı değerlendirebilecek imkânımız yoktur; zaten o dönemin diğer tüm konuları gibi, burada da kanıtlar karmaşık ve çok anlamlıdır. Arap Bürosu'ndan Hogarth Hüseyin'e Balfour Deklarasyonu'nu açıklamak amacıyla Cidde'ye gittiği zaman, "Kral düzenlemeye oldukça hazır görünüyordu [ve çözümü] heyecanla benimserken, Yahudilerin tüm Arap topraklarına hoş geleceklerini söylüyordu."[2] Unutulmaması gereken nokta, Hüseyin'in Filistin'i Arap toprağı olarak gördüğüdür. Sykes Faysal'ı konu hakkında bilgilendirirken, yazdığı mektup Yahudi kavramındaki masalsı yanı ortaya çıkarır:

> Arapların Yahudileri küçümsediğini, suçlayıp nefret ettiğini biliyorum, ancak tutku prenslerin ve halkların yıkımıdır ... Yahudilere zulüm uygulayıp mahkûm edenler bu öyküyü anlatacaktır. Eski günlerin İspanya İmparatorluğu ve günümüzün Rusya'sı Yahudilere zulüm etme

yolunun ucundaki yıkımı kanıtlar. Kendi kendine bu ırkın hor görüldüğünü, reddedildiğini, nefret edildiğini, savaşamadığını, yurdu ya da ulusu olmadığını mı söylüyorsun? Ey Faysal, yüreğini ve zihnini okuyorum ve çevrende kulağına benzer sözler fısıldayacak danışmanların var. Küçümsenen bu güçsüz ırkın evrensel olduğunu, büyük güce sahip bulunduğu için yenilemeyeceğini söylediğim zaman, bana inan.[3]

Faysal cevap verir: "Kimseyi dini nedeniyle asla küçümsemedim, asla küçümsemeyeceğim ... bu yüzden, genel anlamda Yahudilerle iyi niyetli herhangi bir uzlaşıya açığım."[4] Balfour Deklarasyonu "iyi niyetli bir uzlaşı" mıdır? Faysal pek emin görünmez. Sykes'a yazdığı mektubu sürdürür: "Ancak neler olup bittiğinin farkında olmadığım gibi, Yahudilerle Araplar için Filistin konusunda varılmaya niyetlenilen düzenlemenin temelini de bilmiyorum." Aralık 1917'de kuşkularını Şam'ın önde gelen Müslümanlarından Hakkı Bey'e açar. Balfour Deklarasyonu'na olumlu gözle bakmadığını söyler, ancak henüz itiraz etmeye hazır değildir.[5]

Hüseyin ve yakın ailesinin Balfour Deklarasyonu konusunda düşündükleri bir yana, açıklama Araplar ve daha genel anlamda Müslümanlarda ciddi çekincelere yol açar. Hakkı Bey deklarasyondan Akabe'de haberdar olan Faysal ve diğer Arap önderlerinin "Büyük Britanya ve Fransa'nın hırs ve planlarını" suçlamakta tereddüt etmediklerini belirtir.[6] Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan William Yale, deklarasyonun açıklanmasından iki gün sonra diğer bölgelerdeki "Suriyelilerin Siyonizm ve bütün Müttefiklere karşı protesto mitingleri düzenlediklerini, Müslümanlar içindeki daha genç ve daha heyecanlı olanların Filistin'in barışı için hayra yorulmayacak planlar hazırladıklarını" belirtir. Suriye'nin önde gelenleri Balfour'a bir telgraf gönderir:

Ekselanslarının Filistin'de Yahudiler konusunda Lord Rothschild'e yaptıkları açıklamanın yayınlanması nedeniyle, yüreğin vücut için olduğu gibi, Filistin'in de Suriye'nin yaşamsal bir parçası olduğuna, özellikle Filistin'in en az Yahudilik için olduğu kadar Müslümanlık ve Hıristiyanlık için bir kutup yıldızı ve dini ilkelerinin doğduğu yer olması nedeniyle, siyasal ya da toplumsal açıdan ayrılamayacağına Ekselanslarının dikkatini çekmek isteriz.

İslam Cemiyeti 5 Kasım günü Londra'da, Siyonistlerin vaat edilmiş topraklara yönelik taleplerini kaleme almak üzere toplandıkları Russell Meydanı, Imperial Otel'in oldukça yakınında, Bloomsbury, Great Russell Sokağı 46 numarada bir araya gelir. Ancak Müslümanların amacı

"Britanya hükümetinin Filistin'in Latince adıyla eşanlamlı olan Mescid-i Aksa da dahil olmak üzere, Müslüman ibadet mekânlarının kutsallığına zarar gelmeyeceği yolundaki vaadini hatırlatmaktır." İkinci ve daha da amaca yönelik bir karar alırlar:

> Biz, İslam Cemiyeti üyeleri, kendilerini Siyonist olarak adlandıran bazı kişilerin başlattıkları zararlı hareketi büyük bir kaygıyla izlediğimizi ve Müslümanların zihinlerinde bulunabilecek her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için, Britanya hükümetinin yine zamanında bir siyasi açıklama yapacağını umduğumuzu beyan ederiz.

Beş gün sonra, Londra'nın Müslüman İngiliz toplumun önde gelen temsilcilerinden ve Kızılay Cemiyeti'nin kurucusu Amir Ali bu kaygıları tekrarlar ve Lord Hardinge'e, "Filistin'in Müslümanların gözünde kutsal bir mekân olduğu ve kutsallık anlamında Mekke ve Medine'den hemen sonra geldiği yadsınamaz," diye yazar.[7] "Peygamberlerinin ruhu Miraç'tan önce Kudüs'te dinlenmişti. Kudüs ve civarı Müslüman tapınaklarıyla, camileri ve türbeleriyle doludur. Lord Cenapları Filistin'deki bu en kutsal mekânların Yahudi denetimine verilmesinin Müslümanlar için ne denli bir hakaret olacağını kuşkusuz göreceklerdir."

İngilizler bu gibi eleştiriler karşısında hep Balfour Deklarasyonu'nun Filistin'in Yahudi olmayan halkını özellikle koruduğu cevabını verirler. Oysa 1917'de Arapların sayısı Yahudilerin altı ya da yedi katıdır. Büyük bir çoğunluğu minik bir azınlık karşısında koruma vaadi Müslümanlara biraz ters gelir. Üstelik Britanya yetkilileri bazen Arap huzursuzluğu karşısında sabırlarını yitirir gibidir. General Clayton Suriyelilerin Balfour'a telgraf gönderdiğini haber alınca, yollayanları çağırtır. Onlara, "Siyonistlerin çok güçlü olduklarını ... Bütün dünyada Yahudilerin sermayeyi denetlediklerini ... Filistin'i Yahudilere yurt yapma kararlarının kuşkusuz başarıya ulaşacağını," belirtir.[8] Bu nedenle, Siyonistler Filistin'e vardıklarında, Arapların onlarla işbirliği yapmalarının yararlı olacağı tavsiyesinde bulunur. Sykes İslam Cemiyeti'nin Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu kararları okuyunca, dosyanın üzerine yuvarlak harfli, çocukça elyazısıyla, "Bu asi ve İttihatçı ajan güruhunun ... dikkate alınmamasını şiddetle öneririm. Üyelerinin çoğunun dikenli teller ardında olması gerekirdi ve herhangi bir başka ülkede bulunacakları yer de orası olurdu," diye yazar.[9] Bu notlar kişinin Arap-Siyonist anlaşmazlığını çözümlemeyi gerçekten isteyip istemediğini meraka yöneltir.

İstese de çözüp çözemeyeceği tartışmalıdır; çünkü 1919 yılında istemeden dünyadan göçecektir. Onu izleyen, 1920'de Milletler Cemiyeti tarafından Filistin'i yönetmekle görevlendirilen İngilizlerin orada barışı

sağlayamadıkları kesindir; ancak savaş sırasında Arap ve Siyonist hareketlerin önünü açmaya çabalayan Britanya yetkililerinin başlıca hedefi asla Filistin'de barış sağlamak değildir; bu gibilerin amacı Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmak ve ülkelerinin dünya üzerindeki konumunu korumak olur. Büyük Şerif Hüseyin ve Chaim Weizmann ile gerçekleştirdikleri bütün alışverişin başlıca (ancak yegâne olmayan) ereği, budur. Ne bu iki adamın, ne de yandaşlarının Britanya'nın elinde basit birer piyon gibi hareket etmediği muhakkaktır. Hem Siyonistler, hem de Araplar gerek savaş sırasında, gerekse de sonrasında amaçlarını gerçekleştirmek için inatla, tutkuyla mücadele eder. Buna karşın Balfour Deklarasyonu'na açılan böylesi karmaşık ve bu kadar hileli bir sürecin sonuçlarına şaşmamak gerekir.

En ünlü sonuç, deklarasyonun kendisidir. Siyonistler gibi, birçok başkaları da deklarasyonu olağanüstü bir başarı, modern İsrail devletinin kurulması yolundaki temel taşlardan biri olarak görür. Öte yandan, birçok Arap aynı belgeye korkunç bir yenilgi, sefalet ve mal-mülk kayıplarının gerçek başlangıcı olarak bakar.

Sürecin aynı ölçüde önemli etkilerinden birisi de, tüm tarafların tüm taraflara karşı hissettikleri derin güvensizlik ve bu güvensizlikten doğan, ileride çok kan dökülmesine neden olacak umutsuzluktur.

Savaşın sonunda Britanya Filistin'i askeri işgal yöntemiyle yönetir. 1919 Paris Barış Konferansı ve 1920 San Remo Konferansı Britanya'nın rolünü onaylar ve Milletler Cemiyeti'nin yerleştirdiği sistem çerçevesinde süresiz olarak uzatır. Siyonizm hedefine ulaşmış olsa da, Siyonistlerin Britanya karşısındaki kuşkuları canlanır. Birçok Siyonist Britanya'nın Filistin'deki ilk askeri valisi Ronald Storr'un Yahudiler karşısında Araplara öncelik tanıdığını, o güne kadar kararlı bir müttefik olarak gördükleri yeni Sömürgeler Bakanı Winston Churchill'in de en azından Filistin'den koparılan Mavera-i Ürdün'ü Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın yönetimine bırakan 1922 Kahire Konferansı'nda Araplardan yana tavır aldığını düşünür. Britanya Filistin'inin ilk yüksek komiseri Herbert Samuel bile Mayıs 1921'deki Siyonist karşıtı ayaklanmalardan sonra Yahudi göçünü dondurması ve hapisteki isyancıları bağışlamasıyla Siyonistleri şaşırtır ve kızdırır. Bazı Britanya yetkililerinin antisemitist görüşler ifade etmeyi sürdürmeleri de durumu sertleştirir.

Siyonistlerle Britanya yetkilileri arasındaki gerilim 1922'den sonra hafifler; ancak 1930'da iktidardaki İşçi Partisi hükümeti Yahudi varlığından rahatsız olan Arapları yatıştırmak amacıyla, Sidney Webb adıyla ünlenen eski Fabian sosyalisti, sonranın Sömürgeler Bakanı Lord Passfield tarafından hazırlanan Beyaz Kitabı kabul eder. Webb Siyonist programın temellerini sorgular: Filistin'e (yine) Yahudi göçü; ayrıcalıklı iş uygulamaları;

Arap topraklarının toptan alınması. Siyonistler bu kitabı öylesine yoğun eleştirirler ki, hükümet geri adım atmak zorunda kalır; ancak 1937'de sorunu kesin olarak çözümlemeye niyetli bir Muhafazakâr Parti hükümeti 1937'de bu kez başka bir kuruluşun, Lord Peel başkanlığındaki araştırma komisyonunun önerilerini benimser: Filistin bir Yahudi Devleti, bir Arap Devleti ve Britanya mandasında kalmayı sürdürecek bir bölge olarak üçe bölünecektir. Bu plan Siyonistler arasında ciddi bir kuşkuya ve yoğun itirazlara yol açarsa da, Weizmann sonunda kabul edilmesi çağrısı yapar. Sonra, 1939'da Neville Chamberlain hükümeti Peel Raporu'nu reddeder: Filistin bölünmemeli, iki uluslu ve bağımsız bir Arap-Yahudi devleti olmalıdır. İzleyen beş yıl boyunca yetmiş beş bin yeni Yahudi'nin Filistin'e göçmesine izin verilecek, bu sürenin sonunda göç tümüyle durdurulacaktır. Bu aşamada, Filistin'in Arap nüfusu Yahudi sayısının yaklaşık üç katıdır ve Siyonistlerin Britanya'nın niyetleri karşısında duydukları kuşku yeni zirvelere tırmanır. Chamberlain planının çizim masalarında kalmasına rağmen, kuşku İkinci Dünya Savaşı sırasında da fazla azalmaz.

1918'den sonra Arap öfkesi ve kuşkusu da artar. Hüseyin beklediği Arap krallığı yerine sadece Hicaz krallığıyla yetinmek zorunda kalır; üstelik 1924'te İbn-i Suud ve onun Vehhabi köktendincileri tarafından devrilir. Faysal da bağımsız Suriye'nin kralı olamayacaktır: Fransızlar tarafından 1920'de Şam'dan sürülür; bir yıl sonra Britanya tarafından Irak'ın kukla hükümdarlığına getirilir, kardeşi Abdullah da Mavera-i Ürdün'de aynı rolü üstlenir. Osmanlı efendilerinin yönetimindeyken mi daha mutlu olurlar, yoksa Britanyalıların altında mı? Konuyu onların ve yandaşlarının Britanya karşısındaki tutumlarının fazla basit olmadığını söyleyerek kapatmak doğru olacaktır.

Filistin Araplarının çoğunluğuna gelince, öfkelerini topraklarını çaldıklarına inandıkları Yahudilere ve Yahudileri koruduklarını düşündükleri Britanya yetkililerine yöneltirler. Arap isyancıları 1920 ve 1921'de altı-yedi İngiliz öldürür. Kudüs, El Halil ve Safed'deki pogromlar 133 kişinin ölümü, yüzlercesinin yaralanması ve büyük maddi hasarla sonuçlanır. 1936'da gerçek bir Filistinli Arap ayaklanması gelişir. Ayaklanmayı yatıştırmayı amaçlayan Peel Komisyonu'nun önerileri, ateşi körüklemekten başka bir işe yaramaz. Arap önderleri Peel'i Siyonistlerin yaptığından da daha şiddetli mahkûm eder ve önerilerini ittifakla reddeder. Arapların başlattığı genel grev Yahudi göçünün derhal durdurulmasını, Arapların Yahudilere toprak satmasının yasaklanmasını ve ulusal bir hükümet oluşturulmasını şart koşar. Bir içsavaş başlangıcı yaşanır. Siyonistlere ve Britanyalılara karşı savaşmak için Arap dünyasının her köşesinden Filistin'e gönüllüler akar.

Filistin'i yönetmekle görevlendirilen Britanya bunun için gerekli imkânlara sahip değildir.[10] Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra en geniş haline ulaşan imparatorluk ülkeyi onulmaz biçimde güçten düşürür. Ortadoğu'da, 1919 baharında, General Allenby ayda ortalama yirmi bin asker terhis eder. Bir yıl sonra, Genelkurmay Başkanı, "Hiçbir alanda yeterli güce sahip değiliz," diye yakınır. "Ne İrlanda'da, ne İngiltere'de, ne Ren kıyısında, ne İstanbul'da, ne Batum'da, ne Mısır'da, ne Filistin'de, ne Mezopotamya'da, ne İran'da, ne de Hindistan'da."[11] Britanya izleyen elli yılda, Osmanlıların elli yıl önce yaşadıklarına benzer bir tecrübe yaşayacak, uluslar kendi kaderlerini belirlemek hakkına sahip olmak isteyip, bu amaçla silaha sarıldıkça, imparatorluk giderek küçülecektir. Filistin'de Yahudiler ve Araplar silaha sarılır; Britanya'nın barışı sağlayacak gücü yoktur.

Britanya'nın 1920 pogromları sırasında gerektiği gibi koruyamadığı Yahudiler o yıl Haganah adlı yarı askeri bir örgüt kurarlar. Otuzlu yıllarda buna iki silahlı örgüt daha eklenir: Britanyalıların Irgun adını verdikleri Etzel ve Etzel'den ayrılan, İngilizlerin Stern Çetesi olarak adlandırdıkları Lechi. Her iki örgüt de savunma operasyonlarından saldırı faaliyetine geçer, sonunda da Arap ve İngilizlere karşı terör programları yürütür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Etzel ve Lechi en önemlisi Kudüs'te 91 kişinin hayatına mal olup 46'sının yaralanmasıyla sonuçlanan King David Oteli saldırısı olmak üzere cinayetlere, dayaklara ve bombalama eylemlerine giriştikleri zaman, bu faaliyetler en kanlı zirvelerine ulaşır.

Britanya-Siyonist ilişkileri bu kadar dibe düşmüşken, Britanya-Arap ilişkileri daha da kötü durumdadır. Manda döneminin en önemli Filistinli önderi Hacı Emin el-Hüseyni Araplar arasında düzeni sağlayacağını uman Herbert Samuel'in yardımıyla Kudüs'ün en yüce Müslüman makamı olan Büyük Müftülük görevine, kaydı hayat şartıyla seçilir. Oysa El-Hüseyni uzlaşmaz bir Filistin milliyetçisi, diğer bir ifadeyle hem Britanya işgalinin, hem de Siyonizmin amansız düşmanıdır. 1936 Arap Ayaklanması'nın başına geçer. İngilizler tarafından sıkıştırılınca kaçar, sonunda İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazi Almanyası'na sığınır, Arap bağımsızlığı için Hitler'in desteğini almaya çalışır. Nefret ve şiddetin bu kez kesin sonuçlarla yeniden kabardığı 1948 yılında, Araplarla yeni İsrail devleti arasındaki savaş sırasında devre dışı kalır. Oysa görüşleri hiç devre dışına çıkmayacağı gibi, hâlâ en az eskisi kadar güçlüdür.

Kısacası, Britanya ve müttefikleri Birinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'da Osmanlı canavarının kellesini uçurur. Politikalarıyla geleceğin nefret tohumlarını ekerler. Bu tohumlardan silahlı insanlar yükselir. Hâlâ yükseliyorlar.

TEŞEKKÜRLER

Bu projede çok yardım gördüm.

Her şeyden önce, Birleşik Devletler'de, Britanya ve İsrail'de birlikte çalıştığım arşiv görevlilerine teşekkür etmek istiyorum. Başta Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi Arşivi'nden Debbie Usher ve Rehovot'ta Weizmann Enstitüsü, Weizmann Arşivi Müdürü Merav Segal olmak üzere, her biri bana yardımcı olmak için alışkanlıklarının ötesine geçti.

Bu kitabın başlangıcında yer alan hava raporunun izini bulmak için büyük gayret gösteren Georgia Tech kütüphane yetkilisi Bruce Henson'a teşekkür borçluyum.

Ardından Rusçadan çevirileri için Natalya Staros'a, İbraniceden çevirileri için Uri Rosenheck'e ve Fransızcadan çevirileri için Shari Youngblood'a şükranlarımı iletiyorum. Ülkeden ayrıldıktan aylar sonra ihtiyaç duyacağıma karar verdiğim belgelerin izini süren, fotoğraflarını çekip e-posta eki olarak bana ileten Luke Dickens'a ve eski dost Jim Obelkevich'e de şükran borçluyum. Alexandra Ramirez kitapta röprodüksiyonları kullanılacak görüntüleri bulmama yardım etti.

Beni Oberlin College'da Balfour Deklarasyonu konusunda konuşma yapmaya davet eden Leonard Smith'e Kudüs'te Hebrew Üniversitesi'nde aynı konuda bir seminer düzenlememi sağlayan Oded Irshai'ye de teşekkür etmek istiyorum. Her iki üniversitede de öğrenciler, öğretmenler ve dinleyiciler düşüncelerimin berraklaşmasına yardım edecek sorular sordu.

Yarnton Manor'daki Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies bölümünün eski müdürü Peter Oppenheimer orada kalmama ve Britanya arşivlerini taramama imkân hazırladı; Tony Judt New York Üniversitesi, Erich Remarque Center'da ziyaretçi olarak New York Halk Kütüphanesi, Yivo Institute for Jewish Research bölümünde çalışmamı sağladı.

Tony Judt, Lisa Anderson, Stephen P. Cohen, David Taal, Dorothy Gilbert Goldstone, John Drucker ve John Krige taslağın tümünü ya da bölümlerini okudu ve değerli tavsiyelerde bulundular; hepsine teşekkür borçluyum. Ancak gerçek ve yorum yanlışlarından ve üslup hatalarından sadece ben sorumluyum.

Bu kitabın hazırlık aşamasında olduğu yıllar boyunca başta Bernard Wasserstein, David Gilbert, Chris Clark, Peter Weiler, David Large, Ross McKibbin, Peter Schitzgal, Peter Mandler, Peter Dimock, Gary Kornblith,

Carol Lasser, Kurt Tauber ve Georgia Tech, Tarih, Teknoloji ve Toplum Fakültesi'ndeki meslektaşlarımdan çoğuyla yaptığım tartışmalardan her zaman kazançlı çıktım. Hepsine şükranlarımı sunuyorum.

Yurtdışındaki arşivleri inceleyebilmem için iki kere yol giderlerimi karşılayan Georgie Tech Foundation'a teşekkür ediyorum.

Temsilcilerim Peter Robinson ve Christie Fletcher inanılmazdı.

Eşim ve iki oğlum da öyle. Artık en mutlu olduğum anları büyük bir projeyle uğraşırken yaşadığımı biliyorum.

Jonathan Schneer
Atlanta, Georgia
10 Ağustos 2009

NOTLAR

Giriş Olarak Bir Final

1 Aralık 1917 günü, Londra ... "Gün içinde hızı artan, soğuk kuzey rüzgârları. Öğlenle birlikte azalan yağmur. Akşam parçalı bulutlu." *Symon's Meteorological Magazine.*

Bölüm 1

1 *Encyclopaedia Britannica*'nın Filistin maddesi Filistin'in 225 km uzunluğunda ve enleme bağlı olarak 40 ve 130 km arasında genişlikte olduğunu belirtir.
2 Twain, *Innocents Abroad*, s. 334-35, 351.
3 *Great Britain and the Near East*, 23 Mart 1917. At sırtındaki kişi Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'nden Dr. E. W. G. Masterman'dır.
4 *Palestine*, 8 Şubat 1917.
5 Estelle Blythe, Kudüs'ün son Anglikan piskoposunun kızı, *Great Britain and the Near East*, 15 Aralık 1915.
6 *A.g.e.*, 14 Ağustos 1914.
7 Bkz. "Fellah," *Encyclopaedia Britannica.*
8 Bkz, *a.g.e.*, "Bedevi."
9 Bkz, *a.g.e.*, "Kudüs." Kentin davetkâr bir portresi için bkz. Marcus, *Jerusalem 1913.*
10 Baedeker, *Palestine and Syria.*
11 Baedeker'e göre, duvarların yüksekliği 12 metredir. Bkz. Baedeker, *Palestine and Syria.*
12 *A.g.e.*, s. 220.
13 *A.g.e.*, s. 128.
14 "Kamu harcamalarının yüzde 80'i Türklerin yaşadığı bölgelere harcandı." Bkz. Graves, *Memoirs of King Abdullah*, s. 98. Buna rağmen ve Tanzimat'ın sonucu olarak, II. Abdülhamid'in saltanatının başlarında Yafa'dan Kudüs'e at sırtında gitmek üç gün sürer; 1912'de yeni yapılmış veya onarılmış yollarda bu süre sekiz saate düşer, trenle ise dört saat sürer. Yolculuğun hızlanması dış ticareti kolaylaştırır. Dahası, iç bölgelerde yetiştirilen ürünler trenle limanlara taşınıp ihraç edilirken, gemilerin dış ülkelerden limanlara getirdikleri mallar iç bölgelere nakledilir. Filistin'in ulusal ticareti 1875'le 1895 arasında yüzde 1 oranında artarken, 1895 ve 1913 yılları arasında artış oranı yüzde 5'i bulur.
15 Arazi fiyatları hektar başına 300-500 franktan 3.000-5.000 franka yükselir.
16 Birinci Dünya Savaşı öncesinde Filistin ve yukarıdaki malzeme ve istatistiklerden çoğunun kaynağı için özellikle bkz. Divine, *Politics and Society*; yine bkz. McDowall, *Palestinians*, s. 3-7. Güney Filistin'de koşullar için bkz. *Arab Bulletin*, Sayı 38.
17 T. E. Lawrence, "Syria, the Raw Material," Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, William Yale Belgeleri, kutu 2, dosya 1. Savaş öncesi 1914 Filistin Yahudileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Roth, *History of Jews,*

s. 366-74; Eban, *My People*, s. 312-25; *Great Britain and the Near East*, 9 Şubat 1917.

18 Bkz. Shaw, *Jews of Ottoman Empire*, s. 215-16; Blumberg, *Zion Before Zionism*, s. 158-60.

19 Mandel, *Arabs and Zionism*, s. xxi.

20 *A.g.e.*, s. 37. Yine bkz. Porath, *Emergence*, s. 25.

21 *Arab Bulletin*, Sayı 64, s. 389. Yazar sadece "Yahudi hareketinin önderlerinden biri" olarak tanıtılır.

22 Conder, *Eastern Palestine*, s. 17.

23 *Palestine*, 17 Ekim 1917.

24 Mandel, *Arabs and Zionism*, s. 39.

25 Porath, *Emergence*, s. 29.

26 Alıntı için bkz. Mandel, *Arabs and Zionism*, s. 81.

27 Genç Arap milliyetçisi Halil el-Sakakini'dir. Bkz. günlüğünde 23 Şubat 1914.

28 Bu dönemde Osmanlı'nın Yahudilere yönelik siyaseti için bkz. Shaw, *Jews of Ottoman Empire*, s. 206-33.

Bölüm 2

1 Öncelikle bkz. C. Ernest Dawn, "The Origins of Arab Nationalism," bulunduğu eser Khalidi ve diğerleri, *Origins of Arab Nationalism*, s. 3-30, ve Rashid Khalidi, "Ottomanism and Arabism in Syria Before 1914: A Reassessment," *a.g.e.*, s. 50-69. İlk milliyetçiler arasında en önemlileri: El-Afgani olarak bilinen erken dönem Panislamist Cemal üd-Din el-Asadabadi (1838-97); Müslüman birliği taraftarı olduğu kadar Batı'nın siyasal uygulamalarının taklit edilmesi yanlısı Abdullah el-Nedim (1843-96); Müslümanlığın ve tiranlığın birbiriyle bağdaşmadığı görüşünde olan Abdülrahman el-Kavakibi (1849-1902) ve Müslümanlığın Arap önderliğinde canlanması gerektiğine inanan Muhammed Abduh. Bkz. Haim, *Arab Nationalism*, s. 6-29; Dawn, *From Ottomanism*, s. 122-35.

2 II. Abdülhamid için bkz. Haslip, *Sultan;* yine bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 60-75.

3 İttihat ve Terakki üyesi binbaşı, Resneli Ahmet Niyazi'dir.

4 II. Abdülhamid'in yerine V. Mehmet adını alacak olan Şehzade Reşat geçer; o da ölünce VI. Mehmet tahta çıkar.

5 Harbiye Nazırı Nazım Paşa.

6 Alıntı için bkz. Duri, *Historical Formation*, s. 226.

7 El-Ahit için bkz. Ulusal Arşiv, FO371/2486/157749, 25 Ekim 1915; yine bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 118-19 ve Duri, *Historical Formation*, s. 225.

8 Bkz. Dawn, *From Ottomanism*, s. 154.

9 Bkz. Ulusal Arşiv, FO371/1827/29037. "Il importe d'établir dans chacun des vilayets syriens et arabes un régime décentralisera approprié à ses besoins et à ses aptitudes", "La langue arabe doit être reconnue au Parlement ottoman et considérée comme officielle dans les pays syriens et arabes." (Suriye ve Arap vilayetlerinin tümünde kendi ihtiyaç ve eğilimlerine uygun bir âdemimerkeziyetçi rejim kurma çabasındalar", "Arap dili Osmanlı Parlamentosu'nda tanınmalı ve Suriye ile Arap vilayetlerinde resmi dil olarak kabul edilmelidir.")

10 Bir casus 28 Mart 1913 tarihli raporunda, "Bu sıralarda Kahire'deki Suriyeliler çok faal ... birbirlerini kızıştırıyorlar." Demektedir. Kahire âdemimerkeziyetçi cemiyetin

karargâhı konumundadır. İTC 1914 başlarında çeşitli cemiyet ve faaliyetleri daha etkin izleyebilmek için Kahire'de bir büro açar. Büro ilk yılında 182.500 Osmanlı altın lirası ("inanılmaz bir tutar") harcar. İkinci yılında 513 hafiye çalıştırır, 4.131 jurnal alır, 8.938 kuşkulu hakkında dosya tutar; ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na yeni girmiş olması böylesi bir gayreti açıklar. Bkz. Tauber, *Arab Movements*, s. 37.

11 Alıntı için bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 229. Fransız dragoman Philippe Zalzal'dir.

12 Mallet'den Grey'e, 29 Ekim 1913, Ulusal Arşiv, FO371/1848/50838.

13 Ulusal Arşiv, FO371/1822/23816.

14 Ulusal Arşiv, FO371/1848/5519298. Mısırlı Panislamist Şeyh Abdülaziz Şaviş'tir.

15 Ulusal Arşiv, FO371/1822/24353.

16 Bkz. Hogarth, *Hejaz*, s. 54.

17 Lawrence'dan General Clayton'a, 18 Ekim 1916. Oxford University, New Bodleian Library (OUNBL), T. E. Belgeleri, MS Eng. C. 6737/f.12.

18 Bkz. Hogarth, *Hejaz*, s. 54.

19 Bkz. *El Kıble*, Sayı 87, 15 Haziran 1917.

20 Şeriflik görevi verdikleri bir başkası, amcası Abdülillah'tır.

21 Alıntı için bkz. Graves, *Memoirs of King Abdullah*, s. 45.

22 Rapor No. 2, "The Arabia and Hejaz Situation," 5 Kasım 1917, s. 6, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, William Yale Belgeleri. Ayrıca bkz. Wilson, *King Abdullah*, s. 15. İngiliz yanlısı sadrazam Kemal Paşa'dır.

23 *A.g.e.*

24 Alıntı için bkz. Graves, *Memoirs of King Abdullah*, s. 62.

25 "Şevketli Efendimiz ev halkımızla birlikte Hicaz'a gelirlerse, ona para getirilecek ve tüm asilerin erişemeyeceği bir yerde olacaklardır." *A.g.e.*

26 Rapor No. 2, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, William Yale Belgeleri.

27 Bkz. Hogarth, *Hejaz*, s. 16.

28 *A.g.e.*, s. 27-28.

29 Mekke Şerifi, "X'in" Sözlü Raporu, 29 Ekim 1914, Sir Ronald Storrs Belgeleri, Adam Matthew Publications Mikrofilmi, bobin 4, kutu 2, klasör 3.

30 *A.g.e.*

31 Bkz. Storrs, *Memories*, s. 164. Storrs, "Ben ... gizli ulak olarak İranlı küçük hizmetkârım Ruhi'nin kayınpederi X'i seçtim," diye yazar.

32 "Albay Wilson'ın Cidde'deki maiyetinden Hüseyin Ruhi Efendi tarafından yazılmış bir rapor." Ulusal Arşiv, FO371/3047/13365.

33 "Geçen baharda en gözde oğlu Abdullah'ın ağzından Afganistan Devleti'nin onların gözünde hep erişilemez derecede yüksek bir doruk olarak kalacağını işittim," Storrs'dan adı okunamayan kişiye, 22 Şubat 1915, Storrs Belgeleri, bobin 4, kutu 2, klasör 3.

34 Mark Sykes tarafından Arap konusu üzerine yazılmış başlıksız, numarasız bir belge, 11 Eylül 1916, Hull Üniversitesi, Mark Sykes Belgeleri. Hüseyin Osmanlıların Asir Emiri İdris'i yenmelerine yardım eder; İbn-i Raşit ve İbn-i Şa'alan yönetimindeki aşiretlerle iyi ilişkiler kurar.

35 Bkz. Dawn, *From Ottomanism*, s. 6.

36 Ulusal Arşiv, FO371/2846/112369. Yüzbaşı G. S. Symes'a göre bu duygular "sözde bir Türk düşmanının ve Şerif Hüseyin'in oğlu Şerif Abdullah'ın bir yakınına"

aittir. Şerif Hüseyin'in Osmanlı yönetimiyle ve Hicaz'a atanan valilerle ilişkisinin incelenmesi için bkz. Kayalı, *Arabs*, s. 181-84.

37 Bkz. Hogarth, *Hejaz*, s. 55.

38 Ulusal Arşiv, FO371/2486/112369.

39 Bkz. Wilson, *King Abdullah*, s. 14. Ne var ki Arap Ayaklanması'nın ulu tarihçisi George Antonius Abdullah'ın," Osmanlı Parlamentosu'ndaki Arap milletvekillerin önde geleni" olduğunu yazar. Bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 126.

40 Bkz. Graves, *Memoirs of King Abdullah*, s. 97.

41 Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'dır.

42 *A.g.e.*, s. 112.

43 *A.g.e.*, s. 112-14.

44 Bkz. Storrs, *Memoirs*, s. 135.

Bölüm 3

1 "Ekselansları Bakan'ın emriyle, bu türküyü söylerken yakalanacak herkesin cezalandırılması yönünde Kahire polisine talimat verildi." Sir Ronald Storrs Belgeleri, Adam Matthew Publications Mikrofilmi, bobin 4, kutu 2, klasör 3, Mısır 1914-15.

2 Örneğin, "Son derece kuşkulu, tehlikeli birisi, Musam üd-Din"; "Celal Bey, Sami Bey, Abdül Maim: Hepsi Tevfikiye Okulu'nun karşısında, Şeria Şura No. 5'te oturur ... Hareketleri oldukça kuşku verici. İzlenmeleri gerek." "Osmanlı adına casusluk yaptıklarından kuşkulanan Türkler hakkında notlar," *a.g.e.*

3 "Osmanlı Dördüncü Ordu Komutanı ve Bahriye Nazırı tarafından Yayımlanan Bir Bildirinin Çevirisi," *a.g.e.*

4 Bernard Wasserstein tarafından Sir Ronald Storrs Belgeleri mikrofilmine eklenen giriş bölümü. Bkz. *New Dictionary of National Biography* ve Storrs, *Memoirs*.

5 Kitchener hakkında yazılan biyografilerden biri için bkz. Royle, *Kitchener Enigma*.

6 Kitchener'dan Cheetham'e, 24 Eylül 1914, Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301. Bu dosya 10 Mart 1916'ya kadar Britanyalılarla Hüseyin ve ailesi arasında yapılan yazışmayı içerir. Yukarıdaki tarihten sonra bir günden söz edilmediği sürece, bu bölümde bu dosyaya bir daha değinmeyeceğim.

7 Alıntı için bkz. Storrs, *Memoirs*.

8 Buraya Abdullah'ın mektubunun Cheetham tarafından yapılan özetini alıntıladım, Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301. Ayrıca bkz. Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Felix Frankfurter Belgeleri, GB165-0111; bu, William Yale belgelerinden alıntıların mikrofilmidir ve Abdullah'ın mektubunda Şerif'in Türklere karşı İngilizleri destekleyeceğine söz verdiği bölümü içerir: "[Britanya] ülkemizin haklarını ve mevcut Emir'imiz Majesteleri Efendimizin kendini ve haklarını ve Emirliğinin haklarını ve bağımsızlığını her bakımdan, hiçbir kısıtlama veya istisna uygulamaksızın koruduğu sürece ve bizi başta Osmanlı saldırısı olmak üzere özellikle başka birisini Emir atayarak iç karışıklığa –kendi yönetim ilkeleri– neden olmak isteyen bütün yabancı saldırılara karşı koruduğu sürece ve Büyük Britanya hükümetinin bu temel ilkeleri açıkça ve yazılı olarak garanti etmesi koşuluyla. Bu garantiyi ilk fırsatta almayı bekliyoruz." Burada "Arabistan" iması bulunmaz. O zaman Cheetham bu sözcüğü neden telaffuz etmiştir?

9 Kopya için bkz. Ulusal Arşiv, FO800/48.

10 19 Mart 1915 günü Downing Sokağı 10 numarada toplanan bir Savaş Konseyi ile

ilgili sekreter notu. Ulusal Arşiv, Cab42/2/132.

11 X'in stenoyla tuttuğu notlar için bkz. Durham Üniversitesi, Sir Ronald Wingate Belgeleri, 134/8/52.

12 M. P. A. Hankey'den Lord Fisher'a, 22 Nisan 1915, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, H. H. Asquith Belgeleri.

13 19 Mart 1915 günü Downing Sokağı 10 numarada toplanan bir Savaş Konseyi ile ilgili sekreter notu. Ulusal Arşiv, Cab42/2/132.

14 Bkz. Leslie, *Mark Sykes*, s. 6.

15 Aubrey Herbert, Mark Sykes'ı anma toplantısında övgü konuşması, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri, DD/HER/53.

16 Alıntı için bkz. Leslie, *Mark Sykes*, s. 62.

17 Sykes'tan Grey'e, 14 Eylül 1914, Ulusal Arşiv, FO800/104-112/485.

18 Sykes'ı Fitzgerald ile tanıştıran Lancelot Oliphant'dır.

19 Sykes'tan George Arthur'a, 12 Eylül 1916, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Leonard Stein Belgeleri, kutu 2, PRO30/57/91.

20 Örneğin, Arap çöl aşiretlerine "Para ve yiyecek bile verilmelidir ... Ardından, develer için prim önerilmelidir ... telgraf izolatörleri için de ... sonra, Hicaz tren yolunu kesmek için bir ödül, Osmanlı Mavzerleri için ve Osmanlı ordusundan firar edenler için de daha yüksek ödül ... Mümkünse, tüm Hicaz Demiryolu'nun çalışmasını boz ve köprüleri yık". Bütün bunlar, T. E. Lawrence'ın bir buçuk yıl sonra gerçekleştirdiği ünlü çöl harekâtında başaracaklarının güzel bir tarifidir. Sykes'tan Herbert'e, tarihsiz (ancak, ilkbahar 1915 olması gerekir), Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri, DD/HER/34.

21 Sykes'tan Herbert'e, 1 Nisan 1915, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri, DD/HER/53.

22 Savaş Komitesi, Bart. Temsilcisi Yarbay Sir Mark Sykes tanıklığı; 6 Temmuz 1916 Perşembe günü saat 11.30'da, Downing Sokağı 10 numarada yapılan toplantı," Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri.

23 Lawrence'dan Hogarth'a, 22 Mart 1915, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Lawrence Belgeleri, MS Eng. D. 3335/f.146.

24 Lawrence'dan Hogarth'a, 22 Mart 1915, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Lawrence Belgeleri, MS Eng. D. 3335/f.146.

25 Storrs'dan adı okunamayan birisine, 22 Şubat 1915, Storrs Belgeleri, bobin 4, kutu 2, klasör 3.

26 McMahon'dan Hardinge'e, 4 Ağustos 1915, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge of Penhurst Belgeleri, cilt 94, Sayı 74.

27 Savaş Komitesi, Bart. Temsilcisi Yarbay Sir Mark Sykes tanıklığı; 6 Temmuz 1916 Perşembe günü saat 11.30'da, Downing Sokağı 10 numarada yapılan toplantı," Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri ve "Bart. Temsilcisi Yarbay Sir Mark Sykes'ın Arap Sorunu konusunda tanıklığı," Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri.

Bölüm 4

1 İbni Raşit, İbni Suud karşısında Osmanlı desteğinin sürmesi için cihat çağrısı yapar.

2 Clayton'dan Wingate'e, 2 Ekim 1915, Durham Üniversitesi, Wingate Belgeleri, 134/2/29.

3 Vali Vehip Paşa'dır. Ne var ki Hasan Kayalı gelişmelerin böyle yorumlanmasına karşı çıkar: İstanbul, valiye Şerif Hüseyin ile uzlaşma talimatı vermiştir ve bulunan evrak çantasındaki belgelerin bu durumu ortaya koyması daha olasıdır. Bkz. Kayalı, *Arabs*, s. 190.
4 Bu konuda, büyük ölçüde Antonius'a dayanıyorum: Bu gelişme için bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 149-50. Ayrıca bkz. Tauber, *Arab Movements*, s. 60-66.
5 Bkz. Hogarth, *Hejaz*, s. 55-56.
6 Bkz. Stuermer, *Two War Years*, s. 117.
7 Bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 211.
8 *A.g.e.*, s. 213. Cemal Paşa'ya göre, Faysal konuşmasını Eylül 1915'te yapar. Ne var ki Antonius Faysal'ın Eylül'de Şam'a gittiğinden bile söz etmez.
9 *A.g.e.*
10 Konuşan, ileride Irak başbakanı olacak Yasin el-Haşimi'dir.
11 Bkz. Storrs, *Memoirs*, s. 205-06; Herbert, 30 Ocak 1915 tarihli günlük yazısı, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri, bobin 1.
12 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 41.
13 Wingate'ten Clayton'a, 24 Şubat 1915, Durham Üniversitesi, Wingate Belgeleri, 469/8/46.
14 Grey'den McMahon'a, 14 Nisan 1914, Ulusal Arşiv, FO371/2486/44598.
15 Wingate'ten Clayton'a, 20 Nisan 1915, Durham Üniversitesi, Wingate Belgeleri, 469/9/8.
16 Bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 159.
17 Alıntı için bkz. Dawn, *From Ottomanism*, s. 78
18 Güvendiği kişi Muhammed İbn-i Arif İbn-i Oreyfan'dır.
19 "Mekke Büyük Şerifi ile Yazışma, 7, Mekke Büyük Şerifi'nden Kahire'deki Britanya Temsilcisi Doğu İşleri Sekreteri Mr. Storrs'a," Ulusal Arşiv, FO371/12770/69301.
20 *A.g.e.*
21 Wingate'ten Clayton'a, 14 Ağustos 1915, Durham Üniversitesi, Wingate Belgeleri, 469/10/24.
22 Muhammed İbn-i Arif İbn-i Oreyfan'ın açıklaması, Ulusal Arşiv, FO371/2486/125293.
23 Bkz. Storrs, *Memoirs*, s. 167.
24 McMahon'dan Grey'e, 22 Ağustos 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2486/117236.
25 McMahon'dan Hüseyin'e, 29 Ağustos 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301.
26 Antonius, *Arab Awakening*, s. 167.
27 Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301.
28 "Osmanlı Ordusu, Musul Kolordusu Kurmay Subayı Mülazım-ı Evvel (Teğmen) Muhammed Şerif el-Faruki hakkında not," Ulusal Arşiv, FO371/2770/157740.
29 McMahon'dan Grey'e, 19 Ekim 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2468/153/045.

Bölüm 5

1 McMahon'dan Hüseyin'e, 24 Ekim 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2770.
2 Bkz. Storrs, *Memoirs*, s. 168.
3 Bkz. Ritchie Ovendale, "Storrs," *Oxford Dictionary of National Biography.*
4 Bir karışıklığın daha altını çizmek gerekir. C. Ernest Dawn gibi bazı tarihçiler Şam *vilayetinden* söz ederken, kimileri (özellikle Antonius ve Sanders) Şam diye bir

vilayetin olmadığı, Şam'ın Suriye *vilayeti* içinde yer aldığı görüşündedir.

5 Uzayıp giden, yaygın tartışmayı ayrıntılarıyla özetlemenin bir yararı yoktur. Siyonist görüşü merak eden okuyucu için bkz. Friedman, "McMahon-Hussein Correspondence," *Journal of Contemporary History*, 1970. Yazar yazışmayı düzeltmesiz tekrarlar, ancak *Palestine, Twice-Promised* adlı kitabının 1. cildinde pekiştirir. Friedman'ın orijinal makalesinin uzunca ve sertçe çürüten bir çalışma için bkz. Dawn, *From Ottomanism*, 4. Bölüm. Friedman ve Dawn'ın çalışmaları iki zıt görüşün en kapsamlı ve inandırıcı metinleridir. Ne var ki, tartışmada hiç payı olmayan bir kişi 2009 sonlarında, en azından bilim çevreleri içinde, Friedman'ın dışında kaldığı kaba hatlı bir fikir birliği sezinler. Bugün artık çoğu araştırmacı McMahon'un özensiz olmadığı, savaş bittiğinde Londra'daki üstlerine olabildiğince çok seçenek imkânı tanımak istediği, kasten belirsiz davrandığı kanısındadır. Örneğin bkz. Sanders, *High Walls*, s. 254 ve Fromkin, *Peace*, s. 184. Tartışma hakkında en son ve muhtemelen en tipik hüküm Tom Segev'den gelir: "Olsa olsa, Araplar [tarihi tartışmayı] teknik bir ayrıntıdan kazanır; [çünkü] mektuplar Filistin'in Britanya tarafından Araplara vaat edilen bağımsız devlete dahil olacağını kesin olarak belirtmez." Aynı mektuplar, dışında kalacağından kesin söz etmez. Bkz. Segev, *One Palestine*, s. 438.

6 McMahon'dan Hardinge'e, 4 Aralık 1915, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri.

7 Hardinge'den Chamberlain'e, 24 Aralık 1915, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri.

8 Hüseyin'den McMahon'a, 5 Kasım 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301.

9 Wingate'den Clayton'a, 15 Kasım 1915, Durham Üniversitesi, Wingate Belgeleri, 469/11/16.

10 Grey'in dosya üzerindeki notu, Ulusal Arşiv, FO371/2486/172416.

11 McMahon'dan Grey'e, 8 Kasım 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2486/170981.

12 Clayton'dan Yarbay A. C. Parker'a, 10 Aralık 1915, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Mark Sykes Belgeleri.

13 Aubrey Herbert, Dışişleri Bakanlığına muhtıra, 5 Kasım 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2486/164659.

14 Herbert, 2 ve 4 Kasım 1915 tarihli günlük, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri.

15 Herbert'ten Clayton'a, 7 Kasım 1915, Ulusal Arşiv, FO882/2.

16 Hardinge'den Nicholson'a, 15 Kasım 1915, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri.

17 Hardinge'den Wingate'e, 28 Kasım 1915, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri, cilt 94, Sayı 142.

18 Sykes'tan George Arthur'a, 12 Eylül 1915, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi; Stein Belgeleri, kutu 2, PRO/30/57/91.

19 Sykes'tan Arthur'a, 12 Eylül 1915, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi; Stein Belgeleri, kutu 2, PRO/30/57/91.

20 Wingate'ten Clayton'a, 14 Aralık 1915, Durham Üniversitesi, Wingate Belgeleri, 469/11/39.

21 Wingate'ten Clayton'a, 14 Aralık 1915, Ulusal Arşiv, FO882/2, fol. 167.

22 McMahon'dan Hüseyin'e, 17 Aralık 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301.

23 Hüseyin'den McMahon'a, 1 Ocak 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2770/69301.

24 Dışişleri çevirisi yerine, burada dilbilgisi açısından daha doğru olan Antonius çevirisini yeğledim. Bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 426.

Bölüm 6

1 Herbert'ten Sykes'a, 9 Şubat 1915, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri, DD/DRU/33.
2 Grey'in "Arap Sorunları Konusunda Bölümler Arası Komite Raporuna" yazdığı not, Ulusal Arşiv, FO371/2486/34982.
3 Bkz. Fromkin, *Peace*, s. 190-91.
4 Picot'nun Britanya delegeleriyle Londra'daki ikinci toplantısı, Paris'teki siyasal ustalarıyla görüş alışverişinde bulunma fırsatı elde etmesinden sonra, 21 Aralık günü gerçekleşir.
5 Grey'in "Arap Sorunları Konusunda Bölümler Arası Komite Raporuna" yazdığı not, Ulusal Arşiv, FO371/2486/34982.
6 Sykes'tan Clayton'a, 28 Aralık 1915, Ulusal Arşiv, FO882/2/27.
7 "Arap Sorunu: Çeşitli anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için M. Picot'yla üzerinde anlaşma sağlanan yöntem önerisi. Harita eklidir," 5 Ocak 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2767/2522.
8 23 Mart 1916 tarihli Savaş Kabinesi toplantısından alıntılar, Ulusal Arşiv, Cab42/11.
9 Herbert'in 26 Şubat 1916 tarihli günlük kaydı, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri. Sykes takma ad olarak "Elihu P. Bergman" adını seçer; haberi yayınlayan gazete *Sketch*'tir.
10 McMahon'dan Grey'e, 3 Mayıs 1916, Ulusal Arşiv, FO882/2/63.
11 "Arap Sorunu," McMahon'dan Grey'e, 20 Kasım 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2767/23579.
12 Gertrude Lowthian Bell, 23 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, FO882/2, s. 49-57.
13 Lawrence'dan William Yale'e, 22 Ekim 1929, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Lawrence Belgeleri, MS. Eng. C. 6737.
14 "Kraliyet Danışma Konseyi Bürosunda Lord Curzon'ın odasında gerçekleştirilen Doğu Komitesi Toplantısının Tutanağı," 5 Aralık 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Alfred Milner Belgeleri, MSS, Milner böl. (mikrofilm bobin 20) No. 137. Savaş Kabinesi, Doğu Komitesi. Ayrıca bkz. Bell'den Lord Cromer'a, 12 Haziran 1916, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri, cilt 23
15 "Kraliyet Danışma Konseyi Bürosunda Lord Curzon'ın odasında gerçekleştirilen Doğu Komitesi Toplantısının Tutanağı," 24 Nisan 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Alfred Milner Belgeleri, MSS, Milner böl. (mikrofilm bobin 20) No. 137. Savaş Kabinesi, Doğu Komitesi. Lord Curzon'ın görmezden gelinmesini önerdiği, sadece McMahon-Hüseyin yazışması değildir. Fransa Britanya'nın Ortadoğu'daki toprak kazanımları karşısında tazminat talep edecek olmasına rağmen, Sykes-Picot Anlaşması da yok sayılır: "Konu geçen yıl İmparatorluk Savaş Kabinesi'nde görüşülmüş ve bu bağlamda Britanya Kamerunlarının adı geçmiştir."
16 "Kraliyet Danışma Konseyi Bürosunda Lord Curzon'ın odasında gerçekleştirilen Doğu Komitesi Toplantısının Tutanağı," 5 Aralık 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Alfred Milner Belgeleri, MSS, Milner böl. (mikrofilm bobin 20) No. 137. Savaş Kabinesi, Doğu Komitesi.

17 "Kraliyet Danışma Konseyi Bürosunda Lord Curzon'ın odasında gerçekleştirilen Doğu Komitesi Toplantısının Tutanağı," 18 Haziran 1918, *a.g.e.*

18 Bkz. Friedman, *Question of Palestine*, s. 109; Fromkin, *Peace*, s. 193-94. Genel olarak anlaşmanın olumlu yorumlanmasını kabul eden diğer eserlerden bazıları için bkz. Glubb, *Britain and Arabs;* Ovendale, *Origins*, Rose, *Palmerstone to Balfour;* Nevakivi, *Britain, France;* Sanders, *High Walls;* Stein, *Balfour Declaration;* Tauber, *Arab Movements;* Monroe, *Britain's Moment.*

19 Antonius, *Arab Awakening*, s. 248; Erskine, *Palestine of Arabs;* Wingate, *Wingate of Sudan;* ve Avi Shlaim, "The Balfour Declaration," Lewis, *Yet more Adventures.* Sykes-Picot Anlaşması'nı yoğunca eleştiren birisi de Arnold Toynbee'dir: bkz. Friedman, *Palestine, Twice-Promised.*

20 Bkz. MacMillan, *Peacemakers*, s. 394. Çok kısa eğilinmiş olsa da, aynı hükme varan eserler için bkz. Segev, *One Palestine;* Barr, *Setting the Desert;* Darwin, *Britain, Egypt.*

Bölüm 7

1 Osmanlı İmparatorluğu'nun Medine Valisi Basri Paşa'dır. Bkz. *Arab Bulletin*, Sayı 27, s. 387.

2 Bkz. Hogarth, *Hejaz*, s. 54.

3 Bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 215, 220.

4 Ali'den Hüseyin'e, tarihsiz, Ulusal Arşiv, FO371/2767/88001.

5 Rakip şeyh Acagir el-Gazu; öteki üç şeyh el-Avali, İbn el-Sifr ve el-Sawaid'dir.

6 Bazı anlatılarda Gelibolu, kimilerinde de Mezopotamya.

7 Bkz. Tauber, *Arab Movements*, s. 37.

8 Bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 207.

9 Bkz. Tauber, *Arab Movements*, s. 37-38.

10 Bkz. *Great Britain and the Near East*, 24 Eylül 1915.

11 *A.g.e.*, 31 Aralık 1915.

12 Bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 214.

13 Faysal'dan Hüseyin'e, tarihsiz, Ulusal Arşiv, FO371/2767/88001.

14 Bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 188.

15 Bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 214.

16 *A.g.e.*, s. 217.

17 Bkz. Robert Fisk, *Independent*, 21 Mayıs 2005.

18 Antonius Faysal'ın çığlığından söz ederken, "Kelime kelime çevrildiğinde, 'Ey Araplar, ölüm artık tatlı gelecek!' anlamına gelir," diye yazar. "Ancak Arapça anlam açısından çok daha zengindir ve bu çığlık tüm Arapları idamların öcünü almak için hayatları pahasına da olsa, silahlanmaya davet eder," s. 191.

19 Bkz. Cemal Paşa, *Memories*, s. 220.

20 Hüseyin'den McMahon'a, 18 Nisan 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2767/95498.

21 Ali'den Hüseyin'e, tarihsiz, Ulusal Arşiv, FO371/2767/88001.

22 Başında Osmanlı generali Hayri Paşa bulunur.

23 Hogarth, "Mecca's Revolt," s. 410.

24 14 Haziran 1916 tarihinde yazılmış rapor; Storrs Belgeleri, bobin 5, kutu 2, klasör 4, Mısır 1916-17. Ayrıca bkz. Storrs, *Memoirs*, s. 169.

25 Alıntı için bkz. David Gill, "David George Hogarth," *Oxford Dictionary of National Biography*, s. 6.

26 Bkz. Hogarth, "Mecca's Revolt," s. 169.
27 Abdullah'ın kuzeni Atayba Emiri Şerif Şakir'dir.
28 Storrs'un McMahon'a 14 Haziran 1916 tarihli raporu, Storrs Belgeleri, bobin 5, kutu 2, klasör 4, Mısır 1916-17; Storrs, *Memoirs*, s. 174.
29 Oysa Oreyfan'ın Storrs'a teslim ettiği mektupta Şerif Ali ve Faysal'ın Medine saldırısını bir sonraki pazartesi başlatacaklarını bildirir.
30 Bkz. Hogarth, "Mecca's Revolt," s. 411.
31 Storrs Belgeleri, bobin 5, kutu 2, dosya 4, Mısır 1916-17. Ayrıca bkz. Storrs, *Memoirs*, s. 172.
32 Storrs Belgeleri, *a.g.e.*, Storrs, *Memoirs*, s. 174.
33 Bkz. Hogarth, "Mecca's Revolt," s. 411.
34 Bkz. 10 Haziran 1916 tarihli Hogarth raporu; Storrs Belgeleri, bobin 5, kutu 2, dosya 4, Mısır 1916-17.
35 Storrs'un 14 Haziran 1916 tarihli raporu, Storrs Belgeleri, *a.g.e.*
36 Hogarth'ın 10 Haziran 1916 tarihli raporu, Storrs Belgeleri, *a.g.e.*
37 Hogarth, "Mecca's Revolt," s. 411.
38 Cemal Paşa, *Memories*, s. 222-23.
39 Alıntı için *a.g.e.*, s. 224.
40 Cemal Paşa (*a.g.e.*) bu davetin tarihini 2 Haziran olarak belirtir; ancak bu tarih geçersizdir, çünkü davet Ali'ye Faysal'ın ayaklanmayı ilan ettikleri 5 Haziran Pazartesi gününden önceki akşam gerçekleşir.
41 Osmanlı valisi Galip Paşa'dır.
42 Bu anlatılanlar için bkz. Graves, *Memoirs of King Abdullah*, s. 144-46.
43 *A.g.e.*, s. 136; Cemal Paşa, *Memories*, s. 215.
44 "Mekke Vali Vekili ve Komutanı Binbaşı Mehmet Ziya Bey'in Arabistan Ayaklanmasıyla Sonuçlanan Gelişmeler Hakkındaki Raporunun Çevirisi," *Arab Bulletin*, Sayı 21, s. 256-60, 15 Eylül 1916.
45 Cemal Paşa, *Memories*, s. 215-16.
46 *A.g.e.*, s. 225.
47 "Mekke Vali Vekili ve Komutanı Binbaşı Mehmet Ziya Bey'in Arabistan Ayaklanmasıyla Sonuçlanan Gelişmeler Hakkındaki Raporunun Çevirisi," *Arab Bulletin*, Sayı 21, s. 257.

Bölüm 8

1 Sokolow Varşova gazetesi *Ha Tzefira*'nın sahibi ve başyazarıdır; iki Siyonist yayında, hareketin resmi organı *Die Welt* ile haftalık *Ha-Olam* dergisinde de editörlük yapar; Londra'da *The Times* dahil, bir dizi Avrupa gazetesine Rusya ve Yahudilik konularında katkılarda bulunur. Bunların dışında tarih kitapları, biyografiler, coğrafya incelemeleri ve alfabeler, hatta bir tarihi roman yazar.
2 Bkz. Sacher, *Zionist Portraits*, s. 36.
3 Sokolow'un Dışişleri Bakanlığı'na ilk ziyareti için bkz. Ulusal Arşiv, FO371/1794. Ayrıca bkz. Rawidowicz, "Nahum Sokolow."
4 Sokolow'un Siyonist Örgütü icra kuruluna raporu; alıntı için bkz. Rawidowicz, "Nahum Sokolow."
5 Bkz. Ulusal Arşiv, FO511/2136.
6 Üye sayıları için bkz. Cohen, *English Zionists*, s. 106-107.

7 Aslında ölüm nedeni zatürreedir.
8 Alıntı için bkz. Segev, *One Palestine*, s. 104.
9 Wolf bir İngiliz gazetesi olan *The Jewish World*'de yazı yazıp editörlük yapar. Disraeli'nin romanlarının yüzüncü yıl baskılarını yayımlar. Moses Montefiore'nin biyografisini yazar. Gazeteciliği sayesinde Avrupalı politikacılarla, diplomat ve yetkililerle tanışır, onların İngiliz meslektaşlarının gözüne girmeye çalışır. Doksanlı yıllar geldiğinde, *The Daily Graphic* gazetesinde "The Foreign Office Bag" adlı bilgili ve düzenli köşe yazıları çıkar. Sık sık "Diplomaticus" imzasıyla *The Fortnightly Review* dergisinde yazılar yazar. Dahası, Fransız *Le Journal* gazetesinin Londra muhabirliğini de üstlenir. Özellikle Arthur Balfour'un yüreklendirmesiyle Londra'daki Rus büyükelçisine Mançurya konusundaki İngiliz-Rus sorunlarına önerdiği, Rusya'nın da kabul ettiği bir çözüm nedeniyle, 1898'de olayları etkilediğini ileri sürer.
10 Alıntı için bkz. Finestein, *Scenes and Personalities*, s. 209.
11 Wolf'tan Sam G. Asher'a, 28 Eylül 1915, Yivo Enstitüsü, Wolf Belgeleri, mikrofilm bobin 2.
12 Bkz. Finestein, *Scenes and Personalities*, s. 214.
13 Wolf'tan Sam G. Asher'a, 28 Eylül 1915.
14 Bkz. Levene, *War, Jews*, s. 16.
15 *A.g.e.*, s. 19.
16 Alıntı için bkz. Wasserstein, *Herbert Samuel*, s. 129.
17 *A.g.e.*, s. 204.
18 Samuel'in eşi Beatrice Miriam Franklin'dir. Gaster ile evlenecek olan çocukluk arkadaşı Lucy Friedlander'dir.
19 Samuel'den Stein'a, 6 Aralık 1951, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 7.
20 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 109; ayrıca bkz. Samuel, *Memoirs*, s. 139.

Bölüm 9

1 Ahad Ha'am'dan Weizmann'a, 1 Kasım 1914, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
2 Bkz. Samuel, *Memoirs*, s. 139.
3 Bu sayfalardan alıntılar yapan tarihçilerden bazıları için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, Sanders, *High Walls*, Friedman, *Question of Palestine*.
4 Bkz. Samuel, kişisel notlar, 9 Kasım 1914, Lordlar Kamarası Belgeleri, Herbert Samuel Belgeleri, Yazışmalar, Cilt 1, 1915-17.
5 Alıntı için bkz. Wasserstein, *Herbert Samuel*, s. 144. Samuel, kişisel notlar, 9 Kasım 1914, Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, Herbert Samuel Belgeleri, Yazışmalar, Cilt 1, 1915-17.
6 Weizmann'dan Lewin'e, 8 Eylül 1914: bkz. Stein, *Letters*, 4 numaralı mektup.
7 Greenberg'den Weizmann'a, 10 Ekim 1914, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Weizmann'a Mektuplar.
8 Greenberg'den Weizmann'a, 10 Ekim 1914, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Weizmann'a Mektuplar.
9 Uluslararası Siyonist Örgütü İcra Kurulu üyelerine sunulan 7 Ocak 1915 tarihli rapor için bkz. Stein, *Letters*, 95 numaralı mektup, Cilt 7, s. 113.
10 Crewe Rothschild torunlarından ve eski Liberal başbakan Rosebery Kontu Lady Margaret Primrose ile evlidir.

11 Dorothy Rothschild'den Chaim Weizmann'a, 19 Kasım 1916, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs.
12 Crewe'dan Hardinge'e, 12 Kasım 1912, Oxford Üniversitesi New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 3; Crewe Arşivi'nden alıntılar; Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Crewe Mss I 19/2.
13 Weizmann'dan D. Rothschild'e, 22 Kasım 1914, Stein, *Letters*, 43 numaralı mektup, Cilt 7, s. 51.
14 Baron James de Rothschild ile 25 Kasım 1914 günü yapılan görüşmenin özeti, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
15 Rozsika'nın Weizmann'ı tanıştırdıkları arasında Lady Crewe, (Sir Edward Grey'in özel sekreteri) Theo Russell ve (Asquith'in Adalet Bakanı) Lord Haldane de vardır.
16 18 Ağustos 1915, Ulusal Arşiv, FO800/104 R.C.
17 Bkz. Weizmann, *Trial and Error,* 1:149.
18 *A.g.e.*
19 Uluslararası Siyonist Örgütü İcra Kurulu üyelerine sunulan 7 Ocak 1915 tarihli rapor için bkz. Stein, *Letters,* 95 numaralı mektup, Cilt 7, s. 111-12.
20 Weizmann'dan Vera Weizmann'a, 10 Aralık 1914; *a.g.e.*, 65 numaralı mektup, Cilt 7, s. 77-78.
21 Weizmann'dan Ahad Ha'am'a, 13 Aralık 1914, alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 68 numaralı mektup, Cilt 7, s. 82. Mektup Rusça olmakla birlikte, italik sözcükler İngilizcedir.
22 Weizmann'dan Scott'a, 13 Aralık 1914, alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 67 numaralı mektup, Cilt 7, s. 79-80.
23 Ahad Ha'am'dan Weizmann'a, 16 Aralık 1915, Oxford Üniversitesi New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 7.
24 Ek 1, Not A 189 (14-15, 14 Ağustos 1917, Ulusal Arşiv, Cab23/3.
25 Alıntı için bkz. Tomes, *Balfour and Foreign Policy,* s. 29.
26 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration,* s. 153.
27 Weizmann'dan Ahad Ha'am'a, 14-15 Aralık 1914, alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 68 numaralı mektup, Cilt 7, s. 81-83.
28 Uluslararası Siyonist Örgütü İcra Kurulu üyelerine sunulan 7 Ocak 1915 tarihli rapor için bkz. Stein, *Letters,* 95 numaralı mektup, Cilt 7, s. 115. 68 ve 95 sayılı mektuplar toplantıdan temel olarak benzer biçimde söz eder.
29 C. P. Scott'tan Weizmann'a, 14 Ocak 1915, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
30 Bkz. Weizmann, *Trial and Error,* s. 150.
31 "Filistin'in Geleceği, Ocak 1915, Samuel, kişisel notlar, 9 Kasım 1914, Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, Herbert Samuel Belgeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bölünmesi (Filistin) dosyası, DR. 588.25.
32 Alıntı için bkz. Samuel, *Memoirs,* s. 142.

Bölüm 10

1 Wolf'tan Polis Başkomiseri'ne, 31 Ağustos 1914; Wolf'tan Polis Başkomiser Yardımcısı'na, 7 Eylül 1914; Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 5. bobin.
2 Bkz. *National Review,* Eylül 1914.
3 Bkz. Levene, *War, Jews,* s. 34.
4 Wolf'tan Coumbe'a, 5 Ocak 1915, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 2. bobin.

5 Wolf'tan Hutchinson'a, 16 Ekim 1914, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 5. bobin.

6 Wolf'tan Bulloch'a, 30 Kasım 1914, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm.

7 Wolf'tan Neil Primrose'a, 7 Ağustos 1914, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 5. bobin. Neil Primrose Cambridgeshire Wisbech bölgesinin Liberal milletvekili, Hannah Rothschild ve eski Liberal Başbakan Lord Roseberry'nin ikinci oğludur; talihin bir cilvesi sonucu, Weizmann yandaşı olacaktır.

8 Wolf'tan Lady Primrose'a, 11 Ağustos 1914, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 7. bobin.

9 Bkz. Wolf, *Jewish Ideals and the War,* s. 3.

10 Bkz. *Jewish Chronicle,* 11 Aralık 1914.

11 Wolf'tan G. De Wesseslitsky'ye, 25 Mayıs 1915, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 5. bobin

12 Saher'dan Weizmann'a, 17 Kasım 1915, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.

13 Wolf'tan Sacher'a, 26 Kasım, 30 Kasım, 3 Aralık, 11 Aralık, 18 Aralık, 24 Aralık 1914, Weizmann Enstitüsü, Kudüs. Örneğin Wolf, Sacher'ın kimi temsil ettiğini daha ayrıntılı öğrenmek ister; Sacher'ın konumu hakkında yazılı bir belge talep eder; sonunda gerçekleştiği zaman, görüşmeye Siyonist örgütlerin resmi temsilcilerinin katılmasını ister; Sacher'ın veya öteki Siyonistlerin kendi dışındaki Birleşik Komite üyelerine yaklaşmadıkları konusunda garanti talep eder.

14 Wolf'tan Alexander ve Montefiore'ye, 7 Ocak 1915, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs.

15 Filistin Memorandumu, Mart 1915, Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, Samuel Belgeleri.

16 Haldane'den Samuel'e, 12 Şubat 1915; Fisher'dan Samuel'e, tarihi okunaksız ama büyük ihtimalle 21 Şubat 1915, *a.g.e.,* yazışma, cilt 1, 1915-17.

17 Alıntı için bkz. Reinharz, *Weizmann,* s. 26.

18 Bkz. Jim Vincent, "[Edwin Montagu'nün] Memoir", *Norfolk Post,* 22 Kasım 1924.

19 Bkz. *Times,* 19 Kasım 1924.

20 Bkz. "Filistin Sorunu. Birleşik Komite & Siyonistler arasındaki Görüşmeler. Londra, 20 Temmuz 1915," Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 6. bobin. Bütün alıntılar bu kaynaktan yapılmıştır. Toplantıdaki dördüncü asimilasyoncu bir avukat olan H. S. Henriques'tir.

21 Wolf Siyonistlerin Sacher tarafından ifade edilen kültürel açıyla pek ilgili olmadıklarını fark edince, onları bu konuda zorlamaya, kesin sözle çiviletmeye çalışır. Bu konuda Weizmann'ın daha kısa süre önce fikir alışverişinde bulunduğu Herbert Samuel'den daha yararlı bir çekiç olabilir mi? Wolf Samuel'i 28 Şubat 1915 günü, bürosunda kabul eder. Konuşmaları sona yaklaşırken, Wolf Samuel'e aşağıdaki iki nokta üzerinde anlaştıklarını varsayıp varsayamayacağını sorar:
1) Filistin, Rusya, Polonya, Romanya vb. ülkelerde bildiğimiz biçimiyle Yahudi sorununa kalıcı bir çözüm sunamaz.
2) Belki de bir İbrani üniversitesini, serbest göçü ve kolonizasyon imkânlarını kapsayacak "Kültürel" Plan ve tabii nüfusun geri kalanıyla eşit siyasal haklar, şu anlık hedeflerimizin sınırını oluşturmalıdır.
Hiç tereddütsüz, "Evet" cevabı verdi. (Herbert Samuel ile söyleşi, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 6. bobin.

Wolf aldığı cevabın mutluluğuyla Weizmann'ın Lloyd George ile görüşmesini dengelemeye çalışır; ne de olsa, Şansölye Ticaret Komisyonu başkanından daha güçlü bir çekiçtir. Ne var ki Lloyd George o aşamada onunla görüşemeyecek kadar meşguldür ve böyle bir görüşme gerçekleşmez. Bkz. Wolf'tan Sir Charles Henry'e, 30 Mart 1915, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, A7731.

22 Öteki ikisi İSF başkanı Joseph Cowen; İngiliz Siyonist Hareketi'nin emektarlarından olan, aslında İST'nin kurucu üyesi ve o sırada Kadim Makkabiler Birliği başkanlığını üstlenen Herbert Bentwich'tir.

Bölüm 11

1 *Dönmeler* 17. yüzyıl sonunda Yahudilikten ayrılıp Müslümanlığı kabul eden Sabetay Sevi, yandaşları ve müritlerinin soyundan gelme bir topluluktur. Bkz. Moorehead, *Gallipoli*, s. 19.

2 Bkz. Berridge, *Fitzmaurice*, s. 145-48.

3 O'Bierne sırasıyla Petrograd, Washington ve İstanbul'da görevlendirilir ve 1913'de Rus başkentine yetkili temsilci olarak atanana dek mesleğinde yükselir. Bkz. ölüm ilanı, *Great Britain and the Near East*, 9 Haziran 1916.

4 Bkz. Miller, *Straits*.

5 Bu ifade gerçeğin sadeleştirilmiş halidir. Karşılıklı girişimlerin anlatıldığı bir eser için bkz. Hall, *Bulgaria's Road*, s. 285-323.

6 Bu tahmin için bkz. Sanders, *High Walls*, s. 334.

7 Bkz. Berridge, *Fitzmaurice*, s. 233-34.

8 Alıntı için bkz. Sanders, *High Walls*, s. 325. Amerikalı profesör Horace Kallen'dir.

9 Bkz. "Filistin," 27 Ocak 1916, 28 Şubat 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2671/138708. İtalyan işadamı Edgar Suarez'dir.

10 Alman boyutu için bkz. Friedman, *Question of Palestine*, s. 53.

11 Sykes'tan Samuel'e, 26 Şubat 1916. Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, Samuel Belgeleri, Yazışmalar, Cilt 1, 1915-17.

12 Bkz. Reinharz, *Weizmann*, s. 79-80.

13 Söz konusu iki Fransız profesörden Dr. Nahum Slousch Siyonist, Victor Basch da antisiyonisttir. Almanya'nın Yahudiler konusunda sonraki rolü düşünülünce, Birinci Dünya Savaşı sırasında onların gözüne, en azından bazı olaylarda kurtarıcı olarak görülmesi tarihin bir cilvesi olmalıdır. Almanya işgal ettiği Rus ve Polonya topraklarında antisemitist düzenlemeleri kaldırır, Yahudilere yararlı olacak çeşitli toplumsal, kültürel ve eğitsel girişimleri destekler, yerel yönetim organlarına Yahudilerin atanmasını sağlar ve Polonya'da kurduğu sivil yönetimin Yahudi Bölümü'nün başına bir Yahudi getirir. Gizli amaçları ne olursa olsun, Almanya Alman askerleri kenti kurtarır kurtarmaz Varşova Yahudilerinin eşitlik kazanacaklarını ilan eder. Bkz. Levene, *War, Jews*, s. 85.

14 "Birleşik Devletler Yahudilerine Yönelik Müttefik Yanlısı Propaganda için Öneriler," 15 Aralık 1916, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri, mikrofilm, 7. bobin.

15 Wolf'tan Lord Reading'e, 24 Şubat 1916. *A.g.e.* Fransız tanıdık Prof. Basch'tır.

16 Wolf'tan Cecil'e, 3 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2817.

17 *A.g.e.*

18 Bkz. O'Bierne, tutanak, 28 Şubat 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2671.

19 Reading'den Montagu'ye, 19 Mart 1916, Lord Reading Belgeleri, Ms. Eur. F118/95.

Karşılıklı girişimlerin ayrıntısı için bkz. Friedman, *Question of Palestine*, s. 48-64, Siyonistlerin açısına odaklanır; Levene, *War, Jews*, s. 77-107, Wolf'un penceresinden bakar.
20 Crewe'dan Sir George Buchanan'a, 11 Mart 1917 Ulusal Arşiv, FO371/2817.
21 O'Bierne, tutanak, 22 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2671.
22 Cecil, tutanak, 29 Haziran 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2817.
23 O'Bierne, tutanak, 15 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2767.

Bölüm 12

1 Crewe'dan Sir George Buchanan'a, 11 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2817.
2 Bkz. Sykes, telgraf, 14 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2767.
3 Bkz. Sykes, telgraf, 16 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2767.
4 Bkz. Sykes, telgraf, 18 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO800/381.
5 Bkz. Cecil, 3 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2817.
6 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 278-79, dipnot 27.
7 Samuel'den Gaster'a, 20 Nisan 1916, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, A203227.
8 Sykes'tan Gaster'a, 28 Nisan 1916, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, A203227.
9 Gaster'dan Sykes'a, 3 Kasım 1916, Hull Üniversitesi, Sykes Koleksiyonu, Siyonizm Klasörü, 4/203. En azından Britanya ve Filistin haritalarını teslim etmiştir.
10 Bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 361, dipnot 3.
11 Tarihçilerin Aaronsohn'un rolü konusunda bilgi sahibi olmaları Stein'm *Balfour Declaration* adlı kitabının yayımlandığı 1963 yılına dayanır.
12 Alıntı için bkz. Sanders, *High Walls*, s. 408.
13 *A.g.e.*, s. 413.
14 Günlük notları da dahil, Aaronsohn konusunda bütün ayrıntılar için bkz. Sanders, *High Walls*, s. 415-16; Stein, *Balfour Declaration*, s. 285-95. Ayrıca bkz. www.hagshama.org.il/en/resources/view.asp?id=1854.
15 Bkz. *Ararat*, Haziran 1916.
16 Bkz. Ticaret Komisyonu yetkilisi, Ağustos 1916, Ulusal Arşiv, FO668/1601.
17 Bkz. John Buchan, tutanak, 14 Ağustos 1916, Ulusal Arşiv, FO668/1601.
18 Bkz. James Malcolm, "Origins of the Balfour Declaration: Dr. Weizmann's Contribution," Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, J&ME, LSOC/2.
19 Bkz. belirsiz kupür, Oxford University New Bodleian Library, Stein Belgeleri, kutu 8. Sadece Malcolm'un notlarına dayanıyor da olabilir.
20 Bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 361-68; Sanders, *High Walls*, s. 451-54.
21 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 367.
22 Gaster'dan Sykes'a, 29 Ocak 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, Siyonizm dosyası 4/203.
23 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 367.

Bölüm 13

1 Alıntı için bkz. Kayalı, *Arabs*, s. 197.
2 En önemlileri Harb, Ateybah ve Cüheynah aşiretleridir, ancak şerif ve oğulları Orta Hicaz'ın kuzeyinden ve güneyinden de asker getirir. Bkz. *Arab Bulletin*, 6

Şubat 1917, Sayı 41, s. 55. Ayaklanmanın daha sonraki aşamalarında, şerif güçleri yetmiş bin savaşçı barındıracaktır.

3 Askeri notlar, *Arab Bulletin*, 26 Ekim 1916, Sayı 32, s. 478.

4 Bkz. *Great Britain and the Near East*, 31 Mart 1916.

5 Faruki'nin Ekselans General Clayton C.M.G.'ye raporu, tarihsiz, Ulusal Arşiv, FO882/4, Arap Bürosu, 4.

6 Bkz. *Tanin*, 26 Temmuz 1916; alıntı için bkz. *Arab Bulletin*, 30 Ağustos 1916, Sayı 17, s. 192.

7 Bkz. "Arab Revolt in Hejaz," *Arab Bulletin*, 18 Haziran 1916, Sayı 5, s. 44.

8 Bkz. *Great Britain and the Near East*, 4 Ağustos 1916.

9 Bkz. *Arab Bulletin*, 30 Ağustos 1916, Sayı 17, s. 195.

10 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 78-80; Barr, *Setting the Desert*, s. 27.

11 Bkz. *Arab Bulletin*, 30 Ağustos 1916, Sayı 17, s. 195.

12 Storrs'dan Lloyd'a, 5 Eylül 1916, Cambridge University, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, 8/6.

13 Bkz. Greaves, *Lawrence of Arabia*, s. 81.

14 Bkz. *Arab Bulletin*, 6 Şubat 1917, Sayı 41, s. 68.

15 Britanyalı gözlemci 18. Bengal Mızraklı Süvarilerinden Yüzbaşı N. N. E. Bray'dir. Çatışmaları şu cümlelerle anlatır: "Gerçekten savaşmak niyetinde olan," ve yirmi kişi kadar olduklarını belirttiği savaşçılar yaklaşık iki bin metre ötede mevzilenmiş Türklere doğru hızlı adımlarla ilerledi. Bin metreye gelince ateş altında kaldılar ama fazla heyecan göstermediler. Gerçekten de, adımlarının hızı dışında, olağan bir yürüyüş yapıyor gibiydiler. Beş yüz metre kalmca, ateşin nereden geldiğini görmek için bir-iki saniye durakladılar ve hiçbir siperden yararlanmadan, aşırı hiçbir önlem almadan, Türklere elli metre yaklaşana kadar ilerlediler. Burada kaldılar, tek tük ateş ettiler, yeniden çömeldiler, hiç kayıp vermeden, karşıdakilerden birkaçını vurarak beklediler. Gürültü ya da kargaşa yoktu."

İlk gruptan geriye kalan seksen kadar Arap köyün biraz güneyinde Türklerle kapıştı. "Bu adamlar da aynı şekilde hareket ettiler, deniz bataryalarının Türk siperlerini dövebilmesi için çekilme emri alana kadar sakince vuruştular. Sessizce çekilip yayıldılar, yavaşça yürürken aralarına düşen serseri Türk kurşunlarına aldırmadılar."

Ne var ki Bray öteki Arap askerlerinden sadece iğrenir. Yazdıklarına göre 300 kişiden oluşan ve oradaki kuvvetin yarısını temsil eden ikinci grup "köye doğru koştu, tam bir kargaşa ve düzensizlik içinde vuruşmaya ve yağmalamaya girişti. Türkler köyde çok sert savaştı, ev ev direndi, Araplar epeyce kayıp verdiler." Ne var ki ertesi sabah Türkleri köyden sürerler. "Köy kargaşa içindeydi ve temelden çatıya kadar yağmalanmıştı."

Bray çatışmalar bitene kadar sahilde oturup bekleyen yüz kişilik üçüncü grup hakkında bir şeyler yazmak zahmetine bile katlanmaz.

16 Bkz. *Arab Bulletin*, 26 Ekim 1916, Sayı 27, s. 386-90.

17 Bkz. *Arab Bulletin*, 26 Kasım 1916, Sayı 32, s. 476.

18 Alıntı için bkz. *Great Britain and the Near East*, 1 Eylül 1916.

19 Bkz. *Arab Bulletin*, 26 Kasım 1916, Sayı 32, s. 476.

20 Bu anlatılanlar için bkz. Ulusal Arşiv, FO882/5. Bütün alıntıların kaynağı bu belgedir.

21 Antonius bu unvanı "Arap Ülkelerinin Kralı" olarak çevirir. Bkz. *Arab Awakening*, s. 213.

22 Bkz. Tauber, *Arab Movements*, s. 160.
23 Karşılıklı görüşlerden yapılacak iki alıntı savlarını özetleyecektir. Kararlı bir "batıcı" olan İmparatorluk Genel Kurmay Başkanı Sir William Robertson Hicaz'a asker göndermeye neden muhalif olduğunu kabineye şöyle açıklar: "Bu savaşı kazanmanın tek yolu, Alman ordularını yenmektir ve İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'na getirildiğimden beri ısrarla belirttiğim gibi, elimizdeki mevcut her askeri bu Orduların karşısına çıkarmamız gerekir." Bkz. W. R. Robertson, "Assistance to the Shereef," 20 Eylül 1916, Ulusal Arşiv, FO106/1510. Bu görüşün karşısında olan General Gilbert Clayton ise yine kabineye hitaben kaleme alınmış bir muhtırayla Britanya'nın Arap Ayaklanması'nı neden desteklemesi gerektiğini açıklar: Bu ayaklanma, "Müslüman'ın Müslüman'a karşı çıkmasıyla İslam dayanışmasını yıkmıştır. Cihat'ın başarısızlığını ortaya çıkarmış ve Sultan'ın Halifeliğini tehlikeye sokmuştur ... Şöyle ya da böyle 3 tümenin büyük bir bölümü adam kaybına mal olmaksızın Arabistan'da beklemek zorunda." Dahası, şerifin başarısızlığa uğraması, "Kızıldeniz'in doğu kıyısını Türklere verecek, böylelikle donanmanın Hindistan'a giden deniz yolunu savunması güçleşecektir. Türkler Arabistan'da askeri ve siyasal faaliyetleri için bir üs kazanacaklar ve bu faaliyetleri Fırat'a, Aden'e, Habeşistan'a, Güney Sudan ve Somaliland'a yayma imkânına kavuşacaklar." Nihayet, genel kanı uyarınca ayaklanma İngiliz desteğine dayandığına göre, başarısızlığa uğraması İngiltere'nin dünya çağındaki saygınlığına zarar verir." Bkz. Clayton, Dışişlerine Muhtıra, 28 Eylül 1916, Durham Üniversitesi, Clayton Belgeleri 693/10/65. Ayrıca bkz. Clayton'dan Hall'a, 10 Eylül 1916, *a.g.e.*, 693/10/57.
24 Murray'den Robertson'a, 10 Ocak 1917, British Library, Murray-Robertson Belgeleri, Add. 52462/f.35.
25 Robertson'dan Murray'ye, 16 Ekim 1917, *a.g.e.*, Add. 52462/f.13.
26 Alıntı için bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 56.
27 Bkz. Storrs, 17 Ekim 1916 tarihli günlük notu, Storrs Belgeleri, bobin 6, kutu 2, klasör 5.
28 Storrs'dan "My Dear Column'a," 21 Aralık 1916, *a.g.e.*, bobin 5 kutu 2, klasör 4, Mısır 1916-17.
29 Bkz Storrs, 16 Ekim 1916 tarihli günlük notu, *a.g.e.*
30 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars*, s. 76.

Bölüm 14

1 Bkz. Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Selborne Belgeleri, 80/285. Yukarıdakiler, Selborne'un tüm kabine hakkındaki görüşlerinin bir bölümüdür.
2 Montagu'den Asquith'e, 5 Aralık 1916, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Asquith Belgeleri, 17.
3 Murray'den Robertson'a, 13 Aralık 1916, British Library, Murray-Robertson Belgeleri, Add. 52462/f.27.
4 Robertson'dan Murray'e, 21 Ocak 1917, *a.g.e.*, Add. 52462/f.43.
5 Hardinge'den Sir Valentine Chirol'a, 26 Nisan 1917, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri.
6 Murray'den Robertson'a, 20 Mayıs 1917, 12 Haziran 1917, British Library, Murray-Robertson Belgeleri, Add. 52462/ff. 96, 103.
7 Malcolm'dan Sykes'a, 3 Şubat 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2.

8 Weizmann'dan Sieff'e, 3 Şubat 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 303 numaralı mektup, Cilt 7, s. 326.
9 Malcolm'dan Sykes'a, 5 Şubat 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri DDSY/2.
10 Gaster Makkabiler Birliği'nden Herbert Bentwich'i de davet eder.
11 Alıntı için bkz. Reinharz, *Weizmann,* s. 112. Ayrıca bkz. Gaster'dan James de Rothschild'e, 9 Şubat 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Moses Gaster Belgeleri.
12 Belge Siyonist taleplerin artık iyi bilinen bir ifadesiyle sona erer: Filistin Yahudilerin ulusal vatanı olarak tanınacak; bütün ülkelerdeki Yahudiler Filistin'e özgürce göçebilecek; kurdukları yerleşimler özerk olacak; İbranice resmi dil olarak tanınacak.
13 Bkz. Stein, *Balfour Declaration,* s. 374.
14 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration,* s. 372. Sokolow'un toplantı özetinin suretleri için bkz. Weizmann Enstitüsü, Kudüs; Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs; Moses Gaster Belgeleri.
15 *A.g.e.,* s. 373.
16 Sokolow'un görüşmeyle ilgili özet notlar birçok arşivde bulunabilir. Buradaki alıntı için bkz. Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 6.
17 *A.g.e.*
18 "10 Şubat 1917 günü Buckingham Gate 9, Londra SW adresinde gerçekleştirilen bir toplantının notları," Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Z440/661.
19 Weizmann'dan Harris J. Morgenstern'e, 1 Şubat 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 302 numaralı mektup, Cilt 7, s. 324.
20 Alıntı için bkz. Sanders, *High Walls,* s. 472.
21 Bkz. Sacher, *Zionist Portraits,* s. 104.
22 *A.g.e.,* s. 107.
23 Bkz. Sidebotham, *Great Britain,* s. 41-42.
24 Bkz. Sacher, *Zionist Portraits,* s. 109.
25 Bkz. Sidebotham, *Great Britain,* s. 41-42.
26 Sacher, Sieff ve Simon'dan C. P. Scott'a, 16 Ekim 1916; bkz. http://www.mucjs.org/EXHIBITION/ 12bpctoscott.html.
27 Sykes'tan "Dear Sir'e," 14 Ekim 1916, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
28 Bkz. *Palestine,* 1 Şubat 1917; "The Policy of the Palestine Committee," tarihsiz, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 1.
29 Örneğin, Mısır'da Yüksek Komiser olarak McMahon'un görevini devralan Sir Reginald Wingate, Kahire'ye derginin nüshalarının gönderilmesini talep eder.
30 Sieff'ten Weizmann'a, 2 Şubat 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
31 Weizmann'dan Sokolow'a, 18 Şubat 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 311 numaralı mektup, Cilt 7, s. 330.
32 Sieff'ten Weizmann'a, 17 Şubat 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
33 Weizmann'dan Sieff'e, 20 Şubat 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters,* 311 numaralı mektup, Cilt 7, s. 332.
34 Sieff'ten Weizmann'a, 20 Şubat 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
35 Sacher'dan Simon'a, 13 Mayıs 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
36 Sacher'dan Simon'a, 9 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Leon Simon Belgeleri, CZA/A298114.
37 Weizmann'dan Tolkowsky'ye, 28 Şubat 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs ('Muhtelif' adı altında dosyalanmış) Stein, *Letters,* 313 sayılı mektup, Cilt 7, s. 335'in basılı metninde bu cümlenin bulunmaması ilginçtir.

Bölüm 15

1 Bkz. C. P. Scott günlüğü (fotokopi), 15 Mart 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Scott'ın günlüklerine birçok arşivde rastlanabilir.
2 Weizmann'dan Ahad Ha'am'a, 24 Mart 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, 324 sayılı mektup.
3 Weizmann'dan Scott'a, 23 Mart 1917; Stein, *Letters*, 323 sayılı mektup.
4 Bkz. C. P. Scott, günlük, 3 Nisan 1917, British Library.
5 Bkz. Sokolow, *History of Zionism*, cilt 2, s. xviii-xix.
6 Sokolow'dan Sykes'a, 28 Mart 1918, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.
7 Sokolow'dan Weizmann'a, 20 Nisan 1917; alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 394, dipnot 3.
8 Sykes'tan Picot'ya, 28 Şubat 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri GB-165-0275/32B.
9 Sokolow'dan Weizmann'a, 4 Nisan 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.
10 Öteki yetkililer Cambon'un Londra'da Fransız Büyükelçisi olarak görev yapan kardeşi Paul ve Başbakan Alexandre Ribot'nun müsteşarı Pierre de Margerie'dir.
11 Bkz. Sokolow, *History of Zionism*, cilt 2, s. xxx.
12 Sokolow'dan Weizmann'a, 19 Nisan 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.
13 Bkz. Ulusal Arşiv, FO371/3045. Weizmann bu telgrafın kopyasını alınca, bunun Siyonistlerin Filistin'in himayesi konusunda İngiltere'den olduğu kadar Fransa'dan da beklentileri olduğunu, hatta Fransa'yı Britanya'ya yeğledikleri biçiminde algılanacağından kaygılanır. Sokolow'un harekete ihanet ettiğini düşünür ve bunu pek de diplomatça yazılmamış bir telgrafla dile getirir. Sokolow Weizmann'a verdiği cevapta, "Temelsiz yorumlar şaşırtıcı ... Programım resmi sempatiyle karşılanan isteklerimizle ilgili, Fransız seçeneği veya herhangi taahhüt konusunda en ufak bir ima yok ... İdeal çözümüm tabii ki Britanya Filistin'i." Bkz. Sokolow'dan Weizmann'a, 4 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.
14 Sykes'tan Balfour'a, 9 Nisan 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/13.
15 Bkz. Sacher, *Zionist Portraits*, s. 37.
16 Britanya Büyükelçisi Kont T. de Salis'tir.
17 De Salis'ten Drummond'a, 17 Nisan 1917, Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, Lloyd George Belgeleri, kutu 95, klasör 2, No. 16.
18 Britanya Büyükelçisi Sir Rennel Rodd'dur.
19 Rodd'dan Hardinge'e, 12 Nisan 1917, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri, cilt. 31.
20 Sykes'tan Graham'a, 15 Nisan 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3052.
21 Sykes'tan Sokolow'a, 14 Nisan 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 42B.
22 Sokolow'un toplantı notlarını hiçbir yerde bulamadı. Kullandığım tek kaynak için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 407.
23 Rodd'dan Drummond'a, 11 Mayıs 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri.
24 Sokolow'dan Weizmann'a, 12 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.

25 Sokolow'dan Weizmann'a, 7 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.
26 Bkz. Florian Sokolow, *Nahum Sokolow*, s. 151.
27 Bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 498.
28 Weizmann'dan Sokolow'a, 9 Mayıs 1917, Stein, *Letters*, 380 sayılı mektup, Cilt 7, s. 405.
29 Sokolow'dan Weizmann'a, 25 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sokolow Belgeleri.

Bölüm 16

1 Rusya'nın Müttefik savaş hedefleri konusundaki notuna Britanya'nın cevabı, 7 Aralık 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3062/232332.
2 Scott'tan Weizmann'a, 16 Nisan 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Weizmann Belgeleri.
3 Sacher'dan Weizmann'a, 14 Nisan 1917, *a.g.e.*
4 Scott'tan Weizmann'a, 24 Nisan 1917, *a.g.e.*
5 Weizmann'dan Scott'a, 26 Nisan 1917, Stein, *Letters*, 357 sayılı mektup, Cilt 7, s. 379.
6 *A.g.e.*
7 *A.g.e.*
8 Ormsby-Gore'dan Sykes'a, 8 Mayıs 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Weizmann Belgeleri.
9 Cecil, muhtıra, 25 Nisan 1917, *a.g.e.*
10 Sacher'dan Weizmann'a, 28 Nisan 1917, *a.g.e.*
11 Sacher'dan Weizmann'a, 1 Mayıs 1917, *a.g.e.*
12 Sacher, not, 1 Mayıs 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 8.
13 "25 Nisan Çarşamba günü saat 17.30'da Dışişleri Bakanlığı'nda, Lord Robert Cecil ile yapılan görüşmenin tutanakları," Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Weizmann Belgeleri.
14 Wilson'dan Kahire'ye (Wingate?), 25 Mayıs 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, Arap Dosyası, Ocak-Haziran 1917, 9/9.
15 Hüseyin'den Wingate'e, 28 Nisan 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3059.
16 Bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 183.
17 Bkz. Clayton, muhtıra, 3 Nisan 1917,
18 "3 Nisan 1917 günü saat 15.30'da Downing Sokağı 10 numarada gerçekleştirilen toplantının tutanağı," Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Arap dosyası.
19 Bkz. Leonard Stein, "Some Footnotes to the History of the War in Asia," *Near East and India*, 9 Temmuz 1925, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 130.
20 Sykes, Londra'ya telgraf, 29 Nisan 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Sykes Belgeleri.
21 Hogarth'tan Balfour'a, 27 Nisan 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 41D.
22 Sykes'tan Wingate'e, 5 Mayıs 1917, *a.g.e.*
23 Sykes'tan yüksek komisere, 23 Mayıs 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 41B

24 Albay Cyril Wilson'dan Kahire'ye (Wingate?), 24 Mayıs 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, Arap Dosyası, Ocak-Haziran 1917, 9/9.

25 Bkz. Fuat el-Kâtip, Yarbay Newcombe tarafından tutulmuş notlar, 19 Mayıs 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, Arap Dosyası, Ocak-Haziran 1917, 9/9.

26 Sykes'tan Wingate'e, 23 Mayıs 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 41B.

27 Yarbay Newcombe'ın aldığı notlar, 20 Mart 1919 [Önemli not: tarih 20 Mayıs 1919 olmalıdır], Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 41B.

28 Mektupların kaynağı için bkz. Antonius, *Arab Awakening*, s. 414-27.

29 Sykes'tan Wingate'e Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 41B.

30 "Sir Mark Sykes'ın Mr. Nicholson'ın Taahhütlerimizle ilgili Notuyla ilgili Muhtırası," 14 Ağustos, 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/4/151.

31 Sykes'tan Cox'a, 23 Mayıs 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 42C.

32 "Genel Politika," 17 Mayıs 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/4.

33 "Binbaşı Newcombe'ın Fuat'ın anlattıkları hakkında tuttuğu notlar." Cambridge Üniversitesi, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, Arap Dosyası, Ocak-Haziran 1917, 9/9.

34 Albay Cyril Wilson'dan Kahire'ye (Wingate?) 24 Mayıs 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, Arap Dosyası, Ocak-Haziran 1917, 9/9.

35 Sykes'tan Yüksek Komiser'e, 23 Mayıs 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Sykes Belgeleri, 41B.

36 Albay Cyril Wilson'dan Kahire'ye (Wingate?) 24 Mayıs 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, George Lloyd Belgeleri, Arap Dosyası, Ocak-Haziran 1917, 9/9.

37 *A.g.e.*

38 *A.g.e.*

Bölüm 17

1 Alıntı için bkz. Sanders, *High Walls*, s. 58.

2 Duff'tan Grey'e, 29 Ocak 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2489.

3 Alıntı için bkz. Berridge, *Fitzmaurice*, s. 216. Bu ilk görüşmeler konusunda Berridge'in anlattıklarını temel aldım.

4 T. P'den Bertie'ye, 12 Temmuz 1915, Ulusal Arşiv, FO800/181. "Önemli bir kişi," Osmanlı İmparatorluğu'nda ticari ilişkileri olan bir Fransız işadamı Fransız Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé ile temas kurar. [O sırada İsviçre'de bulunan Osmanlı Maliye Nazırı] Cavit Bey'le barış koşullarını görüşmek üzere birini gönderip gönderemeyeceğini sorar. Konuyla ilgilenmesine rağmen tedbiri elden bırakmayan Delcassé ilk iş olarak Rusya'yla temasa geçerek, İstanbul ile ilgili yaklaşımlarının değişip değişmediğini sorar. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov bir değişiklik olmadığını bildirir. "T. P."den Paris'teki Britanya Büyükelçisi Lord Bertie'ye gönderilen notun tarihi 12 Temmuz 1915'tir.

5 21 Eylül 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2489. San Francisco Fuarı'nda Osmanlı yüksek temsilcisi Vahan Kardaşyan, muhtemelen Talat Paşa'nın bilgisi dahilinde, ayrı bir barış konusunda Britanya konsolosluk görevlilerinden Sir Arthur Herbert'i yoklar.

6 Ruslar müttefiklerine Ermeni aracıların Cemal Paşa'yla temas etmesini önerir. Cemal Enver'i devirir ve İmparatorluğu savaştan çıkarırsa, Müttefikler onu ve soyunu Osmanlı Sultanı olarak tanıyacak, silah sağlayacaktır. Müttefikler Osmanlı'nın Asya ve Arabistan'daki taleplerini de kabul edecektir. Ancak buna karşılık Cemal'in Ermenilerin kurtuluşu yolunda adımlar atmaya, İstanbul ve Çanakkale'yi Ruslara bırakmaya söz vermesi gerekir. Burada ilginç olan, McMahon'un o ünlü yazışmayı gerçekleştirdiği Şerif Hüseyin'i yüzüstü bırakmak anlamına gelen bu planın Britanya tarafından reddedilmemiş olmasıdır. Oysa Fransızlar kuvvetle itiraz eder. Suriye ve diğer bölgelerdeki ilhak planlarından vazgeçmek niyetinde değillerdir. Daha önceki taslaklar gibi, Rus planı da sonuçsuz kalır. Bkz. Leonard Stein, makale, *Near East and India,* 2 Temmuz 1925; kupür için bkz. Stein Belgeleri, kutu 130.

7 Tutanak, Lord Bernie'den gelen telgraf, 1 Haziran 1915, Ulusal Arşiv, FO371/2777.

8 Bkz. Ansari, *Infidel Within,* s. 82; alıntı kaynağı; *Liverpool Review,* 28 Kasım 1891.

9 Bkz. Khalid Sheldrake, *Islamic Review,* Şubat 1914.

10 Sheldrake'ten Majesteleri Kral'a, 19 Aralık 1914, Ulusal Arşiv, FO371/2480.

11 "Ekselansları Başbakan'a hitaben gönderilmiş bir mektubun çevirisi," Ronald Storrs Belgeleri, bobin 4, kutu II, klasör 3, Mısır 1914-15.

12 İngiliz İstihbarat Teşkilatı, Savaş Bakanlığı casusu Rosher hakkında şu notları tutar: "O ve karısı son derece sıkışık durumda ve ellerindeki hemen her şeyi rehine verdiler." Savaş Bakanlığı, 106/1420.

13 "Mr. Joseph King, Milletvekili, hakkında Polis Raporu," Ulusal Arşiv, FO371/1420.

14 "Mr. Duse Mohammed and the Islamic Society," British Library, India Office L/P&J/12/752, klasör 416/916.

15 "Note by Mr. Rose, CSI," *A.g.e.;* ayrıca bkz. Ansari, *Infidel Within.*

16 "Mushir Hussein Kidwai," British Library, India Office L/P&J/12/752, klasör 416/916.

17 İslam'ın öteki dinleri mahkûm etmediğini kanıtlamak için *Jesus – An Ideal of Godhead and Humanity* adlı bir broşür yazar. Din ve bilimi uzlaştırmak için *The Problem of Human Evolution* adlı bir broşür yazar. Yazdığı öteki iki broşür, *The Status of Women in World Religions and Civilisations* ve *Woman from Judaism to Islam* Müslümanların kadın haklarını tanıdığını iddia eder.

18 Bkz. İsmail Bey, *How Muhammad (peace be upon him!) found the world and how he left it,* s. 293.

19 "Filistin'de Müslüman Çıkarları," Bay M. Pickthall tarafından yapılan bir konuşma hakkında rapor, Ulusal Arşiv, FO371/3053. Britanya hükümeti savaş sırasında Müslüman gruplarına öylesine kusursuzca sızar, onların muhtemel sadakatsizliklerinden öylesine ürker ki, salt yakında toplanacak barış konferansına Müslüman konularının nasıl iletilmesi gerektiğini görüşmek amacıyla önde gelen dört Britanya Müslüman'ının Kasım 1918'de Londra'da, Talbot Road 71 numarada gerçekleştirdikleri toplantının neredeyse kelime kelime tutanağına sahip olur. O dört kişiden birinin muhbir olması gerekir. Bkz. "İngiltere'de Müslümanlar, Kişiye Mahsus, 25 Kasım 1918, Ulusal Arşiv, FO371/3419.

20 Osmanlı Cemiyeti'nin kuruluş toplantısı için bkz. kupür, *African Times,* "Xmas 1913," Somerset Kayıt Bürosu, Aubrey Herbert Belgeleri, DD/DRU/43.

21 Ortak Fahri Sekreterler E. N. Bennett, William H. Leed'den Herbert'e, 13 Aralık 1913, Somerset Kayıt Bürosu, Aubrey Herbert Belgeleri, DD/DRU/33.
22 Bkz. *African Times*, 9 Haziran 1914.
23 Bkz. *Islamic Review*, Şubat 1914.
24 *A.g.y.*, Eylül 1914.
25 Bkz. *African Times*, 4 Ağustos 1914.
26 Bkz. Fremantle, *Loyal Enemy*, s. 230.
27 Bkz. Marmaduke Pickthall, *New Age*, 18 Şubat 1915.
28 Valyi'yle yine geniş çevreli bir başka Türk dostunun, Muh. H. G. Rosedale'in Cannon Street Otel'de düzenlediği toplantıda tanışır. Pickthall bu toplantıda Disraeli'nin Osmanlı yanlısı siyasetinin canlandırılması çağrısını yapar. Valyi daha sonra kendini tanıtır ve konuşma metnini dergide yayınlamak için iznini ister. Pickthall izin verir.
29 Greenville'den Grey'e, 18 Nisan 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2777.
30 Bkz. *Dial*, 8 Haziran 1916.
31 Muh. H. G. Rosendale'den Sir Maurice de Bunsen'a, 16 Haziran 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2777. Rosendale Valyi'nin "Bir şekilde [Osmanlı] Hükümeti[ni] temsil ettiği yönünde bir şey söylemiş olabilir, ama bu yönde çok büyük etkisi var."
32 De Bunsen'dan Rosendale'e, 23 Haziran 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2777.
33 Bkz. *New Age*, 30 Aralık 1915. Pickthall ve Sykes arasındaki yazışma için bkz. Freemantle, *Loyal Enemy*, s. 270-79.

Bölüm 18

1 26 Nisan 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Sir Horace Rumbold Belgeleri, kutu 21.
2 Rumbold'dan Lady Fane'e, 12 Şubat 1917, *a.g.e.*
3 Rumbold'dan Graham'a, 22 Haziran 1917, *a.g.e.*, kutu 22.
4 Harold Nicholson, alıntı için bkz. T. G. Otte, "Horace Rumbold," *New Dictionary of National Biography.*
5 Rumbold'dan "Mama'ya", 18 Şubat 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 24.
6 Rumbold'dan Lord Newton'a, 10 Kasım 1917, *a.g.e.*
7 Rumbold'dan Lord Newton'a, Rusya hakkında 10 Kasım 1917; Türkler hakkında 16 Şubat 1918, *a.g.e.*, kutu 24.
8 Rumbold'dan Lord Newton'a, 19 Mayıs 1917, *a.g.e.*, kutu 21.
9 Parodi'den Rumbold'a, 27 Nisan 1918, *a.g.e.*, kutu 24.
10 C. French'ten Sykes'a, tarihsiz, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/11/59.
11 Hardinge'den Rumbold'a, 2 Nisan 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Sir Horace Rumbold Belgeleri, kutu 24.
12 Rumbold'dan Donald Campbell'a, 5 Nisan 1918, *a.g.e.*
13 Bayan Evans için bkz. Rumbold'dan Campbell'a, 27 Şubat 1917, *a.g.e.*, kutu 21.
14 Bkz. *New York Times*, 6 Mayıs 1899.
15 Pilling konusunda biyografi kaynakları için bkz. Gilbert, *Sir Horace Rumbold*, s. 149, dipnot 1; 17 Ekim 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057; Hardinge'den Lord Lansdowne'a, 24 Kasım 1917, Cambridge Üniversite Kütüphanesi, Lord Hardinge Belgeleri, cilt 45.

16 Pilling'den Balfour'a, 8 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
17 Campbell'dan Rumbold'a, 3 Mart 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Sir Horace Rumbold Belgeleri.
18 Pilling'den Balfour'a, 9 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
19 Rumbold'dan Campbell'a, 27 Şubat 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Sir Horace Rumbold Belgeleri, kutu 21.
20 Campbell'dan Rumbold'a, 3 Mart 1917, *a.g.e.*
21 Drummond'dan Balfour'a, 19 Ekim 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
22 Pilling'in Askeri İstihbarattaki ifadesi, 30 Nisan 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Sir Horace Rumbold Belgeleri, kutu 21.
23 Rumbold'dan Campbell'a, 27 Şubat 1917, *a.g.e.*
24 Campbell'dan Rumbold'a, 22 Mart 1917, *a.g.e.*
25 Pilling'ten Bayan Evans'a, 12 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
26 Pilling'den Balfour'a, 9 Kasım 1917, *a.g.e.*
27 Bkz. Hardinge, tutamak, 9 Kasım 1917, *a.g.e.*
28 MacDonagh'tan Campbell'a, 15 Kasım 1917, *a.g.e.* "Duyduğuma göre Pilling son dört aydır Amerikan Büyükelçiliğine askıntı oluyor, şimdi de Büyükelçiyle görüşmeye çalışıyormuş."
29 Pilling'den Balfour'a, 7 Kasım 1917, *a.g.e.*
30 MacDonagh'tan Campbell'a, 15 Kasım 1917, *a.g.e.*

Bölüm 19

1 Rumbold'dan Cecil'e, Ulusal Arşiv, FO371/3050.
2 Bkz. *New York Times*, 22 Mayıs 1916.
3 Sykes'tan Gaster'a, 22 Mayıs 1916, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Gaster Belgeleri, A203/227/35.
4 Örneğin, bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 353-60; Friedman, *Question of Palestine*, s. 211–18; Sanders, *High Walls*, s. 551–56; Reinharz, *Weizmann*, s. 154–66; Reinharz, *His Majesty's Zionist Emissary*, s. 259–77. Elinizdeki anlatı gerektiğinde belirtilmiş birincil kaynaklarca desteklenen ikincil kaynaklara dayanır.
5 Morgenthau 16 Mayıs günü bu konuyu Dışişleri Bakanı Robert Lansing ile görüşür, yirmi dört saat geçmeden Lansing konuşulanları Başkan'a aktarır. Morgenthau ve Wilson dokuz gün sonra konuyu yeniden ele alır ve ilke olarak anlaşır. İkisi 7 Haziran'da bir kez daha bir araya gelir.
6 Alıntı için bkz. Reinharz, *His Majesty's Zionist Emissary*, s. 261.
7 Alıntı için bkz. Yale, *Morgenthau's Special Mission*, s. 311.
8 Alıntı için bkz. Friedman, *Question of Palestine*, s. 211.
9 Çeşitli Dışişleri çalışanlarının dosya kapağına düştükleri notlar, 24 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
10 "Lewin-Epstein işin arka planını bilmeden gitti ... Frankfurter ... neden geldiklerinden habersizdi," Weizmann'dan Vera Weizmann'a, 8 Temmuz 1917, bkz. Stein, *Letters*, 456 sayılı mektup, Cilt 7, s. 469.
11 Bay Barclay'den Cecil'e, 31 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
12 Malcolm'dan Nubar Paşa'ya, 22 Temmuz 1917, *a.g.e.*
13 Ormsby-Gore, Malcolm ve Weizmann ile görüşmeden sonra Cecil'e rapor Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/12/8.

14 Weizmann'dan Lord Walter Rothschild'e, 2 Haziran, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, "Araplar."
15 Graham, tutanak, 9 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
16 Ormsky-Gore, rapor, "Gizli ve Kişiye Özel," 10 Haziran 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/22/8.
17 Graham, ilk tutanak, 13 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
18 Bkz. Yale, *Morgenthau's Special Mission*, s. 313.
19 Graham, ikinci tutanak, 13 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
20 Graham'dan Rumbold'a, 8 Haziran 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 22.
21 Bkz. Weizmann, *Trial and Error*, s. 196.
22 *A.g.e.*, s. 197.
23 Weizmann'dan Vera Weizmann'a, 29 Haziran 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, 448 sayılı mektup, Cilt 7, s. 455.
24 Weizmann'dan Vera Weizmann'a, 3 Temmuz 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, mektup numarası 449 sayılı mektup, Cilt 7, s. 458.
25 Aradığı kişi, savaşın başlangıcında Paris'i terk etmiş, Avusturya doğumlu saygın bir Siyonist olan Max Nordau'dur. Sokakta Abraham S. Yahuda adlı bir başka Siyonist'e rastlar.
26 Weizmann'dan Sir Ronald Graham'a, 6 Temmuz 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, 449 sayılı mektup, Cilt 7, s. 458.
27 Bkz. Weizmann, *Trial and Error*, Cilt 1, s. 198.
28 Weizmann'dan Sir Ronald Graham'a, 6 Temmuz 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, 453 sayılı mektup, Cilt 7, s. 463.
29 *A.g.e.*
30 Graham'dan Hardinge'e, 13 Temmuz ve 21 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
31 Sacher'dan Simon'a, 9 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Sacher Belgeleri, CZA/AK2001.
32 Sacher'dan Simon'a, tarihsiz (kanıtlara göre Mayıs 1917 olmalı), *a.g.e.*
33 Simon'dan Sacher'a, 1 Temmuz 1917, *a.g.e.*
34 Sacher'dan Weizmann'a, 3 Ağustos 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Sacher mektupları.
35 Simon'dan Sacher'a, 2 Ağustos 1917, Merkez Siyonist Arşivi, Kudüs, Simon Belgeleri, CZA/AK2001.
36 Sacher'dan Weizmann'a, 3 Ağustos 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs, Sacher mektupları.
37 Sacher'dan Simon'a, 11 Ağustos 1917, *a.g.e.*
38 Sacher'dan Simon'a, 17 Ağustos ve 21 Ağustos 1917, *a.g.e.*
39 Sacher'dan Weizmann'a, 16 Eylül 1917, *a.g.e.*

Bölüm 20

1 Bkz. Herbert, *Mons, Anzac & Kut*, s. 12. Körlüğünü iyileştireceğinin söylenmesi üzerine bütün dişlerini çektirmiş, kan zehirlenmesinden ölmüştür.
2 Alıntı için bkz. Fitzherbert, *Man Who Was Greenmantle*, s. 1.
3 Bkz. Herbert, *Mons, Anzac & Kut*, s. 14.

4 Bkz. Auberon Waugh (Herbert'in torunu), "Aubrey Herbert," *New Dictionary of National Biography.*
5 Bkz. *Western Morning News,* 16 Ekim 1914.
6 Herbert'ten Sykes'a, 9 Şubat 1915. Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri, DD/DRU/33.
7 Herbert, günlük maddesi, 11 Ocak 1915, *a.g.e.*
8 Herbert'ten Sykes'a, 9 Şubat 1915, *a.g.e.,* DD/DRU/33.
9 Cecil'den Herbert'e, 17 Temmuz 1915, *a.g.e.*
10 Herbert, günlük maddesi, 27 Şubat 1915, *a.g.e.*
11 8 Aralık 1915, *a.g.e.*
12 Herbert'ten Lloyd'a, 14 Mart 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, Lloyd Belgeleri, GLLD9/1, 1917-18.
13 Herbert, günlük maddesi, 4 Haziran 1917, Cambridge Üniversitesi, Churchill College, Lloyd Belgeleri.
14 Alıntı için bkz. Fisher, *Gentleman Spies,* s. 18.
15 Herbert Balfour ile görüşmeden önce Milner ile bir araya gelir. Bkz. Herbert, günlük maddesi, 6 Temmuz 1917, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri.
16 Herbert, not, 4 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO800/18/226.
17 Eric Drummond'dan Balfour'a, 7 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO800/18/223.
18 Birkaç örnek vermek gerekirse, Petrograd'daki Britanya Büyükelçisi Sir George Buchanan: "Bugün Dışişleri Bakanı Bern'den gelen haberlere göre Türk bakanın İttihatçılara karşı ve barış yanlısı bir hareket başlatmanın zamanı geldi, dediğini söyledi." Buchanan'dan Balfour'a, 23 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3050. 4 Haziran, Bern'de Rumbold'dan: Wied Prensi ile birlikte Viyana'da bulunan eski bir Arnavut yetkilisi, Süreyya Bey Vlera Bern'e yeni döndü. Talat Paşa'nın kısa süre önce Berlin'de Almanlara Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve askeri koşullar bakımından artık savaşmayı sürdüremeyeceğini ve Müttefiklerle ayrı bir barış imzalamak zorunda kalacağını söylemiş." Aynı Rumbold 17 Haziran'da Parodi'nin Türk liberalleriyle ilgili uzun bir raporunu gönderir: İttihatçıları devirip barış yapmak isterler; barışm koşulları İstanbul'un Osmanlı elinde kalması, boğazların uluslararası teminat altında açılması, Ermenistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya için özerklik, aralarında Şerif Hüseyin'in de bulunduğu çeşitli Arap emirleri için bağımsızlık ve Müttefiklerden mali destektir. Rumbold'dan Balfour'a, 17 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, FO371/2770. 19 Haziran günü, MacDonagh savaş konseyinde Amerika'nın eski İstanbul temsilcisi Elkus'a sorular yöneltir: "Hem Talat, hem de Cavit'in barış istemekte samimi olduklarını düşünüyor ... Bay Elkus Paris'ten Bay Orosti Blocket Cie adlı birinin uygun aracı olduğunu belirtiyor."
19 Rumbold'dan Balfour'a, 1 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
20 Rumbold'dan Balfour'a, 7 Temmuz 1917, *a.g.e.* Önemli Türkler arasında Osmanlı'nın Sofya Büyükelçisi Fethi [Okyar] Bey, Ayan Reisi Rıfat ve Ayan Kâtibi Mutak Efendiler, Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Hacı Adil Bey ve nekahet dönemlerini Davos'ta geçirmekte olan çeşitli Osmanlı subayları vardır.
21 Rumbold'dan Grey'e, 12 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
22 Herbert, günlük maddesi, 21 Temmuz 1917, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri.
23 Herbert, not, 28 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
24 Herbert, not, 22 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.

25 Herbert, günlük maddesi, 24 Temmuz 1917, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri.
26 Binns'ten Londra'ya, 22 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
27 Lord Curzon, muhtıra, 12 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, CAB24/10/13.
28 Arthur Ryan, muhtıra, 13 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO800/18/237-241.
29 Louis Mallet, muhtıra, 14 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO800/18/243-248.
30 Sykes'tan Clayton'a, 22 Temmuz 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/4/69.
31 Sykes, not, tarihsiz, *a.g.e.*, DDSY/2/11/62.
32 "Sir G. Clark ve Sir R. Graham'ın tutanakları," 31 Temmuz ve 1 Ağustos 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
33 Rumbold'dan Balfour'a, 27 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3058.
34 Hardinge, not, 28 Ağustos 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.

Bölüm 21

1 Alıntı için bkz. Richard Davenport Hines, "Basil Zaharoff," *New Dictionary of National Biography*; ayrıca bkz. Allfrey, *Man of Arms*; McCormick, *Pedlar of Death*; Engelbrecht ve Hanighen, *Merchants of Death*, s. 95-107.
2 Zaharoff'tan Caillard'a, tarihsiz bölüm, muhtemelen Kasım 1915, Ulusal Arşiv, Caillard Belgeleri, klasör 1.
3 Asquith'ten Caillard'a, 6 Mart 1916, Zaharoff kopyası, *a.g.e.*, klasör 4.
4 Zaharoff'tan Caillard'a, 19 Nisan 1916, *a.g.e.*, klasör 3.
5 Zaharoff'tan Caillard'a, 29 Haziran 1916, *a.g.e.*
6 Bkz. Hynes, *New Dictionary of National Biography.*
7 Zaharoff'tan Caillard'a, 29 Temmuz 1916 ve Caillard'dan Zaharoff'a, 21 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, Caillard Belgeleri.
8 Zaharoff'tan Caillard'a, 23 Mayıs 1917, *a.g.e.*
9 Caillard'dan Zaharoff'a, 31 Mayıs 1917, klasör 7.
10 Zaharoff'tan Caillard'a, 5 Haziran 1917, *a.g.e.*
11 Caillard'dan Walter Lang'a, 11 Haziran 1917, *a.g.e.*
12 Caillard'dan Zaharoff'a, 14 Haziran 1917, *a.g.e.*
13 "İsviçre şimdi kim bilir nasıl bir casus yuvasıdır," diye yazar Sir Ronald Graham Britanya'nın Bern'deki temsilcisine – ikisi de Zaharoff'un geliş nedeninden habersizdir. Bkz. Graham'dan Rumbold'a, 8 Haziran 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 22.
14 Zaharoff'tan Caillard'a, 23 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, Caillard Belgeleri.
15 Zaharoff'tan Caillard'a, 24 Haziran 1917, *a.g.e.*
16 Caillard'dan Zaharoff'a, 27 Haziran 1917, *a.g.e.*
17 Zaharoff'tan Caillard'a, 2 Temmuz 1917, *a.g.e.*
18 Zaharoff'tan Caillard'a, 28 Temmuz 1917, *a.g.e.*
19 Caillard'dan Zaharoff'a, 17 Ağustos 1917, *a.g.e.*
20 Alıntı için bkz. Caillard'dan Lloyd George'a, 23 Kasım 1917, *a.g.e.*

Bölüm 22

1 Weizmann, "Introduction," Sacher, *Zionism and the Jewish Future*, s. 6-7; Gaster, "Judaism, a National Religion," *A.g.e.*, s. 93.

2 Wolf'tan Bigart'a, 5 Haziran 1917, Birleşik Komite, Rapor No. 11, 17 Mayıs – 15 Temmuz 1917, Yivo Enstitüsü, Lucien Wolf Belgeleri.
3 Bkz. Montefiore, "Englishman of Jewish Faith," s. 823.
4 Bkz. Wolf, "Jewish National Movement."
5 Wolf'tan Bigart'a, 5 Haziran 1917, Birleşik Komite, Rapor No. 11, 17 Mayıs-15 Temmuz 1917, Yivo Enstitüsü, Wolf Belgeleri.
6 Sokolow'dan Brandeis'a, 7 Nisan 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 6.
7 Walter Rothschild'den Weizmann'a, 10 Nisan 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
8 Wolf'tan de Rothschild'e, 3 Ocak 1917, Merkez Siyonist Arşivi, A7732.
9 Wolf, notlar, 31 Ocak 1917, Ulusal Arşiv, FO800/129; Balfour, çeşitli.
10 Wolf'tan Oliphant'a, 21 Nisan 1917, Birleşik Komite, Rapor No. 11, 6 Şubat-17 Mayıs 1917, Yivo Enstitüsü, Wolf Belgeleri.
11 "Size Filistin konusunda herhangi bir karar alınmadığını bildirmekle görevlendirildim. Majestelerinin Hükümeti Yahudi toplumunu etkileyecek tüm konularda sadece kendi çıkarlarını değil, bu toplumu oluşturan tüm bölümlerin istek ve görüşlerini göz önünde bulundurarak hareket etmek yolunda son derece kararlıdır." Graham'dan Wolf'a, 27 Nisan 1917, *a.g.e.*
12 Wolf'tan Montefiore'ye, 11 Mayıs 1917, *a.g.e.*, mikrofilm, 3. bobin.
13 Bkz. Claude Montefiore, Lord Milner ile görüşme, 16 Mayıs 1917, *a.g.e.*, 7. bobin.
14 Montefiore'den Milner'a, 17 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, A/7731.
15 Milner'dan Cecil'e, 17 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, FO800/198.
16 Milner'dan Samuel'e, 17 Ocak 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Samuel Belgeleri, GB165-0252.
17 İngiliz Siyonist Federasyonu, Armfield Oteli toplantısı..., 20 Mayıs 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3053.
18 Birleşik Komite, Rapor No. 11, 17 Mayıs-15 Temmuz 1917, Yivo Enstitüsü, Wolf Belgeleri.
19 Bkz. Wolf, "Birleşik Dışişleri Komitesi ... Filistin Konusundaki Açıklama, Merkez Siyonist Arşivi, A/7731.
20 Wolf'tan Montefiore'ye, 1 Haziran 1917, Yivo Enstitüsü, Wolf Belgeleri.
21 Hertz'den Montefiore'ye, 30 Mayıs 1917, *a.g.e.*
22 Walter Rothschild'den Weizmann'a, 24 Mayıs 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
23 Her iki alıntı için bkz. *The Jewish Chronicle*, 1 Haziran 1917.
24 Samuel Cohen'dan Weizmann'a, 16 Ağustos 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
25 Bkz. *Palestine*, 9 Haziran 1917.
26 Bkz. *The Jewish Chronicle*, 1 Haziran 1917.
27 Zangwill'den Wolf'a, 26 Mayıs 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
28 Bkz. *The Jewish Chronicle*, 8 Haziran 1917.
29 *A.g.e.*, 22 Haziran 1917.
30 Bkz. Cohen, *English Zionists*, s. 261-75.
31 Walter Rothschild'den Weizmann'a, 17 Haziran 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
32 Sacher'dan Simon'a, 20 Haziran 1917, ve Sacher'dan Weizmann'a, 22 Haziran 1917, *a.g.e.*
33 Bkz. Graham, tutanak, 20 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3053.
34 Sieff'ten Weizmann'a, 7 Mayıs 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.

35 Sacher'dan Simon'a, 9 Mayıs 1917, Merkez Siyonist Arşivi, A/289114.
36 Simon'dan Sokolow'a, 3 Ağustos 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
37 Sacher'dan Simon'a, 2 Eylül 1917, Merkez Siyonist Arşivi, A/289114.
38 Cohen'dan Weizmann'a, 16 Ağustos 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
39 Londra delegesi Benjamin Grad'dır.
40 Simon'dan Weizmann'a, 17 Ağustos 1917, *a.g.e.* Önde gelen Siyonistler arasında sadece put kırıcı Harry Sacher sessiz kalır.
41 Weizmann'dan Sokolow'a, 13 Eylül 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, mektup sayısı 490, 7:499.
42 Weizmann'dan Scott'a, 13 Eylül 1917, alıntı için bkz. Stein, *Letters*, mektup sayısı 501, 7:510.
43 Ginzberg'den Weizmann'a, 5 Eylül 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 6.

Bölüm 23

1 Alıntı içi bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 103.
2 Lawrence'dan Sykes'a, 9 Eylül 1917, Durham Üniversitesi, Clayton Belgeleri, 693/11/4.
3 Bkz. "Notes on Capt. Lawrence's Journey," Durham Üniversitesi, Clayton Belgeleri, 694/5726.
4 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 246.
5 *A.g.e.*, s. 251.
6 *A.g.e.*, s. 261.
7 *A.g.e.*, s. 267.
8 *A.g.e.*, s. 266-67.
9 Alıntı için bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 137.
10 Bkz. *Arab Bulletin*, Sayı 59, 12 Ağustos 1917, s. 337.
11 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 292-95.
12 Bkz. *Arab Bulletin*, Sayı 59, 12 Ağustos 1917, s. 339.
13 Bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 154.
14 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 312-13.
15 Alıntı için bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 156.
16 Alıntı için bkz. *A.g.e.*, s. 160.
17 Savaş Kabinesi, 10 Ağustos 1917, Ulusal Arşiv, Cab23/13.
18 (Lloyd George adına) Sekreterden Robertson'a, 22 Eylül 1917, Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, David Lloyd George Belgeleri, kutu 71.
19 Bkz. *Arab Bulletin*, Sayı 65, 8 Ekim 1917, s. 402.
20 *A.g.e.*, Sayı 66, 21 Ekim 1917, s. 414.
21 Rapor No. 2, s. 13, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, William Yale Belgeleri, DS 244.4.
22 Bkz. Tauber, *Arab Movements*, s. 127.
23 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 386.
24 *A.g.e.*, s. 393.
25 Alıntı için bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 187.
26 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 405-16.
27 *A.g.e.*, s. 422.

28 *A.g.e.*, s. 423-25.
29 Bkz. Barr, *Setting the Desert*, s. 195-200.
30 Bkz. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, s. 436.

Bölüm 24

1 Gaster'dan Weizmann'a, 7 Mayıs 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
2 Sacher'dan Sokolow'a, 10 Temmuz 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 5.
3 Sacher'dan Sokolow'a, 11 Temmuz 1917, *a.g.e.*
4 Sokolow'dan Cowen'a, 9 Temmuz 1917, *a.g.e.*
5 Sokolow'dan Sacher'a, 18 Temmuz 1917, *a.g.e.*
6 Bkz. *New York Times*, 19 Haziran 2005.
7 Rothschild'den Balfour'a, 18 Temmuz 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
8 Weizmann'dan __________'a, 1 Ağustos 1917; alıntı için bkz. Stein, *Letters*, 468 sayılı mektup, Cilt 7, s. 481.
9 Bkz. Reinharz, *Weizmann*, s. 180.
10 Bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 520-21.
11 Montagu'den Asquith'e, 15 Temmuz 1915, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Asquith Belgeleri.
12 Alıntı için bkz. Sanders, *High Walls*, s. 563.
13 Bkz. Edwin Montagu, "The Anti-Semitism of the Present Government," 23 Ağustos 1917, Ulusal Arşiv, Cab24/24.
14 Montagu'dan Lloyd George'a, 4 Ekim 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
15 3 Eylül 1917, 26(2), Ulusal Arşiv, Cab23/4.
16 Alıntı için bkz. Bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 514.
17 4 Ekim 1917, 80(5-7), Ulusal Arşiv, Cab24/28.
18 Edwin Montagu, "Zionism," Ulusal Arşiv, Cab24/28.
19 Scott, günlük maddesi, 14 Ekim 1917, Ulusal Arşiv.
20 Herbert, günlük maddesi, 21 Ekim 1917, Somerset Kayıt Bürosu, Herbert Belgeleri.
21 Alıntı için bkz. Vital, *Zionism*, s. 291, dipnot 50.
22 Bkz. Lord Curzon, "The Future of Palestine," 26 Ekim 1917, Ulusal Arşiv, Cab21/58.
23 Bkz. Sykes, muhtıra, 30 Ekim 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3083.
24 31 Ekim 1917, 137(5-6), Ulusal Arşiv, Cab21/58.
25 *A.g.e.*
26 *A.g.e.*
27 Bkz. Cecil, tutanak, 3 Mart 1916, Ulusal Arşiv, FO371/2671.
28 Bkz. Sacher, *Zionist Portraits*, s. 37.
29 Ormsby-Gore'dan Cecil'e, 10 Haziran 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/(2)/12/8.
30 Örneğin, bkz. *Jewish Chronicle*, 21 Eylül 1917; *Palestine*, 22 Eylül 1917.
31 Rothschild'den Balfour'a, 22 Eylül 1917, Weizmann Enstitüsü, Kudüs.
32 Bkz. Abraham Braunstein, "The Influence of British Successes in Palestine and the British Declaration Concerning a Jewish State on the Zionists in the Central Empires," 12 Haziran 1917, Ulusal Arşiv, WO106/1419.
33 "Bern'de Mr. Goodhart'tan Mr. Balfour'a" adını taşıyan bu mesaj için bkz. Cab21/58. Dosyadaki bir başka belge için bkz. "Attitude of enemy governments

towards Zionism," 15 Şubat 1918; belge diğer Siyonizm yanlısı makalelerle Alman yetkililerinin sıcak mesajlarını da sıralar; Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Stein Belgeleri, kutu 12.
34 Alıntı için bkz. Reinharz, *Weizmann*, s. 205.

Bölüm 25

1 Hardinge'den General'e (MacDonagh?), 8 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, WO106/1516.
2 Bkz. Arthur Balfour, "Circular to the War Cabinet," Kasım 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
3 "Mr. Waugh ve Mr. Charlton Giraud arasındaki bir konuşma hakkında Notlar: 29 Ekim 1917," *a.g.e.*
4 Albay Gabriel, Giraud ile konuşma hakkında muhtıra; Granville'den Hardinge'e, 1 Kasım 1917, *a.g.e.*
5 Bkz. Arthur Balfour, "Circular to the War Cabinet," Kasım 1917, Ulusal Arşiv, *a.g.e.*
6 Lord Milner, muhtıra, 12 Kasım 1917, *a.g.e.*
7 Keddleston Markisi Curzon, "Peace Negotiations with Turkey," 16 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, WO800/214.
8 Sykes'tan Hankey'ye, 14 Kasım 1917, Hull Üniversitesi, Sykes Belgeleri, DDSY/2/4/161.
9 Granville'den Balfour'a, 15 Aralık 1917, Ulusal Arşiv, FO371/1/3057; Waugh'dan Granville'e, 4 Aralık 1917; Heathcote-Smith, Rahmi Bey'le yapılan iki konuşmanın notları, 3 Aralık 1917, *a.g.e.*
10 Söz konusu iki Osmanlı görevlisi Şevki Bey ve Necdet Vehbi Bey'dir. Rumbold'dan Balfour'a, 7 Ocak 1918, Ulusal Arşiv, WO800/206.
11 Rumbold'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Aralık 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 23.
12 Newton'dan Rumbold'a, 5 Ocak 1918, *a.g.e.*
13 Bkz. Palmer, *Victory in 1918*, s. 148-48.
14 Smuts'tan Rumbold'a, 19 Aralık 1917, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 23.
15 Çeşitli yetkililerin tutanakları, 15 Aralık 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
16 Bu telgrafın suretini bulamadım; ancak Balfour yazışmalarında iki kez bu telgrafa atıfta bulunuyor (bkz. aşağıdaki dipnot).
17 Rumbold'dan Parodi'ye, 21 Mart 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 23.
18 Balfour'dan Beaverbrook'a, 9 Ağustos 1918, Ulusal Arşiv, WO800/206.
19 Rumbold'dan Parodi'ye, 6 Şubat 1918, Oxford Üniversitesi, New Bodleian Kütüphanesi, Rumbold Belgeleri, kutu 23.
20 Zaharoff'tan Caillard'a, 18 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, Caillard Belgeleri, klasör 8.
21 Zaharoff'tan Caillard'a, 15 Ekim 1917, *a.g.e.*
22 W. H. Fisher'dan Caillard'a, 6 Kasım 1917, *a.g.e.*
23 Bkz. Owen, "Influence of Comer's Indian Experience," s. 109-39; Al-Sayyd-Marsotm, "The British Occupation of Egypt from 1882," alıntılandığı eser *Oxford History of the British Empire*, yay. haz. Porter, Cilt 3, s. 651-64.
24 Zaharoff'tan Caillard'a, 27 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, Caillard Belgeleri, klasör 7.
25 Caillard'dan Zaharoff'a, 7 Aralık 1917, *a.g.e.*

26 Zaharoff'tan Caillard'a, 15 Aralık 1917, Lordlar Kamarası Kayıtları Bürosu, Lloyd George Belgeleri, Zaharoff klasörü.
27 "9 Ocak 1918 tarihli talimat metni," *A.g.e.*
28 Caillard'dan Lloyd George'a, 12 Ocak 1918, *a.g.e.*
29 Caillard'dan Zaharoff'a, 16 Ocak 1918, *a.g.e.*
30 Zaharoff'tan Caillard'a, 29 Ocak 1918, *a.g.e.*
31 Zaharoff'tan Caillard'a, 28 Ocak 1918, *a.g.e.* [Tarih tümüyle yanlış!]

Bölüm 26

1 Ronald Graham, tutanak, 22 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3057.
2 Alıntı için bkz. Stein, *Balfour Declaration*, s. 633.
3 Sykes'tan Faysal'a, 3 Mart 1918, Ulusal Arşiv, FO882/3, Arap Bürosu.
4 Faysal'dan Sykes'a, 18 Temmuz 1917, Ulusal Arşiv, FO800/221.
5 Yale Raporu, No. 10, 31 Aralık 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Yale Belgeleri.
6 Yale Raporu, No. 3, 12 Kasım 1917, *a.g.e.*
7 Amir Ali'den Lord Hardinge'e, 10 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3053.
8 Yale Raporu, No. 9, 26 Aralık 1917, Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College, Ortadoğu Merkezi, Yale Belgeleri.
9 İslam Cemiyeti Kararları, 5 Kasım 1917, Ulusal Arşiv, FO371/3053.
10 Bkz. Macmillan, *Peacemakers*, s. 411.
11 Alıntı için bkz. Porter, *Lion's Share*, s. 252.

KAYNAKÇA

YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

BÜYÜK BRİTANYA

BRITISH LIBRARY
Arthur Balfour Belgeleri
Robert Cecil Belgeleri
Lord Curzon Belgeleri
Edwin Montagu Belgeleri
Murray-Robertson Belgeleri
Lord Reading Belgeleri
C. P. Scott Günlükleri
Hindistan Bakanlığı: "Notes on Mushir Husain Kidwai and Duse Mohamed," 1916, dosya numarası L/P&J/12/752; Dosya 416/916.

CAMBRIDGE ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ
Hardinge Belgeleri

CHURCHILL COLLEGE, CAMBRIDGE ÜNİVERSİTESİ
George Lloyd Belgeleri

DURHAM ÜNİVERSİTESİ
Sir Gilbert Clayton Belgeleri
Sir Reginald Wingate Belgeleri

LORDLAR KAMARASI KAYITLARI BÜROSU
David Lloyd George Belgeleri
Herbert Samuel Belgeleri

HULL ÜNİVERSİTESİ
Mark Sykes Belgeleri

ORTADOĞU MERKEZİ, ST. ANTONY'S COLLEGE, OXFORD ÜNİVERSİTESİ
Edmund Allenby Belgeleri
Balfour Deklarasyonu Belgeleri
Sir Wyndham Deedes Belgeleri
Felix Frankfurter Belgeleri
David Hogarth Belgeleri
Sir Henry McMahon Belgeleri
Herbert Samuel Belgeleri
Sir Mark Sykes Belgeleri
William Yale Belgeleri

KEW'DEKİ ULUSAL ARŞİV
Savaş Bakanlığı Belgeleri: Cab23, Cab24, 1914-18
Dışişleri Bakanlığı Belgeleri: F0371 1914-18: Amerika, Mısır, Rusya, Türkiye dosyaları
Dışişleri Bakanlığı Belgeleri: F0800 Balfour dosyaları, Grey dosyaları, muhtelif dosyalar
Dışişleri Bakanlığı Belgeleri: F0882, Arap Bürosu Belgeleri

Savaş Bakanlığı Belgeleri: WO106, Ortadoğu'ya ilişkin belgeler
Sir Vincent Caillard Belgeleri

NEW BODLEIAN KÜTÜPHANESİ, OXFORD ÜNİVERSİTESİ
H. H. Asquith Belgeleri
Geoffrey Dawson Belgeleri
T. E. Lawrence Belgeleri
Alfred Milner Belgeleri
Sir Rennell Rodd Belgeleri
Sir Horace Rumbold Belgeleri
Selborne Kontu Belgeleri
Leonard Stein Belgeleri
Sir Ronald Storrs Belgeleri (mikrofilm)
Sir Alfred Zimmern Belgeleri

SOMERSET KAYIT BÜROSU, TAUNTON
Aubrey Herbert Belgeleri

UNIVERSITY COLLEGE, LONDRA
Moses Gaster Belgeleri

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

YIVO ENSTİTÜSÜ, NEW YORK CITY
Lucien Wolf Belgeleri

İSRAİL

MERKEZ SİYONİST ARŞİVİ
H. Bentwich Belgeleri
N. Bentwich Belgeleri
Akiva Ettinger Belgeleri
Moses Gaster Belgeleri
Simon Marks Belgeleri
Claude Montefiore Belgeleri
Harry Sacher Belgeleri
Israel Sieff Belgeleri
Leon Simon Belgeleri
Nahum Sokolow Belgeleri
Zionist Belgeleri
Lucien Wolf Belgeleri
Israel Zangwill Belgeleri

WEIZMANN ENSTİTÜSÜ
1914-1918 arası gelen mektuplar

YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

1914-18 ARASI GAZETE VE DERGİLER
Arab Bulletin
Arab Bulletin Supplementary Papers

Ararat, a Searchlight on Armenia
African Times and Orient Review
Dial
Great Britain and the Near East
Islamic Review
Jewish Chronicle
New Age
New Europe
Palestine
Zionist Review

BROŞÜRLER

Anon. *Central Islamic Society*. Londra, 1916.
Berlin, Isaiah. *Chaim Weizmann*. Second Herbert Samuel Lecture. Londra, 1958.
Conder, Claude Reignier. *Eastern Palestine*. Londra, 1892.
Dugdale, Mrs. Edgar. *The Balfour Declaration, Origins and Background*. Londra, 1940.
"Falastin." *The Balfour Declaration, an Analysis*. Yafa, tarih yok.
Ismail Bey, Mohammad A. *How Muhammad (peace be upon him!) found the world and how he left it*. Londra, 1918.
Landman, Samuel. *Origins of the Balfour Declaration: Dr. Hertz's Contribution*. Londra, tarih yok.
Lowry, Heath W. *The Story behind "Ambassador" Morgenthau's Story*. İstanbul, 1990.
Pickthall, Marmaduke. *War and Religion*. Woking, 1919.
Sacher, Harry. *Jewish Emancipation: The Contract Myth*. Londra, 1917.
Schor, Samuel. *Palestine for the Jew*. Londra, 1907.
Simon, Leon. *Zionism and the Jewish Problem*. Londra, 1915.
__________. *The Case of the Anti-Zionists: A Reply*. Londra, 1917.
Stein, Leonard. *Weizmann and England. Presidential Address to the Jewish Historical Society*, Londra'da teslim edilmiş, 11 Kasım,1964. Londra, 1964.
Tibawi, Abdul-Latif. *The Husain -McMahon Correspondence, or Palestine is covered by the British Pledge of 1915 Regarding the Arab Independence*. Yafa, 1939.
Tolkowsky, S. *Achievements and Prospects in Palestine*. 1917.
Waley, S. D. *Edwin Montagu, A Memoir and an Account of His Visits to India*. Londra, 1924.
Weizmann, Chaim. *What Is Zionism*. Londra, 1918.
Wolf, Lucien. *Jewish Ideals and the War, an Address to the Historical Society of England*. Londra, 7 Aralık,1914.

MAKALELER

Friedman, Isaiah. "The McMahon-Hussein Correspondence and the Question of Palestine." *Journal of Contemporary History* 5 (1970), s. 83-122.
Hogarth, D. G. "Mecca's Revolt against the Turk." *Century*, Temmuz 1920.
Johnson, Maxwell Orme. "The Arab Bureau and the Arab Revolt: Yanbu' to Aqaba." *Military Affairs* 46, no. 4 (Aralık 1982), s. 194-201.
Lebow, Ned. "Woodrow Wilson and the Balfour Declaration." *Journal of Modern History* 40, no. 4 (Aralık 1968), s. 501-23.
Levene, Mark. "The Balfour Declaration: A Case of Mistaken Identity." *English Historical Review* (Ocak 1992), s. 54-77.
Montefiore, Claude. "An Englishman of the Jewish Faith." *Fortnightly Review*, Kasım 1916.
Mousa, Suleiman. "A Matter of Principle: King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine." *International Journal of Middle East Studies* 9 (1978), s. 183-94.
Öke, Mim Kemal. "The Ottoman Empire, Zionism and the Question of Palestine 1880-1908," *International Journal of Middle East Studies* 14 (1982), s. 329-41.
Owen, E.R.J. "The Influence of Lord Cromer's Indian Experience on British Policy in Egypt, 1883-1907." *St. Antony's Papers* 17 (1965), s. 109-39.

Rawidowicz, S. "Nahum Sokolow in Great Britain." *New Judea*, Mayıs 1941.
Reinharz, Jehuda. "His Majesty's Zionist Emissary: Chaim Weizmann's Mission to Gibraltar in 1917. *Journal of Contemporary History* 27 (1992), s. 259-77.
__________. "The Balfour Declaration and Its Maker: A Reassessment." *Journal of Modern History* 64 (Eylül 1992), 455-92.
Renton, James. "The Historiography of the Balfour Declaration: Toward a Multicausal Framework." *Journal of Israeli History* 19 (Yaz 1998), s. 109-28.
Smith, Charles. "The Invention of a Tradition: The Question of Arab Acceptance of the Zionist Right to Palestine during World War I. *Journal of Palestine Studies* 22, no. 2 (Kış 1993), s. 48-61.
Wolf, Lucien. "The Jewish National Movement." *Edinburgh Review*, Nisan 1917.
Yale, William. "Ambassador Heny Morgenthau's Special Mission of 1917." *World Politics* 1, no. 3 (Nisan 1949).

SÖZLÜKLER VE ANSİKLOPEDİLER

Encyclopaedia Britannica. Londra, 1911.
Encyclopedia of Islam. Leiden, 1995.
New Dictionary of National Biography. Oxford, sürmekte olan proje.
Oxford Dictionary of National Biography.

KİTAPLAR

Abu-Lughod, Ibrahim, yay.haz. *The Transformation of Palestine*. Evanston, Ill., 1987.
Adelson, Roger. *Londra and the Invention of the Middle East: Money, Power and War, 1902-1922*. New Haven, Conn., 1995.
Allfrey, Anthony. *Man of Arms: The Life and Legend of Sir Basil Zaharoff*. Londra, 1989.
Amery, Leo. *My Political Lıfe, cilt 2, War and Peace 1914-1929*. Londra, 1953.
Ansari, Humayun. *The Infidel Within: Muslims in Britain Since 1800*. Londra, 2004.
Antonius, George. *The Arab Awakening*. Londra, 2000.
Baedeker, Karl. *Palestine and Syria*. Londra, 1912.
Barr, James. *Setting the Desert on Fire: T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia, 1916-1918*. Londra, 2006.
Berridge, G. R. *Gerald Fitzmaurice, 1865-1939, Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey*. Leicester ve Boston, 2007.
Blumberg, Arnold. *Zion Before Zionism, 1838-1880*. Syracuse, N.Y., 1985.
Brook, Stephen. *The Club: The Jews of Modern Britain*. Londra, 1989.
Butt, Gerald. *The Arabs: Myth and Reality*. Londra, 1997.
Cesarani, David, yay.haz. *The Making of Modern Anglo-Jewry*. Oxford, 1990.
Charmley, John. *Lord Lloyd and the Decline of the British Empire*. Londra, 1987.
Chelwood, Viscount Cecil. *All the Way*. Londra, 1949.
Cohen, Stuart A. *English Zionists and British Jews*. Princeton, N.J., 1982.
Daly, M.W. *The Sirdar: Sir Reginald Wingate and the British Empire in the Middle East*. Philadelphia, 1997.
Darwin, John. *Britain, Egypt and the Middle East: Imperial Policy in the Aftermath of War, 1918-22*. New York, 1981.
Dawn, C. Ernest. *From Ottomanism to Arabism: Essays on the Origins of Arab Nationalism*. Urbana, Ill., 1973.
Divine, Donna Robinson. *Politics and Society in Ottoman Palestine*. Londra, 1994.
Djemal Pasha. *Memories of a Turkish Statesman, 1913-1919*. Londra, tarih yok.
Dugdale, Blanche E. C. *Arthur James Balfour*. New York, 1937.
Duri A. A. *The Historical Formation of the Arab Nation*. Çev. Lawrence I. Conrad. Londra, 1987.
Eban, Abba. *My People*. New York, 1968.
Emin, Ahmed. *Turkey in the World War*. New Haven, Conn., 1930.
Engelbrecht, H. C. ve E C. Hanighen. *Merchants of Death*. New York, 1934.
Erskine, Mrs. Steuart. *Palestine of the Arabs*. Londra, 1935.

Finestein, Israel. *Scenes and Personalities in Anglo-Jewry, 1800-2000*. Londra, 2002.

Fisher, John. *Gentleman Spies: Intelligence Agents in the British Empire and Beyond*. Stroud, 2002.

Fitzherbert, Margaret. *The Man Who Was Greenmantle: A Biography of Aubrey Herbert*. Oxford, 1985.

Fremantle, Anne. *Loyal Enemy*. Londra, 1938.

Friedman, Isaiah. *The Question of Palestine, 1914-18*. New York, 1973.

__________. *Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918*. Oxford, 1977.

__________. *Palestine, A Twice-Promised Land? The British, the Arabs and Zionism, 1915-1920*. New Brunswick, N.J., 2000.

Fromkin, David. *A Peace to End All Peace, Creating the Modern Middle East, 1914-1922*. New York, 1989.

Gaillard, Gaston. *The Turks and Europe*. Londra, 1921.

Gilbert, Martin. *Sir Horace Rumbold, Portrait of a Diplomat, 1869-1941*. Londra, 1973.

Gilmour, David. *Curzon*. Londra, 1994.

Glubb, Sir John Bagot. *Britain and the Arabs*. Londra, 1959.

Goldberg, Rabbi P. Selvin. *The Manchester Congregation of British Jews 1857-1957*. Manchester, 1957.

Graves, Philip. *The Life of Sir Percy Cox*. Londra, 1941.

Graves, Philip, yay.haz. *Memoirs of King Abdullah of Transjordan*. Londra, 1950.

Greaves, Adrian. *Lawrence of Arabia*. Londra, 2007.

Grigg, John. *Lloyd George, From Peace to War, 1912-16*. Londra, 1985.

__________. *Lloyd George, War Leader, 1916-1918*. Londra, 2002.

Haim, Sylvia G., yay.haz. *Arab Nationalism: An Anthology*. Berkeley, Calif., 1974.

Hall, Catherine, yay.haz. *Cultures of Empire*. Manchester, 2000.

Hall, Richard C. *Bulgaria's Road to the First World War*. New York, 1996.

Hammond, J. L. *C. P. Scott of the Manchester Guardian*. Londra, 1934.

Hancock, W. K. *Smuts: The Sanguine Years, 1870-1919*. Cambridge, 1962.

Hardinge, Lord of Penshurst. *Old Diplomacy*. Londra, 1947.

Haslip, Joan. *The Sultan: The Life of Abdul Hamid II*. New York, 1958.

Herbert, Aubrey. *Mons, Anzac & Kut*. Londra, 1930.

Hogarth, David George. *Hejaz before World War I: A Handbook*, 2. baskı, 1917. New York, 1978.

Hovannisian, Richard. *Armenia: On the Road to Independence, 1918*. Berkeley, Calif., 1967.

Huneidi, Sahar. *A Broken Trust: Herbert Samuel, Zionism and the Palestinians, 1920-25*. Londra, 2001.

Kayali, Hasan. *Arabs and Young Turks, Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918*. Berkeley, Calif., 1997.

Kedourie, Elie. *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire 1914-21*. Londra, 1987.

Keynes, John Maynard. *Essays in Biography*. Londra, 1951.

Khalidi, Rashid Ismail. *British Policy Towards Syria and Palestine, 1906-1914*. Londra, 1980.

Khalidi, Rashid, ve diğerleri, yay.haz. *The Origins of Arab Nationalism*. New York, 1991.

Kimche, Jon. *The Unromantics: The Great Powers and the Balfour Declaration*. Londra, 1968.

Lawrence, T. E. *Seven Pillars of Wisdom*. 1922; Ware, Hertfordshire, 1997.

Lennox, Lady Algernon Gordon, yay.haz. *The Diary of Lord Bertie of Thame 1914-18*. Londra, 1924.

Leslie, Shane. *Mark Sykes: His Life and Letters*. New York, 1923.

Levene, Mark. *War, Jews and the New Europe: The Diplomacy of Lucien Wolf 1914-1919*. Oxford, 1992.

Levy, Avigdor, yay.haz. *The Jews of the Ottoman Empire*. Princeton, N.J., 1994.

Louis, Roger, yay.haz. *Yet More Adventures with Britannia; Personalities, Politics and Culture in Britain*. Texas, 2005.

MacMillan, Margaret. *Peacemakers: Six Months That Changed the World*. Londra, 2001.

Mandel, Neville. *The Arabs and Zionism before World War I*. Berkeley, Calif., 1976.

Marcus, Amy Dockser. *Jerusalem 1913: The Origins of the Arab-Israeli Conflict*. New York, 2007.
McCormick, Donald. *Pedlar of Death: The Life of Sir Basil Zaharoff*. Londra, 1965.
McDowall, David. *The Palestinians: The Road to Nationhood*. Londra, 1994.
Miller, Geoffrey. *Straits: British Policy Towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign*. Hull, 1997.
Monroe, Elizabeth. *Britain's Moment in the Middle East, 1914-56*. Londra, 1964.
Moorehead, Alan. *Gallipoli*. Londra, 1959.
Morgenthau, Henry. *All in a Life-Time*. Londra, 1923.
__________. *Ambassador Morgenthau's Story*. Reading, 2003.
Nevakivi, Jukka. *Britain, France and the Arab Middle East, 1914-1920*. Londra, 1969.
Ovendale, Ritchie. *The Origins of the Arab-Israeli Wars*. Londra, 1992.
Palmer, Alan. *Victory in 1918*. New York, 2000.
Porath, Y. *The Emergence of the Palestinian -Arab National Movement, 1918-1929*. Londra, 1974.
Porter, Andrew, yay.haz. *Oxford History of the British Empire*. Cilt 3, *The Nineteenth Century*. Oxford, 1999.
Porter, Bernard. *The Lion's Share*. Londra, 1975.
Ranowicz, Oskar K. *Fifty Years of Zionism, A Historical Analysis of Dr. Weizmann's "Trial and Error."* Londra, 1952.
Reinharz, Yehuda. *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*. Oxford, 1993.
Renton, James. *The Zionist Masquerade, The Birth of the Anglo-Jewish Alliance, 1914-1918*. Londra, 2007.
Rose, Norman. *Chaim Weizmann*. New York, 1986.
Rose, Norman, yay.haz. *From Palmerston to Balfour: Collected Essays of Mayir Vereté*. Londra, 1992.
Roth, Cecil. *History of the Jews*. New York, 1966.
Royle, Trevor. *The Kitchener Enigma*. Londra, 1985.
Sacher, Harry. *Zionism and the Jewish Future*. Londra, 1916.
__________. *Zionist Portraits and Other Essays*. Londra, 1959.
Said, Edward. *The Question of Palestine*. New York, 1979.
__________. *Orientalism*. New York, 1979.
Samuel, Herbert. *Memoirs*. Londra, 1945.
Sanders, Ronald. *The High Walls ofJerusalem: A History of the Balfour Declaration and the Birth of the British Mandate for Palestine*. New York, 1983.
Segev, Tom. *One Palestine, Complete: Jews and Arabs under the British Mandate*. New York, 1999.
Shaw, Stanford. *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*. New York, 1991.
Sidebotham, Herbert. *Great Britain and Palestine*. Londra, 1937.
Sieff, Israel. *Memoirs*. Londra, 1970.
Sokolow, Florian. *Nahum Sokolow*. Londra, 1975.
Sokolow, Nahum. *History of Zionism 1600-1918*. Londra, 1919.
Stein, Leonard. *The Balfour Declaration*. Londra, 1961.
Stein, Leonard, yay.haz. *The Letters and Papers of Chaim Weizmann, Series A, Letters Volume 7, August 1914-November 1917*. Oxford, 1975.
Storrs, Sir Ronald. *The Memoirs of Sir Ronald Storrs*. New York, 1937.
Strum, Philippa. *Louis D. Brandeis, Justice for the People*. Cambridge, Mass., 1984.
Stuermer, Harry. *Two War Years in Constantinople: Sketches of German and Young Turkish Ethics and Politics*. Londra, 2004.
Sugarman, Sidney. *The Unrelenting Conflict: Britain, Balfour, and Betrayal*. Sussex, 2000.
Susser, Asher, and Aryeh Shmuelevitz, yay.haz. *The Hashemites in the Modern Arab World: Essays in Honor of the Late Professor Uriel Dann*. Londra, 1995.
Sykes, Sir Mark. *The Caliphs' Last Heritage*. Londra, 1915.
Tauber, Eliezer. *The Arab Movements in World War I*. Londra, 1993.
Tibawi, A. L. *Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine, 1914-1921*. Londra, 1977.
Tomes, Jason. *Balfour and Foreign Policy*. Cambridge, 1997.

Toynbee, Arnold. *Acquaintances*. Londra, 1938.
Twain, Mark. *The Innocents Abroad*. Pleasantville, N.Y., 1990.
Urofsky, Melvin. *A Mind of One Piece: Brandeis and American Reform*. New York, 1971.
Vital, David. *Zionism: The Crucial Phase*. Oxford, 1987.
Wasserstein, Bernard. *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict 1917-29*. Londra, 1978.
__________. *Herbert Samuel: A Political Life*. Oxford, 1992.
Westrate, Bruce. *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916-1920*. University Park, Penn., 1992.
Weizmann, Chaim. *Trail and Error*, cilt 1, Philadelphia, 1949.
Williams, Bill. *The Making of Manchester Jewry, 1740-1875*. Manchester, 1985.
Wilson, Mary. *King Abdullah, Britain, and the Making of Jordan*. Cambridge, 1987.
Wingate, Sir Ronald. *Wingate of the Sudan*. Londra, 1955.
Wolf, Lucien. *Essays in Jewish History*, yay.haz. Cecil Roth. Londra, 1934.
Yardley, Michael. *Backing into the Limelight: A Biography of T.E. Lawrence*. Londra, 1985.
Zürcher, Eric Jan. *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, 1905-26*. Leiden, 1984.

DİZİN

C-Ç

D

E

I-İ

J

K

SİYONİZM VE FİLİSTİN SORUNU
(1880-1923)

Mim Kemâl Öke

1880 ile 1923 yılları arası uluslararası ilişkiler açısından çok önemli bir dönem. Hâlâ çözüm bekleyen Filistin sorununu işte bu komplo, şiddet, tehdit ve savaşla dolu dönemin bir ürünü olarak ele almak gerekir. Söz konusu dönemde Batı'da etkili olan antisemitizm, sadece Arap-Musevi çatışmasının değil, Ortadoğu'da bugüne dek süregelen çözümsüzlüğün de en önemli nedenlerinden sayılan Siyonizmin ortaya çıkışına yol açmıştır.

Prof. Dr. Mim Kemâl Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)* isimli eserinde bu sancılı dönemi büyük bir titizlikle inceliyor ve Siyonizmin doğuşu ile Filistin Sorunu'nun ortaya çıkış ve gelişim sürecini ele alıyor. Bu süreçte Avrupalı devletlerin rolünü ve II. Abdülhamid saltanatından İttihat ve Terakki hükümetlerine kadar Osmanlı yönetici sınıflarının çabalarını değerlendiriyor. Öke, gün yüzüne çıkmamış arşiv belgeleriyle alanının en kapsamlı çalışmalarından biri sayılan bu önemli eserinde Filistin Sorunu'na ve Siyonizme tarihsel bir perspektifle yaklaşıyor. Böylece günümüz Ortadoğu'sunda yaşananların anlaşılmasına katkı sağlıyor.

TARİH

JONATHAN SCHNEER

Balfour Deklarasyonu

Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri

2 Kasım 1917 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Baron Walter Rothschild'e gönderdiği ünlü mektupta şu ifadelere yer veriliyordu: "Majestelerinin Hükümeti Yahudi halkı için Filistin'de ulusal bir vatan oluşturulmasını olumlu görmekte olup, bu amacın gerçekleşmesi için elindeki tüm imkânları kullanacaktır..." Tarihe Balfour Deklarasyonu olarak geçen bu metin, hazırlayanlarının bile öngöremediği bir dizi olayı tetikledi, yeni bir Ortadoğu'ya ve bitmek bilmeyen sorunlara giden yolu açtı.

Birinci Dünya Savaşı'nın en karanlık günlerinde hazırlanan Balfour Deklarasyonu'nun gerisinde İngiliz emperyalizminin bölgedeki çıkarları, Avrupa başkentleri arasında mekik dokuyan diplomatlar, ajanlar, askerler, Araplar ile Siyonistler arasındaki çekişmeler ve pazarlıklar yatmaktadır. Ünlü tarihçi Jonathan Schneer, tartışma yaratan eseri *Balfour Deklarasyonu*'nda, bu karanlık günlerin bilinmeyen öyküsünü anlatıyor.

Kapak Resmi: Feldmareşal Allenby'nin Kudüs'e Girişi, 11 Aralık 1917.
Library of Congress, G. Eric and Edith Matson Photograph Collection

ISBN 978-605-5340-47-6

₺ 30

www.kirmizikedikitap.com